
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00012469 3

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

CXXXV.

PATRES QUINTI ECCLESIÆ SÆCULI.

S. AUGUSTINUS.

XXVIII.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

APUD **VIRENQUE**, BIBLIOPOLAM;

PARISIIS,

APUD **BIBLIOPOLAM**, CUI NOMEN GALLICE:

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES

Rue des Saints-Pères, 16;

AQUIS SEXTIIS,

APUD **MASSIE ET JEAN**,

Via vulgo dicta du Pont-Moreau, 2.

PARISIIS — E TYPOGRAPHEO BOURGOGNE ET MARTINET,

VIA VULGO DICTA JACOB, N° 30.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA,

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS CENTESIMUS TRIGESIMUS QUINTUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

Pluribus extraneorum ordinum insignibus decoratum

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXIX.

SANCTI AURELII

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERUM

PARS V.

OPERA POLEMICA.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE UTILITATE CREDENDI

AD HONORATUM,

LIBER UNUS[1].

CONTRA MANICHÆOS DISPUTAT, PROBATQUE IPSOS SACRILEGE AC TIMERE IN EOS INVEHI, QUI CATHOLICÆ FIDEI AUCTORITATEM SEQUENTES, AD MYSTERIORUM INTELLIGENTIAM SESE ILLIUS SUBSIDIO COMPARANT, DUM EA CREDUNT, QUÆ NONDUM VALENT ANIMO PERCIPERE. SED IMPRIMIS OSTENDIT VETUS TESTAMENTUM PERPERAM AB IISDEM HÆRETICIS REPREHENDI.

I. Si mihi[2], Honorate, unum atque idem videretur esse hæreticus, et credens hæreticis homo, tam lingua quam stylo in hac causa conquiescendum mihi esse arbitrarer. Nunc vero cum inter hæc duo plurimum intersit : quandoquidem hæreticus est, ut mea fert opinio, qui alicujus temporalis commodi, et maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur ; ille autem qui hujusmodi hominibus credit, homo est imaginatione quadam veritatis ac pietatis illusus : cum hæc ergo ita sint, non putavi apud te silendum esse,

[1] Scriptus circiter annum 391. — Vide Retract. lib. 1, cap. 13. — [2] Vide D. Guillon, Tom. XXI, pag. 112-121.

quid mihi de invenienda ac retinenda veritate videatur; cujus, ut scis, ab ineunte adolescentia magno amore flagravimus. Sed res est longe remota a vanorum hominum mentibus, qui nimis in hæc corporalia progressi atque lapsi, nihil aliud putant esse, quam quod istis quinque notissimis nuntiis corporis sentiunt; et quas ab his plagas atque imagines acceperunt, eas secum volvunt, etiam cum conantur recedere a sensibus; et ex earum mortifera et fallacissima regula ineffabilia penetralia veritatis rectissime se metiri putant. Nihil est facilius, mi charissime, quam non solum se dicere, sed etiam opinari verum invenisse: sed quam reipsa difficillimum sit, agnosces, ut confido, his litteris meis. Quæ ut tibi prosint, aut certe nihil obsint, omnibusque omnino quorum in manus forte devenerint, et rogavi Deum, et rogo; et spero ita fore, si bene mihi conscius sum, quod ad hunc stylum pio et officioso animo, non vani nominis appetitione ac nugatoriæ ostentationis accessi.

II. Est igitur mihi propositum, ut probem tibi, si possim, quod Manichæi sacrilege ac temere invehantur in eos, qui catholicæ fidei auctoritatem sequentes, antequam illud verum quod pura mente conspicitur, intueri queant, credendo præmuniuntur, et illuminaturo præparantur Deo. Nosti enim, Honorate, non aliam ob causam nos in tales homines incidisse, nisi quod se dicebant, terribili auctoritate separata, mera et simplici ratione eos qui se audire vellent introducturos ad Deum, et errore omni liberaturos. Quid enim me aliud cogebat, annos fere novem, spreta religione quæ mihi puerulo a parentibus insita erat[1], homines illos sequi ac diligenter audire, nisi quod nos superstitione terreri, et fidem nobis ante rationem imperari dicerent; se autem nullum pre-

[1] Vide lib. I. Confess. c. 11, et lib. V, c. 14.

mere ad fidem, nisi prius discussa et enodata veritate? Quis non his pollicitationibus illiceretur, præsertim adolescentis animus cupidus veri, etiam nonnullorum in schola doctorum hominum disputationibus superbus et garrulus : qualem me tunc illi invenerunt, spernentem scilicet quasi aniles fabulas, et ab eis promissum, apertum et sincerum verum tenere atque haurire cupientem? Sed quæ rursum ratio revocabat, ne apud eos penitus hærerem, ut me in illo gradu, quem vocant Auditorum, tenerem, ut hujus mundi spem atque negotia non dimitterem ; nisi quod ipsos quoque animadvertebam plus in refellendis aliis disertos et copiosos esse, quam in suis probandis firmos et certos manere? Sed de me quid dicam, qui jam catholicus Christianus eram? quæ nunc ubera, post longissimam sitim pene exhaustus atque aridus, tota aviditate repetivi, eaque altius flens et gemens concussi et expressi, ut id manaret quod mihi sic affecto ad recreationem satis esse posset, et ad spem reducendam vitæ ac salutis. Quid ergo de me ipso dicam? Tu nondum Christianus, qui hortatu meo, cum eos vehementer execrareris, vix adductus es, ut audiendi tibi atque explorandi viderentur, qua quæso alia re delectatus es, recordare obsecro te, nisi magna quadam præsumptione ac pollicitatione rationum? Sed quia diu multumque de imperitorum erroribus latissime ac vehementissime disputabant, quod cuivis mediocriter erudito esse facillimum, sero didici : si quid etiam suorum nobis inserebant, necessitate retinendum, cum alia non occurrerent in quibus acquiesceremus, arbitrabamur. Itaque nobis faciebant, quod insidiosi aucupes solent, qui viscatos furculos propter aquam defigunt, ut sitientes aves decipiant. Obruunt enim, et quoquo modo cooperiunt alias quæ circa sunt aquas, vel inde etiam formidolosis molitionibus

deterrent, ut in eorum dolos, non electione, sed inopia decidant.

III. Sed cur non ipse mihi respondeo, quod istæ lautæ ac lepidæ similitudines atque hujusmodi reprehensiones in omnes, qui aliquid docent, a quovis adversario effundi urbanissime ac dicacissime possunt? Sed ob hoc putavi aliquid tale inserendum litteris meis, ut eos admoneam, desinant talibus agere: ut quemadmodum ille[2] ait, separatis nugis locorum communium, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione confligat. Quare desinant dicere illud, quod in ore habent quasi necessarium, cum eos quisque deseruerit qui diutius audisset: « Lumen per » illum transitum fecit. » Vides enim tu mea maxima cura (nam de illis non nimis æstuo) quam hoc inane et facillimum ad reprehendendum cuivis esse possit. Itaque hoc discutiendum dimitto prudentiæ tuæ. Non enim vereor ne me arbitreris inhabitatum lumine, cum vitæ hujus mundi eram implicatus, tenebrosam spem gerens, de pulchritudine uxoris, de pompa divitiarum, de inanitate honorum, cæterisque noxiis et perniciosis voluptatibus. Hæc enim omnia, quod te non latet, cum studiose illos audirem, cupere, et sperare non desistebam. Neque hoc eorum doctrinæ tribuo; fateor enim et illos sedulo monere, ut ista caveantur. Sed modo me dicere desertum lumine, cum ab his omnibus umbris rerum me averterim, soloque victu ad valetudinem corporis necessario contentus esse decreverim; illustratum autem atque fulgentem fuisse, cum ista diligerem et his involutus tener, hominis est, ut mitissime dicam, minus acute considerantis res, de quibus loqui multum amat. Sed veniamus ad causam, si placet.

IV. Nam bene nosti quod reprehendentes Manichæi

[2] Cicero.

catholicam fidem, et maxime Vetus Testamentum discerpentes et dilaniantes commovent imperitos : qui profecto nesciunt quatenus sint accipienda illa, et quemadmodum hausta utiliter in venas quasi vagientium adhuc animarum medullasque descendant. Et quia sunt ibi quædam quæ suboffendant animos ignaros et negligentes sui, quæ maxima turba est, populariter accusari possunt : defendi autem populariter, propter mysteria quæ his continentur, non a multis admodum possunt. Qui vero pauci hoc facere noverunt, non amant propatula et famigerula quædam in disputatione certamina; et ob hoc minime noti sunt, nisi his qui eos instantissime requirunt. De hac igitur Manichæorum temeritate, qua Vetus Testamentum et catholicam fidem reprehendunt, accipe obsecro quæ me moveant. Opto autem ac spero te hoc animo accepturum, quo a me dicuntur. Scit autem Deus, cui nota sunt arcana conscientiæ meæ, nihil me in hoc sermone malitiose agere; sed ut existimo accipiendum esse, veri probandi causa : cui uni rei vivere jamdiu statuimus, et incredibili sollicitudine : ne mihi errare vobiscum facillimum fuerit, iter autem rectum tenere vobiscum sit, ne durius loquar, difficillimum. Sed præsumo quod et in hac spe, qua spero vos viam sapientiæ mecum obtenturos, non me deseret ille cui sacratus sum; quem dies noctesque intueri conor; et quoniam propter peccata mea propterque consuetudinem plagis veternosarum opinionum sauciatum oculum animæ gerens, invalidum me esse cognosco, sæpe rogo cum lacrymis. Et quemadmodum post longam cæcitatem ac tenebras luminibus vix apertis, et adhuc lucem palpitando atque aversando, quam tamen desiderant, recusantibus, præsertim si eis solem istum quispiam conetur ostendere : ita mihi nunc evenit, non neganti esse ineffabile quiddam et singulare animæ bonum

quod mente videatur ; et me ad contemplandum nondum esse idoneum cum fletu et gemitu confitenti. Non me ergo deseret, si nihil fingo, si officio ducor, si veritatem amo, amicitiam diligo, si multum metuo ne fallaris.

V. Omnis igitur Scriptura, quæ Testamentum Vetus vocatur, diligenter eam nosse cupientibus quadrifaria traditur, secundum historiam, secundum ætiologiam, secundum analogiam, secundum allegoriam. Ne me ineptum putes, Græcis nominibus utentem. Primum quia sic accepi, nec tibi hoc aliter audeo intimare quam accepi Deinde tu quoque animadvertis, non esse earum rerum apud nos usitata nomina ; quæ si fabricassem interpretando, essem profecto ineptior; si autem circumloquerer, minus essem in disserendo expeditus. Id tantum oro credas, quoquo modo errem, nihil a me inflato ac tumido fieri. Secundum historiam ergo traditur cum docetur quid scriptum, aut quid gestum sit; quid non gestum, sed tantummodo scriptum quasi gestum sit. Secundum ætiologiam, cum ostenditur quid qua de causa vel factum vel dictum sit. Secundum analogiam, cum demonstratur non sibi adversari duo Testamenta Vetus et Novum. Secundum allegoriam, cum docetur non ad litteram esse accipienda quædam quæ scripta sunt, sed figurate intelligenda.

VI. His omnibus modis Dominus noster Jesus Christus et Apostoli usi sunt. Nam de historia illud sumptum est, cum objectum esset, quod die sabbati Discipuli ejus spicas evulsissent : « Non legistis, inquit, quod fecit David, cum esuriret, et qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis manducavit, quos non licebat eis qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus [1] ? » Ad æthiologiam vero illud pertinet,

[1] Matth. XII, 3, 4.

quod cum Christus prohibuisset uxorem abjici, nisi fornicationis causa. relatumque esset ab interrogantibus, Moysen libello dato repudii permisisse licentiam : « Hoc, » inquit, Moyses fecit propter duritiam cordis vestri [1]. » Hic enim causa reddita est, cur illud a Moyse pro tempore bene permissum sit; ut hoc quod Christus præcipiebat, alia jam tempora demonstrare videretur. Horum autem temporum vices, atque ordinem mira quadam divinæ providentiæ dispositione digestum atque compositum, longum est explanare.

VII. Jam porro analogiam, qua utriusque Testamenti congruentia perspicitur, quid ego dicam usos fuisse omnes quorum auctoritati illi cedunt : cum secum ipsi considerare possint, quam multa soleant dicere immissa esse Scripturis divinis a nescio quibus corruptoribus veritatis? Quæ vox mihi semper quidem etiam cum eos audirem, invalidissima visa est : nec mihi soli, sed etiam tibi (nam bene memini) et nobis omnibus, qui paulo majorem diligentiam in judicando habere conabamur, quam turba credentium. Nunc vero posteaquam mihi sunt exposita atque enodata multa, quæ me maxime movebant, ea scilicet in quibus illorum plerumque se jactat, et quo securius sine adversario, eo effusius exultat oratio; nihil mihi videtur ab eis impudentius dici vel ut mitius loquar, incuriosius et imbecillius, quam Scripturas divinas esse corruptas ; cum id nullis in tam recenti memoria extantibus exemplaribus possint convincere. Si enim dicerent, eas sibi penitus accipiendas non putasse, quod ab his essent conscriptæ, quos verum scripsisse non arbitrarentur ; esset utcumque tergiversatio eorum rectior, vel error humanior. Hoc enim de illo libro fecerunt, qui Actus Apostolorum inscribitur. Quod eorum consilium, cum

[1] Matth. XIX, 8.

mecum ipse petracto, nequeo satis mirari. Non enim sapientiam hominum in hac re, sed cor mediocre desidero. Tanta enim liber iste habet, quæ similia sint his quæ accipiunt ut magnæ stultitiæ mihi videatur, non et hunc accipere, et si quid ibi eos offendit, falsum atque immissum dicere. Aut si talis oratio impudens est, sicuti est, cur in Pauli Epistolis, cur in quatuor Evangelii libris ea valere aliquid putant, in quibus haud scio an multo plura sint proportione, quam in illo libro esse potuerunt, quæ a corruptoribus interjecta credi volunt? Sed nimirum illud est quod mihi videtur, quod peto placidissimo et serenissimo judicio mecum consideres. Nosti enim quod auctoris sui Manichæi personam in Apostolorum numerum inducere molientes, dicunt Spiritum sanctum, quem Dominus Discipulis se missurum esse promisit, per ipsum ad nos venisse. Itaque si illos Actus Apostolorum acciperent[1], in quibus evidenter adventus sancti Spiritus prædicatur, non invenirent quomodo id immissum esse dicerent. Volunt enim nescio quos corruptores divinorum librorum ante ipsius Manichæi tempora fuisse: corrupisse autem illos, qui Judæorum legem Evangelio miscere cupiebant. Hoc autem de Spiritu sancto dicere nequeunt, nisi forte divinasse illos asserant, posuisse in suis libris quod contra futurum aliquando Manichæum, qui Spiritum sanctum per se missum esse diceret, proferretur. Verum de Spiritu sancto alias planius aliquid eloquemur. Nunc ad hoc quod intenderam redeamus.

VIII. Nam et historiam Veteris Testamenti, et ætiologiam, et analogiam in Novo Testamento inveniri, satis, ut puto, est demonstratum; de allegoria restat ostendere. Ipse Liberator noster in Evangelio allegoria utitur ex Vetere Testamento; « Generatio, inquit, hæc signum quæ-

[1] Act. II, 2.

» rit et non dabitur ei nisi signum Jonæ prophetæ; sicut » enim Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus nocti- » bus fuit, sic et Filius hominis tribus diebus et tribus » noctibus erit in corde terræ[1]. » Nam quid ego de apostolo Paulo dicam? qui etiam ipsam Exodi historiam futuræ christianæ plebis allegoriam fuisse significat ad Corinthios Epistola prima: « Nolo autem vos ignorare, » fratres, quia patres nostri et omnes sub nube fuerunt, et » omnes per mare transierunt, et omnes in Moysen bapti- » zati sunt in nube et in mari: et omnes eumdem cibum » spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum » spiritalem biberunt. Bibebant enim de spiritali conse- » quente eos petra; petra autem erat Christus. Sed non in » pluribus eorum complacuit Deo: prostrati enim sunt in » deserto. Hæc autem figuræ nostræ fuerunt, ut non si- » mus cupidi malorum sicut et illi concupierunt. Neque » idola colamus, sicut quidam ex illis, sicut scriptum est: » Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt lu- » dere[2]. Neque fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati » sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia hominum. » Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tenta- » verunt, et a serpentibus interierunt. Neque murmure- » mus, sicut quidam ex illis murmuraverunt, et perierunt » ab exterminatore. Omnia autem ista in figura contin- » gebant illis. Scripta autem sunt ad correptionem nos- » tram, in quos fines sæculorum devenerunt[3]. » Est item apud Apostolum allegoria quædam, sane ad causam maxime pertinens, ideo quod ipsi eam in disputando proferre atque ostentare consuerunt. Idem enim Paulus dicit ad Galatas: « Scriptum est enim quod Abraham duos » filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera: sed » is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est

[1] Matth. XII, 39, 40. — [2] Exod. XXXII, 6. — [3] I Cor. X, 1-11.

» qui autem de libera, per promissionem : quæ sunt per » allegoriam dicta. Nam hæc sunt duo Testamenta, unum » quidem de monte Sina in servitutem generans, quod » est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui confinis » ei quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis. » Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est » mater omnium nostrum [1]. »

IX. Hic igitur illi homines nimium mali, dum frustrare legem conantur, eas Scripturas approbare nos cogunt. Attendunt enim quod dictum est, in servitute esse eos qui sub lege sunt, et id ultimum præ cæteris ventilant : « Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gra» tia excidistis [2]. » Nos hæc omnia vera esse concedimus, nec illam legem necessariam esse dicimus nisi eis, quibus est adhuc utilis servitus: ideoque utiliter esse latam, quod homines qui revocari a peccatis ratione non poterant, tali lege coërcendi erant, pœnarum scilicet istarum quæ videri ab stultis possunt, minis atque terroribus: a quibus gratia Christi cum liberat, non legem illam damnat, sed aliquando nos obtemperare suæ charitati, non servire timori legis, invitat. Ipsa est gratia, id est beneficium quod non intelligunt sibi venisse divinitus, qui adhuc esse cupiunt sub vinculis legis. Quos merito Paulus objurgat tanquam infideles, quia a servitute, cui certo tempore justissima Dei dispositione subjecti erant, jam per Dominum nostrum Jesum se liberatos esse non credunt. Hinc est illud ejusdem Apostoli : « Lex enim pæ» dagogus noster erat in Christo [3]. » Ille igitur pædagogum dedit hominibus quem timerent, qui magistrum postea quem diligerent [4]. In quibus tamen legis præceptis atque mandatis, quibus nunc Christianos uti fas non est, quale vel sabbatum est vel circumcisio, vel sacrifi-

[1] Galat. IV, 22-26. — [2] Id. V, 4. — [3] Id. III, 24. — [4] I Retr. XIV.

cia, et si quid hujusmodi est, tanta mysteria continentur, ut omnis pius intelligat nihil esse perniciosius, quam quidquid ibi est accipi ad litteram, id est, ad verbum; nihil autem salubrius, quam spiritu revelari. Inde est: « Littera occidit, spiritus autem vivificat. » Inde est: « Idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet, » quod non revelatur, quoniam in Christo evacuatur[1]. » Evacuatur namque in Christo, non Vetus Testamentum, sed velamen ejus, ut per Christum intelligatur, et quasi denudetur, quod sine Christo obscurum atque adopertum est. Statim quippe idem Apostolus subjicit: « Cum » autem transieris ad Christum, auferetur velamen[2]. » Non enim ait, auferetur lex, aut Testamentum Vetus. Non igitur per Domini gratiam, tanquam inutilia ibi tegerentur, ablata sunt; sed tegmen potius, quo utilia tegebantur. Hoc modo agitur cum iis qui studiose ac pie, non turbide atque improbe, Scripturarum illarum sensum requirunt, demonstraturque sedulo et ordo rerum, et causæ factorum atque dictorum, et Veteris Testamenti ad Novum tanta congruentia, ut apex nullus, qui non consonet, relinquatur; et figurarum tanta secreta, ut omnia quæ interpretando eruuntur, miseros esse cogant fateri, qui hæc volunt ante condemnare, quam dicere.

X. Sed ut, omissa interim altitudine scientiæ, sic agam tecum, quomodo agendum arbitror cum familiari meo: id est, sicut ergo possum, non sicut doctissimos viros posse miratus sum: Tria genera sunt erroris, quibus homines errant, cum aliquid legunt. De singulis dicam. Primum genus est, in quo id quod falsum est verum putatur, cum aliud qui scripsit putaverit. Alterum est, quamvis non tam late patens, non tamen minus noxium, cum id quod falsum est verum putatur,

[1] 2 Cor. III, 6, et 14. — [2] Ibid. 16.

id tamen putatur, quod etiam ille qui scripsit putavit. Tertium est, cum ex alieno scripto intelligitur aliquid veri, cum hoc ille qui scripsit, non intellexerit. In quo genere non parum est utilitatis, imo si diligentius consideres, totus legendi fructus est integer. Primi generis exemplum est, ut si quisquam, verbi gratia, dicat et credat Rhadamanthum apud inferos audire ac dijudicare causas mortuorum, eo quod Maronis in carmine id legerit[1]. Hic enim errat duobus modis, quod et rem non credendam credit, neque id putandus est credidisse ille quem legit. Alterum genus animaverti sic potest: si quis, quia Lucretius animam ex atomis esse scribit, eamque post mortem in easdem atomos solvi atque interire, id verum ac sibi credendum arbitretur. Nam et hic non minus miser est, si de re tanta id quod falsum est pro certo sibi persuasit; quanquam id Lucretius, cujus libris deceptus est, opinatus sit. Quid enim huic prodest de auctoris sententia certum esse, quando sibi eum non per quem non erraret, sed cum quo erraret, elegerit? Tertio generi est illud accommodatum: si quis Epicurum, lecto ejus in libris aliquo loco ubi continentiam laudat, in virtute illum summum bonum posuisse asseveret, et ideo non esse culpandum. Huic etiam quid obest error Epicuri, si summum bonum hominis voluptatem ille corporis credit; cum iste non se dederit tam turpi noxiæque sententiæ, neque ob aliam causam ei placeat Epicurus, nisi quod eum sensisse non putat, quod sentiri non oporteat? Hic error non modo humanus est, sed sæpe etiam homine dignissimus. Quid enim si mihi de aliquo quem diligerem nuntiaretur, quod sibi, cum esset barbatus, pueritiam atque infantiam ita placere multis audientibus dixerit, ut etiam juraverit se similiter velle vivere, idque

[1] Virg. Æneid. 6.

ita mihi probaretur, ut impudenter negarem; num reprehendendus viderer, si cum existimarem cum hoc diceret, significare voluisse, sibi placere innocentiam, et ab eis quibus hominum genus involveretur cupiditatibus animum alienum, et ex eo illum magis magisque diligerem, quam antea diligebam; etiam si fortasse ille in puerorum ætatibus libertatem quamdam in ludendo et cibando atque ignavum otium stultus adamasset? Fac enim eum esse defunctum postquam hoc mihi nuntiatum est, nec interrogari a me potuisse quidquam, ut aperiret sententiam suam; esset-ne quisquam tam improbus qui mihi succenseret, cum hominis laudarem propositum et voluntatem per illa ipsa verba quæ acceperam? Quid quod etiam justus rerum existimator non dubitaret fortasse laudare opinionem ac voluntatem meam, cum et innocentia mihi placeret, et homo de homine in re dubia bene potius existimarem, cum etiam male liceret.

XI. Quæ cum ita sint, audi etiam earumdem Scripturarum totidem conditiones et differentias. Nam necesse est totidem occurrant. Aut enim utiliter scripsit quispiam, et non utiliter ab aliquo intelligitur: aut utrumque inutiliter fit: aut utiliter intelligit lector, cum ille contra, qui legitur, scripserit. Horum trium primum non improbo, ultimum non curo. Nam neque possum reprehendere hominem, qui nulla sua culpa male intellectus est; nec moleste habere quemquam legi, qui verum non viderit, cum obesse legentibus nihil videam. Unum igitur genus est probatissimum, et quasi purgatissimum, cum et bona scripta sunt, et in bonam partem accipiuntur a legentibus. Id quoque tamen adhuc in duo dividitur, non enim penitus excludit errorem. Nam evenit plerumque, ut cum bene senserit scriptor, bene etiam lector sentiat; sed aliud quam ille, et sæpe melius, sæpe infe-

rius, utiliter tamen. Cum autem et hoc sentimus quod ille quem legimus, et id est vitæ bene agendæ accommodatissimum, cumulatissime sese habet veritas, nec aliunde aperitur falsitatis locus. Quod genus cum de rebus obscurissimis lectio est, rarissimum omnino est; neque id, mea sententia, liquido sciri, sed tantummodo credi potest. Quibus enim argumentis absentis vel mortui hominis voluntatem ita colligam, ut de illa jurare possim; cum etiam si præsens interrogaretur, multa esse possent, quæ si malus non esset officiosissime absconderet. Illud autem nihil ad rem cognoscendam valere arbitror, qualis fuerit ille qui scripsit: honestissime tamen bonus creditur, cujus litteris generi humano posteritatique consultum est.

XII. Quamobrem vellem mihi isti dicerent, in quo genere ponant Ecclesiæ catholicæ, quem putant, errorem. Si in primo, grave omnino crimen: sed defensionem longinquam non requirit; satis est enim negare ita nos intelligere, ut illi cum invehuntur existimant. Si in secundo, non minus grave est: sed eadem voce refellentur. Si in tertio, nullum crimen est. Age, ac deinde Scripturas ipsas considera. Quid enim libris objiciunt Veteris, quod dicitur, Testamenti? Numquidam quod boni sunt, sed male intelliguntur a nobis? At eos ipsi non accipiunt. An quia nec boni sunt, nec bene accipiuntur? At hoc superior defensio satis expugnat. An illud dicent: Quamvis bene a vobis accipiantur, mali sunt tamen? Quid est aliud vivos, cum quibus res agitur, adversarios absolvere, atque olim mortuos, cum quibus nulla contentio est, accusare? Ego quidem illos viros et omnia utiliter memoriæ mandasse, et magnos ac divinos fuisse, et illam legem Dei jussu ac voluntate promulgatam esse et conditam credo: et id, quanquam perpauca ejus generis librorum sciam, persuadere tamen facile possum, si

mihi æquus et minime pertinax animus adhibeatur : atque id faciam, cum copia nobis data fuerit benevolarum aurium ac mentis tuæ : sed hoc cum potero ; nunc autem nonne mihi satis est, quoquo modo se ista res habeat, deceptum non fuisse?

XIII. Testor, Honorate, conscientiam meam, et puris animis inhabitantem Deum, nihil me existimare prudentius, castius, religiosius, quam sunt illæ Scripturæ omnes, quas Testamenti Veteris nomine catholica Ecclesia retinet. Miraris, novi. Non enim dissimulare possum, longe aliter nobis fuisse persuasum. Sed nihil est profecto temeritatis plenius (quæ nobis tunc pueris inerat), quam quorumque librorum expositores deserere, qui eos se tenere ac discipulis tradere posse profitentur, et eorum sententiam requirere ab his, qui conditoribus illorum atque auctoribus acerbissimum, nescio qua cogente causa, bellum indixerunt. Quis enim sibi unquam libros Aristotelis reconditos et obscuros ab ejus inimico exponendos putavit? ut de his loquar disciplinis, in quibus lector fortasse sine sacrilegio labi potest. Quis denique geometricas litteras Archimedis legere, magistro Epicuro, aut discere voluit? contra quas ille multum pertinaciter, nihil earum, quantum arbitror, intelligens, disserebat. An istæ Scripturæ legis planissimæ sunt, in quas isti quasi vulgo expositas impetum faciunt frustra et inaniter : Qui mihi similes videntur illi mulierculæ, quam iidem ipsi solent deridere, quæ irata quod ei sol iste laudaretur, et a Manichæa quadam fœmina colendus commendaretur, ut erat religiose simplex, concita exilivit, et eum locum quem sol per fenestram illustraverat, crebro pede percutiens : Ecce solem deumque tuum calco, clamare cœpit : stulte omnino atque muliebriter, quis negat? Sed nonne tibi tales videntur isti, qui ea quæ

non intelligunt, aut cur, aut omnino qualia sunt, quamvis jacentibus similia, subtilia tamen intelligentibus atque divina, magno impetu orationis maledictisque lacerantes, quia eis imperiti plaudunt, aliquid se proficere existimant? Quidquid est, mihi crede, in Scripturis illis, altum et divinum est: inest omnino veritas, et reficiendis instaurandisque animis accommodatissima disciplina; et plane ita modificata, ut nemo inde haurire non possit quod sibi satis est, si modo ad hauriendum devote ac pie, ut vera religio poscit, accedat. Quod ut tibi probem, multis rationibus et longiore oratione opus est. Agendum enim tecum prius est, ut auctores ipsos non oderis, deinde ut ames: et hoc agendum quovis alio modo potius, quam exponendis eorum sententiis et litteris. Propterea quia si Virgilium odissemus, imo si non eum prius quam intellectus esset majorum nostrorum commendatione diligeremus, nunquam nobis satis fieret de illis ejus quæstionibus innumerabilibus, quibus Grammatici agitari et perturbari solent; nec audiremus libenter, qui cum ejus laude illas expediret; sed ei faveremus, qui per eas illum errasse ac delirasse conaretur ostendere. Nunc vero cum eas multi ac varie pro suo quisque captu aperire conentur, his potissimum plauditur, per quorum expositionem melior invenitur poëta, qui non solum nihil peccasse, sed nihil non laudabiliter cecinisse, ab eis etiam qui illum non intelligunt, creditur. Itaque in quæstiuncula magistro deficienti, et quid respondeat non habenti, succensemus potius, quam illum mutum vitio Maronis putamus. Jam si ad defensionem suam peccatum tanti auctoris asserere voluerit, vix apud eum discipuli vel datis mercedibus remanebunt. Quantum erat ut similem benevolentiam præberemus eis, per quos locutum esse Spiritum sanctum tam diuturna vetustate firma-

tum est? Sed scilicet intelligentissimi adolescentes, et miri rationum exploratores, non evolutis saltem illis litteris, non quæsitis magistris, non aliquantum nostra tarditate accusata, non denique vel mediocri corde concesso eis qui ejusmodi litteras per totum orbem tam longo tempore legi, custodiri, tractarique voluerunt; nihil apud illos credendum putavimus, eorum qui istis inimici infestique sunt voce commoti, apud quos falsa pollicitatione rationis inaudita millia fabularum credere et colere cogeremur.

XIV. Sed nunc quod institui peragam, si possum, et sic apud te agam, ut fidem catholicam non interim aperiam, sed ad scrutanda ejus magna mysteria, eis quorum animæ sibi curæ sunt, spem divini fructus et inveniendæ veritatis ostendam. Nemo dubitat eum qui veram religionem requirit, aut jam credere immortalem esse animam cui prosit illa religio, aut etiam idipsum in eadem religione velle invenire. Animæ igitur causa omnis religio: nam corporis natura quoquo modo se habeat, nullam curam ac sollicitudinem incutit ei, præsertim post mortem, cujus anima tenuerit quo beata sit. Animæ igitur causa vel solius vel maxime vera, si qua est, religio constituta est. Hæc autem anima, videro quam ob causam, et obscurissimum esse confiteor, errat tamen ac stulta est, ut videmus, donec adipiscatur percipiatque sapientiam, et fortasse ipsa est vera religio. Num te ad fabulas mitto? num aliquid cogo te temere credere? Animam nostram dico errore ac stultitia irretitam et demersam, viam, si qua est, quærere veritatis. Si hoc in te non est, da veniam, et participare mecum, quæso, sapientiam tuam: sin id quod dico agnoscis in te, simul obsecro quæramus verum.

XV. Puta nos adhuc neminem audisse cujuspiam re-

ligionis insinuatorem. Ecce res nova est a nobis negotiumque susceptum. Quærendi sunt, credo, hujus rei, si ulla est, professores. Fac nos reperisse alios aliud opinantes, et diversitate opinionum ad se quemque trahere cupientes; sed inter hos excellere famæ interim celebritate quosdam, atque omnium pene occupatione populorum. Utrum isti verum teneant, magna quæstio est : sed nonne prius sunt explorandi, ut quandiu erramus, siquidem homines sumus, cum ipso genere humano errare videamur?

XVI. At enim apud paucos quosdam est veritas. Scis ergo jam quæ sit, si scis apud quos sit. Nonne dixeram paulo ante, ut quasi rudes quæreremus? Sed si ex ipsa vi veritatis paucos eam tenere conjectas, qui vero sint, nescis; quid si ita pauci sunt qui verum sciunt, ut auctoritate sua multitudinem teneant, unde se in illa secreta expedire et quasi eliquare paucitas possit? Nonne videmus quam pauci summam eloquentiam consequantur, cum per totum orbem rhetorum scholæ adolescentium gregibus perstrepant? Numquidnam imperitorum perterriti multitudine, quicumque boni oratores evadere volunt, Cæcilii sibi potius, aut Erucii orationibus, quam Tullianis navandam operam existimant? Hæc appetunt omnes, quæ majorum auctoritate firmata sunt. Eadem imperitorum turbæ discere moliuntur, quæ a paucis doctis discenda recepta sunt : assequuntur autem perpauci, agunt pauciores, clarescunt paucissimi. Quid si tale quiddam est vera religio? Quid si multitudo imperitorum frequentat ecclesias, sed nullum argumentum est, ideo neminem illis mysteriis factum esse perfectum? Et tamen si tam pauci studerent eloquentiæ, quam pauci sunt eloquentes, nunquam nos parentes nostri magistris talibus commendandos putarent. Cum igitur ad hæc studia nos multitudo invitaverit, quæ imperitorum parte copiosa est, ut id

quod pauci adipisci possunt adamaremus; cur nobis esse similem in religione nolumus causam, quam cum magno animæ discrimine fortasse contemnimus. Si enim verissimus et sincerissimus Dei cultus, quamvis sit apud paucos, apud eos tamen est, quibus multitudo, quanquam cupiditatibus involuta, et a puritate intelligentiæ remota, consentit; quod fieri posse quis dubitet? quæro, si quis temeritatem vecordiamque nostram arguat, quod non apud ejus magistros eam diligenter investigamus, cujus inveniendæ nobis magna cura inest, quid respondere possimus? Deterruit me multitudo? Cur ab studio artium liberalium, vix huic præsenti vitæ aliquid commodi afferentium, cur ab inquirenda pecunia, cur ab honore adipiscendo, cur denique a comparanda et retinenda bona valetudine, postremo cur ab ipsa beatæ vitæ appetitione, cum his omnes occupentur, pauci excellant, nulla deterruit multitudo?

XVII. At absurda ibi dici videbantur. Quibus asserentibus? Nempe inimicis, qualibet causa, qualibet ratione, non enim hoc nunc quæritur. tamen inimicis. Cum legerem, per me ipse cognovi. Ita-ne est? Nulla imbutus poëtica disciplina Terentianum Maurum sine magistro attingere non auderes; Asper, Cornutus, Donatus et alii innumerabiles requiruntur. ut quilibet poëta possit intelligi, cujus carmina et theatri plausus videntur captare: tu in eos libros, qui quoquo modo se habeant, sancti tamen divinarumque rerum pleni, prope totius generis humani confessione diffamantur, sine duce irruis, et de his sine præceptore audes ferre sententiam; nec si tibi aliqua occurrunt quæ videantur absurda, tarditatem tuam et putrefactum tabe hujus mundi animum, qualis omnium stultorum est, accusas potius, quam eos qui fortasse a talibus intelligi nequeunt. Quæreres aliquem pium simul

et doctum, vel qui talis esse multis consentientibus diceretur, cujus et præceptis melior et doctrina peritior fieres. Non facile reperiebatur? Cum labore investigaretur. Deerat in terra quam incolebas? Quæ causa utilius cogeret peregrinari? In continenti prorsus latebat, aut non erat? Navigaretur. Si in propinquo trans mare non inveniebatur, progredereris usque ad illas terras, in quibus ea quæ illis libris continentur, gesta esse dicuntur. Quid tale fecimus, Honorate? Et tamen religionem fortasse sanctissimam, adhuc enim quasi dubitandum sit (loquor), cujus opinio totum jam terrarum orbem occupavit, miserrimi pueri pro nostro arbitrio judicioque damnavimus. Quid si illa quæ nonnullos imperitos in eisdem Scripturis videntur offendere, eo sunt ita posita, ut cum res abhorrentes a sensu qualiumque hominum, nedum prudentium atque sanctorum, legerentur, secretam significationem multo studiosius quæreremus? Nonne cernis, ut Catamitum Bucolicorum (1), cui pastor durus effluxit, conentur homines interpretari, et Alexim puerum, in quem Plato etiam carmen amatorium fecisse dicitur, nescio quid magnum significare, sed imperitorum judicium fugere affirment; cum sine ullo sacrilegio poëta uberrimus videri possit libidinosas cantiunculas edidisse?

XVIII. Sed revera revocabat nos atque prohibebat a quærendo, aut alicujus legis sanctio, aut adversantium potentia, aut sacratorum persona vilis, aut fama turpis, aut institutionis novitas, aut occulta professio? Nihil horum est. Omnia divina et humana jura permittunt quærere catholicam fidem; tenere autem et colere, per humanum certe jus licet, si de divino quandiu erramus, incertum est: nemo imbecillitatem nostram terret inimicus (quanquam veritas atque animæ salus si diligenter quæsita, ubi tutissime licet, inventa non fuerit, cum

quovis discrimine quæri debeat) : omnium dignitatum et potestatum gradus, huic divino cultui devotissime inserviunt : honestissimum est religionis nomen et præclarissimum. Quid impedit tandem perscrutari atque discutere pia et sedula investigatione; utrum hìc sit illud quod sincerissime nosse et custodire paucos necesse est, etiamsi omnium in id gentium voluntas favorque conspiret?

XIX. Quæ cum ita sint, fac nos, ut dixi, nunc primum quærere cuinam religioni animas nostras purgandas instaurandasque tradamus : procul dubio a catholica Ecclesia sumendum exordium. Plures enim jam Christiani sunt, quam si Judæi simulacrorum cultoribus adjungantur. Eorumdem autem Christianorum, cum sint hæreses plures, atque omnes se catholicos velint videri, aliosque præter se hæreticos nominent, una est Ecclesia, ut omnes concedunt, si totum orbem consideres, refertior multitudine; ut autem qui noverunt affirmant, etiam veritate sincerior cæteris omnibus. Sed de veritate alia quæstio est : quod autem quærentibus satis est, una est Catholica, cui hæreses aliæ diversa nomina imponunt, cum ipsæ singulæ propriis vocabulis, quæ negare non audeant, appellentur. Ex quo intelligi datur, judicantibus arbitris quos nulla impedit gratia, cui sit catholicum nomen, ad quod omnes ambiunt, tribuendum. Sed ne id loquacissime aut superfluo quispiam disserendum putet, una est certe, in qua ipsæ quodam modo etiam humanæ leges christianæ sunt. Nullum ego hinc præjudicium fieri volo, sed exordium quærendi opportunissimum judico. Non enim metuendum est, ne verus Dei cultus nullo proprio robore innixus, ab eis quos fulcire debeat, fulciendus esse videatur : sed certe perfectæ felicitatis est, si potuerit ibi verum inveniri, ubi et inquisitio ejus et retentio se-

curissima est : si non potuerit, tum demum alio, quocumque periculo, adeundum atque rimandum.

XX. His igitur constitutis, quæ, ut opinor, ita justa sunt, ut obtinere apud te istam causam quovis adversario debeam, edam tibi ut possum, cujusmodi viam usus fuerim, cum eo animo quærerem veram religionem, quo nunc exposui esse quærendam. Ut enim a vobis trans mare abscessi, jam cunctabundus atque hæsitans, quid mihi tenendum, quid dimittendum esset : quæ mihi cunctatio in dies major oboriebatur, ex quo illum[1] hominem, cujus adventus, ut nosti, ad explicanda omnia quæ nos movebant, quasi de cœlo promittebatur, audivi, cumque excepta quadam eloquentia talem quales cæteros esse cognovi; rationem ipse mecum habui magnamque deliberationem jam in Italia constitutus, non utrum manerem in illa secta, in quam me incidisse pœnitebat, sed quonam modo verum inveniendum esset, in cujus amorem suspiria mea nulli melius quam tibi nota sunt. Sæpe mihi videbatur non posse inveniri, magnique fluctus cogitationum mearum in Academicorum suffragium ferebantur. Sæpe rursus intuens quantum poteram, mentem humanam tam vivacem, tam sagacem, tam perspicacem, non putabam latere veritatem, nisi quod in ea quærendi modus lateret, eumdemque ipsum modum ab aliqua divina auctoritate esse sumendum. Restabat quærere, quænam illa esset auctoritas; cum in tantis dissensionibus se quisque illam traditurum polliceretur. Occurrebat igitur inexplicabilis sylva, cui demum inseri multum pigebat : atque inter hæc sine ulla requie, cupiditate reperiendi veri animus agitabatur. Dissuebam me tamen magis magisque ab istis, quos jam deserere proposueram. Restabat autem aliud nihil in tantis periculis, quam ut divinam providentiam

[1] Vide Faustum, lib. v. Confess. c. 6.

lacrymosis et miserabilibus vocibus, ut opem mihi ferret, deprecarer. Atque in sedulo faciebam : et jam fere me commoverant nonnullæ disputationes Mediolanensis episcopi[1], ut non sine spe aliqua de ipso Vetere Testamento multa quærere cuperem, quæ, ut scis, male nobis commendata execrabamur. Decreveramque tandiu esse catechumenus in Ecclesia, cui traditus a parentibus eram, donec aut invenirem quod vellem, aut mihi persuaderem non esse quærendum. Opportunissimum ergo me ac valde docilem tunc invenire posset, si fuisset qui posset docere. Hoc ergo modo et simili animæ tuæ cura si diu te quoque affectum vides, et si jam satis tibi jactatus videris, finemque hujusmodi laboribus vis imponere ; sequere viam catholicæ disciplinæ, quæ ab ipso Christo per Apostolos ad nos usque manavit, et ab hinc ad posteros manatura est.

XXI. Ridiculum, inquis, istud est, cum omnes hanc se profiteantur tenere, ac docere. Profitentur hoc omnes hæretici, negare non possum ; sed ita ut eis, quos illectant, rationem se de obscurissimis rebus polliceantur reddituros : eoque Catholicam maxime criminantur, quod illis qui ad eam veniunt præcipitur ut credant ; se autem non jugum credendi imponere, sed docendi fontem aperire gloriantur. Quid, inquis, dici potuit, quod ad eorum laudem magis pertineret? Non ita est. Hoc enim faciunt nullo robore præditi, sed ut aliquam concilient multitudinem nomine rationis : qua promissa naturaliter anima gaudet humana, nec vires suas valetudinemque considerans, sanorum escas appetendo, quæ male committuntur nisi valentibus, irruit in venena fallentium. Nam vera religio, nisi credantur ea quæ quisque postea, si se bene gesserit dignusque fuerit, assequatur atque percipiat, et omnino

[1] Ambrosii. Vide lib. v. Confess. c. 13 et 14.

sine quodam gravi auctoritatis imperio iniri recte nullo pacto potest.

XXII. Sed quæris fortasse vel de hoc ipso aliquam accipere rationem, qua tibi persuadeatur, non prius ratione quam fide te esse docendum. Quod facile potest, si modo æquum te præbeas. Sed ut commode fiat, volo quasi respondeas interroganti: et primo dicas mihi, quare tibi videatur non esse credendum. Quod ipsa, inquis, credulitas, a qua creduli nominantur, vitium quoddam mihi videtur esse: alioquin hoc nomen non pro convicio objectare soleremus. Nam si suspiciosus in vitio est, eo quod non comperta suspicatur: quanto magis credulus, qui hoc a suspicioso differt, quod ille incognitis aliquam, iste nullam tribuit dubitationem. Interim accipio hanc opinionem ac distinctionem. Sed scis etiam curiosum non nos solere appellare sine convicio; studiosum vero etiam cum laude. Quamobrem attende, si placet, etiam inter hæc duo quid tibi distare videatur. Id certe respondes, quod quamvis uterque agatur magna cupiditate noscendi, curiosus tamen ea requirit, quæ nihil ad se attinent: studiosus autem contra, quæ ad sese attinent, requirit. Sed quia non negamus ad hominem pertinere conjugem ac liberos et eorum salutem; si quispiam peregre positus, quemadmodum valeant ac sese agant sua conjux ac liberi, omnes advenientes sedulo percontetur, magna utique ducitur cupiditate noscendi: et tamen hunc studiosum non vocamus, qui et magnopere scire vult, et ea quæ ad se maxime pertinent. Quare jam intelligis eo vacillare istam definitionem studiosi, quod omnis quidem studiosus ea nosse vult quæ ad se pertinent, non tamen omnis qui id agit studiosus vocandus est; sed is qui ea quæ ad animum nutriendum liberaliter atque ornandum pertinent, impensissime requirit, tamen studentem recte ap-

pellamus, præsertim addentes quid studeat audire. Nam etiam suorum studiosum possumus appellare, si suos tantum diligit : non tamen adjunctione nulla, communi nomine studiosorum dignum putamus. Audiendi autem cupidum quemadmodum se sui haberent, non appellarem studiosum audiendi, nisi gaudens fama bona idipsum sæpe vellet audire : studentem vero, etiam si semel. Refer nunc animum ad curiosum, et dic mihi, utrum si quis fabellam libenter audiret, nihil sibi omnino profuturam, id est, rerum ad se non pertinentium ; neque id odiose atque crebro, sed rarissime ac modestissime, vel in convivio, vel in aliquo circulo, ullove consessu, videretur-ne tibi curiosus? Non opinor : sed certe habens illius rei curam, quam libenter audiret, profecto videretur. Quapropter etiam curiosi definitio ea regula, qua studiosi, emendanda est. Vide igitur utrum et illa superiora emendanda sint. Cur enim non et suspiciosi nomine indignus sit, qui aliquando aliquid suspicatur ; et creduli, qui aliquando aliquid credit? Itaque ut inter studentem alicujus rei et omnino studiosum, rursumque inter curam habentem atque curiosum, ita inter credentem et credulum plurimum interest.

XXIII. Sed nunc vide, inquies, utrum in religione credere debeamus. Neque enim si concedimus aliud esse credere, aliud credulum esse, sequitur ut nulla culpa sit in religionibus credere. Quid enim si et credere et credulum esse vitiosum est, quemadmodum et ebrium et ebriosum esse? Quod qui certum existimat, nullum mihi habere posse amicum videtur. Si enim turpe est aliquid credere, aut turpiter facit qui amico credit, aut nihil amico credens quomodo amicum vel ipsum vel se appellet non video. Hic fortasse dicas. Concedo aliquid aliquando esse credendum, nunc expedi quomodo in religione turpe non sit credere, antequam scire. Faciam, si potero. Quocirca

ex te quæro quid existimes in graviore culpa esse, religionem tradere indigno, an id quod ab eis qui illam tradunt dicitur, credere. Si quem dicam indignum non intelligis: eum dico, qui ficto pectore accedit. Concedis, ut arbitror magis culpandum esse, tali homini pandere si qua sunt sancta secreta, quam religiosis viris de ipsa religione aliquid affirmantibus credere. Neque enim te aliud respondere decuerit. Quare nunc fac putes eum adesse, qui tibi religionem sit traditurus: quonam modo illi fidem facturus es, vero animo te accedere, neque quidquam in te, quod ad hanc rem attinet, doli atque simulationis esse? dices, bona tua conscientia nihil te fingere, quantis poteris idipsum asserens verbis, sed tamen verbis. Non enim animi tui latebras, ita ut intime sciaris, homo homini aperire possit. At ille si dixerit, Ecce credo tibi, sed nonne est æquius, ut etiam tu credas mihi, cum tu beneficium, si aliquid veri teneo, sis accepturus, daturus ego? quid respondebis, nisi esse credendum?

XXIV. Sed inquis, Nonne erat melius, rationem mihi redderes, ut ea quocumque me duceret, sine ulla sequerer temeritate? Erat fortasse: sed cum res tanta sit, ut Deus tibi ratione cognoscendus sit, omnes-ne putas idoneos esse percipiendis rationibus, quibus ad divinam intelligentiam mens ducitur humana, an plures, an paucos? Paucos, ais, existimo. Horum-ne in numero esse te credis? Non est meum, inquis, hoc respondere. Illius ergo putas, etiam hoc tibi credere: quod quidem facit. Tu tantum memento, jam eum bis credidisse tibi incerta dicenti; te illi religiose admonenti ne semel quidem velle credere. Verum fac ita esse, et vero animo te ad accipiendam religionem accedere, et ita paucorum te esse hominum, ut rationes quibus ad certam cognitionem vis divina perducitur, capere possis: quid, cæteris hominibus, qui

tam sereno ingenio prædit non sunt, negandam religionem putas? An eos pedetentim quibusdam gradibus ad illa summa penetralia esse ducendos? Vides plane quid sit religiosius. Neque enim tibi quivis homo in rei tantæ cupiditate ullo modo deserendus aut respuendus videri potest. Sed nonne censes, nisi primo credat se ad id quod instituit perventurum, mentemque supplicem præbeat, quibusdam magnis necessariisque præceptis obtemperans quadam vitæ actione perpurget, non eum esse aliter illa quæ pure vera sunt adepturum? Censes profecto. Quid ergo istis, quorum de genere te esse jam credo, qui facillime divina secreta ratione certa capere possunt, si hac via veniant, qua illi qui primitus credunt, numquid tandem oberit? Non arbitror. Sed tamen ais, Quid eos morari opus est? Quia etsi facto sibi nihil nocebunt, nocebunt tamen exemplo cæteris. Vix enim est qui de se tantum sentiat, quantum potest: sed qui minus, excitandus est; qui amplius, reprimendus; ut neque ille desperatione frangatur, neque iste præcipitetur audacia. Quod facile fit, si etiam ii qui valent volare, ne cui sint periculoso invitamento, paulisper cogantur incedere qua etiam cæteris tutum est. Hæc est providentia veræ religionis: hoc jussum divinitus, hoc a beatis majoribus traditum, hoc ad nos usque servatum: hoc perturbare velle atque pervertere, nihil est aliud quam ad veram religionem sacrilegam viam quærere. Quod qui faciunt, nec si eis concedatur quod volunt, possunt quo intendunt pervenire. Cujusmodi enim libet excellant ingenio, nisi Deus adsit, humi repunt. Tunc autem adest, si societatis humanæ in Deum tendentibus cura sit. Quo gradu nihil firmius in cœlum reperiri potest. Ego quidem huic rationi non possum resistere; nam nihil sine cognitione esse credendum, qui possum dicere? cum et amicitia, nisi ali-

quid credatur quod certa ratione demonstrari non potest omnino nulla sit, et sæpe dispensatoribus servis sine ulla culpa dominorum credatur. In religione vero quid iniquius fieri potest, quam ut Dei antistites nobis non fictum animum pollicentibus credant, nos eis præcipientibus nolimus credere? Postremo quæ potest esse via salubrior, quam idoneum primo fieri percipiendæ veritatis, adhibendo iis fidem, quæ ad præcolendum et ad præcurandum animum sunt divinitus constituta? aut si jam prorsus idoneus sis, circuire potius aliquantum qua tutissimum est ingredi, quam et tibi esse auctorem periculo, et cæteris temeritatis exemplum?

XXV. Quare jam superest ut consideremus, quo pacto hi sequendi non sint, qui se pollicentur ratione ducturos. Nam quomodo sine culpa possimus sequi eos qui credere jubent, jam dictum est: ad hos autem sponsores rationis, non modo sine vituperatione, sed etiam cum aliqua laude se venire nonnulli putant: sed non ita est. Duæ enim personæ in religione sunt laudabiles[1]: una eorum qui jam invenerunt quos etiam beatissimos judicare necesse est: alia eorum qui studiosissime et rectissime inquirunt. Primi ergo sunt jam in ipsa possessione, alteri in via, qua tamen certissime pervenitur. Tria sunt alia hominum genera, profecto improbanda ac detestanda. Unum est opinantium, id est, eorum qui se arbitrantur scire quod nesciunt. Alterum eorum qui sentiunt quidem se nescire, sed non ita quærunt, ut invenire possint. Tertium eorum, qui neque se scire existimant, nec quærere volunt. Tria sunt item velut finitima sibimet in animis hominum distinctione dignissima, intelligere, credere, opinari. Quæ si per se ipsa considerentur, primum semper sine vitio est, secundum aliquando cum vitio,

[1] 1 Retr. xiv.

tertium nunquam sine vitio. Nam intelligere magna et honesta vel etiam divina [1], beatissimum est. Intelligere autem supeflua, nihil nocet; sed fortasse dicere nocuit, cum tempus necessariorum occuparent. ipsa etiam noxia, non intelligere, sed facere aut pati, miserum est. Non enim si quis intelligat quomodo possit inimicus sine suo periculo occidi, intelligentia ipsa, ac non cupiditate reus est : quæ si absit, quid innocentius dici potest? Credere autem tunc est culpandum, cum vel de Deo indignum aliquid creditur, vel de homine facile creditur. In cæteris vero rebus si quis quid credit, si se id nescire intelligat, nulla culpa est. Credo enim sceleratissimos conjuratos virtute Ciceronis quondam interfectos [2] : atqui id non solum nescio, sed etiam nullo pacto me scire posse, certo scio. Opinari autem duas ob res turpissimum est : quod et discere non potest, qui sibi jam se scire persuasit, si modo illud disci potest; et per se ipsa temeritas non bene affecti animi signum est. Nam etiam si hoc ipsum quod de Cicerone dixi, scire se quisquam arbitratur, quanquam nihil eum impediat a discendo, quia res ipsa nulla scientia teneri potest : tamen quod non intelligit multum interesse [3] utrum aliquid mentis certa ratione teneatur, quod intelligere dicimus, an famæ vel litteris credendum posteris utiliter commendetur; profecto errat, neque quisquam error turpitudine caret. Quod intelligimus igitur, debemus rationi : quod credimus, auctoritati : quod opinamur, errori. Sed intelligens omnis etiam credit; credit omnis et qui opinatur : non omnis qui credit intelligit; nullus qui opinatur intelligit. Hæc ergo tria si ad illa quinque hominum genera, quæ paulo ante commemoravimus, referantur; id est, duo probanda quæ priora posuimus, et tria reliqua vitiosa : invenimus

[1] I Retr. XIV. — [2] Cicer. in Orat. pro Sylla. — [3] I Retr. XIV.

primum beatorum genus ipsi veritati credere: secundum autem studiosorum amatorumque veritatis, auctoritati. In quibus duorum generibus laudabiliter creditur. In primo autem vitiosorum, id est, eorum qui opinantur se scire quod nesciant, est profecto vitiosa credulitas. Cætera duo improbanda genera nihil credunt, et illi qui verum quærunt cum desperatione inveniendi, et illi qui omnino non quærunt. Et hoc duntaxat in rebus ad aliquam pertinentibus disciplinam. Nam in alio vitæ actu, prorsus nescio quo pacto possit homo nihil credere. Quanquam in illis etiam qui se in agendo probabilia sequi dicunt, scire potius nihil posse, quam nihil credere, volunt videri. Quis enim quod probat non credit? aut quomodo est illud quod sequuntur, si non probatur, probabile? Quare duo genera possunt esse adversantium veritati: unum eorum, qui scientiam tantum oppugnant, non fidem: alterum eorum, qui utrumque condemnant; qui tamen utrum in rebus humanis inveniri possint, rursus ignoro. Hæc dicta sunt, ut intelligeremus nos retenta fide, illarum etiam rerum quas nondum comprehendimus, a temeritate opinantium vindicari. Nam qui dicunt nihil esse credendum nisi quod scimus, id unum cavent nomen opinationis, quod fatendum est turpe ac miserrimum: sed si diligenter considerent plurimum interesse, utrum se scire quis putet, an quod nescire se intelligit, credat aliqua auctoritate commotus: profecto erroris et inhumanitatis atque superbiæ crimen vitabit.

XXVI. Quæro enim, si quod nescitur, credendum non est, quomodo serviant parentibus liberi, eosque mutua pietate diligant, quos parentes suos esse non credant. Non enim ratione ullo pacto sciri potest: sed interposita matris auctoritate de patre creditur: de ipsa vero matre plerumque nec matri, sed obstetricibus, nutrici-

bus, famulis. Nam cui furari filius potest, aliusque supponi, nonne potest decepta decipere? Credimus tamen, et sine ulla dubitatione credimus, quod scire non posse confitemur. Quis enim non videat pietatem, nisi ita sit, sanctissimum generis humani vinculum, superbissimo scelere violari? Nam quis vel insanus eum culpandum putet, qui eis officia debita impenderit, quos parentes esse crediderit, etiamsi non essent? Quis contra non exterminandum judicaverit, qui veros fortasse parentes minime dilexerit, dum ne falsos diligat metuit? Multa possunt afferri, quibus ostendatur nihil omnino humanæ societatis incolume remanere, si nihil credere statuerimus, quod non possumus tenere perceptum.

XXVII. Sed nunc accipe, quod jam facilius me tibi persuasurum esse confido. Cum de religione, id est, cum de colendo atque intelligendo Deo agitur, ii minus sequendi sunt, qui nos credere vetant, rationem promptissime pollicentes. Nam nemini dubium est[1], omnes homines aut stultos, aut sapientes esse. Nunc autem sapientes voco, non cordatos et ingeniosos homines, sed eos quibus inest, quanta inesse homini potest, ipsius hominis Deique firmissime percepta cognitio, atque huic cognitioni vita moresque congruentes : cæteros autem, cujusque modi artibus inertiisque affecti sint, quolibet victu probandi sive improbandi, stultorum in numero deputaverim. Quæ cum ita sint, quis mediocriter intelligens non plane viderit, stultis utilius atque salubrius esse præceptis obtemperare sapientium, quam suo judicio vitam degere? Nam omne factum, si recte factum non est, peccatum est : nec recte factum esse ullo modo potest, quod non a recta ratione proficiscitur. Porro recta ratio est ipsa virtus. Cui autem hominum virtus, nisi sapientis animo

[1] I Retr. XXXIV.

præsto est? Solus igitur sapiens non peccat. Stultus ergo omnis peccat, nisi in iis factis, in quibus sapienti obtemperaverit : a recta enim ratione talia facta proficiscuntur, nec, ut ita dicam, dominus sui facti stultus existimandus est, cum est tanquam instrumentum ministeriumque sapientis. Quare si omnibus hominibus non peccare quam peccare melius est; melius profecto stulti omnes viverent, si servi possent esse sapientium. Atque hoc si in rebus minoribus, ut in mercando vel colendo agro, in uxore ducenda, in suscipiendis educandisque liberis, in ipsa denique re familiari administranda expedire nemo ambigit; multo magis in religione. Nam et res humanæ promptiores ad dignoscendum sunt, quam divinæ; et in quibuscumque sanctioribus et præstantioribus, quo majus eis obsequium cultumque debemus, eo sceleratius periculosiusque peccatur. Nihil igitur nobis restare a modo vides, quandiu stulti sumus, si nobis vita optima et religiosa cordi est, nisi ut quæramus sapientes, quibus obtemperando dominationem stultitiæ neque ita multum sentire, dum inest nobis, et evadere aliquando possimus.

XXVIII. Hic rursus oritur difficillima quæstio. Quonam enim modo stulti sapientem invenire poterimus, cum hoc nomen, tametsi nemo fere audeat palam, plerique tamen ex obliquo sibi vindicant, cum de rebus ipsis, quarum cognitione constat sapientia, ita inter se dissentiant, ut aut nullum eorum, aut certum unum necesse sit esse sapientem? Sed quinam iste sit, cum ab stulto requiratur, quo pacto queat dignosci plane atque percipi, omnino non video. Neque enim signis quibuslibet cognoscere aliquid potest, nisi illud ipsum, cujus ea signa sunt, noverit. Atqui sapientiam stultus ignorat. Non enim ut aurum et argentum, cæteraque id genus, et cognoscere cum videas, et non habere concessum est; ita sapientiam

mentis ejus oculo, qui ea careat, videri fas est. Sensu enim corporis quæcumque attingimus, forinsecus nobis offeruntur : et ideo licet quoque res alienas oculis cernere, cum earum vel ejus generis nos nihil habeamus. Quod autem intellectu capitur, intus apud animum est : nec id habere quidquam est aliud, quam videre. Caret autem stultus sapientia : non igitur novit sapientiam. Non enim oculis eam posset videre : non autem potest videre et non habere, neque habere ac stultus esse. Nescit hanc igitur, et dum nescit, in alio loco cognoscere non potest. Non potest, quandiu stultus est, quisquam certissima cognitione invenire sapientem, cui obtemperando tanto stultitiæ malo liberetur.

XXIX. Huic igitur tam immani difficultati, quoniam de religione quærimus, Deus solus mederi potest quem nisi et esse et humanis mentibus opitulari credimus, nec quærere quidem ipsam veram religionem debemus. Quid enim tandem tanto molimine investigare cupimus? Quid optamus attingere? Quo pervenire desideramus? Eo-ne, quod esse aut ad nos pertinere non credimus? Nihil est tali mente perversius. Tunc cum beneficium a me petere non auderes, aut certe impudenter auderes, inventionem religionis postulatum venis, cum Deum neque esse, neque si sit, curare nos putes? Quid si tanta res est, quæ nisi sedulo atque omnibus viribus quæsita nequeat reperiri? Quid si ipsa difficillima inventio, ad capiendum quod inventum erit, mentem quærentis exercet? Quid enim oculis nostris hac luce jucundius et familiarius? Quam tamen perpeti atque tolerare post diuturnas tenebras nequeunt. Quid exhausto ægrotatione corpori accommodatius quam cibus et potio? Videmus tamen convalescentes refrenari atque cohiberi; ne saturitati valentium committere sese audeant, cibisque ipsis agere, ut ad illum

3.

morbum, quo eos repudiabat, revertantur. De convalescentibus loquor : quid, ipsos ægrotantes nonne urgemus ut aliquid sumant? In quo profecto nobis cum tanta molestia non obtemperarent, si se illum morbum evasuros esse non crederent. Quando ergo tu te operosissimæ ac laboriosissimæ inquisitioni dabis? Quando tantam, quanta ipsa res digna est, curam negotiumque tibi audebis imponere, cum id quod quæris, esse non credas? Recte igitur catholicæ disciplinæ majestate institutum est, ut accedentibus ad religionem fides persuadeatur ante omnia.

XXX. Itaque ille hæreticus (si quidem de his nobis sermo est, qui se Christianos dici volunt), quam mihi rationem afferat, quæso te? Quid est, unde a credendo, veluti a temeritate revocet? Si nihil me credere jubet : hanc ipsam veram religionem ullam in rebus humanis esse non credo, quam cum esse non credo, non quæro. At ille, ut opinor, quærenti monstraturus est : ita enim scriptum est : « Quærens inveniet[1]. » Ad eum igitur qui me vetat credere, non venirem, nisi aliquid crederem. Est-ne ulla major dementia, quam ut ei sola, quæ nulla scientia subnixa est, fide displiceam, quæ ad eum ipsum me sola perduxit?

XXXI. Quid quod omnes hæretici Christo nos credere hortantur? Possunt-ne magis sibi adversari? In quo dupliciter urgendi sunt. Primum quærendum ab his, ubi sit ratio quam pollicebantur, ubi objurgatio temeritatis, ubi præsumptio scientiæ. Si enim turpe est sine ratione cuiquam credere, quid expectas, quid satagis, ut alicui sine ratione credam, quo facilius tua ratione duci possim? An firmum aliquid superædificabit ratio tua fundamento temeritatis? Secundum illos loquor, quibus credendo displicemus. Nam ego credere ante rationem, cum percipiendæ rationi non sis idoneus, et ipsa fide animum ex-

[1] Matth. VII, 8.

colere excipiendis seminibus veritatis, non solum saluberrimum judico, sed tale omnino, sine quo ægris animis salus redire non possit. Quod illis cum deridendum et plenum temeritatis videtur, profecto ut Christo credamus, agunt impudenter. Deinde fateor me jam Christo credidisse, et in animum induxisse, id esse verum quod ille dixerit, etiamsi nulla ratione fulciatur : hoc hæretice principio me docturus es? Sine paululum mecum ipse considerem (quoniam Christum ipsum, quomodo apparere hominibus voluit, qui istis etiam vulgaribus oculis visus esse prædicatur, ego non vidi), quibus de illo crediderim, ut ad te jam tali fide præstructus accedam. Nullis me video credidisse, nisi populorum atque gentium confirmatæ opinioni ac famæ admodum celeberrimæ : hos autem populos Ecclesiæ catholicæ mysteria usquequaque occupasse. Cur non igitur apud eos potissimum diligentissime requiram, quid Christus præceperit, quorum auctoritate commotus, Christum aliquid utile præcepisse jam credidi? Tu-ne mihi melius expositurus es quid ille dixerit, quem fuisse aut esse non putarem, si abs te mihi hoc commendaretur esse credendum? Hoc ergo credidi, ut dixi, famæ, celebritate, consensione vetustate roboratæ. Vos autem et tam pauci, et tam turbulenti, et tam novi, nemini dubium est, quam nihil dignum auctoritate præferatis. Quæ igitur ista tanta dementia est? Illis crede, Christo esse credendum; et a nobis disce quid dixerit? Cur obsecro te? Nam si illi deficerent, nec me quidquam docere possent; multo facilius mihi persuaderem, Christo non esse credendum, quam de illo quidquam, nisi ab iis, per quos ei credidissem, discendum. O ingentem confidentiam, vel potius ineptiam! Ego te doceo quid Christus præceperit, cui credis. Quid si non ei crederem, num aliquid de illo me docere pos-

ses? Sed oportet, inquit, ut credas. Num vobis eum commendantibus? Non, inquit : nam nos, illos qui ei credunt ratione ducimus. Cur igitur illi credam? Quia fama fundata est. Utrum per vos, an per alios? Per alios, inquit. Illis ergo credam, ut tu me doceas? Deberem fortasse; nisi me hoc illi præcipue monerent, ut omnino ad te non accederem : dicunt enim perniciosas vos habere doctrinas. Respondebis : Mentiuntur. Quomodo igitur eis de Christo credam, quem non viderunt; de te non credam, quem nolunt videre? Scriptis, ait, crede. At scriptura omnis, si nova et inaudita proferatur, vel commendetur a paucis, nulla confirmante ratione, non ei, sed illis qui eam proferunt, creditur. Quamobrem Scripturas istas si vos profertis, tam pauci et incogniti, non libet credere. Simul etiam contra promissum facitis, fidem potius imperando, quam reddendo rationem. Rursus me ad multitudinem famamque revocabis. Cohibe tandem pertinaciam, et nescio quam indomitam propagandi nominis libidinem : et mone potius, ut hujus multitudinis primates quæram, et quæram diligentissime ac laboriosissime, ut ab his potius de his litteris aliquid discam, qui si non essent, discendum omnino esse nescirem. Tu vero in latebras tuas redi, nec quidquam insidiare sub nomine veritatis, quam conaris eis adimere, quibus auctoritatem ipse concedis.

XXXII. Si autem Christo etiam credendum negant, nisi indubitata ratio reddita fuerit, Christiani non sunt. Nam id adversus nos Pagani quidam dicunt, stulte quidem, sed non sibi adversi, nec repugnantes. Hos vero quis ferat ad Christum se pertinere profiteri, qui nisi apertissimam rationem stultis de Deo protulerint, nihil credendum esse contendunt? At ipsum videmus quantum illa, cui et ipsi credunt, docet historia, nihil prius, ne-

que fortius, quam credi sibi voluisse : cum illi nondum essent idonei, cum quibus ei res esset, ad divina percipienda secreta. Quid enim aliud agunt tanta et tam multa miracula, ipso etiam dicente illa fieri non ob aliud, nisi ut sibi crederetur? Fide ille stultos ducebat, vos ratione ducitis. Clamabat ille ut crederetur, vos reclamatis. Laudabat credentes ille, vos objurgatis. Nisi vero, aut in vinum aquam converteret, ut alia omittam, si nihil tale facientem, sed docentem homines sequi possent : aut nihil pendenda vox illa est : « Credite Deo, et mihi cre» dite[1] : » aut temeritatis ille culpandus est, qui cum in domum suam venire noluit, solo ejus imperio pueri sui morbum credens esse cessurum. Ergo ille afferens medicinam, quæ corruptissimos mores sanatura esset, miraculis conciliavit auctoritatem, auctoritate meruit fidem, fide contraxit multitudinem, multitudine obtinuit vetustatem, vetustate roboravit religionem : quam non solum hæreticorum ineptissima novitas fraudidus agens, sed nec gentium quidem veternosus error violenter adversans, aliqua ex parte convelleret.

XXXIII. Quamobrem tametsi docere non valeo, monere tamen non desino : ut quoniam multi se sapientes videri volunt, neque utrum sint stulti, dignoscere facile est; omni intentione, votisque omnibus, gemitibus denique, vel etiam, si fieri potest, fletibus Deum deprecere, ut te ab erroris malo liberet, si tibi beata vita cordi est. Quod facilius fiet, si præceptis ejus, quæ tanta Ecclesiæ catholicæ auctoritate firmata esse voluit, libens obtemperes. Cum enim sapiens sit Deo ita mente conjunctus, ut nihil interponatur quod separet; Deus enim est veritas; nec ullo pacto sapiens quisquam est, si non veritatem mente contingat : negare non possumus inter stulti-

[1] Joan. XIV, 1.

tiam hominis et sincerissimam Dei veritatem medium quiddam interpositam esse hominis sapientiam. Sapiens enim, quantum datum est, imitatur Deum : homini autem stulto, ad imitandum salubriter, nihil est homine sapiente propinquius : quem quoniam, ut dictum est, intelligere ratione non facile est, oportebat quædam miracula ipsis oculis admoveri, quibus utuntur stulti multo quam mente commodius, ut commotorum auctoritate hominum prius vita moresque purgarentur, et ita rationi accipiendæ habiles fierent. Cum igitur et homo esset imitandus, et non in homine spes ponenda; quid potuit indulgentius et liberalius divinitus fieri, quam ut ipsa Dei sincera, æterna, incommutabilisque Sapientia, cui nos hærere oportet, suscipere hominem dignaretur? Qui non modo illa faceret, quibus ad sequendum Deum invitaremur; sed etiam illa pateretur, quibus a sequendo Deo deterrebamur. Nam cum adipisci certissimum ac summum bonum nemo possit, nisi id plene perfecteque dilexerit; quod nullo pacto fiet, quandiu mala corporis atque fortuita formidantur : ille nascendo mirabiliter et operando conciliavit charitatem ; moriendo autem et resurgendo exclusit timorem. Jamvero talem se in cæteris rebus omnibus præbuit, quas persequi longum est, ut et divina clementia quo porrigi, et humana infirmitas quo possit evehi sentiremus.

XXXIV. Hæc est, crede, saluberrima auctoritas, hæc prius mentis nostræ a terrena inhabitatione suspensio, hæc in Deum verum ab hujus mundi amore conversio. Sola est auctoritas, quæ commovet stultos ut ad sapientiam festinent. Quandiu intelligere sincera non possumus, auctoritate quidem decipi miserum est : sed certe miserius non moveri. Si enim Dei providentia non præsidet rebus humanis, nihil est de religione satagendum. Sin

vero et species rerum omnium, quam profecto ex aliquo verissimæ pulchritudinis fonte manare credendum est, et interior nescio quæ conscientia Deum quærendum Deoque serviendum meliores quosque animos quasi publice privatimque hortatur; non est desperandum ab eodem ipso Deo auctoritatem aliquam constitutam, quo velut gradu certo innitentes, attollamur in Deum. Hæc autem, seposita ratione, quam sinceram intelligere, ut sæpe diximus, difficillimum stultis est, dupliciter nos movet, partim miraculis, partim sequentium multitudine. Nihil horum est necessarium sapienti; quis negat? Sed id nunc agitur, ut sapientes esse possimus, id est, inhærere veritati : quod profecto sordidus animus non potest. Sunt autem sordes animi, ut brevi explicem, amor quarumlibet rerum, præter animum et Deum : a quibus sordibus quanto est quis purgatior, tanto verum facilius intuetur. Verum igitur videre velle, ut animum purges, cum ideo purgetur ut videas, perversum certe atque præposterum est. Homini ergo non valenti verum intueri, ut ad id fiat idoneus, purgarique se sinat, auctoritas præsto est; quam, ut paulo ante dixi, partim miraculis, partim multitudine valere nemo ambigit. Miraculum voco, quidquid arduum aut insolitum supra spem vel facultatem mirantis apparet. In quo genere nihil est populis aptius et omnino stultis hominibus, quam id quod sensibus admovetur. Sed rursus hæc in duo dividuntur : quædam enim sunt quæ solam faciunt admirationem; quædam vero magnam etiam gratiam benevolentiamque conciliant. Nam si quis volantem hominem cernat, cum ea res nihil spectatori afferat commodi præter ipsum spectaculum, miratur tantummodo. Si quis autem gravi et desperato morbo affectus, mox ut jussum fuerit convalescat, admirationem sanitatis suæ, sanantis etiam charitate supe-

rabit. Talia facta sunt illo tempore, quo Deus in vero homine, quantum sat erat, hominibus apparebat. Sanati languidi, mundati leprosi; incessus claudis, cæcis visus, surdis auditus est redditus. Homines illius temporis aquam in vinum conversam, saturata quinque millia quinque panibus, transita pedibus maria, mortuos resurgentes viderunt : ita quædam corpori manifestatiore beneficio, quædam vero menti occultiore signo, et omnia hominibus majestatis testimonio consulebant : sic in se tunc animas errantes mortalium divina commovebat auctoritas. Cur, inquis, ista modo non fiunt[1]? Quia non moverent, nisi mira essent : at si solita essent, mira non essent. Nam diei et noctis vices, et constantissimum ordinem rerum cœlestium, annorum quadrifariam conversionem, decidentes redeuntesque frondes arboribus, infinitam vim seminum, pulchritudinem lucis, colorum, sonorum, odorum, saporumque varietates, da qui primum videat atque sentiat, cum quo tamen loqui possimus, hebescit obruiturque miraculis : nos vero hæc omnia, non cognoscendi facilitate, quid enim causis horum obscurius? sed certe sentiendi assiduitate contemnimus. Facta sunt igitur illa opportunissime, ut his multitudine credentium congregata atque propagata, in ipsos mores utilis converteretur auctoritas.

XXXV. Mores autem quilibet tantum valent ad obtinendas hominum mentes, ut etiam quæ in his prava sunt, quod fere superantibus libidinibus evenit improbare citius et detestari, quam deserere aut mutare possimus. Parum-ne consultum rebus humanis arbitraris, quod nihil terrenum, nihil igneum, nihil denique quod corporis sensus attingit, pro Deo colendum esse, ad quem solo intellectu ambiendum est, non pauci doctissimi dis-

[1] 1 Retr. xiv.

putant, sed imperitum etiam vulgus marium fœminarumque in tam multis diversisque gentibus et credit et prædicat? Quod continentia usque ad tenuissimum victum panis et aquæ, et non quotidiana solum, sed etiam per contextos plures dies perpetuata jejunia; quod castitas usque ad conjugii prolisque contemptum; quod patientia usque ad cruces flammasque neglectas; quod liberalitas usque ad patrimonia distributa pauperibus; quod denique totius hujus mundi aspernatio usque ad desiderium mortis intenditur? Pauci hæc faciunt, pauciores bene prudenterque faciunt : sed populi probant, populi audiunt, populi favent, diligunt postremo populi : populi suam imbecillitatem, quod ista non possunt, nec sine provectu mentis in Deum, nec sine quibusdam scintillis virtutis, accusant. Hoc factum est divina providentia per Prophetarum vaticinia, per humanitatem doctrinamque Christi, per Apostolorum itinera, per Martyrum contumelias, cruces, sanguinem, mortes, per sanctorum prædicabilem vitam, atque in his universis digna rebus tantis atque virtutibus pro temporum opportunitate miracula. Cum igitur tantum auxilium Dei, tantum profectum fructumque videamus, dubitabimus nos ejus Ecclesiæ condere gremio, quæ usque ad confessionem generis humani ab apostolica Sede per successiones episcoporum, frustra hæreticis circumlatrantibus, et partim plebis ipsius judicio, partim conciliorum gravitate, partim etiam miraculorum majestate damnatis, culmen auctoritatis obtinuit? Cui nolle primas dare, vel summæ profecto impietatis est, vel præcipitis arrogantiæ. Nam si nulla certa ad sapientiam salutemque animis via est, nisi cum eos rationi præcolit fides; quid est aliud ingratum esse opi atque auxilio divino, quam tanto [1] labore præditæ auctoritati

[1] *Forte* robore.

velle resistere? Et si unaquæque disciplina, quanquam vilis et facilis, ut percipi possit, doctorem aut magistrum requirit; quid temerariæ superbiæ plenius, quam divinorum sacramentorum libros, et ab interpretibus suis nolle cognoscere, et incognitos velle damnare?

XXXVI. Quamobrem si quid te vel ratio, vel oratio nostra commovit, et si veram, ut credo, curam tui geris; velim me audias, et bonis præceptoribus catholicæ Christianitatis te pia fide, alacri spe, simplici charitate committas: Deumque ipsum, cujus unius et bonitate facti sumus, et justitia pœnas luimus, et clementia liberamur, orare non cesses. Ita tibi neque præcepta et disputationes doctissimorum hominum et vere Christianorum, neque libri, neque serenæ ipsæ cogitationes defuerint, quibus facile quod quæris invenias. Nam istos verbosos et miseros (quid enim aliud mitius dixerim?) penitus desere: qui dum nimis quærunt unde sit malum, nihil reperiunt nisi malum. In qua quæstione sæpe auditores erigunt ad quærendum: sed ea docent excitatos, ut vel dormire semper satius sit, quam illo modo evigilare. De lethargicis enim phreneticos faciunt: inter quos morbos, cum sit uterque plerumque mortiferus, hoc tamen interest, quod lethargici sine aliena vexatione moriuntur; phreneticus autem multis sanis, et eis potissimum qui volunt subvenire, metuendus est. Nam neque Deus mali auctor est, nec unquam eum quidquam fecisse pœnituit, nec ullius commotionis animi tempestate turbatur, nec terræ particula regnum ejus est: nulla flagitia vel scelera probat aut imperat, nunquam mentitur. Hæc enim atque hujusmodi nos movebant, cum ea magnis invectionibus quaterent, et hanc esse Veteris Testamenti disciplinam insimularent: quod omnino falsissimum est. Itaque illos recte reprehendere ista concedo. Quid ergo didici? Quid pu-

tas, nisi cum ista reprehenduntur, disciplinam catholicam non reprehendi? Ita quod apud eos verum didiceram, teneo : quod falsum putaveram, respuo. Sed et alia multa me docuit Ecclesia catholica, quo illi homines exsangues corporibus, sed crassi mentibus, aspirare non possunt : Deum scilicet non esse corporeum, nullam ejus partem corporeis oculis posse sentiri, nihil de substantia ejus atque natura ullo modo esse violabile aut commutabile, aut compositum, aut fictum : quæ si mihi concedis (non enim aliter de Deo sentiendum est), omnia illorum machinamenta subversa sunt. Illud vero quomodo sit, ut nec Deus malum genuerit aut fecerit, nec ulla sit fueritve unquam natura atque substantia, quam non Deus aut genuerit aut fecerit, et tamen a malo nos liberet; tam necessariis rationibus approbatur, ut dubitari omnino non possit : præsertim tibi, atque talibus; si tamen bono ingenio pietas et pax quædam mentis accedat, sine qua de tantis rebus nihil prorsus intelligi potest. Et hìc non fama de fumo est, et nescio qua fabella Persica, cui satis est aurem accommodare, et animum non subtilem, sed plane puerilem. Longe omnino, longe se aliter, non ut Manichæi desipiunt, veritas habet. Sed quoniam iste sermo noster multo processit longius quam putabam, hìc finem libro faciamus : in quo memineris volo, nondum me Manichæos cœpisse refellere[1], et illas nugas nondum invasisse : neque de ipsa Catholica magnum aliquid aperuisse; sed voluisse tantummodo eruere tibi, si possem, falsam opinionem de veris Christianis malitiose aut imperite nobis insinuatam, et erigere ad magna quædam et divina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat : placatiore autem animo tuo facto, ero fortasse in cæteris promptior.

[1] I Retr. XIV.

[illegible]

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE DUABUS ANIMABUS CONTRA MANICHÆOS

LIBER UNUS[1].

MANICHÆIS HÆRETICIS DUAS ANIMAS IN UNOQUOQUE HOMINE ESSE, UNAM DE DEI SUBSTANTIA BONAM, ALTERAM MALAM DE TENEBRARUM GENTE NEC A DEO CONDITAM DICENTIBUS, DOLET SE AUGUSTINUS SIC ADHÆSISSE, UT AD RATIONES, QUIBUS DELIRAMENTUM ISTUD EVERTITUR, TAM OBVIAS TAMQUE MANIFESTAS NON ATTENDERIT. PRIMUM ENIM CONSIDERANTI FACILE APPARERE, OMNEM ANIMAM, CUM VITA QUÆDAM SIT, RESQUE INTELLIGIBILIS, AC PROINDE LUCE VISIBILI, QUAM A DEO ESSE MANICHÆI FATENTUR, PRÆSTANTIOR, AUCTORI DEO TRIBUENDAM. LOCA VERO SCRIPTURÆ QUIBUS ILLI MALOS EX DEO NON ESSE DISPUTANT, ALIORUM LOCORUM COMPARATIONE MELIUS EXPLICARI. POSTEA ETIAM EX PECCATI ET VOLUNTATIS DEFINITIONE, EX VENIA PECCATORUM QUÆ PECCANTIBUS DATUR IN ECCLESIA, TANDEMQUE EX POENITENDI AFFECTU PIO ATQUE UTILI, EVIDENTER OMNINO DEMONSTRARI, PECCANTES ANIMAS NON NATURA MALAS ESSE.

I. OPITULANTE Dei misericordia[2], disruptis et derelictis Manichæorum laqueis, tandem Catholicæ gremio

[1] Scriptus circiter annum Christi 391.— Vide Retract. lib. I, cap. 14.—
[2] Vide D. Guillon, tom. XXII, p. 110-114.

restitutum libet considerare nunc saltem ac deplorare illam meam miseriam. Multa enim erant, quæ facere debui, ne tam facile ac diebus paucis, religionis verissimæ fœmina mihi a pueritia salubriter insita, errore vel fraude falsorum fallaciumve hominum effossa ex animo pellerentur. Nam primo animarum illa duo genera, quibus ita singulas naturas propriasque tribuerunt, ut alterum de ipsa Dei esse substantia, alterius vero Deum nec conditorem quidem velint accipi, si mecum sobrie diligenterque considerassem, mente in Deum supplici et pia, fortasse mihi satagenti apparuisset, nullam esse qualemlibet vitam, quæ non eo ipso quo vita est, et in quantum omnino vita est, ad summum vitæ fontem principiumque pertineat : quod nihil aliud quam summum et solum verumque Deum possumus confiteri. Quapropter illas animas, quæ a Manichæis vocantur malæ, aut carere vita, et animas non esse, neque quidquam velle seu nolle, appetere vel fugere; aut si viverent, ut et animæ esse possent, et aliquid tale agere, quale illi opinantur, nullo modo eas nisi vita vivere : ac si Christum dixisse constaret, ut constat : « Ego sum vita[1] ; » nihil esse causæ cur non omnes animas, cum animæ nisi vivendo esse non possint, per Christum, id est, per vitam creatas et conditas fateremur.

11. Quod si tempore illo quæstionem de ipsa vita et de participatione vitæ mea cogitatio ferre ac sustinere non posset, quæ profecto magna est, et multum serenæ disputationis inter doctissimos indigens; illud dispicere fortasse valuissem, quod omni homini sese sine studio partium bene consideranti manifestissime apparet, omne quod scire et nosse dicimur, aut sensu corporis, aut intelligentia nos habere comprehensum. Sensus autem cor-

[1] Joan. xiv, 6.

poris etiam vulgo quinque numerari, visum, auditum, odoratum, gustum, atque tactum : quibus omnibus intelligentiam longe alteque præstare et excellere, quis mihi non vel ingratus impiusque concederet? Quo constituto atque firmato illud consequi, ut cuncta quæ tactu et visu vel quolibet alio modo corporaliter sentirentur, tanto essent inferiora his quæ intelligendo assequeremur, quanto ipsos sensus intelligentiæ cedere videremus. Quamobrem cum omnis vita, et ob hoc omnis anima nullo corporis sensu, sed solo intellectu percipi queat; sol autem iste atque luna omnisque lux quæ mortalibus his oculis cernitur, ab ipsis quoque Manichæis vero et bono Deo tribuenda esse dicatur : summam esse dementiam id prædicare pertinere ad Deum, quod per corpus intuemur; quod vero non solum animo, sed ipsa sublimitate animi, mente scilicet atque intelligentia caperemus, id est, vitam, qualiscumque illa diceretur, tamen vitam, eodem Deo auctore privandam et viduandam putare. Num enim quid sit vivere, quamque secretum ab omni corporis sensu, quamque omnino incorporeum, si me ipsum invocato Deo interrogarem, respondere non possim? Aut non illi quoque fateantur, non solum vivere illas, quas detestantur animas, sed etiam immortaliter vivere? Quodque a Christo dictum est : « Dimitte mor- » tuos sepelire mortuos suos[1]; » non de omnino non viventibus, sed de peccantibus dictum, quæ immortalis animæ sola mors est : scribente Paulo : « Mortua est vi- » dua, quæ in deliciis vivit[2] : » simul enim et mortuam esse dixit, et vivere. Quare non ego quanto decoloratius vivat peccatrix anima, sed illud ipsum tantum quod vivat attenderem. Quod si percipere nisi intelligendo non possem, credo veniret in mentem, tanto esse quamlibet ani-

[1] Matth. VIII, 22. — [2] I Tim. V, 6.

mam luci, quam per hos sentimus oculos, præferendam, quanto intelligentiam ipsis oculis præferremus : lucem autem illam illi quoque a Patre Christi esse confirmant : ego-ne tandem, quod ab eo esset quæcumque anima, dubitarem? Ego vero non modo de anima, sed de quovis etiam corpore, quin ab ipso esset, nihil omnino, ne tum quidem, homo scilicet illius imperitiæ atque illius ætatis ambigerem, si forma quid esset quidve formatum, quid species et quid indutum specie, deinde quid horum cui causa esset, pie cauteque cogitarem.

III. Sed de corpore interim taceo : de anima conqueror, de spontaneo et vivido motu, de actu, de vita, de immortalitate : denique conqueror, quod aliquam rem ista omnia sine Dei bonitate habere posse miserrimus credidi; quod quanta essent, negligenter attendi; hoc mihi gemendum, hoc deflendum puto. Volverem mecum hæc, loquerer mecum, deferrem ad alios : quæ vis esset intelligendi, quoniam nihil esset in homine, quod huic excellentiæ possemus conferre, proponerem. Ubi mihi hoc homines, si modo essent homines, concessissent; quærerem utrum his oculis videre, id est, intelligere. Ubi negavissent, colligerem primo longe esse sensui oculorum istorum intelligentiam mentis anteponendam : deinde subjungerem, id quod re meliore perciperemus, necessario melius judicandum. Quis hoc non daret? Ergo pergerem quærere : Anima illa, quam malam dicerent, oculis ne sentiretur istis, an mente intelligeretur? Mente faterentur. Quibus omnibus inter nos convenientibus atque firmatis, quid conficeretur ostenderem, animam scilicet illam quam execrarentur, luce ista, quam venerarentur, esse meliorem : quandoquidem illa intellectu mentis, hæc sensu corporis innotescit. Hic vero hærerent fortasse, ducemque rationem sequi recusarent : tanta est

vis veternosarum opinionum et diu defensæ atque creditæ falsitatis. Sed ego instarem magis hærentibus, non aspere, non pueriliter, non pervicaciter, repeterem quæ concessa sunt; et quam essent concedenda, monstrarem. Hortarer ut in commune consulerent, viderent certe quid nobis negandum esset, utrum intellectum istis carneis luminibus præferendum, an excellentius esse quod animi excellentia, quam quod vili sensu corporis cognoscitur, falsum putarent : an illas animas, quas alienigenas crederent, tantum intelligendo, id est, ipsa animi excellentia sciri posse nollent fateri; an solem ac lunam non nisi istis oculis notos fieri, vellent abnuere. Quod si nihil horum nisi absurdissime atque impudentissime negari posse animadverterent; suaderem non eos oportere dubitare, istam lucem quam colendam prædicarent, esse anima illa viliorem quam fugiendam monerent.

IV. Atque hic si forte turbati a me quærerent, num etiam muscæ animam huic luci præstare censerem : responderem : Etiam; nec me terreret musca quod parva est, sed quod viva firmaret. Quæritur enim, quid illa membra tam exigua vegetet, quid huc atque illuc pro naturali appetitu tantillum corpusculum ducat, quid currentis pedes in numerum moveat, quid volantis pennulas moderetur ac vibret. Quod qualecumque est, bene considerantibus, in tam parvo tam magnum eminet, ut cuivis fulgori perstringenti oculos præferatur. Certe quod nemo dubitat, quidquid id est, intelligibile est : quod omni sensibili, et ob hoc huic etiam luci divinis legibus antecellit. Quid enim cogitatione percipimus, quæso, si hoc non percipimus, aliud esse mente intelligere, aliud sentire per corpus, et prius illud ab hoc posteriore incomparabili sublimitate distare; ideoque non posse intel-

ligibilia sensibilibus non præferri, cum ipse intellectus tantum sensibus præferatur.

V. Hinc illud etiam fortasse cognoscerem, quod consequens esse manifestum est, cum injustitia et intemperantia cæteraque animi vitia non sentiantur, sed intelligantur, quomodo fiat, ut etiam ista, quæ detestamur et damnanda censemus, tamen quoniam intelligibilia sunt, anteire hanc lucem queant, cum in suo genere ista laudanda sit. Suggeritur enim animo bene sese Deo subjicienti, primo non omne quod laudamus, omni quod vituperamus, esse anteponendum. Neque enim quia laudo purgatissimum plumbum, ob hoc illud vituperando auro pluris æstimo. In suo enim genere quidque considerandum est. Improbo jurisconsultum multas leges ignorantem: sed cum tamen probatissimo sutori sic præfero, ut ne comparandum quidem putem. At istum laudo, quod suæ artis peritissimus sit: illum autem, quod suam professionem minus impleat, jure reprehendo. Ex quo reperire deberem lucem istam, quod in genere proprio perfecta esset, jure laudari: tamen quia sensibilium rerum numero includitur, quod genus intelligibilium generi cedat necesse est, infra injustas et intemperantes animas, quoniam sunt intelligibiles, esse deputandam; quamvis istas non injuria damnatione dignissimas judicemus. Quærimus namque in his quod concilietur Deo, non quod isti fulgori præferatur. Quapropter quisquis hoc lumen ex Deo esse contenderet, non repugnarem; sed magis animas dicerem, vitiosas etiam, non in quantum vitiosæ, sed in quantum animæ sunt, Deum sibi esse creatorem fateri oportere.

VI. Hoc loco si quisquam illorum cautus et vigilans, jam etiam studiosior quam pertinacior, me admoneret, non de vitiosis animis, sed de ipsis vitiis esse quærendum:

quæ quoniam sensu corporis non cognoscerentur, et tamen cognoscerentur, non nisi intelligibilia posse accipi, quæ si sensibilibus omnibus antecellunt, cur lucem Deo auctori esse tribuendam inter nos conveniret, vitiorum vero auctorem Deum nemo nisi sacrilegus diceret. Responderem homini, si aut statim et repente, ut bonis Dei cultoribus solet, divinitus infulsisset hujus solutio quæstionis, aut fuisset antea præparata : quorum si neutrum meruissem atque potuissem, cœpta differrem ; quodque esset propositum, difficile esse ad dignoscendum atque arduum confiterer. Recurrerem in me, prosternerer Deo, alte ingemiscerem, quærens ne me in medio spatio, quo certis rationibus promovissem, hærere pateretur ; ne ancipiti quæstione cogerer aut intelligibilia sensibilibus submittere ac subdere, aut ipsum vitiorum dicere auctorem ; cum esset utrumvis horum falsitatis impietatisque plenissimum. Nullo modo possem existimare, quod me sic affectum ille desereret. Admoneret potius suis illis ineffabilibus modis, ut considerarem etiam atque etiam, utrum animi vitia, de quibus æstuarem, inter intelligibilia numeranda essent. Quod ut reperirem, propter imbecillitatem interioris oculi mei, quæ mihi peccatis meis jure accidisset, aliquem mihi ad invisibilia contuenda in ipsis visibilibus machinarer gradum : quorum esset nobis nullo modo certior cognitio, sed consuetudo fidentior. Itaque statim quærerem quid ad sensum proprie pertineret oculorum : invenirem colores, quorum principatum lux ista obtineret. Hæc enim sunt, quæ nullus alius sensus attingit : nam motus corporum, et magnitudines, et intervalla, et figuras, quamvis et oculis, non tamen proprie, sed tactu etiam posse sentiri. Unde colligerem tanto cæteris corporeis et sensibilibus præstare lucem, quanto aliis sensibus aspectus esset illustrior. Electa igi-

tur ex omnibus quæ corpore sentiuntur ista luce, qua niterer, et in qua gradum illum inquisitionis meæ necessario collocarem, pergerem attendere quid ageretur hoc modo, mecumque ita sermocinarer : Si sol iste tanta claritate conspicuus et diei luce sufficiens, usque ad lunæ similitudinem in conspectu nostro paulatim deficeret, num aliud quidquam oculis sentiremus quam lucem utcumque fulgentem; lucem tamen quærentes, quod fuerat non videndo, et haurientes videndo quod aderat? Non ergo illum defectum videremus, sed lucem quæ defectui remaneret. Cum autem non videremus, non sentiremus : quidquid enim sentimus aspectu, non potest non videri : quare si defectus ille neque visu, neque alio sensu sentiretur, non posset inter sensibilia numerari. Nihil enim sensibile est, quod sentiri non potest. Referamus nunc considerationem ad virtutem, cujus intelligibili luce splendere animum convenientissime dicimus. Porro ab hac luce virtutis defectus quidam non perimens animam, sed obscurans, vitium vocatur. Potest igitur recte vitium quoque animæ nequaquam inter intelligibilia numerari, ut lucis ille defectus recte de sensibilium numero eximitur : illud tamen quod remanet animæ, id est, hoc ipsum quod vivit atque anima est, tam est intelligibile, quam sensibile illud, quod in hoc visibili lumine post defectum quantumcumque fulgeret : et ideo animam in quantum anima esset, et vitæ participaret, sine qua nullo pacto anima esse potest, rectissime omnibus sensibilibus anteferri. Quamobrem maximi erroris esse, ullam animam dicere non esse ex Deo, ex quo esse solem lunamque glorieris.

VII. Quod si jam placeret omnia sensibilia nominare, non modo ea quæ sentiremus; sed etiam ea quæ non sentiendo tamen per corpus judicaremus, sicut per oculos tenebras, et per aures silentium; et illas enim non vi-

dendo, et hoc non audiendo cognoscimus : rursusque intelligibilia, non ea tantum quæ illustrata mente conspicimus, sicuti est ipsa sapientia; sed etiam illa quæ ipsius illustrationis privatione aversamur, ut est insipientia, quam tenebras animi congrue dixerim : nullam de verbo facerem controversiam, sed totam quæstionem facili divisione dissolverem, statimque approbarem bene attendentibus, substantias intelligibiles sensibilibus substantiis divina et incorrupta veritatis lege præponi, non earum substantiarum defectus; quamvis hos intelligibiles, illos sensibiles appellare vellemus. Quapropter qui et hæc lumina visibilia, et illas intelligibiles animas substantias esse faterentur, omni modo eos cogi sublimiores partes animis concedere atque tribuere; defectus vero utriusque generis non posse alteros alteris anteponi : privant enim tantum, et non esse indicant, quod usquequaque eamdem vim habent, sicut ipsæ negationes. Nam cum dicimus : Non est aurum, et non est virtus; quamvis inter aurum et virtutem plurimum, nihil tamen inter negationes, quas eis adjunximus, distat. Verum enimvero pejus est non esse virtutem, quam non esse aurum : nemo sanus hinc ambigit; quod non propter ipsas negationes, sed propter res quibus adjunguntur, accidere quis non intelligat? Auro enim virtus quanto præstat, tanto est virtute quam auro carere miserius. Quamobrem cum res intelligibiles sensibilibus rebus antecellunt, defectum in intelligibilibus quam in sensibilibus merito ægrius toleramus, non eos defectus, sed ea quæ deficiunt, charius vel vilius æstimantes. Ex quo jam illud apparet, defectum vitæ, quæ intelligibilis est, multo miserabiliorem esse, quam hujus sensibilis lucis; quod scilicet multo est charior intellecta vita, quam lux ista conspecta.

VIII. Quæ cum ita sint, audebit-ne quisquam, cum solem ac lunam, et quidquid in sideribus, quidquid de-

nique in hoc igne nostro atque terreno luce visibili efful-get, Deo tribuat, animas quaslibet, quæ profecto nisi vivendo animæ non sunt, cum tantum hoc lumen vita præcedat, nolle concedere ex Deo esse : et cum ille verum dicat, qui dicit : In quantum nitet, ex Deo est : ego-ne tandem, Deus magne, mentiar, si dicam : In quantum vivit, ex Deo est? Non usque adeo, quæso, cæcitas mentis suppliciaque augeantur animorum, ut hæc homines non intelligant. Sed quoquo modo illorum error aut pertinacia sese haberet, his ego fretus armatusque rationibus, credo cum ad eos rem ita consideratam perspectamque detulissem, et cum his placide contulissem, vererer ne mihi quisquam eorum alicujus momenti esse videretur, si aut intellectum, aut ea quæ intellectu non per defectum perciperentur, sensui conaretur præferre, aut saltem comparare corporeo, vel his rebus quæ ad eumdem sensum cognoscendæ similiter pertinerent. Quo constituto, quando ille mihi vel quisquam negare auderet, animas quantum vellet malas, tamen quoniam animæ essent, intelligibilium rerum numero contineri, neque illas per defectum intelligi? Siquidem animæ non alio essent, nisi quo viverent. Licet enim per defectum intelligerentur vitiosæ, quia virtutis egestate vitiosæ : non tamen per defectum animæ, quia vivendo animæ. Nec fieri potest, ut vitæ præsentia sit causa deficiendi; cum tanto quidque deficiat, quanto deseritur a vita.

IX. Omni modo igitur cum pateret non posse ullas animas ab eo auctore separari, a quo lux ista non separatur, jam quidquid afferrent, non acciperem : moneremque potius, ut eos mecum sequi mallent, qui omne quidquid esset, quoniam esset, in quantumcumque esset, ex uno Deo esse prædicarent. Recitarent adversus me voces illas Evangelicas : « Vos propterea non auditis, quia

» ex Deo non estis : Vos ex patre diabolo estis[1]. » Ego quoque contra recitarem : « Omnia per ipsum facta sunt, » et sine ipso factum est nihil[2]. » Et illud Apostoli : « Unus Deus, ex quo omnia; et unus Dominus Jesus » Christus, per quem omnia[3]. » Et iterum ejusdem Apostoli; « Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, » ipsi gloria[4]. » Hortarerque homines (si tamen homines invenirem), nihil nos jam quasi comperisse præsumeremus, sed quæreremus potius magistros, qui sententiarum istarum, quæ nobis inter se pugnare viderentur, pacem concordiamque monstrarent. Nam in una atque eadem auctoritate Scripturarum, cum alibi sonaret : « Omnia » ex Deo[5]; » et alibi : « Vos non estis ex Deo[6] : » quoniam libros temere condemnare nefas esset, quis non videret peritum doctorem, cui quæstionis hujus solutio nota esset, inveniendum fuisse? qui profecto si esset bonus intellector, et, ut divinitus dicitur, homo spiritalis[7], quoniam necessario faveret veris rationibus, quas de intelligibili sensibilique natura, quantum potui, tractavi atque disserui, imo eas ipse multo melius, et ad docendum aptius aperiret; nihil ab eo aliud de hac quæstione audiremus, nisi quemadmodum fieri posset, ut et nullum animarum genus non esset ex Deo, et recte tamen peccatoribus et infidelibus diceretur : « Non estis ex Deo. » Nam et nos fortasse implorato in auxilium Deo facile videre possemus, aliud esse vivere, aliud peccare : et quanquam vita in peccatis in comparatione justæ vitæ mors appellata sit[8]; utrumque tamen in homine uno posse inveniri, ut simul sit vivus atque peccator : sed quod vivus, ex Deo; quod peccator, non ex Deo. In qua di-

[1] Joan. VIII, 44 et 47. — [2] Id. I, 3. — [3] I Cor. VIII, 6. — [4] Rom. XI, 36. — [5] I Cor. XI, 12. — [6] Joan. VIII, 48. — [7] I Cor. II, 15. — [8] I Tim. V, 6.

visione utimur ea parte de duabus, quæ nostræ sententiæ competit : ut cum Dei conditoris omnipotentiam insinuare volumus, etiam peccatoribus dicamus quod ex Deo sint. Dicimus enim his qui aliqua specie continentur, dicimus animantibus, dicimus rationalibus, dicimus postremo, quod ad rem maxime attinet, viventibus : quæ omnia per se ipsa divina sunt munera. Cum autem malos arguere propositum est, recte dicimus : « Non » estis ex Deo. » Dicimus enim se a veritate avertentibus, infidelibus, facinorosis, flagitiosis, et quo nomine uno totum continet, peccatoribus : quæ rursus omnia ex Deo non esse quis dubitet? Itaque Christus peccatoribus, idipsum quod peccatores erant et sibi non credebant coarguens, quid mirum si ait : « Non estis ex Deo : » ex alia parte illa salva manet sententia quod « Omnia per » ipsum facta sunt, et omnia ex Deo? » Nam si Christo non credere, Christi adventum repudiare, Christum non recipere, certum indicium esset animarum, quæ non sunt Dei; et ideo dictum esset : « Vos propterea non » auditis, quia non estis ex Deo : » quomodo vera esset vox illa Apostoli, in ipso Evangelii memorabili principio, qua dictum est : « In sua propria venit, et sui eum non » receperunt[1]? » Unde sui, si non receperunt; aut unde ideo non sui, quia non receperunt; nisi quia homines peccatores, eo quod sunt homines, ad Deum; eo vero quod peccatores, ad diabolum pertinent? Hic ergo partem naturæ tenuit qui ait : « Sui eum non receperunt : » ille vero voluntatis qui ait : « Non estis ex Deo. » Evangelista enim Dei opera commendabat, Christus hominum peccata coërcebat.

X. Hìc fortasse quis dicat : Unde ipsa peccata, et omnino unde malum? Si ab homine, unde homo? Si ab

[1] Joan. I, 11.

Angelo, unde Angelus? Quos ex Deo esse cum dicitur, quamvis recte vereque dicatur, videntur tamen imperitis et minus valentibus acriter res abditas intueri, quasi per quamdam catenam ad Deum mala et peccata connecti. Hac quæstione illi regnare se putant : quasi vero interrogare sit scire. Utinam id esset : nemo me scientior reperiretur. Sed nescio quomodo sæpe in altercando magnæ quæstionis propositor personam magni doctoris ostentat, plerumque ipse ipso quem terret in eo de quo terret indoctior. Itaque isti multitudini se præferendos arbitrantur, quia priores interrogant, quod cum multitudine ignorant. Sed si eo tempore, quo cum eis me, non sicut jamdiu ago, egisse nunc pœnitet, mihi has rationes depromenti hoc objecissent, dicerem : Quæso interim, cognoscite mecum quod facillimum est; si nihil sine Deo potest fulgere, multo minus posse aliquid vivere sine Deo : ne in tantis monstris opinionum remaneamus, ut nescio quas animas vitam sine Deo habere prædicemus. Sic enim fortasse continget, ut id quod mecum ignoratis, id est, unde sit malum, vel simul, vel quolibet ordine aliquando discamus. Quid si enim cognitio summi mali sine cognitione summi boni contingere homini non potest? Non enim nossemus tenebras, si in tenebris semper essemus : sed lucis notitia contrarium suum non sinit incognitum. Summum autem bonum, id est, quo superius esse nihil potest : Deus autem bonum, et Deo superius esse nihil potest : Deus igitur summum bonum. Cognoscamus ergo Deum, atque ita nos illud quod præpropere quærimus non latebit. Mediocris-ne negotii tandem vel meriti cognitionem Dei esse arbitramini? Quod enim nobis aliud præmium quam vita æterna promittitur, quæ Dei cognitio est? Ait enim magister Deus : « Hæc est autem vita » æterna, ut cognoscant te solum et verum Deum, et

» quem misisti Jesum Christum[1].» Etenim anima quamvis sit immortalis, tamen quia mors ejus recte dicitur a Dei cognitione aversio; cum se converti ad Deum, meritum est æternæ vitæ consequendæ; ut sit æterna vita, sicut dictum est, ipsa cognitio. Converti autem ad Deum nemo, nisi ab hoc mundo se avertat, potest. Hoc ego mihi arduum et difficillimum sentio : vobis si facile est, ille ipse Deus viderit. Ego vellem credere, nisi me moveret, quod cum iste mundus, a quo averti jubemur, visibilis sit, dixeritque Apostolus : «Ea quæ videntur, temporalia » sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt[2] :» vos plus istorum oculorum quam mentis judicio tribuitis, apud quos nullam esse fulgentem pennam quæ non ex Deo fulgeat, et esse viventem animam quæ non ex Deo vivat, prædicatur et creditur. Hæc et his similia vel illis etiam dicerem, vel mecum reputarem. Possem namque Deum omnibus, ut dicitur, visceribus deprecans, et Scripturis quantum licebat intentus, etiam tunc fortasse talia vel dicere, vel quod saluti sat erat cogitare.

XI. Sed me duo quædam maxime quæ incautam illam ætatem facile capiunt, per admirabiles attrivere circuitus, quorum est unum familiaritas, nescio quomodo repens quadam imagine bonitatis, tanquam sinuosum aliquod vinculum multipliciter collo involutum. Alterum quod quædam noxia victoria pene mihi semper in disputationibus proveniebat disserenti cum Christianis imperitis, sed tamen fidem suam certatim ut quisque posset defendere molientibus. Quo successu creberrimo gliscebat adolescentis animositas, et impetus suo in pervicaciæ magnum malum imprudenter vergebat. Quod altercandi genus quia post eorum auditionem aggressus eram, quidquid meo vel qualicumque ingenio vel aliis lectionibus

[1] Joan. XVII, 3. — [2] 2 Cor. IV, 18.

poteram, solis illis libentissime tribuebam. Ita ex illorum sermonibus ardor in certamina, ex certaminum proventu amor in illos quotidie movebatur. Ex quo accedebat, ut quidquid dicerent, miris quibusdam morbis, non quia sciebam, sed quia optabam verum esse, pro vero approbarem. Ita factum est, ut quamvis pedetentim atque caute, tamen diu sequerer homines nitidam stipulam viventi animæ præferentes.

XII. Verum esto, non poteram illo tempore sensibilia ab intelligibilibus, carnalia scilicet ab spiritualibus dijudicare atque discernere; non erat ætatis, non disciplinæ, non cujusdam etiam consuetudinis, non ullorum denique meritorum; non enim parvi gaudii et felicitatis res est: ita-ne tandem ne illud quidem arripere poteram, quod in omnium hominum judicio summi Dei legibus natura ipsa constituit? Quivis enim homines, quos modo a communi sensu generis humani nulla disrupisset amentia, quæ vellent ad judicandum studia detulissent, quamlibet imperitiam, quantamcumque etiam tarditatem; velim experiri quid mihi responderent roganti, utrum eis peccasse videretur, de cujus dormientis manu scripsisset alius aliquid flagitiosum. Omnes quis dubitet ita fuisse negaturos illud esse peccatum, ita reclamaturos, ut etiam succenserent fortasse quod tali eos rogatione dignos putaverim? A quibus ego, quoquo modo poteram, reconciliatis et in consilium restitutis peterem, ut me aliud tam manifestum, et in omnium cognitione positum, interrogantem non moleste ferrent: tunc quærerem, si non dormientis, sed scientis manu, qui membris tamen cæteris vinctus atque constrictus esset, quisquam valentior aliquid similiter fecisset mali, utrum quia id nosset, quamvis omnino noluisset, ullo peccati nomine teneretur. Et hîc mihi omnes mirantes quod talia sciscitarer, sine cunctatione

responderent, nihil etiam istum omnino peccasse. Quid ita? Quia de quo nesciente, vel resistere non valente quisquam quidpiam mali fecerit, juste damnari nullo modo potest. Atque idipsum cur ita esset, si in illis hominibus naturam ipsam percontarer humanam, facile pervenirem ad id quod cuperem, isto modo quærens : Quid si dormiens ille jam sciret, quid aliud de manu ejus facturus esset, et de industria, plus potius etiam ne expergisceretur, se somno dederet, ut aliquem jurando falleret, num ei quidquam somnus ad innocentiam suffragaretur? Quid aliud quam nocentem hominem pronuntiaret? Quod si et ille volens vinctus est, ut aliquem similiter prætenta defensione deciperet, quid ei tandem, ut peccato careat, illa vincula profuerunt? Quanquam his obstrictus, revera resistere non valeret; sicut ille dormiens, quid tunc fleret, omnino nesciret. Numquidnam igitur dubitandum est, quin peccasse ambo judicarentur? Quibus concessis colligerem, nusquam scilicet nisi in voluntate esse peccatum [1] : cum mihi auxiliaretur etiam illud, quod justitia peccantes tenet sola mala voluntate, quamvis quod voluerint implere nequiverint.

XIII. Quisquam-ne me ista tractantem posset dicere, in rebus obscuris abditisque versari, ubi propter intelligentium paucitatem vel fraudis vel ostentationis suspicio nasci solet? Secedat paulisper illa intelligibilium sensibiliumque distinctio : nulla mihi fiat invidia, quod tardas animas subtilium disputationum stimulis persequor. Liceat mihi me scire vivere, liceat mihi scire me velle vivere : in quæ si consentit genus humanum, tam nobis cognita est voluntas nostra, quam vita. Neque cum istam scientiam profitemur, metuendum est, ne nos quisquam falli posse convincat : hoc ipsum enim falli nemo potest, si aut

[1] 1 Retr. xv.

non vivat, aut nihil velit. Non me arbitror quidquam obscurum attulisse, et vereor ne cuiquam magis, quod hæc nimium manifesta sint, videar esse culpandus : sed quorsum hæc tendant, consideremus.

XIV. Non igitur nisi voluntate peccatur. Nobis autem voluntas nostra notissima est : neque enim scirem me velle, si quid sit voluntas ipsa nescirem. Definitur itaque isto modo. Voluntas est animi motus[1], cogente nullo, ad aliquid vel non amittendum, vel adipiscendum. Cur ergo ita tunc definire non possem? An erat difficile videre invitum volenti esse contrarium, ita ut contrarium sinistrum dextro esse dicimus, non ut nigrum albo? Nam eadem res simul et nigra et alba esse non potest : duorum autem in medio quisque positus, ad alterum sinister est, ad alterum dexter; simul quidem utrumque unus homo, sed simul utrumque ad unum hominem nullo modo. Ita quidem invitus et volens unus animus simul esse potest, sed unum atque idem nolle simul et velle non potest. Cum enim quisque invitus aliquid facit, si eum roges utrum id facere velit, nolle se dicit : item si roges utrum id velit non facere, velle respondet. Ita invitum ad faciendum, ad non faciendum autem volentem reperies : id est enim unum animum uno tempore habentem utrumque, sed aliud atque aliud ad singula referentem. Cur hæc dico? Quia si rursum quæramus quam ob causam id invitus faciat, cogi se dicet. Nam et omnis invitus faciens cogitur; et omnis qui cogitur, si facit, non nisi invitus facit. Restat ut volens a cogente sit liber, etiam si se quisquam cogi putet. Et hoc enim modo omnis qui volens facit, non cogitur; et omnis qui non cogitur, aut volens facit, aut non facit. Hæc cum in omnibus hominibus, quos interrogare non absurde possumus, a puero usque ad se-

[1] 1 Retr. xv.

nem, a ludo litterario usque ad solium sapientis, natura ipsa proclamet, cur ego tunc non viderem in definitione voluntatis ponendum esse, cogente nullo, quod nunc quasi experientia majore cautissimus posui? At si hoc ubique manifestum est, et non doctrina, sed natura omnibus promptum; quid restat quod videatur obscurum, nisi forte ullum lateat, aliquid nos velle cum volumus, et ad hoc moveri animum nostrum, idque aut habere nos aut non habere, et si haberemus, retinere velle; si non haberemus, acquirere? Quare aut non amittere, aut adipisci aliquid vult omnis qui vult. Quamobrem si omnia ista luce clariora sunt, sicuti sunt, neque meæ tantum, sed notitiæ generis humani veritatis ipsius liberalitate donata, cur illo etiam tempore dicere non possem: Voluntas est motus animi cogente nullo ad aliquid vel non amittendum, vel adipiscendum.

XV. Dicet aliquis: Et hoc te adversum Manichæos quid adjuvaret? Expecta, sine prius etiam peccatum definiamus, quod sine voluntate esse non posse omnis mens apud se divinitus conscriptum legit. Ergo [1] peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod justitia vetat (1), et unde liberum est abstinere. Quanquam si liberum non sit, non est voluntas. Sed malui grossius quam scrupulosius definire. Etiam-ne hi libri obscuri mihi scrutandi erant, unde dicerem neminem vituperatione suppliciove dignum, qui aut id velit quod justitia velle non prohibet, aut id non faciat quod facere non potest? Nonne ista cantant et in montibus pastores, et in theatris poëtæ, et indocti in circulis, et docti in bibliothecis, et magistri in scholis, et antistites in sacratis locis, et in orbe terrarum genus humanum? Quod si nemo vituperatione vel damnatione dignus est, aut non contra vetitum justitiæ faciens, aut quod non potest non faciens, omne au-

[1] 1 Retr. xv.

tem peccatum, vel vituperandum est, vel damnandum; quis dubitet tunc esse peccatum, cum et velle injustum est, et liberum nolle; et ideo definitionem illam et veram et ad intelligendum esse facillimam, et non modo nunc, sed tunc quoque a me potuisse dici: Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod justitia vetat, et unde liberum est abstinere?

XVI. Age nunc videamus quid nos hæc adjuvarent. Plurimum omnino, ut nihil amplius desiderarem : totam quippe causam finirent. Nam quisquis secreta conscientiæ suæ legesque divinas penitus naturæ inditas, apud animum intus, ubi expressiores certioresque sunt, consulens, has duas definitiones voluntatis atque peccati veras esse concedit, totam Manichæorum hæresim paucissimis et brevissimis, sed plane invictissimis ratiunculis sine ulla cunctatione condemnat. Quod sic considerari potest: Duo animarum genera esse dicunt, unum bonum, quod ita ex Deo sit, ut non ex aliqua materia vel ex nihilo ab eo factum, sed de ipsa ejus omnino substantia pars quædam processisse dicatur; alterum autem malum, quod nulla prorsus ex parte ad Deum pertinere credunt credendumque commendant : et ideo illud summum bonum, hoc vero summum malum esse prædicant : atque ista duo genera fuisse aliquando discreta, nunc esse commixta. Genus quidem commixtionis hujus et causam nondum audieram : sed tamen jam quærere [1] poteram, utrum illud malum genus animarum antequam bono misceretur, habuisset aliquam voluntatem. Si enim non habebat, sine peccato atque innocens erat, et ideo nullo modo malum. Si autem ideo malum quia licet esset sine voluntate, tanquam ignis, tamen si bonum attigisset, violaret, atque corrumperet : quantum est nefas, et naturam mali tan-

[1] I Retr. xv.

tum valere ad commutandam ullam Dei partem, et summum illud bonum corruptibile et violabile credere? Quod si voluntas inerat, profecto inerat cogente nullo motus animi ad aliquid vel non amittendum, vel adipiscendum. Hoc autem aliquid, aut bonum erat, aut bonum putabatur: non enim aliter appeti posset. Sed in summo malo ante commixtionem quam prædicant, nullum unquam bonum fuit. Unde igitur ibi vel scientia vel opinio boni esse potuit? An nihil volebant quod apud se esset, atque illud bonum verum, quod extra erat, appetebant? ista vero præclara et magna laude prædicanda voluntas est, qua summum appetitur et verum bonum. Unde igitur in summo malo motus animi tanta laude dignissimus? An studio nocendi appetebant? Primo eodem revolvitur ratio. Qui enim nocere vult, bono aliquo vult privare alium propter aliquod bonum suum. Erat igitur in eis vel scientia boni, vel opinio, quæ summo malo nullo modo esse debebat. Deinde bonum illud extra se positum, cui nocere studebant, utrum omnino esset, unde cognoverant? Si intellexerant, quid tali mente præclarius? An quidquam est aliud, quo magnis laboribus omnis bonorum porrigatur intentio, nisi ut summum illud et sincerum bonum intelligatur? Quod ergo nunc vix paucis bonis justisque conceditur, id tunc illud merum malum nullo bono adjuvante jam poterat? Si autem illæ animæ corpora gerebant, et id oculis viderant, quæ linguæ, quæ pectora, quæ ingenia laudandis istis oculis prædicandisque sufficiunt, quibus vix possunt mentes justorum adæquari? Quanta bona invenimus in summo malo? Si enim videre Deum malum est, non est bonum Deus: bonum est autem Deus: bonum est igitur Deum videre; et nescio quid huic bono comparari queat. Porro quod videre bonum est, unde fieri potest ut posse videre sit ma-

lum. Quapropter quidquid vel in illis oculis, vel in istis mentibus fecit, ut ab his possit videri divina substantia, magnum et ineffabili laude dignissimum bonum fecit. Si autem non factum, sed ipsum per se tale ac sempiternum erat, difficile hoc malo quidquam melius invenitur.

XVII. Postremo ut nihil horum laudandorum habeant illæ animæ, quæ illorum rationibus habère coguntur, quærerem utrum aliquas an nullas animas Deus damnet. Si nullas, nullum meritorum judicium est, nulla providentia; et casu, potius quam ratione, mundus administratur, vel potius non administratur: non enim administratio casibus danda est. Hoc autem si omnibus qualibet religione devinctis credere nefas est, restat ut aut sit aliquarum animarum damnatio, aut nulla peccata sint. Sed si nulla peccata sunt, etiam nullum malum: quod isti si dixerint, hæresim suam uno ictu interficiunt. Convenit igitur mihi cum illis, animas aliquas divina lege judicioque damnari. At hæ si bonæ sint, quæ illa justitia est? Si malæ, natura an voluntate? Sed natura esse malæ animæ nullo modo queunt [1]. Unde hoc docemus? De superioribus definitionibus voluntatis atque peccati. Quia dicere animas, et esse malas, et nihil peccare, plenum est dementiæ: dicere autem peccare, sine voluntate, magnum deliramentum est; et peccati reum tenere quemque, quia non fecit quod facere non potuit, summæ iniquitatis est et insaniæ. Quamobrem illæ animæ quidquid faciunt, si natura, non voluntate faciunt, id est, si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi carent; si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccatum earum tenere non possumus. At omnes fatentur, et malas animas juste, et eas quæ non peccaverunt, injuste damnari: fatentur igitur eas

[1] 1 Retr. xv.

malas esse, quæ peccant. Illæ autem, sicut ratio docuit, non peccant. Animarum ego malarum genus nescio quod extraneum, quod a Manichæis inducitur, nullum est.

XVIII. Nunc bonum illud genus videamus, quod rursus ita laudant, ut ipsam Dei substantiam dicant esse. Quanto autem melius est, ut suum ordinem meritumque quisque cognoscat, nec ita sacrilega superbia ventiletur, ut cum se toties commutari sentiat, summi illius boni, quod incommutabile pia ratio profitetur et docet, credat esse substantiam. Ecce enim cum manifestum sit non peccare animas in eo quod non sunt tales, quales esse non possunt; unde constat jam nescio quas illas inductitias nullo modo peccare, et propterea illas omnino non esse: relinquitur, ut quoniam concedunt esse peccata, non inveniant quibus ea tribuant, nisi bono generi animarum et substantiæ Dei. Maxime autem urgentur auctoritate christiana: nunquam enim negaverunt dari veniam peccatorum, cum fuerit ad Deum quisque conversus: nunquam dixerunt, (ut alia multa) quod Scripturis divinis hoc quispiam corruptor inseruerit. Quibus ergo peccata donantur? Si alieni generis illis malis, possunt et bonæ fieri, possunt Dei regnum possidere cum Christo. Quod isti quia negant, nec habent alterum genus, nisi earum quas de substantia Dei esse perhibent, restat ut non solum etiam ipsas, sed ipsas solas peccare fateantur. Ego autem nihil pugno ne solæ peccent: peccant tamen. At enim mali commixtione coguntur? Si ita coguntur, ut resistendi potestas nulla sit, non peccant: si est in potestate sua resistere, et propria voluntate consentiunt, cur tanta bona in summo malo, cur hoc malum in summo bono, per doctrinam illorum cogimur invenire, nisi quia neque illud malum est quod suspicione inducunt, neque hoc summum bonum quod superstitione pervertunt?

XIX. At si de duobus istis generibus animarum delirare illos et errare docuissem, aut certe ipse didicissem, quid remanere poterat, cur mihi jam de ulla re audiendi vel consulendi viderentur? An ut discerem hinc ostendi animarum duo esse genera, quod in deliberando nunc in malam partem, nunc in bonam nutat assensio? Cur non magis hoc signum est unius animæ, quæ libera illa voluntate huc et huc ferri, hinc atque hinc referri potest? Nam mihi cum accidit, unum me esse sentio utrumque considerantem, alterutrum eligentem : sed plerumque illud libet, hoc decet, quorum nos in medio positi fluctuamus. Nec mirum : ita enim nunc constituti sumus, ut et per carnem voluptate affici, et per spiritum honestate possimus. Quare non duas animas hinc fateri cogor? Possumus enim melius et multo expeditius intelligere duo genera bonarum rerum, quorum tamen neutrum ab auctore Deo sit alienum unam animam ex diversis afficere partibus, inferiore ac superiore, vel quod recte ita dici potest, exteriore atque interiore. Ista sunt duo genera, quæ sensibilium et intelligibilium nomine paulo ante tractavimus, quæ carnalia et spiritalia libentius et familiarius nos vocamus. Sed factum est nobis difficile a carnalibus abstinere, cum panis verissimus noster spiritalis sit. Cum labore namque nunc edimus panem. Neque enim nullo in supplicio sumus peccato transgressionis mortales ex immortalibus facti. Ideo contingit, ut cum ad meliora conantibus nobis, consuetudo facta cum carne et peccata nostra quodam modo militare contra nos, et difficultatem nobis facere cœperint, nonnulli stulti aliud genus animarum, quod non sit ex Deo superstitione obtusissima suspicentur.

XX. Quanquam etiam si eis concedatur inferiore alio genere animarum nos illici ad turpia, non inde conficiunt,

aut illas natura malas esse, aut istas summum bonum. Fieri enim potest ut propria illæ voluntate appetendo quod non licebat, hoc est, peccando, ex bonis factæ sint malæ, rursusque fieri possint, sed sic ut quandiu manent in peccato, ad sese alias occulta quadam suasione traducant. Deinde ut omnino malæ non sint, sed in suo genere, quamvis inferiore, opus proprium sine ullo peccato exerceant : istæ autem superiores quibus actionem longe præstantiorem rerum moderatrix justitia summa tribuerit, si illas inferiores sequi et imitari voluerint, peccando fiunt malæ, non quia malas, sed quia male imitantur. Ab illis enim agitur proprium, ab istis appetitur alienum : unde illæ in suo gradu manent, istæ ad inferiora merguntur. Velut cum homines ferina sectantur. Pulchre namque incedit quadrupedans equus : at si hoc homo pedibus manibusque imitetur, quis eum vel palearum cibo dignum putet? Recte igitur plerumque improbamus imitantem, cum eum quem imitatur probemus. Improbamus autem, non quia non sit assecutus, sed quia omnino assequi voluit. In equo enim probamus illud, cui quantum præponimus hominem, tantum offendimur quod inferiora sectatur. Quid inter ipsos homines, in emittenda voce nonne quod præco bene facit, etiamsi clarius ac melius id faciat senator præcone, insanus est? Cœlestia suscipe : lucens luna laudatur, suoque cursu atque vicibus bene considerantibus satis placet : tamen si eam sol velit imitari (fingamus enim eum posse habere hujusmodi voluntates), cui non summe ac jure displiceat? Ex quibus illud est, quod intelligi volo. Etiam si sunt animæ [1] (quod interim incertum est), corporeis officiis non peccato, sed natura deditæ, nosque, quanquam sint inferiores, aliqua tamen interiore vicinitate contingunt, non illas ideo ma-

[1] 1 Retr. xv.

las haberi oportere, quia et nos cum eas sequimur, et corporea diligimus, mali sumus. Propterea[1] enim corporea diligendo peccamus, quia spiritalia diligere et justitia jubemur, et natura possumus, et tunc in nostro genere optimi et beatissimi sumus.

XXI. Quamobrem quid habet argumenti æstuans in utramque partem deliberatio, modo in peccatum prona, modo in recte factum subvecta, ut duo animarum genera, quorum alterius natura ex Deo sit, alterius non sit, cogamur accipere, cum alias tot causas alternantis cogitationis conjicere liceat? Sed hæc obscura esse, et incassum ab animis lippientibus quæri, quisquis bonus rerum existimator est, videt. Quare illa potius quæ de voluntate atque peccato dicta sunt, illa, inquam, quæ summa justitia neminem ratione utentem ignorare permittit, illa quæ si auferantur nobis, nihil est unde disciplina virtutis inchoetur, nihil unde a vitiorum morte surgatur, etiam atque etiam considerata satis clare ac dilucide Manichæorum hæresim falsam esse convincunt.

XXII. Horum simile est, quod de pœnitendo nunc dicam. Nam, ut inter omnes sanos constat, et quod ipsi Manichæi non solum fatentur, sed et præcipiunt, utile est pœnitere peccati. Quid ego nunc in hanc rem divinarum Scripturarum testimonia, quæ usquequaque diffusa sunt, colligam? Vox est etiam ista naturæ : neminem stultum rei hujus notitia deseruit : hoc nobis nisi penitus insitum esset, periremus. Potest aliquis dicere, non se peccare : non autem sibi esse si peccaverit pœnitendum, nulla barbaries dicere audebit. Quæ cum ita sint, quæro ex duobus illis generibus animarum, cujus sit pœnitere peccati? Scio quidem neque illius esse posse, qui male facere, neque illius qui bene facere non potest : quare ut

[1] 1 Retr. XIII.

eorum verbis utar, si animam tenebrarum peccati pœnitet; non est de substantia summi mali : si animam lucis; non est de substantia summi boni. Pœnitendi enim affectus ille qui prodest, et male fecisse pœnitentem, et bene facere potuisse testatur. Quomodo igitur ex me nihil mali, si ego perperam feci? aut quomodo me recte pœnitet, si ego non feci? Audi partem alteram : Quomodo ex me nihil boni est, cui bona voluntas inest? aut quomodo me recte pœnitet, si non inest? Quamobrem aut negent isti esse pœnitendi magnam utilitatem, ut non solum a christiano nomine, sed ab omni etiam vel imaginaria ratione pellantur : aut animarum illa duo genera unum ex quo nihil mali, alterum ex quo nihil boni sit, dicere atque docere jam desinant : quod si faciant, Manichæi esse utique jam desinent : nam tota illa secta ista bicipiti, vel potius præcipiti animarum varietate fulcitur.

XXIII. Ac mihi quidem satis est sic scire quod Manichæi errent, ut scio pœnitendum esse peccati : et tamen si nunc amicorum meorum aliquem, qui usque adhuc illos audiendos putat, compellem jure amicitiæ, et ei dicam : Scis-ne utile esse cum quisque peccaverit pœnitere? Sine dubitatione se scire jurabit. Si ergo te fecero ita scire falsam esse Manichæorum hæresim, desiderabis-ne amplius? Quid amplius se posse in hac re desiderare respondeat. Bene quidem huc usque. Sed cum ostendere cœpero certas necessariasque rationes, quæ illam propositionem adamantinis, ut dicitur, catenis innexæ consequuntur, remque totam ad conclusionem qua illa evertitur secta perduxero; negabit se forsitan scire utilitatem illam pœnitendi, quam nemo doctus, nemo indoctus ignorat; et potius se scire contendet, cum dubitamus et deliberamus, duas in nobis animas patrocinia propria singulis quæstionis partibus adhibere. O consuetudo pec-

cati! o comes pœna peccati! Vos me tunc a rerum tam manifestarum consideratione avertistis; sed non sentienti nocebatis: nunc vero in familiarissimis meis similiter non sentientibus me jam vulneratis torquetisque sentientem.

XXIV. Attendite ista, quæso, charissimi: vestra ingenia bene novi. Si mihi nunc vos qualiscumque hominis mentem rationemque conceditis, multo certiora sunt, quam quæ ibi vel videbamur discere, vel magis credere cogebamur. Deus magne, Deus omnipotens, Deus summæ bonitatis, quem inviolabilem atque incommutabilem credi atque intelligi fas est, Trina unitas, quam catholica Ecclesia colit, supplex oro, expertus in me misericordiam tuam, ne homines, cum quibus mihi a pueritia in omni convictu fuit summa consensio, in tuo cultu a me dissentire permittas. Video maxime expectari hoc loco, quomodo etiam catholicas Scripturas a Manichæis accusatas vel tunc defenderem, si, ut dico, cautus essem; vel nunc defendi posse demonstrem. Sed in aliis voluminibus Deus adjuvabit propositum meum, nam hujus jam, quantum arbitror, moderata parci sibi postulat longitudo.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

ACTA

SEU

DISPUTATIO

CONTRA FORTUNATUM MANICHÆUM,

LIBER UNUS [1].

DISPUTATIO PRIMÆ DIEI.

QUINTO Kalendas Septembris, Arcadio Augusto bis et Rufino viris clarissimis consulibus, habita disputatio adversus Fortunatum Manichæorum presbyterum, in urbe Hipponensium regionum, in Balneis Sossii, sub præsentia populi.

I. AUGUSTINUS dixit : Ego jam errorem puto, quam antea veritatem putabam : utrum recte existimem, a te præsente audire cupio. In primis summum errorem puto, omnipotentem Deum, in quo una nobis spes est, ex aliqua parte violabilem, aut coinquinabilem, aut corruptibilem credere. Hoc vestram hæresim affirmare scio, non

[1] Scriptus anno 392. — Vide Retract. lib. 1, cap. 6.

quidem verbis quibus nunc usus sum : nam et vos interrogati confitemini Deum esse incorruptibilem et omnino inviolabilem et incoinquinabilem ; sed cum cœperitis cætera exponere, cogimini eum corruptibilem, penetrabilem, et coinquinabilem profiteri. Dicitis enim aliam nescio quam gentem tenebrarum adversus Dei regnum rebellasse : Deum autem omnipotentem, cum videret quanta labes et vastitas immineret regnis suis, nisi aliquid adversæ genti opponeret, et ei resisteret, misisse hanc[1] virtutem, de cujus commixtione cum malo et tenebrarum gente mundus sit fabricatus. Hinc esse quod hic animæ bonæ laborant, serviunt, errant, corrumpuntur : ut necessarium haberent liberatorem, qui eas ab errore purgaret, et a commixtione solveret, et a servitute liberaret. Hoc ego nefas puto credere, Deum omnipotentem aliquam adversam gentem timuisse, aut necessitatem esse passum, ut nos in ærumnas præcipitaret.

FORTUNATUS dixit : « Quia te medium fuisse nostrum scio, id est, inter Manichæos administrasse, ista sunt principalia fidei nostræ. De conversatione hic agitur, de quibus falsis criminibus pulsamur. Ex te ergo præsentes audiant boni viri, utrum sint vera super quibus criminamur et appetimur, an sint falsa. Etenim ex tua doctrina, et ex tua expositione et ostensione poterunt verius scire nostram conversationem, si a te fuerit prodita. Interfuisti orationi. »

II. AUG. dixit : Interfui. Sed alia quæstio est de fide, alia de moribus : ego de fide proposui. Sed si illi qui adsunt, malunt audire de moribus, nec istam quæstionem defugio.

FORT. dixit : « Purgare me prius volo penes conscientiam vestram, penes quam polluimur, et idonei viri tes-

[1] *Forte* hoc.

timonio, qui mihi et nunc idoneus est, et in futura justi judicis Christi examinatione, si ea quæ jactantur vidit in nobis, vel consecutus est. »

III. Aug. dixit : Ad aliud vocas, cum ego de fide proposuerim. De moribus autem vestris plene scire possunt qui Electi vestri sunt. Nostis autem me non Electum vestrum, sed Auditorem fuisse. Itaque quamvis et orationi vestræ interfuerim, ut interrogasti : utrum separatim vobiscum habeatis aliquam orationem, Deus solus potest nosse, et vos. Ego tamen in oratione in qua interfui, nihil turpe fieri vidi : sed solum contra fidem animadverti, quam postea didici et probavi, quod contra solem facitis orationem. Præter hoc in illa oratione vestra nihil novi comperi. Quisquis autem vobis opponit quæstionem aliquam de moribus, Electis vestris opponit. Quid autem inter vos agatis, qui Electi estis, ego scire non possum. Nam et Eucharistiam audivi a vobis sæpe quod accipiatis : tempus autem accipiendi cum me lateret, quid accipiatis, unde nosse potui? Itaque serva, si placet, quæstionem de moribus, ut inter Electos vestros discutiatur, si discuti potest. Mihi fides data est a vobis, quam hodie improbo. De ipsa proposui : ad propositum meum mihi respondeatur.

Fort. dixit : « Et nostra professio ipsa est, quod incorruptibilis sit Deus, quod lucidus, quod inadibilis, quod intenibilis, impassibilis, æternam lucem et propriam inhabitet? quod nihil ex sese corruptibile proferat, nec tenebras, nec dæmones, nec Satanam, nec aliquid adversum in regno ejus reperiri possit. Sui autem similem Salvatorem direxisse : Verbum natum a constitutione mundi, cum mundum fabricaret, post mundi fabricam inter homines venisse : dignas sibi animas elegisse sanctæ suæ voluntati, mandatis suis cœlestibus

sanctificatas, fide ac ratione imbutas cœlestium rerum; ipso ductore hinc iterum easdem animas ad regnum Dei reversuras esse, secundum sanctam ipsius pollicitationem, qui dixit : « Ego sum via, veritas, et janua. » Et, « Nemo » potest ad Patrem pervenire, nisi per me[1]. » His rebus nos credimus, quia alias animæ, id est, alio mediante non poterunt ad regnum Dei reverti, nisi ipsum reperérint viam, veritatem, et januam. Ipse enim dixit : « Qui » me vidit, vidit et Patrem meum[2]. » Et, « Qui in me » crediderit, mortem non gustabit in æternum, sed tran» situm facit de morte ad vitam, et in judicium non ve» niet[3]. » His rebus credimus, et hæc est ratio fidei nostræ, et pro viribus animi nostri mandatis ejus obtemperare, unam fidem sectantes hujus Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti. »

IV. Aug. dixit : Has animas, quas de morte ad vitam per Christum venire fatemini, quæ causa præcipitavit in mortem.

Fort. dixit : « Hinc jam dignare prosequi et contraire, si nihil præter Deum. »

V. Aug. dixit : Imo tu dignare respondere id quod interrogaris, has animas quæ causa morti dederit.

Fort. dixit : « Imo tu dignare dicere, utrum aliquid sit præter Deum, an omnia in Deo sint. »

VI. Aug. dixit : Illud ego respondere possum, quod me nosse Dominus voluit, Deum necessitatem nullam pati posse, neque ex aliqua parte violari atque corrumpi. Quod cum tu quoque fatearis, quæro qua necessitate huc miserit animas quas dicit per Christum redire.

Fort. dixit : « Quod tu dixisti, quia huc usque tibi Deus revelavit quod incorruptibilis sit, quemadmodum et mihi, ratio quærenda est, quemadmodum animæ et

[1] Joan. IV, 6. — [2] Ibid. 9. — [3] Id. V, 24.

ob quam causam istum in mundum venerint, ut merito nunc eas per unigenitum Filium suum ac sui similem de hoc mundo liberaret, si nihil præter ipsum. »

VII. Aug. dixit : Non debemus frustrare tantos qui præsentes sunt, et de quæstione proposita ire ad aliud. Sic confitemur ambo, sic nobis concedimus esse incorruptibilem et inviolabilem Deum, et nihil pati potuisse : ex quo est consequens ut falsa sit hæresis vestra, quæ dicit Deum, cum videret imminere vastitatem ac labem regnis suis, misisse virtutem quæ cum tenebrarum gente bellaret, et ex ea commixtione nostras animas laborare. Brevis est ergo ratio mea, et quantum existimo, cuivis planissima. Si Deus nihil pati potuit a gente tenebrarum, quia inviolabilis est; sine causa huc nos misit, ut nos hic ærumnas patiamur. Si autem aliquid pati potuit; non est inviolabilis, et decipitis eos quibus dicitis esse inviolabilem Deum. Hoc enim vestra hæresis negat, cum cætera exponitis.

Fort. dixit : « Hoc sentimus, quod nos instruit beatus apostolus Paulus, qui dixit : « Hoc sentite in vobis » quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset » constitutus, non rapinam arbitratus est esse se æqualem » Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, » in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut » homo : humiliavit semetipsum, et factus est subditus » usque ad mortem[1]. » Hoc ergo sentimus de nobis quod et de Christo, qui cum in forma Dei esset constitutus, factus est subditus usque ad mortem, ut similitudinem animarum nostrarum ostenderet. Et quemadmodum in se mortis similitudinem ostendit, et se a Patre esse de medio mortuorum resuscitatum : eo modo sentimus et de animis nostris futurum, quod per ipsum poterimus ab

[1] Philip. II, 5-7.

hac morte liberari : quæ aut aliena est a Deo, aut si propria est Dei, et misericordia ejus cessat, et liberatoris nomen, et opera liberantis. »

VIII. Aug. dixit : Ego quæro quemadmodum in mortem venerimus, et tu dicis quemadmodum de morte liberemur.

Fort. dixit : « Ita Apostolus dixit quomodo sentire debeamus de animis nostris, quod Christus nobis ostendit. Si fuit Christus in passione et morte, et nos : si voluntate Patris descendit in passionem et mortem, et nos. »

IX. Aug. dixit : Notum est omnibus catholicam fidem ita se habere, quod Dominus noster, id est, Virtus et Sapientia Dei, et Verbum per quod facta sunt omnia, et sine quo factum est nihil, ad liberationem nostram hominem suscepit. In ipso homine quem suscepit, demonstravit illa quæ dicis. Nos autem nunc de ipsius Dei et ineffabilis majestatis substantia quærimus : utrum ei aliquid nocere possit, annon possit. Si enim potest ei aliquid nocere, non est inviolabilis. Si non potest ei aliquid nocere, quid ei factura erat gens tenebrarum, contra quam dicitis bellum gestum esse a Deo ante constitutionem mundi, in quo bello nos, id est animas, quas modo indigere liberatore manifestum est, commixtas esse omni malo, et morti implicitas asseritis? Redeo enim ad illud brevissimum : Si poterat ei noceri, non est inviolabilis : si non poterat, crudeliter huc nos misit, ut ista patiamur.

Fort. dixit : « Anima Dei est, an non? »

X. Aug. dixit : Si justum est ut non interrogatis meis respondeatur, et ego interroger, respondebo.

Fort. dixit : « Si in proprio agit anima? Hoc a te quæro. »

XI. Aug. dixit : Ego quidem quod interrogasti dicam : tantum illud memineris, te noluisse respondere

interrogatis meis, me autem tuis repondere. Si quæris, utrum a Deo descenderit anima, magna quidem quæstio est : sed sive a Deo descendit, sive non ; illud de anima respondeo, non esse Deum; aliud esse Deum, aliud animam. Deum esse inviolabilem, incorruptibilem, et impenetrabilem, et incoinquinabilem, et qui ex nulla parte corrumpi possit, et cui nulla ex parte noceri potest. Animam vero videmus et peccatricem esse, et in ærumna versari, et veritatem quærere, et liberatore indigere. Hæc mutatio animæ ostendit mihi, quod anima non sit Deus. Nam si anima substantia Dei est, substantia Dei errat, substantia Dei corrumpitur, substantia Dei violatur, substantia Dei decipitur : quod nefas est dicere.

Fort. dixit : « Ergo negasti animam ex Deo esse, quandiu peccatis ac vitiis et mundanis rebus deservit, et errore ducitur : quod fieri non potest, ut aut Deus hoc patiatur, aut substantia ejus. Est enim Deus incorruptibilis, et substantia ejus immaculata est et sancta. Hic vero quæritur a vobis, utrum anima ex Deo sit, nec-ne? Quod nos fatemur, et ostendimus ex Salvatoris adventu, ex ipsius sancta prædicatione, ex ipsius electione, dum animis miseretur, et secundum ejus arbitrium anima venisse dicitur, ut eamdem de morte liberaret, et perduceret eam ad æternam gloriam, et restitueret Patri. Quid vero de anima tu ipse dicis aut speras, utrum sit a Deo, necne? substantiam Dei, ex qua negas esse animam, nullis passionibus posse subjacere. »

XII. Aug. dixit : Animam sic negavi esse substantiam Dei, ut negem illam esse Deum : sed tamen ex Deo auctore esse, quia facta est a Deo. Aliud est qui fecit, aliud quod fecit. Qui fecit, corruptibilis esse omnino non potest : quod autem fecit, omnino non potest æquale esse illi qui fecit.

Fort. dixit : « Nec ego dixi, animam esse similem Deo. Sed quia dixisti, factitiam esse animam, et nihil præter Deum : quæro undenam Deus animæ substantiam adinvenit? »

XIII. Aug. dixit : Tantum memento me respondere ad ea quæ interrogas : te autem ad ea quæ interrogo non respondere. Animam dico factam a Deo, ut cætera omnia quæ a Deo facta sunt, et inter illa quæ Deus omnipotens fecit, principalem locum datum esse animæ[1]. Si autem quæris, unde Deus animam fecit, memento confiteri me tecum, Deum esse omnipotentem. Omnipotens autem non est, qui quærit adjuvari aliqua materia unde faciat quod velit. Ex quo est consequens, ut secundum fidem nostram omnia quæ Deus fecit per Verbum et Sapientiam suam, de nihilo fecerit. Sic enim legimus : « Ipse jussit, et facta sunt; ipse mandavit, et constituta » sunt[2]. »

Fort. dixit : « Ex jussione constant universa? »

XIV. Aug. dixit : Ita credo, sed universa quæ facta sunt.

Fort. dixit : « Facta consonant, sed quia inconvenientia sibi sunt, ac per hoc ergo constat non esse unam substantiam, licet ex unius jussione eadem ad compositionem mundi hujus et faciem venerint. Cæterum rebus ipsis patet, quia nihil simile tenebræ et lux, nihil simile veritas et mendacium, nihil simile mors et vita, nihil simile anima et corpus, et cætera istis similia quæ et nominibus et speciebus distant ab invicem : et merito dixisse Dominum nostrum : « Arbor quam non plantavit » Pater meus cœlestis, eradicabitur, et in ignem mitte- » tur, quia non affert fructus bonos[3] : » et esse arborem radicatam. Hinc vere constat ex ratione rerum, quod

[1] 1 Retr. xvi. — [2] Psal. cxlviii, 5. — [3] Matth. v, 13.

duæ sunt substantiæ in hoc mundo, quæ speciebus et nominibus constant, quarum est una corporis, alia vero æterna Patris omnipotentis quam Dei esse credimus. »

XV. Aug. dixit: Contraria ista quæ te movent, ut adversa sentiamus, propter peccatum nostrum, id est, propter peccatum hominis contigerunt. Nam omnia Deus et bona fecit, et bene ordinavit ; peccatum autem non fecit : et hoc est solum quod dicitur malum, voluntarium nostrum peccatum. Est et aliud genus mali, quod est pœna peccati. Cum ergo duo sint genera malorum, peccatum et pœna peccati : peccatum ad Deum non pertinet pœna peccati ad vindicem pertinet. Etenim ut bonus est Deus, qui omnia constituit: sic justus est, ut vindicet in peccatum. Cum ergo omnia optime sint ordinata quæ videntur nobis nunc adversa esse, merito contigit hominis lapsi, qui legem Dei servare noluit. Animæ enim rationali, quæ est in homine, dedit Deus liberum arbitrium. Sic enim posset habere meritum, si voluntate, non necessitate boni essemus. Cum ergo oporteat non necessitate, sed voluntate bonum esse, oportebat ut Deus animæ daret liberum arbitrium. Huic autem animæ obtemperanti legibus suis, omnia subjecit sine adversitate, ut ei cætera, quæ Deus condidit, servirent, si et ipsa Deo servire voluisset. Si autem ipsa noluisset Deo servire, ea quæ illi serviebant, in pœnam ejus converterentur. Quare si recte omnia a Deo ordinata sunt, et bona sunt, et Deus non patitur malum.

Fort. dixit : « Non patitur, sed prævenit malum. »

XVI. Aug. dixit : A quo enim passurus erat?

Fort. dixit : « Hoc meum est, quia prævenire voluit : non temere, sed virtute et præscientia. Cæterum nega malum præter Deum esse : cum per præcepta ostendi queunt alia, quæ præter voluntatem ipsius fiunt. Præ-

ceptum non intercedit, nisi ubi est et contrarietas. Libera facultas vivendi non datur, nisi ubi est lapsus, secundum Apostoli rationem, qui dicit : « Et vos cum essetis mortui » delictis et peccatis vestris, in quibus aliquando ambu- » lastis secundum magisterium hujus mundi, secundum » principem potestatis aëris hujus, spiritus qui nunc ope- » ratur in filiis diffidentiæ, in quibus et nos et omnes ali- » quando conversati sumus in desideriis carnis nostræ, » facientes voluntates consiliorum carnis et eramus natu- » raliter filii iræ, sicut et cæteri. Deus autem qui dives est » in omni misericordia, misertus est nobis, et cum mor- » tui essemus peccatis, convivificavit nos in Christo, cu- » jus gratia estis salvi facti, simul et suscitavit; et cum » eo collocavit in cœlestibus cum Christo Jesu, ut osten- » deret in sæculis supervenientibus abundantes divitias » gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Jesu. Gra- » tia enim estis salvati per fidem : et hoc non ex vobis, Dei » enim donum est, non ex operibus, ut ne quis glorietur. » Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in » operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis am- » bulemus. Propter quod memores estote, quod aliquando » vos eratis gentes in carne, qui dicebamini præputium, » ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, quia » eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione » Israël, et hospites testamentorum, promissionis spem » non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem » in Christo Jesu vos qui aliquando eratis longe, facti es- » tis prope in sanguine Christi. Ipse est enim pax nostra, » qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ » solvens inimicitias in carne sua, legem mandatorum de- » cretis evacuans, ut duos condat in semetipsum, in unum » novum hominem faciens pacem, ut reconciliet ambos » in uno corpore Deo, per crucem, interficiens inimicitias

» in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis » qui longe, et pacem iis qui prope. Quoniam per ipsum » habemus utrique in uno spiritu accessum ad Patrem[1]! »

XVII. Aug. dixit : Ista Apostoli lectio, quam recitare voluisti, si non fallor, pro mea plurimum, et contra tuam fidem facit. Primo, quia ipsum liberum arbitrium, quo ego dixi fieri ut anima peccet, satis hic expressum est cum peccata nominavit, et cum reconciliationem nostram dixit fieri cum Deo per Jesum Christum. Peccando enim aversi eramus a Deo : tenendo autem præcepta Christi, reconciliamur Deo : ut qui peccatis mortui eramus, servantes præcepta ejus vivificemur, et pacem habeamus cum illo in uno spiritu, a quo alienati eramus, non servantes mandata ejus : sicuti de homine qui primus est constitutus, in fide nostra prædicatur. Ergo nunc quæro abs te, secundum eam lectionem quæ lecta est, quomodo habeamus peccata, si natura contraria nos cogit facere quod facimus ? Qui enim cogitur necessitate aliquid facere, non peccat. Qui autem peccat, libero arbitrio peccat. Quare sit nobis pœnitentia imperata, si nos nihil mali fecimus, sed gens tenebrarum ? Quæro item, indulgentia peccatorum cui detur, nobis, an genti tenebrarum ? Sed si genti tenebrarum datur indulgentia peccatorum, regnabit et ipsa cum Deo, accipiens indulgentiam peccatorum. Si autem nobis datur indulgentia peccatorum, manifestum est quia voluntate peccavimus. Satis enim stultum est, ignosci ei qui nihil mali fecit. Nihil autem mali fecit, qui nihil sua voluntate fecit. Hodie ergo anima pollicente sibi Deo indulgentiam peccatorum et reconciliationem, si peccare destiterit, et de peccatis pœnitentiam gesserit, si respondeat secundum vestram fidem, et dicat : Quid enim peccavi ? Quid commerui ? Quid me expulisti de regnis tuis, ut contra nescio quam gentem

[1] Ephes. II, 1-18.

pugnarem? Depressa sum, permixta sum, corrupta sum, defecta sum, non est mihi servatum liberum arbitrium. Tu nosti necessitatem qua pressa sum: cur mihi vulnera imputas quæ suscepi? Quare ne cogis ad pœnitentiam, cum tu sis causa vulnerum meorum, cum tu scias quæ passa sum, gentem tenebrarum in me fecisse te auctore, qui violari non poteras, et tamen volens cavere regnis tuis, quibus nihil noceri possit, me in miserias præcipitasti? Si certe ego pars tua sum, quæ de visceribus tuis processi, si de regno tuo et de ore tuo; in hac gente tenebrarum aliquid pati non debui, ut me incorrupta, illa subjiceretur, si pars eram Domini. Nunc autem cum illa temperari non posset nisi mea corruptione, quomodo aut pars tua dicor, aut tu inviolabilis manes, aut non es crudelis, qui me pati voluisti pro his regnis, quibus nihil noceri poterat ab illa gente tenebrarum? Ad hoc responde, si placet: et dignare etiam illud mihi exponere, quomodo dictum est a Paulo apostolo: « Eramus naturaliter » filii iræ, » quos reconciliatos dicit Deo. Si ergo naturaliter filii iræ erant, quomodo dicis naturaliter animam filiam esse et portionem Dei?

Fort. dixit: « Si secundum animam dixisset Apostolus, quod simus naturaliter filii iræ, alienata esset anima ore Apostoli a Deo. Et hac modo tu ratione ostendis, quod anima non sit Dei: « Quia naturaliter, inquit Apostolus, » sumus filii iræ ». Si vero secundum quod lege tenebatur idem Apostolus ex semine Abrahæ, ut ipse contestatur, descendens[1]: constat eum corporaliter dixisse, nos fuisse filios iræ, sicut et cæteros. Animæ vero substantiam ostendit quod sit ex Deo, et animam aliter non posse reconciliari Deo, nisi per magistrum qui est Christus Jesus. Interfecta enim inimicitia, videbatur anima indigna ex-

[1] Ephes. II, 3.

titisse Deo. Sed quia missa est, hoc confitemur, a Deo tamen omnipotente, et originem trahens, et missa ad ipsius voluntatem consignandam. Quemadmodum et Salvatorem Christum credimusde cœlo venisse, voluntatem Patris complere. Quæ voluntas Patris, hæc erat, animas nostras de eadem inimicitia liberare, interfecta eadem inimicitia. Quæ si adversa Deo non fuisset, nec inimicitia vocaretur ubi erat unitas, nec interfectio diceretur aut fieret ubi vita erat. »

XVIII. Aug. dixit : Memento quod Apostolus dixerit : Conversatione nos alienatos a Deo esse.

Fort. dixit : « Trado ego duas substantias fuisse. In lucis substantia haberi Deum, ut superius diximus, incorruptibilem : fuisse vero contrariam naturam tenebrarum. eam quam virtute Dei vinci hodie quoque confiteor, et ad meum regressum salvatorem esse Christum emissum, ut ante idem Apostolus ait. »

XIX. Aug. dixit : Rationibus, ut discuteremus duarum naturarum fidem, impositum est ab iis qui nos audiunt. Sed quoniam ad Scripturas iterum confugisti, ad eas ego descendo, ac nihil prætermittendum esse postulo, ne quibusdam capitibus utentes, nebulas afferamus eis quibus notæ Scripturæ non sunt. A capite igitur quod habet Apostolus in Epistola sua ad Romanos consideremus. In prima enim pagina est quod vehementer contra vos est. Dicit enim : « Paulus servus Christi Jesu, vocatus Apostolus, separatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis, de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui prædestinatus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri [1]. » Videmus

[1] Rom. I, 1-4.

Apostolum de Domino nostro nos docere, ut et virtute Dei ante carnem prædestinatus fuerit, et secundum carnem factus sit ei ex semine David. Hoc vos cum semper negaveritis et negetis, quomodo Scripturas flagitatis, ut secundum eas potius disseramus.

Fort. dixit : « Secundum carnem asseritis ex semine David, cum prædicetur ex virgine esse natus [1], et Filius Dei magnificetur. Fieri enim non potest, nisi ut quod de spiritu est, spiritus habeatur; et quod de carne est, caro intelligatur. Contra quod est ipsa auctoritas Evangelii qua dicitur, quod caro et sanguis regnum Dei non possidebunt [2], neque corruptio incorruptelam possidebit [3]. »

Hic strepitus factus est a considentibus, qui rationibus potius agi volebant : quia videbant eum non omnia quæ in Apostoli codice scripta sunt, velle accipere. Deinde passim sermocinatio ab omnibus haberi cœpit, quousque diceret sermonem Dei ligatum esse in gente tenebrarum. Quod cum exhorruissent qui aderant discessum est.

DISPUTATIO SECUNDÆ DIEI.

Postera die adhibito iterum notario, res acta sic est.

Fortunatus dixit : « Dico quod nihil mali ex se proferat Deus omnipotens, et quod quæ sua sunt incorrupta maneant, uno ex fonte inviolabili orta et genita : cætera vero quæ in hoc mundo versantur contraria, non ex Deo manare, nec principe Deo paruisse in hoc sæculo, id est, quod non ex ipso originem trahant. Hæc ergo in fide suscepimus, quod aliena sint mala a Deo. »

[1] Isaï. vii, 14. — [2] Joan. iii, 6. — [3] 1 Cor. xv, 50.

XX. Augustinus dixit : Et nostra fides hæc est, quod malorum genitor non sit Deus, neque ullam naturam fecerit malam. Sed cum uterque nostrum consentiat incorruptibilem Deum et incoinquinabilem, prudentium est æstimare et fidelium, quæ sit fides purior et majestate Dei dignior : illa ubi asseritur, vel virtus Dei, vel pars aliqua Dei, vel sermo Dei posse commutari, violari, corrumpi, ligari; an ea ubi dicitur et omnipotentem Deum et omnem ipsius naturam et substantiam nulla parte unquam posse corrumpi, sed mala esse voluntario peccato animæ, cui dedit Deus liberum arbitrium. Quod liberum arbitrium si non dedisset Deus, judicium puniendi nullum justum esse posset, nec meritum recte faciendi, nec præceptum divinum ut ageretur pœnitentia de peccatis; nec ipsa indulgentia peccatorum, quam nobis Deus per Dominum nostrum Jesum Christum donavit. Quia qui non voluntate peccat, non peccat. Hoc arbitror omnibus apertum esse atque perspicuum. Quapropter non nos movere debet, si aliqua in iis quæ Deus fecit molesta patimur pro meritis nostris. Sicut enim ille bonus est, ut constitueret omnia : sic justus est, ut peccatis non parcat. Quæ peccata, ut dixi, nisi libera voluntas esset in nobis, peccata non essent. Si quis enim verbi causa ligaretur ab aliquo cæteris membris, et de manu ejus falsum scriberetur sine ejus propria voluntate; quæro si hoc judici patefieret, posset hunc hominem falsitatis crimine condemnare? Quare si manifestum est, peccatum non esse ubi non est liberum voluntatis arbitrium, volo audire, anima, quam dicitis aut partem, aut virtutem, aut sermonem, aut aliud quodlibet Dei, quid mali fecerit, ut a Deo puniatur, aut pœnitentiam agat peccati, aut veniam mereatur, cum nihil ipsa peccaverit.

Fort. dixit : « De substantiis proposui, quod bonorum

tantummodo Deus creator, ultor vero malorum habeatur, eo quod mala ex ipso non sint. Merito ergo hoc sentio, et ulcisci Deum mala, quia ex ipso non sunt. Cæterum si ex ipso essent, aut daret licentiam peccandi, quod dicis liberum arbitrium dedisse Deum, consensor jam inveniebatur delicti mei, eo quod delicti mei auctor esset : aut ignorans quid futurus essem, delinqueret, quem ipse non se dignum institueret. Hoc ergo propositum est a me, et quod interrogo nunc, utrum Deus mala instituerit, nec-ne; et utrum ipse finem malorum instituerit. Etenim quæ ab ipso diximus facta esse, ut opifice Deo, uti ab ipso creata et genita incorruptibilia haberi, his rebus apparet, et fides Evangelica docet. Hæc ego et proposui quæ sunt credulitatis nostræ, et quæ a te possunt in ista professione nostra firmari, ita tamen ut non desit auctoritas fidei christianæ. Et quia nullo genere recte me credere ostendere possum, nisi eamdem fidem Scripturarum auctoritate firmaverim : id ergo est quod insinuavi, quod dixi. Aut si mala auctore Deo in mundo paruerunt, hoc ipse dicere dignare : aut si recte creditur, mala ex Deo non esse, hoc etiam præsentium contemplatio prosequi debet et suscipere. De substantiis dixi, non de peccato quod in nobis versatur. Si enim originem non haberet quod cogitamus delicta facere; non cogeremur ad peccatum venire, vel ad delictum. Nam quia inviti peccamus, et cogimur a contraria et inimica nobis substantia, idcirco sequimur scientiam rerum. Qua scientia admonita anima et memoriæ pristinæ reddita, recognoscit ex quo originem trahat, in quo malo versetur, quibus bonis iterum emendans quod nolens peccavit, possit per emendationem delictorum suorum, bonorum operum gratia, meritum sibi reconciliationis apud Deum collocare, auctore Salvatore nostro, qui nos docet et bona exercere, et mala fu-

gere. Propositum est enim nobis, quod non ab aliqua contraria natura, sed sua sponte homo aut justitiæ serviat, aut peccatis se obnoxium faciat : cum nulla existente contraria gente, si sola versatur anima in corpore constituta, cui Deus, ut dicis, liberum arbitrium dedit, sine peccato esset, nec peccatis se obnoxium faceret. »

XXI. Aug. dixit : Ego dico peccatum non esse, si non propria voluntate peccetur[1] : hinc esse et præmium, quia propria voluntate recta facimus. Aut si pœnam meretur, qui peccat invitus; debet et præmium mereri, qui bene facit invitus. Quis autem dubitet non deferri præmium, nisi ei qui bona voluntate aliquid fecerit? Ex quo intelligimus et pœnam inferri ei, qui voluntate mala aliquid fecerit. Sed quoniam me ad priores naturas et substantias revocas, fides mea est, omnipotentem Deum, quod maxime animadvertendum est, et animo figendum, omnipotentem Deum, justum et bonum, fecisse bona. Sed ea quæ ab illo facta sunt, non possunt esse talia, qualis est ipse qui fecit. Injustum est enim et stultum credere, quod opera paria sint artifici et condita conditori. Quapropter si pia fides est, ut omnia bona Deus fecerit, quibus tamen ipse multo est excellentior longeque præstantior : origo et caput mali est peccatum, sicut Apostolus dixit : « Radix omnium malorum est cupiditas : quam quidam sequentes naufragaverunt a fide, et » inseruerunt se doloribus multis[2]. » Si enim radicem omnium malorum quæris, habes Apostolum dicentem, radicem omnium malorum esse cupiditatem. Radicem radicis quærere non possum. Aut si est aliud malum, cujus radix non est cupiditas, non erit omnium malorum radix cupiditas. Si autem verum est, omnium malorum radicem esse cupiditatem, frustra aliud aliquod mali ge-

[1] I Retr. xvi. — [2] I Tim. vi, 10.

mus quærimus. Tua vero natura contraria quam inducis, quoniam jam respondi objectis tuis, quæso ut tu mihi dicere digneris, si illa natura contraria est totum malum, neque peccatum potest esse nisi ex illa, pœnam ipsa sola debet mereri, non anima a qua non est peccatum. At si dicis ipsam solam mereri pœnam, et animam non mereri; quæro cui data sit pœnitentia, quæ sit jussa pœnitere. Si anima jussa est pœnitere, ab illa peccatum, et ipsa voluntate peccavit. Nam si cogitur anima facere malum, neque illa est quæ malum facit; nonne stultum est et plenum dementiæ, ut gens tenebrarum peccaverit, et me pœniteat de peccatis? Nonne plenum dementiæ est, ut gens tenebrarum peccaverit, et mihi detur indulgentia peccatorum : qui possum dicere secundum fidem vestram : Quid feci, quid commisi? Apud te fui, integer fui, nulla labe contaminatus fui : tu me huc misisti, tu necessitatem passus es, tu cavisti regnis tuis, cum magna eis labes et vastitas immineret. Cum ergo noveris necessitatem qua hic oppressus sum, qua respirare non potui, cui resistere non potui, quid me accusas quasi peccantem? aut quid promittis indulgentiam peccatorum? Ad hoc sine ambagibus responde, si placet, sicut tibi ego sine ambagibus respondi.

Fort. dixit : « Hoc nos dicimus, quod a contraria natura anima cogatur delinquere : cui non vis esse radicem, nisi hoc tantum quod in nobis malum versatur; cum constet exceptis nostris corporibus mala in omni mundo versari. Non ista quæ in corporibus solum habemus in toto mundo versantur, et nominibus valent, bona; mala radix hæret. Nam dixit dignatio tua quod hæc sit radix malorum cupiditas, quæ in nostris corporibus versatur : cum quando non est cupiditas mali ex nostris corporibus, ex principali illa contraria natura versatur

in toto mundo. Apostolus etenim nominavit id radicem esse malorum cupiditatem, non unum malum, quam dixisti radicem omnium malorum. Cupiditas vero non uno modo intelligitur, quam dixisti radicem esse omnium malorum, quasi quæ in corporibus nostris solum versetur : cum constet hoc quod in nobis versatur malum, ex auctore malo descendere, et portiunculam esse mali hanc radicem quam tu esse dicis : ut non sit ipsa radix, sed sit portiuncula mali, ejus mali quod ubique versatur. Quam radicem et arborem malam Dominus noster appellavit, nunquam fructus bonos afferentem, quam non plantavit Pater suus, ac merito eradicari et in ignem mitti[1]. Nam quod dicis, contrariæ naturæ peccatum debere imputari? illa natura mali est : et id esse peccatum animæ, si post commonitionem Salvatoris nostri et sanam doctrinam ejus a contraria et inimica sui stirpe se segregaverit anima, et purioribus se adornans anima, aliter non posse substantiæ suæ reddi. Dictum est enim : « Si non venissem et locutus eis fuissem, peccatum non » haberent. Nunc vero quia veni, et locutus sum, et no» luerunt mihi credere, veniam de peccato non habe» bunt[2]. Unde patet recte esse pœnitentiam datam post adventum Salvatoris, et post hanc scientiam rerum, qua possit anima, ac si divino fonte lota, de sordibus et vitiis tam mundi totius, quam corporum in quibus eadem anima versatur, regno Dei, unde progressa est, repræsentari. Nam dictum est ab Apostolo, quod prudentia carnis inimica sit Deo : « Legi enim Dei non est subjecta, » nec enim potest[3]. » Patet ergo his rebus, quod anima bona, factione illius quæ legi Dei non est subjecta, peccare videtur, non sua sponte. Namque idem sequitur, quod « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus

[1] Matth. VII, 17, et XV, 13. — [2] Joan. XIX, 22. — [3] Rom. VIII, 7.

» adversus carnem, ut non quæcumque vultis illa faciatis[1]. » Dicit iterum : « Video aliam legem in membris » meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me » ducentem in lege peccati et mortis. Ergo miser ego » homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus, nisi » gratia Dei per Dominum nostrum Jesum Christum[2], per » quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo[3]? »

XXII. Aug. dixit : Agnosco et amplector testimonia divinarum Scripturarum, et fidei meæ quemadmodum congruant, sicut Deus donare dignabitur, paucis exponam. Liberum voluntatis arbitrium in illo homine fuisse dico, qui primus formatus est. Ille sic factus est, ut nihil omnino voluntati ejus resisteret, si vellet Dei præcepta servare. Postquam autem ipse libera voluntate peccavit, nos in necessitatem præcipitati sumus, qui ab ejus stirpe descendimus. Potest autem unusquisque nostrum mediocri consideratione invenire verum esse quod dico. Hodie namque in nostris actionibus antequam consuetudine aliqua implicemur, liberum habemus arbitrium faciendi aliquid, vel non faciendi. Cum autem ista libertate fecerimus aliquid, et facti ipsius tenuerit animam perniciosa dulcedo et voluptas, eadem ipsa sua consuetudine sic implicatur, ut postea vincere non possit, quod sibi ipsa peccando fabricata est. Videmus multos jurare nolle : sed quia jam consuetudinem lingua tenuit, non posse refrenare, quin ea exeant de ore ipsorum, quæ non possumus dicere ad mali stirpem non pertinere. Ut enim vobiscum his verbis agam, quæ utinam sicut de ore vestro non recedunt, ita et corde intelligantur : Per Paracletum juratis. Si ergo vultis experiri, verum esse quod dico, instituite non jurare. Videbitis illam consuetudinem ferri quo solet. Et hoc est quod adversus animam pugnat,

[1] Galat. v, 17. — [2] Rom. vii, 23. — [3] Galat. vi, 14.

consuetudo facta in carne. Ipsa est nimirum carnis prudentia, quæ quandiu ita legi Dei subjici non potest, tandiu prudentia carnis est : sed illuminata anima, desinit illa esse carnis prudentia. Sic enim dictum est, prudentiam carnis non posse legi Dei esse subjectam, quemadmodum si diceretur, glacialem nivem calidam esse non posse. Nullo enim pacto, quandiu nix est, calida esse potest. Sed quemadmodum illa nix calore resolvitur, et desinit nix esse, ut possit calescere : sic illa carnis prudentia, id est, consuetudo facta cum carne, cum fuerit mens nostra illuminata, et ad arbitrium divinæ legis totum hominem sibi Deus subjecerit, pro illa consuetudine animæ mala facit consuetudinem bonam. Ex quo illæ duæ arbores, bona arbor et mala arbor, quas commemorasti, verissime dictum est a Domino, quod suos fructus habeant; id est, neque bona possit dare malos fructus, neque mala bonos, sed quandiu mala est. Accipiamus duos homines, bonum hominem et malum hominem. Quandiu bonus est, malos fructus dare non potest : quandiu malus est, fructus bonos dare non potest. Sed ut intelligas istas duas arbores sic esse a Domino positas, ut ibi significaretur liberum arbitrium, non naturas esse istas duas arbores, sed voluntates nostras, ipse ait in Evangelio : « Aut facite arborem bonam, aut facite ar» borem malam[1]. » Quis est qui possit facere naturam? Si ergo imperatum est nobis ut faciamus arborem aut bonam aut malam, nostrum est eligere quod velimus. De isto ergo peccato hominis, et de ista consuetudine animæ facta cum carne Apostolus dicit : « Nemo vos seducat : » Omnis creatura quæ a Deo facta est, bona est. Dicit idem Apostolus quem tu ipse commemorasti : « Sicut per » unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi,

[1] Matth. XII, 33.

» sic et per unius obedientiam justi constituentur multi[1]. » Quoniam per hominem mors, et per hominem resur» rectio mortuorum[2]. » Quandiu ergo portamus imaginem terreni hominis, id est, quandiu secundum carnem vivimus, qui vetus etiam homo nominatur, habemus necessitatem consuetudinis nostræ, ut non quod volumus faciamus. Cum autem gratia Dei amorem nobis divinum inspiraverit, et nos suæ voluntati subditos fecerit, quibus dictum est : « Vos in libertatem vocati estis[3] : » et Gratia Dei liberavit me a lege peccati et mortis. Lex autem peccati est, ut quicumque peccaverit, moriatur[4]. Ab ista lege liberamur, cum justi esse cœperimus. Lex mortis est, qua dictum est homini : « Terra es, et in » terram ibis[5]. » Ex ipso enim omnes sic nascimur, quia terra sumus, et in terram ibimus propter meritum peccati primi hominis. Propter autem gratiam Dei, quæ nos liberat a lege peccati et mortis, ad justitiam conversi liberamur : ut postea eadem ipsa caro quæ nos pœnis torsit in peccatis manentes[6], subjiciatur nobis in resurrectione, et nulla adversitate nos quatiat, quominus legem Dei et divina præcepta servemus. Unde quoniam ego respondi tuis, dignare tu respondere illud quod desidero, quemadmodum fieri possit, ut si est Deo natura contraria, nobis imputetur peccatum, qui in illam naturam non voluntate, sed ab ipso Deo, cui noceri nihil poterat, missi sumus.

Fort. dixit : « Hoc genere quemadmodum et Dominus dixit Discipulis suis : « Ecce ego mitto vos sicut oves in » medio luporum[7]. » Hinc sciendum est quod non inimica mente Salvator noster agnos suos, id est, Discipulos suos

[1] Ephes. v, 6 ; I Tim. IV, 4 ; Rom. v, 19. — [2] I Cor. xv, 21 et 49. — [3] Galat. v, 13. — [4] Rom. VIII, 2. — [5] Gen. III, 19. — [6] I Retr. XVI. — [7] Matth. x, 16.

in medio luporum dirigere voluit, nisi esset aliqua contrarietas, quæ in similitudine luporum eam deponeret, ubi discipulos suos miserat : ut quæ forte in medio luporum animæ possent decipi, ad propriam substantiam revocarentur. Hinc ergo apparet antiquitas temporum nostrorum quam repetimus, et annorum nostrorum, ante mundi constitutionem hoc more missas esse animas contra contrariam naturam, ut eamdem sua passione subjicientes, victoria Deo redderetur. Nam dixit idem Apostolus, quod non solum esset luctatio contra carnem et sanguinem, sed et contra principes et potestates, et spiritalia nequitiæ et dominationem tenebrarum[1]. Si ergo utrobique mala versantur et nequitiæ habentur, jam non solum est malum in nostris corporibus, sed in toto mundo, ubi videntur versari animæ, quæ sub cœlo isto versantur et implicatæ sunt. »

XXIII. Aug. dixit : Agnos suos Dominus in medio luporum misit, id est, homines justos in medio hominum peccatorum, ad prædicationem Evangelii tempore hominis suscepti ab inæstimabili diva Sapientia, ut a peccato ad justitiam nos vocaret. Quod autem ait Apostolus, nobis colluctationem non esse adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, et cætera quæ sunt commemorata : hoc significat diabolum et angelos ejus, sicut etiam nos, peccato cecidisse et lapsos esse, et obtinuisse terrena, id est, homines peccatores qui quandiu peccatores sumus, sub jugo eorum sumus : quemadmodum cum justi erimus, erimus sub jugo justitiæ : et contra illos luctam habemus, ut migrantes ad justitiam, ab eorum dominatione liberemur. Ergo et tu dignare mihi breviter ad unum quod interrogo respon-

[1] Ephes. vi, 12.

dere. Noceri Deo non poterat, an poterat? Sed quæso mihi, ut non poterat, respondeas.

Fort. dixit : «Non poterat noceri.»

XXIV. Aug. dixit : Quare ergo huc nos misit secundum vestram fidem?

Fort. dixit : «Professio mea hæc est, quia noceri non poterat Deo, et quod Deus huc nos direxit. Sed quia id tibi contrarium est, tu dic qua ratione hîc apparuit anima, quam nunc cupit Deus noster, et mandatis, et proprio Filio directo liberare?»

XXV. Aug. dixit : Quoniam video te interrogatis meis respondere non potuisse, et me aliquid interrogare voluisse, ecce satisfacio tibi, dummodo memineris te ad id quod interrogavi non respondisse. Anima quare hîc sit in mundo involuta miseriis, non modo, sed paulo ante nescio quoties a me dictum est. Peccavit anima, et ideo misera est. Liberum arbitrium accepit, usa est libero arbitrio, quemadmodum voluit : lapsa est, ejecta est de beatitudine, implicata est miseriis. Ad hoc tibi recitavi testimonium Apostoli dicentis : «Sicut per unum hominem mors, sic et per unum hominem resurrectio mortuorum[1].» Quid quæris amplius? Unde tu responde, cui noceri non poterat, quare huc nos misit?

Fort. dixit : «Causa hæc quærenda est, cur huc venerit anima, aut quare eamdem Deus hinc cupit liberare, quæ in medio malorum vivit.»

XXVI. Aug. dixit : Hanc causam abs te quæro, id est, si Deo noceri non poterat, quare huc nos misit?

Fort. dixit : «Quæritur a nobis, si Deo malum nocere non possit, quare huc anima missa fuerit, aut qua ratione mundo permixta sit. Quod in eo manifestum est quod ait Apostolus : «Numquid dicit figmentum ei qui

[1] I Cor. XV, 21.

» se finxit : Cur me ita formaveris[1]? » Si ergo causanda est hæc res, interrogandus est cur animam direxerit nulla cogente se necessitate. Si autem necessitas fuit mittendi animam, merito est et voluntas liberandi eam. »

XXVII. Aug. dixit : Premitur ergo Deus necessitate?

Fort. dixit : « Jam hoc est : noli ad invidiam excitare id quod dictum est, quod non necessitati facimus subditum esse Deum, sed voluntarie misisse animam. »

XXVIII. Aug. dixit : Recita quod supra dictum est. Et recitatum est : « Si autem necessitas fuit mittendi animam, merito est et voluntas liberandi eam. » Aug. dixit : Audivimus : « Si autem necessitas fuit mittendi animam, merito est et voluntas liberandi eam. » Tu ergo dixisti fuisse necessitatem mittendi animam. Sed si modo voluntatem vis dicere, et hoc addo : Cui noceri nihil poterat, crudelis voluntas fuit mittendi animam ad tantas miserias. Quod refellendi causa quia loquor, veniam peto ab illius unius misericordia, in quo spem liberationis habemus ab omnibus erroribus hæreticorum.

Fort. dixit : « Nos dicere asseveras crudelem esse Deum mittendo animam : fecisse vero Deum hominem, et insufflasse in eum animam, quam utique præscivit in futuram miseriam involvi, et beneficio malorum non posse hæreditati suæ repræsentari. Hoc autem ignorantis est, aut dantis animam ad hæc mala quæ supra memorata sunt. Id commemoravi, quia dixisti ante tempus non multum, quod adoptaverit sibi Deus animam, non quod ab ipso sit; aliud est enim adoptare. »

XXIX. Aug. dixit : De adoptione nostra memini me ante dies dixisse, secundum testimonium Apostoli qui dicit nos vocatos in adoptionem filiorum[2]. Non ergo meum fuit illud, sed apostolicum responsum. De qua re, id est, de

[1] Rom. IX, 21. — [2] Id. VIII, 15.

ista adoptione, suo tempore, si placet, inquiramus: et de illa sine dilatione respondebo, cum tu meis objectionibus responderis.

Fort.[1] dixit: « Progressum dico fuisse animæ contra contrariam naturam, quæ natura Deo nocere nihil poterat. »

XXX. Aug. dixit: Quid opus erat isto progressu, ubi nihil habebat Deus quod caveret, cui nocere nihil poterat?

Fort. dixit: « Constat apud conscientiam vestram, a Deo venisse Christum? »

XXXI. Aug. dixit: Iterum me interrogas? Ad interrogata responde.

Fort. dixit: « Sic accepi in fide, quod voluntate Dei ipse huc venerit. »

XXXII. Aug. dixit: Et ego dico, Deus omnipotens, inviolabilis, incommutabilis, cui noceri nihil possit, quare huc animam ad miserias, ad errorem, ad ista quæ patimur, misit?

Fort. dixit: « Dictum est enim: « Potestatem habeo » ponendi animam meam, et potestatem accipiendi eam. » Nunc dixit quod voluntate Dei progressa est anima. »

XXXIII. Aug. dixit: Ego autem causam quæro, quare cum Deo noceri nihil possit? ...

Fort. dixit: « Nihil noceri Deo jam diximus, et in contraria natura esse animam diximus, ideo ut contraria naturæ modum imponeret: modo imposito contrariæ naturæ. sumit eamdem Deus. Ipse enim dixit: « Potestatem » habeo ponendi animam meam, et potestatem sumendi » eam. Hanc Pater mihi dedit potestatem ponendi animam » meam, et sumendi eam. » Deus ergo qui loquebatur in Filio, de qua anima diceret? Constat esse animam nostram,

[1] Joan. x, 18.

quæ in his corporibus habetur, quod de ejus voluntate venerit, et de voluntate ipsius iterum assumatur. »

XXXIV. Aug. dixit : Unde dixerit Dominus noster : « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem » habeo sumendi eam, omnibus notum est : quia passurus erat, et resurrecturus. Ego autem abs te iterum atque iterum quæro, si Deo nihil noceri poterat, cur huc animas misit?

Fort. dixit : « Naturæ contrariæ modum imponere. »

XXXV. Aug. dixit : Et omnipotens Deus, misericors et omnium summus, ut modum imponeret naturæ contrariæ, ideo illam moderatam esse voluit, ut nos immoderatos efficeret?

Fort. dixit : « Sed ideo ad se revocat. »

XXXVI. Aug. dixit : Si ad se revocat ab immoderatione, si a peccato, ab errore, a miseria ; quid opus erat tanta mala animam pati per tantum tempus, donec mundus finiatur, cum Deo, a quo etiam dicitis missam, noceri nihil possit?

Fort. dixit : « Quid ergo dicturus sum? »

XXXVII. Aug. dixit : Et ego novi non te habere quid dicas, et me cum vos audirem in hac quæstione nunquam invenisse quod dicerem ; et inde fuisse admonitum divinitus, ut illum errorem relinquerem, et ad fidem catholicam me converterem, vel potius revocarem, ipsius indulgentia, qui me huic fallaciæ semper inhærere non sivit. Sed si confiteris te non habere quod respondeas : omnibus audientibus et recognoscentibus, quoniam fideles sunt, catholicam fidem, si permittunt et volunt, exponam.

Fort. dixit : « Sine præjudicio professionis meæ dixerim : illa quæ a te opponuntur cum retractavero meis cum majoribus, si minus responderint interrogationi huic

meæ, quæ similiter a te nunc mihi offertur ; erit in mea contemplatione (quia et ego animam meam cupio certa fide liberari), venire ad hujus rei inquisitionem, quæ a te mihi offertur, et ostensurum te polliceris. »

Aug. dixit : Deo gratias.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA ADIMANTUM

MANICHÆI DISCIPULUM

LIBER UNUS[1].

CONCILIANTUR INTER SE SCRIPTURARUM SENTENTIÆ, QUAS DE TESTAMENTO VETERE AC NOVO, VELUT INVICEM CONTRARIAS ADIMANTUS, UTRUMQUE TESTAMENTUM AB UNO ET EODEM DEO ESSE NON POSSE CONTENDENS, CORRASERAT.

CAPUT I.

De eo quod scriptum est: « In principio fecit Deus » cœlum et terram : » usque ad id quod scriptum est: « Et » factum est vespere et factum est mane dies unus : » Hoc capitulum Legis adversum esse Evangelio stultissimi Manichæi arbitrantur, dicentes in Genesi scriptum esse, quod Deus per se ipsum fecerit cœlum et terram et lucem : in Evangelio autem scriptum esse per Dominum nostrum Jesum Christum fabricatum esse mundum, ubi dictum est : « Et mundus per ipsum factus est, et mun- » dus illum non cognovit[2]. » Tribus enim modis refelluntur. Primo quia cum dicitur : « In principio fecit Deus

[1] Scriptus circiter annum 394. — Vide Retract. lib. 1, cap. 22. — [2] Joan. 1, 10.

» cœlum et terram, » Trinitatem ipsam Christianus accipit, ubi non solum Pater, sed et Filius et Spiritus sanctus intelligitur. Non enim tres Deos, sed unum Deum credimus, Patrem et Filium et Spiritum sanctum: quamvis Pater Pater, et Filius Filius sit, et Spiritus sanctus Spiritus sanctus. De qua unitate Trinitatis hoc loco longum est disputare. Deinde, quia ubi dicitur: « Dixit Deus: » Fiat, et factum est[1]: » ibi necesse est intelligatur per Verbum eum fecisse quod fecit. Verbum autem Patris est Filius. Non ergo repugnat hoc capitulum Geneseos, ubi scriptum est: « Et dixit Deus: Fiat, et factum est: » illi loco Evangelii ubi dicitur: « Et mundus per eum factus » est, » id est, per Dominum nostrum: quia ipse est Verbum Patris per quod facta sunt omnia. Postremo si propterea in Genesi non intelligitur Filius, quia non est dictum quod per Filium Deus fecerit: nec in Evangelio per Filium Deus et aves pascit, et lilia vestit[2], et cætera innumerabilia quæ ipse Dominus dicit Deum facere Patrem: quamvis non dicat quod ea per Filium faciat. Quod autem etiam testimonium Apostoli adjungunt, quod ait de Domino nostro Jesu Christo: « Ipse est primogenitus » totius creaturæ, et omnia per ipsum facta sunt in cœlo » et in terra, visibilia et invisibilia[3]: » et hoc capitulum adversum esse dicunt Genesi, ubi Deus ita dicitur fecisse mundum, ut specialiter Filius ibi non sit nominatus: vehementer errant; et non vident, si ita est, ipsum Apostolum sibi esse contrarium, cum alio loco unum dicit, « Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia[4]; » et Filium non nominat. Quomodo autem hic Filius nominatus non est, intelligitur tamen, ita et in Genesi: et quomodo ibi hæc duo capitula Pauli non adversantur, ita nec Genesis Evangelio.

[1] Gen. I, 3. — [2] Matth. VI, 26. — [3] Coloss. I, 15. — [4] Rom. XI, 36.

CAPUT II.

De eo quod scriptum est : « Et consummavit Deus die » sexto omnia opera sua quæ fecit, et in septimo requie- » vit ab eisdem omnibus operibus quæ fecerat[1]. » Huic etiam loco Manichæi calumniam movent, et dicunt Novo Testamento adversari quod in Genesi scriptum est, Deum septimo die requievisse ab omnibus operibus suis quæ fecit : quoniam Dominus in Evangelio dicit : « Pater » meus usque nunc operatur[2]. » Quod nullo modo contrarium est. Dominus enim Judæorum refellit errorem, qui putabant Deum sic requievisse die septimo, ut ex illo prorsus nihil operaretur. Requievit autem ab omnibus operibus suis quæ fecit, ut jam ultra non faceret mundum cum omnibus quæ in eo sunt, non tamen ut etiam a mundi administratione requiesceret. Non enim scriptum est : Requievit Deus ab omnibus operibus suis, ut deinceps non operaretur. Sed scriptum est : « Requievit Deus » ab omnibus operibus suis quæ fecit : » ut deinde non in faciendo mundo, a quo opere post perfectionem cessaverat ; sed in administrando operaretur, in quo opere eum esse Dominus intimavit. Nec illa requies, quasi post laborem Deum pausam quæsisse, sed ab instituendis rerum naturis post earum rerum perfectionem cessasse significat, quamvis usque adhuc in administrandis operetur.

Sabbati autem observationes non intelligebant Judæi, qui putabant ab iis etiam operibus, quæ ad salutem hominum valent oportere cessari. Unde illos Dominus etiam aliis locis de bove qui in puteum cecidit, et jumento quod

[1] Gen. II, 2. — [2] Joan V, 1.

solvendum est ut ad aquam ducatur, mirifica comparatione redarguit [1]. Sabbatum autem, non repudiatum, sed intellectum a Christianis destitit quidem carnaliter observari, sed spiritualiter retinetur a sanctis, qui intelligunt vocem Domini vocantis ad requiem, et dicentis : » Venite ad me qui laboratis, et ego vos reficiam. Tollite » jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum » et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. » Jugum enim meum lene est, et sarcina mea levis est [2]. » Hoc sabbatum, id est, hanc requiem Scriptura illa significat, quam Judæi non intelligebant, et pro temporum dispensatione carnaliter sequebantur umbram, cujus umbræ quasi corpus, id est, veritas nobis danda erat. Sed quemadmodum illa requies Dei post fabricatum mundum insinuatur; sic requiem, quæ nobis promittitur, post opera quæ in hoc mundo habemus, si justa fuerint, consequemur, septima scilicet eademque ultima parte sæculi, de qua longum est disputare. Non ergo Dominus rescindit scripturam Veteris Testamenti, sed cogit intelligi : nec sabbatum solvit ut pereat quod figurabatur, sed aperit potius ut appareat quod tegebatur.

CAPUT III.

De eo quod scriptum est in Genesi : « Et dixit Deus : » Non est bonum solum hominem esse, faciamus ei adjutorium. Et immisit Deus Adæ somnum, et obdormivit; et sumpsit unam de costis ejus, ex qua formavit » Evam, quam adduxit ad Adam ; et ait : Ideo relinquet » homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ [3]. »

[1] Luc. XIV, 5, et XIII, 15. — [2] Matth. XI, 28-30. — [3] Gen. II, 18-20.

Huic rursus loco Manichæi calumniantur, dicentes contra Novum Testamentum esse istam sententiam, qua Deus scribitur et formasse mulierem, et viro conjunxisse: propterea, quia in Evangelio dicit Dominus : « Omnis qui » reliquerit domum, aut uxorem, aut parentes, aut fra- » tres, aut filios propter regnum cœlorum, centies tan- » tum accipiet in hoc tempore, et in futuro sæculo pos- » sidebit vitam æternam [1]. » In qua calumnia miror eos sic esse cæcatos, vel potius non miror : « Excæcavit enim » illos, sicut scriptum est, malitia eorum [2]. » Sed tamen quis non videt tanta in Novo Testamento præcepta de uxore diligenda? Cur enim potius Vetus Testamentum dicunt adversari huic sententiæ Domini, qua dicit relinquendam esse uxorem propter regnum cœlorum, et non ipsum novum sibi adversari? Quod nefas est dicere. Intelligenda enim sunt, non temere accusanda, quæ imperitis videntur esse contraria.

Nam et Dominus interrogatus a Judæis, utrum ei placeret dato libello repudii dimittere uxorem, respondit eis dicens : « Non legistis quoniam qui fecit ab initio, » masculum et fœminam fecit eos, et dixit : Propter hoc » relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori » suæ, et erunt duo in carne una? Itaque jam non sunt » duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit in unum, » homo non separet. Dicunt illi : Quid ergo Moyses man- » davit dari libellum repudii, et dimittere? Dicit illis » Jesus : Quia ad duritiam cordis vestri permisit vobis » Moyses dimittere uxores vestras ; ab initio autem non » fuit sic. Dico autem vobis : Quicumque dimiserit uxorem » suam, nisi ob causam fornicationis, facit eam mœchari. » Et ipse si alteram duxerit, adulterium committit [3]. »

[1] Matth. XIX, 29 ; Luc. XVIII, 29 ; Marc. X, 30. — [2] Sap. II, 21. — [3] Matth. V, 32, et XIX, 3-9.

Ecce habent confirmatam sententiam Veteris Testamenti ab ipso Domino adversus imperitiam Judæorum. Simul etiam Moysi perhibuit testimonium, quod propter duritiam cordis eorum repudium dari permisit. Numquid etiam Evangelium Evangelio dicunt esse contrarium? quod si dicunt, hoc capitulum falsum esse, et a corruptoribus Scripturarum esse additum : (nam hoc solent, quando non inveniunt quid respondeant, dicere); quid si alius dicat illud esse immissum et falsum, quod ipsi proferunt, dicente Domino : « Omnis qui reliquerit domum » aut uxorem aut parentes aut filios propter regnum cœ» lorum, etc. » Non intelligunt miseri quemadmodum omnem fidem christianam, cum ista dicunt, conentur evertere. Fides autem vera et Ecclesiæ catholicæ disciplina utrumque verum et a Domino dictum esse confirmat, et nullo modo esse contrarium : quia et conjunctio mariti et uxoris a Domino est, et relictio uxoris propter regnum cœlorum a Domino est. Non enim quia suscitavit Jesus Christus mortuos, et dedit eis vitam, propterea ipsa vita non est relinquenda propter regnum cœlorum. Sic ergo quamvis Dominus dederit uxorem viro, relinquenda est tamen, si opus est, propter regnum cœlorum. Non enim hoc semper necesse est, sicut Apostolus dicit: « Si quis fidelis habet uxorem infidelem, et hæc consen» tit habitare cum illo, non dimittat eam [1]. » Significat utique, quod si non consentit habitare cum illo, id est, si execratur in illo fidem Christi, et non eum patitur, quod Chrisianus est, relinquenda est propter regnum cœlorum : sicut idem Apostolus in sequentibus dicit : « Quod » si infidelis discedit, discedat; non est enim subjectus » servituti frater aut soror in hujusmodi. » Si quis ergo relinquit regnum cœlorum, dum non vult relinquere

[1] 1 Cor. vii, 12.

uxorem non ferentem Christianum virum, improbatur a Domino : et item si quis vir relinquit uxorem dato libello repudii, cum causa non existit aut fornicationis, aut obtinendi regni cœlorum, similiter improbatur a Domino. Ita nec ista duo capitula Evangelica inveniuntur sibi esse contraria, nec Evangelium Veteri Testamento : quia ibi uxor conjungitur viro, ut simul mereantur possidere regnum cœlorum ; et ita [1] uxor relinquenda esse præcipitur, si virum impediat ad possidendum regnum cœlorum.

Et ideo quando Christianos utrosque Apostolus monet, id est, maritos et uxores, nonne ita dicitur : « Diligite » uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et » tradidit se ipsum pro ea? » Et, « Mulieres viris suis » subditæ sint quasi Domino [2] : » quia et Ecclesia subdita est Christo? Nonne illud quod isti miseri irrident in Veteri Testamento, quod scriptum est : « Propterea relinquet » homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et » erunt duo in carne una [3], » in magno sacramento idem Apostolus accipit, cum dicit : « Sacramentum hoc mag- » num est ; ego autem dico in Christo et in Ecclesia [4]? » Deinde subjungit : « Verumtamen unusquisque uxorem » suam sicut se ipsum diligat, mulier autem ut timeat vi- » rum. » Nonne alio loco evidentissime ostendit utriusque sexus et naturam et conjunctionem a Domino Deo conditore atque ordinatore consistere, cum dicit : « Verumtamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere, in » Domino. Sicut enim mulier ex viro, ita et vir per mu- » lierem : omnia autem ex Deo [5]? » Quod isti si considerare vellent, non quibusdam capitulis separatis et adversus se invicem magna fraude collatis caliginem facerent im-

[1] *Forte* et hic. — [2] Ephes. v, 23 et 25. — [3] Gen. II, 24. — [4] Ephes. v, 32. — [5] I Cor. XI, 11, 12

peritis : sed omnia tam in Veteri quam in Novo Testamento uno sancto Spiritu conscripta et commendata esse sentirent.

Nam et in Veteri Testamento habent apud Isaïam prophetam quanta promittantur spadonibus : ne in Novo solo arbitrentur esse laudatos a Domino, ubi dicit esse quosdam, qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum, et addidit : « Qui potest capere, capiat[1]. » Nam et Isaïas ita dicit : « Hæc dicit Dominus spadonibus eis, » qui custodierint præcepta mea, et elegerint sibi quæ » ego volo, et capaces fuerint testamenti mei, dabo illis » in domo mea et in muro meo locum nominatissimum, » meliorem multo filiorum atque filiarum : nomen æter- » num dabo illis, nec unquam deerit[2]. » Certis enim quibusdam umbris et figuris rerum ante Domini adventum, secundum mirabilem atque ordinatissimam distributionem temporum, populus ille tenebatur, qui Testamentum Vetus accepit : tamen in eo tanta prædicatio et prænuntiatio Novi Testamenti est, ut nulla in Evangelica atque Apostolica disciplina reperiantur, quamvis ardua et divina præcepta et promissa, quæ illis etiam libris veteribus desint. Sed sanctæ Scripturæ non temerarios et superbos accusatores, sed diligentes et pios lectores desiderant.

CAPUT IV.

De eo quod scriptum est in Genesi : « Et dixit Domi- » nus ad Caïn : Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui » clamat ad me de terra. Nunc maledictus eris a facie

[1] Matth. xix, 1. — [2] Isaï. lvi, 4 et 5. — Vide 1 Retr. xxii.

» terræ, quæ absorbuit et recepit sanguinem fratris tui » ex cæde manus tuæ; te enim operari necesse est terram, » quæ steriles tibi fructus dabit[1]. » Huic capitulo Geneseos, quo maledictionem accepit Caïn, ut terræ sterilitate puniretur, calumniantes Manichæi, et Evangelio contrarium demonstrare cupientes, non sane mihi videntur cogitare cum hominibus se agere, sed prorsus quasi pecora forent, qui eos audirent vel eorum scripta legerent, sic abusi sunt imperitia eorum et tarditate ingenii, vel potius animi cæcitate. Quippe dixerunt huic capitulo illud in Evangelio esse contrarium, quod Dominus ait Discipulis suis : « Nolite cogitare de crastino; nam crastinus dies » ipse cogitabit sibi. Respicite volatilia cœli, quia non » seminant, neque metunt, neque colligunt in horrea[2]. » Quasi vero Caïn parricida Discipulis Christi comparandus sit, ut quoniam ille meruit pœnam sterilitatis terræ, consequens esset ut eamdem sterilitatem isti etiam paterentur, qui Dominum Jesum Christum secuti, prædicando Evangelio parabantur. Imo etiam in istis duobus capitulis, quorum unum de Genesi, alterum de Evangelio tanquam sibi inimica posuerunt, tanta invenitur amicitia atque concordia, ut nulla major desideranda sit. Quid enim congruentius, quam ut illum, cujus erat scelere frater occisus, etiam in terra laborantem sterilitas sequeretur; illis autem, per quorum ministerium in prædicando Dei verbo fratres liberabantur, etiam de crastino minime cogitantibus fructuosa terra serviret? Quod si in Veteri Testamento exhorrescunt maledicto Dei terram sterilem factam esse peccatori, cur non in Novo Testamento exhorrescunt maledicto Domini nostri Jesu Christi arborem fici aridam factam, nullo peccato domini sui[3]? Item si Domini sententia delectantur, qua Discipulis dicit, ne de

[1] Gen. IV, 10-12. — [2] Matth. VI, 26 et 34. — [3] Matth. XXI, 19.

crastino cogitent, quod de victu eorum Deus curam gerat; cur non et prophetica sententia delectantur, qua cecinit dicens : « Abjice in Dominum sollicitudinem tuam, et » ipse te pascet[1]? » Ut hoc modo, si possint, miseri intelligant, et illa quæ detestantur in Veteri Testamento de Deo dicta, usque adeo recta esse, ut etiam in Novo inveniantur; et illa quæ in Novo laudant et prædicant, etiam in Veteri reperiri : unde clarescat bene intelligentibus utriusque Testamenti manifesta concordia.

CAPUT V.

De eo quod scriptum est in Genesi : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram[2]. » Hunc locum Manichæi, quo scriptum est in Genesi, hominem factum esse ad imaginem et similitudinem Dei, propterea dicunt Novo Testamento esse contrarium, quia Dominus in Evangelio dicit Judæis : « Vos ex patre diabolo estis, » et desideria patris vestri facere vultis : ille homicida » erat ab initio, et in veritate non stetit, quia veritas in » eo non est[3]. » Et quod alio loco Judæi serpentum genimina et viperarum appellantur[4]. Non intelligunt illud esse dictum de homine antequam peccaret, quod factus est ad imaginem et similitudinem Dei : hoc autem quod in Evangelio est : « Vos ex patre diabolo estis, » peccatoribus et infidelibus dici. Tribus enim modis in Scripturis sanctis filiorum nomen accipitur[5] : uno secundum naturam, quomodo Isaac filius Abrahæ, vel etiam cæteri Judæi qui ex eadem origine veniunt : alio secundum doc-

[1] Psal. LIV, 23. — [2] Gen. I, 26. — [3] Joan. VIII, 44. — [4] Matth. III, 7, et XXIII, 33. — [5] Vide I Retr. XXII.

trinam, ut filius ejus in ea re quisque appelletur, a quo aliquid didicit; sicut filios suos Apostolus appellat, qui ab illo didicerunt Evangelium[1] : tertio secundum imitationem, sicut filios Abrahæ nos vocat Apostolus[2], qui ejus fidem imitamur. Duobus ergo modis peccatores infideles Judæi, filii diaboli vocantur a Domino; vel quod ab ipso impietatem didicerunt, sicut de ipso diabolo Apostolus dicit : « Qui nunc operatur in filiis diffidentiæ[3] : » vel quod eum imitantur, quod magis pertinet ad id, quod de illo dictum est : « Et in veritate non » stetit[4]; » quia et ipsi Judæi in veritate legis, quæ sibi data est, non steterunt, Domino attestante et dicente : « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; ille enim de » me scripsit[5]. » Secundum eorumdem peccatorum venena etiam serpentum et viperarum genimina vocantur.

Ad imaginem autem Dei factum hominem, non tantum Genesis, sed etiam Apostolus clamat, cum dicit : « Vir » quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria » Dei; mulier autem gloria viri[6]. » Et ut manifeste intelligatur non secundum vetustatem peccati quæ corrumpitur, sed secundum spiritalem conformationem factum esse hominem ad imaginem Dei, idem Apostolus monet ut exuti consuetudine peccatorum, id est, vetere homine, induamur nova vita Christi, quem novum hominem appellat. Et ut doceat hoc nos aliquando amisisse, renovationem illam vocat. Nam ita loquitur : « Expoliantes vos » veterem hominem cum actibus ejus, induite novum, » qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem » ejus qui creavit eum[7]. » Filii ergo Dei sunt homines renovati ad ejus imaginem, et ei similes facti usque ad dilectionem inimici : sicut Dominus dicit, diligere nos

[1] I Cor. IV, 15. — [2] Galat. III, 7. — [3] Ephes. II, 2. — [4] Joan. VIII, 44.— [5] Joan. V, 46. — [6] I Cor. XI, 7. — [7] Coloss. III, 9, 10.

debere inimicos nostros, ut similes simus Patri nostro qui in cœlis est[1]. Quod in potestate nostra ab ipso Deo esse positum docet Scriptura, cum dicit : « Dedit eis potes- » tatem filios Dei fieri[2]. » Filii autem diaboli dicuntur homines, cum imitantur ejus impiam superbiam, et a luce atque celsitudine sapientiæ decidunt, et non credunt veritati : quales Dominus arguit, cum dicit : « Vos ex » patre diabolo estis[3], etc. » Cui loco Evangelico Propheta consonat, dicens : « Ego dixi : Dii estis, et filii Al- » tissimi omnes : vos autem ut homines moriemini, et » sicut unus ex principibus cadetis[4]. »

CAPUT VI.

De eo quod scriptum est in Exodo : « Honora patrem » tuum, et matrem[5]. » Huic etiam loco, ubi de honorandis parentibus Deus præcepit, illum Evangelii locum Manichæi dicunt esse contrarium, ubi Dominus cuidam dicenti, « Ibo primum ut sepeliam patrem meum : » respondit : « Sine mortuos, mortuos suos sepeliant ; tu autem veni et » annuntia regnum Dei[6]. » Quod eodem modo solvitur, quo illud superius, ubi de uxore relinquenda dictum est, « Propter regnum cœlorum : » quia et parentes honorare debemus, et eos tamen propter annuntiationem regni Dei nulla impietate contemnimus. Nam si Veteri Testamento contrarium est Evangelium propter istam sententiam, incipit etiam Apostolo esse contrarium, qui et filios monet ut honorent parentes, et parentes ut diligant filios[7]. Non

[1] Math. v, 44, 45. — [2] Joan. I, 12. — [3] Id. VIII, 44. — [4] Psal. LXXXI, 6. — [5] Exod. XX, 12. — [6] Math. VIII, 22. — [7] Ephes. VI, 2, et Coloss. III, 20.

solum autem, sed etiam Dominus videbitur sibi ipsi esse contrarius, quod credere nefas est : quia loco alio dicit homini quærenti vitam æternam : « Si vis venire ad vi» tam, serva mandata. » In quibus etiam illud commemorat : « Honora patrem, et matrem[1]. » Quibus mandatis perfectis etiam ad dilectionem Dei crescitur, in qua est tota perfectio. Nam dilectio proximi certus gradus est ad dilectionem Dei. Et ideo respondenti quod omnia mandata illa servavit, dicit unum ei deesse, si vult esse perfectus, ut vendat omnia quæ habet, et det pauperibus, et sequatur eum. Ex quo manifestum est, et honorem parentum in gradu suo esse servandum, et eos tamen in divini amoris comparatione, præsertim si impedimento sunt, nulla dubitatione oportere contemni. Nam et in Scripturis veteribus habes positum : « Qui dicit patri aut » matri : Non novi vos, et qui filios suos non agnoscit, » ipse autem cognovit testamentum tuum[2]. » Ergo si et in Novo Testamento commendatur parentum dilectio, et in Veteri commendatur parentum contemptus, ex utroque capite duo sibi Testamenta consentiunt.

CAPUT VII.

De eo quod in Exodo scriptum est : « Ego sum Deus » zelans, tribuens filiis tertiæ et quartæ generationis pa» rentum peccata, qui me oderunt[3]. » Huic loco Manichæi illud de Evangelio dicunt esse contrarium, quod Dominus dicit : « Estote benigni sicut Pater vester cœ» lestis, qui solem suum oriri facit super bonos et malos[4]. »

[1] Matth. XIX, 17 et 19. — [2] Deut. XXXIII, 9. — [3] Exod. XX, 5. — [4] Matth. V, 45.

Et illud aliud quod idem Dominus ait : « Non solum sep-» ties peccanti fratri dimittendum, sed etiam septuagies » septies[1]. » A quibus tamen si quæram, utrum Deus non puniat inimicos suos, sine dubio turbabuntur. Ipsi enim dicunt, Deum genti tenebrarum æternum carcerem præparare, quam dicunt esse inimicam Deo. Et parum est, sed eum etiam sua membra simul cum ipsa gente puniturum esse non dubitant dicere. Sed cum ad capitula Veteris et Novi Testamenti veniunt, ut imperitos decipiant, et ea sibi adversa esse criminentur, fingunt se nimis bonos. Sed dicant nobis, quibus dicturus est Dominus : « Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et » angelis ejus[2] : » si omnibus parcit et neminem damnat? Quare intelligendum est et illud rectum esse, quod Deus retribuit parentum peccata filiis qui eum oderunt. Ex eo enim quod addidit : « Qui me oderunt, » intelligitur eos puniri peccatis parentum, qui in eadem perversitate parentum perseverare voluerunt. Tales enim non sævitia, sed potius justitia Dei, et sua iniquitate puniuntur, sicut Propheta ait : « Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet » fictum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine in-» tellectu, et corripietur a superveniente iniquitate[3] : » id est, corripietur homo superveniente sibi iniquitate sua, cum ab eo recesserit Spiritus sanctus. Et alio loco : « Hæc » cogitaverunt et erraverunt ; excæcavit enim illos malitia » eorum[4]. » Et alio loco : « Funiculis peccatorum suorum » unusquisque constringitur[5]. Quibus testimoniis Veteris Testamenti de Novo consentit Apostolus dicens : « Tra-» didit illos Deus in concupiscentias cordis eorum[6]. » Qua concordia utriusque Testamenti satis ostenditur non esse sævum Deum, sed unumquemque in se sævire peccando.

[1] Matth. XVIII, 22. — [2] Id. XXV, 41. — [3] Sap. I, 5. — [4] Id. II, 21. — [5] Prov. V, 22. — [6] Rom. I, 24.

Quod autem in tertiam et quartam scriptum est generationem vindictam procedere, non aliud significari arbitror, nisi quod ab ipso Abraham, qui pater esse incipit populi Judæorum, quatuor ætates sunt cum ista quæ nunc agitur, quas Matthæus evangelista distinguit[1]. Una est ab Abraham usque ad David; alia a David usque ad transmigrationem in Babyloniam; tertia a transmigratione in Babyloniam usque ad Domini adventum : inde usque ad finem quarta deputatur, tanquam senectus sæculi cæteris ætatibus longior. Quas ætates pro generationibus positas credimus, quamvis singulæ pluribus generationibus constent. Et quoniam tertia incipit a transmigratione Babyloniæ, quando Judæorum est facta captivitas, in quarta vero, id est, post adventum Domini nostri, gens Judæorum a solo proprio penitus eradicata est : hoc datur intelligi quod dictum est, tertiæ et quartæ generationis peccata parentum redditurum Deum, his utique legitime atque debite, qui parentum peccata perseverantes tenere, quam Dei justitiam sequi maluerunt. Nam non pertinere patris peccata ad filium juste viventem, propheta Ezechiel apertissime ostendit[2].

Quod autem in Evangelio dicitur : « Estote benigni » quemadmodum Pater vester cœlestis, qui solem suum » oriri facit super bonos et malos[3], » non est Veteri Testamento contrarium. Hoc enim facit Deus ut invitet ad pœnitentiam, sicut dicit Apostolus : « Ignoras quia pa» tientia Dei ad pœnitentiam te invitat[4]? » Nec tamen ideo credendum est non puniturum Deum eos, qui, ut dicit idem Apostolus : « Thesaurizant sibi iram in die iræ, et » revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique se» cundum opera sua[5]. » Namque istam Dei patientiam et

[1] Matth. I, 17. — [2] Ezech. XVIII, 14.— [3] Matth. V, 45.— [4] Rom. II, 4. [5] Ibid. 5.

bonitatem etiam Propheta prædicat, dicens : « Parcis » autem omnibus, quoniam tua sunt omnia, qui animas » amas[1] : » et cætera innumerabilia, quibus intelligitur et in bonitate et in severitate misericordiam et justitiam Dei Testamentum utrumque prædicare.

Si autem moventur quod dictum est : « Ego sum ze» lans[2] : » moveantur etiam illo, quod dicit apostolus Paulus : « Zelo Dei vos zelo ; desponsavi enim vos uni viro » virginem castam exhibere Christo[3]. » Sancta enim Scriptura verbis nostris loquens, etiam per hæc verba demonstrat, nihil digne de Deo posse dici. Cur enim non etiam verba ista dicantur de illa majestate, de qua quidquid dictum fuerit, indigne dicitur; quia omnes opes linguarum omnium ineffabili sublimitate præcedit? Nam quoniam zelando solent mariti uxorum pudicitiam custodire; potestatem et disciplinam Dei, qua fornicari animam impune non sinit, zelum Dei Scripturæ vocaverunt. Est autem animæ fornicatio, aversio a fœcunditate sapientiæ, et ad conceptum temporalium illecebrarum corruptionumque conversio.

Illud vero quod dimittendum esse dicit fratri, non solum septies, sed et septuagies septies[4], pœnitenti utique dicit. Deus autem illis se dicit retribuere peccata, qui eum oderunt, non qui ei per pœnitentiam reconciliantur. Nam et apud Prophetam Dominus dicit : « Nolo mor» tem peccatoris, quantum ut revertatur et vivat[5]. » Ex quo facile apparet, et in ea patientia quæ invitat ad pœnitentiam, et in ea indulgentia quæ ignoscit pœnitentibus, et in ea justitia quæ punit eos qui corrigi nolunt, utrumque Testamentum convenire atque congruere, tanquam ab uno Deo utrumque conscriptum.

[1] Sap. XI, 27. — [2] Exod. X, 5. — [3] 2 Cor. XI, 2. — [4] Matth. XVIII, 22. — [5] Ezech. XVIII, 23, et XXXIII, 11.

CAPUT VIII.

De eo quod scriptum est in Exodo : « Oculum pro oculo, » dentem pro dente[1] : » et cætera talia. Huic loco Manichæi, quod in veteri Lege par vindicta permittitur, et dicitur oculum pro oculo, dentem pro dente esse perdendum, sic calumniantur, quasi et ipse Dominus hæc duo sibi veluti adversantia atque contraria in Evangelio demonstraverit. Ipse enim ait : « Audistis quia dictum est » antiquis : Oculum pro oculo, et dentem pro dente ; ego » autem dico vobis, non resistere malo ; sed si quis te per» cusserit in maxillam, præbe illi et alteram ; et quicum» que voluerit tecum judicio contendere, et tunicam tuam » auferre, dimitte illi et pallium[2]. » In quibus duabus sententiis revera duorum Testamentorum differentia demonstratur, sed amborum tamen ab uno Deo constitutorum. Nam quoniam primo carnales homines ardebant multo amplius se vindicare, quam erat illa injuria, de qua querebantur, constitutus est eis primus lenitatis gradus, ut injuriæ acceptæ mensuram nullo modo dolor vindicantis excederet. Sic enim et donare aliquando posset injuriam, qui eam primo non superare didicisset. Unde Dominus jam per Evangelii gratiam ad summam pacem populum deducens, huic gradui superædificavit alterum ; ut qui jam audierat non ampliorem vindictam, quam quisque læsus esset, reddere, placata mente totum se donare gauderet. Quod etiam in illis veteribus libris Propheta prædicat, dicens : « Domine Deus meus, si feci » istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retri-

[1] Exod. xxi, 24. — [2] Matth. v, 38-40.

» buentibus mihi mala [1].» Et alius Propheta dicit de hujusmodi viro patiente injurias, et lenissime tolerante : « Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis [2].» Ex quo intelligitur et mensuram vindicandi recte carnalibus constitutam, et omnimodam injuriæ remissionem, non tantum in Novo Testamento esse præceptam, sed longe ante in Vetere prænuntiatam.

CAPUT IX.

De eo quod scriptum est, quod locutus est Deus cum Adam et Eva, et cum serpente, et cum Caïn, et cæteris antiquis [3] : inter quos etiam et nonnullis apparuisse scribitur, et ab eis visus esse, non uno, sed multis Scripturarum locis, in quibus et locutus esse Deus cum hominibus invenitur, et nonnullis apparuisse : insidiantur Manichæi, et dicunt omnia contraria esse Novo Testamento, quoniam Dominus dicit : « Deum nemo vidit unquam, nisi unicus Filius, qui est in sinu Patris, ille » annuntiavit nobis de eo [4].» Et iterum quod dicit Judæis : » Nec vocem illius aliquando audistis, nec faciem ejus » vidistis, nec verbum ejus habetis in vobis manens : » quia ei quem ille misit, non credidistis [5].» Quibus respondemus eo ipso, quod in Evangelio scriptum est : « Deum nemo vidit unquam, nisi unicus Filius qui est in » sinu Patris, ipse annuntiavit nobis de eo,» totam ipsam solvi posse quæstionem : quia ipse Filius, quod est Verbum Dei, non solum novissimis temporibus, cum in carne apparere dignatus est, sed etiam prius a constitu-

[1] Psal. VII, 4, 5. — [2] Thren. III, 30. — [3] Gen. III, 10-14. — [4] Joan. I, 18. — [5] Id. V, 37, 38.

tione mundi, cui voluit de Patre annuntiavit, sive loquendo, sive apparendo, vel per angelicam aliquam potestatem, vel per quamlibet creaturam : quia ipse est in omnibus veritas, et omnia illi constant, et omnia illi ad nutum serviunt, atque subjecta sunt ; ut etiam oculis per visibilem creaturam cui vult, quando dignatur, appareat : cum ipse tamen secundum divinitatem suam, et secundum id quod Verbum est Patris, coæternum Patri, et incommutabile, per quod facta sunt omnia, non nisi purgatissimo et simplicissimo corde videatur. Et ideo quibusdam locis etiam Scriptura ipsa testatur Angelum visum, ubi dicit Deum visum[1]. Sicut in illa luctatione Jacob, et Angelus dictus est ille qui apparuit[2]. Et cum apparuit in rubo Moysi[3]. Et item in eremo, cum jam eduxisset populum de terra Ægypti, quando legem accepit, Deus ei locutus est[4]. Sed sive in rubo, cum eum misit ; sive postea, cum ei legem dedit ; Angelum dicit Stephanus in Actibus Apostolorum ei apparuisse[5]. Quod ideo dicimus, ne quis arbitretur Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, quasi per locos posse definiri, et alicui visibiliter apparere, nisi per aliquam visibilem creaturam. Sicut enim Verbum Dei est in Propheta, et recte dicitur : Dixit Dominus ; quia Verbum Dei, quod est Christus, in Propheta loquitur veritatem : sic et in Angelo ipse loquitur, quando veritatem Angelus annuntiat ; et recte dicitur : Deus dixit ; et, Deus apparuit : et item dicitur recte : Angelus dixit, et, Angelus apparuit ; cum illud dicatur ex persona inhabitantis Dei, illud ex persona servientis creaturæ. Ex hac regula etiam Apostolus ait : « An » vultis experimentum ejus accipere qui in me loquitur » Christi[6] ? »

[1] Gen. XVIII, 1, 2. — [2] Id. XXXII, 24. — [3] Exod. III, 2. — [4] Id. XIX, 3, et seqq. — [5] Act. VII, 30-35. — [6] 2 Cor. XIII, 3.

Si autem hoc movet, quod in Veteri Testamento etiam peccatoribus Deus loquitur, vel Adæ vel Evæ, vel serpenti, attendant etiam in Novo cujusmodi exemplum Dominus posuit de homine stulto et cupido, quomodo ei locutus est Dominus, cum ait : « Stulte, hac nocte auferetur a te anima tua ; hæc quæ præparasti cujus erunt[1]? » Cum enim veritas etiam peccatoribus dicitur, per quamlibet creaturam dicatur, non nisi ab illo dicitur, qui unus est verax. Quod autem Judæis dicit : « Nec vocem ejus » aliquando audistis[2] : » ideo dicit, quia non obtemperaverunt, isti duntaxat cum quibus loquebatur. Quibus dicit etiam : « Nec faciem ejus vidistis : » quia non potest. Quod autem dicit : « Neque verbum ejus habetis in vobis » manens[3], » quia in quo manet verbum Dei, Christus in illo manet, quem isti respuerunt. Nam cum ipse Dominus dixisset : « Pater, clarifica me ea claritate qua fui apud » te prius quam mundus fieret, » sonuit vox de cœlo : « Et clarificavi, et clarificabo[4]. » Quam vocem multi Judæorum præsentes audierunt, nec ideo tamen audisse dicendi sunt, quia non obtemperaverunt ut crederent. Quapropter si non est mirandum quod Verbum Dei, id est, unicus Filius Dei qui de Patre annuntiat, cui vult per se ipsum, cui vult per aliquam creaturam manifestatur vel sonando, vel apparendo, cum tamen ipse per se ipsum mundo corde videatur, et per illum Pater : « Beati » enim mundicordes, quia ipsi Deum videbunt[5] : » non est mirandum, ex utroque Testamento ista omnia testimonia consonare.

[1] Luc. XII, 20. — [2] Joan. V, 37. — [3] Ibid. 38. — [4] Id. XII, 28, et XVII, 5. — [5] Matth. V, 8.

CAPUT X.

De eo quod scriptum est, quod locutus est Deus Moysi et dixit illi : « Loquere ad filios Israël : Sumite primitias » ab omni homine, quod mihi destinetis, hoc est, au- » rum, argentum, æramentum, purpuram, byssum, » coccum, pilos caprinos, pelles rubras agnorum, ligna » integra, oleum ad illuminationem, thymiamata, lapi- » des pretiosos, hoc est, beryllos ; et constituite taber- » naculum, in quo commorari vobiscum possim[1]. » Commovent etiam hinc Manichæi quæstionem : et huic Scripturarum loco illud in Evangelio dicunt esse contrarium quod ait Dominus : « Non jurabis, neque per cœ- » lum, quia sedes Dei est; neque per terram, quia sca- » bellum pedum ejus est[2]. » Disputant enim, et magnum aliquid sibi videntur dicere, cum dicunt : Quomodo ille Deus, cujus cœlum sedes, et terra scabellum pedum ejus est, in tabernaculo habitat, quod ex auro, et argento, et ære, et purpura, et pilis pecorum, pellibusque constructum est? Adhibentes etiam testem apostolum Paulum, quia dicit Deum lucem habitare inaccessibilem[3]. Quibus nos parem quæstionem referimus, et quod de Novo Testamento protulerunt, de Veteri Testamento proferimus. Ibi enim invenitur prius scriptum : « Cœlum » mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum : » quam domum ædificabitis mihi, aut quis locus requiei » meæ? Nonne manus mea fecit hæc omnia[4]? » Ecce habent ubi libri Veteris Testamenti prædicant Deum in

[1] Exod. xxv, 2-8. — [2] Matth. v, 34, 35. — [3] I Tim. vi, 16. — [4] Isaï. lxvi, 5.

templis manufactis non habitare; et tamen Filius Dei nostri flagello de restibus facto expulit de templo eos [1], qui boves et columbas vendebant, et nummulariorum evertit mensas; et ait : « Domus Patris mei domus ora- » tionis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam » latronum [2]. » Si ergo aliquis istis duobus ex adverso capitulis constitutis, velit imperitos decipere, et dicere in Veteri Testamento magnificari Deum, cujus dicitur sedes cœlum, et terra scabellum pedum, et negatur habitare in domo manufacta; in Novo autem Testamento domus ejus dicitur templum constructum ab hominibus : nonne Manichæi vel sero fatebuntur, et habitaculum Dei per manus hominum factum, ad aliquam significationem in utroque Testamento accipi : et Deum non habitare in locis ab hominibus fabricatis, in utroque Testamento prædicari?

CAPUT XI.

De eo quod in Exodo scriptum est : « Ne adoraveritis » deos alienos. » Et iterum : « Deus vester zelans appel- » latur; zelans enim zelavit. » Huic capitulo quod scriptum est : « Ne adoraveritis deos alienos [3], » cum calumniantur Manichæi, satis ostendunt placere sibi adorari multos deos. Nec mirum, quandoquidem in secta sua numerosissimam deorum familiam commemorant atque commendant : quippe qui etiam ad ista visibilia venerunt, quæ pro istius veritatis luce venerantur et adorant; et ideo displicet eis quod scriptum est in Exodo : « Ne

[1] Joan. II, 15-17. — [2] Matth. XXI, 13. — [3] Exod. XX, 5; XXXIV, 14, et XXIII, 24.

» adoraveritis deos alienos. » Addunt etiam illud propter hoc dictum esse : « Deus vester zelans appellatur ; zelans » enim zelavit : » ut tanquam Deum zelantem non amemus, cujus zelo deos alienos adorare non sinimur. Et ideo dicunt ista Evangelio esse contraria, quoniam Dominus dicit : « Pater juste, et mundus te non cognovit[1] : » quasi non sit dicendus Deus justus, nisi nos deos alienos adorare permittat. Justum enim Deum et zelantem Deum tanquam contraria sibi esse dissertant, et decipiunt miseros, non intelligentes totam spem salutis nostræ esse zelum Dei. Hoc enim nomine illa ejus significatur providentia, qua nullam a se animam fornicari impune permittit, sicut Propheta dicit : « Perdes omnes qui forni» cantur abs te[2]. » Sicut enim ea quæ dicitur ira Dei, non perturbatio mentis est, sed potentia vindicandi : sic zelum Dei non cruciatum animi, quo maritus adversus uxorem, vel uxor adversus maritum torqueri solent, sed tranquillissimam sincerissimamque justitiam[3], qua nulla anima beata esse sinitur, falsis opinionibus pravisque cupiditatibus corrupta, et quodam modo gravidata. Illi enim hæc verba horrescunt, qui nondum viderunt ineffabili majestati nulla verba congruere. Sic enim ab istis verbis temperandum putant, quasi aliquid dignum Deo dicant, cum ista non dicunt. Sanctus enim Spiritus hoc ipsum hominibus intelligentibus insinuans, quam sint ineffabilia summa divina, his etiam verbis uti voluit, quæ apud homines in vitio poni solent ; ut inde admonerentur, etiam illa quæ cum aliqua dignitate Dei se putant homines dicere, indigna esse illius majestate, cui honorificum potius silentium, quam ulla vox humana competeret. Quæro zelum hominis, et invenio perturbationem cruciantem cor. Tamen cum quæro causam,

[1] Joan. XVII, 25. — [2] Psal. LXXII, 27. — [3] *Supple* intelligimus.

nihil aliud invenio, nisi quod non patitur conjugis adulterium. Maxime enim et proprie inter conjugia zelotypia dici solet. Itaque si maritus esset per se ipsum beatus et omnipotens et justus, sine ullo cruciatu, tota facilitate, et nulla iniquitate peccatum conjugis vindicaret. Quam tamen ejus actionem humane loquendi modo etiamsi non proprie, translate tamen et recte zelum vocarem? Quis enim Tullio calumniatus est, qui certe noverat latine loqui, cum ait Cæsari : Nulla de virtutibus tuis, nec admirabilior, nec gratior misericordia est? Et tamen ex eo appellatam misericordiam dicunt, quod miserum cor faciat dolentis aliena miseria. Numquid ergo virtus miserum cor facit? Quid ergo calumniosis Tullius responderet, nisi misericordiæ nomine clementiam se appellare voluisse? Quoniam recte solemus loqui, non solum verba propria, sed etiam vicina usurpantes. Cujus auctoris mentionem facere volui, quoniam non de re quæstio hic, sed de verbo est. Sicut enim nostri auctores, divinarum scilicet Litterarum, de rebus maxime cogitaverunt; sic mundanorum auctorum prope omnis cura de verbis est. Sed habeo Evangelium, et omnes Novi Testamenti libros, in quibus misericordia Dei frequentissime commendatur. Si audent ergo isti miseri, etiam inde faciant quæstionem, et negent esse misericordem Deum, ne miserum cor habere intelligatur. Sicut ergo potest esse in Deo misericordia sine cordis miseria : sic etiam sine tabe atque crucitatu animi zelum Dei non dedignemur accipere, et humani conditionem sermonis feramus, ut ad divinum perveniamus silentium. Sed si contraria dicunt esse zelantem Deum, et justum Deum, quid dicturi sunt cum et in Novo Testamento invenio : « Zelo Dei vos zelo[1] : » vel adhibitum etiam de veteribus in Evangelio testimonium :

[1] 2 Cor. XI, 2.

« Zelus domus tuæ comedit me[1] ? » Rursus in Vetere cum legunt : « Justus Dominus, et justitias dilexit, æquitatem » vidit vultus ejus[2] : » nonne fatebuntur etiam hoc modo imperitis duo Testamenta videri posse contraria, ut in Novo inveniamus zelum Dei, in Vetere justitiam Dei? bene autem intelligentibus utrumque in utroque magna sancti Spiritus unitate et pace concinere?

CAPUT XII.

De eo quod scriptum est, non esse manducandum sanguinem, quod anima sit carnis sanguis[3]. Huic sententiæ veteris Legis Manichæi ex Evangelio illud opponunt quod Dominus dicit, non esse timendos eos qui occidunt corpus, animæ autem nocere non possunt[4] : et disputant dicentes : Si sanguis anima est, quomodo homines potestatem in eam non habent, cum de sanguine multa faciant, sive excipientes et canibus volucribusque in escam proponentes, sive effundentes, aut cœno lutoque miscentes? Hæc enim et alia innumerabilia sine difficultate homines de sanguine possunt facere. Ideo isti quærunt insultantes, quomodo, si sanguis est anima, non possit hominis interfector nocere animæ, cum tantam in ejus sanguinem habeat potestatem. Addunt etiam quod ait apostolus Paulus : « Quia caro et sanguis regnum Dei » non possidebunt[5]. » Et dicunt : Si sanguis est anima, sicut Moyses dicit, nulla invenietur anima posse regnum Dei adipisci. Cui calumniæ primo ita respondendum est, ut ipsi cogantur ostendere ubi scriptum sit in libris Veteris

[1] Joan II, 17. — [2] Psal. LXVIII, 10, et X, 8. — [3] Deut. XII, 23. — [4] Matth. X, 18. — [5] I Cor. XV, 50.

Legis, quod anima humana sanguis sit. Nusquam enim hoc invenient in illa Scriptura, quam lacerare miseri quandiu conantur, nullo modo permittuntur intelligere. Quod si de anima humana nihil tale ibi dictum est, quid ad nos pertinet, si anima pecoris aut lædi ab interfectore potest, aut possidere Dei regnum non potest? Sed quia de animis pecorum nimis sunt isti solliciti (cum enim sint hominum animæ rationales, revolvi tamen eas in pecora existimant), clausa sibi esse arbitrantur regna cœlorum, si pecorum animis clausa esse consentiant.

Quid quod etiam insultare ausus est populo Israël Adimantus unus ex discipulis Manichæi, quem magnum doctorem illius sectæ fuisse commemorant? Insultare ergo ausus est populo Judæorum, quod secundum eorum intellectum, quo existimant sanguinem esse animam, parentum ipsorum animæ, partim a serpentibus devoratæ, partim igne consumptæ, partim in desertis atque asperrimis montium locis arefactæ sunt. Quod si verum esse quisquam concederet, sine scelere tamen eorum quibus iste insultare voluit, factum esse convinceret. Non enim parentum suorum animas, quibus illa omnia secundum horum intellectum accidisse dixit, ipsi aliqua ex parte læserunt: quapropter luctum inde possunt habere, non reatum. Quid autem ipse Adimantus faciet secundum opinionem suam, qua credidit etiam rationales, id est, hominum animas in belluina corpora posse contrudi? Quid ergo faciet de tanto scelere, si quando tardum jumentum plagis, aut concitatum freno fatigavit, in quo forte patris ejus anima fuerit? ut non dicam quod etiam occidere parentes suos inter pediculos et pulices potuerit, a quorum isti interfectione non temperant. Quid enim eis prodest, quod aliquando negant usque ad ista minutissima animantia revolvi animas humanas posse?

Hoc enim negant, ne tam multarum interfectionum rei teneantur, aut cogantur parcere pediculis et pulicibus et cimicibus, et tantas ab eis molestias sine ulla cædis eorum licentia sustinere. Nam vehementer urgentur, cur in vulpeculam revolvi anima humana possit, et non possit in mustelam; cum catulus vulpeculæ fortasse etiam minor sit, quam magna mustela. Deinde si in mustelam potest, cur in murem non potest? Et si in istum potest, cur in stellionem non potest? Et si in eum potest, cur in locustam non potest? Deinde in apem, deinde in muscam, deinde in cimicem, atque inde usque in pulicem, et si quid est aliud multo minutius, pervenire. Ubi enim terminum constituant, non inveniunt: atque ita per istam nugatoriam credulitatem conscientiæ illorum innumerabilibus homicidiorum sceleribus obruuntur.

Nam ex eo quod scriptum est, sanguinem pecoris animam ejus esse[1], præter id quod supra dixi, non ad me pertinere quid agatur de pecoris anima, possum etiam interpretari præceptum illud in signo esse positum. Non enim Dominus dubitavit dicere: « Hoc est corpus » meum[2]: » cum signum daret corporis sui.

Quod autem ait Apostolus: « Caro et sanguis regnum » Dei non possidebunt[3]: » etiam in Lege dictum est: « Non permanebit in istis Spiritus meus, quoniam caro » sunt[4]. » Et toties in veteribus Libris justorum animis præmium futurum promittitur. Sed tamen Apostolus volens insinuare quale corpus justorum per immutationem in resurrectione futurum sit, quia « Non nubent, neque » uxores ducent, sed erunt sicut Angeli in cœlis[5]. » Hanc ergo immutationem futuram corporum sanctorum volens insinuare, dixit Apostolus: « Dico enim vobis, fratres,

[1] Deut. XII, 23. — [2] Matth. XXVI, 26. — [3] I Cor. XV, 50. — [4] Gen. VI, 3. — [5] Matth. XXII, 30.

» quia caro et sanguis regnum Dei non possidebunt[1]. » Quod non una separata et ad fraudem commemorata sententia, sed toto ipso Epistolæ loco pertractato, vel potius lecto, (non enim res obscura est) inveniri potest. Sic enim dicit : « Oportet corruptibile hoc induere in-» corruptionem, et mortale hoc induere immortalita-» tem[2], » quod eum de corpore dicere, de superioribus manifeste invenitur, cum ait : « Non omnis caro eadem » caro : alia quidem hominum, alia autem pecorum; alia » caro volucrum, alia piscium; et corpora cœlestia, et » corpora terrestria : sed alia est cœlestium gloria, alia » terrestrium : alia gloria solis, alia gloria lunæ, et alia » gloria stellarum. Stella enim ab stella differt in gloria, » sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, » surget in incorruptione : seminatur in contumelia, sur-» get in gloria : seminatur in infirmitate, surget in vir-» tute : seminatur corpus animale, surget corpus spiri-» tale, sicut scriptum est : Factus est primus homo Adam » in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vi-» vificantem. Sed non primum quod spiritale est, sed » quod animale, postea quod spiritale. Primus homo de » terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis » terrenus, tales et terreni; et qualis cœlestis, tales et » cœlestes. Et quomodo induimus imaginem terreni, in-» duamus et imaginem ejus qui de cœlo est. Hoc autem » dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei hæredi-» tate possidere non possunt; neque corruptio incorrup-» tionem hæreditate possidebit[3]. » Certe jam clarum est quare hoc Apostolus dixerit. Quid ergo iste tam turpi fraude non commemorat, nisi hoc ultimum, et tacet illa superiora, quibus hoc quod male interpretatur, bene possit intelligi? Nam quoniam Domini nostri corpus post

[1] 1 Cor. xv, 50. — [2] Ibid. 53. — [3] 1 Cor. xv, 39-50.

resurrectionem sic levatum est in cœlum, ut pro ipsa cœlesti habitatione cœlestem acceperit mutationem, et hoc sperare in die ultimo jussi sumus; ideo dixit Apostolus : « Qualis terrenus, tales et terreni, » id est, mortales : « Et qualis cœlestis, tales et cœlestes, » id est, immortales, non solum animis, sed etiam corporibus. Unde et supra dixerat, aliam esse cœlestium corporum gloriam, et aliam terrestrium. Quod autem spiritale dixit corpus in resurrectione futurum, non propterea putandum est, quod non corpus, sed spiritus erit : sed spiritale corpus omni modo spiritui subditum dicit, sine aliqua corruptione vel morte. Non enim quia quod modo habemus corpus animale appellat, ideo putandum est non illud esse corpus, sed animam. Ergo quemadmodum corpus animale nunc dicitur, quia subditum est animæ; spiritale autem nondum dici potest, quia nondum spiritui plene subjectum est, quandiu corrumpi potest : sic et tunc spiritale vocabitur, cum spiritui atque æternitati nulla corruptione resistere poterit.

Aut si adhuc parum videtur esse monstratum, quod sententiam istam propter immutationem quæ futura est Apostolus dixerit, cum ait : « Caro et sanguis regnum » Dei hæreditate possidere non possunt, neque corruptio » incorruptionem hæreditate possidebit ; » attendite quid continuo subjiciat et adjungat : « Ecce mysterium vobis » dico : Omnes quidem resurgemus, non tamen omnes » immutabimur, in atomo, in ictu oculi, in novissima » tuba. Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, » et nos immutabimur[1]. » Deinde contexit, et dicit etiam illud quod paulo ante commemoravi, ut ostendat qualis futura sit ipsa immutatio. Statim quippe dicit : « Oportet » enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mor-

[1] 1 Cor. xv, 51, 52.

» tale hoc induere immortalitatem[1]. » Hinc ergo apparet quia caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, quia cum induerit incorruptionem et immortalitatem, jam non caro[2] et sanguis erit, sed in corpus cœleste mutabitur. Quod quidem ex occasione tractavimus, quia huic quoque sententiæ multum insidiari solent, negantes corporum resurrectionem. Nam ista quæstio non de corpore, sed de anima proposita est, quam putant sic accipi in Lege, ut sanguis esse existimetur : quod nos nullo modo sic intelligimus. Sed quamvis de pecorum animis non curemus, cum quibus non habemus rationis aliquam societatem : tamen illud quod Lex dixit, fundendum esse sanguinem[3], nec in escam assumendum, quia sanguis est anima, esse positum dicimus, sicut alia multa, et pene omnia Scripturarum illarum sacramenta signis et figuris plena sunt futuræ prædicationis, quæ jam per Dominum nostrum Jesum Christum declarata est. Sic est enim sanguis anima, quomodo petra erat Christus, sicut dicit Apostolus : « Bi» bebant enim de spiritali sequente petra, petra autem » erat Christus[4]. » Notum est autem filios Israël petra percussa bibisse aquam in eremo, de quibus loquebatur Apostolus, cum hæc diceret ; nec tamen ait : Petra significabat Christum ; sed ait : « Petra erat Christus. » Quæ rursus ne carnaliter acciperetur, spiritalem illam vocat, id est, eam spiritaliter intelligi docet. Longum est, et nunc non necessarium, sacramenta ejusdem Legis exponere, nisi cum breviter possint. Sufficit autem, ut noverint illi qui de his calumniantur, non ea nos ita intelligere, ut illa solent irridere ; sed quemadmodum Apostoli omnia intelligentes pauca exposuerunt, ut ad easdem regulas cætera posteris intelligenda relinquerent.

[1] I Cor. xv, 53. — [2] I Retr. xxii. — [3] Deut. xii, 24. — [4] I Cor. x, 4.

CAPUT XIII.

De eo quod scriptum est in Deuteronomio : « Videte » ne obliviscamini testamentum Dei vestri quod conscrip- » sit, et faciatis vobis effigies et imagines. » Addit etiam dicens : « Deus vester ignis est edax, et Deus zelans[1]. » Hæc verba de Scripturis hoc modo ille Adimantus proposuit. Ejus enim calumnias refutandas refellendasque suscepimus. Sed et jam superius de zelo Dei cum calumniaretur, puto satis esse responsum. Meminerimus tamen non solum ibi, sed etiam hic, sic eum de zelo Dei criminatum Scripturas, ut adjungeret etiam quod de simulacris non colendis in illis Libris præcipitur a Domino Deo nostro : quasi non ob aliud reprehendat zelum Dei, nisi quod illo ipso zelo a cultu simulacrorum prohibemur : vult ergo videri favere se simulacris. Quod propterea faciunt, ut miserrimæ et vesanæ suæ sectæ etiam Paganorum concilient benevolentiam. Huic autem Legis capitulo illud Evangelicum opponit, ubi quidam accessit ad Dominum et ait illi : « Magister bone, quid faciens vitam » æternam possidebo ? Cui respondit Jesus : Quid me » interrogas de bono ? Nemo bonus, nisi unus Deus[2]. » Ut ex hoc videlicet contraria ista esse arbitremur, quia in Lege dicitur : « Deus ignis edax, et Deus zelans ; » in Evangelio autem : « Nemo bonus, nisi unus Deus. »

Et de zelo quidem jam responsum est, non sic esse ista verba in Scripturis posita, ut aliquam Dei perturbationem, cruciatumve significent : sed quia nihil dignum de Deo

[1] Deut. IV, 23. — [2] Marc X, 17, 18.

dici potest, propterea usque ad ista perventum est, quæ cum homines indigna esse putaverint, cogantur discere, etiam illa quæ convenienter de ineffabili divina excellentia se dicere existimant, indigna esse majestate Dei; cujus sapientia cum descensura esset usque ad corpus humanum, prius usque ad humana verba descendit. Ecce dixi, descendit : quod verbum si discutere cœpero, proprie me dixisse non video ; non enim potest descendere, nisi quod etiam de loco in locum moveri potest. Nam quod descendit, locum superiorem deserere, et inferiorem petere videtur. Dei autem Sapientia, cum tota ubique præsto sit, nullo pacto migrare de loco in locum potest. De qua Joannes in Evangelio dicit, tanquam Dominici pectoris particeps. Ait enim : « In hoc mundo erat, et mundus per » ipsum factus est, et mundus eum non cognovit[1]. » Et tamen ipse adjungit et dicit : « In sua propria venit, et » sui eum non receperunt. » Quomodo hic erat, et quomodo venit, nisi quia illa sublimitas ineffabilis, ut hominibus congruat, humanis sonis significanda est; ut autem deos homines faciat, divino est intelligenda silentio? Potest ergo reddi ratio, quare ita dictum sit : non tamen potest aliquid de Deo digne dici, quod ideo jam indignum est, quia potuit dici. Tolle de zelo errorem et dolorem, quid remanebit aliud, nisi voluntas custodiens castitatem et corruptionem vindicans conjugalem? Quo igitur verbo, nisi zelo Dei melius posset insinuari, quod vocamur ad conjugium Dei, et non vult nos turpi amore corrumpi, et punit impudicitiam nostram, et diligit castitatem? Non enim frustra vulgo dici solet : Qui non zelat, non amat.

Ad hoc etiam pertinet quod dictum est, « Edax ignis : » de quo disputare non debeo, sed potius ipsos interrogare, quem ignem dixerit Dominus se venisse mittere in

[1] Joan. I, 10.

hunc mundum. Hoc enim dictum est in Evangelio, quod illi accusare non possunt, non ut Christum honorent, sed ut decipiant Christianos. Quod cum eis commemoratum fuerit, quemadmodum Dominus dixerit : « Ignem » veni mittere in terram[1] : » miseri dicunt : Sed illud aliud est. Quibus respondemus : Et hoc aliud est, noli metuere. Nam ipse Christus loquitur etiam in Veteri Testamento, cum dicit : « Ego sum ignis edax[2] : » qui loquitur in Evangelio, quod ignem venerit in hunc mundum mittere, id est, Verbum Dei, quod est ipse. Nam veteres utique Scripturas exposuit post resurrectionem Discipulis, incipiens a Moyse et Prophetis omnibus, quando ipsi Discipuli ignem se accepisse confessi sunt, dicentes : « Nonne cor nostrum ardens erat in nobis in via, cum » aperiret nobis Scripturas[3]? » Ipse est ignis edax : consumit enim veterem vitam divinus amor, et innovat hominem : ut ex eo quod Deus ignis est edax, faciat ut eum nos amemus ; ex eo autem quod Deus zelans est, ipse nos amet. Nolite ergo timere ignem, quod est Deus : sed timete ignem quem paravit hæreticis Deus.

Quod enim Adimantus elegit de Evangelio locum, quem huic Legis capitulo tanquam contrarium apud imperitos objiceret, ubi ait Dominus : « Nemo bonus, nisi » unus Deus[4], quoties invenitur bonitas Dei in Veteri Testamento, quis numerare sufficiat? Unum tamen ponam, quod quotidie in Ecclesia cantatur : « Confitemini Do- » mino, quoniam bonus, quoniam in sæculum miseri- » cordia ejus[5]. » Certe et hoc zelanti Deo, sicut Manichæi existimant, videtur esse contrarium, et tamen in libris Veteris Testamenti cantatur. Item rex ille, qui cum filio suo nuptias faceret, invenit inter discumbentes hominem

[1] Luc. XII, 49. — [2] Deut. IV, 29, et IX, 3. — [3] Luc. XXIV, 32. — [4] Marc. X, 18. — [5] Psal. CXVII, 1 et 29.

non habentem vestem nuptialem[1]; et cum primo amici nomine appellans, manibus et pedibus colligatis mitti jussit in tenebras exteriores; moleste intelligentibus non videtur bonus. Et si ipsum quisquam capitulum Evangelii proponeret, et sicut facit Adimantus de Veteri Testamento, ita Evangelium calumniose accusaret, laudans potius Veteris Testamenti libros, ubi scriptum est : « Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum » misericordia ejus; » et reprehendens in Novo, quod vocatus conviva in tantum supplicium propter vestem mittitur; et hoc fraudulenta perversitate assidue faceret, ut omnia loca lenitatis de Veteri Testamento colligeret, et loca severitatis de Novo, et hæc sibi adversa esse contenderet, laudans Vetus, et reprehendens Novum : similiter inveniret imperitos et divinarum Scripturarum miserabiliter ignaros, quibus persuaderet Vetus potius Testamentum quam Novum esse retinendum. Quod cum isti ex alia parte faciunt, id est, Vetus reprehendentes, quasi contrarium Novo, miror quod non cogitant posse aliquem aliquando utrumque legere, et divina ope intellectum utrumque laudare : fraudemque istorum atque malitiam vel dolere tanquam hominum, vel cavere tanquam hæreticorum, vel irridere tanquam imperitorum et superborum.

CAPUT XIV.

De eo quod scriptum est in Deuterononio : « Secun» dum desiderium animæ tuæ occide et manduca omnem

[1] Matth. XXII, 2.

» carnem, juxta voluptatem quam dedit tibi Dominus. » Cave autem ne sanguinem manduces, sed effunde tanquam aquam super terram[1]. » His verbis Legis Adimantus contrarium esse arbitratur quod in Evangelio Dominus ait : « Ne graventur corda vestra cruditate, et » vinolentia, et curis sæcularibus[2]. » Et quod ait Apostolus : « Bonum est non manducare carnem, neque bibere » vinum[3]. » Et iterum : « Non potestis mensæ Domini » communicare, et mensæ dæmoniorum[4]. » Nos autem omnia hæc, sive quæ in Veteri, sive quæ in Novo Testamento scripta sunt, et suis causis exigentibus posita dicimus, et sibi adversa non esse monstramus. Quanquam et ipse in his verbis quæ posuit de Veteri Testamento, animadvertere potuit, non ad immoderatam voracitatem pertinere quod dictum est : « Secundum desiderium animæ tuæ occide et manduca omnem carnem : » quando sequitur : « Juxta voluptatem quam dedit tibi » Dominus. » Immoderatam enim voluptatem non dedit tibi Dominus, sed quanta sustentationi naturæ salutique sufficiat. Quisquis autem sequitur immoderatam voracitatem, suum vitium sequitur, non eam voluptatem quam dedit Dominus : et ideo non est contrarium quod in Evangelio positum est : « Non graventur corda vestra » cruditate, et vinolentia, et curis sæcularibus[6]. » Cum enim quisque non replet nisi eam voluptatem, quam Dominus dedit, id est, modestam atque naturalem, non gravatur cor ejus cruditate, et vinolentia, et curis sæcularibus.

De carne autem non manducanda et non bibendo vino, quod ait Apostolus, non quia illa immunda arbitratus est, hoc præcepit, sicut isti existimant, et errantes in

[1] Deut. XII, 15. — [2] Luc. XXI, 34. — [3] Rom. XIV, 21. — [4] I Cor. X, 21 — [5] Deut. XII, 15. — [6] Luc. XXI, 34.

errorem præcipitant, quibus talia persuaserunt : sed cum ipse posuerit causam, cur hoc dixerit, non est nobis hæc interpretanda vel exponenda sententia. Sufficit enim ipsum de Apostoli Epistola totum locum huic sermoni contexere, ut et causa manifeste appareat, cur hoc Apostolus dixerit ; et istorum fraus, qui particulas quasdam de Scripturis eligunt, quibus decipiant imperitos, non connectentes quæ supra et infra scripta sunt, ex quibus voluntas et intentio scriptoris possit intelligi. Sic ergo Apostolus ait : « Infirmum autem in fide recipite, non in » dijudicationibus cogitationum. Alius quidem credit » manducare omnia. Qui autem infirmus est, olera man- » ducet. Qui manducat, non manducantem non spernat ; » et qui non manducat, manducantem non judicet. Deus » enim illum recepit. Tu quis es qui judices alienum ser- » vum? Suo Domino stat, aut cadit. Stabit autem : po- » tens est enim Dominus statuere illum. Alius quidem ju- » dicat alternos dies, alius autem judicat omnem diem. » Unusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, » Domino sapit : et qui manducat, Domino manducat ; » gratias enim agit Deo : et qui non manducat, Domino » non manducat, et gratias agit Deo. Nemo enim nos- » trum sibi vivit, et nemo sibi moritur. Sive enim vivi- » mus, Domino vivimus : sive morimur, Domino mori- » mur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus. » Ad hoc enim Christus mortuus est, ut mortuorum et » vivorum dominetur. Tu autem quare judicas fratrem » tuum : aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim » stabimus ante tribunal Domini. Scriptum est enim : » Vivo ego, dicit Dominus, quia mihi curvabit omne » genu et confitebitur omnis lingua Deo. Igitur unus- » quisque nostrum pro se rationem reddet. Non ergo am- » plius invicem judicemus : sed hoc magis judicate, ne

» ponatis offendiculum aut scandalum fratribus. Scio et
» certus sum in Domino Jesu, quia nihil commune per
» illum, nisi ei qui putat aliquid esse commune, illi com-
» mune est. Nam si propter escam frater tuus contrista-
» tur; jam non secundum charitatem ambulas. Noli in
» esca tua illum perdere, pro quo Christus mortuus est.
» Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim
» regnum Dei esca et potus sed justitia, et pax, et gau-
» dium in Spiritu sancto. Qui enim in hoc servit Christo,
» placet Deo, et probatus est hominibus. Itaque quæ
» pacis sunt sectemur, et quæ ad ædificationem sunt in
» invicem. Noli propter escam destruere opus Dei. Omnia
» quidem munda, sed malum est homini qui per offen-
» sionem manducat. Bonum est non manducare carnem,
» neque bibere vinum, neque in quo frater tuus offendi-
» tur. Tu fidem quam habes penes temetipsum, habe
» coram Deo. Beatus qui non judicat semetipsum in quo
» probat. Qui autem discernit, si manducaverit, damna-
» tus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex
» fide, peccatum est[1]. » Numquid eget cujusquam inter-
pretatione, ut intelligatur cur hoc Apostolus dixerit : et
quanta illi malitia de Scripturis certa quæque discerpunt,
quibus circumveniant imperitos? Nam et munda esse om-
nia dixit Apostolus secundum fidem ; et ei esse immunda,
qui putat immunda : et tunc esse ab eis temperandum,
cum per offensionem accipiuntur, id est, cum aliquis
infirmus putat sibi ab omnibus carnibus temperandum,
ne incidat in carnem immolatitiam ; et ideo eum qui
manducat, potest arbitrari in honorem idolorum id
facere, et ex eo graviter offendi : cum ipsa immolatitia
caro, si ex fide a nesciente accipiatur, neminem maculet.
Unde alio locò idem Apostolus interrogari vetat, cum

[1] Rom. XIV, 1-23.

quid de macello emitur [1], vel ab aliquo infideli quisquam vocatus in mensa ejus exhiberi sibi carnes videt, quas isti immundas arbitrantur, non propter immolationem, sed quia carnes sunt, cum Apostolus clamet omnia munda esse, et omnem creaturam Dei bonam esse, et omnia sanctificari per verbum et orationem [2] : et tamen temperandum ab eis, si quis forte infirmus offenditur [3]. Et quodam loco apertissime istos significavit, cum dicit, in novissimis temporibus futuros quosdam prohibentes nubere, abstinentes a cibis quos Deus creavit. Hos enim proprie designat, qui non propterea temperant a cibis talibus, ut aut concupiscentiam suam refrenent, aut infirmitati alterius parcant, sed quia ipsas carnes immundas putant, et earum creatorem Deum esse negant. Nos autem teneamus Apostolicam disciplinam dicentem, quod omnia munda sint mundis [4], servata moderatione Evangelica, ut non graventur corda nostra cruditate et vinolentia et curis sæcularibus.

Nam idem illud quod Apostolus ait : « Non potestis » mensæ Domini communicare, et mensæ dæmoniorum [5], » non video cur opponendum huic loco Legis, et quasi contrarium Manichæi esse crediderint. Non enim de immolationibus Lex loquitur, cum in Deuteronomio dicitur : « Secundum desiderium animæ tuæ occide et manduca » omnem carnem, juxta voluptatem quam dedit tibi Do» nus [6] : » sed de cibis qui pertinent ad hominis alimentum. Sed quoniam Manichæi etiam cum ad hominis cœnam quæque animalia præparantur, immolationem esse dicunt; secundum suum intellectum ista contraria esse putaverunt. Propterea et illum commemoraverunt locum, ubi Apostolus ait : « Quæ immolant gentes, dæmoniis

[1] 1 Cor. x, 25. — [2] Rom. xiv, 20. — [3] 1 Tim. iv, 4, 5. — [4] Tit. i, 15.
[5] 1 Cor. x, 21. — [6] Deut. xii, 20.

» immolant, et non Deo [1] : » cum Apostolus apertisime de victimis loqueretur, quæ in templo offeruntur dæmonibus : non de his escis, quas sibi homines præparant. Sic enim dicit : « Quid ergo dico, quia idolis immolatum » est aliquid, aut idolum est aliquid? Sed quia quæ im- » molant, dæmoniis et non Deo immolant. Nolo vos so- » cios dæmoniorum fieri. Non potestis calicem Domini » bibere, et calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ » Domini participare, et mensæ dæmoniorum. An æmu- » lamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus? Om- » nia licita sunt, sed non omnia expediunt : omnia licita » sunt, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est » quærat; sed id quod alterius. Omne quod in macello » venit, manducate, nihil interrogantes propter conscien- » tiam. Domini enim est terra et plenitudo ejus. Si quis » vos vocaverit ex infidelibus, et volueritis ire; omnia » quæ apponuntur vobis, manducate, nihil dijudican- » tes propter conscientiam. Si quis autem vobis dixerit, » quia hoc immolatitium est, nolite manducare, propter il- » lum qui indicavit, et propter conscientiam : conscientiam » autem dico, non tuam, sed alterius. Quare enim libertas » mea judicatur ab alia conscientia? Si ego cum gratia » participo, ut quid blasphemor, pro quo gratias ago? » Sive igitur manducatis, sive bibitis, sive quodcumque » facitis, omnia in gloriam Dei facite [2]. » Hæc attendant Manichæi, et videant quomodo dictum sit in Deuteronomio : « Secundum desiderium animæ tuæ occide, et » manduca omnem carnem, juxta voluptatem quam Do- » minus dedit tibi [3]. » Quod enim de quibusdam carnibus non manducandis Judæis præceptum est, et immundæ sunt dictæ, ad significationem valet hominum immundorum, qui per figuras in veteribus Scripturis sunt desig-

[1] I Cor. x, 20. — [2] Ibid. 19-31. — [3] Deut. xii, 15.

nati. Sicuti enim bos ille, cui trituranti vetat os alligari[1], Evangelistam significat, sicut Apostolus apertissime exponit[2]; sic et illa quæ prohibita sunt, quasdam hominum immunditias significant, quæ in societatem corporis Christi, id est, in Ecclesiam stabilem et sempiternam non recipiuntur. Nam quod ad cibos attinet, omnino nihil immundum esse, sed malum esse homini qui per offensionem manducat, manifestissime apparet.

CAPUT XV.

De eo quod in Levitico scriptum est: « Separate a » mundo immundum, et nemo manducet carnem cameli, » asini, et leporis, et porci, et aquilæ, et milvi, et corvi, » et vulturis et reliquorum[3]. » Nusquam manifestius plenisssima dolis et fraudibus anima hujus hominis deprehendi potest, qui tanquam sibi adversa atque contraria de utroque Testamento capitula objecit, quam in hoc loco ubi commemoravit in Levitico scriptum esse, ut a nonnullis animalium carnibus temperetur. Namque huic sententiæ illud ex Evangelio credidit opponendum, ubi Dominus dicit: « Nihil est ingrediens in hominem coinquinans eum, sed ea quæ procedunt de eo coinqui» nant[4]. » Hoc si imprudens fecit, nihil cæcius: si autem sciens, nihil sceleratius. Nonne ipse paulo ante posuerat Apostoli testimonium dicentis: « Bonum est, fra» tres, non manducare carnem, neque bibere vinum[5], » dum cupit de Novo Testamento Veteri adversari, ubi dictum est: « Secundum desiderium animæ tuæ occide, et

[1] 1 Cor. ix, 9, et Deut. xxv, 4. — [2] 1 Tim. v. — [3] Levit. xi, 13. — [4] Marc. vii, 15, et Math. xv, 11. — [5] Rom. xiv, 21.

» manduca omnem carnem [1]? » Quomodo ergo nunc placet ei sententia Domini, qua dicit, nihil esse ingrediens in hominem quod coinquinet eum, sed ea coinquinare quæ de homine procedunt? Ubi se iste abscondat ab hac sententia? Quo fugiet, dicat mihi, quando immunditiam carnium fugiendam et a cibis sanctorum separandam, perversa et superstitiosa imaginatione continentiæ præcipit? Certe enim, si verum est, non coinquinare illa quæ ingrediuntur in hominem, cum magno errore immundas esse dicunt escas Manichæi, cum homines carne vescuntur. Si autem immundæ sunt tales escæ, quid de isto testimonio facient, quod Evangelica et divina auctoritate prolatum est, ubi Dominus dicit, non coinquinari hominem iis quæ ingrediuntur in eum, sed iis quæ procedunt de illo? An forte dicturi sunt, sicut solent dicere, cum Scripturarum eos urget auctoritas, hoc capitulum a corruptoribus Scripturarum insertum esse Evangelio? Cur ergo Adimantus hoc capitulo teste utitur, et inde conatur Vetus Testamentum oppugnare, unde ipse prosternitur? cum enim quispiam catholicus Christianus utriusque Scripturæ venerator et intellector ei responderit, hæc non esse contraria; quod illa de quorumdam carnibus animalium, quibus non esse vescendum populo adhuc carnali præceptum est, ad significationem posita sint humanorum morum, quos Ecclesia, quæ corpus est Domini, in suæ unitatis vinculum stabile et sempiternum recipere non potest, tanquam immundas escas respuens, et in sua viscera non convertens; ut omnia illa præcepta carnali populo imposita futuram disciplinam spiritalis populi prophetarent : et ideo non ea repugnare sententiæ Domini, qua verissime dicit, non coinquinari hominem iis quæ per escam ingrediuntur in eum. Illa enim sententia

[1] Deut. xii, 15.

servis onera imponit, ista jam liberis jugum excutit servitutis. Et illa tamen sic dicta est, ut servorum onera fidem prænuntient liberorum. « Omnia enim, sicut dicit » Apostolus, in figuram contingebant illis; scripta sunt » autem propter nos in quos finis sæculorum obvenit [1]. » Si ergo in figuram contingebant quæ patiebantur, in figuram accipiebant quæ monebantur.

Cum ergo ista respondero, et hoc modo non esse contraria duo ista capitula de singulis Testamentis collata monstravero, quid iste facturus est, contra quem dicit gravissimum testimonium testis quem contra adversarium ipse produxit? Ipse enim commemoravit de Evangelio testimonium, Domino dicente non coinquinari hominem iis escis quæ ingrediuntur in eum : et ipse a carnibus abstinendum tanquam ab immundis escis monere et docere non cessat. Et tamen sensit quantam plagam sibi infligeret, et quanto ictu repercussus se ipse sauciaret. Ne quis enim eum interrogaret et diceret: Quomodo ergo prohibetis carnibus vesci, si Dominus dicit, sicut tu ipse commemoras: « Nihil est ingrediens in hominem coinqui- » nans eum, sed ea quæ procedunt de eo coinquinant? » voluit quasi adhibere medicinam sine causa in mortifero vulnere. Sic enim posuit ipsum Evangelicum testimonium. In Evangelio, inquit, dicit ad turbam Dominus : « Audite et intelligite, Nihil est ingrediens in hominem » coinquinans eum [2] : » et cætera. Quod ergo commemoravit Dominum hoc ad turbam dixisse, nihil aliud ostendit, nisi non se ignorantia, sed malitia fecisse quod fecit : ut postea diceret Auditoribus suis ad turbam Dominum ista locutum esse, non ad paucos sanctos, quales se ipsi videri volunt : ut quoniam suos Auditores tanquam adhuc immundos permittunt carnibus vesci, sibi autem

[1] I Cor. x, 11. — [2] Matth. xv, 11.

quasi jam mundis cum sceleratum atque nefarium esse arbitrantur, hoc etiam Dominum sensisse videatur, quod non paucos sanctos, sed turbas istas docuerit. O hominem pessimum, securum de negligentia generis humani ad occultandas deceptiones suas! Non enim credebat aliquem existere, qui arriperet Evangelium, et cum scientia legeret, et inveniret hominem in ipsis pratis, quibus greges suos Dominus pascit, laqueos incautis et minus providis abscondentem. Nam de his verbis commoti Discipuli, et non credentes proprie, sed potius figurate Dominum locutum fuisse, cum diceret non coinquinari hominem iis quæ per cibos ingrediuntur in eum, quoniam Judæi erant etiam ipsi discipuli, qui fugiendos quarumdam carnium cibos a pueritia institutum acceperant, accedentes ad eum dixerunt ei : « Scis quia Pharisæi audito verbo scandalizati sunt? At ille respondens » ait : Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus » cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, et duces » cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, » ambo in foveam cadunt[1]. » Cum ergo infidelitatem Judæorum plantationem appellaret quam non plantavit Pater cœlestis, tamen adhuc Petrus putans esse illam parabolam, et propterea reprehensos Judæos et cæcos dictos, quod eam intelligere non potuerint, respondens dixit ei : « Edissere nobis parabolam istam. » Et ille manifestissime ostendens non esse parabolam, sed propriam locutionem, dixit ad eos : « Adhuc et vos sine intellectu » estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in » ventrem vadit, et in secessum emittitur? Quæ autem » procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant » hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, » homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testi-

[1] Matth. xv, 12-15.

» monia, blasphemiæ; hæc sunt quæ coinquinant homi-» nem. Non lotis autem manibus manducare, non coin-» quinat hominem[1].» De non lotis autem manibus Judæi moverant quæstionem, cujus occasione Dominus generaliter de iis quæ in os intrant, et in ventrem vadunt, et in secessum emittuntur, hoc est, de alimentis nostris dixit sententiam. Quanquam ergo convocatis ad se turbis eum dixisse scriptum sit: « Non quod intrat in os coinquinat » hominem, sed quod procedit ex ore: » tamen iste quo timore hoc addiderit verbis suis, quibus hujusmodi testimonium commemoravit, satis apparet, sicut paulo ante dictum est, ut haberet quod responderet eis qui sibi quæstionem movissent, cur primates Manichæorum nefas sibi esse existimant carnibus vesci: videlicet ut illud quod Dominus ait, turbis tantum, non Electis concessisse videretur. Sed cum ex consequentibus declaratum sit etiam Petro seorsum interroganti, audientibusque Discipulis, quos utique ad culmen Ecclesiæ producebat, ita respondisse Dominum, ut neque per parabolam se illa dixisse testatus sit, et ad omnes pertinere monstraverit; non habent isti unde auferant cibos de faucibus hominum, et eas laqueo superstitionis astringant.

Fortassis aliquis eorum dicat: Edissere ergo quid significet caro porci, et cameli, et leporis, et milvi, et corvi, et cæterorum a quibus abstinendum in Lege præcipitur. Nolo, quia longum est. Sed fac me non posse, numquid propterea nullus potest? Et sunt jam volumina innumerabilia in quibus ista exposita sunt. Nobis tamen ad hos refellendos satis est, quod eas observationes umbram esse futurorum, non ego, sed Apostolus dicit, cum etiam vetat serviliter observari, sed tamen aliquid significare declarat, dicens: « Nemo ergo vos judicet in cibo,

[1] Matth. xv, 15-20.

» aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut » sabbatorum, quod est umbra futurorum [1]. » Illa itaque futura quæ illis observationibus significabantur, posteaquam per Dominum Jesum Christum venerunt, ablatæ sunt serviles observationes : sed earum interpretationes tenentur a liberis. Quidquid enim futuram Ecclesiam significavit, prophetia est. Habes autem eumdem Apostolum dicentem : « Spiritum nolite spernere, prophetiam nolite » extinguere, omnia legite, quæ bona sunt tenete [2]. » Legenda est ergo Scriptura divina, et Spiritus sancti dispensatio cognoscenda, et intuenda prophetia ; et rejicienda carnalis servitus, et liberalis intelligentia retinenda.

CAPUT XVI.

De eo quod scriptum est in Deuteronomio : Observa » et sanctifica diem quem præcepit tibi Dominus. Sex » diebus laborabis, et facies omne opus tuum, septima » vero die sabbati epulare Domino Deo tuo, nullum fa- » ciens opus ipse tu, aut filius tuus, aut filia tua, aut » puer tuus, aut puella tua, bos tuus, et asinus tuus, » omnia jumenta tua, et colonus tuus. Sic autem quiescet » servus tuus et ancilla tua, quemadmodum et tu. Me- » mento quoniam servus fuisti in Ægypto, et eruit te » Dominus Deus tuus in manu potenti et brachio excelso. « Idcirco præcepit tibi Dominus custodire diem septi- » mum [3]. » Et iterum in Genesi scriptum est, quemadmodum Abrahæ de circumcisione loquitur : « Testamen- » tum meum custodi, inquit, tu et semen tuum, quod » erit post te ; hoc est testamentum meum quod serva-

[1] Coloss. II, 16. — [2] I Thess. V, 19. — [3] Deut. V, 12-15.

» bis inter me, et te et semen tuum. Omne masculinum » circumcides in carne præputii ipsorum : et sit hoc sig-» num testamenti inter me et vos. Octava autem die cir-» cumcidetis omnes masculos in gente vestra, ut etiam do-» minatum et comparatum circumcidatis præter alieni-» genam : et hoc erit testamentum in gente vestra. Et » omnis masculus qui non circumcidet præputium suum, » perdet animam suam de media plebe, quia testamentum » meum dissolvit [1]. » Hæc omnia verba Veteris Testamenti, ut eis de Novo Testamento adversetur, proponit Adimantus, et contraria esse affirmat ea quæ Dominus dicit in Evangelio de proselyto : « Væ vobis, Scribæ et » Pharisæi hypocritæ, qui circumitis mare et terram ut » faciatis unum proselytum, et cum feceritis, erit filius » gehennæ, multo plusquam estis vos [2]. » Quasi vero propterea Dominus proselytum dicat filium gehennæ, quia circumciditur, et sabbatum observat; et non potius quia Judæorum pravam conversationem cogitur imitari, non qua observant præcepta legis, sed qua faciunt contra Legem. Quod alio loco de his apertissime dicit, ubi ait, quod rejiciunt mandatum Dei, ut suam constitutionem confirment [3] : quia cum Lex præceperit honorari patrem et matrem, instituerunt ipsi quomodo exhonorentur parentes. Et item cum eis dicit : « Væ vobis, Scribæ et » Pharisæi, qui habetis clavem regni cœlorum, nec ipsi » intratis, nec alios permittitis intrare [4]. » Vel cum alio loco præcepit audientibus, ut dictis Pharisæorum et Scribarum obtemperarent, facta vero eorum non imitarentur. Ait enim : « Super cathedram Moysi sedent, quæ » dicunt facite, sed quæ faciunt, facere nolite : dicunt » enim, et non faciunt [5]. » Quo loco et auctoritatem Le-

[1] Gen. XVII, 9-14. — [2] Matth. XXIII, 15. — [3] Id. XV, 3. — [4] Luc. XI, 52. — [5] Matth. XXIII, 2, 3.

gis quæ per Moysen data est, confirmat Dominus, et tamen cavendos et fugiendos esse mores eorum, qui Legi quam acceperant non obtemperabant, apertissime ostendit. Istis autem perversitatibus suis faciebant, ut cum aliquis gentilis ad Legem eorum transisset, id est, factus esset proselytu, haberet mores eorum, et fieret filius gehennæ, multo plusquam ipsi essent. Dabant enim magnam operam ut Judæus fieret aliquis ex gentibus et Judæum factum cogebant suos mores pessimos imitari.

Neque illud quod de Apostolo tanquam contrarium commemorat, potuit advertere Adimantus Manichæus, omnino non esse contrarium : quia totus ejus oculus non ad inquisitionem, sed ad reprehensionem Scripturæ intentus erat. Commemorat enim dicentem Apostolum : « Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium. In præputio quis vocatus est, non circumcidatur : » quia præputium nihil est, et circumcisio nihil est, sed » observatio præceptorum Dei[1]. » Quid enim manifestius quam hoc Apostolum præcipere, ut unusquisque sicut vocatus erat, sic maneret? Advenientibus enim rebus, quarum erant umbræ illæ observationes, id actum est, ut ostenderetur in ipsis umbris non esse spem ponendam, sed in ipsis rebus quas illæ umbræ significabant esse venturas, id est, Christum et Ecclesiam. Et propterea illa jam omnia inania erant: nec tamen ea tanquam noxia removenda, sed tanquam superflua contemnenda Apostolus præcipit : ut si quis Judæus Christo credidisset, propter offensionem suorum non prohiberetur in ipsis superfluis remanere, nec tamen in eis salutem suam constitutam putaret : non enim signa illa, sed ea quæ his significantur in salutem introducunt. Ideoque « Præputium nihil est, » et circumcisio nihil est, sed observatio mandatorum

[1] I Cor. VII, 18, 19.

» Dei. » Et quod alio loco ait : « Utinam, et abscindantur » qui vos conturbant[1] : » non quia circumcisio contraria est Evangelio, dicit Apostolus, sicut Manichæi putant : sed illud est Evangelio contrarium, ut quisque rem deserens, quæ per illam umbram figuratur, ipsius umbræ sequatur inanitatem. Quod volebant qui gentibus in Christum credentibus jugum circumcisionis imponebant quasi ad salutem necessarium, cum jam non esset umbra in corpore figuranda, sed res ipsa in corde gestanda.

Et quod dicit : « Dies observatis, et sabbata, et sol» lemnitates; timeo vos, ne frustra laboraverim in vo» bis[2] : » non sic scriptum est ut Adimantus ponit. Non enim nominat ibi sabbatum Apostolus. Dicit enim : « Dies » observatis et annos, et tempora ; timeo vos, ne frustra » laboraverim in vobis. » Sed putat esse de sabbato dictum ? Numquid et nos non dicimus ista non esse observanda, sed illa potius quæ his significantur ? Illi enim ea serviliter observabant, non intelligentes ad quarum rerum significationem et prænuntiationem pertinerent. Hoc in eis culpat Apostolus, et in omnibus qui serviunt creaturæ potius quam Creatori[3]. Nam nos quoque et Dominicum diem et Pascha solemniter celebramus, et quaslibet alias christianas dierum festivitates. Sed quia intelligimus quo pertineant, non tempora observamus, sed quæ illis significantur temporibus. Manichæi autem sic ea reprehendunt, quasi nullos dies et tempora observent. Sed cum de his interrogantur secundum opinionem sectæ suæ, omnia conantur exponere, ut non ipsa tempora, sed res, quarum illa signa sunt, observare videantur. Quas quidem res fabulosas esse atque falsissimas, aliis locis ostenditur. Nunc ad hoc dictum est, ut ore suo cogantur fateri, posse talia rationabiliter celebrari ; et ideo circumcisionem

[1] Galat. v, 12. — [2] Id. iv, 10, 11. — [3] Rom. i, 25.

carnis et recte impositam servis, et recte a liberis intellectam esse manifestum est. Repudiamus ergo eam carnalem cum Apostolo, et approbamus eam spiritalem cum Apostolo : et sabbati quietem non observamus in tempore; sed signum temporale intelligimus, et ad æternam quietem, quæ illo signo significatur, aciem mentis intendimus. Repudiamus itaque temporum observationem cum Apostolo, et temporalium signorum intelligentiam tenemus cum Apostolo; duorumque Testamentorum differentiam sic probamus, ut in illo sint onera servorum, in isto gloria liberorum; in illo cognoscatur præfiguratio possessionis nostræ, in isto teneatur ipsa possessio. Interpretatur Apostolus sabbatum ad Hebræos, cum dicit : « Remanet igitur sabbatismus populo Dei[1]. » Interpretatur etiam circumcisionem, cum dicit de Abraham : « Et » signum accepit circumcisionis signaculum justitiæ » fidei[2]. » Apostolicam itaque interpretationem spiritaliter teneo : carnalem servitutis observationem libertate contemno, utriusque Testamenti auctorem Deum venerans, qui et veteri homini fugiente tanquam dominus apposuit quod timeret, et novo redeunti tanquam pater aperuit quod amaret.

CAPUT XVII.

De eo quod in Exodo scriptum est : « Si aure audieris » vocem meam, et facies quæcumque præcipio tibi, odero » odientes te, et contristabo contristantes te : præcedet te » Angelus meus, et adducet te ad Amorrhæum, et Pherezæum, et Chananæum, et Jebusæum, et Gergesæum;

[1] Hebr. IV, 9. — [2] Rom. IV, 11.

» et occidetis illos. Deos eorum ne adoraveritis, neque » feceritis opera ipsorum, sed eversione evertite illos, et » delete eorum memoriam[1]. » His verbis de veteribus libris ita commemoratis, tanquam contrarium opponit Adimantus quod in Evangelio scriptum est, dicente Domino : « Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, bene» dicite his qui vobis maledicunt, et benefacite iis qui vos » oderunt, et orate pro iis qui vos persequuntur[2]. » Quo loco primo illud videndum est, quod satis esse debuerit homini volenti quasi contraria monstrare, quod de occidendis inimicis in Veteri Lege scriptum esse commonuit. Dominus enim de inimicis diligendis, utique de hominibus præcepit; quos per nostram patientiam et charitatem ad salutem posse converti, et quivis intelligit, et exemplis sæpissime demonstratum est. Quid ergo sibi vult, quod adjungenda consequentia putavit, ubi scriptum est : « Deos eorum ne adoraveritis, neque feceritis opera » ipsorum, sed eversione evertite illos, et delete eorum » memoriam[3]; » nisi quia et deos gentium Manichæi cogunt diligere? Et quod in Evangelio Dominus ait : « Di» ligite inimicos vestros, » non solum ad homines, sed ad dæmonia quoque, vel etiam ad simulacra pertinere arbitrantur. Quod si ita est, quis non istam detestetur amentiam? Si autem non hoc arbitrantur, iste plurimum erravit, qui superstitiones gentium evertendas esse præceptas in Veteri Testamento commemorare voluit, cum in Novo quod scriptum est de inimicis diligendis, tanquam contrarium vellet opponere.

Nos autem neque illud quod de hostibus hominibus occidendis in veteribus Libris illi populo dictum est, con-

[1] Exod. XXIII, 22-25. — [2] Matth. V, 40, et Luc. VI, 27. — [3] Exod. XXIII, 24.

trarium esse dicimus huic præcepto evangelico, quo nobis ut inimicos nostros diligamus Dominus jubet : quandoquidem illa inimicorum interfectio carnali adhuc populo congruebat, cui Lex tanquam pædagogus data erat, sicut Apostolus dicit[1]. Ili vero qui tunc in illo populo sancti et spiritales homines erant paucissimi, sicut Moyses, sicut Prophetæ, quo animo facerent illam inimicorum interfectionem, et utrum eos quos interficiebant, diligerent, multum latet indoctos et impios, qui diligunt cæcitatem suam ; qui quoniam non sunt idonei videre ista, mole potius auctoritatis urgendi sunt. Quid enim est quod dicit Apostolus : « Ego quidem absens corpore, præsens autem » spiritu, jam judicavi quasi præsens eum qui sic opera- » tus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi congre- » gatis vobis et meo spiritu, cum potentia Domini Jesu, » tradere ejusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiri- » tus salvus sit in die Domini Jesu[2]. » Quid enim habet illa interfectio, quam multum isti exaggerant et invidiose ventilant, nisi interitum carnis? Sed quia exposuit Apostolus quo animo faceret, satis declaravit in aliquem inimicum vindictam cum charitate posse procedere. Et tamen hîc etiam alio modo fortasse interitus carnis, qui fit per pœnitentiam, potest intelligi. Ipsi autem legunt Scripturas apocryphas, quas etiam incorruptissimas esse dicunt, ubi scriptum est apostolum Thomam maledixisse homini a quo per imprudentiam palma percussus est, ignorante quis esset, maledictumque illud continuo venisse ad effectum. Nam cum ille homo, quoniam minister convivii erat, ut apportaret aquam exisset ad fontem, a leone occisus et dilaniatus est. Quod ut manifestaretur ad aliorum terrorem, canis manum ejus intulit mensis,

[1] Galat. III, 24. — [2] I Cor. V, 3-5.

ubi convivabatur Apostolus : atque ita cum causa quæreretur a nescientibus, eisque panderetur, in magnum timorem et magnum honorem Apostoli eos esse conversos : atque hinc Evangelii exordium commendandi extitisse. Si vellet aliquis dentes Manichæorum in ipsos convertere, quam mordaciter ista reprehenderet. Sed quia et ibi tacitum non est quo animo factum sit, videtur dilectio vindicantis. Sic etenim in illa Scriptura legitur, quod deprecatus fuerit Apostolus pro illo in quem temporaliter vindicatum est, ut ei parceretur in futuro judicio. Si ergo tempore Novi Testamenti, quo maxime charitas commendatur, de pœnis visibilibus divinitus injectus est carnalibus timor, quanto magis tempore Veteris Testamenti hoc congruisse illi populo intelligendum est, quem timor Legis tanquam pædagogi coërcebat. Nam hæc est brevissima et apertissima differentia duorum Testamentorum, timor et amor : illud ad veterem, hoc ad novum hominem pertinet; utrumque tamen unius Dei misericordissima dispensatione prolatum atque conjunctum. Et in Veteri Scriptura tacetur animus vindicantium, quia paucissimi spiritales divinis revelationibus quid facerent noverant, ut populus cui terror utilis erat, severissimo imperio domaretur : ut quemadmodum videbant dari in manus suas interficiendos inimicos impios cultoresque simulacrorum, sic ipsi formidarent in manus inimicorum suorum dari, si Dei veri jussa contemnerent, et ad cultum idolorum atque impietates gentium laberentur. Nam et in ipsos similiter peccantes non dissimiliter vindicatum est. Sed omnis hæc temporalis vindicta infirmos animos terret, ut enutritos sub disciplina erudiat, et a sempiternis atque ineffabilibus suppliciis possit avertere : quia plus timent carnales homines quod in præsenti Deus vindicat, quam illud quod futurum minatur.

Potest ergo esse dilectio in vindicante. Quod unusquisque in filio suo probat, cum eum in mores pessimos defluentem severissima coërcitione constringit, et tanto magis, quanto magis eum diligit, atque hoc modo corrigi posse arbitratur. Non autem occidunt filios quos diligunt homines, quando eos corrigere volunt : quia multi hanc vitam pro magno bono habent, et totum quare volunt educare filios suos, in hac vita sperant. Fideles autem atque sapientes homines, qui credunt esse aliam vitam meliorem, et quanta possunt ex parte noverunt; nec ipsi vindicant occidendo, cum filios suos volunt corrigere, quia in hac vita eos posse corrigi credunt. Deus autem qui novit quid cuique tribuat, vindicat occidendo in quos voluerit, sive per homines, sive occulto rerum ordine; non quia eos odit in quantum homines sunt, sed in quantum peccatores sunt. Nam in ipsis veteribus Libris legimus dictum Deo : « Et nihil odisti eorum quæ fecisti[1] : » sed omnia, sive per pœnas sive per præmia justitia moderante disponit. Nonne apostolus Paulus Christianis fidelibus loquebatur, cum diceret : « Probet autem se » homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Qui » enim manducat et bibit indigne, judicium sibi man» ducat et bibit, non dijudicans corpus Domini. Prop» terea in vobis multi infirmi et ægri, et dormiunt suffi» cientes. Si autem nos ipsos dijudicaremus, non utique » dijudicaremur. Dum judicamur autem, a Domino cor» ripimur, ne cum mundo damnemur[2]. » Ecce manifestum est Deum cum dilectione corrigere, non solum infirmitatibus et ægritudinibus, sed etiam mortibus temporalibus, eos quos non vult damnare cum mundo.

Attendant hæc isti, et videant quomodo potuerint et impiæ gentes dari in manus populi, quamvis adhuc car-

[1] Sap. XI, 25. — [2] I Cor. XI, 28.

nalis, tamen unum Deum colentis, ut ab eo interficerentur: cum in eo tamen populo si qui essent spiritales, sine alicujus odio intelligerent dispensationem Dei; et quomodo non sit contrarium quod Dominus nobis in Evangelio præcepit, ut diligamus inimicos nostros[1]; de quibus tamen promittit ipse vindictam, cum de illo judice similitudinem inducit, qui quotidianas interpellationes viduæ mulieris petentis ut se vindicaret, quamvis esset injustus, nec Deum timens, nec homines reverens, tamen sustinere non potuit, et audivit eam, ne ulterius tædium pateretur: ex cujus comparatione multo magis Deum, qui est benignissimus atque justissimus, dixit vindicare electos suos de inimicis eorum. Huic isti audeant objicere quæstionem, et dicant, si possunt, quid est, quod jussisti ut inimicos nostros diligamus, et de illis nos vindicare disponis? An forte contra voluntatem suorum sanctorum facturus est, eos quos illi diligunt, puniendo atque damnando? Imo ipsi potius ab ista calumniosa cæcitate convertantur ad Deum, et in utroque Testamento intelligant ejus voluntatem, ne in sinistra parte inveniantur inter eos quibus dicturus est Dominus: « Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et » angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi man- » ducare[2]: » et cætera talia. Displicet enim istis miseris, quod Deus populo suo interficiendos tradidit inimicos; et ipsi panem manducanti dari prohibent, non inimico, sed supplici. Intelligant potius sine odio esse posse vindictam, quam pauci intelligunt: et tamen quandiu non intelligitur, tandiu necesse est, ut lector in libris utriusque Testamenti magno labore aut errore jactetur, et putet contrarias sibi esse Scripturas.

Quam vindictam sine odio nondum Apostoli animo

[1] Luc. IX, 27. — [2] Matth. XXV, 41.

ceperant, quando irati eis a quibus non recipiebantur hospitio, quæsiverunt de Domino, utrum vellet eos petere ignem de cœlo, sicut Elias fecerat, quo igne homines inhospitales consumerentur[1]. Tunc respondit eis Dominus, dicens eos nescire cujus spiritus filii essent, et quod ipse liberare venisset, non perdere; quoniam illi animo inimico perdere cupiebant eos, quos volebant igne consumi. Postea vero cum impleti essent Spiritu sancto, et perfecti facti essent, qui jam possent etiam inimicos diligere, acceperunt potestatem vindicandi, quia jam sine odio poterant vindicare. Qua potestate Petrus apostolus usus est in eo libro quem isti non accipiunt. quoniam manifeste continet Paracleti adventum, id est, consolatoris sancti Spiritus, quem lugentibus misit, cum ab eorum oculis ipse ascendisset in cœlum. Consolator enim tristibus mittitur, secundum illam ejusdem Domini sententiam : « Beati lugentes, quoniam ipsi consolabun» tur[2]. » Ipse etiam dicit : « Tunc lugebunt filii sponsi, » cum ablatus fuerit ab eis sponsus[3]. » In illo ergo libro, ubi apertissime Spiritus sanctus, quem Dominus consolatorem promiserat[4], venisse declaratur, legimus ad sententiam Petri cecidisse homines, et mortuos esse virum et uxorem, qui mentiri ausi erant Spiritui sancto[5]. Quod isti magna cæcitate vituperant, cum in apocryphis pro magno legant, et illud quod de apostolo Thoma commemoravi, et ipsius Petri filiam paralyticam factam precibus patris, et hortulani filiam ad precem ipsius Petri esse mortuam : et respondent, quod hoc eis expediebat, ut et illa solveretur paralysi, et illa moreretur : tamen ad preces Apostoli factum esse non negant. Quis autem illis dixit : Non expediebat gentibus impiis interfici, quas

[1] Luc. IX, 54, 55. — [2] Matth. V, 5. — [3] Id. IX, 15. — [4] Act. II, 4. — [5] Id. V, 5-10.

traditas esse divinitus in manus populi Judæorum irridentes mirari se fingunt? Cum autem illa non odio, sed bono animo Apostoli fecerint, unde isti convincunt animos virorum spiritalium qui in illo populo fuerunt, quod eos oderant, qui per ipsos divina justitia de hac vita jubebantur auferri? Compescant potius temeritatem suam, et non decipiant imperitos, quibus aut non vacat legere, aut nolunt legere, aut perverso animo legunt; et non attendunt et misericordiam et severitatem Dei, utriusque Testamenti litteris commendari. Nam de inimici dilectione, ut non reddatur malum pro malo, in veteribus Libris legitur : « Domine Deus meus, si feci istud, si est » iniquitas in manibus meis. Si reddidi retribuentibus » mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis[1]. » Quis hoc diceret, nisi qui sciret hoc Deo placere, ut malum pro malo nemo reddat? Sed hoc perfectorum est, ut non oderint in peccatoribus nisi peccata, ipsos autem homines diligant; et cum vindicant, non vindicent acerbitate sævitiæ, sed moderatione justitiæ; ne ipsa relaxatio peccati plus noceat peccatori, quam pœna vindictæ. Nam tamen hoc fecerunt justi homines; nisi auctoritate divina : ne quis arbitretur passim sibi esse permissum necare quem velit, aut judicio persequi, aut pœnis quibuslibet affligere. Aliquando autem aperte ponitur in Scripturis ipsa divina auctoritas, aliquando autem occultatur, ut et manifestis lector instruatur, et exerceatur obscuris.

Certe inimicum et persecutorem suum nimis ingratum et nimis infestum Saül regem accepit David in potestatem, ut ei faceret quod vellet; et elegit parcere potius, quam occidere[2]. Non enim erat jussus occidere, sed neque prohibitus : imo etiam divinitus audierat se impune

[1] Psal. VII, 4, 5. — [2] 2 Reg. XXIV, 5, et 1 Reg. XXVI, 8.

facere quidquid vellet inimico : et tamen tantam potestatem ad mansuetudinem contulit. Dicatur mihi quem timuit, cum interficere noluit. Nec hominem possumus dicere timuisse, quem acceperat in potestatem; nec Deum, qui dederat. Ubi ergo nec difficultas fuit occidendi, nec timor, dilectio profecit inimico. Ecce David ille bellator implevit præceptum Christi, quod accepimus, ut diligamus inimicos. Atque utinam hoc imitarentur isti, qui humanum affectum misericordiæ ad nescio quæ crudelia deliramenta torserunt. Dum enim credunt panem plorare, quod fieri non potest, non eum porrigunt homini, quem plorantem vident. Fortassis dicant, sicut solent cæci jactare insana convicia, meliorem fuisse David qui pepercit inimico, quam Deum qui dederit ei occidendi potestatem : quasi vero Deus nescierit cui dederit hanc potestatem. Noverat utique voluntatem servi sui, sed ut cæteris etiam hominibus ad imitandum innotesceret ea, quæ in corde David jam Deo nota erat, inimici dilectio, dedit illi in potestatem inimicum, quem nondum volebat occidi, propter certam rerum dispensationem, quam per illum impleri oportebat. Ita et David bonitas commendata est, ut haberent homines quod amarent; et Saülis regis malitia ad exitum digniorem dilata est, ut haberent homines quod timerent.

CAPUT XVIII.

De eo quod in Deuteronomio scriptum est : « Si aure » audieris vocem Domini Dei tui, benedictus es in agro » tuo, benedictus es in prato tuo, benedictus fructus

» ventris tui, et fructus terræ tuæ, et generationes jumen-
» torum tuorum, et armentum boum tuorum, et grex
» ovium tuarum, benedictus es in introitu tuo et egressu[1]. »
Huic capitulo illud dicunt in Evangelio esse contrarium :
« Si quis vult me sequi, abneget semetipsum sibi, et
» tollat crucem suam, et sequatur me. Quid enim prodest
» homini, si totum mundum lucretur; animæ autem suæ
» detrimentum patiatur ? Aut quam dabit homo commu-
» tationem pro anima sua[2]. » Sed ex illa regula ostendi-
tur non esse contrarium, qua notum esse jam debet,
carnali adhuc populo congruenter carnalia et temporalia
præmia fuisse promissa, sed tamen ab uno Deo, cujus
est creatura omnis et superior et inferior. Certe enim ipse
Adimantus posuit testimonium de Evangelio, ubi Do-
minus ait : « Nolite jurare, neque per cœlum, quia thro-
» nus ejus est, neque per terram, quia scabellum est
» pedum ejus[3]. » Quod quidem et in veteribus Libris scrip-
tum est : « Cœlum mihi thronus est, terra scabellum
» pedum meorum[4]. » Quid ergo mirum si bona throni
sui dat spiritaliter sibi servientibus, et bona scabelli pe-
dum suorum dat carnaliter sibi servientibus; cum spiri-
tus superior sit, et caro inferior, sicut superiora sunt
cœlestia, et inferiora terrestria ? Quanquam illa omnia,
id est, ager, et pratum, et fructus ventris, et fructus
terræ et jumentorum, et armentum boum, et grex ovium
possint etiam spiritaliter intelligi. Sed nunc ad rem non
pertinet illa tractatio. Si autem in ipso Novo Testamento,
cujus præmium et hæreditas ad novum hominem perti-
net, tamen et Dominus iisdem ipsis quos vult esse rerum
temporalium contemptores, ut in Evangelio sibi serviant,
promittit multiplicationem earumdem rerum in hoc sæ-

[1] Deut. XXVIII, 1-4. — [2] Matth. XVI, 24-26. — [3] Id. V, 35. — [4] Isaï. LXVI, 1.

culo, dicens quod accipient in hoc sæculo centies tantum, in sæculo autem venturo vitam æternam[1] : sicut etiam in veteri Scriptura dicitur : « Fideli homini totus » mundus divitiarum est[2]. » Unde exultat Apostolus dicens : « Quasi nihil habentes, et omnia possidentes[3]. » Si ergo in Novo Testamento præter æternam possessionem, quæ promittitur sanctis, hujus quoque possessionis quæ transitura est, multiplicatio non subtrahitur, et tanto fit uberior, quanto contemptius possidetur : quanto magis in Veteri Testamento carnalis populi præmia talia esse debuerunt, ipso tamen uno et vero Deo gubernatore omnium temporum omnia pro tempore moderante et administrante?

Sed ne in solis Novi Testamenti libris isti arbitrentur hæc esse contempta, audiant Prophetam abjicientem talem felicitatem, et ad unum Dominum Deum confugiendum esse, cantantem. Ita enim dicit : « De gladio maligno erue me, et exime me de manu filiorum alienorum, » quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum » dextera iniquitatis. Quorum filii ipsorum velut novellæ » constabilitæ in juventute sua. Filiæ eorum compositæ » et ornatæ velut similitudo templi. Cellaria eorum plena, » eructantia ex hoc in hoc. Oves eorum fœcundæ, multi- » plicantes in exitibus suis, boves eorum crassæ. Non est » ruina sepis, nec exitus, neque clamor in plateis eorum. » Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, beatus popu- » lus cujus Dominus Deus ipsius[4]. » Attendant ergo quomodo irrideatur ista felicitas in hominibus impiis, et tota beatitudo in Deo solo inconcussa figatur. Illi enim dicunt beatum populum cui hæc sunt, sed beatus populus cujus est Dominus Deus ipsius. Quod autem etiam illud

[1] Matth. XIX, 29. — [2] Prov. XVII, juxta LXX. — [3] 2 Cor. VI, 10. — [4] Psal. CXLIII, 10-15.

contrarium esse putaverunt huic loco Veteris Testamenti, quod Dominus ait : « Omnis qui confusus fuerit me aut » verba mea in gente ista adultera et peccatrice, et Filius » hominis confundetur illum, cum venerit in gloria Pa- » tris sui et laude sanctorum[1], » quod pertineat ad contemptum rerum temporalium non video. Quod si propterea pertinet, ne aliquis territus de talium rerum damnis, Christum confiteri aut erubescat, aut timeat, quid habent quod dicant? Dicimus ita esse ista munera Dei, ut tamen sint infima, et in comparatione salutaris confessionis, non solum amittenda, sed ultro etiam projicienda : carnalibus tamen hæc amantibus, et nondum capientibus promissa cœlestia, ne ab idolis et dæmonibus ista peterent, utiliter a Domino Deo esse pollicita.

CAPUT XIX.

De eo quod scriptum est in Lege : « Ego sum qui di- » vitias do amicis meis, et paupertatem inimicis meis. » Huic sententiæ illud opponunt quod Dominus dicit : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum » cœlorum[2]. » Et, « Væ vobis divitibus, quia percepis- » tis consolationem vestram[3]. » Sed cur nolunt et alia in Evangelio contueri? Ubi enim scriptum est : « Beati » pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlo- » rum, » ibi sequitur : « Beati mites, quoniam ipsi hæ- » reditate possidebunt terram[4]. » Ecce habent amicos Dei hæreditate terræ divites fieri. Cum autem ad tantam egestatem dives ille redigitur, ut ab eo paupere quem neglexe-

[1] Marc. VIII, 38. — [2] Matth. v, 3. — [3] Luc. VI, 24. — [4] Matth. v, 4.

rat, digito brevi in aqua tincto arenti linguæ suæ humorem stillari deprecetur, intelligant quomodo fiant pauperes inimici Dei, et id esse cognoscant quod in Lege scriptum est : « Ego sum qui divitias do amicis meis, et paupertatem inimicis meis[1]. »

Nam istas divitias temporales et in veteri Scriptura esse contemptas et superius docui, et innumerabilibus locis qui legere voluerit, inveniet. Unde est etiam illud : « Melius est modicum justo, super divitias peccatorum multas[2]. » Et illud, « Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti[3]. » Et illud, « Judicia Dei vera justificata in idipsum, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum[4]. » Et illud, « Beatus vir qui invenit sapientiam, et immortalis qui videt prudentiam. Melius est enim illam mercari, quam auri et argenti thesauros. Pretiosior est autem lapidibus optimis; non resistit illi ullum malum, bene nota est omnibus appropinquantibus ei, et eis qui considerant eam diligenter. Omne autem pretiosum non est illi dignum[5]. » Et illud, « Propter hoc optavi, et datus est mihi sensus, et invocavi, et venit in me spiritus sapientiæ. Et præposui illam regnis et sedibus et honestatem nihil esse duxi ad comparationem ipsius. Nec comparavi illi lapidem pretiosum : quoniam omne aurum in comparatione illius arena est exigua, et tanquam lutum æstimabitur argentum ad illam[6]. » Hæc isti si aut legerent aut non impie legerent, viderent omnia in utriusque Testamenti Scripturis, et ad expetendum et ad fugiendum, et ad sumendum et ad rejiciendum sibi concordantia et suis gradibus ordinata.

1 Luc. XVI, 24. — 2 Psal. XXXVI, 16. — 3 Id. CXVIII, 72. — 4 Id. XVIII, 1. — 5 Prov. III, 13-15. — 6 Sap. VII, 7-9.

CAPUT XX.

De eo quod scriptum est in Lege : « Si ambulaveritis in » Lege, et præcepta mea custodieritis, dabo pluvias tem- » pore suo, et producet terra fructus suos, et arbores » poma, et vindemiæ tuæ messibus succedent, et satio » vindemiis : et saturabimini, et sedebitis in pace in terra » vestra, et dormietis, et non erit qui vos terreat : et » perdam omnem belluam ex terra vestra ; et persequemini » inimicos vestros, et cadent ante vos in gladio : et inse- » quentur quinque ex vobis centum, et centum ex vobis » persequentur decem millia, et concident inimici vestri » ante vos in gladio : et veniam, et benedicam vos, et » multiplicabo vos, et disponam vos. Manducabitis vetus » quod inveteravit, et projicietis vetus ante novum[1]. » Jam neminem oportet postulare a nobis, ut hæc ostendamus quam congruenter illi populo Deus promiserit : multa enim de hac re diximus, et cui parva sunt, nimis tardus est. Sed tamen quod etiam huic loco de Novo Testamento dicunt esse contrarium ; illud videlicet quod Dominus ait : « Nolite portare aurum, neque argentum, » neque nummos in zonis vestris, non peram in via, ne- » que duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam ; » dignus est enim operarius mercede sua[2] : » quid mirum si hæc Evangelistis donaverit ? Numquid in hoc ministerium populus Judaïcus vocabatur ? Quæ tamen omnia spiritaliter perscrutanda sunt, ne ipse Dominus hominibus impiis contra sua præcepta fecisse videatur, qui etiam

[1] Levit. xxvi, 3-10. — [2] Matth. x 9, 10.

loculos habebat, quibus ad necessarium victum pecunia portabatur [1]. Nisi forte dicturi sunt in zonis habere pecuniam, peccatum esse; in loculis autem, non esse peccatum. Non autem ista jussa, sed permissa esse Apostolis [2], ex hoc intelligitur, quod apostolus Paulus manibus suis operatus victum quærebat [3], non abusus ea potestate [3], sicut ipse loquitur, quam Dominus Evangelistis dedit [4]. Quod enim permittitur a Domino, etiam non facere licet : quod autem jubetur, nisi fiat, peccatum est.

Addunt etiam de illo divite, cui Deus dixerat : « Stulte, hac nocte a te animam tuam expetam, quæ autem præparasti cujus erunt [6] ? » Et dicunt non minus huic capitulo Legis esse contrarium : cum in isto inanitas irrisa sit vanæ lætitiæ, qui incerta illa pro certis habuit; populo autem Israël certam faciebat illam pollicitationem omnipotentia pollicentis. Unde apostolus Paulus scribens ad Timotheum, de divitibus sæculi hujus, quos noverat in Ecclesiæ membris habere suum locum, ita loquitur : « Divitibus hujus sæculi præcipe, non superbe sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum : benefaciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam [7]. » Quis hîc non intelligat non esse culpabile habere ista, sed amare et spem in eis ponere, et ea præferre aut etiam conferre veritati, justitiæ, sapientiæ, fidei, bonæ conscientiæ, charitati Dei et proximi, quibus omnibus anima pia dives est in secretis suis coram oculis Dei ? Sed ut diligatur Deus, qui diligentibus se ista cuncta et invisibilia et æterna largitur, id est, se ipsum his omnibus plenum donat di-

[1] Joan. XIV, 6. — [2] Act. XVIII, 3. — [3] I Cor. IV, 12. — [4] I Thess. II, 9. — [5] 2 Thess. III, 8, 9. — [6] Luc. XII, 20. — [7] I Tim. VI, 17-19.

lectoribus suis : ut ergo ipse diligatur, illo etiam tempore quo carnalis anima, carnis videlicet affectibus implicata, nisi temporalia desiderare non novit, persuadendum illi est, quod etiam ista Deus dat homini : quia et verum est, et utilissime creditur. Hoc populo Israël factum est per illas pollicitationes, quas imperitissime miseri derident, ut etiam in ipsis infimis rebus, quomodo possent, Deum diligere assuescerent, quamvis plus ibi operetur timor. Quæ tamen omnia dona temporalia figuræ sunt donorum æternorum, et illa de inimicis victoria præsignat victoriam de diabolo et angelis ejus.

Et quod isti adjecerunt quasi contrarium Veteri Testamento, quod Apostolus loquitur, Deum non pugna et dissensione, sed pace delectari[1] : sciant talem Deum prædicari in Scripturis illis cui pacem suam nemo possit auferre : non qualem ipsi prædicant, qui timens ne irrueret bellum regionibus suis, membra sua longe misit, ut peregrina bella tolerarent, et postea liberari atque purgari victa et inquinata non possent. In natura vero humana, quæ peccato in inferiora defluxit, ita Deus pace delectatur, ut non relinquat libamenta justitiæ, nec pacem quam diligit, velit calcari a peccantibus, sed amari a certantibus, apprehendi a victoribus, et ea carnalibus figurata promittere, spiritalibus aperta monstrare.

CAPUT XXI.

De eo quod scriptum est in Deuteronomio : « Maledictus » omnis qui in ligno pependerit[2]. » Licet sæpe a Mani-

[1] I Cor. XIV, 33. — [2] Deut. XXI, 23.

chæis ista quæstio ventilata sit, non video tamen quid habeat huic sententiæ contrarium quod ex Evangelio Adimantus opponendum putavit, ubi Dominus ait : « Si vis » perfectus esse, vende omnia quæcumque possides, et » divide pauperibus, et tolle crucem tuam, et sequere » me[1]. » Hîc præterquam quod crucem nominat, nihil attendit esse contrarium ei quod dictum est : « Maledic» tus omnis qui in ligno pependerit : » quasi vero talem crucem possit quisque tollere et sequi Dominum. Sed illa tollitur, cum sequimur Dominum, de qua dicit Apostolus : « Qui autem Jesu Christi sunt, carnem suam cru» cifixerunt cum passionibus et concupiscentiis[2]. » Tali enim cruce vetus homo, id est, vetus vita perimitur, quam de Adam traximus, ut quod in illo fuit voluntarium, in nobis fieret naturale. Quod ostendit Apostolus dicens : « Fuimus et nos aliquando natura filii iræ, sicut et cæ» teri[3]. » Si ergo vetus vita de Adam, unde et nomine veteris hominis vetus vita significatur ; quid absurdum habet, quod in veterem hominem maledictum prolatum est, quem Dominus suspendit in ligno ? Quia ex ipsa successione mortalitatem gestavit, de Virgine Maria mortaliter natus, habens carnem non peccatricem, sed tamen similitudinem gerentem peccati[4] ; quia mori poterat, et mors de peccato est. Unde etiam est illud : « Scientes quia » vetus homo noster simul confixus est cruci cum illo, ut » evacuetur corpus peccati[5]. » Non ergo Dominus per linguam Moysi famuli Dei, sed mors ipsa meruit maledictum, quam Dominus noster suscipiendo evacuavit. Mors itaque illa pependit in ligno, quæ per mulierem ad hominem serpentina persuasione pervenit. Unde etiam serpentem, ad significationem ipsius mortis, Moyses in

[1] Matth. XIX, 21, et XVI, 24.— [2] Galat. V, 24.— [3] Ephes. II, 3.— [4] Rom. VIII, 3. — [5] Id. VI, 6.

eremo exaltavit in ligno. Et quoniam a mortiferis cupiditatibus per fidem sanamur crucis Domini, qua cruce mors ligno suspensa est [1] : propterea qui serpentum morsibus venenabantur, conspecto serpente qui fixus erat atque exaltatus in ligno, continuo sanabantur. Huic sacramento ipse Dominus attestatus est dicens : « Sicut enim Moyses » exaltavit serpentem in eremo, ita exaltari oportet Filium » hominis [2]. » Suscipiendo autem ignominiosissimum apud homines mortis genus Dominus noster Jesus Christus, hoc est, mortem crucis, commendavit nobis dilectionem suam, ut merito Apostolus diceret, accendens nos in ejus charitatem : « Christus nos redemit de maledicto Legis » factus pro nobis maledictum. Scriptum est enim : Ma» ledictus omnis qui pendet in ligno [3]. » Ut non solum nullam mortem, sed etiam nullum mortis genus christiana libertas, sicut judaïca servitus, formidaret.

CAPUT XXII.

De homine quem lapidari Deus jussit, quem sabbato inventus est ligna colligere [4]. Dominus in Evangelio ubi hominis manum aridam sanavit die sabbati [5]. divinum opus fecit, non humanum : nec ab otio recessit qui jussit et factum est. Et ideo non est simile hoc factum ligna colligenti, quod facere cum inventus esset homo die sabbati, jussu Dei lapidatus est. De servili autem observatione sabbati, et de vindicta temporalis mortis, jam multa dicta sunt. Sicut enim tempore charitatis bonitas,

[1] Num. XXI, 9. — [2] Joan III, 14. — [3] Galat. III, 13, 14. — [4] Num. XV 35. — [5] Matth. XII, 10.

sic tempore timoris severitas Dei maxime commendatur. Et cum adhuc non oporteret ante adventum Domini nudare populo legitimarum sacramenta figurarum, non invitabantur significata intelligere, sed jussa cogebantur implere : nondum enim Deo inhærebant per spiritum, sed per carnem legi serviebant. Miror autem quod isti plangunt lapidatum hominem Dei præcepto, quia contra jussum Legis ligna collegit, et non plangunt arborem arefactam verbo Christi [1], quæ contra nullum præceptum fecerat, cum talem animam arboris esse credant, qualem hominis.

CAPUT XXIII.

De eo quod scriptum est : « Mulier tua sicut vinea » frondescens, et filii tui ut novella olivarum in circuitu » mensæ tuæ, et videbis filios filiorum tuorum ; et scies » quia hoc modo benedicitur homo, qui timet Domi- » num [2]. » Hoc per Prophetam figurate dictum, et ad significationem Ecclesiæ pertinere Manichæi non intelligunt, et putant contrarium esse quod in Evangelio Dominus de spadonibus ait [3], qui se ipsos castrant propter regnum cœlorum. Sed nos jam et de viro, et de uxore, et de spadonibus, quantum satis fuit, in tertio capitulo disseruimus.

[1] Matth. XXI, 19. — [2] Psal. CXXIII, 3, 4. — [3] Matth. XIX, 12.

CAPUT XXIV.

De eo quod scriptum est apud Salomonem : « Imitare » formicam, et intuere diligentiam ejus, quia ab æstatis » tempore usque hyemem colligit sibi alimonias[1]. » Neque hoc intelligunt Manichæi spiritaliter esse accipiendum, et putant præceptum esse ut thesaurizemus in terra, aut etiam curemus hæc horrea, quæ sine ullo præcepto multum homines implere festinant. Et ideo illud Adimantus ex Evangelio dicit adversum esse huic sententiæ, ubi Dominus ait : « Nolite cogitare de crastino [2]. » Sed neque hoc intelligunt ad id pertinere, ut temporalia non amemus, neque timeamus ne nobis desint necessaria, et propter ipsa conquirenda vel Deo vel hominibus serviamus. Nam si hoc ideo dictum est, ut non servetur panis in crastinum, magis hoc implent vagi Romanorum, quos Passivos appellant (3), qui annona quotidiana satiato ventre, aut donant statim quod restat, aut projiciunt, quam vel Domini discipuli, qui etiam cum ipso Domino cœli et terræ in terra ambulantes loculos habebant; vel Paulus Apostolus, qui omnium terrenorum contemptor, sic tamen gubernavit ea quæ præsenti vitæ erant necessaria, ut etiam de viduis præceperit dicens : « Si quis fidelis » habet viduas, sufficienter tribuat illis, ut non gravetur » Ecclesia, quo veris viduis sufficere possit[3]. » Sed tamen illud de formica ita positum est ut quemadmodum illa æstate colligit unde in hyeme pascatur, sic unusquisque Christianus in rerum tranquillitate, quam significat æs-

[1] Prov. vi, 6. — [2] Matth. vi, 14. — [3] 1 Tim. v, 16.

tas, colligat verbum Dei, ut in adversitate et tribulationibus, quæ hyemis nomine significantur, habeat unde spiritualiter vivat. Non enim in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei[1]. Si autem hoc eos movet, quod in terra condit formica quod colligit : irascantur etiam illi thesauro, quem Dominus in agro dicit inventum[2].

CAPUT XXV.

De eo quod scriptum est in Osee : « Da illis ventrem » vacuum et ubera arida : mortifica semen ventris ipso» rum, ne pariant[3]. » Et hæc prophetica locutio est utique figurata. Nam et ventrem non carneum intelligunt in Evangelio, cum legunt : « Flumina aquæ vivæ fluent » de ventre ejus[4]. » Et ubera quædam habebat Apostolus, cum diceret : « Lac vobis potum dedi, non escam[5]. » Et iterum : « Factus sum parvulus in medio vestrum, » tanquam si nutrix fovens filios suos[6]. » Et Galatas ad carnalia declinantes iterum parturit, donec Christus in eis formetur[7]. Et ideo huic propheticæ sententiæ non repugnat quod Adimantus posuit ex Evangelio, quod « In » resurrectione a mortuis, neque nubent, neque uxores » ducent, neque morientur, sed sunt ut Angeli Dei[8]. » Nam hoc est utique quod accipiunt etiam spadones, de quibus Isaïas loquitur : « Locum nominatum multo me» liorem filiorum et filiarum, nomen æternum dabo eis[9], » inquit. Non ergo isti arbitrentur in solo Evangelio tale præmium promitti sanctis : ventremque vacuum et ubera

[1] Deut. VIII, 3, et Matth. VI, 4. — [2] Matth. XIII, 44. — [3] Osee. IX, 14. — [4] Joan. VII, 38. — [5] I Cor. III, 2. — [6] I Thess. II, 7. — [7] Galat. IV, 19. — [8] Matth. XXII, 30. — [9] Isaï. LVI, 5.

arida et mortificatum semen, ne pariant, intelligant de hisesse dictum, de quibus dicit Apostolus : « Sicut enim » Jannes et Mambres restiterunt Moysi, sic et isti resis- » tunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa » fidem : sed ultra non proficient ; dementia enim eorum » manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit [1]. » Cum ergo ultra non proficient, tunc habebunt ventrem vacuum, et ubera arida, et mortificatum semen. In qua sententia se isti tanquam in speculo dignentur inspicere.

CAPUT XXVI.

De eo quo scriptum est in Amos Propheta : « Si fieri » potest ut ambulantes duo in via minime se agnoscant, » et leo sine præda ad catulum suum revertatur; si decidet » avis sine aucupe in terram ; si tendunt muscipulam sine » causa, ut nihil capiant ; si dabit sonum tuba in civi- » tate, ut plebs non terreatur : ita etiam malum aliquod » in civitate non perpetratur, quod Dominus non fa- » ciet [2]. » Malum hoc loco non peccatum, sed pœna intelligenda est. Dupliciter enim appellatur malum, unum quod homo facit, alterum quod patitur : quod facit, peccatum est ; quod patitur, pœna. De pœnis ergo loquebatur Propheta, cum hoc diceret. Divina enim providentia cuncta moderante et gubernante, ita homo male facit quod vult, ut male patiatur quod non vult. Sic autem isti accusant Prophetam ista dicentem, quasi in Evangelio non legerint : « Nonne duo passeres asse ve- » neunt, et unus ex his non cadit in terram sine Patris

[1] 2 Tim. III, 8, 9. — [2] Amos. III, 3-5.

vestri voluntate[1]? » Ita ergo Deus malum facit, quod non ipsi Deo malum est, sed eis in quos vindicat. Itaque ipse quantum ad se pertinet bonum facit; quia omne justum bonum est, et justa est illa vindicta. Et ideo non est contrarium, quod Adimantus objicit dixisse Dominum : « Arbor bona fructus bonos facit, mala » autem arbor malos fructus facit[2]. » Quamvis enim malum sit gehenna damnato : justitia tamen Dei bona est, et ipse fructus est ex arbore bona. Illa autem malis peccatorum suorum thesaurizat sibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei[3], qui reddet unicuique secundum opera sua. Quanquam istæ duæ arbores manifestissime in similitudine duorum hominum positæ sint, id est, justi et injusti : quia nisi quisque voluntatem mutaverit, bonum operari non potest. Quod in nostra potestate esse positum[4], alio loco docet ubi ait : « Aut » facite arborem bonam, et fructum ejus bonum; aut » facite arborem malam, et fructum ejus malum[5]. » Illis enim hoc dicit, qui putabant se bona loqui posse, cum essent mali, hoc est, bonos fructus facere, cum essent arbores malæ. Sic enim et subjungit : « Hypocritæ, quo» modo potestis bona loqui, cum mali sitis[6]? » Mala ergo arbor fructus bonos facere non potest : sed ex mala fieri bona potest, ut bonos fructus ferat : « Fuistis enim ali» quando tenebræ, inquit Apostolus, nunc autem lux in » Domino[7]. » Tanquam si diceret : Fuistis aliquando arbores malæ, et ideo non poteratis tunc nisi malos fructus facere : « Nunc autem lux in Domino, » id est, et jam facti arbores bonæ, date fructus bonos : quod sequitur dicens : « Sicut filii lucis ambulate : fructus enim » luminis est in omni justitia et veritate : probantes quid

[1] Matth. x, 29. — Id. [2] vii, 17. — [3] Rom. ii, 25. — [4] I Retr. xxii. — [5] Matth. xii, 33. — [6] Ibid. 34. — [7] Ephes. v, 8.

» sit bene placitum Domino. » Nam et in ipso Evangelii capitulo si non studio malevolentiæ fugeret Adimantus, posset advertere quomodo dicatur Deus malum facere. Ibi enim ait Dominus, quod etiam iste commemoravit : « Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, excidetur, » et in ignem mittetur [1]. » Hæc sunt mala quæ Deus facit, id est, peccatoribus pœnas, quod in ignem mittet arbores, quæ in malitia perseverantes fieri bonæ noluerint, cum hoc ipsis arboribus malum sit. Deus autem, ut sæpe dixi, non dat fructus malos, quia justitiæ fructus est vindicta peccati.

CAPUT XXVII.

De eo quod in Isaïa propheta scriptum est : « Ego » sum Deus qui facio pacem, et constituo mala [2]. » Etiam hoc eadem regula solvitur. Non enim reprehendit Adimantus quod dixit Deus : « Facio pacem » : sed quod dixit : « Constituo mala. » Cum Paulus apostolus hæc duo similiter uno in loco etiam latius tractaverit dicens : « Vides ergo bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem » qui ceciderunt, severitatem ; in te autem bonitatem, si » permanseris in bonitate : alioquin et tu excideris, et illi » si non permanserint in incredulitate, inserentur : Po- » tens est enim Deus iterum inserere illos [3]. In hoc sermone apostolico satis apparet bonitas Dei, secundum quam dixit Isaïas: « Ego sum Deus qui facio pacem : et severitas, secundum quam dixit : « Constituo mala. Simul etiam ostendit in nostra potestate esse [4], ut vel inseri

[1] Matth. VII, 29.— [2] Isaï. XLV, 7.— [3] Rom. XI, 22, 23.— [4] I Retr. XXII.

bonitate ipsius, vel excidi severitate mereamur. Non ergo est Isaïæ contrarium Evangelium, sicut putat, vel potius putari cupit Adimantus, ubi Dominus ait : « Beati paci-» fici, quia filii Dei vocabuntur[1]. » Vel ex ipsa enim parte debuit agnoscere etiam Isaïam scire filios Dei esse pacificos, quia per eum dixit Deus : « Ego sum qui facio pa-» cem[2]. » Sed cum in alia parte ad male intelligendum oculum fixit, in altera se ipse excæcavit. Quod si vellet alius similiter cæcus dicere bonum esse Vetus Testamentum, ubi dicit Deus : « Nolo mortem peccatoris, quan-» tum ut revertatur et vivat[3] : » malum autem esse Novum Testamentum, ubi dicit Christus : « Ite in ignem » æternum, qui præparatus est diabolo et angelis » ejus[4] : » nonne in foveam cadens omnes qui se sequerentur, indoctos et Scripturarum ignaros in imperitiæ cæcitatem germinante malitia secum pariter præcipitaret? Qui autem oculo pio legit, et in Novo Testamento invenit quod isti accusant in Vetere, et in Vetere quod laudant in Novo.

CAPUT XXVIII.

De eo quod scriptum est in Isaïa : « Et factum est eo » anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum seden-» tem in sede altissima, et plena erat domus gloriæ ip-» sius, et in circumitu Seraphim stabant, senas alas ha-» bentes, et binis quidem operiebant faciem ipsius, binis » vero pedes[5]. » Huic loco illud opponit Adimantus,

[1] Matth. v, 9. — [2] Isaï. xlv, 7. — [3] Ezech. xxxiii, 11. — [4] Matth. xxv, 41. — [5] Isaï. vi, 1, 2.

quod ait Apostolus: « Regi autem sæculorum invisibili » honor et laus in sæcula[1]. » In qua quæstione quærendum est, quid ei visum fuerit, vel in illa visione Isaïæ binas alas prætermittere, quibus volabant Seraphim, dicentes: » Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth: » vel in Apostoli verbis non totum dicere. Nam ita dicit Apostolus: « Regi autem sæculorum invisibili, incorrup- » tibili. soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum. » An forte timuit ne Trinitatis commemoratio commendaret Prophetam lectori, et aliquid magnum ibi latere suspicaretur? Ter enim dicitur: « Sanctus, Sanctus, Sanctus » Dominus Deus Sabaoth. » In Apostolo autem forte vidit, quod si dixisset: « Incorruptibili Deo: » responderetur illi quod nunc istis dicimus: Quid ergo incorruptibili Deo factura erat gens tenebrarum, si cum ea pugnare noluisset: Aut si forte mendosos codices legerat, aut iste mendosus est ubi nos ipsum Adimantum legimus, non est diutius de re dubia disserendum: sed jam quærendum est quomodo et Propheta dixerit vidisse se Deum in sede altissima, et apostolus Paulus verum dixerit, invisibilem Deum. Interrogo itaque istos utrum invisibilia possint conspici. Si dicunt posse, quid ergo calumniantur, si Deum invisibilem Propheta conspexit? Si autem dicunt non posse, ipsi Apostolo potius calumnientur, si audent, qui ait: « Invisibilia enim Dei a constitutione » mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciun- » tur[2]. » Ipse enim dixit esse « Invisibilia, » et ipse rursus dicit: « Conspiciuntur. » Nonne hic coguntur fateri oculis corporeis esse invisibilia, menti vero esse visibilia? Sic igitur et Propheta Deum, que corporaliter invisibilis est, non corporaliter, sed spiritualiter vidit.

[1] I Tim. I, 17. — [2] Rom. I, 10.

Nam multa genera visionis in Scripturis sanctis inveniuntur. Unum secundum oculos corporis, sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambre [1], et Moyses ignem in rubo [2], et Discipuli transfiguratum Dominum in monte inter Moysen et Eliam [3]: et cætera hujusmodi. Alterum secundum quod imaginamur ea quæ per corpus sentimus: nam et pars ipsa nostra cum divinitus assumitur, multa revelantur non per oculos corporis, aut aures, aliumve sensum carnalem, sed tamen his similia, sicut vidit Petrus discum illum submitti e cœlo cum variis animalibus [4]. Ex hoc genere est etiam istud Isaïæ, quod imperitissime impii reprehendunt. Non enim Deum forma corporea circum terminat: sed quemadmodum figurate, non proprie, multa dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur. Tertium autem genus visionis est secundum mentis intuitum, quo intellecta conspiciuntur veritas atque sapientia: sine quo genere illa duo quæ prius posui, vel infructuosa sunt, vel etiam in errorem mittunt. Cum enim ea, quæ sive corporeis sensibus, sive illi parti animæ quæ corporalium rerum imagines capit, divinitus demonstrantur, non solum sentiuntur his modis, sed etiam mente intelliguntur, tunc est perfecta revelatio. Ex hoc tertio genere est visio illa, quam commemoravi, dicente Apostolo: « Invisibilia enim Dei a constitutione » mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. » Hac visione videtur Deus, cum per pietatem fidei et per agnitionem Dei morum optimorum corda mundantur. Quid enim profuit Balthasari regi, quod manum scribentem ante oculos suos in pariete conspexit [5]? Cui visioni quia non potuit adjungere mentis aspectum, quærebat

[1] Gen. XVIII, 1. — [2] Exod. III, 1. — [3] Matth. XVII, 2. — [4] Act. XI, 5. — [5] Dan. V. 5.

adhuc videre quod viderat. Tali autem acie luminis, qua ista intelliguntur, Daniel præditus, mente vidit, quod ille viderat corpore. Rursus illa parte animi, quæ imagines corporum capit, vidit somnium Nabuchodonosor rex [1], et quoniam non habebat idoneum oculum mentis ad melius videndum quod viderat, id est, ad intelligendum quod viderat, ideo ad interpretandum visum suum, aspectum quæsivit alienum, ejusdem scilicet Danielis: cui tamen aperienti ut certam accommodaret fidem, etiam ipsum somnium ut sibi diceretur exegit. Daniel autem revelante sancto Dei Spiritu, et quid ille vidisset in somnis ea parte vidit qua corporum capiuntur imagines, et quid significaret mente conspexit [2]. Non est autem propheta veri Dei et summi, qui oblita divinitus visa, vel solo corpore, vel etiam illa parte spiritus videt qua corporum capiuntur imagines, et mente non videt. Sed plerumque in Scripturis sic posita inveniuntur, quemadmodum visa sunt, non etiam quemadmodum intellecta sunt; ut mentis visio, in qua totus fructus est, exercendis lectoribus servaretur. Sed ex multis quæ aperte sunt scripta, manifestatur nobis quomodo illa intellexerint, quæ sic in libris posuerunt, quomodo figurate illis demonstrata sunt. Ad duo enim genera illa visionis pertinent figuratæ demonstrationes : ad mentis autem, id est, ad intelligentiæ visionem simplex et propria pertinet revelatio rerum intellectarum atque certarum. Omnia tamen hæc genera mirificis et ineffabilibus distributionibus exhibet atque moderatur Spiritus sanctus summæ incommutabilisque sapientiæ. Sed isti miseri sunt qui calumniantur Prophetæ dicenti quod Deum viderit, objicientes Apostolicam sententiam, ubi invisibilem dixit. Si enim alter objiciat huic Apostolico verbo Evangelicum verbum, quo Dominus ait : « Beati

[1] Dan. II, 1. — [2] Ibid. 26.

» mundicordes, quoniam ipsi Deum videbunt[1] : » quomodo respondebunt posse invisibilem videri? Verbo enim premunt imperitos, et quatenus invisibilis Deus dictus sit, et si cognoscunt, cognosci timent. Tanta est pernicies animorum, qui cum vincere hominem volunt, ab errore vincuntur.

[1] Matth. v, 8.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA EPISTOLAM

MANICHÆI QUAM VOCANT FUNDAMENTI,

LIBER UNUS[1].

REFELLIT PRIORES PARTES EPISTOLÆ MANICHÆI, OSTENDENS IPSUM PRO MANIFESTA QUAM POLLICEBATUR, ET PRO CERTA COGNITIONE, NONNISI INCERTA ET ABSURDA DELIRAMENTA SUIS SECTATORIBUS PROPONERE.

I. Unum verum Deum omnipotentem[2], ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, et rogavi et rogo, ut in refellenda et revincenda hæresi vestra, Manichæi, cui et vos fortasse imprudentius quam malitiosius adhæsistis, det mihi mentem pacatam atque tranquillam, et magis de vestra correctione, quam de subversione cogitantem. Quanquam enim Dominus per suos servos regna subvertat erroris : ipsos tamen homines, in quantum homines sunt, emendandos esse potius, quam perdendos jubet. Et quidquid divinitus ante illud ultimum judicium vindicatur, sive per improbos sive per justos, sive per nescientes sive per scientes, sive occulte sive palam, non ad

[1] Scriptus circiter annum 397. — Vide Retract. lib. I, cap. 2. — [2] Vide D. Caillou, tom. XXII, p. 115-119.

interitum hominum, sed ad medicinam valere credendum est : quam qui respuerint, extremo supplicio præparantur. Quapropter cum in hac universitate rerum, alia sint quæ valent ad corporalem vindictam, sicut ignis, et venenum, et morbus, et cætera hujusmodi; alia quibus apud se ipsum non molestiis corporis sui, sed cupiditatum suarum laqueis animus puniatur, sicuti est damnum, exilium, orbitas, contumelia, et his similia; quædam vero non sint cruciamenta, sed quasi fomenta et lenimenta languentium, ut sunt consolationes, cohortationes, disputationes, et quæcumque sunt talia; horum omnium quædam etiam per malos nescientes operatur summa Dei justitia, quædam autem per scientes bonos. Nostrum igitur fuit eligere et optare meliora, ut ad vestram correctionem aditum haberemus, non in contentione et æmulatione et persecutionibus[1], sed mansuete consolando, benevole cohortando, leniter disputando : sicut scriptum est : « Servum autem Domini non oportet » litigare, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patien- » tem, in modestia corripientem diversa sentientes[2]. » Nostrum ergo fuit velle has partes expetere : Dei est volentibus et petentibus donare quod bonum est.

II. Illi in vos sæviant, qui nesciunt cum quo labore verum inveniatur, et quam difficile caveantur errores. Illi in vos sæviant, qui nesciunt quam rarum et arduum sit carnalia phantasmata piæ mentis serenitate superare. Illi in vos sæviant, qui nesciunt cum quanta difficultate sanetur oculus interioris hominis, ut possit intueri solem suum : non istum quem vos colitis cœlesti corpore, oculis carneis et hominum et pecorum fulgentem atque radiantem : sed illum de quo scriptum est per Prophetam : « Ortus est mihi justitiæ Sol[3]. » Et de quo dictum est in

[1] Rom. XIII, 13. — [2] 2 Tim. II, 24. — [3] Malach. IV, 2.

Evangelio : « Erat lumen verum, quod illuminat omnem » hominem venientem in hunc mundum[1]. » Illi in vos sæviant, qui nesciunt quibus suspiriis et gemitibus fiat, ut ex quantulacumque parte possit intelligi Deus. Postremo illi in vos sæviant, qui nunquam tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident.

III. Ego autem qui diu multumque jactatus tandem respicere potui quid sit illa sinceritas, quæ sine inanis fabulæ narratione percipitur; qui vanas imaginationes animi mei variis opinionibus erroribusque collectas vix miser merui Domino opitulante convincere; qui me ad detergendam caliginem mentis, tam tarde clementissimo medico vocanti blandientique subjeci; qui diu flevi, ut incommutabilis et immaculabilis substantia concinentibus divinis Libris sese mihi persuadere intrinsecus dignaretur : qui denique omnia illa figmenta, quæ vos diuturna consuetudine implicatos et constrictos tenent, et quæsivi curiose, et attente audivi, et temere credidi, et instanter quibus potui persuasi, et adversus alios pertinaciter animoseque defendi; sævire in vos omnino non possum, quos sicut me ipsum illo tempore, ita nunc debeo sustinere, et tanta patientia vobiscum agere, quanta mecum egerunt proximi mei, cum in vestro dogmate rabiosus et cæcus errarem.

IV. Ut autem facilius mitescatis, et non inimico animo vobisque pernicioso mihi adversemini, illud quovis judice impetrare me a vobis oportet, ut ex utraque parte omnis arrogantia deponatur. Nemo nostrum dicat jam se invenisse veritatem : sic eam quæramus, quasi ab utrisque nesciatur. Ita enim diligenter et concorditer quæri poterit, si nulla temeraria præsumptione inventa et cognita esse credatur. Aut si hoc a vobis impetrare non possum,

[1] Joan. I, 9.

saltem illud concedite, ut vos tanquam incognitos nunc primum audiam, nunc primum discutiam. Justum puto esse quod postulo : hac sane lege servata, ut vobiscum non orem, non conventicula celebrem, non Manichæi nomen accipiam, si non mihi de omnibus rebus ad salutem animæ pertinentibus sine ulla caligine rationem perspicuam dederitis.

V. In catholica enim Ecclesia, ut omittam sincerissimam sapientiam, ad cujus cognitionem pauci spiritales in hac vita perveniunt, ut eam, ex minima quidem parte, quia homines sunt, sed tamen sine dubitatione cognoscant : cæteram quippe turbam non intelligendi vivacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit : ut ergo hanc omittam sapientiam, quam in Ecclesia esse catholica non creditis; multa sunt alia quæ in ejus gremio me justissime teneant. Tenet consensio populorum atque gentium : tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, charitate aucta, vetustate firmata : tenet ab ipsa sede Petri Apostoli, cui pascendas oves suas post resurrectionem Dominus commendavit, usque ad præsentem episcopatum successio sacerdotum : tenet postremo ipsum Catholicæ nomen, quod non sine causa inter tam multas hæreses sic ista Ecclesia sola obtinuit, ut cum omnes hæretici se catholicos dici velint, quærenti tamen peregrino alicui, ubi ad Catholicam conveniatur, nullus hæreticorum vel basilicam suam vel domum audeat ostendere. Ista ergo tot et tanta nominis christiani charissima vincula recte hominem tenent credentem in catholica Ecclesia, etiam si propter nostræ intelligentiæ tarditatem vel vitæ meritum veritas nondum se apertissime ostendat. Apud vos autem, ubi nihil horum est quod me invitet ac teneat, sola personat veritatis pollicitatio : quæ quidem si tam manifesta monstratur, ut in dubium venire non possit,

præponenda est omnibus illis rebus, quibus in Catholica teneor : si autem tantummodo promittitur, et non exhibetur, nemo me movebit ab ea fide quæ animum meum tot et tantis nexibus christianæ religioni astringit.

VI. Videamus igitur quid me doceat Manichæus, et potissimum illum consideremus librum, quem Fundamenti Epistolam dicitis, ubi totum pene quod creditis continetur. Ipsa enim nobis illo tempore miseris quando lecta est, illuminati dicebamur a vobis. Certe sic incipit : « Manichæus apostolus Jesu Christi providentia Dei » Patris. Hæc sunt salubria verba, de perenni ac vivo » fonte. » Jam cum bona patientia, si placet, attendite quid quæram. Non credo istum esse Apostolum Christi. Quæso ne succenseatis, et maledicere incipiatis. Nostis enim me statuisse, nihil a vobis prolatum temere credere. Quæro ergo qui sit iste Manichæus? Respondebitis, Apostolus Christi. Non credo : quid jam dicas aut facias, non habebis : promittebas enim scientiam veritatis, et nunc quod nescio cogis ut credam. Evangelium mihi fortasse lecturus es, et inde Manichæi personam tentabis asserere. Si ergo invenires aliquem, qui Evangelio nondum credit, quid faceres dicenti tibi : Non credo? Ego vero Evangelio non crederem, nisi me catholicæ commoveret auctoritas: Quibus ergo obtemperavi dicentibus : Crede Evangelio; cur eis non obtemperem dicentibus mihi : Noli credere Manichæis? Elige quid velis. Si dixeris : Crede Catholicis : ipsi me monent ut nullam fidem accommodem vobis : quapropter non possum illis credens, nisi tibi non credere. Si dixeris : Noli Catholicis credere : non recte facies per Evangelium me cogere ad Manichæi fidem, quia ipsi Evangelio Catholicis prædicantibus credidi. Si autem dixeris : Recte credidisti Catholicis laudantibus Evangelium, sed non recte illis credidisti vituperantibus

Manichæum : usque adeo me stultum putas, ut nulla reddita ratione quod vis credam, quod non vis non credam? Multo enim justius atque cautius facio, si Catholicis quoniam semel credidi, ad te non transeo, nisi me non credere jusseris, sed manifestissime ac apertissime scire aliquid feceris. Quocirca si mihi rationem redditurus es, dimitte Evangelium. Si ad Evangelium te tenes, ego me ad eos teneam, quibus præcipientibus Evangelio credidi; et his jubentibus tibi omnino non credam. Quod si forte in Evangelio aliquid apertissimum de Manichæi apostolatu invenire potueris, infirmabis mihi Catholicorum auctoritatem, qui jubent ut tibi non credam : qua infirmata, jam nec Evangelio credere potero, quia per eos illi credideram; ita nihil apud me valebit, quidquid inde protuleris. Quapropter si nihil manifestum de Manichæi apostolatu in Evangelio reperitur, Catholicis potius credam quam tibi. Si autem aliquid inde manifestum pro Manichæo legeris, nec illis, nec tibi : illis, quia de te mihi mentiti sunt; tibi autem, quia eam scripturam mihi profers, cui per illos credideram, qui mihi mentiti sunt. Sed absit ut ego Evangelio non credam. Illi enim credens, non invenio quomodo possim etiam tibi credere. Apostolorum enim nomina, quæ ibi leguntur[1], non inter se continent nomen Manichæi. In loco autem traditoris Christi quis successerit, in Apostolorum Actibus legimus[2] : cui libro necesse est me credere, si credo Evangelio, quoniam utramque Scripturam similiter mihi catholica commendat auctoritas. In eodem etiam libro de vocatione atque apostolatu Pauli vulgatissimam tenemus historiam[3]. Lege mihi jam, si potes, in Evangelio, ubi Manichæus apostolus dictus est; vel in aliquo alio libro,

[1] Matth. x, 2. Marc. III, 13, et Luc. VI, 13. — [2] Act. I, 26. — [3] Id. IX, 4.

cui me jam credidisse confiteor. An illud lecturus es, ubi Spiritum sanctum Paracletum Dominus promisit Apostolis[1]. De quo loco vide quot et quanta sint, quæ me revocent et deterreant, ne Manichæo credam.

VII. Quæro enim, cur epistolæ hujus principium sit « Manichæus apostolus Jesu Christi : » et non sit, Paracletus apostolus Jesu Christi. Si autem missus a Christo Paracletus Manichæum misit, cur lego : « Manichæus » apostolus Jesu Christi; » et non potius, Manichæus apostolus Paracleti? Si dicis ipsum esse Christum, qui est etiam Spiritus sanctus, contra dicis ipsi Scripturæ, ubi Dominus ait : « Et alium Paracletum mittam vobis[2]. » Si autem Christi nomen ideo recte positum putas, non quia ipse est Christus, qui et Paracletus, sed quia ejusdem sunt ambo substantiæ; id est, non quia unus est, sed quia unum sunt : poterat et Paulus dicere, Paulus apostolus Dei Patris; quia dixit Dominus : « Ego et Pater » unum sumus[3]. » Nusquam hoc dicit : sed nec quisquam Apostolorum Patris se apostolum scribit. Quid sibi ergo vult ista novitas? Nonne vobis videtur nescio quam redolere fallaciam? Certe si nihil interesse arbitratus est, cur non varie in aliis epistolis apostolum Christi se nominat, in aliis Paracleti? Sed Christi semper audivi, quotiescumque audivi : Paracleti autem nec semel. Quid hoc esse causæ arbitramur, nisi quia illa superbia, mater omnium hæreticorum, impulit hominem, ut non missum se a Paracleto vellet videri; sed ita susceptum, ut ipse Paracletus diceretur. Sicut Jesus Christus homo, non a Dei Filio, id est, Virtute et Sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, missus est; sed ita susceptus secundum catholicam fidem, ut ipse esset Dei Filius, id est, in illo ipso Dei Sapientia sanandis peccatoribus appareret : sic

[1] Joan. XIV, 16. — [2] Ibid. — [3] Id. X, 30.

se ille voluit a Spiritu sancto, quem Christus promisit, videri esse susceptum, ut jam cum audimus Manichæum Spiritum sanctum, intelligamus apostolum Jesu Christi, id est, missum a Jesu Christo, qui eum se missurum esse promisit. Singularis audacia ista et ineffabile sacrilegium!

VIII. Sed tamen quæro, cum Pater et Filius et Spiritus sanctus, vobis etiam confitentibus, non dispari natura copulentur, cur hominem susceptum a Spiritu sancto Manichæum, non putatis turpe, natum ex utroque sexu prædicare; hominem autem susceptum ab unigenita Sapientia Dei, natum de virgine credere formidatis? Si caro humana, si concubitus viri, si uterus mulieris non potuit inquinare Spiritum sanctum, quomodo potuit uterus virginis inquinare Dei Sapientiam? Manichæus ergo iste qui de sancto Spiritu et evangelica lectione gloriatur, necesse est vobis concedat, aut missum se esse a Spiritu sancto, aut susceptum. Si missus est, Paracleti se apostolum dicat; si susceptus, concedat ei hominem matrem quem suscepit unigenitus Filius, si ei quem suscepit Spiritus sanctus concedit et patrem. Credat virginitate Mariæ Verbum Dei non esse pollutum, si concubitu parentum suorum Spiritum sanctum non potuisse pollui ut credamus hortatur. Quod si dixeritis, non in utero vel ante uterum, sed jam natum Manichæum a Spiritu sancto esse susceptum, sufficit fateamini habuisse carnem de viro et fœmina procreatam. Cum enim vos non timeatis viscera et sanguinem Manichæi de humano concubitu venientem, et intestina fimo plena, quæ illa caro gestabat, et his omnibus non credatis contaminatum esse Spiritum sanctum, a quo illum hominem susceptum esse creditis: cur ergo uterum virginalem et intacta genitalia reformidem, et non potius credam Sapientiam Dei in ipsis maternis visceribus homine suscepto

immaculatam sinceramque mansisse? Quapropter quoniam sive missum, sive susceptum a Paracleto se Manichæus vester affirmet, nihil horum poterit obtinere : ego jam cautior neque missum eum credo, neque susceptum.

IX. Nam quod addidit dicens : « Providentia Dei Patris; » quid aliud ambivit Jesu Christo nominato, cujus se dicit apostolum, et Deo Patre, cujus providentia missum se dicit a Filio, nisi ut Spiritum sanctum ipsum tertium esse crederemus? Sic enim scribit : « Manichæus apostolus Jesu Christi, providentia Dei Patris. » Spiritus sanctus nominatus non est, qui maxime debuit ab eo nominari, qui nobis apostolatum suum Paracleti promissione commendat, ut evangelica auctoritate imperitos premat. Quod cum a vobis quæritur, respondetis utique Manichæo apostolo nominato, Spiritum sanctum Paracletum nominari, quia in ipso venire dignatus est. Quæro ergo, sicut superius dicebam, quare exhorreatis cum dicit catholica Ecclesia, eum in quo venit divina Sapientia, natum esse de virgine : cum vos eum in quo Spiritum sanctum venisse prædicatis, natum de fœmina viro mixta nihil horreatis? Quid ergo aliud suspicer nescio, nisi quia iste Manichæus, qui per Christi nomen ad imperitorum animos aditum quærit, pro Christo ipso se coli voluit? Hoc unde conjiciam, breviter dicam. Cum sæpe a vobis quærerem illo tempore quo vos audiebam, quæ causa esset, quod Pascha Domini plerumque nulla, interdum a paucis tepidissima celebritate frequentaretur, nullis vigiliis, nullo prolixiore jejunio indicto Auditoribus, nullo denique festiviore apparatu, cum vestrum bema[1], id est, diem quo Manichæus occisus est, quinque gradibus instructo tribunali et pretiosis linteis adornato, ac in promptu posito et objecto adorantibus, magnis

[1] Βῆμα, id est, gradus.

honoribus prosequamini. Hoc ergo cum quærerem, respondebatur ejus diem passionis celebrandum esse qui vere passus esset: Christum autem qui natus non esset, neque veram, sed simulatam carnem humanis oculis ostendisset. non pertulisse, sed finxisse passionem. Quis non ingemiscat homines, qui se Christianos dici volunt, timere ne polluatur veritas de virginis utero, et de mendacio non timere? Sed ut ad rem redeam, quis non suspicetur, cum diligenter attenderit, ideo negari a Manichæo Christum natum esse de fœmina, et humanum corpus habuisse, ne passio ejus, quod totius jam orbis festissimum tempus est, ab eis qui sibi credidissent celebraretur, et non tanta devotione diem mortis suæ desiderata solemnitas honoraret? Hoc enim nobis erat in illa bematis celebritate gratissimum, quod per Pascha frequentabatur: quoniam vehementius desiderabamus illum diem festum, subtracto alio qui solebat esse dulcissimus.

X. Fortasse dicas mihi: Quando ergo venit a Domino promissus Paracletus? Hic ego si non haberem aliud quod crederem; facilius eum adhuc venturum expectarem, quam per Manichæum venisse concederem. Nunc vero cum in Actibus Apostolorum manifestissime sancti Spiritus prædicetur adventus, quæ me necessitas cogit hæreticis tam periculose et tam facile credere? In libro enim memorato sic scriptum est: « Primum quidem sermonem fecimus de omnibus, o Theophile, quæ cœpit » Jesus facere et docere in die, qua Apostolos elegit per » Spiritum sanctum, et præcepit prædicare Evangelium. » Quibus præbuit se vivum post passionem in multis argumentis dierum, visus est eis per dies quadraginta, » et docens de regno Dei, et quomodo conversatus sit » cum illis, et præceperit eis ne discederent ab Jerosolymis, sed sustinerent pollicitationem Patris, quam au-

» distis, inquit, ex ore meo. Quoniam Joannes quidem » baptizavit aqua, vos autem Spiritu sancto incipietis » baptizari : quem et accepturi estis non post multos dies » istos usque ad Pentecosten. Illi quidem cum venissent, » interrogabant eum, dicentes; Domine : si hoc in tem- » pore repræsentaberis, et quando regnum Israël? Ille » autem dixit : Nemo potest cognoscere tempus, quod » Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem » Spiritus sancti supervenientem in vos, et eritis mihi » testes apud Jerusalem, et in tota Judæa et Samaria, et » usque in totam terram[1]. » Ecce habes ubi commemoravit Discipulos pollicitationis paternæ, quam ex ore ejus audierant de Spiritu sancto venturo. Nunc videamus quando sit missus. Paulo post enim sequitur, et dicit : « In illo tempore, quo suppletus est dies Pentecostes, » fuerunt omnes eadem animatione simul in unum : et » factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur flatus » vehemens, et implevit totum illum locum, in quo erant » sedentes : et visæ sunt illis linguæ divisæ quasi ignis, » qui et insedit super unumquemque illorum. Et impleti » sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui linguis, » quomodo Spiritus dabat eis pronuntiare. Jerosolymis » autem fuerunt habitantes Judæi homines ex omni na- » tione, quæ est sub cœlo. Et cum facta esset vox, col- » lecta est turba, et confusa est : quoniam audiebat unus- » quisque suo sermone et suis linguis loquentes eos. » Stupebant autem, et mirabantur, ad invicem dicentes : » Nonne omnes qui loquuntur, natione sunt Galilæi? Et » quomodo agnoscimus in illis sermonem in quo nati su- » mus? Parthi, Medi, Elamitæ, et qui inhabitant Me- » sopotamiam, Armeniam et Cappadociam, Pontum, » Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Ægyptum et regio-

[1] Act. I, 1-18.

» nes Africæ, quæ est ad Cyrenen; et qui advenerant » Romani, et Judæi, et incolæ, et Cretes, et Arabes, » audiebant loquentes illos suis linguis magnalia Dei. » Stupebant autem, et hæsitabant ob id quod factum est, » dicentes : Quidnam hoc vult esse? Alii autem irride- » bant, dicentes : Hi musto omnes onerati sunt[1]. » Ecce ubi venit Spiritus sanctus : quid vultis amplius? Si Scripturis credendum est, cur non his potius credam, quæ robustissima auctoritate firmatæ sunt; quæ cum ipso Evangelio, ubi promissum Spiritum sanctum pariter credimus, innotescere populis et commendari posteris prædicarique meruerunt? Hos ergo Actus Apostolorum Evangelio pari auctoritate conjunctos cum lego, invenio non solum esse promissum illis veris Apostolis sanctum Spiritum, sed etiam tam manifeste missum, ut nullus de hac re locus relinqueretur erroribus.

XI. Clarificatio enim Domini nostri apud homines, resurrectio est a mortuis, et in cœlum ascensio. Scriptum est autem in Evangelio κατὰ Ιωάννιν : « Spiritus autem » nondum erat datus, quia Jesus nondum erat clarifica- » tus[2]. » Si ergo propterea nondum erat datus, quia Jesus nondum erat clarificatus, clarificato Jesu necessario statim datus est. Et propter ipsam geminam clarificationem, secundum hominem et secundum Deum, bis etiam datus est Spiritus sanctus : semel, postquam resurrexit a mortuis, cum insufflavit in faciem Discipulorum, dicens : « Accipite Spiritum sanctum[3]. » Et iterum, postquam ascendit in cœlum, decem diebus transactis[4] : qui numerus perfectionem significat; cum septenario numero, quo condita universa consistunt, additur Trinitas conditoris. De quibus rebus inter spiritales viros pie cauteque multa tractantur. Sed ego a proposito non recedam : suscepi

[1] Act. II, 1-3. — [2] Joan. VII, 39. — [3] Id. XX, 22. — [4] Act. II, 2.

enim prius vobiscum sic agere, ut non ego vos doceam, quod superbum fortasse arbitramini; sed tanquam ipse a vobis discere studeam, quod novem annis non potui. Quapropter habeo quibus litteris credam de adventu Spiritus sancti, quibus me credere si prohibetis, ne temere credam quod nescio, sic enim soletis monere, multo minus vestris litteris credam. Quare aut omnes libros auferte de medio, et disputando pandite veritatem, de qua dubitare non possim : aut tales proferte libros, quibus non mihi cum arrogantia imponatur quod credam, sed exhibeatur sine fraude quod discam. Fortasse, inquis, et hæc epistola talis est. Nolo ergo in ejus limine ulterius immorari : interiora videamus.

XII. « Hæc sunt, inquit, salubria verba ex perenni ac vivo fonte, quæ qui audierit, et eisdem primum crediderit, deinde quæ insinuant custodierit, nunquam erit morti obnoxius, verum æterna et gloriosa vita fruetur. Nam profecto beatus est judicandus, qui hac divina instructus cognitione fuerit, per quam liberatus in sempiterna vita permanebit. » Et hæc, ut videtis, pollicitatio est, nondum exhibitio veritatis : et vos quoque animadvertere facillime potestis, isto velamine quoslibet errores fucari posse, ut imperitorum animis per ornatam januam latenter irrepant. Si enim diceret : Hæc sunt pestifera verba ex venenoso fonte, quæ qui audierit, et eisdem primum crediderit, deinde quæ insinuant custodierit, nunquam erit vitæ restituendus, verum pœnali et ærumnosa morte afficietur : (nam profecto miser est judicandus, qui hac inferna implicatus imperitia fuerit, per quam demersus in sempiternis cruciatibus permanebit :) si ergo hoc diceret, verum diceret : sed libro huic non solum nullum conciliaret lectorem; sed omnes in quorum manus incidisset, in maxima odia concitaret. Quam ob rem

ad consequentia transeamus, nec nos ista decipiant quæ possunt esse bonis et malis, doctis et indoctis verba communia. Quid ergo sequitur?

XIII. « Pax, inquit, Dei invisibilis, et veritatis notitia sit cum fratribus sanctis et charissimis, qui mandatis cœlestibus credunt pariter atque deserviunt. » Ita sit, ut dicit. Nam et ista benigna et acceptissima optatio est. Tantum meminerimus hæc et a bonis doctoribus et a deceptoribus dici posse. Itaque si nulla nisi talia diceret, omnibus legendum et amplectendum esse concederem. Nec illa quæ adhuc sequuntur, improbaverim; adjungit enim : « Sed et dextera luminis tueatur et eripiat vos ab omni incursatione maligna, et a laqueis mundi. » Et omnino quidquid in hujus epistolæ principio scriptum est, donec veniatur ad causam, nolo reprehendere, ne in rebus minoribus multum operæ consumatur. Jam ergo evidentissimam pollicitationem hominis videamus.

XIV. « De eo igitur, inquit, frater dilectissime Pattici, de quo mihi significasti, dicens : Nosse te cupere cujusmodi sit nativitas Adæ et Evæ, utrum verbo sint iidem prolati, an primogeniti ex corpore : respondebitur tibi ut congruit. Namque de his a plerisque in variis scripturis relationibusque dissimili modo insertum atque commemoratum est. Quapropter veritas istius rei ut sese habet ab universis fere gentibus ignoratur, et ab omnibus qui etiam de hoc diu multumque disputarunt. Si enim illis super Adæ et Evæ generatione provenisset manifesto cognoscere, nunquam corruptioni et morti subjacerent. » Manifestam ergo cognitionem hujus rei nobis pollicetur, ne corruptioni ac morti subjiciamur. Et si adhuc parum est, vide quid sequatur : « Necessario ergo, inquit, plura sunt ante commemoranda, ut ad istud mysterium sine ulla possit ambiguitate perveniri. » Hoc est quod dicebam,

sic mihi demonstrari debere veritatem, ut ad eamdem sine ulla ambiguitate perveniam. Quod si ipse non polliceretur, me tamen hoc exigere et flagitare oportebat, ut tanta mercede cognitionis evidentissimæ atque certissimæ ex catholico Christiano quibuslibet contradicentibus Manichæum me fieri non puderet. Jam igitur audiamus quid afferat.

XV. « Unde si tibi videtur, inquit, ausculta prius quæ fuerint ante constitutionem mundi, et quo pacto prælium sit agitatum, ut possis luminis sejungere naturam ac tenebrarum. » Jam incredibilia et falsa omnino proposuit. Quis enim credat ante constitutionem mundi ullum prælium fuisse commissum? Et tamen si est credibile, modo nos non credere, sed cognoscere venimus. Nam qui dicit Persas et Scythas ante multos annos secum bellasse, rem dicit credibilem; eam tamen quam vel auditam vel lectam possumus credere, non expertam comprehensamque cognoscere. Cum ergo istum repudiarem, si tale aliquid diceret; non enim ea promisit, quæ cogeret credere, sed quæ possem sine ulla ambiguitate cognoscere: quomodo eum non repudiabo, quando non modo incerta dicit, sed etiam incredibilia. Sed quid si aliquibus rationibus ea perspicua et cognita faciet? Audiamus ergo, si possumus, cum tota patientia et lenitate quod sequitur.

XVI. « Hæc quippe, inquit, in exordio fuerunt, duæ substantiæ a sese divisæ. Et luminis quidem imperium tenebat Deus Pater, in sua sancta stirpe perpetuus, in virtute magnificus, natura ipsa verus, æternitate propria semper exultans, continens apud se sapientiam et sensus vitales: per quos etiam duodecim membra luminis sui comprehendit, regni videlicet proprii divitias affluentes. In uno quoque autem membrorum ejus sunt recondita millia innumerabilium et immensorum thesaurorum. Ipse

vero Pater in sua laude præcipuus, magnitudine incomprehensibilis, copulata habet sibi beata et gloriosa sæcula, neque numero, neque prolixitate æstimanda, cum quibus idem sanctus atque illustris Pater et genitor degit, nullo in regnis ejus insignibus aut indigente aut infirmo constituto. Ita autem fundata sunt ejusdem splendidissima regna supra lucidam et beatam terram, ut a nullo unquam aut moveri aut concuti possint. »

XVII. Hæc mihi unde probaturus est, aut hæc ipse unde cognovit? Noli me terrere Paracleti nomine. Primo, quia non credere incognita, sed certa cognoscere accessi, a vobis ipsis factus timidior. Vos enim nostis, temere credentibus quam vehementer insultare soleatis : præsertim cum ipse, qui jam cœpit incerta narrare, plenam ac firmam scientiam paulo ante promiserit. Deinde, quoniam si mihi fides imperanda est, magis me teneret illa Scriptura, ubi lego, venisse Scriptum sanctum, et Apostolos inspirasse, quibus eum Dominus se missurum esse promiserat[1]. » Quapropter aut ea quæ dicit, proba mihi vera esse, ut ostendas quæ non possum credere ; aut eum qui dicit, proba mihi Spiritum sanctum esse, ut credam quæ non potes ostendere. Ego namque catholicam fidem profiteor, et per illam me ad certam scientiam perventurum esse præsumo : tu vero, qui fidem meam labefactare conaris, certam scientiam trade, si potes; ut id quod credidi, temere me credidisse convincas. Duo sunt quæ mihi profers : unum, cum dicis Spiritum sanctum esse qui loquitur ; et alterum, cum dicis manifesta esse quæ loquitur. Utrumque abs te sine ulla dubitatione cognoscere debui : sed non sum avarus; unum horum doce. Ostende hunc esse Spiritum sanctum, et credam vera esse quæ dicit, etiamsi nesciam : aut ostende vera esse quæ dicit, et cre-

[1] Act. II, 1, et Joan. XIV, 16 et 26.

dam Spiritum sanctum esse, etiamsi nesciam. Numquid æquius aut benevolentius tecum agi potest? Sed tu nec hoc nec illud vales ostendere. Nihil aliud elegisti, nisi laudare quod credis, et irridere quod credo. Cum igitur etiam ego vicissim laudavero quod credo, et quod credis irrisero, quid putas nobis esse judicandum, quidve faciendum, nisi ut eos relinquamus, qui nos invitant certa cognoscere, et postea imperant ut incerta credamus; et eos sequamur, qui nos invitant prius credere, quod nondum valemus intueri, ut ipsa fide valentiores facti, quod credimus intelligere mereamur, non jam hominibus, sed ipso Deo intrinsecus mentem nostram illuminante atque firmante?

XVIII. Et quoniam quæsivi unde mihi probet, nunc quæro unde ipse cognoverit. Si dicit sibi esse revelatum a Spiritu sancto, suamque mentem divinitus illustratam, ut ea quæ dicit, certa et manifesta cognosceret: ipse significat quid intersit inter cognoscere et credere. Ipse enim cognoscit, cui apertissime ista monstrantur: eis autem quibus hæc narrat, non cognitionem insinuat, sed credulitatem suadet. Cui quisquis temere consenserit, Manichæus efficitur; non certa cognoscendo, sed incerta credendo: quales nos imperitos adolescentulos aliquando decepit. Debuit ergo non nobis polliceri scientiam, neque manifestam cognitionem, neque ad id quod quæritur, sine ulla ambiguitate perventionem; sed dicere potius sibi ista esse monstrata, illos autem quibus narrantur credere sibi debere quæ nesciunt. Sed si hoc diceret, quis non ei responderet: Si ergo incognita crediturus sum, cur non ea potius credam, quæ jam consensione doctorum indoctorumque celebrantur, et per omnes populos gravissima auctoritate firmata sunt? Hoc ille metuens ne sibi diceretur, offundit nebulas imperitis, primum polli-

cens rerum certarum cognitionem, et postea incertarum imperans fidem. Cui tamen si hoc dicatur, ut saltem vel sibi hæc doceat esse monstrata, similiter deficit, et hoc quoque ut credamus jubet. Quis ferat tantam fallaciam tantamque superbiam?

XIX. Quid si non solum incerta, sed etiam falsa esse quæ dicit, Deo et Domino nostro mihi opitulante, monstravero? Quid infelicius ista superstitione inveniri potest, quæ non modo non exhibet scientiam quam promittit atque veritatem, sed ea dicit quæ vehementer sunt scientiæ veritatique contraria? Quod in sequentibus manifestius apparebit. Ita enim dicit : « Juxta unam vero partem ac latus illustris illius ac sanctæ terræ erat tenebrarum terra profunda et immensa magnitudine, in qua habitabant ignea corpora, genera scilicet pestifera. Hìc infinitæ tenebræ, ex eadem manantes natura inæstimabiles cum propriis fœtibus, ultra quas erant aquæ cœnosæ ac turbidæ cum suis inhabitatoribus, quarum interius venti horribiles ac vehementes cum suo principe et genitoribus. Rursum regio ignea et corruptibilis cum suis ducibus et nationibus. Pari more introrsum gens caliginis ac fumi plena, in qua morabatur immanis princeps omnium et dux, habens circa se innumerabiles principes, quorum omnium ipse erat mens atque origo : hæque fuerunt naturæ quinque terræ pestiferæ. »

XX. Si aërium vel etiam ætherium corpus diceret esse naturam Dei, profecto irrideretur ab omnibus, qui sapientiæ veritatisque naturam per nulla locorum spatia distentam atque diffusam, sine ulla mole magnam et magnificam, nec in parte minorem, et in parte majorem, sed per omnia æqualem summo Patri, nec aliud habentem hic, et aliud alibi, sed ubique integram, ubique præsentem qualicumque acie jam serenioris mentis intueri

valent. Sed quid dicam de veritate atque sapientia, quæ omnes animæ potentias superat; cum ipsius animæ natura quæ mutabilis invenitur, nullo modo locorum spatia quadam mole sua occupet? Quidquid enim qualibet crassitudine est, non potest nisi minui per partes, habendo aliud hic, et aliud alibi. Minor est enim digitus quam tota manus; et minor est digitus unus quam duo, et alibi est iste digitus, alibi ille, alibi cætera manus. Quod non solum in molibus corporum articulatis videmus: sed etiam terræ pars ista non est ibi ubi illa, quia suum locum quæque obtinet: et pars humoris minor minore, et major majore loco est; et alia pars est circa fundum, alia circa oras poculi. Similiter aëris partes suos quæque implent locos; nec fieri potest ut aër quo impletur hæc domus, simul secum in eadem domo habere possit etiam illum aërem quem vicini habent: lucisque ipsius alia pars infunditur per hanc fenestram, alia per illam; et major per majorem, per minorem autem minor. Nec omnino potest esse aliquod corpus, sive cœleste sive terrestre, sive aërium sive humidum, quod non minus sit in parte quam in toto: neque ullo modo possit in loco hujus partis simul habere aliam partem; sed aliud hic et aliud alibi habens per quælibet spatia locorum distanti et dividua, vel potius, ut ita dicam, sectili mole distenditur. Animæ vero natura, etiamsi non illa ejus potentia consideretur qua intelligit veritatem, sed illa inferior qua continet corpus et sentit in corpore, nullo modo invenitur locorum spatiis aliqua mole distendi. Nam singulis sui corporis particulis tota præsto est, cum tota sentit in singulis: nec minor pars ejus in digito est, et major in brachio, sicut ipse digitus brachio minor est; sed ubique tanta est, quia ubique tota est. Cum enim tangitur digitus, non per totum corpus sentit, et tamen tota sentit. Totam enim

tactus ille non latet; quod non fieret, nisi tota præsto esset. Nec sic tota præsto est, cum tangitur digitus et sentit in digito, ut cæterorum deserat corpus, et sese ad unum illum locum in quo sentit agglomeret. Sed cum tota sentit in digito manus, si alius locus tangatur in pede, nec ibi desinit tota sentire : atque ita in singulis distantibus locis tota simul adest, non unum deserens ut in altero tota sit. neque ita utrumque tenens ut aliam partem hic habeat, et alibi aliam : sed sufficiens exhibere se singulis locis simul totam, quoniam tota sentit in singulis, satis ostendit se locorum spatiis non teneri.

Quid si ejus memoriam cogitemus, non rerum intelligibilium, sed harum corporearum quam et bestiæ habere sentiuntur : (nam et per loca nota sine errore jumenta pergunt, et cubilia sua bestiæ repetunt, et canes dominorum suorum corpora recognoscunt, et dormientes plerumque immurmurant, et in latratum aliquando erumpunt quod nullo modo possent nisi in eorum memoria visarum rerum vel per corpus utcumque sensarum versarentur imagines) : quis digne cogitet, ubi capiantur istæ imagines, ubi gestentur, vel ubi formentur? Si enim non possent esse majores quam nostri corporis quantitas tenet, diceret aliquis, intra ipsa sui corporis spatia quibus et illa concluditur, has imagines animam figurare atque servare. Nunc vero cum perexiguam terræ partem occupet corpus, immensarum regionum et cœli ac terræ imagines animus volvit, quibus catervatim discedentibus ac succedentibus non fit angustus : atque hinc se ostendit non diffusum esse per locos, quia maximorum locorum imaginibus non quasi capitur, sed potius eas capit; non sinu aliquo, sed vi potentiaque ineffabili, qua licet eis et addere quodlibet et detrahere, et in angustum eas contrahere, et per immensa expandere, et ordinare ut velit, et

perturbare, et multiplicare, et ad paucitatem singularitatemve redigere.

Quid jam de illa loquar potentia, qua intelligitur veritas, qua istis ipsis quæ de corporis sensu haustæ figurantur, imaginibus sese pro veritate opponentibus magna vivacitate resistitur? Qua videtur aliam, verbi gratia, veram esse Carthaginem, aliam quam cogitans fingit, et pro suo arbitrio tota facilitate commutat: ex eadem venire facilitate innumerabiles mundos, in quibus Epicuri cogitatio innumerabiliter peregrinata est: et ne multa consecter, ex eadem venire facilitate istam terram lucis per spatia infinita diffusam, et quinque antra gentis tenebrarum cum habitatoribus suis, in quibus Manichæi phantasmata veritatis sibi nomen ausa sunt usurpare. Quid est ergo hæc potentia quæ ista discernit? Profecto quantacumque sit, et his omnibus major est, et sine ulla tali rerum imaginatione cogitatur. Huic inveni spatia, si potes; hanc diffunde per locos; hanc infinitæ molis tumore distende. Profecto si bene cogitas, non potes. Quidquid enim tibi tale occurrerit, judicas ipsa cogitatione secari posse per partes, facisque ibi aliam partem minorem, aliam majorem, quantum placet: illud autem ipsum quo ista judicas, carnis esse supra ista, non loci altitudine, sed potentiæ dignitate.

Quare si animam toties mutabilem, sive variarum voluntatum turba, sive affectibus pro rerum copia vel inopia sese flectentibus, sive ipsis innumerabilibus ludis phantasmatum, sive oblivione et memoria, sive doctrina et imperitia; si ergo animam, ut dixi, his atque hujusmodi motionibus toties mutabilem, sentis non diffundi extendique per locos, sed omnia talia spatia potentiæ vivacitate superare: quid de ipso Deo cogitandum aut existimandum est, qui supra omnes rationales mentes incon-

cussus atque incommutabilis manens, tribuit quod cuique tribuendum est. Quem facilius eloqui audet anima, quam videre: et quem tanto minus eloquitur, quanto sincerius videre potuerit. Qui tamen si, ut Manichæorum phantasmata perstrepunt, locorum ex una parte determinato, ex aliis immenso spatio tenderetur: quantælibet in eo particulæ, et innumerabilia frusta alia majora, alia minora pro cogitantis arbitrio metirentur; ut bipedalis in eo, verbi gratia, pars octo partibus minor esset quam decempedalis. Id enim necesse est contingat omnibus naturis, quæ per talia spatia diffusæ ubique totæ esse non possunt: quod in ipsa anima non invenitur, et ab eis qui considerare hæc non valent, deformiter de illa et turpiter creditur.

XXII. Verumtamen cum carnalibus animis fortasse non sic agendum est, sed descendendum est potius ad eorum cogitationes, qui naturam incorpoream et spiritalem cogitando potius sequi, vel non audent, vel nondum valent; ita ut nec ipsam cogitationem suam eadem cogitatione considerent, et inveniant eam nullo locorum spatio de ipsis locorum spatiis judicantem. Descendamus ergo ad eorum sensus, et quæramus ab eis: « Juxta quam partem et juxta quod latus, sicut Manichæus dicit, illustris illius ac sanctæ terræ erat tenebrarum terra. » Dicit enim: « Juxta unam partem ac latus: » nec dicit quam partem, vel quod latus, dextrum an sinistrum. Sed quodlibet eligant, illud certe manifestum est, non dici unum latus, nisi ubi est et alterum latus. Ubi autem vel tria vel plura sunt latera, aut figuræ ambitus intelligitur undique terminatus, aut si ex aliqua parte in immensum patet, ex iis tamen quæ latera dicuntur, necesse est finiatur. Dicant ergo, ex alio latere, vel ex aliis lateribus, quid adjungebatur terræ lucis, si ex uno latere erat

gens tenebrarum? Non dicunt : sed cum premuntur ut dicant, infinita dicunt esse alia latera terræ illius quam lucis vocant, id est, per infinita spatia distendi, et nullo fine cohiberi. Nec intelligunt jam non esse latera, quod quibusvis tardis ingeniis apertissimum est. Tunc enim essent latera, si finibus suis terminarentur. Quid ad me, inquit, si non sint latera? Sed cum diceres : «Juxta unam partem ac latus,» aliam quoque partem sive partes, et aliud latus sive latera cogebas intelligi. Nam si unum tantum latus erat, tantum juxta latus dici debuit, non « Juxta unum latus. » Sicut in corpore nostro recte dicimus esse aliquid juxta unum oculum, quia est alter oculus; aut juxta unam mammillam, quia est altera. Si autem dicamus juxta unum nasum, aut juxta unum umbilicum, cum alius non sit, a doctis et ab indoctis ridebimur. Sed non te verbis premo : fortasse enim unum quasi unicum appellare voluisti.

Quid ergo erat juxta illud latus terræ, quam illustrem ac sanctam vocas? « Terra, inquis, tenebrarum. » Quid. de ista terra saltem concedis quod corporea erat? Necesse est te hoc dicere : quandoquidem omnia corpora inde asseris originem ducere. Quid ergo, quæso, quamvis tardi, quamvis carnales homines, ne hoc quidem aliquando animadvertitis, quod lateribus sibi jungi utraque ista terra non possit, nisi esset utraque corporea? Cur ergo nobis dicebatur nescio qua cæcitate perversis, tenebrarum tantum terram fuisse vel esse corpoream; illam vero quæ terra luminis diceretur, incorpoream et spiritalem credi oportere? Expergiscamur aliquando homines boni, et saltem admoniti quod facillimum est attendamus, duas terras sibi lateribus non posse conjungi, nisi utraque sit corpus.

XXIII. Aut si ad ista etiam crassi et tardi sumus, quæro utrum et ipsa terra tenebrarum unum latus ha-

buerit, et cætera infinita, sicut terra lucis? Non ita credunt timent enim ne Deo videatur æqualis. Dicunt, ergo illam per profundum immensam et per longum : sursum versus autem supra illam spatia infinite inanitatis affirmant. Et ne ipsa vel simplum, terra autem luminis duplum tenere videatur, angustant eam a duobus etiam lateribus. Tanquam si unus panis (sic enim quod dicitur facilius videri potest) in quadras quatuor decussatim formetur, in quibus tres sint candidæ, una nigra : modo de tribus candidis tolle distinctionem, et fac illas et sursum versus, et deorsum versus, et undique retro infinitas : sic ab eis esse creditur terra lucis. Illam vero nigram quadram fac deorsum versus, et retro infinitam, supra se autem immensam inanitatem habere : sic opinantur terram tenebrarum. Sed hæc nimis attentis et studiose inquirentibus quasi secreta demonstrant. Verumtamen si ita est, apparet terram tenebrarum a terra lucis duobus lateribus tangi. Et utique si duobus tangitur, duobus etiam tangit. « Certe juxta unum latus erat terra tenebrarum. »

XXIV. Deinde quam fœda figura terræ lucis apparet, tanquam fissa ungula nigro quodam cuneo subter arctato, illac tantum finita qua finditur, hians etiam et patens desuper interposito inani quidquid a superficie terræ tenebrarum sursum versus immensum est. Quam deinde melior ipsius terræ tenebrarum figura ostenditur : siquidem illa findit, hæc finditur ; illa inseritur, hæc interpatet ; illa in se nulli inanitati dat locum, hæc ab inferiore tantum parte laxa nón est, quia hostili cuneo subimpletur. Indocti ergo homines et avari cum majorem honorem tribuunt multitudini partium quam unitati, ut sex partes darent terræ lucis, tres deorsum versus, tres sursum versus, maluerunt penetrari terram lucis quam penetrare. Tali enim figura etsi commixtam negant, penetratam tamen negare non possunt.

XXV. Confer nunc, non spiritales catholicæ fidei viros, in quibus quantum in hac vita animus potest, cernit substantiam naturamque divinam nullis locorum spatiis tendi, nullis lineamentornm dimensionibus figurari; sed confer carnales et parvulos nostros, qui solent auditis in allegoria membris quibusdam corporis nostri, velut cum dicuntur oculi Dei et aures Dei, solent Deum sibi libertate phantasmatis corporis humani specie figurare : hos confer jam illis Manichæis, qui solent istas nugas intentis et curiosis hominibus quasi magna secreta describere : et considera qui tolerabilius et honestius de Deo sentiant; utrum ii qui eum forma humana, summa dignitate in suo genere prædita, cogitant ; an ii qui eum infinita mole diffusum, non tamen undique, sed tribus quadris infinitum atque condensum, ex una vero fissum, patentem, hiantem, laxum superius inanitate, cuneatum inferius terra tenebrarum; vel si ita melius est dicere, apertum superius natura propria, intratum inferius aliena. Ecce ego tecum derideo carnales homines, qui nondum possunt spiritalia cogitare, humana forma Deum existimantes : deride et tu mecum, si potes, eos qui tam deformem turpemque fissuram vel scissuram Dei, tam inaniter supra hiulcam, tam inhoneste infra obturatam, multum miserabili cogitatione imaginantur. Cum hoc etiam intersit, quod isti carnales qui humana Deum forma cogitant, si Ecclesiæ catholicæ gremio contenti, cum lacte nutriendi sunt, non se in temerarias opiniones præcipitent, sed ibi studium pium quærendi nutriant, ibi petant ut accipiant, ibi pulsent ut eis aperiatur; incipiunt spiritaliter allegorias parabolasque Scripturarum intelligere, et paulatim sapere divinas potentias, congruenter alibi aurium, alibi oculorum, alibi manuum vel pedum, vel etiam alarum atque pennarum, scuti quoque et gladii

et galeæ, cæterarumque talium innumerabilium rerum nomine enuntiari. Qua intelligentia quanto magis proficiunt, tanto magis catholici esse firmantur. Manichæi vero quando figuræ illius imaginationem reliquerint, Manichæi esse non poterunt. Hoc enim quasi proprium atque præcipuum auctoris sui laudibus tribuunt, quod dicunt illa quæ ab antiquis figurate in libris divina mysteria posita sunt, huic qui ultimus venturus erat, solvenda et demonstranda esse servata: et propterea post istum jam neminem doctorem divinitus esse venturum, quia nihil iste per allegorias et figuras dixerit, cum et antiquorum quæ talia fuerant aperiret, et sua enodate manifesteque monstraret. Non habent ergo isti ad quas interpretationes revertantur, cum illis de auctore suo legitur, « Juxta unam vero partem ac latus illustris illius ac sanctæ terræ erat tenebrarum terra. » Quocumque se verterint, necesse est ut phantasmatum suorum miseria coarctati, in scissuras aut abruptas præcisiones et juncturas, aut fissuras turpissimas incidant, quas non dicam de incommutabili natura Dei, sed de omni natura incorporea, quamvis mutabili, sicuti est anima, miserrimum est credere. Et tamen si non possem me intendere ad superiora, neque cogitationes meas a falsis imaginationibus quas per sensus corporeos memoria fixas gero, in libertatem ac sinceritatem naturæ spiritalis evolvere; quanto melius humani corporis forma Deum cogitarem, quam illum nigrum cuneum scissuræ inferiori ejus affigerem, superioremque vastissimam laxitatem; non inveniens unde oppilarem, sic immensa inanitate patentem et hiantem relinquerem. Quid ista opinione fœdius? quid tenebrosius hoc errore dici aut fingi potest?

XXVI. Deinde volo mihi dicatur, quando lego, Deum Patrem, et supra lucidam beatamque terram fundata

regna ejus, utrum unius et ejusdem substantiæ atque naturæ sint, et Pater et regna ejus, et terra. Quod si ita est, jam non quasi aliam naturam, quæ quasi corpus sit Dei, cuneus ille gentis tenebrarum diffindit et penetrat; quod quidem ipsum esset ineffabili deformitate turpissimum: sed ipsam omnino naturam Dei cuneus ille tenebrarum diffindit et penetrat. Rogo, cogitate ista: homines estis: rogo, cogitate ista, et fugite, taliumque phantasmatum sacrilegia dilaniatis (si fieri potest) pectoribus de fide vestra eradicate atque propellite. An dicturi estis, non unius ejusdemque naturæ illa tria esse, sed alterius Patrem, alterius regna, alterius terram, ut suas naturas atque substantias habeant singula diversas, et excellentiæ gradibus ordinatas? Quod si verum est, non duas, sed quatuor naturas Manichæus prædicare debuerat. Si autem unam naturam habet Pater et regna, terra vero sola diversam, tres naturæ fuerant prædicandæ. Aut si propterea duas dicere maluit, quia terra tenebrarum non pertinet ad Deum, quæro quomodo ad Deum lucis terra pertineat? Si enim et naturam habet diversam, et non eam genuit, neque fecit, non ad eum pertinet, et in alieno regna ejus locata sunt. Aut si propterea pertinet, quia vicina est, pertineat et terra tenebrarum, quæ terram lucis non modo vicinitate contingit, sed etiam penetratione dissulcat. Si autem genuit eam, non eam credi oportet diversam habere naturam. Quod enim genuit Deus, hoc oportet credi esse quod Deus est, sicut de unigenito Filio in Catholica creditur. Itaque ad illam fugiendam et detestandam turpitudinem vos necessitas revocat, ut non terram quasi aliam atque diversam, sed ipsam Dei naturam niger ille cuneus diffindat. Quod si non genuit, sed fecit eam Deus, quæro unde fecerit. Si de se ipso, quid aliud est genuisse? Si de aliena aliqua natura,

quæro utrum bona an mala. Si bona, erat ergo aliqua natura bona, quæ non pertinebat ad Deum; quod nullo modo dicere audebitis. Si autem mala, non ergo illa gens tenebrarum sola natura mala erat. An forte jam inde assumpserat partem aliquam Deus, quam in terram lucis converteret, et super illam sua regna stabiliret? De tota ergo id fecisset, ut jam olim mala natura nulla esset. Quod si non de aliena substantia fecit terram lucis, restat ut eam de nihilo fecerit.

XXVII. Quare, si vobis jam persuadetur posse aliquid boni omnipotentem Deum de nihilo facere, venite in Catholicam et discite omnes naturas quas fecit Deus, et condidit, excellentiæ gradibus ordinatas, a summis usque ad infimas, omnes bonas, sed alias aliis esse potiores : easque factas esse de nihilo, cum Deus artifex per sapientiam suam potentialiter, ut ita dicam, operaretur, ut posset esse quod non erat : et in quantum esset, bonum esset; in quantum autem deficeret, se non de Deo genitum, sed ab ipso de nihilo factum ostenderet. Quid enim vos teneat, si consideretis, non invenitis : cum terram luminis quam describitis, neque hoc esse quod Deus est possitis dicere ne ipsa Dei natura fœditate quadræ illius inarctetur; neque de illo genitam, ne nihilominus hoc quod Deus est cogatur intelligi, et ad eamdem deformitatem redeat; nec alienam ab illo, ne in alieno regno eum posuisse, non duas, sed tres naturas dicere urgeamini; neque ab eodem de aliena factam substantia, ne aut bonum aliud fuerit præter Deum, aut malum præter gentem tenebrarum. Remanet igitur vobis, ut de nihilo terram luminis Deum fecisse fateamini : et non vultis credere, quod si magnum aliquod bonum, quod tamen illo ipso esset inferius, Deus ex nihilo facere potuit; potuit etiam quia bonus est, et nulli bono invidet, facere alterum bo-

num, quod illo priore esset inferius; potuit et tertium, cui secundum præponeretur, et deinde usque ad infimum bonum naturarum factarum ordinem ducere, donec universitas earum, non numero indefinito incerta difflueret, sed certo terminata consisteret. Aut si nec de nihilo istam luminis terram Deum fecisse vultis fateri, non erit exitus quo tantas turpitudines et tam sacrilegas opiniones evadatis.

XXVIII. Aut videte certe, quoniam liberum est carnali cogitationi phantasmata qualia libuerit opinari, ne forte possitis aliam formam quamcumque huic conjunctioni duarum terrarum invenire, ne tam detestabilis et aversanda rerum facies animo occurrat: terram scilicet Dei, sive sit ejusdem naturæ cujus est Deus, sive diversæ, in qua tamen Dei regna fundata sint, ita ingenti mole per immensum jacere, ut per infinitum porrectis et apertis membris jaceat, quibus fœdissime atque turpissime ab inferiori parte recipiat etiam ipsum immensæ magnitudinis inarctatum illum cuneum terræ tenebrarum. Sed quidquid aliud inveneritis figuræ, quo duæ istæ terræ sibi conjungantur, delere profecto Manichæi litteras non potestis: non dico alias quibus expressius ita descripsit; fortassis enim quia paucioribus notæ sunt, minus periculi habere videantur: sed istas ipsas de quibus nunc agitur, epistolæ Fundamenti, quæ fere omnibus qui apud vos illuminati vocantur, solet esse notissima. Hic quippe ita scribitur: « Juxta unam vero partem ac latus illius illustris ac sanctæ terræ, erat tenebrarum terra profunda et immensa magnitudine. » Quid expectamus amplius? Tenemus enim quod juxta latus erat. Quomodolibet jam fingite figuras, et qualialibet lineamenta describite, moles certe illa immensæ terræ tenebrarum, aut recto latere adjungebatur terræ lucis, aut curvo, aut tortuoso. Sed

si tortuoso; et illa sancta terra tortuosum habet latus: nam si ipsa rectum habet latus, et tortuoso hujus latere tangitur, interpatent cavernæ quædam profundæ per infinitum inanes. nec jam supra terram tantum tenebrarum inanitas erat, sicut audire solebamus. Quod si ita est, quanto melius erat ut se aliquanto longius terra luminis removeret, atque illa inanitas tanta interesset, ne omnino posset a tenebrarum terra ex ulla parte contingi? imo etiam tantum spatium pateret inanis profunditatis, ut si qua gentis illius oriretur improbitas, etiam si temere transilire in illam vellent principes tenebrarum, (quoniam nec volare possunt corpora, nisi aëre corporeo supportentur), per illud inane præcipitati, et quia infinitum deorsum versus esset, ad nullum aliquando fundum pervenientes, etiamsi semper possent vivere, nunquam tamen dum deorsum semper feruntur, possent nocere? Si autem curvo latere adjungebatur, terra quoque lucis curvo eam sinu deformiter recipiebat. Aut si introrsus ista quasi specie theatri curva erat, curvam terræ luminis partem tali sinu receptam non minus deformi copulatione amplectebatur. Aut si ista curvum habebat latus, et illa rectum, non ex toto eam latere attingebat. Et utique melius erat, sicut supra dixi, ut nulla ex parte contingeret, tantumque inane interesset, ut et justo intervallo utramque terram sejungeret, et temerarios improbos per infinitum præcipites nihil nocere permitteret. Quod si recto latere latus rectum attingebat, non video quidem aliqua vel receptacula vel hiatus: sed plane video tantam pacem tantamque secum terræ utriusque concordiam, ut major conjunctio esse non possit. Quid enim speciosius, quid convenientius, quam rectum recto ita copulari, ut nulla ex parte sinus aliquis vel flexus disrumpat aut dirimat naturalem ac stabilem per infinitum spatium loci et ab infinita

æternitate juncturam? Quæ recta latera utriusque terræ, etiamsi interposito inani separarentur, non solum per se ipsa pulchra essent, quia tam recta essent: sed interjecto quoque intervallo ita sibi congruerent, ut hinc atque illinc pariles rectitudines etiam sine ulla conjunctione, ipsa tamen similitudine in unam pulchritudinem convenirent. Cum autem accedit ista conjunctio, quid concordius ac pacatius hac utraque terra; quid vero etiam ipsa copulatione duorum rectorum laterum pulchrius dici aut cogitari possit, non invenio.

XXIX. Quid faciam cum errore perversis et consuetudine implicatis miserrimis animis? Non enim sciunt isti homines quid loquantur, cum hæc loquuntur: non enim attendunt. Rogo, nemo vos urget, nemo in certamen premit, nemo præteritis insultat erroribus, nisi qui divinam misericordiam expertus non est, ut careret erroribus: tantum id agamus, ut aliquando finiantur. Intuemini paululum sine animositate et amaritudine. Omnes homines sumus: non nos, sed errores et falsitates oderimus. Quæso, intuemini paululum. Deus, misericordiam adjuva intuentes, et verum quærentibus interius lumen accende. Quid enim intelligimus, si non intelligimus rectum melius esse quam pravum? Quæro ergo a vobis, si placide modesteque accipitis, rectum latus terræ tenebrarum, quod recto lateri terræ lucis adjungitur, si quispiam depravaret, nullam-ne illi pulchritudinem adimeret? Necesse est fateamini, si latrare nolitis, non solum ei, si depravetur, pulchritudinem auferri, sed eam etiam pulchritudinem quam cum recto latere terræ luminis potuit habere communem. Hanc ergo auferens, et de recto pravum faciens, ut discordaret quod concordabat, et abhorreret quod congruebat, numquid aliquam inde auferret substantiam. Sic ergo discite, non

substantiam malum esse, sed sicut in corpore commutatione formæ in deterius amitti speciem, vel potius minui, et fœdum dici quod pulchrum antea dicebatur, et displicere corpus quod antea placuerat : sic in animo rectæ voluntatis decus, quo pie justeque vivitur, commutata in deterius voluntate depravari; quo peccato effici animam miseram, quæ honestate rectæ voluntatis beatitatem obtinebat, nulla addita detractave substantia.

XXX. Deinde etiam illud cogitate, quia etsi concedamus aliis causis latus terræ tenebrarum malum esse, quod obscurum, quod tenebrosum, vel si quid aliud dici potest, non tamen in eo quod rectum est malum est. Sicut ergo concedo in ejus colore esse aliquid mali, sic necesse est et vos concedatis esse in ejus rectitudine aliquid boni. Nefas est itaque hoc quantumcumque boni est, alienare ab artifice Deo, a quo esse omne bonum quod in quacumque natura est, nisi credimus, perniciosissime erramus. Quomodo ergo ille et summum malum esse dicit hanc terram, in cujus lateris rectitudine invenio, quantum ad corpus attinet, non parvæ pulchritudinis bonum; et ab omnipotente atque optimo Deo eam vult esse penitus alienam, cum id ipsum bonum quod in illa invenimus, cui alii tribuendum sit, nisi auctori bonorum omnium, non inveniamus? Sed malum erat, inquit, etiam illud latus. Puta malum esse : deterius esset certe si non rectum, sed distortum esset. Quomodo igitur est summum malum, quo potest aliquid cogitari deterius? Deinde necesse est aliquid boni sit, quo carendo fit res quæcumque deterior. Carendo autem rectitudine fieret latus illud deterius. Inest ergo illi boni aliquid rectitudo. Et nunquam mihi dices unde inest, nisi ad eum te contuleris, a quo sive magna sive parva, omnia tamen bona esse fateamur. Sed jam a lateris hujus consideratione transeamus ad alia.

XXXI. « Habitabant, inquit, in illa terra ignea corpora, genera scilicet pestifera. Cum dicit : Habitabant : » animata utique atque viventia vult intelligi. Sed ne de verbo calumniari velle videamur, attendamus istos omnes habitatores terræ illius, quemadmodum in quinque genera viva distribuat. « Hic infinitæ, inquit, tenebræ ex eadem manantes natura inæstimabiles, cum propriis fœtibus : ultra quas erant aquæ cœnosæ ac turbidæ cum suis inhabitatoribus : quarum interius venti horribiles et vehementes cum suo principe et genitoribus. Rursum regio ignea et corruptibilis cum suis ducibus et nationibus. Pari more introrsum gens caliginis ac fumi plena, in qua morabatur immanis princeps et omnium dux, habens circa se innumerabiles principes, quorum omnium ipse erat mens et origo : hæque fuerunt naturæ quinque terræ pestiferæ. » Animadvertimus quinque naturas quasi partes unius naturæ, quam vocat terram pestiferam. Hæ sunt autem : tenebræ, aquæ, venti, ignis, fumus, quas quinque naturas sic ordinat, ut exteriores cæteris sint tenebræ, a quibus numerare incipit. Intra tenebras aquas constituit, intra aquas ventos, intra ventos ignem, intra ignem fumum. Et habebant istæ quinque naturæ sua quæque genera inhabitatorum suorum, quæ nihilominus quinque sunt. Quæro namque utrum genus unum habitantium fuerit in omnibus quinque naturis, an diversa genera, sicut naturæ ipsæ diversæ sunt. Diversa fuisse respondent, et de aliis libris ita docent, quod tenebræ habuerunt serpentes ; aquæ natantes, sicut sunt pisces ; venti volantes, sicut sunt aves ; ignis quadrupedes, sicut equi, leones, et cætera hujusmodi ; fumus bipedes, sicut sunt homines.

XXXII. Quis igitur ista ordinavit, quis distribuit atque distinxit? quis numerum, qualitates, formas, vitam de-

dit? Hæc enim omnia per se ipsa bona sunt, nec invenitur unde cuique naturæ nisi ab omnium bonorum Deo auctore tribuantur. Non enim sicut chaos describere, vel quoquo modo insinuare etiam poëtæ solent, informem quamdam materiem sine specie, sine qualitate, sine mensura, sine numero et pondere, sine ordine ac distinctione, confusum nescio quid, atque omnino expers omni qualitate; unde illud quidam doctores græci ἄποιον vocant: non ergo sic isti hanc quam vocant terram tenebrarum insinuare conantur: sed omnino aliter longeque diverse atque contrarie latus lateri adjungunt atque colliniant: naturas quinque numerant, distinguunt, ordinant, qualitatibus propriis enuntiant, nec eas desertas ac infœcundas esse permittunt, sed suis inhabitatoribus complent: eisque ipsis formas congruas et suis habitationibus accommodatas attribuunt, et quod antecellit omnibus, vitam. Hæc tanta bona enumerare, et ab auctore omnium bonorum Deo aliena esse dicere, hoc est nec in rebus agnoscere tantum ordinis bonum, nec in se tantum erroris malum.

XXXIII. « Sed ista, inquit, genera quinque illas naturas inhabitantia, sæva erant atque pestifera. » Quasi ego in eis sævitiam pestemque laudaverim. Ecce ego tecum vitupero quæ in illis mala esse criminaris: lauda tu mecum quæ in illis bona ipse commemoras: ita videbis bona malis permixta te velle constituere pro summo et extremo malo. Vitupero ibi tecum pestem: lauda ibi mecum salutem. Non enim genera illa vel gigni, vel nutriri, vel inhabitare terram illam sine salute aliqua potuissent. Vitupero ibi tecum tenebras: lauda ibi mecum fœcunditatem. Tenebras enim dicis « Inæstimabiles: » et addis tamen, « Cum propriis fœtibus. » Quanquam tenebræ non sunt corporeæ; totumque hoc nomen lucis absentia est: sicut nuditas, carere vestitu; et inanitas, vacare corporis

plenitudine: ac propterea tenebræ nihil gignere potuerunt, quamvis terra potuerit tenebrosa, id est, carens luce, aliquid gignere. Sed interim hoc omittamus: fœtus tamen ubi exoriuntur, et temperamentum est aptum saluti, et quædam concordia numerosa ordinat atque in unitatem coædificat membra nascentium, sibimet invicem moderationis pace congruentia. Quæ omnia quis non intelligat majori laude, quam tenebras vituperatione dignanda? Vitupero ibi tecum cœnum turbidum aquarum: lauda ibi mecum et ipsam speciem qualitatemque aquarum, et inabitatorum natantium membra congruentia, vitam corpus continentem et regentem, et omne temperamentum sui generis valetudini accommodatum. Quantumvis enim aquas cœnosas turbidasque reprehendas, eo tamen quod tales aquas dicis, ut animantia sua possent et gignere et continere, speciem illius qualiscumque corporis et partium similitudinem, qua in unam formantur pacanturque qualitatem, auferre non potes; quia si abstuleris, nullum erit corpus: quæ omnia, si es homo, sentis esse laudanda. Et quantumvis illorum inhabitatorum sævitiam, et inter impetus dilacerationes et vastationes exaggeres, non eis tamen adimis numerosos formarum terminos, quibus sibi singula eorum corpora membrorum parilitate pacata sunt, et temperamentum salutis, et moderamen animæ partes sui corporis in unitatem amicitiæ concordiæque redigentis: quæ si humano sensu intueris, vides plus esse laudanda quam illa vituperanda quæ displicent. Vitupero ibi tecum horrorem ventorum: lauda ibi mecum eorumdem ventorum spirabilem nutricemque naturam, et speciem corporis convenientia partium continuati atque diffusi: quibus rebus omnibus illos inhabitatores suos poterant et gignere, et alere, et salubriter continere; eorumque inhabitatorum, cum cætera

quæ in omnibus animantibus superiori ratione laudata sunt, tum proprie impigros et faciles unde velint et quo velint transitus, et alarum in volatu concordem nisum et non imparem motum. Vitupero ibi tecum corruptionem ignis: lauda ibi mecum genitabilem ignem, et vigentem opportunamque ejus temperationem nascentibus, et ut coalescerent, et ut suis numeris liniamentisque perficerentur, et ut vivere atque habitare ibi possent: quæ omnia non solum in ignis habitatione, sed in ipsis quoque habitantibus miranda et laudanda esse cognoscis. Vitupero ibi tecum obscuritatem fumi, et immanitatem principis qui in eo, sicut dicis, morabatur: lauda ibi mecum quod vel in ipso fumo nullam partem invenis dissimilem cæteris: ex quo in genere suo partium inter se suarum congruentiam modumque custodit, ut quadam unitate sit quod est: quæ nemo sobrie considerat, et non mirabiliter laudat. Quid quod etiam fumo addis vim potentiamque generandi, quando eidem quoque inhabitatores principes tribuis: ut quod hic nunquam vidimus, ibi fumus fœcundus sit, et salubrem suis habitatoribus præbeat mansionem?

XXXIV. Quod etiam in ipso fumi principe immanitatem solam advertisti quam vituperares, nonne debuisti attendere cætera quæ te in ejus naturæ laudem cogerent? Habebat enim animam et corpus, illam vivificantem, hoc vita inspiratum: cum illa regeret, hoc obtemperaret; illa præiret, hoc subsequeretur; illa contineret, hoc non deflueret; illa moveret in numeros, hoc numerosa membrorum compagine constabiliretur. Nonne te ad laudem movet in hoc uno principe, vel pax ordinata, vel ordo pacatus? Quod autem de uno dictum est, hoc de cæteris intelligi licet. Sed enim erat in alios ferus et immanis? Non hoc laudo, sed tanta illa quæ non vis attendere. Quæ

si vel admonitus intuetur atque considerat, quisquis Manichæo temere credidit, sine dubitatione cognoscit, cum de istis naturis loquitur, de bonis quibusdam se loqui, sed non summis et infabricatis, sicut est Deus una Trinitas; neque de his fabricatis quæ sublimiter ordinata sunt, sicuti sunt Angeli sancti et beatissimæ Potestates : sed de infimis et pro sui generis modulo in imo rerum ordinatis bonis; quæ dum comparantur superioribus, vituperandæ ab imperitis existimantur; et dum consideratur quantum his desit boni, quod illis adest, ejusdem boni absentia mali nomen tenet. Et ego quidem propterea sic de istis naturis disputo, quoniam ea nominantur quæ in hoc mundo nota sunt nobis. Novimus enim tenebras, aquas, ventos, ignem, fumum : novimus etiam animalia serpentia, natantia, volantia, quadrupedia, bipedia : in quibus omnibus, exceptis tenebris, quæ, ut dixi, nihil sunt aliud quam lucis absentia, quæ oculis non videndo discernuntur, sicut silentium auribus non audiendo ; non quia tenebræ sunt aliquid, sed quia lux non est; sicut non quia silentium est aliquid, sed quia sonus non est : exceptis ergo tenebris in hac enumeratione, cæteræ naturæ sunt, et omnibus notæ : quarum speciem, quia in quantumcumque est, laudabilis et bona est, nemo prudens abalienat ab auctore omnium bonorum Deo.

XXXV. Nam ille Manichæus, sicut voluit naturas quas hic didicit ordinare in phantasmatis suis, velut in gente tenebrarum, omnino falsus esse convincitur. Primo, quia tenebræ nihil possunt gignere, ut dictum est. Sed non tales, inquit, erant illæ tenebræ, quales hic nosti. Unde ergo me de illis doces? An forte tam verbosus doctrinæ pollicitator cogis ut credam? Sed fac me credere. Illud tamen scio, quod si non habebant aliquam speciem, sicut istæ non habent, nihil generare potuerunt :

si autem habebant, meliores erant. Tu autem cum dicis non fuisse tales, quasi pejores aliquas credi cupis. Posses dicere etiam silentium, quod sic est auribus, ut tenebræ oculis, aliqua ibi surda vel muta animalia genuisse: ut cum tibi diceretur, non esse aliquam naturam silentium, responderes: Sed non tale silentium, quale hic nosti: ut omnino quod velles diceres eis, quos semel ut tibi crederent decepisses. Quanquam id quod eum induxit, ut in tenebris serpentia nata esse confingeret, in ipsis quidem primordiis nascentium potuit bene animadverti. Sed sunt serpentes qui tam acute vident, et sic præsentia lucis exultant, ut gravissimum testimonium contra eum dicere videantur. Deinde in aquis natantia facile fuit hic discere, et ad illa transferre phantasmata; sic et in ventis volantia, quoniam hujus crassioris aëris impulsus in quo aves volitant, ventus dicitur: in igne vero quadrupedia unde illi fingere in mentem venerit nescio. Et tamen non frustra hoc dixit, sed parum attendit, et erravit nimis. Hanc enim rationem solent reddere, quod quadrupedes edaces sint, et in concubitum multum ferveant. Sed multi homines edacitate sua superant quemlibet quadrupedem, qui certe bipedes sunt, quos non ignis, sed fumi esse filios dicit. Anseribus vero non facile quidquam edacius invenitur: quos sive in fumo ponat, quia bipedes sunt; sive in aquis, quia natare amant; sive in ventis, quia pennati sunt, et interdum volant: ad ignem certe secundum ejus distinctionem non pertinent. Quod autem attinet ad fervorem concubitus, credo eum animadvertisse hinnientes equos, et sæpe morsis frenis raptos in fœminas: quod animadversum dum vult cito scribere, non attendit passerem parietinum, in cujus comparatione quivis admissarius frigidissimus invenitur. Bipedes vero in fumo cum ab eis quæritur quare ordinaverit, respondent elatum et

superbum esse bipedum genus: hinc enim homines originem trahere dicunt: et quoniam fumus globosus et quasi tumidus in auras erigitur, superbis esse similem non absurde attenderunt. Quæ animadversio sufficere debuit ad aliquam similitudinem dandam de superbis hominibus, sive allegoriam vel formandam vel intelligendam: non tamen ut ideo bipedes animantes in fumo et de fumo nati esse credantur. Nam et in pulvere nasci debuerunt, quia sæpe non minore ambitu et elatione surgit in cœlum; et in nebulis, quia plerumque de terra ita exhalantur, ut longe intuentibus incertum etiam faciant, fumus-ne an nebulæ sint. Postremo cur in aquis et ventis de habitandi patientia ad habitatores ductum est argumentum, quia videmus et natantia in aquis, et volantia in ventis vivere: ignis vero et fumus non deterruit hominem mentientem, ut puderet eum tales ibi habitatores constituere, quibus nihil constitueretur absurdius? Nam quadrupedem ignis incendit atque corrumpit, et bipedes fumus offocat atque necat. Vel hic certe cogitur fateri, se meliores dicere in gente tenebrarum istas fuisse naturas, ubi vult omnia pejora credi. Siquidem ibi gignebat ignis quadrupedem et nutriebat, et continebat innoxie vel etiam commodissime. Similiter et fumus bipedes suos clementissimo sinu editos, non solum sine molestia, sed vitaliter atque indulgenter usque in illum principatum educaverat et continebat. Ita ostenduntur ista mendacia, animadversione rerum quæ videntur in mundo, sed minus diligenti minusque solerti carnali sensu concepta, et phantasmatis parturita, et temeritate edita atque conscripta hæreticorum numerum auxisse.

XXXVI. Sed illo genere magis urgendi sunt, ut intelligant, si possunt, quam vere in Catholica dicatur, omnium naturarum esse auctorem Deum: quo de genere

superius agebam, cum dicerem : Vitupero tecum pestem, cæcitatem, cœnositatem turbidam, horribilem vehementiam, corruptibilitatem, immanitatem principum, et his similia : lauda tu mecum speciem, distinctionem, ordinationem, pacem, unitatem formarum, membrorum congruentias et numerosas parilitates, vitalia spiramenta et nutrimenta, temperamentum salutis, regimen et moderamen animæ, famulatusque corporum, similitudinem concordiamque partium in singulis naturis vel quæ habitabant, vel quæ habitabantur, et cætera hujusmodi. Sic enim intelligunt, si tamen sine pertinacia velint attendere, jam et bona et mala se miscere, cum loquuntur de illa terra, ubi solum et summum malum fuisse crediderunt : itaque si tollantur illa quæ mala enumerata sunt, bona illa quæ laudata sunt sine ulla vituperatione remanere ; si autem bona ipsa tollantur, nullam remanere naturam. Ex quo jam videt qui potest videre, omnem naturam, in quantum natura est, bonum esse : quia ex una eademque re, in qua et ego quod laudarem, et ille quod vituperaret invenit, si tollantur ea quæ bona sunt, natura nulla erit ; si autem tollantur ea quæ displicent, incorrupta natura remanebit. Tolle de aquis ut non sint cœnosæ et turbidæ, remanent aquæ puræ atque tranquillæ : tolle de aquis partium concordiam, non erunt aquæ. Si ergo malo illo adempto manet natura purgatior, bono autem detracto non manet ulla natura : hoc ibi facit naturam quod bonum habet ; quod autem malum, non natura, sed contra naturam est. Tolle de ventis horrorem et nimium impetum qui tibi displicet, potes cogitare ventos lenes atque moderatos : tolle de ventis partium similitudinem, qua eorum corpus in unitatem continuatur et sibi pacatur ut corpus sit, nulla suberit natura quam cogites. Longum est persequi cætera : sed

manifestum est eis qui nullo studio partium judicant, cum istæ naturæ commemorantur, adjungi eis quædam quibus displiceant; quæ cum detrahimus, naturæ meliores manent. Unde intelligitur eas, in quantum naturæ sunt, bonas esse: quia cum eis vicissim omne quod bonum habent detraxeris, naturæ nullæ erunt. Animadvertite etiam, qui recte vultis judicare, illum quoque principem immanem; cui si auferatur immanitas, attendite quanta laudabilia remanebunt: compago corporis, membrorum hinc atque inde congruentia, formæ unitas, et pax contextarum inter se partium, animæ regentis et vegetantis, famulantisque et vegetati corporis ordo et dispositio. Quæ omnia bona si auferantur, et si qua forte minus enumeravi, nulla prorsus natura subsistet.

XXXVII. Sed fortasse dicatis, illa mala de talibus naturis non posse auferri, et ideo naturalia debere accipi. Non nunc quæritur quid possit vel non possit auferri: sed certe non parvum lumen est ad intelligendum, omnes naturas, in quantum naturæ sunt, bonas esse, quod sine illis malis cogitari bona illa possunt, sine bonis autem illis nulla natura cogitari potest. Nam sine turbatione cœni possum aquas cogitare: sine pace autem continuatarum partium, nulla species corporis animo occurrit, aut ullo modo sentiri potest: ac per hoc nec illæ aquæ cœnosæ sine isto bono esse potuerunt, quo bono fiebat, ut aliqua natura corporea posset esse. Nam quod dicitis, quod illa mala de naturis talibus non possunt auferri: respondetur, quod et illa bona de naturis talibus non possunt auferri. Cur ergo istas res propter mala quæ auferri non posse arbitramini, mala naturalia vocare vultis; propter ea bona vero quæ auferri non posse convincimini, bona naturalia vocare non vultis?

XXXVIII. Restat ut quæratis (nam ipsa solet esse vox

ultima) unde sint illa mala, quæ mihi quoque displicere dicebam. Respondebo fortasse, si vos prius dixeritis, unde sint illa bona, quæ vos quoque laudare cogimini, si absurdissimi cordis esse non vultis. Sed quid ego istud quæram, cum utrique fateamur, omnia quæcumque et quantacumque bona sunt, ab uno Deo esse, qui summe bonus est? Resistite ergo vos ipsi Manichæo, qui tot et tanta bona quæ commemoravimus justeque laudavimus, pacem concordiamque partium in unaquaque natura, salutem valentiamque animantium, et cætera quæ repetere jam piget, ita in terra commentitia tenebrarum esse arbitratus est, ut ab illo Deo quem bonorum omnium fatetur auctorem, alienare conaretur. Non enim ea bona vidit, dum hoc solum attendit quod displiceret: tanquam si quispiam leonis fremitu exterritus, et eum intuens trahentem ac dilanientem pecorum aut hominum corpora quæcumque apprehendisset, puerili quadam infirmitate animi tanto timore percelleretur, ut solam feritatem leonis intuens atque sævitiam, cætera ejus negligens omnino atque præteriens, naturam illius animantis, non tantum malum, sed magnum malum esse clamaret, tanto scilicet exaggeratius, quanto timidius. At si edomita feritate duci leonem mansuetum videret, præsertim si nunquam antea fuisset de illa bestia territus, tunc vacaret securo atque intrepido leonis pulchritudinem considerare atque laudare. De quo ego nihil dicam, nisi quod ad rem maxime pertinet, fieri posse ut aliqua natura offendat ex aliquo, et in totam nascatur odium: cum manifestum sit multo meliorem esse speciem veræ ac vivæ bestiæ, etiam cum terret in sylvis, quam imitatæ atque simulatæ cum in pariete picta laudatur. Hoc ergo errore ille nos non decipiat, nec cæcos faciat ad considerandas naturarum species, cum quædam in eis ita reprehendit, ut omni ex

parte cogat displicere, quod omni ex parte reprehendere non potest : atque hoc modo animum ad æquum judicium componentes, quæramus jam unde sint cum illis bonis mala, quæ me quoque improbare dicebam. Quod facilius videbimus, si in unum nomen potuerimus cuncta conferre.

XXXIX. Quis enim dubitet totum illud quod dicitur malum, nihil esse aliud quam corruptionem? Possunt quidem aliis atque aliis vocabulis alia atque alia mala nominari : sed quod omnium rerum malum sit, in quibus mali aliquid animadverti potest, corruptio est. Sed corruptio peritæ animæ, imperitia vocatur; corruptio prudentis, imprudentia; corruptio justæ, injustitia; corruptio fortis, ignavia : corruptio quietæ atque tranquillæ, cupiditas vel metus vel tristitia vel jactantia. Deinde in corpore animato corruptio sanitatis, dolor et morbus; corruptio virium, lassitudo; corruptio quietis, labor. Deinde in ipso solo corpore corruptio pulchritudinis, fœditas; corruptio rectitudinis, pravitas; corruptio ordinis, perversitas; corruptio integritatis, discissio, aut fractura, aut diminutio. Longum est et difficile et harum rerum quas commemoravi, et aliarum innumerabilium omnes corruptiones nominatim enuntiare, cum etiam multæ quæ dicuntur in corpore, possint et in anima dici, et innumerabilia sint in quibus propria vocabula corruptio teneat. Verumtamen videre jam facile est nihil nocere corruptionem, nisi quod labefacit naturalem statum; et ideo eam non esse naturam, sed contra naturam. Quod si non invenitur in rebus malum nisi corruptio, et corruptio non est natura; nulla utique natura malum est.

XL. Sed si hoc forte intelligere non valetis, illud attendite, quod omne quod corrumpitur, bono aliquo minuitur, quia si non corrumperetur, incorruptum es-

set; si vero etiam non posset omnino corrumpi, incorruptibile esset. Necesse est autem ut sive incorruptio sive incorruptibilitas bonum sit, si malum est corruptio. Sed nunc de natura incorruptibili nulla quæstio est : de his agitur, quæ possunt corrumpi, quæ dum non corrumpuntur, incorrupta dici possunt, incorruptibilia non possunt. Illud enim solum incorruptibile proprie dicitur, quod non tantum non corrumpitur, sed etiam nulla ex parte corrumpi potest. Incorrupta ergo quæcumque sunt, et tamen corrumpi possunt, cum corrumpi cœperint, eo ipso bono minuuntur quo incorrupta erant; et magno quidem bono, quia magnum malum est corruptio; et quandiu in eis augeri corruptio potest, tandiu habent bonum quo minuantur. Quapropter naturæ illæ quas in tenebrarum terra fuisse confingit, aut poterant corrumpi, aut non poterant : si non poterant, incorruptibiles erant, quo bono superius nihil est : si poterant, aut corrumpebantur, aut non corrumpebantur; si non corrumpebantur, incorruptæ erant, quod videmus sine magna laude dici non posse : si autem corrumpebantur, minuebantur illo tam magno bono : si minuebantur bono, habebant bonum quo minuerentur : quod si habebant bonum, non erant naturæ illæ summum malum, et omnis Manichæi fabula falsa est.

XLI. Sed quoniam quæsivimus quid esset malum, neque hoc naturam, sed contra naturam esse cognovimus; consequenter quærendum est unde sit : quod ille si fecisset, minus fortasse in has tanti erroris angustias laberetur. Præpropere quippe ac præpostere quæsivit unde esset, quod primo non quæsierat quid esset : et ideo nullo modo potuerunt quærenti occurrere nisi vana phantasmata, quibus difficile animus carnalibus sensibus multum pastus exuitur. Dicet ergo aliquis, non jam certare,

sed non errare desiderans : Unde est ista corruptio, quod quasi generale malum rerum bonarum, sed tamen corruptibilium esse comperimus? Qui talis quærit, cito invenit magno ardore verum petens, et constanti perseverantia pie pulsans. Per homines enim commemoratio aliqua signis verborum fieri potest, docet autem unus verus Magister ipsa incorruptibilis Veritas, solus Magister interior : qui etiam exterior factus est, ut nos ab exterioribus ad interiora revocaret; et formam servi accipiens, ut ejus sublimitas surgentibus innotesceret, jacentibus humilis apparere dignatus est. In ejus nomine supplices simus, et per eum misericordiam Patris implorantes ista quæramus. Primo enim brevissime responderi potest quærentibus unde corruptio est, cum dicitur : Ex eo quod hæ naturæ quæ corrumpi possunt, non de Deo genitæ, sed ab eo de nihilo factæ sunt; quas quoniam bonas ratio superior demonstravit, nemo potest recte dicere : Non fecisset Deus bona. Si autem dixerit : Summe bona fecisset : oportet intelligat summum bonum ipsum esse, qui fecit hæc bona.

XLII. Quid mali, inquis, fieret, si et ista fierent summe bona? Et tamen si quis ex nobis quæreret, accepto et credito Deo Patre summo bono, si esset aliud summe bonum, unde esse nobis pie videretur, nullo modo recte responderemus, nisi de Deo Patre qui summe bonus est. Quod ergo de illo est, meminerimus natum de illo esse, non ab eo factum de nihilo, et ideo et hoc summe, id est, incorruptibiliter bonum esse : videmusque injuste flagitari, ut tam summe bona sint quæ fecit de nihilo, quam summe bonus est quem de se genuit : quem nisi unum genuisset, non id quod ipse est genuisset, quia ipse unus est. Quapropter unico quidem Filio, per quem facta sunt a Patre omnia bona de nihilo, imperite atque impie

fratres quærantur, nisi ex eo quod in homine apparere dignatus est. Nam ideo et unigenitus in Scripturis et primogenitus dicitur : unigenitus a Patre, primogenitus ex mortuis : « Et vidimus, inquit, gloriam ejus tanquam » Unigeniti a Patre, pleni gratia et veritate[1].» Et Paulus dicit : « Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus[2]. »

XLIII. Quod si dixerimus : Non jam essent ista bona quæ de nihilo facta sunt, sed tantummodo Dei natura esset : invidebimus tantis bonis ; et vox impia est, injuriam putare, non hoc esse quod Deus est, et ideo nolle esse aliquod bonum, quoniam ei præponitur Deus. Quæso, patere natura animæ rationalis, aliquanto minus te esse quam Deus est, et tanto minus, ut post ipsum te melius aliquid non sit. Patere, inquam, et mitesce illi, ne te adhuc repellat in infima, ubi per angustias pœnales etiam atque etiam bonum quod es vilescat tibi. Superba es in Deum, si indignaris quod te antecedit : et nimis contumeliose de illo sentis, si non ineffabiliter gratularis tam magnum bonum esse te, ut solus sit ille præstantior. Quo constituto atque firmato, illud ne dixeris : Me solam naturam Deus facere debuit, nollem ut post me aliquid boni fieret. Non enim quod bonum est post Deum, jam debuit esse novissimum. Et hinc maxime apparet quantam tibi tribuerit dignitatem, quod Deus qui solus tibi naturaliter dominatur, fecit alia bona quibus tu quoque dominareris. Nec mireris quod nunc tibi non omni modo serviunt, et te aliquando etiam cruciant : quia Dominus tuus majorem potestatem habet in ea quæ tibi serviunt, quam tu in ipsa, tanquam in servos servorum suorum. Quid ergo mirum si tibi peccanti, id est, non obtemperanti Domino tuo, pœnalia quibus dominabaris effecta sunt. Quid enim tam justum, et quid justius Deo ? Hoc nam-

[1] Joan. I, 14-18. — [2] Rom. VIII, 29.

que humana natura in Adam meruit, de quo nunc non est disputandi locus : sed tamen dominator justus et justis præmiis et justis suppliciis approbatur, beatitate recte viventium pœnaque peccantium. Nec tamen sine misericordia derelicta es, quæ certis rerum temporumque mensuris vocaris ut redeas. Ita recto moderamine altissimi Conditoris usque ad bona terrena perventum est, quæ corrumpuntur et reformantur, ut haberes supplicio mixta solatia, ut et laudares Deum delectata ordine bonorum, et refugeres in eum exercitata experimentis malorum. Ita in quantum tibi terrena serviunt, docent te esse dominam suam : in quantum autem molesta sunt, docent ut servias Domino tuo.

XLIV. Quapropter quamvis sit malum corruptio, et quamvis non sit a conditore naturarum, sed ex eo sit, quod de nihilo factæ sunt : tamen etiam ipsa illo regente et gubernante omnia quæ fecit, sic ordinata est, ut non noceat, nisi naturis infimis ad supplicium damnatorum, et exercitationem admonitionemque redeuntium, ut inhæreant Deo incorruptibili, maneantque incorrupti, quod unum est bonum nostrum. Sicut per Prophetam dicitur : « Mihi autem inhærere Deo, bonum est [1]. » Neque illud dixeris : Non faceret Deus naturas corruptibiles. In quantum enim naturæ sunt, Deus fecit ? in quantum autem corruptibiles, non Deus fecit : non enim est ab illo corruptio, qui solus est incorruptibilis. Si hæc capis, gratias age Deo : si non capis, quiesce, et noli timere nondum intellecta damnare : supplexque illi, qui lumen est mentis, attende ut intelligas. Cum enim dicitur : Natura corruptibilis : non unum, sed duo nomina dicuntur. Item cum dicitur : Deus fecit de nihilo : non unum, sed duo nomina audimus. Redde ergo istis singulis illa singula,

[1] Psal. LXXII, 28.

ut cum audis naturam, ad Deum pertineat ; cum audis corruptibilem, ad nihilum : ita tamen ut ipsæ corruptiones, quamvis non sint ex Dei arte, in ejus tamen potestate sint disponendæ, pro rerum ordine et meritis animarum. Ideo recte dicimus ab illo esse præmium atque supplicium. Ita enim non fecit corruptionem, ut possit corruptioni eum dare, qui corrumpi meruerit, id est, qui se ipse cœperit peccando corrumpere, ut cruciantem sentiat corruptionem invitus, qui blandientem commisit volens.

XLV. Non enim in Vetere Testamento tantum scriptum est : « Ego facio bona, et condo mala : » sed evidentius in Novo, ubi Dominus dicit : « Nolite timere eos qui cor-» pus occidunt, et amplius non habent quid faciant ; sed » eum timete, qui cum corpus occiderit, habet po-» testatem animam mittere in gehennam [2]. » Voluntariæ autem corruptioni addi judicio divino pœnalem corruptionem, manifestissime apostolus Paulus attestatur, cum dicit : « Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos : » quisquis templum Dei corruperit, corrumpet illum » Deus [3]. » Quod si in vetere Lege dictum esset, quibus invectionibus isti impetum facerent accusantes quasi corruptorem Deum ? Quod verbum metuentes multi latini interpretes, noluerunt dicere : « Corrumpet ; » sed dixerunt : « Disperdet illum Deus : » et non deviantes a re ipsa, offensionem vocabuli devitarunt. Quanquam isti non minus inveherentur in perditorem Deum, si hoc in Lege vetere aut Prophetis invenirent. Sed græcis exemplaribus convincuntur, in quibus apertissime scriptum est : « Quisquis templum Dei corruperit, corrumpet il-» lum Deus. » Quod si quis ab eis quærat, quomodo dictum sit : ne corruptor putetur Deus, exponunt statim,

[1] Isaï. XLV, 7. — [2] Matth. X, 28, et Luc. XII, 4. — [3] I Cor. III, 18, et XVII.

« Corrumpet » dictum esse, corruptioni tradet : vel si quo alio modo possunt. Quo animo si essent in veterem Legem, et multa ibi miranda intelligerent, et nondum intellecta non cum odio lacerarent, sed cum honore differrent.

XLVI. Si quis autem non credit ex nihilo esse corruptionem, proponat sibi hæc duo, esse et non esse, quasi ex diversis partibus, intelligendi gratia, ut cum tardis tardius ambulemus : deinde velut in medio constituat aliquid, ut puta corpus animantis, et quærat hoc secum, dum formatur illud corpus et nascitur, dum augetur ejus species, nutritur, convalescit, roboratur, decoratur, firmatur, in quantum manet, et in quantum stabilitur, in quam partem tendat, utrum ad esse an non esse : non dubitabit esse quidem aliquid in ipsis etiam primordiis; sed quanto magis forma et specie et valentia constabilitur atque firmatur, tanto magis fieri, ut sit, et in eam partem tendat, qua positum est esse. Nunc ergo incipiat corrumpi, debilitetur omnis ille status, languescant vires, marcescat robur, forma fœdetur, dissiliat compago membrorum, contabescat et defluat concordia partium : quærat etiam nunc per istam corruptionem quo tendat, utrum ad esse, an non esse : non puto usque adeo cæcum et tardum, ut dubitet quid sibi ipse respondeat, et non sentiat quanto magis quodque corrumpitur, tanto magis ad interitum tendere. Omne autem quod ad interitum tendit, ad non esse tendit. Cum ergo Deum incommutabiliter et incorruptibiliter esse credendum sit, id autem quod dicitur nihil, penitus non esse manifesfestum sit : et cum ista tibi proposueris esse et non esse, atque cognoveris quanto magis augetur species, tanto magis quidque tendere ut sit; quanto magis augetur corruptio, tanto magis tendere ut non sit : quid dubitas di-

cere in unaquaque natura corruptibili quid in ea sit ex Deo, quid sit ex nihilo? cum species secundum naturam sit, corruptio contra naturam. Quia species aucta cogit esse, et Deum fatemur summe esse : corruptio vero aucta cogit non esse. et constat quod non est. nihil esse. Quid. inquam, dubitas dicere, in natura corruptibili, quam et naturam dicis, et corruptibilem dicis. quid sit ex Deo, quid ex nihilo? Et quid quæris Deo naturam contrariam, quem si confiteris summe esse. vides ei non esse contrarium?

XLVII. Cur ergo, inquis, quod naturæ Deus dedit, tollit corruptio? Non tollit. nisi ubi permittit. Deus : ibi autem permittit, ubi ordinatissimum et justissimum judicat, pro rerum gradibus et pro meritis animarum. Nam et species vocis emissæ præterit, et silentio perimitur; et tamen sermo noster ex prætereuntium verborum decessione ac successione peragitur, et moderatis silentiorum intervallis decenter suaviterque distinguitur : ita sese habet etiam temporalium naturarum infima pulchritudo, ut rerum transitu peragatur et distinguatur morte nascentium. Cujus pulchritudinis ordinem et modos si posset capere sensus noster atque memoria, ita nobis placeret, ut defectus quibus distinguitur, nec corruptiones vocare auderemus. Quod autem in ejus pulchritudinis parte laboramus, cum nos fluentia deserunt temporalia quæ diligimus, et peccatorum pœnas luimus, et sempiterna diligere commonemur.

XLVIII. Non ergo in hac pulchritudine quæramus quod non accepit : quæ ideo infima est, quia quod quærimus non accepit : et in eo quod accepit, laudemus Deum, quia tantum speciei bonum etiam huic quamvis infimæ dedit. Nec ei tamen ut amatores ejus inhæreamus : sed ut Dei laudatores eam transgrediamur, ut su-

pra eam collocati de illa judicemus, non ei connexi in illa judicemur. Festinemusque ad illud bonum, quod nec locis grassatur, nec tempore volvitur, et unde speciem formamque accipiunt omnes locales temporalesque naturæ. Ad quod videndum mundemus cor per fidem Domini nostri Jesu Christi, qui ait : « Beati mundicordes, » quoniam ipsi Deum videbunt. » Non enim eos oculos ad illud bonum cernendum præparari oportet, quibus cernitur lux ista diffusa per locos, et non ubique integra, sed aliam partem hic habens, et alibi aliam. Verum illum aspectum aciemque purgemus, qua cernitur, quantum in hac vita licet, quid sit justum, quid pium, quæ sit sapientiæ pulchritudo : quæ quisquis cernit, præponit longe omnium localium spatiorum plenitudi; et sentit, ut ista cernat, non per locorum spatia diffundi aciem mentis suæ, sed incorporea potentia stabiliri.

XLIX. Cui aspectui quoniam multum inimica sunt phantasmata, quæ de carnali sensu tracta imaginarie cogitatio nostra versat et continet, detestemur istam hæresim, quæ suorum phantasmatum fidem secuta, et divinam substantiam per locorum spatia, quamvis infinita, velut informem molem disjecit atque diffudit, et eam ex una parte truncavit, ut inveniret locum malo; quod videre non potuit non esse naturam, sed contra naturam : et ipsum malum tanta specie et formis et pace partium in singulis naturis vigente decoravit, quia sine his bonis nullam poterat cogitare naturam, ut ea mala, quæ ibi reprehendit, innumerabilium bonorum copia sepeliantur. Sed hujus volumnis iste sit terminus : in cæteris cætera ejus deliramenta Deo permittente atque adjuvante arguentur.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA

FAUSTUM MANICHÆUM

LIBRI XXXIII [1].

LIBER I.

Faustus quidam fuit [2], gente Afer, civitate Milevitanus, eloquio suavis, ingenio callidus, secta Manichæus, ac per hoc nefando errore perversus. Noveram ipse hominem, quemadmodum eum commemoravi in libris Confessionum mearum [3]. Hic quoddam volumen edidit adversus rectam christianam fidem, et catholicam veritatem. Quod cum venisset in manus nostras, lectumque esset a fratribus; desideraverunt, et jure charitatis per quam eis servimus flagitaverunt, ut ei responderemus. Hoc aggrediar nunc in nomine atque adjutorio Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, ut omnes qui hæc legent, intelligant quam nihil sit acutum ingenium et lingua expolita, nisi a Domino gressus hominis dirigantur [4]. Quod

[1] Anno 400. circiter scripti. — Vide Retract. lib. II, cap. 7. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXII, p. 119-125. — [3] Lib. V. Confes. c. 3 et 6. — [4] Psal. XXXVI, 23.

multis etiam tardioribus et invalidioribus occulta æquitate divinæ misericordiæ præstitum est, cum multi acerrimi et facundissimi, deserti adjutorio Dei, ad hoc velociter et pertinaciter currerent, ut a veritatis via longius aberrarent. Commodum autem arbitror, sub ejus nomine verba ejus ponere, et sub meo responsionem meam.

II. FAUSTUS dixit : « Satis superque in lucem jam traductis erroribus, ac Judaïcæ superstitionis simul et semi-Christianorum abunde detecta fallacia, a doctissimo scilicet et solo nobis post beatum patrem nostrum Manichæum studendo Adimanto; non abs re visum est, fratres charissimi, hæc quoque brevia vobis et concinna responsa, propter callidas et astutas conferentium nobiscum propositiones, scribere, quo cum iidem vos ex more parentis sui serpentis captiosis circumvenire quæstiunculis voluerint, et ipsi ad respondendum vigilanter eis sitis instructi. Ita enim fiet, ut ad ea ipsa quæ proposuerint religati, ulterius huc atque illuc vagari non possint. Ac ne profusa confusave oratione legentium inundarentur ingenia, tam breviter quam distincte ex adverso sibi, ipsorum atque nostrorum verba constitui. »

III. Augustinus respondit : Tu semi-Christianos cavendos putas, quod nos esse dicis : nos autem pseudo-Christianos cavemus, quod vos esse ostendimus. Nam quod semis est, ex quadam parte imperfectum, ex nulla tamen falsum est. Quid ergo, si aliquid deest fidei eorum quos circumvenire conamini, numquid ideo id quod eis adest destruendum, ac non potius id quod deest astruendum est? Sicut ad quosdam imperfectos loquens Apostolus ait : « Gaudens et videns vestram conversationem, et id » quod deest fidei vestræ in Christo[1]. » Cernebat utique quamdam fabricam spiritalem, sicut alibi dicit : « Dei

[1] Coloss. II, 5.

» ædificatio estis[1] : » et in ea cernebat utrumque, et unde gauderet, et unde satageret. Gaudebat ex eo quod jam ædificatum videbat; satagebat ex eo quod usque ad culmen perfectionis adhuc ædificandum esse sentiebat. Itaque nos revera Catholicos nondum perfectos, sed quodam modo, ut dixisti, semi-Christianos, quos fallatis et seducatis vestra perversitate, insectamini. Sed si qui adhuc etiam tales sunt, si vos pseudo-Christianos esse intellexerint, quamvis captiosis quæstionum vestrarum propositionibus, propter id quod eorum fidei deest, respondere non possint; non tamen sequendos, sed devitandos vos esse cognoscunt. Sicut ergo vestra intentio est semi-Christianos quos decipiatis inquirere, sic nostra intentio est pseudo-Christianos vos ostendere: ut non solum Christiani peritiores vos convincendo prodant, sed et imperitiores vos cavendo proficiant. Cur autem serpentem patrem nostrum dixisti? An excidit tibi quemadmodum soleatis vituperare Deum qui homini præceptum in paradiso dedit, et laudare serpentem quod ei per suum consilium oculos aperuit[2]? Puto justum esse ut serpentem illum diabolum a vobis laudatum, tu potius agnoscas parentem tuum. Nam ille te filium etiam modo vituperatus agnoscit.

[1] I Cor. III, 9. — [2] Gen. III, 7.

LIBER II.

I. Faustus dixit : « Accipis Evangelium ? Et maxime. Proinde ergo et natum accipis Christum ? Non ita est. Neque enim sequitur, ut si Evangelium accipio, idcirco et natum accipiam Christum. Cur ? Quia Evangelium quidem a prædicatione Christi et esse cœpit et nominari : in quo tamen ipse nusquam se natum ex hominibus dicit. At vero genealogia adeo non est Evangelium, ut nec ipse ejus scriptor ausus fuerit eam Evangelium nominare. Quid enim scripsit? « Liber generationis Jesu Christi filii Da- » vid [1]. » Non ergo liber Evangelii Jesu Christi, sed liber generationis : quippe ubi et stella inducitur quæ confirmat genesim [2] ; ut recte Genesidium hoc magis nuncupari possit quam Evangelium. At denique Marcus, qui generationem scribere non curavit, sed prædicationem tantum Filii Dei quod est Evangelium, vide quam sit competenter exorsus : « Evangelium, inquit, Jesu Christi » Filii Dei [3]. » Ut hinc satis abundeque appareat, genealogiam non esse Evangelium. Nam et in ipso Matthæo post inclusum Joannem in carcerem, tunc legitur Jesum cœpisse prædicare Evangelium regni. Ergo quidquid ante hoc narratum est, genealogiam esse constat, non Evangelium. Alioquin quid impediebat et Matthæum ponere, Evangelium Jesu Christi filii Dei : nisi quia improbum putavit genealogiam vocare Evangelium ? Quapropter si jam tibi distinctum satis est, quod usque nunc ignorasti, longe aliud esse Evangelium quam genealogiam ; scias me, ut dixi, accipere Evangelium, id est, prædicationem Christi. De quo quidquid jam perrogare volueris, omissis gene-

[1] Matth. I, 1. — [2] Id. II, 2. — [3] Id. I, 1.

rationibus quære. Aut si et de ipsis conferre est animus, non equidem recuso, cum sit mihi magna et de his ad respondendum copia : sed tu disce interrogare quod primum est. Videris enim mihi nunc scire velle, non utrum Evangelium accipiam, sed utrum generationes.

II. AUGUSTINUS respondit : Certe interrogasti te ipsum velut ex persona nostra, utrum acciperes Evangelium ; et respondisti : « Maxime. » Rursusque interrogasti, utrum acciperes Christum natum ; et respondisti : « Non ita est ; » hanc scilicet causam subjiciens, quia generatio Christi non pertinet ad Evangelium. Quid ergo respondebis Apostolo dicenti : « Memor esto Christum Jesum resur» rexisse a mortuis ex semine David secundum Evange» lium meum [1]. » Vides certe quam nescias, vel te nescire fingas, quid sit Evangelium ; nec ex doctrina apostolica, sed ex vestro errore nomines Evangelium. Aut si hoc appellas Evangelium, quod Apostoli appellaverunt ; aberras ab Evangelio, qui non credis Christum ex semine David : quod Apostolus secundum suum Evangelium prædicari testatus est. Quod autem erat apostoli Pauli Evangelium, hoc etiam cæterorum Apostolorum, et omnium fidelium dispensatorum tanti sacramenti. Hoc enim alibi dicit : « Sive ergo ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credi» distis [2]. » Non enim omnes illi Evangelium conscripserunt, sed tamen omnes Evangelium prædicaverunt. Narratores quippe originis, factorum, dictorum, passionum Domini nostri Jesu Christi, proprie dicti sunt Evangelistæ. Nam et ipsum nomen si quæramus quid latine interpretetur, bonum nuntium dicitur Evangelium vel bona annuntiatio. Quod quidem cum aliquid bonum annuntiatur, semper dici potest : proprie tamen hoc vocabulum obtinuit illa quam dixi annuntiatio Salvatoris. Si autem vos aliud annuntiatis, extra Evangelium vos esse manifes-

[1] 2 Tim. II, 8. — [2] I Cor. XV, 11.

tum est. Utique sunt adversus vos parvuli quos appellatis semi-Christianos, si matris charitatis vocem sibi ex ore apostolico personantem audiant : «Si quis vobis annuntia- » verit, præter quam quod annuntiavimus vobis, anathema » sit[1].» Cum ergo ipse Paulus secundum Evangelium suum annuntiaverit Christum ex semine David, vos qui hoc negatis, et aliud annuntiatis, anathema sitis. Quis autem non videat quantâ cæcitate dicatur, quod nusquam se Christus natum ex hominibus dicat, cum pene nunquam se filium hominis taceat?

III. Sed videlicet doctissimi homines, profertis nobis ex armario vestro, nescio quem primum hominem, qui ad gentem tenebrarum debellandam de lucis gente descendit, armatum aquis suis, contra inimicorum aquas; et igne suo contra inimicorum ignem; et ventis suis, contra inimicorum ventos. Cur non ergo et fumo suo, contra inimicorum fumum; et tenebris suis, contra inimicorum tenebras : sed contra fumum aëre, ut dicitis, armabatur; et contra tenebras luce? An quia mala sunt fumus et tenebræ, non ea potuit habere bonitas ejus? Bona ergo sunt illa tria, aqua, ventus, ignis. Cur ergo ea potuit habere malitia gentis adversæ? Hìc respondetis : Sed aqua illa gentis tenebrarum mala erat; quam vero primus homo attulit, bona erat : et ventus illius malus, hujus autem bonus; ita et hujus ignis bonus contra malum ignem illius dimicavit. Cur ergo et contra malum fumum non potuit afferre fumum bonum? An in fumo vestra mendacia, tanquam fumus ipse, evanescunt atque deficiunt? Certe primus homo vester contra naturam contrariam bellum gessit. Cur quinque illis elementis quæ in contraria gente confingitis, unum allatum est de divinis regnis contrarium, lux contra tenebras? Cætera enim quatuor non sunt contra-

[1] Galat. I, 10.

ria. Nam nec aër fumo est contrarius, multo minus aqua aquæ, et ventus vento, et ignis igni.

IV. Jamvero illa sacrilega deliramenta quis audiat, quod primum hominem vestrum dicitis, secundum hostium voluntatem, quo eos caperet, elementa quæ portabat mutasse atque vertisse, ut regnum quod dicitis falsitatis, in sua natura manens, non fallaciter dimicaret, et substantia veritatis mutabilis appareret, ut falleret? Hujus primi hominis filium credi vultis Dominum Jesum Christum. Hujus commentitiæ fabulæ filiam dicitis veritatem. Hunc primum hominem, quem laudatis, quia mutabilibus et mendacibus formis cum adversa gente pugnavit, si verum dicitis, non imitamini : si autem imitamini, et vos mentimini. Quapropter Dominus et Salvator noster Jesus Christus, verus et verax Dei Filius, verus et verax hominis filius, quod utrumque de se ipse testatur; et de vero Deo Divinitatis æternitatem, et de vero homine carnis originem duxit. Non novit Apostolica doctrina primum hominem vestrum. Audite apostolum Paulum : « Primus homo, inquit, de terra terrenus, » secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales » et terreni : qualis cœlestis, tales et cœlestes. Sicut por» tavimus imaginem terreni, portemus et imaginem ejus » qui de cœlo est[1]. » Primus itaque homo de terra terrenus, ille Adam de limo formatus : secundus autem homo de cœlo cœlestis, Dominus Jesus Christus; quia Filius Dei venit ad carnem, qua suscepta et homo exterius fieret, et Deus interius permaneret; ut et Filius Dei verus esset per quem facti sumus, et hominis filius verus fieret per quem refecti sumus. Cur ergo primum hominem vestrum commentitium nescio unde producitis, et primum hominem quem doctrina Apostolica docet non vultis

[1] 1 Cor. xv, 47-50.

agnoscere? An ut compleatur in vobis quod ipse Apostolus ait : « A veritate quidem auditum suum avertentes, » ad fabulas autem convertentur[1]. » Paulus annuntiat primum hominem de terra terrenum : Manichæus annuntiat primum hominem non terrenum, nescio quibus fallacibus elementis quinque vestitum. Et Paulus dicit : « Si quis vobis annuntiaverit præter quam quod annuntiavimus vobis, anathema sit[2]. » Ergo ne Paulus mendax sit, Manichæus anathema sit.

V. Quod autem etiam stellæ calumniamini, qua Magi ad Christum infantem adorandum perducti sunt, non erubescitis, cum vos commentitium Christum vestrum, filium commentitii primi hominis vestri, non sub stellæ testificatione ponatis, sed in stellis omnibus colligatum esse dicatis : quia videlicet principibus tenebrarum commixtum esse creditis in illo bello, quo ipse primus homo vester cum tenebrarum gente pugnavit, ut de ipsis principibus tenebrarum tali commixtione captis mundus fabricaretur. Unde et ista sacrilega deliramenta vos cogunt, non solum in cœlo atque in omnibus stellis, sed etiam in terra atque in omnibus quæ nascuntur in ea, confixum et colligatum atque concretum Christum dicere, non jam Salvatorem vestrum, sed a vobis salvandum cum ea manducatis atque ructatis.

Nam et ista impia vanitate seducti, seducitis Auditores vestros, ut vobis cibos afferant, quo possit ligato in eis Christo subveniri per vestros dentes et ventres. Talibus enim auxiliis eum solvi et liberari prædicatis; nec saltem totum, sed adhuc licet exiguas sordidasque reliquias ejus in stercoribus remanere contenditis, ut in aliis atque aliis rerum corporalium formis iterum atque iterum implexæ implicatæque teneantur : et si mundo stante solvi et pur-

[1] 2 Tim. IV, 4. — [2] Galat. I, 10.

gari non potuerint, jam illo igne ultimo quo ipse mundus ardebit, solvantur atque purgentur[1]. Nec tamen etiam tunc totum Christum dicitis posse liberari, sed ejus bonæ divinæque naturæ novissimas residuasque particulas, quæ ita sordidatæ sunt, ut nullo modo dilui valeant, damnari in æternum confixas globo horrido tenebrarum. Ecce qui se fingunt indignari, quod Filio Dei fiat injuria, quia cum natum stella demonstrasse dicatur, tanquam genesis ejus sub fatali constellatione sit constituta; cum eum ipsi non tantum sub stellarum connexione, sed in vinculis omnium terrenorum, et in succis omnium herbarum, et in putredine omnium carnium, et in corruptione omnium ciborum, ita ligatum pollutumque constituant, ut ex magna, non tamen ex tota parte, solvi purgarique non possit, nisi et ab hominibus, Electis videlicet Manichæorum, etiam in porris radiculisque ructetur.

Et nos quidem sub fato stellarum nullius hominis genesim ponimus, ut liberum arbitrium voluntatis, quo vel bene vel male vivitur, propter justum judicium Dei ab omni necessitatis vinculo vindicemus: quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum conditione credimus factam, qui est æternus universorum Creator et Dominus? Itaque illa stella quam viderunt Magi, Christo secundum carnem nato, non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur; nec eum subjiciebat imperio, sed indicabat obsequio. Proinde non ex illis erat hæc stellis, quæ ab initio creaturæ itinerum suorum ordinem sub Creatoris lege custodiunt; sed novo Virginis partu, novum sidus apparuit, quod ministerium officii sui etiam ipsis Magis quærentibus Christum, cum ante faciem præiret, exhibuit, donec eos usque ad ipsum locum ubi Dei Verbum infans erat, præeundo perduceret.

[1] 2 Petr. III, 10.

Qui tandem astrologi ista constituerunt hominum nascentium fata sub stellis, ut aliquam stellarum, homine aliquo nato, circuitus sui ordinem reliquisse, et ad eum qui natus est perrexisse, asseverent? Sortem quippe nascentis astrorum ordini colligari arbitrantur, non astrorum ordinem ob hominis nati diem posse mutari. Quapropter, si stella illa ex iis erat quæ in cœlo peragunt ordines suos, quomodo poterat decernere quod natus Christus acturus erat, quæ nato Christo jussa est relinquere quod agebat? Si autem, ut probabilius creditur, ad demonstrandum Christum, quæ non erat, exorta est, non ideo Christus natus est, quia illa extitit; sed ideo illa extitit, quia Christus natus est. Unde, si dici oporteret, non stellam Christo, sed Christum stellæ fatum fuisse diceremus. Ipse quippe illi, non illa huic, nascendi attulit causam. Si ergo sunt fata quæa fando, id est, a dicendo appellata sunt; quoniam Christus Verbum Dei est, in quo antequam essent, dicta sunt omnia; non consortium siderum fatum Christi est, sed fatum etiam siderum Christus est: qui et ipsam carnem sub cœlo creatam ea voluntate assumpsit, qua etiam cœlum creavit; ea potestate deposuit et recepit, qua etiam sideribus imperavit.

VI. Cur ergo non sit Evangelium quod de ista generatione narratur, cum tam bona nobis annuntietur, ut per ipsam nostra sanetur infirmitas? An quia Matthæus non est ita exorsus, ut diceret: « Initium Evangelii Jesu » Christi[1], » sicut ait Marcus; sed « Liber generationis » Jesu Christi[2]? » Hoc modo nec Joannes Evangelium scripsisse dicatur, quia nec ipse ait: « Initium Evan» gelii, » aut, « Liber Evangelii; » sed, « In principio » erat Verbum[3]. » Nisi forte tam elegans vocabulorum fabricator Faustus fuit, ut et hoc Joannis exordium,

[1] Matth. I, I. — [2] Marc. I, I. — [3] Joan. I, I.

Verbidium nominaverit, propter Verbum; sicut illud, propter genesim, Genesidium ausus est appellare. Sed cur non potius cogitatis, quanta impudentia prolixas illas et impias fabulas vestras Evangelium nominetis? Quid enim illic boni annuntiatur, ubi dicitur Deus adversus rebellem nescio quam contrariam alienamque naturam non aliter regno suo potuisse prospicere atque consulere, nisi partem suæ naturæ in illius avidas fauces devorandam mitteret, atque ita polluendam, ut post tantos labores atque cruciatus non posset saltem tota purgari? Ita-ne tam malus nuntius Evangelium est? Certe omnes qui Græce vel tenuiter noverunt, Evangelium, bonum nuntium, aut bonam annuntiationem interpretantur. Quomodo est autem iste bonus nuntius, quandoquidem ipse Deus vobis, velo sibi opposito, lugere nuntiatus est, donec sua membra ab illa vastatione et contaminatione reparentur atque purgentur? Qui si aliquando luctum finierit, crudelis erit. Quid enim de illo male meruit pars illa ejus quæ in globo ligabitur? quæ utique in æternum lugenda est, quia in æternum damnabitur. Sed evasimus, quod istum nuntium quisquis diligenter adverterit, non cogitur lugere, quia malus est; sed ridere, quia falsus est.

LIBER III.

I. Faustus dixit : « Accipis ergo generationem ? Equidem conatus diu sum hoc ipsum qualecumque est persuadere mihi ; quia sit natus Deus : sed offensus duorum maxime Evangelistarum dissensione, qui genealogiam ejus scribunt, Lucæ et Matthæi, hæsi incertus quemnam potissimum sequerer[1]. Fieri enim posse putabam, ut quia præscius non sum, quem mentiri existimarem, ipse diceret verum : et quem vera loqui, ipse forsitan mentiretur. Infinita ergo eorum prætermissa lite, et interminabili mihi, ad Joannem Marcumque me contuli : nec impariter a duobus ad duos, et ab Evangelistis ad ejusdem nominis professores. Quorum mihi principia interim non immerito placuerunt, quia nec David, nec Mariam inducunt, nec Joseph ; sed Joannes quidem in principio fuisse Verbum dicit[3], et Verbum fuisse apud Deum, et Deum fuisse Verbum, Christum significans : Marcus vero, « Evange- » lium, inquit, Jesu Christi filii Dei : » tanquam Matthæum exprobrans, qui posuerit filium David. Nisi forte alterum hic et alterum ille annuntiat Jesum. Hæc ergo ratio est, qua ego non accipio Christum natum. Tu vero, si tantus es ut hanc mihi adimas offensionem, effice ut inter se ipsi conveniant ; et utcumque succumbam : quamvis nec sic quidem dignum erit ex utero natum credere Deum, et Deum Christianorum. »

II. Augustinus respondit : O si pio studio legisses Evangelium, et ea quæ te in Evangelistis tanquam repugnantia movissent, diligenter quærere, quam temere damnare

[1] Matth. I, 1, et Luc. III, 23. — [2] Joan. I, 1. — [3] Marc. I, 1.

maluisses ; ut saltem propter ipsam, quæ quasi prima fronte occurrit, apertissimam repugnantiam, cogitares, nisi aliquid illic magnum lateret, difficile fieri potuisse, ut tanta eis auctoritas in terrarum orbe præberetur, qua sibi tot hominum doctissimorum ingenia subjugarent. Quid enim magnum est videre quod vidistis, alios Christi secundum carnem progeneratores commemorari a Luca, alios a Matthæo, cum ambo Joseph constituant, Matthæus ad quem terminet, Lucas a quo incipiat : qui propter quoddam cum ejus matre sanctum et virginale conjugium, etiam ipse parens Christi meruit appellari ; ut propter virilem dignitatem, ab ipso, vel usque ad ipsum, generationes contexerentur ? Quid ergo magnum est quod vidistis, quod alium patrem habeat Joseph secundum Matthæum, alium secundum Lucam ; et alium avum secundum istum, alium secundum illum, et deinceps sursum versus usque ad David, per tam multas generationes alios parentes ejus ab isto, alios ab illo enumerari? Ita-ne tam apertam manifestamque diversitatem, tot acuti et docti viri, divinarum Scripturarum pertractatores diligentissimi, non viderent ? qui quidem in latina lingua perpauci sunt ; eos autem in græca quis numeret ? Viderunt eam plane. Quid enim facilius, aut quis paululum intuens, ista non videat ? Sed pie cogitantes tantæ auctoritatis eminentiam, latere ibi aliquid crediderunt, quod petentibus daretur, oblatrantibus negaretur ; a quærentibus inveniretur, reprehendentibus subtraheretur, pulsantibus aperiretur, oppugnantibus clauderetur[1] ; petierunt, quæsierunt, pulsaverunt ; acceperunt, invenerunt, intraverunt.

III. Nempe tota in hoc quæstio est, quomodo potuerit duos patres habere Joseph. Hoc enim si potuisse fieri de-

[1] Matth. VII, 7.

monstratur, nulla omnino causa est, cur quisquam istorum Evangelistarum, in diversis generationibus enumerandis, falsum dixisse credatur. A duobus enim patribus, jam non erit mirum neque contrarium, quod et avi duo et atavi et proavi esse potuerunt, et quidquid supra est, usque ad David, cujus erant ambo filii, et Salomon qui pertinet ad ordinem quem Matthæus secutus est, et Nathan qui est in serie quam Lucas exposuit. Attendunt enim ista nonnulli[1], et vident non posse a duobus viris per commixtionem carnis hominem gigni; et ideo putant istam quæstionem non posse dissolvi : nec intuentur, quod usitatissimum atque facillimum est, patrem cujusquam, non eum tantum dici a quo genitus[2], sed etiam eum a quo fuerit adoptatus.

Neque enim adoptionis vinculum apud antiquos alienum ab eorum moribus fuit, cum etiam fœminas inveniamus adoptasse sibi filios, non ex utero suo natos : sicut Sara ex Agar[3], et Lia ex ancilla sua[4], et filia Pharaonis Moysen adoptavit[5]. Ipse autem Jacob, nepotes suos, filios Joseph, adoptavit[6]. Ipsum vero adoptionis nomen plurimum valere in nostræ fidei sacramento, apostolica doctrina testatur. Unde apostolus Paulus cum de Judæorum meritis loqueretur : «Quorum est, inquit, adoptio, » et gloria, et Testamenta, et Legislatio, quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est » super omnia Deus benedictus in sæcula[7]. » Item dicit: « Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus, adoptionem ex» pectantes filiorum Dei, redemptionem corporis nostri.» Item alio loco : « Cum autem venit plenitudo temporis, » misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum » sub Lege, ut eos qui sub Lege erant, redimeret, ut

[1] Euseb. Eccles. hist. l. I, c. 7. — [2] Retract. c. 7. — [3] Gen. XVI. — [4] Id. XXX. — [5] Exod. II. — [6] Gen. XLVIII, 5. — [7] Rom. IX, 4.

» adoptionem filiorum reciperemus[1].» Hæc igitur adoptio quanti sacramenti sit, his atque hujusmodi testimoniis satis apparet. Unicum enim Filium Deus habet, quem genuit de substantia sua, de quo dicitur : « Cum in forma » Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo[2]. » Nos autem non de substantia sua genuit; creatura enim sumus, quam non genuit, sed fecit : et ideo, ut fratres Christi secundum modum suum faceret, adoptavit. Iste itaque modus quo nos Deus, cum jam essemus ab ipso non nati, sed conditi et instituti, verbo suo et gratia sua genit ut filii ejus essemus, adoptio vocatur. Unde Joannes dicit : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri[3]. » Cum igitur jus adoptionis filiorum apud patres nostros et in Scripturis sanctis usitatum sit, quæ impietatis dementia præcipitat, prius Evangelistas falsitatis arguere, quod diversas generationes commemoraverunt, tanquam utræque veræ esse non possint; quam cogitare et attendere et videre quod facillimum est, quam crebra consuetudine generis humani, unus homo duos patres habere potuerit; unum cujus carne homo sit genitus, alterum cujus voluntate, cum jam homo esset, filius sit adoptatus? Qui si non recte dicitur pater, nec nos recte dicimus : « Pater noster qui es in cœlis[4], » ei de cujus substantia nati non sumus, sed cujus gratia et misericordissima voluntate adoptati secundum doctrinam apostolicam et fidelissimam veritatem sumus. Ipsum quippe habemus et Deum, et Dominum, et Patrem : Deum quod ab ipso, etiam ex hominibus parentibus, conditi sumus; Dominum, quod ei subditi sumus; Patrem, quod ejus adoptione renati sumus.

Facile fuit ergo religiosis perscrutatoribus divinarum Litterarum, aliquantulum considerare, et videre in di-

[1] Galat. IV, 4. — [2] Philip. II, 6. — [3] Joan. I, 12. — [4] Matth. VI, 9.

versis Christi generationibus a duobus Evangelistis commemoratis, quomodo duos patres potuit habere Joseph, quorum progenitores diversi enumerentur. Hoc et vos, si studium contentionis non excæcaret, facile videre possetis. Sed ab illis viris alia etiam quæsita et inventa sunt, cum omnes harum narrationum partes pertractarent: hæc autem a vestro intellectu longissime remota sunt. Itaque etiam in Manichæi errore constituti, id quod in rebus humanis fieri solet, ut alius carne generet filium, alius eum voluntate adoptet, ac sic unus duos patres habeat, si non adverso animo legeretis, cogitando videre possetis.

IV. Cur autem Matthæus ab Abraham cœperit, descendens usque ad Joseph; Lucas autem a Joseph cœperit, ascendens, non usque ad Abraham, sed usque ad Deum qui fecit hominem, et dato præcepto potestatem dedit ut credens Filius Dei fieret: et cur ille in capite libri generationes ipsas enumeravit; ille autem, cum Dominus Salvator a Joanne baptizatus fuisset: et quid sibi velit numerus generationum secundum Matthæum, ut ter quatuordecim digerantur, quibus in summam computatis, tanquam una minus appareat; numerus autem generationum secundum Lucam, qui in baptismo Domini commemoratur, ad septuaginta et septem perveniat: quem numerum ipse Dominus in peccatorum remissionem commendat dicens: « Non tantum septies, sed usque septuagies septies[1]: » nullo pacto indagare possetis, nisi aut ab aliquo Catholico id audiretis, non quolibet, sed divinarum Scripturarum studioso, et quantum posset, perito; aut ipsi ab errore correcti, pietate catholica peteretis ut acciperetis, quæreretis ut inveniretis, pulsaretis ut intraretis.

[1] Matth. XVIII, 22.

V. Quapropter, quoniam id quod Faustum de generationum diversitate permovit, quia in duobus patribus intelligendis hic nodus erat, intellecta natura et adoptione solutum est, frustra se voluit ad duos Evangelistas conferre, et ab aliis duobus auferre : magis offensurus ad quos se contulisset, quam eos a quibus abstulisset. Non enim amant sancti suos electores, si suorum sociorum eos invenerint desertores. Unitate enim gaudent, et in Christo unum sunt : et si alius aliud, et alius aliud ; aut alius aliter, et alius aliter; vera tamen omnes dicunt, nec sibi ullo modo contraria, si pius lector accedat, si mitis legat, si non hæretico animo unde rixetur, sed fideli corde unde ædificetur, inquirat. Jam ergo, quoniam singulorum patrum generationes, quos ut unus homo duos haberet, non est ab humano genere alienum, singulos Evangelistas narrandas suscepisse credidimus, non est a veritate nostra fides aliena. Quocirca, inter se jam Evangelistis convenientibus, sicut Faustus promisit, utcumque succumbite.

VI. An illud quod adjunxit, vos movet adhuc? « Quamvis nec sic quidem, inquit, dignum erit, ex utero natum credere Deum, et Deum Christianorum. » Quasi nos ipsam divinam naturam ex fœminæ utero extitisse credamus. Nonne modo commemoravi Apostoli testimonium, ubi ait de Judæis : « Quorum patres, et ex quibus Christus » secundum carnem, qui est super omnia Deus benedic» tus in sæcula [1]? » Christus ergo Dominus et Salvator noster Filius Dei verus secundum divinitatem, et filius hominis verus secundum carnem, non ex eo quod est super omnia Deus benedictus in sæcula ex fœmina natus est, sed ex illa infirmitate quam suscepit ex nobis, ut in ea moreretur pro nobis, et eam sanaret in nobis : non ex

[1] Rom. IX, 5.

forma Dei, in qua cum esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo[1], natus ex fœmina est; sed ex forma servi, quam accipiendo semetipsum exinanivit. Neque enim ob aliud exinanisse se dictus est, nisi accipiendo formam servi, non amittendo formam Dei. Illa enim natura, qua in forma Dei æqualis est Patri, incommutabiliter permanente, suscepit mutabilem nostram, per quam de virgine nasceretur. Vos autem, cum carnem Christi virginali utero committere horretis, ipsam divinitatem Dei, non tantum hominum, sed et canum porcorumque uteris commisistis: semel conceptam in utero virginis Christi carnem non vultis credere, in quo non solum non ligatus, sed nec mutatus est Deus; et ipsam Dei partem, divinamque naturam, in omnium hominum, ac bestiarum masculinis seminibus et fœmininis uteris, in omnibus conceptibus, per omnes terras, et per omnes aquas, et per omnes horas ligari, opprimi, coinquinari, et nec totam postea liberari posse prædicatis.

[1] Philip. II, 6.

LIBER IV.

I. Faustus dixit : « Accipis Testamentum Vetus ? Si est mihi in eo hæreditas, accipio ; si non est, non accipio. Improbitas enim hæc quidem nimia est, usurpare tabulas, quæ testentur exhæredatum. An ignoras Testamentum Vetus Chananæorum terram repromittere, sed eam tamen Judæis, id est, circumcisis, et sacrificantibus, et abstinentibus a porcina, ac reliquis carnibus, quas immundas Moyses appellat, sabbata observantibus, et azymorum solemnitatem, ac reliqua hujusmodi, quæ ejus ipse testator eis observanda mandavit [1] ? Quæ quia Christianorum placuere nemini, neque enim quisquam nostrorum ea custodit, dignum est, ut cum refusa hæreditate reddamus et tabulas. Hæc ergo prima causa est, cur ego Testamentum Vetus abjiciendum puto : nisi tu me prudentius aliquid doceas. Secunda vero causa est, quod tam etiam misera ejus, et corporalis, ac longe ab animæ commodis hæreditas est, ut post beatam illam Novi Testamenti pollicitationem quæ cœlorum mihi regnum, et vitam perpetuam repromittit ; etiam si gratis eam mihi testator suus ingereret, fastidirem. »

II. Augustinus respondit : Temporalium quidem rerum promissiones Testamento Veteri contineri, et ideo Vetus Testamentum appellari, nemo nostrum ambigit ; et quod æternæ vitæ promissio regnumque cœlorum ad Novum pertinet Testamentum : sed in illis temporalibus figuras fuisse futurorum, quæ implerentur in nobis, in

[1] Vide Gen. xv, 18, et xvii, 8 ; Levit. xi, 7, et Exod. xii, 20.

quos finis sæculorum obvenit, non suspicio mea, sed Apostolicus intellectus est, dicente Paulo, cum de talibus loqueretur: « Hæc omnia figuræ nostræ fuerunt [1]. « Et iterum : « Hæc omnia in figura contingebant illis; » scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum » obvenit [2]. » Non ergo Vetus Testamentum ad consequendas illas promissiones, sed ad intelligendas in eis Novi Testamenti prænuntiationes accipimus : Veteris quippe testificatio fidem Novo conciliat. Unde Dominus posteaquam resurrexit a mortuis, seque non solum intuendum Discipulorum oculis, sed etiam contrectandum manibus obtulit, ne quid tamen cum suis mortalibus et carnalibus sensibus fallaciter agi arbitrarentur, magis eos de veterum librorum testificatione firmavit dicens: « Oportebat » impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, et » Prophetis, et Psalmis de me [3]. » Non itaque spes nostra in temporalium rerum promissione defixa est ; quandoquidem nec ipsos illius temporis sanctos et spiritales viros, Patriarchas et Prophetas, his terrenis rebus fuisse debitos credimus; intelligebant enim, revelante sibi Spiritu Dei, quid tempori illi congrueret, et quibus modis Deus per illas omnes res gestas et dictas, futura figuranda et prænuntianda decerneret; magisque desiderium eorum de Novo Testamento erat : sed præsens functio corporalis, ad significanda nova ventura, pollicitationibus veteribus præbebatur. Ita illorum hominum non tantum lingua, sed et vita prophetica fuit. Carnalis autem populus promissis vitæ præsentis inhærebat. De quo tamen etiam populo nihilominus significabantur futura.

Sed vos ista non intelligitis : quia sicut Propheta dixit : « Nisi credideritis, non intelligetis [4]. » Non enim estis eruditi in regno cœlorum, id est, in Ecclesia Christi

[1] I Cor. x, 6. — [2] Ibid. II. — [3] Luc. xxiv, 44. — [4] Isaï. vii, 9.

vera catholica. Quod si essetis, de divitiis sanctarum Scripturarum, non solum nova, sed etiam vetera proferretis. Ipse quippe Dominus dicit : « Propterea omnis » scriba eruditus in regno cœlorum, similis est homini » patrifamilias, proferenti de thesauro suo nova et ve- » tera [1]. » Et ideo, dum sola promissa Dei nova tenere vos arbitramini, remansistis in vetustate carnis, et novitatem induxistis erroris. De qua novitate Apostolus dicit : « Pro- » fanas autem verborum novitates evita, multum enim » proficiunt ad impietatem, et sermo eorum sicut cancer » serpit. Ex quibus est Hymenæus, et Philetus, qui circa » veritatem aberraverunt, dicentes resurrectionem jam » factam esse, et fidem quorumdam subverterunt [2]. » Ex qua vena falsitatis vos manare cognoscite, qui dicitis nunc esse resurrectionem tantummodo animarum per prædicationem veritatis; corporum autem, quam prædicaverunt Apostoli, futuram negatis. Quid autem spiritaliter, secundum hominem interiorem, qui renovatur in agnitione Dei, potestis cogitare, cum per vetustatem carnis, et per carnalium rerum imagines, quibus totus error vester involvitur, res corporeas, non possessione teneatis, sed phantasmate sapiatis ? Terram enim Chananæorum, quæ manifesta erat, et manifeste illi populo data est, contemnere vos, et fastidire gloriamini, quasi non ita terram luminis describatis ex una parte, a terra gentis tenebrarum, tanquam cuneo coarctato discissam, ut neque in rerum veritate inveniatur, et in cogitationum vestrarum falsitate credatur : et ideo nec vitam vestram data sustineat, et mentem vestram desiderata corrumpat.

[1] Matth. XIII, 52. — [2] 2 Tim. II, 16.

LIBER V.

I. Faustus dixit : « Accipis Evangelium? Tu me interrogas utrum accipiam, in quo id ipsum accipere apparet, quia quæ jubet observo. An ego de te quærere debeo, utrum accipias, in quo nulla accipientis Evangelium videntur indicia? Ego patrem dimisi, et matrem, uxorem, filios, et cætera quæ Evangelium jubet [1], et interrogas utrum accipiam Evangelium? Nisi adhuc nescis quid sit quod Evangelium nuncupatur. Est enim nihil aliud quam prædicatio, et mandatum Christi. Ego argentum et aurum rejeci, et æs in zonis habere destiti, quotidiano contentus cibo [2], nec de crastino curans, nec unde venter impleatur, aut corpus operiatur, sollicitudinem gerens, et quæris a me utrum accipiam Evangelium? Vides in me Christi beatitudines illas, quæ Evangelium faciunt [3], et interrogas utrum illud accipiam. Vides pauperem, vides mitem, vides pacificum, puro corde, lugentem, esurientem, sitientem, persecutiones et odia sustinentem propter justitiam : et dubitas utrum accipiam Evangelium? Non ergo jam mirum est Joannem Baptistam viso Jesu, et ejus item auditis operibus, quærere adhuc utrum ipse esset Christus: cui digne et merito Jesus nec dignatus quidem est renuntiare quod ipse esset; sed opera rursus eadem illi, quæ jamdudum audierat, remandavit : « Cæci » vident, surdi audiunt, mortui resurgunt [4], » etc. Quod ego quoque circa te non immerito fecerim, si perroganti utrum accipiam Evangelium dixero : « Omnia mea dimisi,

[1] Matth. XIX, 29. — [2] Id. X, 10. — [3] Id. V, 3. — [4] Id. XI, 3.

» patrem, matrem, uxorem, filios, aurum, argentum, » manducare, bibere, delicias, voluptates [1]: » hoc tibi ad interrogata satis responsum puta, et beatum te futurum, si in me non fueris scandalizatus. »

II. « SED non, inquis, accipere Evangelium hoc solum est, si quod præcepit, facias; sed ut etiam credas omnibus quæ in eodem scripta sunt, quorum primum est illud, quia sit natus Deus. Sed nec item est solum illud, Evangelium accipere, ut credas quia natus est Jesus, sed ut facias etiam quod præcepit. At si me idcirco Evangelium non accipere putas, quia generationem prætermitto, nec tu ergo accipis; et multo magis non accipis, quia præcepta contemnis. Ac per hoc interim pares sumus, donec discutiamus et partes : aut si tibi non præjudicat præceptorum ista contemptio ad profitendum quia accipias Evangelium, mihi quare ad hoc præjudicet genealogia damnata. Quod si Evangelium accipere, in duobus his constat, ut dicis, genealogias credere, et servare mandata, quid ergo imperfectus imperfectum judicas? Uterque nostrum eget alterutro. Sin, quod certius est, accipere Evangelium in sola observatione constat cœlestium mandatorum, duplici modo improbus es, qui, ut dici solet, desertor arguas militem. Et tamen age, Ponamus, quia ita vis, duo hæc partes esse fidei perfectæ, quarum una quidem constet in verbo, id est, fateri Christum natum; altera vero in opere, quod est observatio præceptorum : vide ergo quam arduam ego et difficiliorem mihi partem elegerim; tu vide quam levissimam et faciliorem. Nec immerito plebs ad te confluit, a me refugit, nesciens utique, quia regnum Dei non sit in verbo, sed in virtute. Quid ergo est quod me lacessis, si difficiliorem fidei aggressus partem, tibi ut infirmo, reliqui fa-

[1] Matth. XIX, 29.

ciliorem? Sed ego ad tribuendam, inquis, salutem animis, hanc partem fidei efficaciorem puto, ac magis idoneam, quam tu reliquisti, id est, Christum fateri natum. »

III. « Age ergo ipsum eumdem interrogemus Christum, et unde potissimum nobis salutis oriatur occasio, ex ejus ore discamus. Quis hominum intrabit in regnum tuum, Christe? « Qui fecerit, inquit, voluntatem Patris » mei qui in cœlis est [1]. » Non dixit : Qui me professus fuerit natum. Et alibi ad Discipulos : « Ite, docete omnes » gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiri» tus sancti [2], et docentes eos servare omnia quæ mandavi » vobis. » Non dixit : Docentes eos quia sim natus, sed ut mandata conservent. Item alibi ; « Amici mei eritis, si fe» ceritis quæ præcipio vobis [3]. » Non dixit : Si natum me credideritis. Rursum, Si feceritis mandata mea, manebitis in mea charitate. Et alia multa. Necnon et in monte cum doceret : « Beati pauperes spiritu, dicens ; Beati mi» tes, beati pacifici, beati puro corde, beati qui lugent, » beati qui esuriunt, beati qui persecutionem patiuntur » propter justitiam [4] ; » nusquam dixit : Beati qui me confessi fuerint natum. Et in discretione agnorum ab hœdis in judicio dicturum se dicit iis qui ad dexteram erunt : « Esurivi, et cibastis me ; sitivi, et potastis me, et cæ» tera : propterea percipite regnum [5]. » Non dixit : Quia natum me credidistis, regnum percipite. Necnon et diviti quærenti vitam æternam, « Vade, inquit, vende om» nia quæ habes, et sequere me [6]. » Non dixit : Crede me natum ut in æternum vivas. Ecce igitur portioni meæ, quam mihi de gemina, ut vultis, fide delegi, ubique regnum, vita, beatitudo promittitur ; vestræ vero nusquam. Aut docete sicubi scriptum est, beatum esse, reg-

1 Matth. VII, 21. — 2 Id. XXVIII, 19. — 3 Joan. XV, 14. — 4 Matth. V, 4, et seqq. — 5 Id. XXV, 35. — 6 Id. XIX, 21.

numve percepturum, aut æternam habiturum vitam, qui eum confessus fuerit natum ex fœmina. Interim, tametsi et hæc pars est fidei, beatitudinem non habet. Cum vero eam nec partem fidei probaverimus, quid fiet? Nempe eritis vos inanes, quod et ipsum utique monstrabitur. Sed interim hoc satis nobis est ad propositum, quia portio hæc nostra, beatitudinibus coronata sit. Cui tamen accedit et illa alia beatitudo, ex confessione quoque sermonis, quia Jesum confitemur esse Christum Filium Dei vivi : quod æque ipse ore suo testatur Jesus dicens ad Petrum ; « Beatus es, Simon Barjona, quia non » tibi hoc caro et sanguis revelavit, sed Pater meus qui in » cœlis est [1]. » Quapropter non jam, ut putabatis, unam, sed duas easdemque ratas fidei partes tenemus, et in utraque pariter beati appellamur a Christo, quia alterm earum operibus exercentes, alteram sine blasphemia prædicamus. »

IV. AUGUSTINUS respondit : Jam supra commemoravi, quam sæpe se Dominus Jesus Christus filium hominis dicat, et quanta vanitate Manichæi fabulam nefandi sui erroris inducant, de nescio quo commentitio primo homine, quem non terrenum, sed fallacibus elementis indutum, contra Apostolum prædicant dicentem : « Primus » homo de terra terrenus [2] : » et quanta cura nos idem monuerit Apostolus dicens : « Si quis vobis annuntiaverit » præter quam quod annuntiavimus vobis, anathema » sit. » Quapropter restat ut filium hominis Christum ita credamus, sicut Apostolica veritate prædicatur, non sicut Manichæorum falsitate confingitur. Cum igitur eum Evangelistæ annuntient natum ex fœmina de domo David, hoc est, de familia David ; Paulusque ad Timotheum scribat dicens : « Memor esto Christum Jesum resurrexisse

[1] Matth. XVI, 17. — [2] I Cor. XV, 47.

» a mortuis, ex semine David secundum Evangelium » meum [1]; » satis apparet quemadmodum Christum filium hominis credere debeamus, qui Filius Dei per quem facti sumus, etiam filius hominis per assumptionem carnis factus est, ut moreretur propter delicta nostra, et resurgeret propter justificationem nostram [2]. Ideoque utrumque se dicit, et Filium Dei, et Filium hominis. Unde ne pergam per plurima, uno loco in Evangelio secundum Joannem ita scriptum est: « Amen, amen dico » vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui au- » dient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent. Sicut » enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio » vitam habere in semetipso, et potestatem dedit ei judi- » cium facere, quia filius hominis est [3]. » Dixit: « Vocem » Filii Dei audient: » et dixit: « Quia filius hominis est. » Secundum hoc enim quod Filius hominis est, accepit potestatem judicium faciendi, quia in ipsa forma venturus est ad judicium, ut et a bonis et a malis videatur. In qua forma etiam ascendit in cœlum, et vox illa Discipulis sonuit: « Sic veniet quemadmodum eum vidistis euntem » in cœlum [4]. » Nam secundum id quod Filius Dei, Deus æqualis est Patri, et cum Patre unum, non videbitur a malis: « Beati enim mundo corde, quia ipsi Deum vide- » bunt [5]. » Cum ergo credentibus in se promittat vitam æternam, nec aliud sit credere in eum, quam credere in verum Christum, qualem se ipse prædicat, et ab Apostolis prædicatur, hoc est, et verum Dei Filium et verum hominis filium; vos Manichæi qui creditis in falsum et fallacem, falsi et fallacis hominis filium, cum et ipsum Deum, gentis adversæ tumultu perterritum, membra sua misisse crucianda, nec postea tota purganda docetis, videtis

[1] 2 Tim. II, 8. — [2] Rom. IV, 25. — [3] Joan. V, 25. — [4] Act. I, 11. — [5] Matth. V, 8.

quam sitis alieni a vita æterna, quam promittit Christus illis qui credunt in eum. At enim dixit Petro confitenti eum Filium Dei : « Beatus es, Simon Barjona [1]. » Numquid ideo nihil promittit eis, qui in eum filium hominis crederent, cum idem ipse sit et Filius Dei et filius hominis? Habes etiam aperte vitam æternam promissam credentibus in filium hominis. « Sicut exaltavit, inquit, Moyses » serpentem in eremo, sic oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui crediderit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam [2]. » Quid vultis amplius? Credite ergo in filium hominis, ut habeatis vitam æternam; quia ipse est et Filius Dei qui potest dare vitam æternam; quia ipse est verus Deus et vita æterna, sicut idem Joannes ait in Epistola sua [3]. Ubi etiam dicit antichristum esse, qui negat Christum in carne venisse.

V. Quid ergo vos tanquam de mandatorum ejus perfectione jactatis, quod ea quæ in Evangelio præcepta sunt operamini? Quid enim illa prodessent, ubi non est fides vera, etiam si vere implerentur a vobis? Nonne audistis Apostolum dicentem : « Si distribuam omnia mea » pauperibus, et tradam corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest [4]? » Quid ergo vos tanquam de christiana paupertate jactatis, cum christiana charitate careatis? Habent enim inter se, quam charitatem vocant, etiam latrones, sibi debentes facinorosam flagitiosamque conscientiam, sed non charitatem quam commendat Apostolus. Et ut eam a cæteris improbandis repudiandisque secerneret, ait alio loco : « Finis » autem præcepti est charitas de corde puro, et conscientia » bona, et fide non ficta [5]. » Unde ergo habere potestis veram charitatem ex fide ficta surgentem? Aut quando

[1] Matth. xvi, 17. — [2] Joan. iii, 14. — [3] i Joan. iv, 3. — [4] i Cor. xiii, 3. — [5] i Tim. i, 5.

vos pigebit fidem vestram fucare mendaciis, quando et primum hominem vestrum, cum suis hostibus in suæ naturæ veritate manentibus, mutabili fallacia dimicasse prædicatis; et ipsum Christum qui dicit : « Ego sum veri- » tas[1], » speciem carnis, mortem crucis, vulnera passionis, cicatrices resurrectionis, mentitum esse suadetis? Proinde vos Christo vestro anteponi vultis, si illo mentiente vos annuntiatis veritatem. Si autem Christum vestrum sectari vultis, quis non in vobis caveat falsitatem, ut in his quoque mandatis, quæ vos implere dicitis, non sit nisi sola fallacia? Quippe cum ausus sit Faustus dicere, quod æs in zonis non portetis; nisi forte ideo verum dixit, quia non æs in zonis, sed et aurum in arcellis et in sacculis habeatis : nec reprehenderentur ista in vobis, nisi quia profitemini aliud, et aliter vivitis. Adhuc in rebus humanis est ille Constantius, modo jam frater noster catholicus Christianus, qui multos vestrum Romæ in domum suam congregaverat, propter implenda præcepta Manichæi, satis quidem vana et inepta, sed tamen quæ magna existimatis : quibus cum vestra infirmitas cederet, dispersi estis quisque in viam suam. Unde illi qui in eis perdurare voluerunt, a vestra societate schisma fecerunt : et quia in mattis dormiunt, Mattarii appellantur : a quorum stratis longe dissimiles fuerunt plumæ Fausti, et caprinæ lodices, qua deliciarum affluentia non solum Mattarios fastidiebat, sed etiam domum patris sui hominis pauperis Milevitani. Auferte ergo perditam simulationem, si de moribus non vultis, saltem de litteris vestris : ne lingua vestra cum vita vestra, tanquam ille primus homo cum gente tenebrarum, mendacibus, non elementis, sed verbis pugnare videatur.

VI. Sed ne in homines potius non implentes ea quæ

[1] Joan. XIV, 6.

sibi præcipiuntur quam in ipsam sectam vanissimi erroris me ista dicere quisquam reprehendat, hoc dico : Talia sunt ipsa præcepta Manichæi, ut si ea non faciatis, deceptores; si autem faciatis, decepti sitis. Neque enim Christus vobis præcepit ut herbam non evellatis, ne homicidium perpetretis, qui Discipulos suos per segetem transeuntes, et esurientes, vellere spicas sabbato non prohibuit [1], unde convinceret et præsentes Judæos, et futuros Manichæos : illos, quia sabbato fiebat; istos vero, quia fiebat. Sed plane Manichæus præcepit, ut otiosis manibus vestris, de homicidiis vivatis alienis : et illa quidem falsa sunt homicidia, sed vestra sunt vera, cum tali dæmoniorum doctrina miseras animas trucidatis.

VII. Inest tamen ille hæreticus typhus, intolerabilisque superbia. « Vides, inquit, in me Christi beatitudines illas, quæ Evangelium faciunt, et interrogas utrum illud accipiam? Vides pauperem, vides mitem, vides pacificum, puro corde, lugentem, esurientem, sitientem, persecutiones et odia sustinentem propter justitiam; et dubitas utrum accipiam Evangelium? » Si hoc esset justum esse, justificare se ipsum, verbis suis volasset in cœlum homo iste, cum hæc loqueretur. Sed ego in delicias Fausti non invehor, notas omnibus Auditoribus Manichæorum, et eis maxime qui sunt Romæ : talem propono Manichæum, qualem Constantius requirebat, cum illa præcepta exigebat impleri, non qualem videri nolebat. Et illum tamen quomodo video pauperem spiritu, qui tam superbus est, ut animam suam Deum credat, nec captivum erubescat? Quomodo mitem, qui tantæ auctoritati Evangelicæ mavult insultare, quam credere? Quomodo pacificum, qui naturam ipsam divinam, qua Deus est quidquid est, qui solus vere est, perpetuam pacem habere

[1] Matth. XII, 1.

non potuisse putat? Quomodo puro corde, in quo tumultuantur tam sacrilega et tam multa figmenta? Quomodo lugentem, nisi Deum suum captum et ligatum? donec solvatur et evadat, ex quadam tamen parte decurtatus, quæ in globo tenebrarum a Patre ligabitur, et non lugebitur. Quomodo esurientem et sitientem justitiam, quam Faustus in scriptis suis non addidit, credo ne sibi deesse videretur, si eam se adhuc esurire ac sitire fateretur? Sed quam justitiam isti esuriunt et sitiunt, quibus perfecta justitia erit, damnatis in globo fratribus qui nihil suo vitio peccaverunt, sed hostili tabe, contra quam eos Pater misit, inexpiabiliter infecti sunt, insuper triumphare?

VIII. Quomodo persecutiones et odia sustinetis propter justitiam, quibus hæc sacrilegia prædicare et persuadere justitia est? Pro qua impia perversitate, propter christianorum temporum mansuetudinem, quam parva et prope nulla patiamini, cur non cogitatis? sed, tanquam cæcis fatuisque loquamini, justitiæ vestræ velut magnum esse vultis indicium, quod opprobria sustinetis, persecutionemque patimini. Porro si tanto est quisque justior, quanto graviora perpetitur, omitto dicere, quod videre facillimum est, quam multo graviora vobis patiantur aliis atque aliis quibusque facinoribus flagitiisque polluti. Illud dico, si pro nomine Christi quoquo modo usurpato atque suscepto, quisquis patitur persecutionem, jam etiam veram fidem justitiamque tenere dicendus est; concedite, ut ille sit fidei verioris, majorisque justitiæ, quem multo vobis graviora perpessum potuerimus ostendere: et millia jam vobis nostrorum Martyrum occurrant, atque ipse præcipue Cyprianus, cujus etiam litteris edocetur, quod in Christum crediderit natum ex virgine Maria. Pro hac ille fide, quam vos detestamini, usque ad gladium mortemque pervenit, cum gregibus Christianorum tunc ita

credentibus, atque ita graviusque morientibus. Faustus autem convictus vel confessus quod Manichæus esset, cum aliis nonnullis secum ad judicium proconsulare perductis, eis ipsis Christianis a quibus perducti sunt intercedentibus, levissima pœna, si tamen illa pœna dicenda est, in insulam relegatus est : quod sua sponte quotidie servi Dei faciunt, se a turbulento strepitu populorum removere cupientes; et unde publica terrenorum principum vota per indulgentiam solent relaxare damnatos. Denique non multo post inde omnes eadem solemni sorte dimissi sunt. Fatemini ergo illos fidem tenuisse veriorem, justioremque vitam? qui pro ea multo quam vos atrociora sustinere meruerunt; aut desinite vos inde jactare, quod multis detestabiles sitis : sed discernite quid sit persecutionem pati pro blasphemia, et persecutionem pati pro justitia : et pro qua istarum patiamini, in vestris libris etiam atque etiam diligenter advertite.

IX. Quam multi autem in nostra communione veraciter faciunt ista sublimiora præcepta evangelica, de quorum specie fallitis imperitos? Quam multi homines utriusque sexus ab omni concubitu puri atque integri, quam multi experti, et postea continentes, quam multi rerum suarum distributores et relictores, quam multi jejuniis vel crebris, vel quotidianis, vel etiam incredibiliter continuatis, corpus servituti subjicientes? Quam multæ fraternæ congregationes nihil habentes proprium, sed omnia communia, et hæc non nisi ad victum et tegumentum necessaria; unam animam et cor unum in Deum, charitatis igne conflantes? Atque in his omnibus professionibus quam multi fallaces et perditi deprehenduntur, quam multi etiam latent, quam multi primo recte ambulantes, perversa voluntate cito deficiunt; quam multi in tentationibus inveniuntur, quod alio animo talem vitam ad-

umbrata specie susceperunt, et quam multi humiliter et fideliter sanctum custodientes propositum usque ad finem perseverant, et salvi fiunt? In quorum societate quasi dispares apparent, sed tamen eadem charitate copulantur, qui propter aliquam necessitudinem secundum Apostoli exhortationem habent uxores tanquam non habentes, et emunt tanquam non tenentes, et utuntur hoc mundo tanquam non utentes[1]. His subjunguntur, secundum abundantes divitias misericordiæ Dei, etiam illi quibus dicitur : « Nolite fraudare invicem, nisi ex consensu ad » tempus, ut vacetis orationi ; et iterum ad idipsum es- » tote, ne vos tentet Satanas propter intemperantiam » vestram : hoc autem dico secundum veniam, non se- » cundum imperium[2]? » Qualibus etiam idem Apostolus dicit : « Jam quidem omnino delictum est in vobis, » quia judicia habetis vobiscum[3]. » Et eorum portans infirmitatem, paulo post dicit : « Sæcularia igitur judi- » cia si habueritis, eos qui contemptibiles sunt in Eccle- » sia, hos collocate[4]. » Neque enim illi soli, qui ut sint perfecti, vendunt vel dimittunt omnia sua, et sequuntur Dominum, pertinent ad regnum cœlorum; sed huic militiæ christianæ propter quoddam quasi commercium charitatis subjungitur etiam quædam stipendiaria multitudo, cui dicetur in fine : « Esurivi, et dedistis mihi » manducare[5], » et cætera. Alioquin damnandi erunt illi, quorum domos tam diligenti et sollicita cura componit Apostolus, monens mulieres subditas esse viris suis, viros diligere uxores suas[6]; filios obtemperare parentibus ; parentes filios nutrire in disciplina et correptione Domini : servos obedire cum metu dominis carnalibus; dominos quod justum est et æquum servis præstare. Sed absit ut

[1] I Cor. VII, 29. — [2] Ibid. 5. — [3] I Cor. VI, 7. — [4] Ibid. 4 — [5] Matth. XXV, 35. — [6] Coloss. III, 18.

istos a mandatis evangelicis alienos, et a vita æterna separandos judicet Apostolus : qui ubi ait Dominus : « Si » quis non tulerit crucem suam, et secutus me fuerit, » non potest esse discipulus meus [1], » exhortans firmiores ad perfectionem? ibi statim et istos consolatus est dicens : « Qui receperit justum in nomine justi, mercedem justi » accipiet [2] : » et qui receperit Prophetam in nomine Pro» phetæ, mercedem Prophetæ accipiet. » Unde non tantum qui modicum vini Timotheo dederit propter stomachum, et frequentes infirmitates ejus [3]; sed etiam qui saniori atque fortiori calicem aquæ frigidæ porrexerit tantum in nomine discipuli, sicut ibi sequitur, non perdet mercem suam [4]. »

X. Quid autem fallitis auditores vestros, qui cum suis uxoribus, et filiis, et familiis, et domibus, et agris vobis serviunt, si quisquis ista omnia non dimiserit, non accipit Evangelium? Sed quia eis non resurrectionem, sed revolutionem ad istam mortalitatem promittitis, ut rursus nascantur, et vita Electorum vestrorum vivant, tam vana, et inepta, et sacrilega, quam vos vivitis, quando valde laudamini; aut si melioris meriti sunt, in melones et cucumeres, vel in alios aliquos cibos veniant, quos vos manducaturi estis, ut vestris ructatibus cito purgentur; merito eos a mandatis evangelicis alienatis : sed et vos ipsos talia sentientes atque suadentes, maxime inde separare debetis. Si enim hæc vanitas ad fidem evangelicam pertineret, non debuit dicere Dominus : « Esurivi, et dedis» tis mihi manducare [5]; » sed : Esuristis, et manducastis me : aut, Esurivi, et manducavi vos. Neque enim ex illo jam ministrationis merito, secundum vestra deliramenta, quisquam recipietur in regnum Dei; quia man-

[1] Matth. x, 38. — [2] Ibid. 41. — [3] 1 Tim. v, 23. — [4] Matth. x, 42. — [5] Id. xv, 35.

ducare sanctis dedit ; sed quia vel manducavit quos anhelaret, vel manducatus est a quibus anhelaretur in cœlum. Nec illi dicerent : « Domine, quando te vidi- » mus esurientem, et dedimus tibi manducare? » sed dicerent : Quando te vidimus esurientem et manducasti nos? Quibus ille non responderet : « Cum uni ex minimis » meis dedistis, mihi dedistis : » sed, Cum unus ex minimis meis vos manducavit, ego vos manducavi.

XI. Hæc portenta sentientes et docentes, et secundum hæc viventes, audetis vos dicere evangelica præcepta servare, et catholicæ Ecclesiæ derogare, in qua sunt tam multi pusilli cum magnis, quos utrosque Dominus benedicit, pro suis gradibus evangelica mandata servantes, et evangelica promissa sperantes. Sed vestrum oculum malevolus error in solam paleam nostræ segetis ducit : nam et triticum ibi cito videretis, si et esse velletis. In vobis autem, et qui Manichæi ficti sunt, mali sunt ; et qui ficti non sunt, vani sunt. Ubi enim fides ipsa ficta est, et qui ea simulate utitur, fallit : et qui eam veram existimat, fallitur : nec ex ea potest existere bona vita : quia ex amore suo quisque vivit, vel bene vel male. Vos autem si spiritalis atque intelligibilis boni charitate, ac non corporalium phantasmatum cupiditate arderetis, ut cito dicam quod de vobis notissimum est, solem istum corporeum, non pro divina substantia, et pro sapientiæ luce coleretis.

LIBER VI.

I. Faustus dixit : « Accipis Vetus Testamentum? Quomodo, cujus præcepta non servo ? Puto quidem quia nec tu : nam peritomen ego ut pudendam despui, ac, si non fallor, et tu. Cessationem sabbatorum ut supervacuam, credo quod et tu. Sacrificia ut idololatriam, non dubito quod et tu. Porcina certe non ego sola abstineo, tu item non solam comedis. Ego quidem quia omnem carnem immundam existimem, tu vero quia nihil immundum, quo utroque, ab utroque nostrum Vetus destruitur Testamentum[1]. Azymophagiæ hebdomadas, scenopegiam, uterque nostrum tanquam inutilia et vana contempsit. Lineis vestibus non inserere purpuras. In adulteriis ponere vestem linistimam. Bovem et asinum jungere, si necesse sit, in sacrilegiis numerare[2]. Calvum ac reburrum, et similis notæ hominem non constituere sacerdotem, quia sunt hujusmodi apud Deum immundi, uterque contempsimus, risimus, nec in secundis habuimus, nec in primis : quæ omnia præcepta sunt et justificationes Veteris Testamenti. Quod ergo objicis, tibi mecum commune est, sive crimen putandum, sive recte factum : uterque enim nostrum Vetus respuit Testamentum. Ergo si quid intersit inter meam fidem quæris et tuam ; hoc, quia tibi mentiri libet, et illiberaliter agere, ut quod mente oderis, verbo collaudes : ego fallere non didici, quod sentio loquor, tam turpium odisse me fateor præceptores, quam ipsa præcepta. »

[1] Exod. xii, et Levit. xxiii. — [2] Levit. xxi.

II. Augustinus respondit : Quemadmodum et quare accipiatur Testamentum Vetus ab hæredibus Testamenti Novi, jam supra diximus. Sed quia paulo ante de promissis ejus Faustus egit[1], nunc autem de præceptis agere voluit, respondeo istos omnino nescire, quid intersit inter præcepta vitæ agendæ, et præcepta vitæ significandæ. Exempli gratia : « Non concupisces[2], » præceptum est agendæ vitæ. « Circumcides omnem masculum octavo » die[3], » præceptum est significandæ vitæ. Ex hac quippe imperitia Manichæi, et omnes quibus displicent litteræ Veteris Testamenti quidquid Deus mandavit priori populo ad celebrandum, umbram futurorum non intelligentes, et ea modo non observari animadvertentes, ex more præsentis temporis illa reprehendunt, quæ utique illi tempori congruebant, quo ista quæ nunc manifesta sunt, ventura significarentur. Sed quid dicturi sunt adversus Apostolum, qui ait : « Hæc omnia in figura contingebant » illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæ» culorum obvenit[4]? » Ecce ipse aperuit cur illæ litteræ accipiantur a nobis, et cur illa rerum signa jam necesse non sit ut observentur a nobis. Cum enim dicit : Scripta sunt propter nos, procul dubio demonstrat, quanta nobis cura legenda et intelligenda, et in quanta auctoritate habenda sint, quia propter nos utique scripta sunt : cum vero dicit : Figuræ nostræ fuerunt, et in figura contingebant illis, ostendit jam non opus esse : ut cum res ipsas manifestatas agimus, figurarum prænuntiantium celebrationi serviamus. Unde dicit alio loco : « Nemo ergo » vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, » aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt umbra fu» turorum[5]. » Hinc etiam cum dicit : Nemo vos in eis ju-

[1] Vide supra lib. IV, cap. 2. — [2] Exod. XX, 17. — [3] Gen. XVII, 10. — [4] I Cor. X, 21. — [5] Colos. II, 16.

dicet, declarat quam non sit necesse ut jam hæc observentur : cum autem dicit : Quæ sunt umbra futurorum, ostendit quam oportuerit ut illo tempore observarentur, quo ista quæ nobis jam manifestata eluxerunt, per tales umbras figurarum futura prædicebantur.

III. Proinde si Manichæi resurrectione Domini justificarentur, cujus resurrectionis dies, ex die quidem passionis tertius, post diem tamen sabbati, hoc est, post septimum, octavus fuit; profecto spoliarentur carnali velamento mortalium desideriorum ; et cordis circumcisione gaudentes, non eam in carne adumbratam figuratamque deriderent tempore Veteris Testamenti, quamvis jam tempore Novi Testamenti fieri observarique non cogerent. In quo enim membro congruentius expoliatio carnalis et mortalis concupiscentiæ figuratur, quam unde carnalis et mortalis fœtus exoritur? Sed sicut dicit Apostolus : « Omnia munda mundis, immundis autem et in» fidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum et » mens et conscientia[1]. » Itaque isti, qui nimis mundi sibi videntur, quia illa membra tanquam immunda aversantur, aut aversari se fingunt, in eas infidelitatis et erroris immunditias inciderunt, ut cum detestentur circumcisionem carnis, quam dixit Apostolus signaculum justitiæ fidei, in ipsis tamen carnalibus membris divina Dei sui membra credant colligata et inquinata detineri[2] : ut cum carnem immundam dicunt, et Deum illic ex parte, qua ibi tenetur, immundum factum dicere compellantur; quippe quem mundari oportere asserunt : quod donec fiat, quantum fieri potuerit, interim nunc eum perpeti omnia quæ carnes patiuntur, non tantum in labore et dolore afflictionum, sed etiam in voluptate corruptelarum. Ei namque se dicunt parcere, quod non

[1] Tit. I, 15, et Rom. XIV, 20. — [2] Rom. IV, 11.

concumbunt ; ne nodis carneis arctius implicetur, et sordidius inquinetur. Cum ergo Apostolus dicat : « Omnia » munda mundis[1], » utique hominibus qui possunt in deterius voluntatis perversitate mutari ; quanto magis omnia munda sunt Deo, qui semper incommutabilis et incontaminabilis permanet? De cujus sapientia divina dictum est in eis libris, quos reprehendendo vehementius inquinamini, quod nihil inquinatum in eam incurrit, et attingit ubique propter suam munditiam[2]. Quapropter, o immundissima vanitas, ita-ne displicet tibi in membro humano, unde humana generatio propagatur, signum regenerationis humanæ, illum cui munda sunt omnia Deum jussisse constitui, et placet tibi etiam in flagitiis, quæ illo membro ab impudicis hominibus perpetrantur, ipsum Deum vestrum, cui nihil est mundum, ex parte suæ naturæ commaculari atque corrumpi? Quid enim patitur in variis turpibus corruptelis, quem conjugali quoque concubitu creditis inquinari? Ad id etiam quod dicere soletis. Ergo-ne deerat, ubi Deus præfiguraret signaculum justitiæ fidei, nisi in illo membro? Respondetur : Cur enim non et ibi? Primo, quia omnia munda mundis, quanto magis Deo? Deinde quia hoc Apostolus dixit, signaculum datum Abrahæ justitiæ fidei, in tali circumcisione[3]. Vos autem nolite erubescere, si potestis, cum vobis dicitur : Ergo-ne deerat Deo vestro quid ageret, ne suæ naturæ partem istis membris, quæ sic despuitis, implicaret? Pudenda quidem ista dicuntur hominibus propter nostræ mortalitatis corruptibilem pœnalemque propaginem, quæ inde subsistit : quibus casti adhibent verecundiam, impudici petulantiam, Deus justitiam.

IV. Cessationem vero sabbatorum jam quidem super-

[1] Tit. I, 15. — [2] Sap. VII, 25, et XXIV. — [3] Rom. IV, 11.

vacuam ducimus ad observandum, ex quo spes revelata est nostræ quietis æternæ; non tamen ad legendum et intelligendum: quia propheticis temporibus cum essent ista quæ nobis hoc tempore patefacta sunt, non tantum sermonibus, sed et actionibus præfiguranda et prænuntianda, illo signo quod legimus, res ista prænotata est quam tenemus. Vos autem volo mihi dicatis, cur vestram cessationem nolitis implere? Judæi quippe sabbato suo, quod adhuc carnaliter sapiunt, non solum in agro fructum nullum decerpunt, sed nec in domo concidunt aut coquunt. Vos autem cessantes quidem expectatis quis Auditorum vestrorum propter vos pascendos cultello vel falcicula armatus in hortum prosiliat, homicida cucurbitarum, quarum vobis afferat, mirum dictu, viva cadavera. Nam si non eas occidit, quid vos in tali facto metuitis? Si autem occiduntur cum decerpuntur, quomodo eis inest vita, cui purgandæ atque recreandæ manducando atque ructando vos asseritis subvenire? Accipitis ergo viventes cucurbitas, quas, si possetis, deglutire deberetis: ut post illud unum vulnus, in quo eas cum decerpsit vester Auditor, reus factus est, vestra indulgentia liberandus; saltem deinceps ad officinam aqualiculi vestri, ubi Deum vestrum illo prælio confractum, reformare possetis, illæsæ atque integræ pervenirent. Nunc autem antequam eis conterendis dentes incumbant, minutatim, si hoc palato placuerit, conciduntur a vobis: quibus tam crebris vulneribus earum, quomodo vos non estis rei? Videte quemadmodum vobis expediret, ut quod uno in septem diebus faciunt Judæi, vos quotidie faceretis, et a tali etiam domestico opere cessaretis. Jam quid in igne cucurbitæ patiuntur, ubi certe non reformatur vita, quæ in eis est? Non enim fervens olla sancto ventri comparari potest: et tamen irridetis, tanquam super-

fluam sabbati cessationem. Quanto utique sanius, non solum eam non reprehenderetis in Patribus, quando superflua non fuit; sed etiam nunc, quando jam superflua est, ipsam potius teneretis, quam istam vestram non significatione acceptabilem, sed errore damnabilem; quam etiam non implendo rei estis secundum opinionem vestræ vanitatis, et implendo vani secundum judicium veritatis? dicitis enim dolorem sentire fructum, cum de arbore carpitur, sentire cum conciditur, cum teritur, cum coquitur, cum manditur. Non ergo debuistis vesci nisi eis, quæ cruda et illæsa possunt transvorari, ut unum saltem dolorem cum decerpuntur, non a vobis, sed a vestris Auditoribus paterentur.

Sed dicitis, quomodo subvenimus tantæ vitæ, si ea tantum absumimus, quæ incocta et mollia possunt absorberi? Si ergo ista compensatione tam multos cibis vestris dolores infligitis, cur ab illo solo abstinetis, ad quem maxime ista necessitas cogit? Nam fructus potest et crudus comedi, sicut se nonnulli vestri exercuerunt, ut hoc non tantum de pomis, verumetiam de omnibus oleribus facerent. Si autem non vellatur, aut decidatur, aut quoquo modo dematur ex terra vel arbore, venire ad escam nullo pacto potest. Hoc ergo facile debuit esse veniale, sine quo ei subvenire non valeretis; non illi tam multi cruciatus, quos in præparandis escis, membris Dei vestri non dubitatis inferre. At enim plorat arbor, cum fructus carpitur: hoc quippe dicere non erubescitis. Certe novit omnia vita quæ ibi est, et præsentit quis ad eam veniat. Venientibus ergo Electis, et poma carpentibus, gaudere debuit, non plorare: illum transitorium dolorem tanta felicitate compensans, et tantam evadens miseriam, si in alios incidisset. Cur itaque pomum non decerpitis, cum decerpto tam multas plagas doloresque

ingeratis? Respondete, si potestis. Nec ipsa jejunia vobis competunt: non enim oportet vacare fornacem, in qua spiritale aurum de stercoris commixtione purgatur, et a miserandis nexibus divina membra solvuntur. Quapropter ille est misericordior inter vos, qui se potuerit ita exercere, ut nihil ejus valetudini obsit, sæpe crudos cibos sumere, et multa consumere. Vos autem et tantas pœnas escæ vestræ irrogando crudeliter manducatis, et a membrorum divinorum purgatione cessando crudeliter jejunatis.

V. Et audetis tamen etiam sacrificia Testamenti Veteris execrari, et idololatriam nominare, et in hujusmodi sacrilegium nos quoque sociare. Unde pro nobis prius respondemus, sic illa jam non esse in operibus nostris, ut ea tamen in mysteriis divinarum Scripturarum, ad intelligenda quæ his prænuntiata sunt, amplectamur: quia et ipsa figuræ nostræ fuerunt, et omnia talia multis et variis modis unum sacrificium, cujus nunc memoriam celebramus, significaverunt. Unde isto revelato, et suo tempore oblato, illa de agendi celebritate sublata sunt, sed in significandi auctoritate manserunt. Scripta sunt enim propter nos, in quos finis sæculorum obvenit[1]. Sed in eis videlicet interfectio vos movet animalium, cum ista omnis creatura usibus hominum quodam modo conditionaliter serviat. Sed vos, qui homini mendico esurienti panem non porrigitis, misericordes estis in pecora, quibus animas humanas inesse creditis. Dominus autem Jesus in ea crudelis fuit, cum dæmones in gregem porcorum[2], cum id ab eo peterent, ire permisit. Qui etiam nondum demonstrato per passionem sacrificio corporis sui, cuidam leproso, quem mundaverat, ait: « Vade, » ostende te sacerdoti, et offer munus tuum quod præce-

[1] I Cor. x, 11. — [2] Matth. viii, 32.

» pit Moyses in testimonium illis[1]. » Magis enim, quia et per Prophetas Deus sæpe testatur nullius se talis muneris indigere, et facile est ratione perspicere, quod nec ejus rei egeat, qui nullius eget; compellitur animus humanus inquirere, quid nos per hæc docere voluerit, qui utique non frustra ea, quibus non indiget, sibi juberet offerri, nisi aliquid in eis ostenderet, quod nobis et nosse prodesset, et talibus signis præfigurari oporteret. Vos autem quanto melius et honestius istis, quamvis jam nostro tempori non necessariis, tamen significantibus aliquid et docentibus, sacrificiis subderemini, quam vobis ab Auditoribus vestris vivas escarum victimas offerri juberetis et crederetis? Nam cum apostolus Paulus de quibusdam propter epulas Evangelium prædicantibus congruentissime dixerit : « Quorum Deus venter est[2], » quanto vos arrogantiore impietate jactatis, qui ventrem vestrum non Deum, sed quod sceleratioris audaciæ est, Dei mundatorem dicere non timetis? Cujus porro dementiæ est, pios se videri velle, quod ab animalium interfectione se temperent, cum omnes suas escas easdem animas habere dicant, quibus, ut putant, viventibus, tanta vulnera et manibus et dentibus ingerunt?

VI. Cur autem, si carnibus vesci non vultis, non ipsa animalia Deo vestro oblata mactatis, ut animæ illæ, quas non solum putatis humanas, sed ita divinas, ut ipsa Dei membra esse credatis, a carnis carcere dimittantur, et ne iterum redeant, vestris orationibus commendentur? An amplius eas adjuvatis ventre quam mente, et illa potius Dei natura salvatur, quæ vestris visceribus exhalari meruerit, quam quæ vestris precibus commendari? Propterea ergo ventri vestro pecora non sacrificatis, quia ea viva absumere non potestis, ut eorum animas inter-

[1] Luc. v, 14. — [2] Philip. III, 19.

cessione vestri stomachi liberetis. O beata olera, quibus et manu evulsis, et ferro concisis, et igne cruciatis, et dente contritis, concessum est tamen, ut ad vestrorum intestinorum aras viva perveniant! et o misera pecora, quæ cum citius de corpore suo exeunt, in vestra corpora intrare non possunt! Ita delirantes adhuc putatis, quod ideo sumus inimici Veteris Testamenti, quia nullam carnem immundam ducimus, tenentes Apostoli sententiam, dicentis : « Omnia munda mundis[1]. » Et illud ubi Dominus ait : « Non quod intrat in os vestrum, vos coin- » quinat, sed quod exit[2]. » Quod non ad solas turbas Dominus dixit, sicut vester Adimantus, quem post Manichæum Faustus præcipue laudat, cum Veteri Testamento calumniaretur, voluit intelligi : sed etiam remotus a turbis, hoc idem Discipulis suis evidentius et expressius elocutus est. Cum enim hanc Domini sententiam Testamento Veteri opposuisset Adimantus[3], quia in illo scripta sunt quædam immunda carnium, a quibus ille populus jussus est abstinere, timuit ne sibi diceretur : Cur ergo vos non quasdam, sed omnes carnes immundas existimatis, atque ab edendis omnibus temperatis : cum tu ipse proferas Evangelicum testimonium, non coinquinari hominem ex iis quæ in os ingrediuntur, et in ventrem vadunt, atque in latrinam emittuntur? Itaque has arctissimas, et fallaciam suam manifestissima veritate præfocantes angustias conatus evadere, ait hoc Dominum ad turbas dixisse, quasi paucis ille in secreto vera diceret, in turbas autem falsa jactaret : cum et hoc de Domino credere sacrilegum sit; et omnes qui legunt, noverint, hoc et remotis turbis eum planius dixisse Discipulis. Quapropter quia in exordio harum litterarum suarum Faustus sic

[1] Tit. I, 15.— [2] Matth. XV, 11, et Marc. VII, 15.— [3] Vide Tract. contra Adimantum, cap. 14 et 15.

miratur Adimantum, ut ei solum præferat Manichæum, compendio requiro utrum ista Domini sententia, qua dixit, non inquinari hominem iis quæ in os ejus intrant, vera an falsa sit. Si falsam dicunt, cur eam tantus eorum doctor Adimantus a Christo prolatam dicens, ad expugnandum Testamentum Vetus objecit? Si autem vera est, cur adversus eam credunt se coinquinari, si quacumque carne vescantur : nisi forte verum respondere velint, et dicere, Apostolum non dixisse omnia munda hæreticis, sed omnia munda mundis. Cur enim non istis hæc munda, idem Apostolus sequitur, et dicit : « Immundis autem » et infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum » et mens et conscientia[1]. » Unde revera Manichæis omnino nihil est mundum, quandoquidem etiam ipsam Dei substantiam vel naturam, non solum coinquinari potuisse, sed etiam ex parte coinquinatam esse contendunt; nec solum coinquinatam esse, verumetiam ex omni parte recuperari mundarique non posse. Unde mirum est, quod ita se dicunt immundas omnes carnes existimare, et ob hoc ab eis abstinere, quasi aliquid existiment esse mundum, non solum escarum, sed omnium creaturarum. Nam et ipsa olera et poma et omnes fruges et totam terram et cœlum commixtione gentis tenebrarum perhibent inquinata. Utinam ergo et in cæteris cibis errori suo congruerent, atque ab iis, quæ immunda dicunt, omnibus abstinendo, fame potius morerentur, quam tales blasphemias pertinaciter loquerentur : nam se corrigere atque emendare nolentibus, hoc esse utilius quis non intelligat?

VII. Testamento autem Veteri, ubi quidam cibi carnium prohibentur, cur non sit contraria ista sententia, qua dicit Apostolus : « Omnia munda mundis, » et, « Omnis » creatura Dei bona est[2], » si possunt, intelligant hoc

[1] Tit. I, 15. — [2] I Tim. IV, 4.

Apostolum de ipsis dixisse naturis; illas autem litteras propter quasdam præfigurationes tempori congruentes, animalia quædam, non natura, sed significatione immunda dixisse. Itaque, verbi gratia, si de porco et agno requiratur, utrumque natura mundum est, quia omnis creatura Dei bona est; quadam vero significatione agnus mundus, porcus immundus est : tanquam si stultum et sapientem diceres, utrumque hoc verbum natura vocis et litterarum et syllabarum quibus constat, utique mundum est; significatione autem unum horum verbum, quod dicitur stultus, immundum dici potest, non natura sui, sed quoniam quiddam immundum significat. Et fortasse quod est in rerum figuris porcus, hoc est, in rerum genere stultus; et tam illud animal, quam istæ duæ syllabæ, quod dicitur stultus, quiddam unum idemque significat. Immundum quippe illud animal in Lege positum est, eo quod non ruminet : non autem hoc ejus vitium, sed natura est. Sunt autem homines qui per hoc animal significantur, immundi proprio vitio, non natura : qui cum libenter audiant verba sapientiæ, postea de his omnino non cogitant. Quod enim utile audieris, velut ab intestino memoriæ, tanquam ad os cogitationis, recordandi dulcedine revocare, quid est aliud, quam spiritualiter quodam modo ruminare? Quod qui non faciunt, illorum animalium genere figurantur. Unde et ipsa a talibus carnibus abstinentia, tale vitium nos cavere præmonuit. Cum enim thesaurus desiderabilis sit ipsa Sapientia, de hac munditia ruminandi et immunditia non ruminandi alio loco scriptum est : « Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis, vir autem stultus glutiit illum[1]. » Hæ autem similitudines rerum in locutionibus vel observationibus figuratis, propter quærendi et com-

[1] Prov. XXI, 20.

parandi exercitationem, rationales mentes utiliter et suaviter movent. Sed priori populo multa talia non tantum audienda, verumetiam observanda præcepta sunt. Tempus enim erat, quo non tantum dictis, sed etiam factis prophetari oporteret ea quæ posteriori tempore fuerant revelanda. Quibus per Christum atque in Christo revelatis, fidei gentium onera observationum non sunt imposita, prophetiæ tamen auctoritas commendata. Ecce nos diximus qua causa, cum secundum Domini Apostolique sententiam nullas animalium carnes immundas habeamus, Veteri tamen Testamento, ubi quædam immundæ dictæ sunt, non adversemur : vos jam dicite, quare immundas carnes existimetis.

VIII. Si secundum errorem vestrum, propter commixtionem gentis tenebrarum, non carnes, sed ipse Deus vester immundus est in ea parte, quam velut debellandis et captivandis hostibus absorbendam et inquinandam misit et miscuit; deinde propter ipsam commixtionem, etiam quidquid aliud manducatis, immundum est. Sed dicitis : Multo amplius immundæ sunt carnes. Et quare amplius immundæ sint carnes, longum est eorum de hac re deliramenta commemorare, sed breviter attingam quod sat est, ut inspiciantur reprehensores Veteris Testamenti, tanta stultitiæ vetustate confecti, ut carnis accusatores sine ulla spiritali veritate solam carnem sapere convincantur. Fortasse enim paulo prolixior ista responsio sic adversus eos lectorem instruet, ut in cæteris responsionibus non a nobis tam multa verba requirantur. Dicunt enim isti vaniloqui et mentis seductores, in illa pugna quando primus eorum homo, tenebrarum gentem elementis fallacibus irretivit, utriusque sexus principibus indidem captis, cum ex eis mundus construeretur, plerosque eorum in cœlestibus fabricis colligatos, in quibus

erant etiam fœminæ aliquæ prægnantes : quæ cum cœlum rotari cœpisset, eamdem vertiginem ferre non valentes, conceptus suos abortu excussisse, eosdemque abortivos fœtus et masculos et fœminas de cœlo in terram cecidisse, vixisse, crevisse, concubuisse, genuisse. Hinc esse dicunt originem carnium omnium, quæ moventur in terra, in aqua, in aëre. Ergo si de cœlo est origo carnium, absurdissimum est propter hoc eas immundiores putare : præsertim quia in ipsa structura mundi, eosdem principes tenebrarum, ita per omnes contextiones a summis usque ad ima colligatos dicunt, ut quanto quique amplius haberent commixti boni, tanto sublimius collocari mererentur : ac per hoc mundiores carnes esse deberent, quarum origo de cœlo est, quam fruges quæ oriuntur ex terra. Deinde quid tam insanum dici potest, quam conceptos fœtus ante vitæ commixtionem tanto vivaciores fuisse, ut et abortivi et de cœlo in terram ruentes viverent; commixta autem vita nisi tempore maturo editi, vivere non possint, et si de paulo altiore loco cadant, continuo moriantur? Utique si regnum vitæ contra regnum mortis belligeravit, commixta vita vivaciores facere debuit, non corruptibiliores. Quod si in sua natura quæque res magis suam retinet incorruptionem, non duas naturas bonam et malam, sed duas bonas, quarum sit una melior, prædicare debuerunt. Unde igitur asserunt immundiores carnes, quas de cœlo genus ducere affirmant, istas duntaxat omnibus notas? Nam ipsa prima corpora principum tenebrarum, ex arboribus ibidem natis tanquam vermiculos opinantur exorta; ipsas autem arbores ex quinque illis elementis. Proinde si animalium corpora primam originem habent ex arboribus, secundam de cœlo, quid causæ est ut immundiora quam fructus arborum existimentur? Si propterea quia cum moriun-

tur, amittunt animam, ut jam immundum sit quidquid vita deserente remanserit; cur eodem pacto non sunt immunda olera vel poma, quæ utique, sicut supra dictum est, cum decerpuntur vel avelluntur, moriuntur? Horum quippe homicidiorum rei esse nolunt, dum nihil vel ex terra vel ex arbore decerpunt. Deinde cum duas animas esse in uno animantis corpore affirment, unam bonam de gente lucis, alteram malam da gente tenebrarum, numquid cum occiditur animal, bona anima fugit, et mala remanet? Si enim hoc esset, sic viveret animal occisum, quomodo vivebat in gente tenebrarum, quando solam suæ gentis habebat animam, qua etiam rebellaverat adversum regna divina. Cum ergo in morte cujuslibet animalis, utraque anima et bona et mala deserat carnem, cur immunda caro dicitur, quasi a sola bona anima deseratur? Quia etsi aliquæ vitæ reliquiæ remanent, ex utraque remanent: nec ipsum quippe fimum dicunt remanere sine aliquibus exiguis reliquiis membrorum Dei. Nullam igitur causam reperiunt, cur asseverent carnes frugibus immundiores. Sed videlicet fallacem castitatem suam ostentare conantes, eo putant immundiorem carnem, quod de concubitu existat: quasi non tanto vehementius cogantur membro illi divino manducando succurrere, quanto illic arctius colligatum putant. Postremo si ista causa est majoris immunditiæ carnium, ea comedant animalium corpora, quæ non de concubitu oriuntur, sicut sunt innumerabilia genera vermium, quorum nonnullos vulgo edunt quædam Venetiæ regiones ex arboribus natos. Ranas etiam quas repente ex una pluvia terra generat, in escam isti assumere debuerunt, ut Dei sui membra talibus formis commixta liberarent, si eam carnem detestantur, quæ concubitu propagatur; et genus humanum erroris arguerent, quod gallinis colum-

bisque vescantur, ex masculorum fœminarumque coïtu procreatis, et mundiores cœli et terræ filias ranas abjiciant. Nam secundum istorum fabulam mundiores sunt primi principes tenebrarum, quorum parentes arbores fuerunt, quam ipse Manichæus, quem pater et mater concumbendo genuerunt : mundiores etiam pediculi eorum, qui sine concubitu sudore carnis, vel corporis exhalatione nascuntur, quam isti ipsi miseri, qui de parentibus concumbentibus nati sunt. Aut si jam quidquid ex carne etiam sine concubitu nascitur, propterea putant immundum, quia ipsa caro ex concubitu est; immunda erunt olera et fruges, quæ de stercoribus fertilius uberiusque surrexerint. Ubi videant quid faciant, vel quid respondeant qui fruges dicunt mundiores esse quam carnes. Nam stercore quid immundius ex carne projicitur, et quid frugibus feracius adhibetur? Certe ipsi dicunt per attritiones et digestiones ciborum, fugere inde vitam, et exiguum quiddam in stercore remanere. Cur ergo ubi exigua vita remanet, inde cibi vestri, hoc est fructus terræ, de stercore et meliores et majores et plures existunt? Caro non purgamentis terræ, sed fœtibus pascitur : terra vero purgamentis carnis, non fœtibus fœcundatur. Eligant quid sit mundius : aut jam correcti desinant esse immundi et infideles, quibus nihil sit mundum, et nobiscum amplectantur Apostolum dicentem : « Omnia munda mundis[1]. Domini est terra et plenitudo » ejus[2]. Omnis creatura Dei bona est[3]. » Omnia quippe quæ naturaliter sunt, in ordine suo bona sunt : et nemo in eis peccat : nisi qui ordinem suum in Dei obedientia non custodiens, eorum quoque ordinem male utendo perturbat.

IX. Patres autem nostri qui Deo placuerunt, tenuerunt ordinem suum in ipsa obedientia, ut quidquid Deus

[1] Tit. I, 15. — [2] Psal. XXIII, 1. — [3] I Tim. V, 4.

temporibus congruis jubendo distribuit, sic observarent, quemadmodum illi distribuit. Itaque non solum carnes ad cibum datas, cum omnes natura mundæ essent, quasdam tamen nonnulla significatione immundas illo tempore non ederunt, quo eas non edi præceptum erat, ut talibus significationibus futura rerum manifestatio præfiguraretur. Sed et azymum panem, et cætera hujusmodi, in quibus fuisse umbram futurorum dicit Apostolus[1], tam rei essent illius temporis et illius populi homines, si observare contemnerent, quando sic illa fieri, et ista quæ nunc revelata sunt, tunc sic prænuntiari oportebat; quam nos desipientes essemus, si nunc jam manifestato Novo Testamento, illas prænuntiativas observationes aliquid nobis prodesse putaremus. Sicut sacrilegi et impii, si eosdem libros qui propter nos scripti sunt, ut ea quæ jam nobis revelata et in manifestatione annuntiata sunt, tanto ante illis figuris prænuntiata cognoscentes, fideliter et firmiter teneremus, ideo putaremus abjiciendos, quia ea quæ ibi scripta sunt, non jam observare corporaliter, sed intelligere et facere spiritaliter nos Dominus jubet. Scripta sunt enim propter nos, in quos finis sæculorum obvenit[2], sicut item dicit idem Apostolus. Omnia enim quæ ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt[3]. Quapropter non manducare azymum per statutos septem dies tempore Veteris Testamenti peccatum fuit[4], tempore autem Novi Testamenti non est peccatum: sed in spe futuri sæculi quam habemus in Christo, qui et animam nostram induens justitia, et corpus nostrum induens immortalitate, totos nos innovat, credere aliquid ex Veteris corruptionis necessitate atque indigentia nos passuros vel acturos, semper peccatum est, quandiu volvuntur isti septem dies quibus peragitur tempus: sed hoc

[1] Hebr. x, 1. — [2] 1 Cor. x, 11. — [3] Rom. xv, 4. — [4] Exod. xii, 15.

Veteris Testamenti temporibus in figura occultatum, a quibusdam sanctis intelligebatur; tempore autem Novi Testamenti in manifestatione revelatum, populis prædicatur. Unde Scriptura illa tunc erat præceptum, nunc testimonium. Scenopegiam non celebrare aliquando peccatum fuit[1], nunc non est peccatum : tabernaculo autem Dei quod est Ecclesia non compaginari, semper peccatum est; sed tunc agebatur sub præcepto figurato, nunc legitur in testimonio revelato. Nam et illud quod tunc factum est, non diceretur tabernaculum testimonii, nisi alicui veritati quæ suo tempore declaranda erat, quadam congruentia significationis attestaretur. Lineis vestibus miscere purpuram, et linostima veste indui aliquando peccatum fuit, nunc non est peccatum[2] : sed inordinate vivere, et diversi generis professiones velle miscere, ut vel sanctimonialis habeat ornamenta nuptarum, vel ea, quæ se non continens nupsit, speciem virginis gerat, omni modo peccatum est; et si quid inconvenienter ex diverso genere in vita cujusque contexitur. Verum illud tunc figurabatur in vestibus, quod nunc declaratur in moribus. Illud enim erat tempus significandi, hoc manifestandi. Ergo ipsa Scriptura, quæ tunc fuit exactrix operum significantium, nunc testis est rerum significatarum; et quæ tunc observabatur ad prænuntiationem, nunc recitatur ad confirmationem. Bovem et asinum ad operandum jungere tunc non licebat, nunc licet[3]. Declaratum est enim per Apostolum, cum de bove triturante non infrenando Scripturam recoleret, dicentem : « Numquid de bobus cura est Deo[4]? » Quare ergo nunc legitur, quando id quod prohibuit jam licet? Quia idem ipse ibi secutus Apostolus ait : « Propter nos Scriptura dicit. » Et utique impium est, ut non legamus nos, quod

[1] Levit. XXIII, 34.— [2] Deut. XXII, 10.— [3] Id. XXI, 10.— [4] I Cor. IX, 9.

scriptum est propter nos: magis enim propter nos, quibus manifestatur, quam propter illos, in quibus figurabatur. Bovem quippe et asinum, si necesse sit, unusquisque sine detrimento operis jungit : sapientem vero et stultum, non ut unus præcipiat, et alter obtemperet, sed pariter ex æquali potestate, ut annuntient verbum Dei, non sine scandalo quisquam comites facit. Itaque eamdem Scripturam tenemus, et tunc potestate præcipientem umbris tegendum, quod nunc aperiretur; et nunc auctoritate attestantem luce apertum, quod tunc tegebatur.

De calvo autem et reburro, quod eos immundos Lex dixerit[1], parum Faustus attenderat, aut in mendosum codicem inciderat. Sed utinam ipse calvam frontem habere voluisset, atque in ea crucem Christi figere non erubuisset : profecto Christum clamantem : « Ego sum » veritas[2], » nec cum falsis vulneribus occubuisse, nec cum falsis cicatricibus resurrexisse credidisset. Quinetiam dicit : « Ego fallere non didici, quod sentio loquor. » Non est ergo discipulus Christi sui, quem falsas cicatrices dubitantibus Discipulis demonstrasse insanus opinatur, et non solum de cæteris vanitatibus suis, sed etiam de ipsa Christi fallacia sibi tanquam non fallenti vult credi : utrum Christo melior, quo fallente ipse non fallit; an eo ipso non veracis Christi, sed fallacis Manichæi discipulus, cum et in hoc fallit, in quo se non didicisse fallere gloriatur.

[1] Levit. XIII, 42. — [2] Joan. XIV, 6.

LIBER VII.

I. Faustus dixit : « Quare non credis in genealogiam Jesu? Multæ quidem sunt causæ, sed palmaris illa, quia nec ipse ore suo usquam se fatetur patrem habere, aut genus in terra : sed e contra, quia non sit de hoc mundo, quia a Patre Deo processerit, quia descenderit de cœlo[1], quia non sibi sint mater et fratres[2], nisi qui fecerint voluntatem Patris sui, qui in cœlis est[3]. Ad hæc illi ipsi qui has ei genealogias ascribunt, non eum ante nativitatem cognovisse videntur : sed neque statim ut natus est, quo crederentur ea scripsisse, quæ erga eum oculis suis viderint gesta ; sed juveni jam et maturo conjuncti sunt ei, id est, annorum ferme triginta[4] : siquidem et ætas ascribi divinis potest sine blasphemia. Quare cum in omni testimonio veritatis hoc semper quæri soleat, utrumne quis audierit, an viderit ; isti vero nec audisse se fateantur ab ipso generationis hunc ordinem, aut quia omnino sit natus ; nec vidisse oculis, quia longo post tempore, id est, post baptismum cognoverint eum : mihi et omni recte judicanti, tam stultum videtur hoc credere, quam si quis cæcum et surdum testem in judicium vocet. »

II. Augustinus respondit : Quam dicit palmarem causam, cur non accipiat genealogiam Jesu Christi, ibi apertissime victus ostenditur, legentibus quæ supra diximus de Filio hominis, quod tam crebro se Christus esse testatur[5], et de Filio Dei, quomodo idem ipse sit et filius

[1] Joan. VIII, 23 et 42. — [2] Id. VI, 42. — [3] Matth. XII, 30. — [4] Luc. III, 23. — [5] Matth. VIII, 20, et IX, 6.

hominis; quomodo secundum divinitatem non habeat genus in terra, secundum carnem autem sit ex semine David, sicut Apostolica doctrina testatur[1]. Unde oportet eum credi et intelligi, et a Patre exisse, et de cœlo venisse[2], et hic tamen Verbum carnem factum inter homines habitasse[3]. Quod si propterea putant eum non habuisse in terra matrem vel genus, quia dixit : « Quæ » mihi mater, vel qui fratres[4]? » superest ut etiam Discipulos ejus, quibus hoc exemplum in se ipso præbuit, ut terreni generis necessitudinem propter regnum cœlorum contemnerent, affirment non habuisse patres, quia dixit eis : « Ne vobis dicatis patrem in terra ; unus enim est » Pater vester Deus[5]. » Quod ergo istos de patribus docuit, hoc ipse de matre et fratribus prior fecit : sicut et alia multa, in quibus se nobis ut eum imitaremur præbere, et ut sequeremur præire dignatus est. Quapropter iste qui in eo quod putat palmare sic vincitur, quam jaceat et involvatur in cæteris animadvertendum est. Quippe qui propterea dicit non credendum esse Apostolis, qui ejus non solum divinam, sed etiam humanam nativitatem annuntiaverunt, quia postea juveni adhæserunt, et nec viderunt eum natum, nec se hoc ab illo audisse dixerunt. Cur ergo credunt Joanni dicenti : « In princi- » pio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus » erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum, om- » nia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil[6], » et cætera quæ illis quamvis non intelligentibus tamen placent? Dicant ubi hoc Joannes viderit, aut ubi se hoc ab ipso Domino audisse dixerit. Quidquid enim dixerint, unde hoc Joannes scire potuerit, inde credimus etiam omnes annuntiatores nativitatis Christi, id quod annun-

[1] Rom. I, 3, et 2 Tim. II, 8. — [2] Joan. XVI, 28, et VI, 41. — [3] Id. I, 14. — [4] Matth. XII, 19. — [5] Id. XXIII, 9. — [6] Joan. I, 1, 2.

tiaverunt scire potuisse. Deinde quæro, unde credant dixisse Dominum : « Quæ mihi mater, aut qui fratres[1] ? » Si quia hoc Evangelista narravit, cur ei non credunt et illud, Quia mater ejus et fratres quærebant eum? Si autem hoc mentitus est quod nolunt credere, quomodo ei credunt Christum dixisse quod nolunt intelligere? Deinde si Christum natum, quia jam juveni adhæserat, non potuit nosse Matthæus, unde potuit Christum non natum, post tot annos natus nosse Manichæus? Dicturi sunt, Spiritus sanctus hoc sciebat qui erat in Manichæo. Ille sane si Spiritus sanctus esset, vera dixisset. Sed cur non potius de Christo Discipulis ejus qui etiam corporaliter ei adhæserunt credimus, qui non solum per Spiritum sanctum ab ipso impertitum scire potuerunt, si quid lateret in rebus humanis; sed tam recenti et præsenti memoria, etiam solo humano sensu, genus Christi secundum carnem et totam originem collegerunt? Et tamen cæci et surdi testes dicuntur Apostoli. Utinam tu non tantum cæcus et surdus fuisses, ne tam vana et sacrilega disceres; sed etiam mutus, ne talia diceres.

[1] Matth. xii, 48. — [2] Ibid. 46.

LIBER VIII.

I. Faustus dixit : « Quare non accipis Testamentum Vetus? quia jam præventus sum Novo : Veteri autem et Novo non convenit, ut Scriptura testatur. « Nam pan» num, inquit, novum nemo assuit vestimento veteri, alio» quin major scissura fiet [1]. » Quia ergo majorem, sicuti vos, scissuram facere caveo, christianam novitatem Hebraïcæ vetustati non misceo. Quis enim non etiam sordidum judicet, novis vestibus indutis, non donare inferioribus vetera? Quapropter ego etiam si natus essem Judæus, ut fuerunt Apostoli, dignum tamen erat me, Novo accepto Testamento, Vetus repudiare, ut fecerunt ipsi. Nunc vero et naturæ beneficio consecutus ut sub servitutis jugo non nascerer, et Christo mihi protinus occurrente cum pleno munere libertatis, quam miser et stultus et insuper ingratus ero, si me ultra addixero servituti? Quippe Paulus inde Galatas arguit [2], quod in circumcisionem relabentes, ad infirma repedarent et egena elementa, quibus denuo servire vellent. Quomodo ergo id ego admittam, in quo alium videam reprehendi? Turpe est redire in servitutem, sed turpius ire. »

II. Augustinus respondit : jam quidem satis superius ostendimus, quare et quomodo teneamus auctoritatem Veteris Testamenti, non ad judaïcæ servitutis imitationem, sed ad christianæ libertatis testificationem. Neque enim mea, sed Apostoli vox est, « Quia omnia hæc in » figura contingebant illis, scripta autem sunt propter

[1] Matth. IX, 16, et Luc. V, 36. — [2] Galat. V, 1.

» nos, in quos finis sæculorum obvenit[1]. » Quapropter non in servitute facimus quæ jussa sunt ad nos prænuntiandos; sed in libertate legimus quæ scripta sunt ad nos confirmandos. Quis itaque jam non intelligat. unde Galatas revocat Apostolus, non religiose Scripturam circumcisionis legentes[2], sed jam superstitiose circumcidi volentes? Unde non pannum novum vestimento veteri assuimus: sed erudimur in regno cœlorum, ad similitudinem illius patrisfamilias, quem commemorat Dominus proferentem de thesauro suo nova et vetera[3]. » Ille autem assuit pannum novum vestimento veteri, qui continentiam vult habere spiritalem, et nondum deposuit spem carnalem. Nam legite diligenter, et videte de jejunio Dominum interrogatum, respondisse: « Nemo assuit pannum novum » vestimento veteri[4]. » Adhuc enim Discipuli Dominum carnaliter diligebant, quandoquidem etiam ne occisum amitterent, formidabant. Unde Petrum revocantem se a passione, Sathanam appellat, quod non saperet quæ Dei sunt, sed quæ hominum[5]. Proinde attendite in illa phantasia vestra de regno Dei, unde istam lucem solis carni conspicuam tanquam ad exemplum vobis propositam diligitis et adoratis, quam carnalem spem geratis: et invenietis jejunia vestra quomodo prudentiæ carnis, tanquam vestimento veteri assuantur. Verumtamen cum pannus novus vestimento veteri non conveniat, unde potuerunt principibus tenebrarum membra Dei vestri, non adjuncta atque consuta, sed quod est vehementius, commixta et concreta cohærere? An utrumque vetus est, quia utrumque falsum, et utrumque de prudentia carnis est? Nisi forte inde vultis probare unum fuisse novum, alterum vetus, quia major scissura facta est; ut miserabilis pan-

[1] I Cor. x, 11.— [2] Galat. v, 1.— [3] Matth. xiii, 52.— [4] Id. ix, 16.— [5] Id. xvi, 23.

de regno lucis abscinderetur, et globo tenebrarum æterna pœna configeretur. Et tamen argute sibi videtur velut acu linguæ divinarum Scripturarum firmamenta compungere, talium fabularum sordibus sartor, aut mendicus indutor.

LIBER IX.

I. Faustus dixit : « Quare non accipis Vetus Testamentum? Si Apostolis licuit sub eodem natis ab eo discedere, mihi quare non liceat in quo natus non sum, non usurpare? Omnes quippe Gentiles nascimur, non Judæi, non denique Christiani : sed alios ad se ex eadem gentilitate Testamentum Vetus adducit, facitque Judæos; alios Novum, et initiat Christianos: tanquam si duæ arbores, dulcis et amara, radicibus suis unius terræ in se vim transferant, immutandam qualitatibus suis. Apostolis ergo in dulcem transeuntibus ex amaro, quam demens ero ego, si in amaram convertar ex dulci. »

II. Augustinus respondit : Cur ergo Apostolus, quem dicis relicto judaïsmo ex amaritudine transisse in dulcedinem, magis inde fractos ramos dicit, qui ex ipso populo in Christum credere noluerunt; et in ipsa oleæ radice, id est, origine sanctorum Hebræorum, tanquam oleastrum gentes insertas, ut fierent participes pinguedinis oleæ? Nam cum de Judæorum lapsu admonere gentes ne superbirent, ita locutus est : « Vobis enim, inquit, dico gentibus, quandiu quidem ego sum gentium Apostolus, » ministerium meum glorifico, si quo modo ad æmulationem provocare potero carnem meam, ut salvos faciam aliquos ex illis. Si rejectio illorum reconciliatio est » mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis? Si » autem delibatio sancta est, et conspersio; et si radix » sancta est, et rami : quod si aliqui ex ramis fracti sunt, » tu autem cum esses oleaster, insertus es in illis, et socius

» radicis factus es, et pinguedinis oleæ, noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, » sed radix te. Dicis ergo : Fracti sunt ramis ut ego in» serar. Bene. Incredulitate fracti sunt. Tu autem fide » stas, noli altum sapere, sed time : nam si Deus natu» ralibus ramis non pepercit, neque tibi parcet. Vide » ergo bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem qui » ceciderunt, severitatem ; in te autem bonitatem, si per» manseris in bonitate : alioquin et tu excideris. Et illi si » non permanserint in incredulitate, inserentur : potens » est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali » excisus oleastro, et contra naturam insertus es in bonam » olivam, quanto magis illi, qui secundum naturam sunt, » inserentur suæ olivæ? Nolo enim vos ignorare, fratres, » sacramentum hoc, ut non sitis vobis sapientes, quia cæ» citas ex parte Israël facta est, donec plenitudo gentium » intraret, et sic omnis Israël salvus fieret[1]. » Videtis ergo vos, qui in ista inseri radice non vultis, non quidem fractis ramis esse similes, sicut est carnalis et impius populus Judæorum, sed in oleastri amaritudine remansisse. Nam quid nisi oleastrum gentium sapit, adorare solem et lunam? Nisi forte propterea vos jam non putatis esse in oleastro gentium quia spinas novi generis addidistis, et falsum Christum, quem cum sole et luna coleretis, non manu fabrili, sed perverso corde finxistis? Inserimini ergo in radicem oleæ, quo se redditum gaudet Apostolus, qui inter fractos ramos per incredulitatem fuit. Inde se quippe liberatum dicit, cum se a judaïsmo ad Christum transisse lætatur, quia Christus semper in illa radice, atque in illa arbore prædicatus est; in quem venientem qui non crediderunt, fracti sunt inde ; et qui crediderunt, inserti sunt ibi : quibus ne superbiant, dicitur : « Noli

[1] Rom. XI, 13-26.

» altum sapere, sed time : nam si Deus naturalibus ramis » non pepercit, neque tibi parcet ». Sed ne de ipsis fractis desperetur, paulo post dicit : « Et ipsi si non permanserint in incredulitate, inserentur : potens est enim Deus » iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus oleastro, et contra naturam insertus es in bonam olivam, » quanto magis illi, qui secundum naturam sunt, inse» rentur suæ olivæ ? » Ecce unde etiam ipse gloriatur, a fractura liberatus, et radicis pinguedini redditus. Qui ergo in vobis sunt, quos inde fregit impietas, redeant et rursus inserantur. Qui autem nunquam ibi fuerunt, veniant a naturali sterilitate præcisi, participes fœcunditatis futuri.

LIBER X.

I. Faustus dixit : « Cur non accipis Testamentum Vetus? Quia et ab ipso hoc, et ex Novo didicimus, aliena non concupiscere[1]. Quid autem, inquis, alienum habet Testamentum Vetus[2]? Imo quid habet non alienum? Divitias promittit, et ventris saturitatem, et filios et nepotes, vitamque longam, et cum his Chananitidis regnum[3] : sed omnia hæc circumcisis et observantibus sabbata, et immolantibus sibi, et abstinentibus a porcina, et hujusmodi cæteris[4] : quæ quia ego negligo, et Christianus omnis, ut inepta scilicet, et ad salutem animæ minime pertinentia, idcirco nec quæ promittit, ad me jam spectare cognosco : memorque quia sit mandatum : Non concupisces aliena, Judæis bona sua habere, libens volensque permisi, solo scilicet Evangelio et regni cœlorum splendida hæreditate contentus. Nam ut Judæo, si sibi Evangelium usurparet, jure increpitans dicerem : Improbe, quid tibi cum eo est, cujus præcepta non servas? sic vereor ne mihi eadem Judæus increpitet, tenenti Testamentum Vetus, cujus mandata contemnam. »

II. Augustinus respondit : Eadem sæpe vana repetere istum non pudet, sed eadem sæpe, quamvis vera, respondere piget. Quisquis itaque etiam adversus ista responsionem quærit, quæ superius a nobis dicta sunt, legat[5]. Judæo autem dicenti mihi : Cur tenes Vetus Testamentum, cujus præcepta non servas? Respondeo,

[1] Exod. xx, 17. — [2] Rom. vii, 7. — [3] Gen. xv, et xvii. — [4] Exod. xx 10, 11, et Levit. xi. — [5] Lib. vi, c. 2.

servari a Christianis etiam ex ipsis libris præcepta vitæ agendæ, præcepta vero vitæ significandæ tunc recte observata, cum prænuntiabantur ista, quæ nunc revelata sunt. Quapropter etiam ipsa sic non observo ad religionem, ut teneam tamen ad testificationem : sicut et promissa carnalia quæ ibi continentur, unde proprie Vetus dicitur Testamentum. Quamvis enim mihi æterna speranda revelata sint; et illa tamen attestantia lego, quæ in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit[1]. Itaque si audistis quid respondeamus Judæis, audite et quid objiciamus Manichæis.

III. Certe Faustus dixit : Turbari nos posse si nobis Judæi dixerint : Quare tenetis Vetus Testamentum, cujus præcepta non observatis? Quibus nos ejusdem Scripturæ venerata atque servata auctoritate respondemus: Vos quid respondetis, cum vobis dicitur : Quare tenetis evangelicos Libros, quorum vos ad decipiendos imperitos confingitis sectatores, et quæ ibi scripta sunt. non solum non creditis, sed etiam quantis potestis viribus oppugnatis? Certe videtis vos potius de Novo Testamento, quam nos de Vetere objectis respondere non posse. Omnia enim quæ in Vetere scripta sunt, nos et vera esse dicimus, et divinitus mandata, et congruis temporibus distributa. Vos autem cum vobis objecta fuerint, quæ in libris Novi Testamenti scripta sunt, nec accipiuntur a vobis, deficientes in respondendo, et manifesta veritate faucibus pressis, anhelitu saucio dicitis esse falsata. Quid aliud possent expirare præfocata ora fallacium, vel potius quid aliud possent putere confossa cadavera mortuorum? Et tamen confessus est Faustus, non concupiscere aliena, non solum se ex Novo Testamento, sed etiam ex Vetere didicisse:

[1] I Cor. x, 11.

quod certe a suo Deo non posset discere. Ille quippe, si non concupivit alienum, quare super terram tenebrarum, ubi nunquam fuerunt, nova sæcula construxit? An dicturus est : Prior ipsa gens tenebrarum regnum meum concupivit, quod ab illa erat alienum? Ergo imitatus est gentem tenebrarum, ut et ipse concupisceret aliena? An angustum antea fuerat regnum lucis? Optandum igitur erat bellum, ut acquireretur de victoria latitudo regnandi. Quod si bonum est, et ante potuit concupisci : sed expectabatur ut gens hostilis in bellum prior erumperet, quo quasi justius expugnaretur. Si autem non est bonum, quare inimico victo, super alienam terram crescere voluit regnum suum, cum prius contentus suis finibus, plena felicitate vixisset? sed utinam vere isti hæc ipsa præcepta vitæ agendæ, quorum est unum, ne concupiscamus alienum, vellent ex illis litteris discere : profecto mansuescerent, et mites intelligerent etiam illa præcepta vitæ significandæ, quibus eorum oblatrat offensio, et illi tunc tempori observanda congruisse. Nos autem quomodo Vetus Testamentum tanquam alienum concupiscimus, cum ea legamus, quæ in figura contingebant illis; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit? Puto quod non concupiscit alienum, qui hoc legit, quod scriptum est propter ipsum.

[1] 1 Cor. x, 11.

LIBER XI.

1. Faustus dixit : « Apostolum accipis? Et maxime. Cur ergo non credis Filium Dei ex semine David natum secundum carnem? Non equidem crediderim Apostolum Dei contraria sibi scribere potuisse, et modo hanc, modo illam de Domino nostro habuisse sententiam[1]. Sed quia vobis ita placet, qui nunquam sine stomacho auditis aliquid esse in Apostolo cauponatum, ne hoc quidem nobis sciatis esse contrarium. Si quidem hæc vetus videatur esse et antiqua opinio Pauli de Jesu, cum eum et ipse David filium putaret, ut cæteri ; quod tamen ubi falsum didicit, interpolat et infirmat, scribensque ad Corinthios : « Nos, inquit, neminem novimus secundum carnem, etsi » cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc » jam non novimus[2]. » Quare consideres oportet, quantum intersit inter hæc duo capitula, e quibus unum perhibet Jesum filium David secundum carnem, alterum vero jam se neminem nosse secundum carnem. Quæ si utraque sunt Pauli, aut hac ratione erunt, qua dixi ; aut unum ipsorum non erit Pauli. Prosequitur denique : « Itaque, inquit, si qua est in Christo nova creatura, ve» tera transierunt : ecce facta sunt omnia nova. » Vides ergo eum veterem appellare et transitoriam fidem illam priorem, id est, Jesum credidisse ex semine David secundum carnem ; novam vero hanc secundam et permanentem, qua neminem jam noverit secundum carnem. Quapropter et alibi : « Cum essem, inquit, parvulus, ut

[1] Rom. I, 3. — [2] 2 Cor. V, 16.

» parvulus loquebar, ut parvulus sapiebam, ut parvulus » cogitabam : cum autem factus sum vir, quæ parvuli » erant deposui [1]. » Quod si ita est, quid ergo et nos indignum facimus, si novam et meliorem Pauli tenentes confessionem, veterem illam ac deteriorem projicimus? Aut si vobis secundum quod ad Romanos scribit, credere cordi est; nobis quare licitum non sit, secundum quod ad Corinthios dogmatizare? Quamvis et hoc ad duritiam vestram ita responderim. Alioquin absit Apostolum Dei, quod ædificavit, unquam destruere, ne se ipse prævaricatorem constituat, ut contestatus est[2]. Verumtamen si ejus est et prior illa sententia, nunc emendata est : sin fas non est Paulum inemendatum dixisse aliquid unquam, ipsius non est. »

II. Augustinus respondit : Hoc est quod paulo ante dixi, quia ubi sic manifesta veritate isti præfocantur, ut obsessi dilucidis verbis sanctarum Scripturarum, exitum in eis fallaciæ suæ reperire non possint, id testimonium quod prolatum est, falsum esse respondent. O vocem a veritate fugacem, in amentia pertinacem! Usque adeo invicta sunt, quæ adversus vos de divinis Codicibus proferuntur, ut non sit aliud quod dicatis, nisi eos esse falsatos. Quæ jam auctoritas litterarum aperiri, quis sacer liber evolvi, quod documentum cujuslibet Scripturæ ad convincendos errores vestros exseri potest, si hæc vox admittitur, si alicujus ponderis æstimatur? Aliud est ipsos libros non accipere, et nullo eorum vinculo detineri, quod Pagani de omnibus libris nostris, quod Judæi de Novo Testamento faciunt, quod denique nos ipsi de vestris et aliorum hæreticorum, si quos suos et proprios habent, vel de iis qui appellantur apocryphi : non quod habendi sint in aliqua auctoritate secreta, sed quia nulla

[1] I Cor. XIII, 11. — [2] Psal. I, 18.

testificationis luce declarati, de nescio quo secreto, nescio quorum præsumptione prolati sunt. Aliud est ergo auctoritate aliquorum vel librorum vel hominum non teneri, et aliud est dicere : Iste quidem vir sanctus omnia vera scripsit, ista epistola ipsius est, sed in ea ipsa hoc ejus est, hoc non est ejus. Ubi cum ex adversario audieris : Proba ; non confugias ad exemplaria veriora, vel plurium codicum, vel antiquorum, vel linguæ præcedentis, unde hoc in aliam linguam interpretatum est : sed dicas : Inde probo hoc illius esse, illud non esse, quia hoc pro me sonat, illud contra me. Tu es ergo regula veritatis? Quidquid contra te fuerit, non est verum? Quid si alius simili insania, sed tamen qua tua duritia confringatur, existat et dicat : Imo illud quod te sonat, falsum est; hoc autem quod contra te est, verum est : quid acturus es, nisi forte alium librum prolaturus, ubi quidquid legeris, secundum tuam sententiam possit intelligi? Hoc si feceris, non de aliqua ejus particula, sed de toto audies contradicentem et clamantem : Falsus est. Quid ages? quo te convertes? quam libri a te prolati originem, quam vetustatem, quam seriem successionis testem citabis? Nam si hoc facere conaberis, et nihil valebis : et vides in hac re quid Ecclesiæ catholicæ valeat auctoritas, quæ ab ipsis fundatissimis sedibus Apostolorum usque ad hodiernum diem succedentium sibimet Episcoporum serie, et tot populorum consensione firmatur. Itaque si de fide exemplarium quæstio verteretur, sicut in nonnullis, quæ et paucæ sunt, et sacrarum Litterarum studiosis notissimæ sententiarum varietates ; vel ex aliarum regionum codicibus, unde ipsa doctrina commeavit, nostra dubitatio dijudicaretur, vel si ibi quoque codices variarent, plures paucioribus, aut vetustiores recentioribus præferrentur : et si adhuc esset incerta varietas, præcedens lingua, unde

illud interpretatum est, consuleretur. Hoc modo quærunt, qui quod eos movet in Scripturis sanctis, tanta auctoritate firmatis, invenire volunt, ut habeant unde instruantur, non unde rixentur.

III. Hoc autem quod adversus impietatem vestram ex apostoli Pauli Epistola profertur, Filium Dei ex semine David esse secundum carnem [1], omnes codices et novi et veteres habent, omnes Ecclesiæ legunt, omnes linguæ consentiunt. Exuimini ergo pallio fallaciæ, quo Faustus indutus, cum sibi proposuisset tanquam interrogantem et dicentem : « Accipis apostolum Paulum? » Respondit : « Et maxime. » Cur enim non potius respondit : Et minime, nisi quia fallax, aliud quam id quod falsum erat, respondere non potuit? Quid enim accipit apostoli Pauli? Non primum hominem, quem ille dicit de terra terrenum : de quo item dicit : « Factus est primus homo Adam in » animam viventem [2]. » Ille autem annuntiat nescio quem primum hominem, nec de terra terrenum [3], nec factum in animam viventem, sed de substantia Dei, idipsum existentem quod Deus est, membra sua vel vestimenta sua, vel arma sua, id est, quinque elementa, cum et ipsa nihil aliud essent quam substantia Dei, in tenebrarum gente mersisse, ut inquinata caperentur. Non secundum hominem, quem Paulus dicit de cœlo, quem dicit etiam novissimum Adam in spiritum vivificantem, quem dicit factum ex semine David secundum carnem [4], factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant, redimeret [5]. De quo ad Timotheum dicit : « Memor esto » Christum Jesum resurrexisse a mortuis ex semine Da- » vid, secundum Evangelium meum [6]. » In cujus exemplo etiam resurrectionem nostram prædicat, dicens : « Tra-

[1] Rom. I, 3. — [2] I Cor. XV, 47. — [3] Ibid. 45. — [4] Ibid. 47. — [5] Galat. IV, 4. — [6] 2 Tim. II, 8.

» didi enim vobis imprimis quod et accepi, quia Christus » mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, » et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secun- » dum Scripturas. » Et paulo post infert quare hoc dixerit : « Si autem Christus prædicatur quia resurrexit a » mortuis, quomodo dicunt quidam in vobis, quia re- » surrectio mortuorum non est[1]? » Iste autem qui interrogatus utrum accipiat apostolum Paulum, respondet : « Et maxime, » hæc omnia negat : nec Jesum ex semine David vult accipere, nec factum ex muliere, quam, non quod fuerit vel concumbendo vel pariendo corrupta, mulierem Paulus appellat; sed more Scripturarum loquitur, quæ ipsum sexum sic appellare consueverunt : sicut in Genesi de Eva scriptum est : « Formavit eam in mulie- » rem[2]; » cum commixta viro non fuisset. Nec ipsam mortem Christi, et sepulturam, et resurrectionem accipit; quandoquidem Christum dicit, nec mortale corpus habuisse, ubi illa vera mors esset; nec illas cicatrices veras fuisse, quas post resurrectionem Discipulis ostendit, cum eis, quod et Paulus commemorat[3], vivus apparuit : nec ipsam carnem resurrecturam, in corpus spiritale mutatam, sicut apertissime idem Apostolus dicit : « Seminatur » corpus animale, surgit corpus spiritale[4]. » Unde discernens inter corpus animale et spiritale, contexuit quod jam commemoravi de primo Adam et de novissimo Adam. Deinde intulit : « Hoc autem dico, fratres, quoniam caro » et sanguis regnum Dei possidere non possunt[5]. » Et ne quisquam ipsam speciem carnis, et ipsam substantiam non posse resurgere credidisset, exprimere volens quid nunc appellaverit carnem et sanguinem, quia ipsam corruptionem intelligi voluit, quæ tunc in resurrectione jus-

[1] I Cor. xv, 3, et 12. — [2] Gen. ii, 22. — [3] I Cor. xv, 1. — [4] Ibid. 44. — [5] Ibid. 50.

torum non erit, continuo contexuit : « Neque corruptio » incorruptelam possidebit. » Et ne adhuc quisquam putaret, non illud quod sepultum fuerit resurrecturum, sed tanquam alia tunica ponatur, et alia melior accipiatur, volens apertissime declarare, quia hoc ipsum in melius commutabitur: sicut vestimenta Christi in monte non sunt posita[1], et alia sumpta, sed ipsa quæ fuerant, in melius clarificata sunt, sequitur, et contexit dicens: « Ecce mysterium vobis dico : Omnes quidem resurgemus, » non tamen omnes immutabimur[2]. » Et ne adhuc esset incertum, qui sint qui immutabuntur : « In atomo, inquit, in » ictu oculi, in novissima tuba : canet enim tuba, et mor» tui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. » Adhuc forte dicant, non secundum hoc mortale et corruptibile corpus nos in resurrectione immutari, sed secundum animam : cum Apostolus hoc non proposuerit unde diceret, sed de corpore ab ipsius quæstionis initio locutus fuerit, sicut ipsa ejus indicat propositio, sed dicet aliquis, inquit : Quomodo resurgunt mortui? quo autem corpore veniunt[3]? Hic jam consequenter tanquam digito ostendit unde loqueretur, et subjecit dicens : « Oportet enim cor» ruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc » induere immortalitatem[4]. » Hæc ergo cum iste neget, cumque ipsum Deum, de quo Paulus dicit : « Immor» tali, incorruptibili soli Deo honor et gloria, » iste corruptibilem prædicet[5]; quandoquidem substantiam ejus atque naturam et totam timuisse ne a tenebrarum gente corrumperetur, et ut cæteræ consuleretur, ex parte corruptam, detestanda et abominanda eorum fabula somniat; quid est quod etiam in hoc conatur fallere imperitos, et in divinis Scripturis minus eruditos, ut interro-

[1] Matth. XVII, 2. — [2] I Cor. XV, 51. — [3] Ibid. 35. — [4] Ibid. 53. — [5] I Tim. I, 17.

gatus utrum accipiat apostolum Paulum, respondeat: «Maxime;» et inveniatur, minime?

IV. Sed certa, inquit, ratio est, qua ostendam Paulum apostolum aut proficiendo mutasse sententiam, et scribentem ad Corinthios, emendasse quod scripserat ad Romanos; aut omnino non scripsisse, quod tanquam ejus profertur. Filium Dei ex semine David secundum carnem. Qua tandem ratione id ostendit? Quia non potest, inquit, utrumque verum esse, et quod in Epistola est ad Romanos de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem[1]; et quod ait ad Corinthios: «Itaque nos a modo neminem novimus secundum carnem: »et si noveramus secundum carnem Christum, sed nunc »jam non novimus[2].» Restat ergo ut nos demonstremus, quam possit utrumque verum esse, et quam sibi hæc duo non sint contraria. Unum quippe eorum non esse Pauli, nullo modo possumus dicere; quia nulla in eo variat codicum auctoritas. Etsi enim in quibusdam latinis exemplaribus non legitur, Factus, sed, Natus ex semine David, cum græca Factus habeant, unde non ad verbum, sed ad sententiam transferre voluit dicendo, natum, latinus interpres: tamen Christum, ex semine David esse secundum carnem, omnium librorum atque linguarum concordat auctoritas. In hoc autem Paulum aliquando errasse, et proficiendo mutasse sententiam, absit ut dicamus. Quod etiam ipse Faustus sensit, quam improbe atque impie diceretur; maluitque dicere, Pauli epistolam aliorum falsitate corruptam, quam ipsius errore vitiosam.

V. De his enim libris dici potest, aliquid eos habere non consonum fortasse occultiori, et ad dignoscendum difficiliori veritati, quod aut sic remanserit, aut in posterioribus correctum sit, qui non præcipiendi auctoritate,

[1] Rom. I, 3. — [2] 2 Cor. V, 16.

sed proficiendi exercitatione scribuntur a nobis. Inter hos enim sumus, quibus idem Apostolus dicit : « Etsi » quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit[1]. » Quod genus litterarum non cum credendi necessitate, sed cum judicandi libertate legendum est. Cui tamen ne intercluderetur locus, et adimeretur, posteris ad quæstiones difficiles tractandas atque versandas linguæ ac styli saluberrimus labor, distincta est a posteriorum libris excellentia canonicæ auctoritatis Veteris et Novi Testamenti, quæ Apostolorum confirmata temporibus per successiones Episcoporum et propagationes Ecclesiarum, tanquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui serviat omnis fidelis et pius intellectus. Ibi si quid velut absurdum moverit, non licet dicere : Auctor hujus libri non tenuit veritatem : sed, aut codex mendosus est, aut interpres erravit, aut tu non intelligis. In opusculis autem posteriorum, quæ libris innumerabilibus continentur, sed nullo modo illæ sacratissimæ canonicarum Scripturarum excellentiæ coæquantur, etiam in quibuscumque eorum invenitur eadem veritas, longe tamen est impar auctoritas. Itaque in eis, si qua forte propterea dissonare putantur a vero, quia non ut dicta sunt intelliguntur, tamen liberum ibi habet lector auditorve judicium, quo vel approbet quod placuerit, vel improbet quod offenderit : et ideo cuncta ejusmodi nisi vel certa ratione, vel illa canonica auctoritate defendantur, ut demonstretur sive omnino ita esse, sive fieri potuisse quod vel disputatum ibi est, vel narratum ; si cui displicuerit, aut credere noluerit, non reprehenditur. In illa vero canonica eminentia sacrarum Litterarum, etiamsi unus Propheta, seu Apostolus, aut Evangelista aliquid in suis litteris posuisse ipsa canonis confirmatione declaratur, non licet dubitare

[1] Philip. III, 16.

quod verum sit : alioquin nulla erit pagina, qua humanæ imperitiæ regatur infirmitas, si librorum canonicorum saluberrima auctoritas, aut contempta penitus aboletur, aut interminata confunditur.

VI. Quapropter quisquis es, quem velut repugnantia ista moverunt, quod alibi scriptum est, Filium Dei ex semine David; alibi autem, et si noveramus Christum secundum carnem, sed jam nunc non novimus : etsi non utrumque ex unius Apostoli litteris proferretur, sed unum eorum Paulus dixisset, alterum Petrus, aut Isaïas, aut alius quisquam Apostolorum, sive Prophetarum; quia ita sibi omnia in canonica auctoritate concordant, ut tanquam uno ore dicta, justissima et prudentissima pietate credantur, et serenissimo intellectu inveniantur, et solertissima diligentia demonstrentur; non liceret de alterutro dubitare. Proinde, quia ex apostoli Pauli canonicis, id est, vere Pauli Epistolis, utrumque profertur, et non possumus dicere, aut mendosum esse codicem, omnes enim Latini emendati sic habent; aut interpretem errasse, omnes enim Græci emendati sic habent : restat ut tu non intelligas, a me autem ratio flagitetur, quomodo neutrum ab altero dissonet, sed in eadem sanæ fidei regula utrumque concordet. Si enim tu quoque pie quæreres, posses invenire quomodo ista perscrutata dilucescant.

VII. Nam quod Filius Dei ex semine David homo factus est, nec idem Apostolus uno loco dicit[1], et aliæ sanctæ Scripturæ apertissime prædicant. Quod vero dicit : « Et si noveramus Christum secundum carnem, sed » jam nunc non novimus[2], » ea ipsa circumstantia Scripturæ loci ejus satis ostendit quid loquatur Apostolus. Suo quippe more vitam nostram futuram, quæ jam in

[1] Rom. I, 3. — [2] 2 Cor. V. 16.

ipso homine mediatore Christo Jesu capite nostro resurgente completa est, ita spe certa meditatur, tanquam jam adsit, præsensque teneatur : quæ utique vita non erit secundum carnem, sicut jam Christi vita non est secundum carnem. Carnem namque hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, quam Dominus etiam post resurrectionem suam carnem appellat, dicens : « Palpate et » videte, quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut » me videtis habere[1] ; » sed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligi, quæ tunc non erit in nobis, sicut jam in Christo non est. Hanc enim proprie carnem nominabat, etiam cum de ipsa resurrectione satis evidenter loqueretur, et diceret, quod jam supra commemoravi : « Caro et sanguis regnum Dei possidere non » possunt, neque corruptio incorruptionem possidebit[2]. » Cum ergo factum fuerit, quod ibi consequenter dicit : « Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, » non tamen omnes immutabimur : in atomo, id est, in » momento, in ictu oculi, in novissima tuba ; canet enim » tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immuta- » bimur; oportet enim corruptibile hoc induere incor- » ruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem[3] : » jam secundum id quod carnem, non ipsam corporis substantiam, sed ipsam corruptionem mortalitatis appellat, non erit utique caro, quia corruptionem mortalitatis mutata non habebit; secundum autem ipsius substantiæ corporisque originem eadem caro erit, quia ipsa resurget et ipsa mutabitur, quia et illud verum est quod ait Dominus, posteaquam resurrexit : « Palpate et vi- » dete, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me » videtis habere : » et hoc verum est quod ait Apostolus : « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. »

[1] Luc. XXIV, 39. — [2] I Cor. XV, 50. — [3] Ibid. 51.

Illud enim dictum est secundum ipsam substantiam, quæ etiam tunc erit, quia ipsa mutabitur : hoc autem dictum est secundum carnalem corruptionis qualitatem quæ tunc jam non erit, quia mutata caro non corrumpetur. Noveramus ergo Christum secundum carnem, id est, secundum carnis mortalitatem antequam resurgeret : sed nunc jam non novimus, « Quia sicut idem dicit Apos-» tolus, Christus resurgens a mortuis jam non moritur, » et mors ei ultra non dominabitur[1]. »

Nam si te ad verborum proprietatem teneas, mentitus est cum ait : « Noveramus Christum secundum » carnem, » si Christus nunquam fuit secundum carnem : nemo enim noverat quod non erat. Non autem dixit : Putabamus Christum secundum carnem, sed, noveramus. Verumtamen ut verbo non premam, ne quis affirmet per abusionem locutum Apostolum, ut pro eo quod est, putabamus, diceret, noveramus : illud miror non attendere homines cæcos, vel potius non miror non videre cæcos, quia si Christus ideo non habuit carnem, quia dixit Apostolus, nunc jam non se nosse Christum secundum carnem[2]; nec illi habuerunt carnem, de quibus in eodem loco dicit : « Itaque nos a modo neminem » novimus secundum carnem. » Neque enim de solo Christo id volens intelligi, posset dicere : « Neminem novimus se-» cundum carnem : » sed quia illorum secum vitam futuram tanquam præsentem meditabatur, qui resurgentes commutabuntur : « A modo, inquit, neminem novimus secun-» dum carnem, » id est, tam certam spem tenemus futuræ nostræ incorruptionis et immortalitis, ut a modo jam in ipsa notitia gaudeamus. Unde alio loco dicit : « Si autem » resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, » ubi Christus est ad dexteram Dei sedens : quæ sursum

[1] Rom. vi, 9. — [2] 4 Cor. v, 16.

» sunt sapite, non quæ super terram[1]. » Nondum utique resurreximus sicut Christus; sed tamen secundum spem, quæ nobis in illo est, jam nos cum illo resurrexisse testatus est. Unde etiam dicit: « Secundum suam misericordiam » salvos nos fecit per lavacrum regenerationis[2]. » Quis autem non intelligat in lavacro regenerationis spem nobis datam salutis futuræ, non jam salutem ipsam, quæ promittitur : et tamen quia certa spes est, tanquam jam data esset eadem salus, « Salvos nos, inquit, fecit. » Alio quippe loco dilucidissime dicit : « Nos in nobis ipsis ingemiscimus, adoptionem expectantes, redemptionem corporis » nostri. Spe enim salvi facti sumus : spes autem quæ » videtur, non est spes : quod enim videt quis, quid sperat ? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus[3]. » Sicut ergo hic non dixit, Salvi futuri sumus, sed, A modo jam salvi facti sumus, nondum tamen in re, sed in spe : Spe enim, inquit, salvi facti sumus : sic et quod ibi dictum est : « A modo neminem novimus secundum carnem[4]; » nondum in re, sed in spe intelligitur : quia spes nobis in Christo est, quia in illo jam completum est, quod nobis promissum speramus. Ille quippe jam resurrexit, et mors ei ultra non dominabitur. Quem et si noveramus secundum carnem, cum adhuc moriturus esset, inerat quippe in ejus corpore illa mortalitas, quam proprie carnem appellat Apostolus : sed jam nunc non novimus; illud enim ejus mortale jam induit immortalitatem, unde secundum pristinam mortalitatem jam caro appellari non possit.

VIII. Itaque ipsius loci contextionem, ubi hæc sententia est, de qua isti calumniantur, consideremus, ut hoc quod dico, magis eluceat. « Charitas, inquit, » Christi compellit nos, judicantes hoc, quoniam si unus

[1] Coloss. III, 1. — [2] Tit. III, 5. — [3] Rom. VIII, 23. — [4] 2 Cor. V, 16.

» pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt : et » pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi » vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit. » Itaque nos a modo neminem novimus secundum carnem, » et si noveramus secundum carnem Christum, sed jam » nunc non novimus[1]. » Certe jam nunc cuivis apparet propter resurrectionem Christi hoc dixisse Apostolum; quandoquidem ista verba illud præcessit : « Ut qui vi- » vunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus » est, et resurrexit. » Quid est enim aliud, non sibi, sed ei vivant, nisi ut secundum carnem non vivant in spe terrenorum et corruptibilium bonorum, sed secundum spiritum in spe resurrectionis, quæ jam ex ipsis in Christo facta est? Itaque eorum, pro quibus Christus mortuus est, et resurrexit, et qui jam non sibi, sed illi vivunt, neminem secundum carnem Apostolus noverat, propter spem futuræ immortalitatis, in cujus expectatione vivebant, quæ in Christo jam non spes, sed res erat; quem etsi noverat secundum carnem, cum adhuc moriturus esset, jam tamen non noverat; quia eum resurrexisse noverat, et ultra ei mortem non dominaturam. Et quia omnes in illo, et si nondum in re, jam tamen spe hoc sumus, sequitur et dicit : « Si qua igitur in » Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta » sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo, qui reconci- » liavit nos sibi per Christum[2]. » Omnis ergo nova creatura, id est, populus innovatus per fidem, ut habeat interim in spe, quod in re postea perficiatur, in Christo habet jam quod in se sperat. Itaque nunc vetera transierunt secundum spem, quia modo jam non est tempus Veteris Testamenti, quo temporale atque carnale regnum expectetur a Deo; et facta sunt omnia nova secundum

[1] 2 Cor. v, 15-17. — [2] 2 Cor. v, 17.

camdem spem. ut regnum cœlorum, ubi nulla erit mors atque corruptio, promissum teneamus. In resurrectione autem mortuorum jam non secundum spem, sed secundum rem, et vetera transibunt, cum inimica novissima destruetur mors : et fient omnia nova, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem[1] : quod jam factum est in Christo, quem secundum rem, jam non noverat Paulus secundum carnem : eorum vero, pro quibus mortuus est et resurrexit, nondum secundum rem, sed secundum spem, neminem noverat secundum carnem; quia illius gratia, sicut idem ad Ephesios dicit, sumus salvi facti. Nam et ipse locus huic sententiæ sic attestatur : « Deus autem, inquit, qui » dives est in misericordia, propter multam dilectionem » qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convi- » vificavit nos Christo, cujus gratia sumus salvi facti[2]. » Quod enim hic dixit : « Convivificavit nos Christo : » hoc dixit ad Corinthios : « Ut qui vivunt, jam non sibi » vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit[3]. » Et quod hic dicit : « Cujus gratia salvi sumus facti : » jam velut perfectum sit, loquitur quod in spe tenet. Nam quod paulo ante commemoravi, apertissime alibi dicit : « Spe enim salvi facti sumus[4]. » Ideoque et hic sequitur, et tanquam perfectum enumerat quod futurum est : « Et simul, inquit, excitavit, et simul sedere fecit in » cœlestibus in Christo Jesu. » Certe enim in cœlestibus Christus jam sedet, nondum autem nos; sed quia spe certa, quod futurum est, jam tenemus, simul sedere nos dixit in cœlestibus, nondum in nobis, sed jam in illo. Namque ne putares jam nunc esse perfectum, quod in spe ita dicitur, tanquam perfectum sit. atque ut intelligas adhuc

[1] I Cor. xv, 53. — [2] Ephes. II, 4, 5. — [3] 2 Cor. v, 15. — [4] Rom. VIII, 24. — [5] Ephes. II, 6.

futurum, sequitur et dicit : « Ut ostenderet in supervenientibus sæculis superabundantes divitias gratiæ suæ » in benignitate super nos in Christo Jesu[1]. » Hinc est et illud : Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris, ut fructum ferrent morti. Ita enim dixit : « Cum » essemus in carne, quasi jam non essent in carne[2] : » quod ita intelligitur : « Cum essemus in spe rerum carnalium : quando Lex, quæ impleri non potest nisi per » charitatem spiritalem, ad hoc super eos erat, ut per » prævaricationem abundaret delictum[3]; » ut postea revelato Novo Testamento, per indulgentiam, superabundaret gratia. Hinc similiter alibi dicit : « Qui autem in carne » sunt, Deo placere non possunt[4]. » Et ne putaret quisquam eos dictos, qui nondum mortui sunt, statim subjecit : « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu[5]. » Id est, qui in spe carnalium bonorum sunt, Deo placere non possunt; vos autem non estis in spe carnalium, sed in spe spiritalium, id est, regni cœlorum, ubi et ipsum corpus per illam mutationem in suo quodam genere spiritale erit, quod modo animale est. « Seminatur enim » corpus animale, sicut ad Corinthios idem dicit, resur- » get corpus spiritale[6]. » Si ergo neminem eorum jam noverat secundum carnem Apostolus, qui propterea dicebantur non esse in carne, quia non erant in spe rerum carnalium, quamvis adhuc corruptibilem carnem mortalemque portarent; quanto expressius de Christo diceret, quod eum jam non noverat secundum carnem, in cujus corpore etiam re ipsa jam perfectum erat, quod illi in spe promissum tenebant? Quanto ergo melius, quanto religiosius divinæ Scripturæ ita tractantur, ut discussis

[1] Ephes. II, 7. — [2] Rom. VII, 3. — [3] Id. XIII, 10. — [4] Id. VIII, 8. — [5] Ibid. 9. — [6] I Cor. XV, 44.

omnibus concordare inveniantur, quam deficiente homine in quæstione quam solvere non potest, tanquam veræ in parte acceptentur, et tanquam falsæ in parte damnentur? Quia et cum esset parvulus Apostolus[1], et ea quæ parvuli erant, saperet, quanquam hoc ad similitudinem dixerit, nondum erat tamen spiritalis, qualis jam erat cum scriberet quæ ad Ecclesiarum ædificationem, non proficiendi exercitatione in studiosorum manibus versarentur, sed præcipiendi auctoritate in Ecclesiastico canone legerentur.

[1] 1 Cor. XIII, 11.

LIBER XII.

I. FAUSTUS dixit : « Cur non accipitis Prophetas? Imo tu dic potius, si quid habes, cur debeamus Prophetas accipere. Propter testimonia, inquis, quæ de Christo præfati sunt. Ego quidem nulla inveni, quamvis attentius eos et curiosissime legerim. Sed tamen et hoc enervis fidei confessio est, in Christum sine teste et argumento non credere. Nempe ipsi vos docere soletis, idcirco nihil esse curiosius exquirendum, quia simplex sit et absoluta christiana credulitas. Quomodo ergo nunc fidei simplicitatem destruitis, indiciis eam ac testibus fulciendo et hoc Judæis? Aut si prima vobis sententia displicet, idcircoque transitis in alteram, quis fidelior vobis esse testis debet, quam Deus ipse de Filio suo, qui non per vatem, nec per interpretem, sed ultro cœlitus erupta voce, cum eum mitteret ad terram, dixit : « Hic est Filius meus di» lectissimus, credite illi[1]. » Nec non et ipse de se : « A » Patre meo processi, et veni in hunc mundum[2] : » atque multa alia hujusmodi. Ad quæ ringentes Judæi : « Tu de » te testificaris, dicebant, testimonium tuum non est » verum[3]. » Quibus ipse : « Etsi ego testificor de me, tes» timonium meum verum est, quia non sum solus. Nam et » in Lege vestra scriptum est : Duorum hominum testimo» nium verum est. Ego sum qui testificor de me, et testi» ficatur de me qui me misit Pater: » non dixit, Prophetæ. Ad hæc et opera ipsa sua sibi in testimonium vocat : « Si » mihi non creditis, dicens, operibus credite[4]. » Non dixit :

[1] Matth. III, 17, et Luc. IX, 35. — [2] Joan. XVI, 28 — [3] Id. VIII, 13. — [4] I Joan. X, 38.

Si mihi non creditis, Prophetis credite. Quapropter nos testimoniis de Salvatore nostro nullis egemus : exempla tantum vitæ honestæ, et prudentiam ac virtutem in Prophetis quærimus. quorum nihil in Judæorum fuisse vatibus, quia te non latuerit, sentio : siquidem consulente me, cur eos accipiendos putares, non improvide, nec inurbaniter silentio eorum mandatis operibus, in sola transiluisti præsagia : oblitus utique scriptum esse, nunquam vindemiari uvam de spinis, nec de tribulis ficus[1]. Quapropter hæc strictim interim et castigate ad interrogationem tuam responderim, qua quæris, cur non accipiamus Prophetas. Alioquin nihil eos de Christo prophetasse, abunde jam parentum nostrorum libris ostensum est. Ego vero illud adjiciam, quia si Hebraïci vates Christum scientes et prædicantes, tam flagitiose vixerunt, jure et in ipsos dici poterit, id quod Paulus de gentium sapientibus contestatur : « Qui cum cognovissent Deum, » non ut Deum clarificaverunt, aut gratias egerunt; sed » evanuerunt in cogitationibus suis, et intenebratum est » insipiens cor eorum[2]. » Vides ergo non esse magnum magna cognovisse, nisi ex eorum vixeris dignitate. »

II. Augustinus respondit : Nempe his omnibus verbis id agit Faustus, ut Prophetas Hebræos neque quidquam de Christo prænuntiavisse, neque si prænuntiaverunt, eorum testimonia nobis prodesse, neque illos ipsos ex eorumdem testimoniorum dignitate vixisse credamus. Nos itaque demonstrabimus et eorum de Christo præsagia, et quantum per ea nobis ad fidei veritatem firmitatemque consultum sit, et eos suæ Prophetiæ congruenter apteque vixisse. In hac tripartita disputatione, illud quod primo posui, longum est sic probare, ut de illis omnibus libris testimonia proferam, quibus ostendam Christum

[1] Matth. VII, 26. — [2] Rom. I, 21.

esse prædictum : sed hujus hominis levitatem gravissimo auctoritatis pondere conteram. Ita quippe non accipit Prophetas Hebræos, ut accipere se tamen profiteatur Apostolos. Apostolus autem Paulus, de quo cum se ipse tanquam ex adversa voce interrogasset, utrum eum acciperet, respondit : « Et maxime[1], » quid de illorum prophetica dicat, audiamus. « Paulus, inquit, servus Jesu » Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, » quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis » sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David se» cundum carnem[2]. » Quid vult amplius? Nisi forte hoc de aliis aliquibus Prophetis, non de nostris Hebræis dictum velit intelligi? Sed quanquam per quoslibet dictum sit, de illo tamen Filio Dei promissum est Evangelium, qui factus est ei ex semine David secundum carnem ; in quod Evangelium segregatum se dicit Apostolus ; istorum autem perfidiæ hoc sit contrarium, quod secundum hoc Evangelium credimus Filium Dei factum ex semine David secundum carnem ; tamen apertiora cognoscant, quibus evidentissimum Prophetis Hebræis testimonium perhibetur per eum Apostolum, cujus auctoritate superborum istorum colla frangantur.

III. « Veritatem, inquit, dico in Christo, non mentior, » contestante mihi conscientia mea in Spiritu sancto, quia » tristitia est mihi magna, et continuus dolor cordi meo. » Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro » fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt » Israëlitæ, quorum est adoptio, et gloria, et Testamenta, » et Legis constitutio, et obsequium, et promissiones, quo» rum patres et ex quibus Christus secundum carnem, qui » est super omnia Deus benedictus in sæcula[3]. » Quid potest abundantius dici, quid expressius declarari, quid sanctius

[1] Vide supra lib. XI. — [2] Rom. I, 1. — [3] Id. IX, 2, et seqq.

commendari? Quæ est enim adoptio Israëlitarum, nisi per Filium Dei? Unde ad Galatas dicit: « Cum autem » venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum » ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant, » redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus[1]. » Et quæ gloria eorum nisi præcipue illa, de qua idem Paulus ad eosdem Romanos dicit: « Quid ergo amplius est Ju- » dæo, aut quæ utilitas circumcisionis[2]? » Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Quærant isti quæ sint eloquia Dei credita Judæis, et ostendant nobis alia præter Hebræorum Prophetarum. Jamvero testamenta cur dixit ad Israëlitas præcipue pertinere, nisi quia et vetus Testamentum illis datum est, et Novum in Vetere figuratum. Legis autem constitutionem, quæ Israëlitis data est, non intelligentes ejus dispensationem, quia jam non vult nos Deus esse sub Lege, sed sub gratia, reprehendere isti solent imperitia furiosa. Cedant ergo auctoritati apostolicæ, quæ laudans, atque commendans Israëlitarum excellentiam, etiam hoc enumeravit, quod eorum sit Legis constitutio. Quæ si mala esset, non utique in eorum laude poneretur. Si autem Christum non prædicaret, non ipse Dominus diceret: « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim » ille scripsit[3]. » Nec post resurrectionem sic ei attestaretur, dicens: « Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt » in Lege Moysi, Prophetis, et Psalmis de me[4]. »

IV. Sed quia Manichæi alium Christum prædicant, non eum quem prædicaverunt Apostoli, sed suum proprium fallacem fallaciter, cujus falsitatis sectatores congruenter et ipsi mentiuntur, nisi quod imprudenter sibi credi volunt, cum se mentientis discipulos esse profiteantur, contigit eis quod de ipsis infidelibus Judæis dicit

[1] Galat. IV, 4. — [2] Rom. III, 1. — [3] Joan. V, 46. — [4] Luc. XXIV, 44.

Apostolus : « Cum legitur Moyses, velamen est super cor » eorum[1] : » neque enim aufertur hoc velamen, per quod non intelligunt Moysen, nisi transierint ad Christum : non qualem ipsi finxerunt, sed qualem Patres Hebræi prophetaverunt. Sic enim idem Apostolus ait : « Cum » autem transieris ad Dominum, auferetur velamen[2]. » Neque enim mirum est, quod resurgenti Christo, et dicenti : « Oportebat impleri omnia, quæ scripta sunt in » Lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me, nolunt isti » credere[3] : » quandoquidem Christus ipse narravit, quid Abraham dixerit immisericordi cuidam diviti, cum apud inferos torqueretur, et peteret inde mitti aliquem ad fratres suos, a quo docerentur, ne et ipsi venirent in illum locum tormentorum. Hoc enim ei dictum est : « Habent » ibi Moysen et Prophetas, audiant illos[4]. » Et cum ille dixisset, non eos credituros, nisi aliquis resurrexisset a mortuis, verissime responsum est : « Si Moysen et Pro» phetas non audiunt, neque si quis a mortuis resurrexe» rit, credent[5]. » Quapropter isti non audientes Moysen et Prophetas, non solum a mortuis resurgenti Christo, sed omnino Christum a mortuis resurrexisse non credunt. Quomodo enim resurrexisse credunt, quem mortuum fuisse non credunt? Nam quomodo mortuum fuisse credunt, quem mortale corpus habuisse non credunt?

V. Nos autem illis non tanquam ejus Christi qui fallax fuit, sed ejus qui omnino non fuit, fallacibus prædicatoribus non credimus. Habemus enim Christum verum atque veracem, prædictum a Prophetis, prædicatum ab Apostolis, prædicationis suæ testimonia ex Lege et Prophetis adhibentibus, sicut innumerabilibus locis ostendunt. Quod Paulus brevissime verissimeque complexus

[1] 2 Cor. III, 15. — [2] Ibid. 16. — [3] Luc. XXIV, 44. — [4] Id. XVI, 29. — [5] Ibid. 31.

est, dicens : « Nunc autem sine Lege justitia Dei mani-» festata est, testificata per Legem et Prophetas[1]. » Quos Prophetas, nisi Israëlitas, quorum esse apertissime dixit, et Testamenta et Legis constitutionem et promissiones[2]? De quo promissiones, nisi de Christo? Quod breviter alio loco determinat, cum de Christo loquitur, dicens : « Quot-» quot enim sunt promissiones Dei, in illo etiam[3]. » Dicit mihi Paulus, Israëlitarum esse Legis constitutionem. Dicit etiam : « Finis enim Legis Christus, ad justitiam » omni credenti[4]. » Dicit etiam de Christo loquens : « Quot-» quot enim sunt promissiones Dei, in illo etiam : » et tu mihi dicis, Israëlitas de Christo nihil prædixisse Prophetas? Quid igitur restat, nisi ut eligam utrum Manichæo credam, fabulam vanam et longam contra Paulum narranti; an Paulo præmonenti : « Si quis vobis evange-» lizaverit præter quam quod evangelizavimus vobis, » anathema sit[5]. »

VI. Hic forte dicant : Ostende nobis ubi sit Christus ab Israëlitis Prophetis prænuntiatus. Quasi parva sit ista auctoritas, qua dicunt Apostoli ea quæ in Hebræorum Prophetarum litteris legimus, in Christo esse completa : vel quod dicit ipse Dominus, de se illa esse conscripta. Proinde quisquis hoc ostendere non potuerit, ipse non intelligit : non Apostoli aut Christus aut sancti Codices mentiuntur. Verumtamen ut multa non colligam, et hoc unum commemorem, quod eodem loco Apostolus consequenter dicit : « Non potest autem excidere verbum Dei : non » enim omnes qui ex Israël, hi sunt Israëlitæ; neque qui » sunt semen Abrahæ, omnes filii : sed in Isaac vocabi-» tur tibi semen : hoc est, non hi qui filii carnis, hi filii » Dei, sed filii promissionis deputantur in semen[6]. » Quid

[1] Rom. III, 21. — [2] Id. IX, 4. — [3] 2 Cor. I, 20. — [4] Rom. X, 4. — [5] Galat. I, 9. — [6] Rom. IX, 6.

ad hæc responsuri sunt, cum aperte alio loco de hoc semine ad Abraham dicatur : « In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ[1] ? » Nam si eo tempore hinc disputaremus, quo tempore hoc exponebat Apostolus dicens : « Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus ; non » dicit, Et seminibus, tanquam in multis; sed tanquam » in uno, Et semini tuo, quod est Christus[2] : » fortasse aliquis non tam impudenter nollet hoc credere, antequam videret omnes gentes credere in Christum, qui prædicatur ex semine Abraham. Nunc vero cum hoc impleri videamus, quod tanto ante prænuntiatum legimus, cum omnes gentes jam benedicantur in semine Abrahæ, cui dictum est ante annorum millia « : In semine tuo benedicentur omnes gentes : quis tam pertinaciter insaniat, ut vel alium Christum, qui non sit ex semine Abrahæ, conetur inducere; vel de isto vero Christo prophetias hebræas, cujus gentis pater est Abraham, nihil existimet prænuntiasse?

VII. Quis autem potest, non dico una brevi responsione, quales in hoc opere habere coarctamur, sed quolibet ingenti volumine omnia commemorare præconia Prophetarum Hebræorum, de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo? quandoquidem omnia quæ illis continentur libris, vel de ipso dicta sunt, vel propter ipsum. Sed propter exercitationem quærentis, et delectationem invenientis, multo plura ibi per allegorias et ænigmata, partim verbis solis insinuantur, partim etiam facta narrantur. Verumtamen nisi aliqua ibi manifesta essent, non comprehenderetur sensus, quo etiam obscura clarescerent. Quanquam et ex illis quæ figuris involuta sunt, si quædam velut sub uno aspectu quasi contexta ponantur,

[1] Gen. xxvi, 4. — [2] Galat. iii, 16.

ita conjungunt in contestatione Christi voces suas, ut cujusvis obtusi surditas erubescat.

VIII. Sex diebus in Genesi consummavit Deus omnia opera sua, et septimo requievit [1]. Sex ætatibus humanum genus hoc sæculo per successiones temporum, Dei opera insigniunt : quarum prima est ab Adam usque ad Noë; secunda a Noë usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta a David usque ad transmigrationem in Babyloniam; quinta inde usque ad humilem adventum Domini nostri Jesu Christi; sexta quæ nunc agitur, donec Excelsus veniat ad judicium; septima vero intelligitur in requie Sanctorum, non in hac vita, sed in alia, ubi vidit requiescentem pauperem dives ille, cum apud inferos torqueretur [2]; ubi non sit vespera, quia nullus ibi rerum defectus est. Sexto die in Genesi formatur homo ad imaginem Dei [3] : sexta ætate sæculi manifestatur reformatio nostra in novitate mentis, secundum imaginem ejus qui creavit nos [4], sicut dicit Apostolus. Fit viro dormienti conjux de latere [5] : fit Christo morienti Ecclesia de sacramento sanguinis, qui de latere mortui profluxit. Vocatur Eva vita et mater vivorum, quæ de viri sui latere facta est : et dicit Dominus in Evangelio : « Si quis non manducaverit carnem meam, et biberit san- » guinem meum, non habebit in se vitam [6]. » Et omnia quæ illic leguntur enucleate minutatimque tractata, Christum et Ecclesia præloquuntur, sive in bonis Christianis, sive in malis. Neque enim frustra dixit Apostolus : « Adam qui est forma futuri [7] :» et illud : « Relinquet homo patrem » et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in » carne una [8]. Sacramentum, inquit, hoc magnum est,

[1] Gen. II, 1. — [2] Luc. XVI, 23. — [3] Gen. I, 27. — [4] Coloss. I, 10. — [5] Gen. II, 22. — [6] Joan. VI, 53. — [7] Rom. V, 15. — [8] Gen. II, 24; Matth. XIX, 5, et Marc. X, 7.

» ego autem dico in Christo et in Ecclesia[1]. » Quis enim non agnoscat Christum eo modo reliquisse Patrem, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens[2]; reliquisse etiam matrem synagogam Judæorum Veteri Testamento carnaliter inhærentem, et adhæsisse uxori suæ sanctæ Ecclesiæ, ut in pace Novi Testamenti essent duo in carne una? Quia cum sit Deus apud Patrem, per quem facti sumus, factus est per carnem participeps nostri, ut illius capitis corpus esse possemus.

IX. Sicut Caïn sacrificium ex terræ fructibus reprobatur, Abel autem sacrificium ex ovibus et earum adipe suscipitur[3]; ita Novi Testamenti fides ex innocentia gratiæ Deum laudans, Veteris Testamenti terrenis operibus anteponitur: quia etsi ante Judæi recte illa fecerunt; in eo tamen infidelitatis rei sunt, quia Christo veniente jam tempus Novi Testamenti a tempore Veteris Testamenti non distinxerunt. Dixit enim Deus ad Caïn: « Si recte » offeras, recte autem non dividas, peccasti[4]. » Qui si obtemperasset Deo dicenti: « Quiesce, ad te enim con» versio ejus, et tu dominaberis illius; » ad se convertisset peccatum suum, sibi hoc tribuens, et confitens Deo: ac sic adjutus indulgentiæ gratia, ipse peccato suo dominaretur; non illo sibi dominante servus peccati, fratrem occideret innocentem. Sic et Judæi, in quorum hæc figura gerebantur, si quiescerent a sua perturbatione, et tempus salutis per gratiam in peccatorum remissionem agnoscentes, audirent Christum dicentem: « Non est opus » sanis medicus, sed male habentibus[5]: non veni vocare » justos, sed peccatores in pœnitentiam[6]: » et, « Omnis » qui facit peccatum, servus est peccati[7]: » et, « Si vos

[1] Ephes. v, 31, 32. — [2] Philip. II, 6. — [3] Gen. IV. — [4] Ibid. 7. — [5] Matth. IX, 12. — [6] Luc. v, 32. — [7] Joan. VIII, 34.

» Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis[1] : » ad se convertissent peccatum suum in confessione, sicut in Psalmo scriptum est, medico dicentes : « Ego dixi : Domine, » miserere meì, sana animam meam, quia peccavi tibi[2];» et eidem peccato, quandiu esset adhuc in eorum mortali corpore, per spem gratiæ liberi dominarentur. « Nunc » autem ignorantes Dei justitiam, et suam volentes cons» tituere, elati de operibus Legis, non humiliati de pec» catis suis, non quieverunt[3] : » et regnante peccato in eorum mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, offenderunt in lapidem offensionis, et exarserunt odio adversus eum[4], cujus opera videntes Deo accepta esse, doluerunt, illo, qui cæcus natus jam videbat, sibi dicente : « Scimus quia peccatores Deus non exaudit, sed qui eum » coluerit, et voluntatem ejus fecerit, hunc exaudit[5] : » tanquam hoc eis diceret : Super sacrificium Caïn non respicit, sed super sacrificium Abel respicit. Itaque occiditur Abel minor natu a fratre majore natu : occiditur Christus caput populi minoris natu a populo Judæorum majore natu : ille in campo, iste in Calvariæ loco.

X. Interrogat Deus Caïn, non tanquam ignarus eum a quo discat, sed tanquam judex reum quem puniat, ubi sit frater ejus. Respondet ille nescire se, nec ejus se esse custodèm[6]. Usque adhuc quid nobis respondent Judæi, cum eos Dei voce, hoc est, sanctarum Scripturarum voce interrogamus de Christo, nisi nescire se Christum quem dicimus? Fallax enim Caïn ignoratio, Judæorum est falsa negatio. Essent autem quodam modo Christi custodes, si christianam fidem accipere et custodire voluissent. Nam qui custodit in corde suo Christum, non dicit quod Caïn : « Numquid ego custos sum fratris mei? » Dicit Deus ad

[1] Joan. VIII, 36. — [2] Psal. XL, 5. — [3] Rom. VI, 12, et X, 2. — [4] Id. IX, 32. — [5] Joan. IX, 31. — [6] Gen. IV, 9.

Caïn: «Quid fecisti?» Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Sic arguit in Scripturis sanctis vox divina Judæos. Habet enim magnam vocem Christi sanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus respondetur : Amen. Hæc est clara vox sanguinis, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum.

XI. Dicit Deus ad Caïn : « Et nunc maledictus tu a » terra, quæ aperuit os suum excipere sanguinem fratris » tui de manu tua, quoniam operaberis terram, et non » adjiciet virtutem suam dare tibi : gemens et tremens » eris in terra[1]. » Non dixit : Maledicta terra : sed, « Ma- » ledictus tu a terra, quæ aperuit os suum accipere san- » guinem fratris tui de manu tua. » Maledictus est enim populus Judaïcus infidelis a terra, id est, ab Ecclesia, quæ aperuit os suum in confessione peccatorum accipere sanguinem Christi, qui fusus est in remissionem peccatorum, de manu persecutoris nolentis esse sub gratia, sed sub Lege, ut esset ab Ecclesia maledictus. id est, ut eum intelligeret et ostenderet Ecclesia maledictum, dicente Apostolo : « Quicumque enim ex operibus Legis sunt, » sub maledicto sunt Legis[2]. » Deinde cum dixisset : « Maledictus tu a terra, quæ aperuit os suum excipere » sanguinem fratris tui de manu tua : » non dixit : Quoniam operaberis eam : sed ait : « Quoniam operaberis ter- » ram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi. » Unde non est necesse eamdem terram intelligere operari Caïn, quæ aperuit os accipere sanguinem fratris de manu ejus : sed ideo maledictus intelligitur ab hac terra, quoniam operatur terram, quæ non adjiciet virtutem suam dare illi, id est, ideo populum Judæorum maledictum agnoscit et ostendit Ecclesia, quoniam occiso Christo adhuc operatur terrenam circumcisionem, terrenum sabbatum, ter-

[1] Gen. IV, 11. — [2] Galat. III, 10.

renum azymum, terrenum Pascha : quæ omnis terrena operatio habet occultam virtutem intelligendæ gratiæ Christi, quæ non datur Judæis in impietate et infidelitate perseverantibus, quia Novo Testamento revelata est[1]; et non transeuntibus ad Dominum, non eis aufertur velamen, quod in lectione Veteris Testamenti manet, quia in solo Christo evacuatur, non ipsa lectio Veteris Testamenti, quæ habet absconditam virtutem, sed velamen quo absconditur. Unde Christo in cruce passo velum templi conscissum est[2], ut per Christi passionem revelentur secreta sacramentorum fidelibus, ad bibendum ejus sanguinem ore aperto in confessione transeuntibus. Propterea populus ille, sicut Caïn, adhuc operatur terram, adhuc exercet operationem Legis carnaliter, quæ non ei dat virtutem suam, quia in ea non intelligit gratiam Christi. Propterea et in ipsa terra, quam Christus portavit, id est, in ejus carne, ipsi operati sunt salutem nostram crucifigendo Christum, qui mortuus est propter delicta nostra[3]. Nec eis dedit eadem terra virtutem suam, quia non justificati sunt virtute resurrectionis ejus, qui resurrexit propter justificationem nostram[4] : quia etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei, sicut dicit Apostolus. Hæc ergo est virtus terræ illius, quam non ostendit impiis et incredulis. Unde nec resurgens eis a quibus erat crucifixus apparuit, tanquam Caïn operanti terram, ut granum illud seminaretur, non ostendens eadem terra fructum virtutis suæ. Quoniam operaberis, inquit, terram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi[5].

XII. « Gemens et tremens eris in terra. » Nunc ecce quis non videat, quis non agnoscat in tota terra, quacumque

[1] 2 Cor. III, 15. — [2] Matth. XXVII, 51. — [3] 1 Cor. XV, 5. — [4] Rom. IV, 25. — [5] Gen. IV, 12.

dispersus est ille populus, quomodo gemat mœrore amissi regni, et tremat timore sub innumerabilibus populis christianis? Ideoque respondit Caïn et dixit : « Major » est causa mea, si ejicis me hodie a facie terræ, et a facie » tua abscondar, et ero gemens et tremens super terram, » et erit, omnis qui invenerit me, occidet me[1]. » Vere inde gemit, et tremit, ne regno etiam terreno perdit, ista visibili morte occidatur. Hanc dicit majorem causam, quam illam quod ei terra non dat virtutem suam, ne spiritaliter moriatur. Carnaliter enim sapit, et abscondi a facie Dei, id est, iratum habere Deum, grave non putat, nisi ne inveniatur et occidatur. Carnaliter sapit tanquam operans terram, cujus virtutem non accipit. Sapere autem secundum carnem, mors est[2]. Quam ille non intelligens, amisso regno gemit, et corporalem mortem tremit. Sed quid ei respondet Deus? « Non sic, inquit, sed » omnis qui occiderit Caïn, septem vindictas exolvet[3]: » id est, non sic quomodo dicis ; non corporali morte interibit genus impium carnalium Judæorum. Quicumque enim eos ita perdiderit, septem vindictas exolvet, id est, auferet ab eis septem vindictas, quibus alligati sunt propter reatum occisi Christi : ut hoc toto tempore quod septenario dierum numero volvitur, quia non interit gens Judæa, satis appareat fidelibus Christianis, quam subjectionem meruerint, qui superbo regno Dominum interfecerunt.

XIII. « Et posuit Dominus Deus Caïn signum, ne eum » occidat omnis qui invenerit. » Hoc revera multum mirabile est, quemadmodum omnes gentes quæ a Romanis subjugatæ sunt, in ritum Romanorum sacrorum transierint, eaque sacrilegia observanda et celebranda susceperint; gens autem Judæa, sive sub Paganis regibus, sive

[1] Gen. IV, 13. — [2] Rom. VI. — [3] Gen. IV, 15.

sub Christianis non amiserit signum Legis suæ, quo a cæteris gentibus populisque distinguitur : et omnis Imperator vel Rex qui eos in regno suo invenit, cum ipso signo eos invenit, nec occidit, id est, non efficit ut non sint Judæi certo quodam et proprio suæ observationis signo a cæterarum gentium communione discreti : nisi quicumque eorum ad Christum transierit, ut jam non inveniatur Caïn, nec exeat a facie Dei, nec habitet in terra Naïd, quod dicitur interpretari Commotio. Contra quod malum Deus rogatur in Psalmo : « Ne dederis in » motum pedes meos [1] : » et, « Manus peccatorum non » moveant me [2] : » et, « Qui tribulant me, exultabunt, » si motus fuero [3] : » et, « Dominus a dextris est mihi, » ne commovear [4] : » et innumerabilia talia : quod patiuntur omnes qui exeunt a facie Dei, id est, a misericordia dilectionis ejus. Unde dicitur in quodam Psalmo : « Ego dixi in abundantia mea : « Non movebor in æter- » num [5]. » Sed vide quid sequitur : Domine, in volun- » tate tua præstitisti decori meo virtutem, avertisti autem » faciem tuam, et factus sum conturbatus [6]. » Unde intelligitur omnem animam participatione lucis Dei, non per se ipsam, esse pulchram, et decoram, et virtute pollentem. Quod et isti Manichæi si considerarent et intelligerent, non in tantam blasphemiam caderent, putando se esse naturam et substantiam Dei. Sed ideo non possunt, quia non quiescunt; sabbatum enim cordis non intelligunt : nam si quiescerent, sicut dictum est ad Caïn, peccatum suum ad se converterent, id est, sibi tribuerent, non genti nescio cui tenebrarum : atque ita per gratiam Dei eidem peccato dominarentur. Nunc vero et ipsi et omnes qui diversis erroribus contumaces, resis-

[1] Psal. LXV, 9. — [2] Id. III, 12. — [3] Id. XII, 6. — [4] Id. XV, 8. — [5] Id. XXIX, 7. — [6] Ibid. 8.

tendo veritati exeunt a facie Dei, sicut Caïn, sicut Judæi perditi, habitant in terra commotionis, id est, in perturbatione carnali, contra jucunditatem Dei, hoc est, contra Eden, quod interpretatur Epulatio, ubi est plantatus paradisus. Jam cætera pauca de multis breviterque perstringam, ne propositum operis hujus et responsionis meæ nimia longitudine sermonis impediam.

XIV. Quem enim non moveat ad quærendum et intelligendum Christum in illis libris, ut ea omittam quæ quamvis tanto suavius contemplentur, quanto ex abditioribus locis enucleantur, tamen exigunt prolixitatem dissertationis, quia pluribus attestationibus indigent: ut omittam ergo talia; quem non moveant ad salubrem fidem, quod Enoch septimus ab Adam, Deo placuit, et translatus est [1]; et septima requies prædicatur, ad quam transfertur omnis qui tanquam sexto die sexta ætate sæculi, Christi adventu formatur? Quod Noë cum suis per aquam et lignum liberatur [2]: sicut familia Christi per baptismum crucis passione signatum? Quod de lignis quadratis eadem arca fabricatur, sicut Ecclesia de sanctis construitur, ad omne opus bonum semper paratis [3]? Quadratum enim, quacumque verteris, firmiter stat. Quod sexies longa ad latitudinem suam, et decies ad altitudinem suam, humani corporis instar, ostendit quia in corpore humano Christus apparuit. Quod cubitis quinquaginta latitudo ejus expanditur [4]; sicut dicit Apostolus: « Cor nostrum dilatatum est [5]. » Unde, nisi charitate spiritali? Propter quod ipse item dicit: « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui » datus est nobis [6]. » Quinquagesimo enim die post resurrectionem suam Christus sanctum Spiritum misit, quo

[1] Gen. v, 24. — [2] Gen. vii, 23. — [3] 2 Tim. ii. — [4] Gen. vi, 14. — [5] 2 Cor. vi, 11. — [6] Rom. v, 5.

corda credentium dilatavit [1]. Quod trecentis cubitis longa est, ut sexies quinquaginta compleantur : sicut sex ætatibus omne hujus sæculi tempus extenditur, in quibus omnibus Christus nunquam destitit prædicari. in quinque per prophetiam prænuntiatus, in sexta per Evangelium diffamatus. Quod ejus altitudo triginta cubitis surgit, quem numerum decies, habet in trecentis cubitis longitudo : quia Christus est altitudo nostra, qui triginta annorum ætatem gerens, doctrinam Evangelicam consecravit, contestans Legem non se venisse solvere, sed implere [2]. Legis autem cor in decem præceptis agnoscitur: unde decies tricenis arcæ longitudo perficitur : unde et ipse Noë ab Adam decimus computatur [3]. Quod bitumine glutinantur arcæ ligna intrinsecus et extriusecus : ut in compage unitatis significetur tolerantia charitatis, ne scandalis Ecclesiam tentantibus, sive ab eis qui intus, sive ab eis qui foris sunt, cedat fraterna junctura, et solvatur vinculum pacis. Est enim bitumen ferventissimum et violentissimum gluten, significans dilectionis ardorem, vi magna fortitudinis ad tenendum societatem spiritalem omnia tolerantem.

XV. Quod cuncta animalium genera in arca clauduntur : sicut omnes gentes, quas etiam Petro demonstratus discus ille significat, Ecclesia continet [4]. Quod et munda et immunda ibi sunt animalia : sicut in Ecclesiæ sacramentis et boni et mali versantur. Quod septena sunt munda et bina immunda [5] : non quia pauciores sunt mali quam boni; sed quia boni servant unitatem spiritus in vinculo pacis [6]. Sanctum autem Spiritum divina Scriptura in septiformi operatione commendat, sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis, et

[1] Act. II, 2. — [2] Matth. V, 18. — [3] Gen. VI, 14. — [4] Act. X, 11. — [5] Gen. VII, 2. — [6] Ephes. IV, 3.

timoris Dei[1]. Unde et ille numerus quinquaginta dierum ad adventum sancti Spiritus pertinens, in septies septenis, qui fiunt quadraginta novem, uno addito consummatur; propter quod dictum est: « Studentes servare unitatem spi-» ritus in vinculo pacis[2]. » Mali autem in binario numero ad schismata faciles, et quodam modo divisibiles ostenduntur. Quod ipse Noë cum suis octavus numeratur; quia in Christo spes resurrectionis nostræ apparuit, qui octavo die, id est, post sabbati septimum primo, a mortuis resurrexit[3]: qui dies a passione tertius, in numero autem dierum qui per omne tempus volvuntur, et octavus et primus est.

XVI. Quod arca collecta ad unum cubitum desuper consummatur[4], sicut Ecclesia corpus Christi in unitatem collecta sublimatur et perficitur. Unde dicit in Evangelio: « Qui mecum non colligit, spargit[5]. » Quod aditus ei fit a latere: nemo quippe intrat in Ecclesiam, nisi per sacramentum remissionis peccatorum; hoc autem de Christi latere aperto manavit. Quod inferiora arcæ bicamerata et tricamerata construuntur[6]: sicut ex omnibus gentibus vel bipartitam multitudinem congregat Ecclesia, propter circumcisionem et præputium; vel tripartitam, propter tres filios Noë quorum progenie repletus est orbis. Et ideo arcæ inferiora ista dicta sunt, quia in hac terrena vita est diversitas gentium, in summo autem omnes in unum consummamur. Et non est ista varietas: quia omnia et in omnibus Christus est, tanquam nos in uno cubito desuper cœlesti unitate consummans.

XVII. Quod post septem dies ex quo ingressus est Noë in arcam, factum est diluvium: quia in spe futuræ quie-

1 Isaï. xi, 2. — 2 Ephes. iv, 3. — 3 Marc. xvi, 7. — 4 Gen. vi, 16. — 5 Matth. xii, 30. — 6 Gen. vi, 16. — 7 Matth. xii, 30. — 8 Gen. vi, 16.

tis, quæ septimo die significata est, baptizamur [1]. Quod præter arcam omnis caro, quam terra sustentabat, diluvio consumpta est : quia præter Ecclesiæ societatem, aqua baptismi quamvis eadem sit, non solum non valet ad salutem, sed valet potius ad perniciem. Quod quadraginta diebus et quadraginta noctibus pluit[2]; quia omnis reatus peccatorum, qui in decem præceptis Legis admittitur, per universum orbem terrarum, qui quatuor partibus continetur, decem quippe quater ducta, quadraginta fiunt, sive ille reatus, quod ad dies pertinet, ex rerum prosperitate, sive, quod ad noctes, ex rerum adversitate contractus sit, sacramento baptismi cœlestis abluitur.

XVIII. Quod Noë quingentorum erat annorum cum ei locutus est Dominus ut arcam sibi faceret, et sexcentos agebat annos cum in eam esset ingressus [3], unde intelligitur per centum annos arca fabricata, quid aliud hic videntur centum anni significare, nisi ætates singulas sæculi? Unde ista sexta ætas, quæ completis quingentis usque ad sexcentos significatur, in manifestatione Evangelica Ecclesiam construit : et ideo qui sibi ad vitam consulit, sit velut quadratum lignum, paratus ad omne opus bonum, et intret in fabricam sanctam : quia et secundus mensis anni sexcentesimi, quo intrat Noë in arcam, eamdem senariam ætatem significat. Duo enim menses sexagenario numero concluduntur, a senario autem numero et sexaginta cognominantur, et sexcenti, et sex millia, et sexaginta millia, et sexcenta millia, et sexcenties, et quidquid deinceps in majoribus summis per eumdem articulum numerus in infinita incrementa consurgit.

XIX. Et quod vicesimus et septimus dies mensis commemoratur, ad ejusdem quadraturæ significationem pertinet, quæ jam in quadratis lignis exposita est. Sed hic

[1] Coloss. III, 11. — [2] Gen. VII, 4. — [3] Id. VI, 31, et VII, 3.

evidentius, quia nos ad omne opus bonum paratos, id est, quodam modo conquadratos trinitas perficit; in memoria qua Deum recolimus; in intelligentia qua cognoscimus; in voluntate qua diligimus. Tria enim ter, et hoc ter fiunt viginti-septem, qui est numeri ternarii quadratus. Quod septimo mense arca sedit, hoc est requievit [1]; ad illam septimam requiem significatio recurrit. Et quia perfecti requiescunt, ibi quoque illius quadraturæ numerus iteratur: nam vicesima septima die secundi mensis commendatum est hoc sacramentum; et rursus vicesima et septima die septimi mensis eadem commendatio confirmata est, cum arca requievit: quod enim promittitur in spe, hoc exhibetur in re. Porro quia ipsa septima requies cum octava resurrectione conjungitur, neque enim reddito corpore finitur requies quæ post hanc vitam excipit sanctos, sed potius totum hominem non adhuc spe, sed jam ipsa re, omni ex parte, et spiritus et corporis perfecta immortalitatis salute renovatum, in æternæ vitæ munus assumit: quia ergo septima requies cum octava resurrectione conjungitur; et hoc in sacramento regenerationis nostræ, id est, in baptismo, altum profundumque mysterium est. Quindecim cubitis supercrevit aqua excedens altitudinem montium [2]: id est, hoc sacramentum transcendit omnem sapientiam superborum. Septem quippe et octo conjuncti, quindecim fiunt. Et quia septuaginta a septem, et octoginta ab octo denominatur, conjuncto utroque numero, centum quinquaginta diebus exaltata est aqua, eamdem commendans nobis atque confirmans altitudinem baptismi in consecrando novo homine ad tenendam quietis et resurrectionis fidem.

XX. Quod post dies quadraginta emissus corvus non est reversus [3], aut aquis utique interceptus, aut aliquo su-

[1] Gen. VIII, 14. — [2] Id. VII, 20. — [3] Id. VIII, 6.

pernatante cadavere illectus, significat homines immunditia cupiditatis teterrimos, et ob hoc ad ea quæ foris sunt in hoc mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his quos præter arcam, id est[1], præter Ecclesiam baptismus occidit, seduci et teneri. Quod columba emissa, non inventa requie, reversa est, ostendit per Novum Testamentum requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam. Post quadraginta enim dies emissa est, qui numerus vitam, quæ in hoc mundo agitur, significat. Denique post septem dies dimissa, propter illam septenariam operationem spiritalem, olivæ fructuosum surculum retulit, quo significaret nonnullos etiam extra Ecclesiam baptizatos, si eis pinguedo non defuerit charitatis, posteriore tempore quasi vespere, in ore columbæ tanquam in osculo pacis, ad unitatis societatem posse perduci. Quod post alios septem dies dimissa, reversa non est, significat finem sæculi, quando erit sanctorum, requies non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quandiu bibitur quod de Christi latere manavit; sed jam in ipsa perfectione salutis æternæ, cum tradetur regnum Deo et Patri [2], ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis nullis mysteriis corporalibus egeamus.

XXI. Nimis longum, ut vel tam breviter quam hæc cucurri, cuncta contingam : cur sexcentesimo et uno anno vitæ Noë [3], id est, peractis sexcentis annis aperitur arcæ tectum, et tanquam revelatur quod erat absconditum sacramentum. Cur vicesima septima die secundi mensis dicitur siccasse terra, tanquam finita esset jam baptizandi necessitas in numero dierum quinquagesimo et septimo. Ipse est enim dies secundi mensis vicesimus septimus, qui numerus ex illa conjunctione spiritus et corporis, septies octonos habet, uno addito propter unitatis vinculum.

[1] Gen. VIII, 9. — [2] I Cor. XV, 24. — [3] Gen. VIII, 14.

Cur de arca conjuncti exeant, qui disjuncti intraverant [1]. Sic enim dictum erat, quod intraverit in arcam Noë et filii ejus, et uxor ejus, et uxores filiorum ejus : seorsum viri, seorsum fœminæ commemoratæ sunt. In hoc enim tempore hujus sacramenti, « Caro concupiscit adversus spi» ritum, et spiritus adversus carnem [2]. » Exeunt autem Noë et uxor ejus [3], et filii ejus, et uxores filiorum ejus, nunc conjuncte commemorati masculi et fœminæ : quia in fine sæculi atque in resurrectione justorum, omnimoda et perfecta pace spiritui corpus adhærebit, nulla mortalitatis indigentia vel concupiscentia resistente. Cur animalia, quamvis et munda et immunda in arca fuerint, tamen post egressum de arca non offeruntur Deo in sacrificio nisi munda.

XXII. Quid deinde sibi velit, Deo loquente ad Noë et tanquam rursus ab exordio, quia multis modis eadem significari oportebat [4], figuram Ecclesiæ commendante, quod progenies ejus benedicitur ad implendam terram, quod dantur eis in escam cuncta animalia : sicut in illo disco Petro dicitur : « Macta et manduca [5]. » Quod ejecto sanguine jubentur manducare [6] : ne vita pristina quasi suffocata in conscientia teneatur, sed habeat tanquam effusionem per confessionem. Quod testamentum posuit Deus inter se et homines atque omnem animam vivam, ne perdat eam diluvio, arcum qui apparet in nubibus, qui nunquam nisi de sole resplendet [7] : illi enim non pereunt diluvio separati ab Ecclesia, qui in Prophetis et omnibus divinis Scripturis tanquam in Dei nubibus agnoscunt Christi gloriam, non quærunt suam. Verum ne adoratores hujus solis amplius tumescant, sciant ita significari Christum aliquando per solem sicut per leonem, per agnum, per

[1] Gen. VII, 9. — [2] Galat. V, 17. — [3] Gen. VIII, 18. — [4] Gen. IX, 12. — [5] Act. X, 13. — [6] Gen. IX, 4. — [7] Ibid. 11, 12.

lapidem, cujusdam similitudinis causa, non proprietatis substantia.

XXIII. Jamvero illud, quodde vinea quam plantavit, inebriatus Noë, nudatus est in domo sua[1]; cui non appareat Christus passus in gente sua? Tunc enim nudata est mortalitas carnis ejus, Judæis scandalum, Gentibus stultitia[2], ipsis autem vocatis Judæis et Gentibus tanquam Sem et Japheth, Dei virtus et Dei sapientia : quia quod stultum est Dei, sapientius est quam homines; et quod infirmum est Dei, fortius est quam homines. Proinde in duobus filiis maximo et minimo, duo populi figurati, unam vestem a tergo portantes, sacramentum scilicet jam præteritæ atque transactæ Dominicæ passionis, nuditatem patris neque intuentur, quia in Christi necem non consentiunt; et tamen honorant velamento[3], tanquam scientes unde sint nati. Melius autem filius est populus Judæorum, ideo medius, quia nec primatum Apostolorum tenuit, nec ultimus in Gentibus credidit, vidit nuditatem patris, quia consensit in necem Christi; et nuntiavit foras fratribus : per eum quippe manifestatum est, et quodam modo publicatum, quod erat in prophetia secretum; ideoque fit servus fratrum suorum. Quid est enim aliud hodieque gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorum, bajulans Legem et Prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiæ, ut nos honoremus per sacramentum, quod nuntiat illa per litteram.

XXIV. Quem autem non excitet, quem non vel informet, vel confirmet in fide, quod ita benedicuntur duo illi, qui nuditatem patris honoraverunt, quamvis aversi, velut quibus factum sceleratæ vineæ displicuerit? « Benedictus, inquit, Dominus Deus Sem[4]. » Quanquam enim sit Deus omnium gentium, quodam modo tamen

[1] Gen. IX, 21.—[2] I Cor. I, 23. — [3] Gen. IX, 22. — [4] Ibid. 26.

proprio vocabulo, et in ipsis jam Gentibus dicitur Deus Israël. Et unde hoc factum est, nisi ex benedictione Japheth? In populo enim Gentium totum orbem terrarum occupavit Ecclesia. Hoc prorsus, hoc prænuntiabatur, cum diceretur Latificet: « Deus Japheth, et habitet in do- » mibus Sem [1]. » Videte, Manichæi, videte, ecce in conspectu vestro est orbis terrarum: hoc stupetis, hoc doletis in populis nostris, quia Latificat Deus Japheth. Videte si non habitet in domibus Sem, id est, in Ecclesiis, quas filii Prophetarum Apostoli construxerunt. Audite quid dicat Paulus jam fidelibus Gentibus: « Qui eratis, inquit, illo » in tempore sine Christo, alienati a societate Israël, et » peregrini Testamentorum, et promissionis spem non » habentes, et sine Deo in hoc mundo [2]. » Per hæc verba ostenditur quod nondum habitabat Japheth in domibus Sem. Sed paulo post quemadmodum concludat advertite. » Igitur jam, inquit, non estis peregrini et inquilini, sed » estis cives sanctorum, et domestici Dei, superædificati » super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, » ipso summo angulari lapide existente Christo Jesu [3]. » Ecce quomodo dilatatur Japheth, et habitat in domibus Sem. Et tamen Epistolas Apostolorum, quibus hæc omnia contestantur, tenetis, legitis, prædicatis. Ubi et vos ipsos deputaverim, nisi in illa maledicta medietate, cui non est lapis angularis Christus? Quia nec in illo pariete vos agnoscimus, qui ex circumcisione credidit in Christum, unde erant et Apostoli; nec in isto qui est ex præputio, unde sunt omnes ex cæteris Gentibus in eamdem unitatem fidei, tanquam in pacem anguli concurrentes. Sed et omnes qui quoslibet nostri canonis libros accipiunt et legunt, ubi Christus mortaliter natus et passus ostenditur, nec tamen eamdem mortalitatem in passione nudatam consociato

[1] Gen. IX, 27. — [2] Ephes. II, 12. — [3] Ibid. 19.

unitatis sacramento honorifice velant, sed sine scientia pietatis et charitatis nuntiant illud, unde omnes nati sumus; quamvis inter se dissentiant, et Judæi ab hæreticis, et ipsi hæretici alii ab aliis, una tamen conditione servitutis, vel ad aliquam attestationem, vel ad aliquam probationem utiles sunt Ecclesiæ. Nam et de hæreticis dictum est : « Oportet et hæreses esse, ut probati mani» festi fiant inter vos [1]. » Ite nunc, et objectate calumnias veteribus Litteris sacris, hoc agite servi Cham, ite quibus viluit nudata caro, ex qua nati estis : neque enim esset unde vos quoquo modo Christianos appellare possetis, nisi Christus sicut a Prophetis prænuntiatus est, venisset in mundum, bibisset de vinea sua calicem illum qui transire non potuit, dormisset in passione sua, tanquam in ebrietate stultitiæ, quæ sapientior est hominibus : atque ita nudaretur mortalis carnis infirmitas per occultum Dei consilium, fortior hominibus, quam nisi Dei Verbum suscepisset, nomen omnino christianum, quo et vos gloriamini, non esset in terris. Verum hoc agite, ut dixi; irridenter prodite, quod nos reverenter honoremus : utatur vobis Ecclesia tanquam subditis sibi, ut probati manifesti fiant in ea. Usque adeo nihil, quod vel habitura vel passura erat, Prophetæ illi tacuerunt, ut et vos ibi locis vestris inveniamus, in vanitate perniciosa ad reprobos capiendos, utili autem ad probatos manifestandos.

XXV. Christum dicitis ab Israëlitis Prophetis non esse prædictum : cui prædicendo omnes illæ paginæ vigilant, si eas perscrutari pietate, quam exagitare levitate malletis. Quis alius in Abraham exit de terra sua et de cognatione sua [2], ut apud exteros ditetur et locupletur, nisi qui relicta terra cognatione Judæorum, unde secundum

[1] I Cor. XI, 19. — [2] Gen. XII, I.

carnem natus est, apud Gentes ita præpollet et prævalet, ut videmus? Quis alius in Isaac lignum sibi portabat ad victimam [1], nisi qui crucem sibi ad passionem ipse portabat? Quis alius aries immolandus in vepre cornibus adhærebat, nisi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affigebatur.

XXVI. Quis alius in Angelo cum Jacob luctatus, eum sibi prævalentem, quasi fortiorem infirmior victusque victorem partim benedicit [2], partim latitudinem femoris ejus claudam reddit, nisi qui prævalere adversus se passus populum Israël, quosdam qui crediderunt, benedixit in eis? Latitudo autem femoris Jacob, in multitudine carnalis populi claudicavit [3]. Quis alius lapis positus ad caput Jacob, ut nominatim quodam modo exprimeretur, etiam unctus est, nisi caput viri Christus? quis enim Christum nescit ab unctione appellari? Qui etiam hoc ipsum in Evangelio commemorans, et de se figuratum apertissime testificans, cum quemdam Nathanaëlem dixisset vere Israëlitam [4], in quo dolus non esset; et cum ille tanquam lapidem illum habens ad caput, confessus eum esset Filium Dei et Regem Israël, ista confessione quodam modo unguens lapidem, id est, ipsum esse confitens Christum; ibi opportune Dominus etiam illud commemoravit, quod tunc vidit Jacob, qui per benedictionem appellatus est Israël: « Amen dico vobis, inquit, » videbitis cœlum apertum, et Angelos Dei ascendentes » et descendentes super Filium hominis [5]. » Hoc enim Israël viderat, cum illum lapidem ad caput habebat [6], a terra in cœlum scalas, per quas ascendebant et descendebant Angeli Dei. In quibus significati sunt Evangelistæ prædicatores Christi : ascendentes utique, cum

[1] Gen. XXII, 6. — [2] Id. XXXII, 24. — [3] Id. XXVIII, 11. — [4] Joan. I, 47. — [5] Ibid. 51. — [6] Gen. XXVIII, 12.

ad intelligendam ejus supereminentissimam divinitatem excedunt universam creaturam, ut eam inveniant in principio Deum apud Deum, per quem facta sunt omnia[1]; descendentes autem, ut eum inveniant factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret[2]. In illo enim scalæ a terra usque ad cœlum, a carne usque ad spiritum; quia in illo carnales proficiendo velut ascendendo spiritales fiunt: ad quos lacte nutriendos, etiam ipsi spiritales descendunt quodam modo, cum eis non possunt loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus[3]. Sic et ascenditur et descenditur super Filium hominis. Filius enim hominis sursum in capite nostro, quod est ipse Salvator; et Filius hominis deorsum in corpore suo, quod est Ecclesia. Ipsum et scalas intelligimus, quia ipse dixit: « Ego sum via[4]. » Ad ipsum ergo ascenditur, ut in excelsis intelligatur; et ad ipsum descenditur, ut in membris suis parvuli nutriantur. Et per illum ascenditur et descenditur: exemplum quippe ejus sequentes prædicatores ejus, non solum se erigunt, ut eum sublimiter spectent; sed etiam humiliant, ut eum temperanter annuntient. Videte Apostolum ascendentem: « Sive, inquit, mente exces- » simus, Deo. » Videte et descendentem: « Sive, inquit, » temperantes sumus, vobis[5]. » Dicat et per quem ascenderit et descenderit: « Charitas enim, inquit, Christi » compellit nos judicantes hoc, quoniam si unus pro om- » nibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, et pro om- » nibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, » sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit[6]. »

XXVII. Hæc in Scripturis sanctis sancta spectacula quem non delectant, sanam doctrinam non sustinens ad fabulas convertitur[7]. Et illæ quidem fabulæ animas in

[1] Joan. I, 3. — [2] Galat. IV, 5. — [3] I Cor. III, 2. — [4] Joan. XIV, 6. — [5] 2 Cor. V, 13. — [6] Ibid. 14. — [7] 2 Tim. IV, 3.

qualibet corporis ætate pueriles varia quadam delectatione sollicitant : sed nos jam corpus Christi agnoscamus in Psalmo vocem nostram, et dicamus ei : « Narraverunt » mihi injusti delectationes, sed non sicut lex tua, Do» mine[1]. » Christus mihi ubique illorum librorum, ubique illarum Scripturarum peragranti et anhelanti, in sudore illo damnationis humanæ, sive ex aperto, sive ex occulto, occurrit et reficit : ipse mihi et ex nonnulla difficultate inventionis suæ desiderium inflammat, quo id quod invenero avide sorbeam, medullisque reconditum salubriter teneam.

XXVIII. Ipse mihi in Joseph innuitur, qui persequentibus et vendentibus fratribus, in Ægypto post labores honoratur [2]. Didicimus enim labores Christi in orbe gentium, quem significabat Ægyptus, per varias passiones Maryrum ; et nunc videmus honorem Christi in eodem orbe terrarum, erogatione frumenti sui sibi omnia subjugantis. Ipse mihi innuitur in virga Moysi, quæ in terra serpens effecta, ejus mortem figuravit a serpente venientem [3] : sed quod apprehensa cauda ejus rursus virga redditur, significat quod posterius, peractis jam omnibus in fine actionis, ad id quod fuerat, resurgendo revertitur, ubi per vitæ reparationem morte consumpta, nihil serpentis apparet. Nos quoque corpus ejus in eadem mortalitate per lubrica temporum volvimur : sed fine novissimo velut cauda sæculi, per manum, id est, per potestatem judicii, ne ultra prolabatur apprehensa, reparabimur, et novissima inimica morte destructa resurgentes, in dextera Dei virga regni erimus [4].

XXIX. Jam de exitu Israël ex Egypto, non ego sed Apostolus loquatur : « Nolo autem vos ignorare, fratres,

[1] Psal. CXVIII, 85. — [2] Gen. XLI, 40. — [3] Exod. VII, 10. — [4] I Cor. XV, 26.

» quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes » per mare transierunt, et omnes in Moysen baptizati » sunt in nube et in mari, et omnes eamdem escam spi» ritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum » spiritalem biberunt. Bibebant enim de spiritali se» quente petra : petra autem erat Christus [1]. » Exponendo unum, in cætera introduxit intellectum. Si enim petra Christus propter firmitatem, cur non et manna Christus [2], tanquam panis vivus qui de cœlo descendit [3]? quo vere qui vescuntur, spiritaliter vivunt. Nam illi veterem figuram carnaliter accipientes, mortui sunt [4]. Sed cum dicit Apostolus : « Eumdem cibum spiritalem manduca» verunt [5], » ostendit et illud spiritaliter intelligi in Christo : sicut et potum cur spiritalem dixisset, aperuit cum subjunxit, « Petra autem erat Christus : » quo aperto cuncta fulserunt. Cur ergo non et nubes Christus, et columna, quia rectus et firmus et fulciens infirmitatem nostram : per noctem lucens, per diem non lucens; ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant? Nubes et mare rubrum; baptismus utique Christi sanguine consecratus [6] : hostes sequentes a tergo; moriuntur peccata præterita.

XXX. Ducitur populus per desertum [7]; baptizati omnes nondum perfruentes promissa patria, sed quod non vident, sperando et per patientiam expectando [8], tanquam in deserto sunt. Et illic laboriosæ et periculosæ tentationes, ne revertantur corde in Ægyptum. Nec ibi tamen Christus deserit : nam et illa columna non recedit [9]. Et amaræ aquæ ligno dulcescunt : quia inimici populi signo crucis Christi honorificato mansuescunt. Et

[1] I Cor. x, 1-3. — [2] Exod. xvii, 6, et Num. xx, 10. — [3] Joan. vi, 42. — [4] Exod. xvi, 15. — [5] I Cor. x, 3. — [6] Joan. ix, 39. — [7] Exod. xvii, 1. — [8] Rom. viii, 25. — [9] Exod. xv, 23.

duodecim fontes, septuaginta palmæ arbores irrigantes, apostolicam gratiam præfigurant, populos in septenario numero decuplato rigantem, ut per septiforme Spiritus donum Legis Decalogus impleatur[1]. Et hostis intercludere molitus viam, extensis Moysi manibus signo crucis Dominicæ superatur[2]. Et morsus mortiferi serpentum exaltato et respecto æneo serpente sanantur : quod verbis ipsius Domini declaratur : « Sicut exaltavit, inquit, » Moyses serpentem in eremo, sic oportet exaltari Filium » hominis, ut omnis qui crediderit in eum, non pereat, » sed habeat vitam æternam[3]. » Ita-ne etiam ista non clamant? Tanta-ne et surditas in cordibus duris? Fit Pascha in occisione ovis : occiditur Christus, de quo in Evangelio dicitur : « Ecce Agnus Dei, ecce quit tollit pec- » catum mundi[4]. » Prohibentur qui Pascha faciunt, ossa frangere[5] : non franguntur in cruce ossa Domini. Attestatur Evangelista hinc esse dictum : « Os ejus non com- » minuetis[6]. » Sanguine illiniuntur postes[7], ut pernicies depellatur : signantur signo Dominicæ passionis in frontibus populi ad tutelam salutis. Datur ibi Lex quinquagesimo die post actum Pascha[8] : venit Spiritus sanctus quinquagesimo die post Domini passionem[9]. Dicitur illic scripta Lex digito Dei[10] : dicit Dominus de Spiritu sancto: « In digito Dei ejicio dæmonia[11]. » Et clamat Faustus oculis clausis, nihil se in Litteris illis invenisse, quod ad prænuntiationem Christi pertineat. Quid autem mirum, si oculos habet ad legendum, et cor ad intelligendum non habet, qui positus ante ostium clausum divini secreti, non fide pietatis pulsat, sed elatione impietatis insultat? Plane ita sit, ita fiat : justum enim est. Claudatur

[1] Exod. XVII, 11. — [2] Num. XXI, 9. — [3] Joan. III, 13-15. — [4] Joan. I, 29. — [5] Exod. XII. — [6] Joan. XIX, 39. — [7] Exod. XII, 46. — [8] Id. XX. — [9] Act. II, 4. — [10] Exod. XXXI, 18, et Deut. IX, 10. — [11] Luc. XI, 20.

superbis janua salutis : veniat mansuetus, quem docet Dominus vias suas [1], videat et hæc in illis Libris, et cætera vel omnia, vel quædam, qualia credat in omnibus.

XXXI. Videat Jesum introducentem populum in terram promissionis [2] : neque enim hoc temere ab initio vocabatur, sed ex ipsa dispensatione nomine mutato Jesus appellatus est. Videat botrum de terra promissionis in ligno pendentem [3]. Videat in Jericho tanquam in hoc mortali sæculo meretricem [4], de qualibus ait Dominus, quod præcedant superbos in regnum cœlorum [5], per fenestram domus suæ tanquam per os corporis sui coccum mittentem, quod est utique sanguinis signum, propter remissionem peccatorum confiteri ad salutem. Videat muros ipsius civitatis tanquam munitiones mortales sæculi, septies circumacta Testamenti arca cecidisse [6] : sicut nunc per tempora, quæ septem dierum vicissitudine dilabuntur, Testamentum Dei circuit totum orbem terrarum ut in fine temporum mors novissima inimica destruatur, et ex impiorum perditione unica domus tanquam unica Ecclesia liberetur, mundata a turpitudine fornicationis per fenestram confessionis, in sanguine remissionis.

XXXII. Videat tempora, primo Judicum, postea Regum ; sicut erit primo judicium, deinde regnum : inque ipsis temporibus Judicum et Regum iterum atque iterum multis et variis modis Christum et Ecclesiam figurari. Quis erat in Samson obvium leonem necans [7], cum petendæ uxoris causa ad alienigenas tenderet, nisi qui Ecclesiam vocaturus ex Gentibus dixit : « Gaudete, quia ego » vici sæculum [8] ? » Quid sibi vult in ore ipsius leonis occisi favus extructus, nisi quia ecce conspicimus leges ipsas regni terreni, quæ adversus Christum ante fremue-

[1] Psal. XXIV, 9. — [2] Josuë. III, 17. — [3] Num. XIII, 24. — [4] Josuë. II, 21. — [5] Matth. XXI, 31. — [6] Josue. VI, 20. — [7] Judic. XIV, 6. — [8] Joan. XVI, 33.

rant, nunc jam perempta feritate dulcedini Evangelicæ prædicandæ etiam munimenta præbere? Quid est illa mulier plena fiduciæ [1], hostis tempora ligno transfigens, nisi fides Ecclesiæ, cruce Christi regna diaboli perimens? Quid vellus complutum area sicca [2], et postea compluta area sicco vellere, nisi primo una gens Hebræorum, habens occulte in sanctis mysterium Dei, quod est Christus, quo mysterio totus orbis vacuus erat; nunc autem in manifestatione totus orbis id habet, illa vacuata est.

XXXIII. Quid jam Regum temporibus [3], ut et inde pauca commemorem, nonne ab ipso exordio commutatum sacerdotium in Samuëlem, reprobato Heli [4], et commutatum regnum in David, reprobato Saüle, clamat prænuntiari, novum sacerdotium novumque regnum, reprobato vetere quod umbra erat futuri, in Domino nostro Jesu Christo venturum? Nonne ipse David [5], cum panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus, in una persona utrumque futurum, id est, in uno Jesu Christo regnum et sacerdotium figuravit? Nonne cum decem tribus a templo separatæ sunt et duæ derelictæ [6], satis indicat quod de tota ipsa Gente Apostolus ait: « Reliquiæ per electionem gratiæ » salvæ factæ sunt [7]. »

XXXIV. Pascitur Elias, tempore famis, corvis mane afferentibus panem, et ad vesperam carnes [8]: et Manichæi non intelligunt in illis Libris Christum, cui quodam modo salutem nostram esurienti confitentur peccatores, fidem primitias spiritus nunc habentes, in fine autem, velut ad vesperam sæculi, etiam carnis resurrectionem. Mittitur Elias pascendus ad alienigenam viduam [9], quæ

[1] Judic. IV. — [2] Id. VI, 37. — [3] 1 Reg. III, 12. — [4] Id. XVI, 13, 14. — [5] Id. II, 6. — [6] 3 Reg. XII, 16, 17. — [7] Rom. XI, 5. — [8] 3 Reg. XVII, 6. — [9] Ibid. 9.

volebat duo ligna colligere, prius quam moreretur : non hic solo ligni nomine, sed etiam numero lignorum signum crucis exprimitur. Benedicitur farina ejus et oleum [1] : fructus et hilaritas charitatis, quæ cum impenditur, non deficit ; « Hilarem enim datorem diligit Deus [2]. »

XXXV. Eliseo pueros insultantes et clamantes : Calve, Calve [3], bestiæ comedunt : puerili stultitia deridentes Christum in loco Calvariæ crucifixum, invasi a dæmonibus pereunt. Mittit Eliseus per servum baculum super mortuum [4], et non reviviscit ; venit ipse, conjungit et coaptat se morti ejus, et reviviscit ; misit sermo Dei Legem per servum suum, nec profuit in peccatis mortuo generi humano ; quæ tamen non sine causa missa est ; ille enim misit, qui sciret eam prius esse mittendam : venit ipse, conformavit se nobis, factus particeps mortis nostræ, et vivificati sumus. Cum securibus ligna cæderentur, de ligno ferrum exiliens [5], in profundum fluminis mersum est, atque in lignum desuper ab Eliseo projectum, reversum est : ita cum impios Judæos per corpus operata præsentia Christi tanquam infructuosas arbores cæderet, quia de illo Joannes dixerat : « Ecce securis ad » radices arboris posita est [6], » ab eis interveniente passione, corpus ipsum deseruit, in inferni profunda descendens, quo in sepultura desuper posito, tanquam ad manubrium suum spiritu redeunte surrexit. Quam multa præteream brevitatis necessitate constrictus, norunt qui legunt.

XXXVI. Jam ipsa in Babyloniam transmigratio, quo etiam Spiritus Dei per Jeremiam prophetam jubet ut pergant, et orent pro eis ipsis [7], in quorum regno peregrinantur, quod in illorum pace etiam pax esset istorum,

[1] 3 Reg. XVII, 16. — [2] 2 Cor. IX, 7. — [3] 4 Reg. II, 23. — [4] Id. IV, 31. — [5] Id. VI, 5, 6. — [6] Matth. III, 10. — [7] Jerem. XXIX, 5-7.

et ædificarent domos, et novellarent vineas, et plantarent hortos, quis non agnoscat quid præfiguraverit, qui attenderit veros Israëlitas, in quibus dolus non est[1], per apostolicam dispensationem cum evangelico sacramento ad regnum Gentium transmigrasse? Unde nobis Apostolus, tanquam Jeremiam replicans, dicit : « Volo ergo » primo omnium fieri deprecationes, adorationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et his qui in sublimitate sunt, ut » quietam et tranquillam vitam agamus, in omni pietate » et charitate : hoc enim bonum et acceptum est coram » Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos » fieri, et in agnitionem veritatis venire[2]. » Ex hoc quippe illis credentibus constructa sunt domicilia pacis, basilicæ christianarum congregationum, et novellatæ vineæ populi fidelium, et plantati horti; ubi etiam inter omnia olera granum illud sinapis regnat[3], sub cujus umbraculis longe lateque porrectis, etiam altipetax superbia Gentium tanquam in cœli volatilibus confugiendo requiescit. Nam quod etiam post septuaginta annos, secundum ejusdem Jeremiæ prophetiam, reditur ex captivitate[4], et templum renovatur; quis fidelis Christi non intelligat, post evoluta tempora, quæ septenarii dierum numeri repetitione transcurrunt, etiam nobis, id est, Ecclesiæ Dei, ad illam cœlestem Jerusalem ex hujus sæculi peregrinatione redeundum? Per quem, nisi per Jesum Christum, vere sacerdotem magnum, cujus figuram gerebat ille Jesus sacerdos magnus illius temporis, quo templum ædificatum est post captivitatem? Quem propheta Zacharias vidit in sordido habitu[5], devictoque diabolo, qui ad ejus accusationem stabat, ablatam illi sordidam vestem, et

[1] Joan. I, 47. — [2] I Tim. II, 1-4. — [3] Matth. XIII, 32. — [4] Jerem. XXIX 10, et Esdr. I, 1. — [5] Zach. III.

datum indumentum honoris et gloriæ : sicut corpus Jesu Christi, quod est Ecclesia, adversario in fine temporum per judicium superato, a luctu peregrinationis in gloriam sempiternæ salutis assumitur. Quod etiam in Psalmo dedicationis domus apertissime canitur : « Convertisti luc-» tum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum, » et accinxisti me lætitia, ut cantet tibi gloria mea, et » non compungar[1]. »

XXXVII. Quis potest ex occasione alterius operis, omnia quæ in illis veteribus Legis et Prophetarum Libris figurate Christum annuntiant, quantalibet brevitate perstringere? Nisi forte quis putat ingenio fieri, ut ea quæ rerum ordine per sua tempora cucurrerunt, ad Christi significationes interpretando vertantur. Hoc forte Judæi possunt dicere, sive Pagani : eis autem qui se Christianos putari volunt, premit cervicem Apostolica auctoritas, dicens : « Omnia hæc in figura contingebant illis[2] : » et, « Hæc omnia figuræ nostræ fuerunt[3]. » Nam si Ismaël et Isaac homines nati, duo Testamenta significant, quid credendum est de tot factis, quæ nullo naturali usu, nulla negotii necessitate facta sunt? nihil-ne significant? Si quis nostrum, qui hebræas litteras, id est, ipsos vocum characteres, videret eas in pariete conscriptas, honorato aliquo loco; quis esset tam excors, ut eo modo pictum parietem putaret? annon potius intelligeret scriptum, ut si legere non valeret, non tamen illos apices aliquid significare dubitaret? Ita prius illa omnia, quæ sunt in Veteri Instrumento Scripturarum sanctarum, quisquis non perverso animo legerit, sic oportet moveatur, ut aliquid ea significare non ambigat.

XXXVIII. Verbi enim gratia, numquid si oportebat adjutorium viro fœminam fieri[4], etiam hoc necessitas

[1] Psal. XXIX, 11. — [2] 1 Cor. X, 10. — [3] Galat. IV, 24. — [4] Gen. II, 18-21.

ulla cogebat, vel ulla suadebat utilitas, ut de dormientis latere fieret? Si causa evadendi diluvii opus erat fabricari arcam[1], quid opus erat mensuras ejus, aut ipsas potissimum fieri, aut etiam scriptis ad religionem posteritati propagandis commemorari? Si propter genus reparandum animalia includi oportebat; quid opus erat illo potissimum numero septena de mundis, bina de immundis? Aditum ad arcam fieri necessitas utique cogebat[2]; in latere autem fieri, vel etiam memoriæ commendari per litteras, quid cogebat? Immolare filium jubetur Abraham[3]: jussus hoc fuerit, ut ejus obedientia tali etiam examine probata, posteris innotesceret; convenientius ligna portaverit filius, ne pater senexque portaret; non sit postea filium ferire permissus, ne orbitate gravissima se feriret: numquid etiam si nullo effuso sanguine rediretur, minus esset probatus Abraham? Aut si jam opus erat perfici sacrificium, etiam-ne, ut ille aries in vepre adhærens cornibus appareret, ad ullum augmentum victimæ pertinebat? Sic omnia cum considerantur, et quasi superflua necessariis contexta inveniuntur, admonent humanum animum, id est, animum rationalem, prius aliquid significare, deinde quid significent quærere.

XXXIX. Itaque etiam ipsi Judæi qui Christum, cujus passionem nos agnovimus, illi derident, nolunt talibus rerum, non tantum dictarum, sed etiam gestarum figuris prænuntiatum videri, coguntur a nobis discere quid illa significent: quæ nisi aliquid significare concedant, tam divinæ auctoritatis libros ab ineptarum fabularum ignominia non defendunt. Vidit hoc Philo quidam, vir liberaliter eruditissimus, unus illorum, cujus eloquium Græci Platoni æquare non dubitant, et conatus est aliqua interpretari, non ad Christum intelligendum, in quem

[1] Gen. vi, 14. — [2] Ibid. 26. — [3] Id. xxii, 2.

non crediderat; sed ut inde magis appareret quantum intersit, utrum ad Christum referas omnia, propter quem vere sic dicta sunt, an præter illum quaslibet conjecturas quolibet mentis acumine persequaris; quantumque valeat quod Apostolus ait: « Cum transieris ad Dominum, » auferetur velamen [1]. » Ut enim quiddam ejusdem Philonis commemorem, arcam diluvii secundum rationem humani corporis fabricatam volens intelligi, tanquam membratim omnia pertractabar. Cui subtilissime numerorum etiam regulas consulenti, congruenter occurrebant omnia, quæ ad intelligendum Christum nihil impedirent, quoniam in corpore humano etiam ille humani generis Salvator apparuit; nec tamen cogerent, quia corpus humanum est utique et hominum cæterorum. At ubi ventum est ad ostium, quod in arcæ latere factum est, omnis humani ingenii conjectura defecit [2]. Ut tamen aliquid diceret, inferiores corporis partes, per quas urina et fimus egeruntur, illo ostio significari ausus est credere, ausus et dicere, ausus et scribere. Non mirum, si ostio non invento sic erravit. Quod si ad Christum transisset, ablato velamine, Sacramenta Ecclesiæ manantia ex latere hominis illius invenisset [3]. Nam quia prædictum est: « Erunt duo in carne una [4]: » propterea et in arca quædam ibi ad Christum, quædam vero ad Ecclesiam referuntur, quod totum Christus est. Sic et in cæteris interpretationibus figurarum per universum textum divinæ Scripturæ licet considerare, et comparare sensus eorum, qui Christum ibi intelligunt; et eorum qui præter Christum ad alia quælibet ea detorquere conantur.

XL. Nec Pagani nobis in hoc obstrepunt: neque enim audent contradicere, ne illa non solum dicta, sed etiam

[1] 2 Cor. III, 16. — [2] Gen. VI, 16. — [3] Joan. XIX, 34. — [4] Gen. II, 24, et 1 Cor. VI, 16.

facta, figurate accepta interpretemur ad Christum intelligendum : præsertim quia ea quæ prænuntiata intelligimus, etiam demonstramus impleta; cum fabulas suas ut aliquo modo commendent, ad nescio quas physiologias vel theologias, id est, rationes naturales, vel divinas, interpretando referre conentur : ex parte plane satis indicantes, qualia sint; ex parte autem dissimulantes, dum ea rident in theatris quæ venerantur in templis, in turpitudine nimium liberi, in superstitione nimium servi.

XLI. Nobis autem quisquis dixerit, non ideo illa vel gesta vel scripta, ut Christus in eis intelligatur; excepta ipsa tanta consonantia rerum præfiguratarum et nunc impletarum, aliis præsagiis propheticis apertis manifestisque ferietur : sicuti est illud : « In semine tuo benedi» centur omnes Gentes[1]. » Hoc dictum est ad Abraham, hoc ad Isaac, hoc ad Jacob. Unde non immerito dicit : « Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Ja» cob[2] : » completurus utique in benedictione omnium Gentium, quod ex eorum semine promisit. Nec immerito ipse Abraham, cum ejus servus ei jurasset, sub femore suo jussit eum ponere manum[3], sciens inde venturam carnem Christi, in quo benedici omnes Gentes non tunc prænuntiamus, sed quod tunc prænuntiatum est, nunc videmus.

XLIII. Vellem scire, imo melius nescierim, qua cæcitate animi legerit Faustus, ubi vocavit Jacob filios suos, et dixit : « Congregamini ut annuntiem vobis quæ occur» sura sunt vobis in novissimis diebus : congregamini et » audite, filii Jacob, audite Israël patrem vestrum[4]. » Hic certe nemo dubitat prophetantis personam esse dilucidatam. Audiamus ergo quid dicat filio suo Judæ, de

[1] Gen. XXII, 18; XXVI, 4; et XXVIII, 14. — [2] Exod. III, 1. — [3] Gen. XXIV, 2-9. — [4] Id. XLIX, 1, 2.

cujus tribu Christus venit ex semine David secundum carnem[1], sicut Apostolica doctrina testatur. « Juda, in» quit, te audent fratres tui, manus tuæ super dorsa ini» micorum tuorum, adorabunt te filii patris tui. Catulus » leonis Juda, de germinatione filius meus, ascendisti » recumbens, dormisti ut leo, et ut catulus leonis, quis » suscitabit eum? Non deerit princeps ex Juda, et dux » de femoribus ejus, donec veniant quæ reposita sunt ei ; » et ipse expectatio gentium, alligans ad vineam pullum » suum, et cilicio pullum asinæ : lavabit in vino stolam » suam, et in sanguine uvæ amictum suum : fulgentes » oculi ejus a vino, et dentes candidiores lacte[2]. » Falsa sint ista, obscura sint ista, si non in Christo evidentissima luce claruerunt; si non eum laudant fratres ejus Apostoli, et omnes cohæredes ejus, non suam gloriam quærentes, sed ipsius : si non sunt manus ejus super dorsa inimicorum ejus ; si non deprimuntur atque curvantur ad terram, crescentibus populis christianis, quicumque illi adhuc adversantur : si non eum adoraverunt filii Jacob in reliquiis, quæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt : si non ipse catulus est leonis, quoniam nascendo parvulus factus est, propter hoc additum « : De germina» tione filius meus. » Causa quippe reddita est quare catulus, in cujus laude alibi scriptum est : « Catulus leonis fortior » jumentis[3], » hoc est, etiam parvulus fortior majoribus : si non ascendit in cruce recumbens, cum inclinato capite reddidit spiritum : si non dormivit ut leo, quia et in ipsa morte non est victus, sed vicit ; et ut catulus leonis, inde enim mortuus unde et natus[4] : si non ille eum suscitavit a mortuis, quem nemo hominum vidit, nec videre potest[5]. Eo enim quod dictum est : « Quis suscita-

[1] Rom. I, 3. — [2] Gen. XLIX, 8-12. — [3] Prov. XXX. — [4] I Tim. VI, 16. — [5] Joan. I, 18.

» bit eum ? » satis expressa est tanquam ignoti significatio. Si defuit princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec venirent, opportuno tempore, quæ promissa tanquam reposita fuerant. Sunt enim litteræ certissimæ historiæ ipsorum quoque Judæorum, quibus ostenditur primum alienigenam Herodem regem fuisse in gente Judæorum, quo tempore natus Christus est [1]. Ita non defuit rex de semine Juda, donec venirent quæ reposita erant illi. Sed quia non solis Judæis fidelibus profuit quod promissum est, vide quid sequatur : « Et ipse expectatio » Gentium. » Ipse alligavit ad vineam pullum suum, id est, populum suum, in cilicio prædicans et clamans : « Agite pœnitentiam, appropinquavit enim regnum cœ» lorum [2]. » Populum autem Gentium illi subditum cognoscimus pullo asinæ comparatum, in quo etiam sedit ducens eum in Jerusalem, id est, in visionem pacis, docens mansuetos vias suas [3]. Si non lavit in vino stolam suam : ipsa est enim gloriosa Ecclesia, quam sibi exhibet, non habentem maculam aut rugam [4] : cui dicitur etiam per Isaïam : « Si fuerint peccata vestra sicut phœ» nicium, tanquam nivem dealbabo [5]. » Unde nisi de dimissis peccatis ? In quo ergo vino, nisi illo de quo dicitur, quod pro multis effundetur in remissionem peccatorum [6] ? Ipse est enim botrus ille qui pependit in ligno [7]. Propterea et hic vide quid adjungat : « Et in sanguine » uvæ amictum suum. » Jam vero fulgere oculos ejus a vino, illa in corpore ejus membra cognoscunt, quibus donatum est sancta quadam ebrietate alienatæ mentis ab infra labentibus temporalibus æternam lucem sapientiæ contueri. Unde quiddam paulo ante commemoravimus, dicente Paulo : « Sive enim mente excessimus, Deo [8]. »

[1] Matth. II, 7. — [2] Id. III, 2. — [3] Id. XXI, 2. — [4] Ephes. V, 27. — [5] Isaï. I, 18. — [6] Matth. XXVI, 28. — [7] Num. XIII, 24. — [8] 2 Cor. V, 13.

Hi sunt fulgentes oculi a vino. Sed tamen quia sequitur : « Sive temperantes sumus, vobis [1] : » nec parvuli relinquuntur adhuc lacte nutriendi [2], quia et hic sequitur : « Et dentes ejus candidiores lacte [3]. »

XLIII. Quid ad hæc respondetis insani? Nempe ista manifesta sunt, nempe omnes, non dico calumnias contradictionis, sed etiam nebulas dubitationis expellunt. Talia quærite primo in illis libris, talibus primo credite, quæ nunc a me nec omnia commemorari possunt, quia nimium est; nec multa, quia longum est; nec pauca vellem, ne sola existimentur ab eis qui illa non legunt, et ne fidelis ac diligens lector me reprehendat, cum plura evidentiora repererit, quod ista potissimum posuerim quæ mihi occurrere in præsentia potuerunt : invenietis enim multa quæ omnino nec tali saltem indigeant admonitione, quali modo usus sum in verbis Jacob. Quis enim jam quærat expositorem dum legit : Velut ovis ad victimam ductus est, et omnia quæ illic multipliciter et evidenter dicuntur, « Quia livore ejus sanati sumus : Quia » peccata nostra ipse portavit [4] ? » Quis non quasi Evangelium cantari arbitretur : « Foderunt manus meas et » pedes; dinumeraverunt omnia ossa mea, ipsi vero con» sideraverunt et conspexerunt me, diviserunt sibi vesti» menta mea, et super vestem meam miserunt sortem [5] ? » Quis nisi nimium cæcus jam impleri non cernat : « Com» memorabuntur et convertentur ad Dominum universi » fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ » patriæ gentium [6] : » Quid illud in Evangelio : « Tristis » est anima mea usque ad mortem [7] ; » et, « Nunc anima » mea turbata est [8] ? » Nonne prius in Psalmo sonuit : « Dormivi conturbatus [9] ? » Et unde factum est ut dor-

[1] 2 Cor. v, 13. — [2] Hebr. v, 12. — [3] Gen. XLIX, 12. — [4] Isaï. LIII, 7. — [5] Psal. XXI, 18. — [6] Ibid. 28. — [7] Matth. XXVI, 38. — [8] Joan. XII, 27. — [9] Psal. LVI, 5.

miret, quorum vocibus acclamatum est: « Crucifige, » crucifige [1], » nonne et in Psalmo secutus prænuntiat: « Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lin» gua eorum gladius acutus [2]? » Quid autem fecerunt, quid nocuerunt resurrecturo, et super cœlos ascensuro, et totum orbem terrarum gloria sui nominis possessuro? Vide utrum hoc Psalmus ante tacuerit; sequitur enim: « Exaltare super cœlos, Deus, et super omnem terram glo» ria tua [3]. » Quis unquam de Christo dictum dubitavit: « Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie » genui te. Postula a me, et dabo illi Gentes hæredita» tem tuam et possessionem tuam terminos terræ [4]? » Quis alium intelligere permissus est, ubi Jeremias dicit, nimirum de Sapientia: « Tradidit illam Jacob puero suo, et » Israël electo suo: post hæc in terris visus est, et cum » hominibus conversatus est [5]? »

XLIV. Quis non eumdem Salvatorem agnoscat apud Danielem, cum Antiquo dierum offertur Filius hominis, et accipit regnum sine fine, ut serviant ei omnes gentes [6]? Jamvero si locum illum quem commemoravit Dominus ex ejusdem Danielis prophetia: « Cum videritis » abominationem vastationis quæ dicta est a Daniele [7], » stantem in loco sancto, qui legit intelligat, » si supputatis etiam temporibus hebdomadum, ille numerus pertractetur; non solum Christus, sed etiam tempus reperitur, quo eum oportuit venire passurum. Quanquam et sine computatione temporum, manifestis rerum effectibus Judæos urgere soleamus, cum quibus nobis, non utrum in Christo sit salus nostra, sed utrum jam venerit, passusque fuerit, disceptatio est. Convincuntur autem rebus ipsis apertissimis, non solum de fide omnium Gentium, quas

[1] Luc. XXIII, 22.— [2] Psal. LVI, 5.— [3] Ibid. 6.— [4] Id. II, 7. — [5] Baruc. III, 37. — [6] Dan. VII, 9. — [7] Matth. VII, 15.

ei servituras eadem, cui cedere coguntur, Scriptura prædixit, quæ ita clarescit toto orbe terrarum, ut omnium tergiversantium oculos feriat; verumetiam de iis quæ in ipsa Judæorum gente jam facta sunt, quod sacrarium eversum est, quod cessavit hostia, et sacerdos, et unctio pristina: quæ omnia Daniel tunc prænuntiavit futura, quando ungui Sanctum sanctorum liquide prophetavit. Cum igitur illa omnia jam facta sint, exigitur ab eis etiam unctus Sanctus sanctorum et quid respondeant non inveniunt. Quomodo autem nobiscum non de Christo, sed tantum de adventu ejus disceptarent, nisi bene nossent eum in suis libris prophetatum? Cur a Joanne quærunt, utrum ipse sit Christus [1]? Cur ipsi Domino dicunt: « Quandiu animam nostram tollis? si tu es Christus, dic » nobis palam [2]. » Cur Petrus et Andreas et Philippus dicunt Nathanaëli: « Invenimus Messiam, quod interpre» tatur Christus [3]? » nisi quia hoc nomen in illa gente per illas Litteras et sciebatur, et expectabatur. Nam nulla alia gens reges et sacerdotes suos Christos habuit et vocavit [4], quorum significativam unctionem cessare fas non fuit, nisi cum ille venisset qui in eis prænuntiabatur. Sic enim Judæi noverant illos Christos suos, ut tamen unum sperarent, per quem demum liberarentur: sed excæcati occulta justitia Dei, dum solam ejus virtutem cogitant, infirmitatem, in qua pro nobis mortuus est, non intellexerunt. Hinc illa verba in libro Sapientiæ de illis prædicta cognoscimus: « Morte turpissima condemne» mus illum; erit enim respectus in sermonibus illius, si » vere Filius Dei est, suscipiet illum, et liberabit illum » de manibus contrariorum [5]. » Hæc cogitaverunt et erraverunt, excæcavit enim illos malitia eorum. Quod etiam

[1] Joan. I, 20. — [2] Id. X, 24. — [3] Id. I, 41. — [4] I Reg. X, I, 2, et Exod. XXIX. — [5] Sap. II, 20.

de istis verissime dici potest, qui in tanta multitudine testimoniorum, in tanta dispositione prænuntiatarum rerum, in tanta manifestatione completarum, adhuc dicunt Scripturis illis Christum non esse prophetatum. Quod si iterum atque iterum dicant, nos iterum atque iterum possumus documenta proferre, adjuvante illo qui tantam copiam præbuit adversus calumnias erroris humani, ut ea quæ jam commemoravimus, non repetamus.

XLV. Jam porro aliam Fausti tergiversationem, quam credo, cum et ipse præclarissima prophetiæ luce repercuteretur, calidissimam se invenisse arbitratus est, etiam refellere piget, ne propterea putetur aliquid dixisse, quia ei responderi dignum habitum est. Quis enim dementissimus diceret, enervis esse fidei, de Christo sine teste non credere? Vellem mihi isti responderent, cuinam de Christo ipsi credidissent: an illam vocem de cœlo audierunt « Hic est Filius meus[1]. » Ei quippe voci potius Faustus nos jubet credere, qui de Christo non vult testibus hominibus credi, quasi ad nos etiam ejusdem vocis notitia sine homine teste pervenerit, cum et manifestum sit sic eam pervenisse, ut Apostolus dicat : « Quomodo autem » invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo » credent quem non audierunt? Quomodo autem audient » sine prædicante? Aut quomodo prædicabunt, si non » mittantur? Sicut scriptum est: Quam speciosi eorum » pedes qui annuntiant pacem, qui annuntiant bona[2]! » Videtis certe quemadmodum prædicationem doctrinæ apostolicæ, propheticum testimonium comitetur. Ut enim non contemnerentur, neque fabulosa ducerentur quæ Apostoli annuntiabant, demonstrabantur hæc a Prophetis ante fuisse prædicta: quia etsi attestabantur miracula, non defuissent, (sicut etiam nunc adhuc qui-

[1] Matth. III, 17, et XVII, 5. — [2] Rom. X, 14.

dam mussitant), qui magicæ potentiæ cuncta illa tribuerent, nisi talis eorum cogitatio contestatione prophetica vinceretur. Magicis enim artibus longe antequam nascerentur, Prophetas sibi constituere a quibus prænuntiarentur, nemo utique diceret. Sed videlicet vetat nos Faustus de vero Christo Hebræis Prophetis testibus credere, qui de falso Christo Persarum erroribus credidit.

XLVI. Verum disciplina catholica propterea simplici fide prius nutriri oportere docet mentem christianam, ut eam capacem faciat ad intelligenda superna et æterna. Sic etenim et Propheta dicit : « Nisi crediderilis, non » intelligetis [1]. » At ea ipsa est simplex fides, qua credimus, antequam cognoscamus supereminentem scientiam charitatis Christi [2], ut impleamur in omnem plenitudinem Dei, non sine causa dispensationem humilitatis ejus, qua humanitus natus et passus est, a Prophetis, per propheticam gentem, per propheticum populum, per propheticum regnum tanto ante prædictam ; nisi quia in illa stultitia quæ sapientior est hominibus, et in illa infirmitate quæ fortior est hominibus magnum aliquid latet ad justificationem et glorificationem nostram [3]. Et ibi sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi [4], qui nulli aperiuntur si sibi per maternam carnem trajectum cibum, id est, per apostolica et prophetica ubera lactis alimenta contempserit : et tanquam infantilem victum quasi prægrandi ætate fastidiens, prius in venena hæreticorum quam in sapientiæ cibum, cui se idoneum temere arbitratur, irruerit. Non ergo quod dicimus necessariam simplicem fidem, contrarium est ei quod dicimus ut Prophetis credatur : magis enim ad hoc pertinet, ut Prophetis credatur,

[1] Isaï. VII, 9. — [2] Ephes. III, 19. — [3] I Cor. III, 16, et Rom. I, 25. — [4] Coloss. II 3.

prius quam purgata et roborata mente possit intelligi, qui per Prophetas sic loquebatur.

XLVII. At enim si Christum prophetaverunt, non digne neque congruenter sua prophetatione vixerunt. Unde hoc scitis? An quid sit vel bene vel male vivere, judicare vos potestis, quorum justitia est, potius succurrendum esse meloni non sentienti, ut eum vos manducetis, quam mendico esurienti, ut manducandum aliquid detis? Catholicis autem parvulis, antequam sciant quæ sit animæ humanæ perfecta justitia, et quantum intersit inter ipsam cui suspiratur, et istam qua hic vivitur, sufficit de illis viris hoc existimare, quod commendat apostolicæ doctrinæ sanitas, quia justus ex fide vivit[1]. Credidit autem Abraham Deo, et deputatum est illi ad justitiam[2]. Prævidens enim Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ, dicens : « Quia in semine tuo be- » nedicentur omnes gentes[3]; » Apostoli verba sunt. Ad cujus tam claram tamque omnibus notissimam vocem, si a vestris fallacissimis somniis evigilaretis, sequeremini vestigia patris nostri Abraham, et in ejus semine benediceremini cum omnibus gentibus. « Ipse enim accepit, » sicut dicit Apostolus, signum circumcisionis, signacu- » lum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater » omnium credentium per præputium; ut deputetur et » illis ad justitiam; ut sit pater circumcisionis, non his » solum qui ex circumcisione sunt, sed et iis qui sequun- » tur vestigia quæ est in præputio fidei patris nostri » Abraham[4]. » Cujus ergo justitia fidei nobis ad exemplum imitanda proposita est, ut et nos justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum, intelligere debemus quemadmodum vixerit, non reprehendere : ne ante per abortum

[1] Habac. II, 4, et Rom. I, 17. — [2] Gen. XV, 6. — [3] Galat. III, 8. — [4] Gen. XXVI, 5, et Rom. IV, 12.

labamur ex utero matris Ecclesiæ, quam per stabilem conceptum formati perfectique nascamur.

XLVIII. Hoc Fausto pro moribus Patriarcharum et Prophetarum ex voce parvulorum nostrorum breviter responderim : inter quos et me ipsum deputaverim, dum tamen non reprehendam vitam sanctorum antiquorum, etiam si non intelligam quam mystice vixerint, quorum vitam nobis laudabiliter Apostoli Evangelio suo prædicarunt, sicut illa sua prophetia futuros Apostolos prædixerunt, ut clament ad se invicem duo Testamenta, sicut duo Seraphim, « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus » Sabaoth[1]. » Cum vero cœperit Faustus Patriarchas et Prophetas, non generali atque indefinita reprehensione, sicut hic fecit, sed proprie facta eorum commemorando criminari, adjuvabit me Dominus Deus eorum, qui est etiam noster, ut ad singula congruenter apteque respondeam. Nunc vero illos homines Faustus Manichæus vituperat, Paulus autem apostolus laudat : eligat quisque cui credat.

[1] Isaï. vi, 3.

LIBER XIII.

I. FAUSTUS dixit : « Quomodo Christum colitis, Prophetas repudiantes, quorum ex præsagiis accipitur fuisse venturus? Christum quidem nostrum, id est, Filium Dei, Hebræorum aliquos annuntiasse Prophetas, nescio an probare quis possit, cum res cœperit examinari. Verumtamen etiam si hoc ita se habeat, quid ad nos? Illos manet hæc reprehensio, qui ex judaïsmo forte ad christianismum conversi sub testimoniis, ut perhibes, Prophetarum, postea neglexerint eos, ut beneficiorum ingrati. Porro autem nos natura Gentiles sumus, id est, quod Paulus præputium vocat[1], sub alia nati lege, et præfatoribus aliis quos gentilitas Vates appellat, atque ex his postea sumus ad christianismum conversi : non ante effecti Judæi, ut merito Hebraïcorum Prophetarum sequeremur fidem, euntes ad christianismum, sed sola exciti fama, et virtutum opinione, atque sapientia Liberatoris nostri Christi Jesu. Unde si mihi adhuc in paterna religione moranti, prædicator adveniens, Christum vellet ex Prophetis insinuare, hunc ego protinus dementem putarem, qui Gentili mihi, et longe alterius religionis homini, de magis dubiis dubia conaretur astruere. Quid ergo opus erat, nisi ut ante Prophetis mihi credendum esse persuaderet, et tunc per Prophetas Christo? Quod ipsum ut fieret, opus item erat aliis Prophetis, qui pro istis facerent fidem. Quapropter si tu Christum per Prophetas accipiendum putas, Prophetas per quem accipies? An

[1] Ephes. II, 11.

dicturus eris per Christum, ut vicissim, id est, ut alter alterum commendet, Christus Prophetas, et Prophetæ Christum? Sed Paganus utriusque eorum conditione liber, nec Prophetis de Christo dicentibus crederet, nec Christo de Prophetis. Ita totum nulli alii, quam suæ fidei debet, quicumque fit ex Gentibus Christianus. Atque ut exemplo fiat id quod dicimus apertius, ponamus aliquem nunc a nobis catechizari Gentilem, cui assidentes dicamus : Crede Christo, quia Deus est. Ille vero : Unde hoc mihi probatis, dicat? Et nos respondentes dicamus : Ex Prophetis. Rursum illo quærente : Quibus Prophetis? Nos respondeamus : Hebræis. Atque ille subridens dicat : Sed his ego minime credo. Nos autem respondeamus : Quid quod eos Christus confirmat? Idem vero multo magis ridens, dicat : Quid quod ego nec ipsi credo? Quid fiet, his ita transactis, nonne hærebimus, et ille, risis nobis tanquam imprudentibus, remeabit ad sua? Ita nihil, ut dixit, Ecclesiæ christianæ Hebræorum testimonia conferunt, quæ magis constet ex Gentibus quam ex Judæis. Sane si sunt aliqua, ut fama est, Sibyllæ de Christo præsagia, aut Hermetis, quem dicunt Trimegistum, aut Orphei, aliorumque in Gentilitate vatum, hæc nos aliquanto ad fidem juvare potuerunt, qui ex Gentibus efficimur Christiani : Hebræorum vero testimonia nobis, etiamsi sint vera, ante fidem inutilia sunt, post fidem supervacua ; quia ante quidem eis credere non poteramus, nunc vero ex superfluo credimus. »

II. Augustinus respondit : Prosit hoc nobis loco ad brevitatem respondendi superior tam prolixa responsio. Puto enim jam qui illam legerit, ridet istum talia delirantem, et adhuc dicentem, Christum Filium Dei Hebræos non prænuntiasse Prophetas : in qua sola gente nomen ipsum quod dicitur Christus, et in rege, et in sa-

cerdote sacratissimum fuit : nec inde sublatum, antequam ipse venisset, qui in illis figurabatur[1]. Respondeant autem ipsi, Christi nomen unde didicerint? Si a Manichæo ; quæro, ipsi Manichæo quomodo crediderint, ut alios taceam, homines Afri homini Persæ : cum Faustus reprehendat Romanos, et Græcos, vel alias Gentes, si Hebræis Prophetis tanquam alienigenis de Christo crediderint ; dicatque illis accommodatiora esse vaticinia Sibyllæ et Orphei, vel si qua forte alia sunt vatum gentilium, ut credatur in Christum ; nec attendat in nullis Ecclesiis illa recitari, cum Hebræi Prophetæ in omnibus gentibus clareant, atque ad christianam salutem tanta fidelium examina adducant. Dicere autem non esse aptam Gentibus Hebræam prophetiam, ut credant in Christum, cum videat omnes gentes per Hebræam prophetiam credere in Christum, ridicula insania est.

III. Displicet vobis talis Christus, qualis per Hebræos prænuntiatus est : et tamen omnes populi gentium, apud quos Hebræam prophetiam nullum pondus auctoritatis habere arbitramini, in talem Christum credunt, qualis per Hebræos prænuntiatus est, accipiendo scilicet Evangelium, quod Deus ante promiserat[2], sicut Apostolus commemorat, per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Unde propheta Isaïas dixit : « Erit radix Jesse, » qui exurget regnare in gentibus : in eum gentes sperabunt[3]. » Et, « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et » vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur, » Nobiscum Deus[4] : » nec putent isti, hominem tantummodo Christum ab Hebræis Prophetis prænuntiatum, hoc enim videtur tetigisse Faustus, cum ait Christum qui-

[1] Exod. XXIX; I Reg. X, I, 2; Dan. IX, 15. — [2] Rom. I, 2. — [3] Isaï. XI, 10. — [4] Id. VII, 14, et Matth. I, 23.

dem nostrum Filium Dei; quasi Hebræi Christum suum non Filium Dei dicerent. Ecce nos ostendimus Deum Christum virginis Filium ex Hebræa prophetia. Nam utique et Judæi carnales, ne hoc solum putarent esse Christum, quod propter nos factus est homo ex semine David[1], admonet eos ipse Dominus ex prophetia ejusdem David, quærens ab eis, quid eis videretur de Christo, cujus eum dicerent esse filium. Qui cum respondissent, David, ne hoc solum, ut dixi, putaretur, et non respicerent ad Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus: « Et » quomodo, inquit, ipse David in spiritu dicit eum Do- » minum, dicens : Dixit Dominus Domino meo : Sede ad » dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum » pedum tuorum[2]? » Ecce, inquam, nos ostendimus ex Hebræa prophetia Christum Deum : vos ostendite aliquam prophetiam vestram, unde nomen Christi didiceritis.

IV. Manichæus enim vester non fuit propheta venturi Christi : apostolum quippe ejus se dicit, impudentissima quidem fallacia : nam constat non solum post Tertullianum, verumetiam post Cyprianum hanc hæresim exortam. Omnes tamen ejus epistolæ ita exordiuntur : « Manichæus apostolus Jesu Christi. » Huic vos de Christo quare credidistis? Quemnam testem vobis sui apostolatus adduxit? nomenque ipsum Christi, quod non scimus nisi in regno Judæorum in sacerdotibus et regibus institutum, ut non solum ille aut ille homo, sed universa ipsa gens totumque regnum propheta fieret Christi christianique regni, cur iste invasit, cur usurpavit, qui Prophetis Hebræis vos vetat credere, ut vos falsi Christi fallaces discipulos falsus et fallax apostolus faciat? Postremo ne diceretur ei, Mentiris, protulerit vobis aliquos et prophe-

[1] Matth. XXII, 42. — [2] Psal. CIX, 1.

tas, secundum assertionem suam Christum prænuntiantes : quid facietis ei, qualem Faustus catechizandum sub exemplo proposuit, qui neque ipsis neque illi credere voluerit? An Apostolos nostros pro se testes vocabit? Non opinor homines produceret, sed libros aperiet : quos non pro se, sed contra se apertos reperiet. Ibi enim Christum natum ex Maria Virgine, ibi Filium Dei factum ex semine David secundum carnem legimus et docemus. Quod si eos infalsatos dixerit, ipse testium suorum fidem oppugnabit : si autem alios, quos dicat Apostolorum nostrorum, codices protulerit, quomodo eis ipse auctoritatem dabit, quam per Ecclesias Christi ab ipsis Apostolis constitutas non accepit, ut inde ad posteros firmata commendatione transcurreret? Quomodo ille, cui non credo, profert mihi Scripturas quibus de illo credam ; et eis ipse conatur dare auctoritatem, cum ego ipsi non credam?

V. Si autem famæ de Christo credidistis ; hoc enim et Faustus magnis angustiis coarctatus, transeunter attigit, ne scilicet aut eos libros proferre cogeretur, quorum auctoritas nulla est, aut ad eos ligaretur, quorum auctoritas ei contraria est : ergo si de Christo famæ credidistis, videte utrum fama idonea testis sit, diligenter considerate quo vos præcipitetis. Mala enim multa de vobis fama disseminat, cui credi non vultis. Quæ igitur ratio est, hanc de Christo velle veracem, quam de vobis vultis esse mendacem? Quid quod etiam famæ Christi contradicitis? Ea quippe clarior, ea præpollentior, aures et mentes et linguas omnium gentium tenet, quæ Christo ex semine David secundum Scripturas Hebræas disseminato, implet quod ibi scriptum est, promissum Abrahæ, et Isaac, et Jacob : « In semine tuo benedicentur omnes » Gentes[2]. » Quid ergo respondetis, cuinam de Christo

[1] Luc. II, 7; Matth. I, 23-25, et Rom. I, 3. — [2] Gen. XII, 3; XXVI, 4, et XXVIII, 14.

credideritis, quibus testes alienigenæ non placent? Nostrorum porro librorum auctoritas, tot gentium consensione, per successiones Apostolorum, Episcoporum, Conciliorumque roborata, vobis adversa est : vestrorum autem nulla est, quia et a tam paucis profertur, et ab iis qui Deum et Christum mendacem colunt. Unde contra eorum mendacem doctrinam fit, nisi et ipsi tanquam imitatores Dei et Christi sui mendaces habeantur. Fama vero etiam ipsa consulta, et vos pessimos jactat, et Christum ex semine David contra vos prædicare non cessat. Vocem Patris de cœlo non audistis[1], opera Christi quibus de se ipso testificabatur, non vidistis : codices in quibus hæc scripta sunt, ut specie christiana fallatis, velut accipitis ; ne tamen contra vos legantur, infalsatos dicitis. Profertis inde Christum dicentem : « Si mihi non » creditis, operibus credite[2], » et, « Ego sum qui tes- » timonium perhibeo de me, et testimonium perhibet de » me, qui misit me Pater[3] : » et non vultis contra vos inde proferri : « Scrutamini Scripturas, in quibus pu- » tatis vos vitam æternam habere, ipsæ testimonium » perhibent de me : » et, « Si crederetis Moysi, crederetis » et mihi ; de me enim ille scripsit[4], » et, « Habent ibi » Moysen et Prophetas, audiant eos, » et, « Si Moysen » et Prophetas non audiunt, nec si quis a mortuis re- » surrexerit, credent ei[5]. » Unde huc existis, unde confiditis? Scripturas tanta auctoritate firmatas commendatasque respuitis, miracula non facitis : quæ si faceretis, etiam ipsa in vobis caveremus, præstruente nos Domino et dicente : « Exurgent multi pseudo-christi et pseudo- » prophetæ ; et facient signa et prodigia multa ; ut fal- » lant, si fieri potest, etiam electos : ecce prædixi vobis[6]. »

[1] Matth. III, 17, et XVII, 5. — [2] Joan. X, 38. — [3] Id. VIII, 18. — [4] Id. V, 39. — [5] Luc. XVI, 29. — [6] Matth. XXIV, 24.

Usque adeo nihil credi voluit adversus confirmatam Scripturarum auctoritatem, quæ fidem suam rebus ipsis probat, quæ per temporum successiones hæc impleri et effici ostendit, quæ tanto antequam fierent, prænuntiavit.

VI. Restat ut rationem vos exhibere dicatis, tam certam et invictam, ut per se ipsam declarata veritate, nullam testis auctoritatem, nullam miraculi veritatem requirat. Quid dicitis, quid profertis, quam rationem, quam veritatem? Fabula illa est longa et vana, puerile ludibrium, et muliebre jocamentum, et aniculare deliramentum, continens initium truncum, et medium putridum, et finem ruinosum. Cum enim vobis ex ejus initio dictum fuerit: Immortali, invisibili, incorruptibili Deo, quid factura erat gens tenebrarum, si cum ea pugnare noluisset? Et de medio ejus: Quomodo est incorruptibilis et incontaminabilis Deus, cujus membra in pomis et oleribus manducando et digerendo conteritis ut purgetis? Et de fine ejus: Quid fecit anima misera, ut in globo tenebrarum perpetuo vinculo puniatur, quæ non suo vitio, sed alieno maculata, Deo suo deficiente mundari non potuit, quo mittente polluta est? Hæsitantibus vobis, et quid respondeatis non invenientibus, conspuuntur tam multi et tam grandes et tam pretiosi codices vestri; et multum dolentur labores antiquariorum, et saccelli miserorum, et panis deceptorum. Si ergo nec Scripturarum auctoritatis antiquitas, nec miraculorum potestas, nec morum sanitas, nec rationis veritas, vos asserit; abite confusi, et redite confessi, ipsum esse Christum omnium in se credentium Salvatorem: cujus nomen et cujus Ecclesiam ita exhibent præsentia tempora, sicut præterita nuntiarunt; non per quemlibet de cavernosis latebris procedentem, sed quadam gente, et quodam regno ad hoc propagato et instituto, ut ibi de illo cuncta figuris præ-

notarentur, quæ nunc expressa rebus agnoscerentur; et ibi per Prophetas prædicta scriberentur, quæ nunc per Apostolos prædicata præsentarentur.

VII. Proinde constituite vobis aliquem catechizandum gentilem, in quo Faustus defecisse nos risit : ubi non ridendus, sed plangendus ipse defecit. Si enim dixerimus homini gentili : Crede Christo, quia Deus est; et responderit : Unde credo? prolataque auctoritate Prophetarum, eis se non credere dixerit, quod illi Hebræi sint, ipse Paganus; ostendimus fidem Prophetarum ex iis quæ ventura cecinerunt et venisse cernuntur. Credo enim quod cum non lateret, quantas a regibus hujus sæculi persecutiones prius pertulerit christiana religio : aut si lateret, per ipsam historiam gentium et imperiales leges litteris memoriæque mandatas, ei facile probaretur : quod cum tanto ante prædictum ex Propheta cognosceret, dicente : « Ut quid fremuerunt gentes, et populi meditati sunt » inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversum Christum ejus[1] : » quod non de ipso David fuisse dictum, in eodem ipso Psalmo facile apparet. Ibi enim dicitur etiam illud, quod homines quamlibet pertinacissimos ipsa rerum manifestatione confundit : « Dominus dixit ad me : » Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, » et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem » tuam terminos terræ[2] : » quod genti Judæorum in qua regnavit David, non esse concessum; Christi autem nomine longe lateque omnes gentes occupante, nemo dubitat esse completum. Credo moveretur, cum hinc et alia multa ex Prophetis audiret, quæ nunc persequi longum est. Videret etiam ipsos reges terræ Christi imperio jam salubriter subjugatos, omnesque gentes eidem servientes :

1 Psal. II, 1, 2. — 2 Ibid. 7, 8.

et legeretur ei de Psalmo tanto ante prædictum : « Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient » ei[1] : » totumque Psalmum ipsum, qui figurate tanquam in Salomonem dicitur, si legere vellet, inveniret Christum vere regem pacificum, hoc enim Salomonis nomen interpretatur : in quo cognosceret completa omnia quæ ibi dicuntur, longe remotissima ab illo homine Salomone rege Israël. Illum itidem Psalmum, ubi Deus unctus a Deo dicitur[2], et utique Christus ipsa unctione declaratur ; idemque Christus Deus apertissime ostenditur, cum Deus unctus insinuatur : si considerare vellet quæ ibi de Christo, quæ de ipsa Ecclesia dicta sunt, quæ ibi quidem prædicta legeret, in orbe autem terrarum impleta conspiceret ; videret quoque ipsa simulacra gentium per Christi nomen sic perire de orbe terrarum, idque ipsum a Prophetis prædictum esse disceret : audiret Jeremiam dicentem : « Sic dicetis illis : Dii qui cœlum et terram » non fecerunt, pereant a terra, et de sub cœlo[3]. » Item alio loco cum eumdem Prophetam dicentem audiret : « Domine, fortitudo mea, et adjutorium meum, et refu» gium meum in die malorum, ad te gentes venient ab » extremo terræ, et dicent : Quam falsa possederunt pa» tres nostri simulacra, et non est in eis utilitas : si faciet » homo deos, et ipsi non sunt dii. Propterea ecce ego » ostendam illis in tempore illo, manum meam ostendam » illis, et scient et virtutem meam, quoniam ego Dominus[4]. » Hæc audiens de Scriptura prophetica, et cernens in universa terra, quid dicam quemadmodum moveretur ad fidem, quando et hoc rebus ipsis probamus, cum per prophetiam ante[5] tempora conscriptam, et his temporibus impletam, corda fidelium sic firmari cognoscimus?

[1] Psal. LXI, 11. — [2] Id. XLIV. — [3] Jerem. X, 1. — [4] Id. XVI, 19. — [5] *Forte* ante hæc tempora.

VIII. Jamvero ne hominem, sicut magni quidam homines fuerunt, Christum putaret, idem Propheta hoc illi de cogitatione excuteret. Ibi enim sequitur et dicit : « Maledictus homo, qui spem habet in homine, et firmat » carnem brachii sui, et a Domino discedit cor ejus : et » erit sicut tamarix quæ in deserto est; non videbit cum » venient bona, et habitabit inter iniquos in terra de» serta, in terra salsa quæ non habitabitur. » Et, « Be» nedictus homo qui confidit in Domino, et erit Dominus » spes ejus : eritque tanquam lignum fructiferum secus » aquam, et in humore mittet radices suas : non timebit » cum venerit æstus, et erunt in eo propagines nemorosæ : » in anno siccitatis non timebit, et non deficiet faciendo » fructum [1]. » Hic certe cum maledictum diceret eum, qui spem ponit in homine, eamque maledictionem propheticis similitudinibus explicaret : et benedictum qui in Domino confideret, eamque benedictionem congruis itidem similitudinibus texeret; turbaretur fortasse ille, quomodo ei, ne spem suam in hominem poneret, Deum Christum annuntiaremus, et rursum eum non ex propria natura, sed ex nostra mortalitate suscepta hominem diceremus. Sic enim quidam Deum credendo Christum, et hominem negando erraverunt : et rursus quidam hominem putando, et Deum negando, aut contempserunt, aut in homine spem suam ponentes, in illud maledictum inciderunt. Hic ergo iste gentilis si turbaretur, diceret contra fidem nostram istum Prophetam locutum fuisse : quia nos secundum apostolicam doctrinam non tantummodo Deum Christum diceremus, ut in eo spes securissime ponatur, sed etiam Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum [2], istum autem Deum tantum dixisse, de natura vero humana nullam fecisse mentionem : ibidem ejusdem

[1] Jerem. XVII, 5-7. — [2] I Tim. II, 5.

Prophetæ vocem audiret se admonentis et corrigentis : « Grave cor per omnia, et homo est, et quis agnoscet » eum[1] ? » Ideo quippe homo, ut graves corde per formam servi ex fide sanarentur, et cum agnoscerent Deum, qui propter eos factus est homo, ne in homine spes eorum esset, sed in homine Deo. Et tamen grave cor per omnia, et homo est : « Formam servi accipiens[2]. » Et quis agnoscit eum ? « Qui cum in forma Dei esset, non ra- » pinam arbitratus est esse æqualis Deo. » Et homo est : « Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. » Et quis agnoscet eum ? quia « In principio erat Verbum, » et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum[3]. » Et vere grave cor per omnia : nam et in Discipulis ejus ipsum grave cor fuit, cum eis dicebat : « Tanto tempore » vobiscum sum, et non cognovistis me[4] ?» Quid est enim: « Tanto tempore vobiscum sum, » nisi quod hic dicitur : Et homo est ? Quid est autem illud : « Et non cognovis- » tis me » nisi quod hic dicitur : Et quis agnoscet eum ? Quem, nisi eum qui dicit : « Qui me vidit, vidit et Pa- » trem[5] ? » Ut spes nostra non sit in homine, propter illud per Prophetam editum maledictum : sed sit in homine Deo, id est, in Filio Dei Salvatore Jesu Christo, Mediatore Dei et hominum; et quo Pater major est propter formam servi, et qui Patri æqualis est propter formam Dei.

IX. Dicit et Isaïas : « Humiliabitur et cadet contume- » lia hominum, et exaltabitur Dominus solus in illa die : » et manibus fabricata omnia abscondent in speluncis et » scissuris petrarum et in cavernis terræ, a facie timoris » Domini et a majestate virtutis ejus, cum surrexerit con- » fringere terram : illa enim die projiciet homo abomi- » nationes aureas et argenteas, quas fecerunt ut adorarent

[1] Jerem. XVII, 9. — [2] Philip. II, 6. — [3] Joan. I, 1, et 14. — [4] Id. XIV, 9. — [5] Ibid.

» supervacanea et noxia [1]. » Et forte iste Gentilis, quem catechizamus, quem dixit Faustus cum risu dicturum : Non credo Prophetis Hebræis, aliqua manu fabricata idola abscondit in spelunca, aut in scissura petræ, aut in caverna terræ, aut aliquem amicum suum scit hoc fecisse, aut in civitate, vel in fundo suo scit factum esse a facie timoris Domini, qui per reges terræ, secundum eamdem prophetiam, jam sibi servientes seque adorantes, severissimis legibus terram confringit, id est, terreni cordis frangit audaciam. Quomodo ergo dicat : Non credo Prophetis Hebræis, cum et in se ipso completum forte cognoscat, quod olim prædictum est a Prophetis Hebræis?

X. Magis verendum erat, ne tanta rerum evidentia circumfusus, fortasse diceret, posteaquam ista per mundum fieri cœperunt, Christianos has litteras composuisse, ut ante divinitus prædicta putarentur, ne quasi temere humanitus facta contemnerentur. Hoc verendum erat, nisi esset late sparsus lateque notus populus Judæorum : Caïn ille signo accepto, ne ab aliquo interficiatur [2], et ille Cham servus fratrum suorum portando libros, quibus illi erudiantur, ipse oneretur [3]. Per eorum quippe codices probamus, non a nobis tanquam de rerum eventu commonitis ista esse conscripta, sed olim in illo regno prædicta atque servata, nunc autem manifestata et impleta[4] : in quibus et ea quæ ibi minus perspicua sunt, quia in figura contingebant illis, scripta sunt, autem propter nos in quos finis sæculorum obvenit [5], jam nunc illustrata solvuntur; et quæ umbris futurarum adhuc rerum opacabantur, jam factarum luce manifestantur.

XI. Forte etiam hinc se diceret permoveri, quod ipsi, in quorum libris hæc inveniuntur esse prænuntiata, quæ

[1] Isaï. II, 17. — [2] Gen. IV, 15. — [3] Id. IX, 25. — [4] 2 Retract. cap. 7. — [5] 1 Cor. X, 11.

nunc cernuntur impleta, non nobiscum tenent ejusdem Evangelii societatem. Cum vero doceretur etiam hoc ab eisdem Prophetis esse prædictum, quantum moveretur ad fidem, quis tam demens est, ut non videat? quis tam impudens, ut se videre dissimulet? Quis enim dubitet hoc de Judæis fuisse prophetatum, cum Isaïas dicat : « Agno-» vit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini » sui; Israël autem me non cognovit et populus meus me » non intellexit [1]? » Aut illud quod Apostolus commemorat : « Tota die expandi manus meas ad populum non » credentem et contradicentem [2]. » Et maxime illud : « Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non » videant, et aures ut non audiant, et non intelligant[3] : » et multa hujusmodi. Quod si diceret : « Quid ergo pec-» caverunt Judæi, si Deus illos excæcavit ne agnoscerent » Christum [4]? » Quantum possemus, imbuendo rudi homini ostenderemus ex aliis occultis peccatis Deo cognitis, venire justam pœnam hujus cæcitatis : quod non solum dixisse Apostolum de quibusdam : « Propter hoc tradidit » illos Deus in concupiscentiam cordis eorum, vel in re-» probum sensum, ut faciant quæ non conveniunt [5], » volentem ostendere quædam peccata manifesta, ex pœna venire quorumdam occultorum : sed nec ipsos hoc tacuisse Prophetas demonstraremus. Nam ne pergam longius, idem Jeremias eo ipso loco, ubi ait : « Et homo est, » et quis agnoscet eum [6]? » ne quasi hoc ipso excusati essent Judæi quia non cognoverunt : « Si enim cognovis-» sent, sicut Apostolus dicit, nunquam Dominum gloriæ » crucifixissent [7] : » Sequitur, et ostendit occulti eorum meriti fuisse, ut non cognoscerent. Ait enim : « Ego Do-» minus, interrogans corda, et probans renes, ut dem

[1] Isaï. I, 3. — [2] Rom. X, 21, et Isaï. LXV, 2. — [3] Rom. XI, 8. — [4] Isaï. VI, 10. — [5] Rom. I, 29. — [6] Jerem. XVII, 10. — [7] I Cor. II, 8.

» unicuique secundum vias ejus, et secundum fructum » studiorum ejus [1]. »

XII. Porro si hoc Gentilis ille moveretur, cur etiam ipsi qui appellantur Christiani, in multas hæreses variasque discedunt : neque hoc a Prophetis Hebræis prætermissum esse doceremus. Tanquam enim esset consequens, ut Judæis in sua cæcitate demonstratis hoc illi veniret in mentem, quod etiam multi sub nomine christiano ab ipsa christiana societate deviarent, ipse Jeremias, velut catechizandi ordinem nobis insinuans, continuo subjecit : « Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, » faciens divitias suas non cum judicio [2]. » Perdix enim nimis contentiosum animal, notum est quanta aviditate ipsius contentionis currat in laqueum. Non enim disputare amant hæretici, sed quoquo modo superare impudentissima pervicacia, ut congregent, sicut hic dixit, quæ non pepererunt. Christianos enim, quos maxime Christi nomine seducunt, jam per ipsius Christi Evangelium natos inveniunt, et faciunt illos divitias suas : non sane cum judicio, sed cum temeritate inconsiderata. Non enim intelligunt ibi esse veram et salubrem, et quodam modo germanam atque radicalem christianam societatem, unde istos separaverunt : quos ad suas divitias congregarunt. Et quia de talibus dicit Apostolus : « Sicut » enim Jamnes et Mambres restiterunt Moysi, sic et isti » resistunt veritati; homines mente corrupti, reprobi » circa fidem [3]; » sed ultra non proficient, dementia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit : sequitur et hic Propheta, et dicit de perdice, qui congregavit quæ non peperit : « In dimidio dierum ejus derelinquent eum, et in novissimis suis erit insipiens, id » est, qui primo tanquam per pollicitationem et ostenta» tionem excellentis sapientiæ seducebat, erit insipiens, id

[1] Jerem. XVII, 10.— [2] Ibid. 11.— [3] 2 Tim. III, 8.

» est, apparebit insipiens [1] : » Eis quippe quibus primo sapiens erat, tunc erit insipiens, cum apparebit, quia dementia ejus nota erit omnibus.

XIII. Et tanquam ille quem catechizamus, quæreret et diceret : Quo ergo signo manifesto adhuc parvulus, et nondum valens liquidam discernere a tot erroribus veritatem; quo manifesto indicio tenebo Ecclesiam Christi, in quem jam credere tanta rerum antea prædictarum manifestatione compellor; sequitur idem Propheta, et tanquam motus animi ejus ordinatissime excipiens, docet eum Ecclesiam Christi ipsam esse prædictam, quæ omnibus eminet et apparet. Ipsa enim est sedes gloriæ, de qua dicit Apostolus : « Templum enim Dei sanctum est, » quod estis vos [2]. » Unde iste dicit : « Sedes autem » gloriæ exaltata est, sanctificatio nostra [3]. » Propter hos enim motus parvulorum, qui possunt seduci ab hominibus manifestationem claritatis Ecclesiæ. Dominus quoque prævidens, ait : « Non potest civitas abscondi supra » montem constituta [4] : » qua utique sedes gloriæ exaltata est sanctificatio nostra, ut non audiantur illi qui ad religionum scissuras traducunt, dicentes : « Ecce hic est » Christus, ecce illic [5]. » Partes enim ostendunt, dicentes : « Ecce hic, ecce illic. » Cum illa civitas super montem sit : quem montem, nisi eum qui secundum prophetiam Danielis ex parvo lapide crevit, et factus est mons magnus [6], ita ut impleret universam terram? Nec illi audiantur, qui sub nomine quasi secretæ et apocryphæ veritatis et hominum paucitatis dicunt : « Ecce in » cubiculis, ecce in deserto : quia non potest abscondi ci- » vitas super montem constituta [7], » quia sedes gloriæ exaltata est sanctificatio nostra.

XIV. Cum ergo Gentilis iste his atque hujusmodi aliis

[1] Jerem. XVII, 11. — [2] I Cor. III, 17. — [3] Jerem. XVII, 12. — [4] Matth. V, 15. — [5] Id. XXIV, 23. — [6] Dan. II, 35. — [7] Matth. XXIV, 26.

testimoniis Prophetarum de persecutione regum et populorum, de fide regum et populorum, de abolitione idolorum, de cæcitate Judæorum, de probatione codicum ab ipsis custoditorum, de amentia hæreticorum, de excellentia sanctæ Ecclesiæ verorum et germanorum Christianorum, ante prædicta et nunc impleta conspiceret, quid inveniret fide dignius, quam illos Prophetas, quibus de divinitate Christi eligeret credere? Etenim si antequam ista fierent, ingererem Gentili Prophetas Hebræos, quibus ea futura crederet, quæ facta nondum videret, merito fortasse diceret: Quid mihi est cum istis Prophetis, quos unde veraces probem, non mihi ostenditur? Cum vero tam magna et tam multa quæ prædixerunt, jam ad effectum manifestationemque perducta sint, plane ille, si perversus esse nollet, nec ista ullo modo contemneret, quæ tanto ante, et tanto apparatu, prævidenda et prænuntianda commendari meruerunt, nec illos a quibus prævideri et prænuntiari potuerunt. Nullis enim prudentius credimus, vel de præteritis quæ olim facta sunt, vel de futuris quæ nondum facta sunt, quam eis qui nobis fidem verborum suorum tam multis tamque magnis, quæ ab eis prædicta jam facta sunt, probaverunt.

XV. Sibylla porro, vel Sibyllæ, et Orpheus, et nescio quis Hermes, et si qui alii vates vel theologi, vel sapientes, vel philosophi gentium de Filio Dei, aut de Patre Deo vera prædixisse seu dixisse perhibentur, valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam; cum illum Deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos congentiles populos idola et dæmonia colenda partim docere ausi sunt, partim prohibere ausi non sunt. At illi sancti auctores nostri eum populum, eam rempublicam, tale regnum, imperante et adjuvante Deo propagaverunt at-

que rexerunt, ubi sacrilegium esset, quod istis religio fuit. Itaque si qui illic in cultum simulacrorum et dæmonum laberentur, aut pœna plectebantur ipsis suæ reipublicæ legibus, aut liberrimo tonitru coërcebantur propheticis vocibus. Unus enim ab eisdem colebatur Deus, qui fecit cœlum et terram, prophetico sane ritu, hoc est, significativo futurorum; qui ritus aboleretur, cum illa venissent, quæ per eum significabantur esse ventura: quandoquidem ipsum regnum magnus quidam Propheta fuit [1]: ubi rex et sacerdos mystica significatione ungebantur [2]: quod non ante, ipsis quoque Judæis ignorantibus [3], ac per hoc invitis ablatum est [4], nisi cum venisset ille gratia spiritali unctus Deus præ participibus suis [5], ille Sanctus sanctorum, idem verus rex consulendo nobis, et idem verus sacerdos se ipsum offerendo pro nobis. Quamobrem quanto distat de Christi adventu inter prædicationem Angelorum et confessionem dæmoniorum, tantum inter auctoritatem Prophetarum et curiositatem sacrilegorum.

XVI. His et talibus, quæ nunc breviter tangimus, tunc forte pro necessitate depellendi veternosi erroris aliquanto latius disputatis, et robore uberioris probationis assertis, ille Gentilis quem nobis catechizandum Faustus proposuit, si salutem suam peccatis suis præponeret, profecto moveretur ad fidem : qua imbutus et in Ecclesiæ catholicæ gremio fovendus collocatus, consequenter etiam moneretur, quos mores tenere deberet. Neque perturbaretur eorum multitudine, in quibus ea non inveniret, quæ observare juberetur : quamvis cum eo corporaliter congregarentur in Ecclesiam, et eadem sacramenta perciperent. Sciret cum paucis hæreditatem Dei, cum multis autem signacula ejus participanda : cum paucis com-

[1] Deut. XVIII, 15, et Psal. II, 6.— [2] Psal. CIX, 5, et 1 Reg. X, 1.— [3] Exod. XXIX, 1-17. — [4] Dan. IX, 24. — [5] Psal. XLIV, 8.

municare sanctitatem vitæ, et donum charitatis diffusæ in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis[1], ad quem fontem interiorem nullus alienus accedit; cum multis autem sanctitatem sacramenti, quod qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit[2]; qui autem manducare contemnit, non habebit in se vitam, et ideo non perveniet ad vitam æternam. Eosdemque paucos, in comparatione multitudinis malorum, paucos dici; esse autem per se ipsos consideratos in magno numero, diffusos toto orbe terrarum, crescentes inter zizania, et cum palea usque ad diem messis et ventilationis[3]. Hoc in Evangelio dictum est, hoc a Prophetis ante prædictum[4]. Ante enim prædictum est : « Sicut » lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio » filiarum[5]. » Ante prædictum est : « Inhabitavit in ta- » bernaculis Cedar, cum his qui oderant pacem, eram » pacificus[6]. » Ante prædictum est. « Signa in fronte eos, » qui gemunt et mœrent ob iniquitates populi mei, quæ » fiunt in medio eorum[7]. » Itaque est Gentilis, quem tali alloquio firmaremus, jam factus civis sanctorum et domesticus Dei[8], nec jam alienus ab Israël, sed verus Israëlita, in quo dolus non esset[9], disceret etiam ista verba ex corde simplici dicere, quæ subsequenter contexit idem ipse Jeremias : « Patientia Israël, Domine, universi qui » te derelinquunt, terreantur[10]. » Cum enim de perdice dixisset, qui clamat et congregat quæ non peperit, commendavit excellentiam civitatis super montem positæ, quæ abscondi non potest, ut ab Ecclesia catholica hominem hæretici non separent, dicens : Sedes autem gloriæ exaltata est sanctificatio nostra. Deinde quasi veniret in

[1] Rom. v, 5. — [2] I Cor. xi, 29. — [3] Matth. xiii, 25. — [4] Id. iii, 12. — [5] Cant. ii, 2. — [6] Psal. cxix, 5, 6. — [7] Ezech. ix, 4. — [8] Ephes. ii, 10. — [9] Joan. i, 47. — [10] Jerem. xvii, 13.

mentem : Quid ergo facimus de tam multis malis, qui tanto amplius ubique permixti sunt, quanto excellentior est Christi gloria in unitate omnium gentium? subjecit statim : « Patientia Israël, Domine. » Patienter enim ferendum est quod ait : « Sinite utraque crescere usque ad » messem[1] : » ne impatientia tolerandi malos, relinquantur boni, qui proprie sunt corpus Christi ; et ideo cum ipsi relinquuntur, ille relinquitur. Unde subjecit atque addidit : « Universi qui te derelinquunt, terreantur : confun» dantur qui recesserunt in terram[2]. » Terra est enim homo de se præsumens, atque alios ut de ipso præsumatur inducens : et ideo sequitur : « Evertentur, quoniam » dereliquerunt fontem vitæ Dominum[3]. » Quid enim aliud clamat perdix, nisi apud se esse et a se dari fontem vitæ, ad quem congregati recedant à Christo, Christi promissione decepti, cujus nomine jam tenebantur imbuti? Non enim quos peperit, congregat : sed ut congreget quos non peperit, dicit : « Salus quam Christus promisit, » apud me est, ego dabo[5]. » Sed vide quid iste dicat, Sana » me Domine, et sanabor, salvum me fac, et salvus ero[4]. » Unde Apostolus dicit : « Nemo glorietur in homine[5] : » et iste subjungit : « Quoniam gloriatio mea tu es. » His modis nos instruimus hominem ex apostolica propheticaque doctrina, ut ædificetur super fundamenta Apostolorum et Prophetarum. »

XVII. Faustus autem quomodo persuaderet divinitatem Christi homini gentili, quem constituit dicentem : Nec Prophetis credo de Christo ; nec Christo de Prophetis. An Christo crederet de se ipso dicenti, cui non crederet de aliis testificanti? Vere ridiculum est hoc putare. Quem semel enim dignum fide non duceret, aut

[1] Matth. XIII, 30. — [2] Jerem. XVII, 13.— [3] Ibid. 14.— [4] I Cor. I, 31. — [5] Jerem. XVII. 14. — [6] Ephes. II, 20.

omnino nihil ei crederet, aut potius pro aliis quam pro se ipso testificanti crederet. Hic forte Faustus irrisus, Sibyllas homini legeret, et Orpheum, et cæteros hujusmodi, si quos alios gentilium reperiret de Christo aliquid prænuntiasse? Sed non faceret : eos quippe sibi incognitos fassus est, dicens : « Sane si sunt aliqua, ut fama est, Sibyllæ de Christo præsagia, aut Hermetis, quem dicunt Trimegistum, aut Orphei, aliorumque in gentilitate vatum. » Horum ergo iste litteras nesciens, quandoquidem per famam putat esse aliquos tales, non eas utique legeret illi dicenti : Nec Prophetis credo, nec Christo. Quid igitur faceret? An proferret Manichæum, et ex illo commendaret Christum? Nunquam hoc fecerunt : sed potius de Christo, cujus jam nomen ubique dulciter clarum est, Manichæum semper commendare conati sunt, ut hoc melle scilicet venenati sui populi labra perungerent. Cum enim Christus promiserit suis, missurum se Paracletum[1], id est, consolatorem vel advocatum, Spiritum veritatis; per hanc promissionis occasionem, hunc Paracletum dicentes esse Manichæum, vel in Manichæo, subrepunt in hominum mentes ignorantes ille a Christo promissus quando sit missus. Qui autem legerunt canonicum librum, qui Actus Apostolorum inscribitur, vident illam Christi promissionem illic rursus commemoratam, et illic manifestissime impletam[2]. Sed modo quærimus, unde illi Gentili fidem faceret de Christo? Puto enim neminem esse tam cæcum, qui velit dicere : Manichæo credo : cum dicat : Christo non credo. Deinde si non ridens, saltem stomachans diceret : Ita-ne Persicis libris me jubes credere, qui Hebræis me dixisti non credere? Quomodo ergo capturus es hæretice istum hominem, nisi jam nomini Christi aliquo modo subditum inveneris, ut quia ille jam

[1] Joan. XIV, 16. — [2] Act. II, 3.

Christo credendum esse non dubitat, tanquam melius prædicanti Christum Manichæo deceptus acquiescat? Ecce est ille perdix congregans quæ non peperit[1]. Ita-ne eum nondum derelinquitis vos quos congregat, et nondum vobis apparet insipiens, qui dicit Hebræorum testimonia nobis, etiamsi vera sint, ante fidem inutilia esse, post fidem supervacua.

XVIII. Abjiciant ergo qui crediderunt, omnes libros per quos factum est ut crederent. Nam si hoc verum est, cur vel ipsum Evangelium Christi a fidelibus legatur, non video. Ante fidem quippe inutile est, quia ille gentilis, quem ridentem ridendus, vel potius flendus Faustus inducit, non credit Christo. Post fidem autem supervacuum, si etiam veris de Christo præconiis jam superfluo creditur, cum in eum creditum fuerit. Hic forte dicetis : Sed Evangelium debet legere jam fidelis, ne obliviscatur quod credidit. Sic ergo, insani, etiam Prophetarum vera testimonia, ne obliviscatur quare crediderit : quod si oblitus fuerit, firmum apud eum non poterit esse quod credidit. Aut projicite jam libros Manichæi, quibus testibus credidistis lucem pugnasse cum tenebris, quæ lux ipse Deus erat; et ut posset ligare lux tenebras, prius esse lucem a tenebris devoratam, et ligatam, et inquinatam, et dilaniatam : quam vos manducando recreatis, et solvitis, et purgatis, et sanatis. ut vobis merces retribuatur, ne cum illa quæ liberari non potuerit, in globo æterno damnemini. Hanc fabellam quotidie et moribus et vocibus cantatis : cur adhuc in ea quæritis testimonia librorum, ut in rebus superfluis et conficiendis codicibus vestris aliena substantia consumatur, et Dei vestri ligata teneatur? Incendite omnes illas membranas, elegantesque tecturas decoris pellibus exquisitas, ut nec res superflua vos

[1] Jerem. XVII, 11.

oneret, et Deus vester inde solvatur, qui tanquam pœna servili etiam in codice ligatus tenetur. Nam si possetis libros vestros vel elixatos comedere, quantum membris Dei vestri beneficium præstaretis? An et si fieri posset, carnis immunditia prohiberet paginas ab epulis vestris? Imputet ergo sibi encausti munditia, quæ corio inhæsit agnino. Sed et hoc vos fecistis, qui tanquam primo bello vestro, id quod mundum erat in calamo, immunditiæ membranarum scribendo afflixistis : nisi quod colores contrario testimonio vos arguunt. Vos enim potius ad lucem candidarum paginarum cum tenebris atramenti venistis. Nobis debetis irasci talia dicentibus, an vobis talia credentibus, ut velitis nolitis ista consequantur? Nos autem et ad commemorationem fidei nostræ, et ad consolationem spei nostræ, et ad exhortationem charitatis nostræ, libros Propheticos et Apostolicos legimus alterutris vocibus sibimet concinentes; et ea concinentia, tanquam cœlesti tuba, et a torpore mortalis vitæ nos excitantes, et ad palmam supernæ vocationis extendentes. De libris enim Propheticis quiddam cum commemorasset Apostolus, sicut scriptum est : « Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me[1] : » continuo subjungit utilitatem divinæ lectionis : « Quæcumque enim ante scripta sunt, » inquit, ut nos doceremur, scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus ad » Deum[2]. » Sed contradicit Faustus. Fiat ergo illi quod dicit Paulus : « Si quis vobis evangelizaverit præter quam » quod accepistis, anathema sit[3]. »

[1] Psal. LXVIII, 10. — [2] Rom. XV, 4. — [3] Galat. I, 9.

LIBER XIV.

Faustus dixit : « Quare Moysen non accipitis? Amoris pietatisque-causa, qua colimus Christum. Quis enim irreligiosus adeo est, ut eum libenter aspiciat, qui suo maledixerit patri? Quapropter et nos Moysen, quanquam humanorum nulli unquam divinorumque pepercerit blasphemando, plus tamen hinc execramur, quod Christum Filium Dei, qui nostræ salutis causa pependit in ligno, diro devotionis convicio lacessivit : utrum volens, an casu, tu videris. Neutro enim horum excusatus erit aut commendatus, ut debeat accipi. Ait enim maledictum esse omnem qui pendet in ligno[1]. Hunc ergo tu vis ut accipiam, huic ut credam : cum si divinus fuit, constet eum scientem volentemque maledixisse Christo; si vero nolens nesciensque maledixerit, constet eum non fuisse divinum. Tu ergo elige utrumvis, aut Moysen prophetam non fuisse, et imprudentia peccasse, ut dum aliis ex more suo maledicit, nesciens blasphemaverit et Deum; aut fuisse quidem divinum, nec futura hæc ignoravisse, sed invidentem tamen nostræ saluti, quæ futura erat ex ligno, in ejus auctorem maledici oris sui venena prompsisse. Et quis ergo credat hunc vidisse aut cognovisse Patrem, qui sic laceraverit Filium : hunc adventum Filii potuisse prædicere, qui ascensionis ejus ignoraverit exitum? Huc accedit, quod illud etiam considero, quam late hoc sit sparsum convicium, quamque multa comprehendat et violet : ut omnes etiam tangat justos et martyres, quotquot

[1] Deut xxi, 23.

similis passionis exitu defuncti sunt vita, ut Petrus, et Andreas, ac reliqui ejusdem sortis. Quos nisi Moyses aut ut non propheta nescisset, aut ut malignus odisset, si fuit propheta, non tam crudelis devotationis contumelia lacerasset. Neque enim vulgo saltem eos maledictos dicit, id est, apud homines tantum, sed maledictos Deo. Quod si ita est, unde jam benedictionis relinquetur spes vel Christo, vel Apostolis, vel ipsis nobis, si nominis ejus causa crucifigi contingat? Quam denique imprudens erat et vacans inspiratione divina, ut cogitare nequiverit diversis ex causis homines in ligno suspendi; alios quidem ob iniquum facinus; quosdam vero justitiæ causa, et propter Deum : idcircoque confuse omnes et sine discretione ulla sub idem conjecit maledictum : cum esset dicendum, si ei prudentia inesset ulla, non dicam divinatio, et si adeo crux offenderat eum, ut sola excepta abdicataque esset ex omni genere punitionum, maledictum esse sceleratum et impium omnem qui pependisset in ligno; ut esset discretio aliqua inter justos et injustos : quanquam ne sic quidem vera dixisset, cum latronem Christus de ligno secum introduxerit in paradisum Patris sui[1]. Ubi est ergo maledictus omnis qui pendet in ligno? An Barabbas latro ille insignis, qui non solum in ligno suspensus minime est[2], sed etiam Judæorum rogatu emissus e carcere, magis fuit benedictus; quam ille qui cum Christo de cruce ascendit in cœlum? Quid denique, quod etiam eum maledictum vocat, qui solem adoraverit, aut lunam[3]? Si ergo sub gentili positus rege, solem adorare cogar, et cum restitero maledictum hoc metuens, jubear crucifigi, in aliud ejus incurram maledictum, quod adversus eum deprompsit qui pendet in ligno? An ipsi quidem bonis omnibus maledicere consuetum est? Nos vero tanti devo-

[1] Luc. XXIII, 43. — [2] Matth. XXVII, 26. — [3] Deut. XVII, 3.

tationes ejus æstimare debemus, quanti sunt stomachantium vetularum. Sic enim et Dei omnes pueros ac virgines pari devotatione prosequitur dicens maledictum esse omnem, qui non suscitaverit semen in Israël[1]. Quod æque convicium principaliter quidem Jesum tangit, qui ortus et ipse, ut dicitis, ex Judæis, nullam tamen inter eos servandæ posteritatis causa sobolem suscitavit. Deinde et Discipulos ejus, quorum nonnullos quidem ab uxoribus sejunxit, quos copulatos invenerat : quosdam vero et conjungi vetuit, quos deprehendit intactos. Qua de re Moyseos impunitam hanc linguam, maledictorum jaculis Christum lumen, sanctimoniam, divina omnia petentem, jure nos cognoveris execratos. Ac ne forte multum interesse putes inter suspensum et crucifixum, nam et hoc in præsidium vobis defensionis soletis assumere, commentis hisce vestris Paulum audias præscribentem : « Christus » nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum : quia scriptum est : Maledictus omnisqui pen» det in ligno[2]. »

II. Augustinus respondit : Pius homo Faustus dolet Christum esse maledictum a Moyse, et ob hoc odit Moysen, quia diligit Christum. Interim antequam aperiam in quam magno sacramento, et quam pie dictum sit : « Ma» ledictus omnis qui in ligno pependerit[3], » istos pios homines interrogo, cur irascantur Moysi, quandoquidem maledictum ejus ad Christum istorum non pervenerit. Si enim Christus pependit in ligno, clavis utique affixus est. Unde etiam ipsas cicatrices post resurrectionem Discipulo minus credulo demonstravit[4]. Quod si ita est, utique vulnerabile atque mortale corpus habuit, quod isti nolunt fateri. Si ergo et illa vulnera, et illæ cicatrices falsæ erant,

[1] Deut. xxv, 7. — [2] Galat. iii, 13. — [3] Deut. xxi, 23. — [4] Joan. x, 27.

falsum est et quod pependit in ligno. Non itaque potuit ad eum illa maledictio pervenire, non est quod succenseant ei a cujus ore processit. Itaque si ipsi irasci se fingunt ei, qui maledixerit falsæ morti Christi, quod secundum ipsos dixerim; quomodo fugiendi sunt, qui non maledicunt Christum, sed quod est execrabilius, criminantur? Si enim non est accipiendus qui maledictum ingerit mortalitati; quomodo est detestandus qui fallaciam objicit veritati? Sed jam videamus ex occasione calumniantium hæreticorum, quomodo illud sacramentum fidelibus exponatur.

III. Mors hominis ex pœna peccati est, unde et ipsa peccatum dicitur[1] : non quia peccat homo dum moritur, sed quia ex peccato factum est ut moriatur. Sicut alio modo dicitur lingua proprie caro quæ intra dentes sub palato movetur; et alio modo dicitur lingua, quod per linguam fit; secundum quem modum dicitur alia lingua Græca, alia Latina : et manus alio modo dicitur ipsum proprie corporis membrum quod movemus ad operandum, et alio modo manus dicitur scriptura quæ fit per manum. Dicimus enim : Prolata est manus ejus : Lecta est adversus eum manus ejus : Habeo manum tuam : Recipe manum tuam. Manus utique proprie membrum est hominis : non autem opinor illam scripturam membrum esse hominis, et tamen dicitur manus, eo quod manu facta sit. Sic et peccatum, non tantum ipsum opus malum, quod pœna dignum est; sed etiam ipsa mors, quæ peccato facta est, peccatum appellata est. Illud itaque peccatum, quo reus esset mortis, non commisit Christus : illud autem alterum, id est, mortem, quæ peccato inflicta est humanæ naturæ, suscepit pro nobis. Hoc suspendit in ligno, hoc maledictum est per Moysen : ibi mors dam-

[1] Rom. v, 12.

nata est ne regnaret, et maledicta est ut periret. Quapropter per Christi tale peccatum, damnatum est et nostrum peccatum ut nos liberaremur, ne regnante peccato nos damnati remaneremus.

IV. Quid ergo miratur Faustus maledictum esse peccatum, maledictam esse mortem, maledictam esse mortalitatem carnis sine peccato Christi, ex peccato tamen hominis etiam in Christo factam? Ex Adam quippe corpus assumpsit, quia ex Adam virgo Maria, quæ peperit Christum. Dixerat autem Deus in paradiso : « Qua die » tetigeritis, morte moriemini[1] ; » hoc est maledictum, quod pependit in ligno. Ille neget Christum maledictum, qui negat et mortuum. Qui autem confitetur et mortuum, et negare non potest mortem de peccato esse, et ob hoc etiam ipsam peccatum vocari ; audiat Apostolum dicentem : « Quoniam vetus homo noster simul cum illo cruci- » fixus est[1] ; » et intelligat quem maledictum Moyses dixerit. Ideoque securus Apostolus ait de Christo : « Factus » pro nobis maledictum : » sicut non timuit dicere : « Pro » omnibus mortuus est[2]. » Hoc est enim, mortuus est, quod maledictus : quoniam mors ipsa ex maledicto est, et maledictum est omne peccatum ? sive ipsum quod fit, ut sequatur supplicium ; sive ipsum supplicium, quod alio modo vocatur peccatum, quia fit ex peccato. Suscepit autem Christus sine reatu supplicium nostrum, ut inde solveret reatum nostrum, et finiret etiam supplicium nostrum.

V. Ex ingenio meo ista dixerim, si non Apostolus toties hoc inculcat, ut et dormientes excitet, et calumniantes offocet. « Misit, inquit, Deus Filium suum in » similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret

[1] Gen. II, 15, et III, 3. — [2] Rom. VI, 6. — [3] Galat. III, 13, et 2 Cor. V, 15.

» peccatum in carne[1]. » Non erat ergo illa caro peccati, quia non de traduce mortalitatis in Mariam per masculum venerat : sed tamen quia de peccato est mors, illa autem caro quamvis ex virgine, tamen mortalis fuit ; eo ipso quo mortalis erat, similitudinem habebat carnis peccati. Hoc appellat etiam peccatum consequenter dicens : « Ut de peccato damnaret peccatum in carne. » Item alio loco : « Eum, inquit, qui non noverat peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos simus justitia » Dei in ipso[2]. » Cur ergo timeret Moyses dicere maledictum, quod Paulus non timuit dicere peccatum ? Plane hoc Propheta et prævidere debuit, et prædicere, paratus ab hæreticis cum Apostolo reprehendi. Quisquis enim reprehenderit Prophetam dixisse, maledictum ; cogitur reprehendere Apostolum dixisse, peccatum : nam utique maledictum comes peccati est.

VI. Nec ideo major invidia est, quod addiderit, Deo, ut diceret : « Maledictus Deo omnis qui pependerit in » ligno[3]. » Nisi enim Deus odisset peccatum, et mortem nostram, non ad eam suscipiendam atque delendam Filium suum mitteret. Quid ergo mirum, si maledictum est Deo, quod odit Deus ? Tanto enim libentius nobis donat immortalitatem, quæ futura est Christo veniente, quanto misericordius odit mortem nostram, quæ in ligno pependit Christo moriente. Quod autem additum est, omnis, ut diceretur : « Maledictus omnis qui in ligno » pependerit. » non sane Moyses minus prævidit etiam justos in cruce futuros, sed bene prævidit hæreticos veram mortem Domini negaturos ; et ideo volentes ab hoc maledicto Christum sejungere, ut a mortis etiam veritate sejungerent. Si enim vera illa mors non erat, nullum maledictum Christo crucifixo pependit in ligno, quia

[1] Rom. VIII, 3. — [2] 2 Cor. V, 21. — [3] Deut. XXI, 23.

nec vere crucifixus est. Sed contra longe futuros hæreticos, quam de longe clamat Moyses : Sine causa tergiversamini, quibus displicet veritas mortis Christi : « Maledictus omnis qui pendet in ligno : » non ille aut ille, sed omnis omnino. Etiam-ne et Filius Dei? Etiam prorsus. Nam hoc est quod non vultis : inde satagitis, inde seducitis. Displicet enim vobis maledictus pro nobis, quia displicet mortuus pro nobis. Tunc enim extra maledictum illius Adam, si extra illius mortem. Cum vero ex homine et pro homine mortem suscepit, ex illo et pro illo etiam maledictum quod morti comitatur, suscipere non dedignatus est etiam ille, prorsus etiam ille Filius Dei semper vivus in sua justitia, mortuus autem propter delicta nostra[1], in carne suscepta ex pœna nostra. Sic et semper benedictus in sua justitia, maledictus autem propter delicta nostra, in morte suscepta ex pœna nostra : ac per hoc additum est, omnis, ne Christus ad veram mortem non pertinere diceretur, si a maledicto, quod morti conjunctum est, insipienti honorificentia separaretur.

VII. Qui autem ex veritate evangelica fidelis est, intelligit tam non esse contumeliam Christi ex ore Moysi, cum eum dixit maledictum, non ex divinitate majestatis suæ, sed ex conditione pœnæ nostræ, ex qua in ligno suspensus est; quam non est laus Christi ex ore Manichæorum, cum eum negant carnem habuisse mortalem, in qua veram mortem pateretur : quia ex illo prophetico maledicto laus intelligitur humilitatis, ex isto hæretico quasi honore crimen objicitur falsitatis. Si ergo negas maledictum, nega mortuum : si negas mortuum, non jam contra Moysen, sed contra Apostolos dimicas. Si autem confiteris mortuum, confitere suscepisse pœnam

[1] Rom. IV, 25.

peccati nostri sine peccato nostro. Jamvero ubi audis pœnam peccati, aut ex benedictione crede venientem, aut ex maledictione : si ex benedictione venit pœna peccati, opta esse semper in pœna peccati : si autem optas inde liberari, crede per divinæ sententiæ justitiam ex maledictione venisse. Confitere ergo maledictum suscepisse pro nobis, quem confiteris mortuum esse pro nobis; nec aliud significare voluisse Moysen, cum diceret : Maledictus omnis qui in ligno pependerit; nisi : Mortalis omnis et moriens omnis qui in ligno pependerit. Poterat enim dicere : Maledictus omnis mortalis, aut : Maledictus omnis moriens : sed hoc est quod asserit Propheta, quia sciebat Christi mortem in cruce pensuram, et futuros hæreticos qui dicerent : « Pependit quidem in ligno, » sed specie quadam, non ut vere moreretur. Clamando ergo : Maledictus, nihil aliud clamavit, nisi quia vere mortuus, sciens mortem hominis peccatoris, quam sine peccato ipse suscepit, de illo maledicto venientem quo dictum est : « Si tetigeritis, morte moriemini[1]. » Ad hoc pertinet et serpens ille in ligno suspensus[2], quo significaretur non falsam mortem Christum finxisse[3], sed illam veram in ligno passionis suæ suspendisse, in quam serpens ille hominem male suadendo dejecit. Quam veram mortem nolunt isti conspicere : et ideo non sanantur a veneno serpentis, sicut in eremo quicumque illum attenderent sanabantur.

VIII. Itaque fatemur ab imperitis dici, aliud esse affigi ligno, aliud in ligno pendere. Sic enim quidam putant solvendam esse istam quæstionem, ut Judam dicant a Moyse maledictum qui laqueo se suspendit; quasi primo noverint utrum ex ligno an ex lapide se ille suspenderit. Sed verum est, quod et Faustus commemoravit, Apos-

[1] Gen. II, 15, et III, 3. — [2] Num. XXI, 9. — [3] Joan. III, 14.

tolum non sinere aliud intelligere, quam de Christo esse prædictum. Sed talis imperitia nonnullorum Catholicorum, venatio Manichæorum est. Tales enim solent insectari, tales suis fallaciis irretire : tales in eos cecideramus, tales hæseramus; tales, non viribus nostris, sed Dei misericordia eruti sumus.

IX. Quæ autem divina Moyses lacessivit, sicut Faustus criminatur dicens : quod « Humanorum nulli unquam divinorumque pepercerit? » Dixit enim, et abiit : nihil sategit probare, nihil curavit ostendere. Nos autem scimus Moysen omnia vere divina pie laudasse, et pro sui temporis congruentia suæque dispensationis gratia, juste humana rexisse. Exigant isti ut hoc doceam, cum et ipsi docere conati fuerint, quod Faustus objicit, caute quidem, ut erat acutus, sed ob hoc incautus, quia suo acumine se perimebat. Felix enim cor acutum ad veritatem, infelix contra veritatem. Non dixit, hominum nulli unquam deorumque pepercerit, sed : « Humanorum, inquit, et divinorum. » Si enim diceret eum Deo non pepercisse, facile convinceretur falsæ criminationis; cum Moyses inveniretur ubique honorare ac prædicare Deum verum, qui fecit cœlum et terram. Si autem diceret, nulli deorum pepercisse, proderet se Christianis illos deos colere, a quibus adorandis Moyses prohibet : atque ita sub alas Catholicæ matris pullis fugientibus non congregaret quæ non peperit. Ut ergo insidias tenderet parvulis, dixit divinorum nulli pepercisse Moysen, quo possent neque Christiani aperto deorum cultu fugere impietatem istorum nimis abhorrentem a religione christiana, et Pagani eis favere adversum nos, qui Moysen scirent contra idola et contra deos gentium, quæ sunt dæmonia, multa vera et digna dixisse.

X. Quod si istis displicet; aperte se fateantur idolo-

rum vel dæmoniorum esse cultores : quod quidem ignoranter essent, eo ipso solo quod essent hæretici. De talibus enim dixit Apostolus : « Quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, intendentes spiritibus » seductoribus, doctrinis dæmoniorum in hypocrisi » mendaciloquorum[1]. » Qui enim nisi dæmones, quibus est amica fallacia, istis persuaderent, quod Christus fallaciter passus, fallaciter mortuus sit, fallaciter cicatrices ostenderit, id est, non vere passus, nec vere mortuus sit, nec illæ veræ fuerint ex veris vulneribus cicatrices? Quæ sunt evidentiores doctrinæ mendaciloquorum dæmoniorum, quam istæ quibus persuadetur Filium Dei, id est, ipsam veritatem, esse mendacem? Sed isti in doctrina sua habent et apertam, non quidem dæmoniorum, sed tamen creaturæ culturam, quam damnat Apostolus, dicens : « Et coluerunt et servierunt creaturæ potius » quam Creatori[2]. »

XI. Proinde isti in phantasmatis fabularum suarum idola et dæmonia nescientes colunt : in sole autem et luna noverunt se servire creaturæ ; et quod putant se etiam Creatori servire, multum falluntur : phantasmati enim suo serviunt, Creatori autem nullo modo serviunt, quando ea negant Deum creasse, quæ aperte Apostolus ad Dei creaturam pertinere demonstrat, dicens, cum de cibis et carnibus ageret : « Omnis enim creatura Dei bona est, » et nihil abjiciendum quod cum gratiarum actione percipitur[3]. » Videte quid sit sana doctrina, quam non ferentes vos ad fabulas convertistis. Quomodo Apostolus et creaturam Dei laudat, et ei tamen cultum religionis exhiberi vetat : sic et Moyses (qui vobis videtur nulli divinorum pepercisse, non ob aliud suspicor, nisi quia solem et lunam vetuit adorari[4], ad quorum circuitum vos

[1] I Tim. IV, 1. — [2] Rom. I, 25. — [3] I Tim. IV, 4. — [4] Deut. XVII, 3.

per omnes angulos vertitis, ut eos adoretis), solem et lunam vera laude laudavit, cum eos factos a Deo, et in cœlesti ordine ad peragenda sua opera collocatos, sicut est, ita narravit : « Solem in potestatem diei, lunam in potestatem noctis. Falsis autem vestris laudibus sol et luna non gaudent[1]. » Diabolus novit falsa laude gaudere; prævaricatrix creatura. Potestates vero cœlorum, quæ peccato non lapsæ sunt, artificem suum in se laudari volunt : quarum illa vera laus est, qua Creatori illarum non fit injuria. Fit autem, cum dicitur, quod partes ejus sunt, aut membra ejus, aut aliquid substantiæ ipsius. Ille enim perfectus, et nullius indigens, et nusquam defluens, neque discissus, neque per loca distentus, apud se totus incommutabilis, sibique sufficiens, se ipso beatus, propter abundantiam bonitatis per Verbum suum « Dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt[2]. » Proinde si terrestria corpora, de quibus loquebatur Apostolus cum cibum nullum immundum diceret, bona sunt, quia omnis creatura Dei bona est; quanto magis cœlestia, in quibus excellunt sol et luna : cum ipse Apostolus dicat, corpora cœlestia et corpora terrestria; sed alia est cœlestium gloria, alia terrestrium[3].

XII. Non ergo conviciatur Moyses soli et lunæ, cum eos vetat adorari; sed eos laudat tanquam creaturam cœlestem : Deum autem laudat tanquam creatorem cœlestium et terrestrium : nec vult offendi Deum, cum illi pro illo adorantur, qui propter illum et ex illo laudantur.

At quam sibi Faustus argute reprehendere visus est, quod etiam maledictum vocat Moyses, qui solem adoraverit ac lunam. « Si ergo, inquit, sub gentili positus rege, solem cogar adorare, et cum restitero, maledictum hoc metuens, jubear crucifigi, in aliud ejus incurram

[1] Gen. I, 16, et Psal. CXXXV, 8. — [2] Id. CXLVIII, 5. — [3] I Cor. XV, 40.

maledictum, quod adversus eum deprompsit, qui pendet in ligno. » Vos quidem nullus rex gentilis cogit adorare solem, quod nec ipse sol cogeret, si in terra regnaret, quia nec nunc a vobis hoc vult fieri : sed sicut Creator ipse impios blasphematores suos usque ad judicium sustinet[1], sic et ipsa cœlestia tolerant vanos adoratores suos usque ad judicium Creatoris sui. Tamen mementote christianum regem non posse cogere ut sol adoretur. De gentili enim rege exemplum Faustus proposuit, sciens profecto ad Gentiles pertinere quod facitis, cum solem adoratis. Non est ergo hoc christianum : sed ubique jam perdix nomen Christi ponit[2], ut congreget quæ non peperit. Videte tamen quam facile respondeat veritas, et sana doctrina quam facile disrumpat hunc vestræ quæstionis tanquam inevitabilem et bicipitem laqueum. Ecce faciamus aliquem armatum regia potestate comminari homini christiano, ut si solem adorare noluerit, suspendatur in ligno. Si declinavero, inquis, maledictum, quod Lex prompsit in solis adoratorem[3], incidam in illud, quod eadem Lex prompsit in eum qui pependerit in ligno[4]. Ita vero turbaberis : sed tu, imo nec tu, qui et nullo cogente adoras solem. At vero Christianus ædificatus super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, attendit singulas causas, et singula maledicta : videt unum pertinere ad corpus mortale, quod ligno suspenditur ; alterum ad animum, quo sol adoratur[5]. Etsi enim corpus inclinatur in adorando, animus tamen aut colit quod adorat, aut fingit ; utrumque autem perniciosum est. Quapropter quoniam maledictum in utroque mors meruit, sicut mors est corporis in ligno pendere, ita mors animi est solem adorare. Eligendum est igitur maledictum in corporis morte, quo

[1] 2 Retr. c. VII, n. 3. — [2] Jerem. XVII, 11. — [3] Deut. XVII, 3. — [4] Id. XXI, 23. — [5] Ephes. II, 20.

maledicio et ipsum corpus in resurrectione liberabitur : devitandum autem maledictum in animæ morte, ne cum suo corpore in æterno igne damnetur. Hanc enim quæstionem nobis Dominus solvit, dicens : « Nolite timere eos » qui corpus occidunt, animam autem non possunt oc- » cidere : sed eum timete qui habet potestatem et animam » et corpus occidere in gehennam ignis[1]. » Tanquam diceret : Nolite timere maledictum corporalis mortis, quod temporaliter solvitur : sed timete maledictum spiritalis mortis, per quod anima in æternum cum suo corpore cruciatur. Ecce non est anicularis maledictio, sed prophetica prædictio : « Maledictus omnis qui pendet in » ligno[2]. » Sic enim aufert Christus de maledicto maledictum, quomodo de morte mortem, de peccato peccatum. Sic ergo non blasphemavit Moyses dicendo : Male- » dictus omnis qui pendet in ligno : » quomodo non blasphemaverunt Apostoli dicendo : « Mortuus est, » et : « Vetus homo noster confixus est cruci cum illo[3], » et : « De peccato damnavit peccatum[4], » et : « Eum qui non » noverat peccatum, peccatum pro nobis fecit[5] : » et multa hujusmodi. Vos autem cum horretis maledictum Christum, fatemini vos horrere mortem Christi. Ubi apparet vestra non anicularis maledictio, sed diabolica simulatio, qui mortem Christi corporis, animæ vestræ morte non creditis. Quam tamen mortem Christi non veram, sed simulatam suadetis : quasi non audeatis per nomen christianum homines fallere, nisi ipsum Christum magistrum fallaciæ faciatis.

XIII. Quod autem invidus continentiæ vel virginitati Fausto Moyses visus est, quia dixit : « Maledictus omnis » qui non suscitaverit semen in Israël[6] : » legant Isaïam

[1] Matth. x, 28. — [2] Deut. xxi, 23. — [3] Rom. vi, 6. — [4] Id. viii, 5. — [5] 2 Cor. v, 21. — [6] Deut. xxv, 7.

» clamantem : « Hæc dicit Dominus spadonibus omnibus,
» qui observaverint præcepta mea, et elegerint quæ ego
» volo, et custodierint testamentum meum : dabo illis in
» domo mea et in muro meo locum nominatum, meliorem
» filiorum et filiarum : nomen æternum dabo illis, et non
» deerit illis[1]. » Aut si contrarium putant Isaïam Moysi, hic eis placeat, si ille displicet; non est parum adversus istos. Nobis enim sufficit scire unum Deum locutum et per Moysen et per Isaïam : et maledictum esse omnem, qui non suscitaverit semen in Israël, sive tunc, cum populo secundum carnem propagando etiam carnalis prolis operatio in conjugali castitate ad officium civicum pertinebat; sive nunc, ne quisquam spiritaliter natus, putet sibi debere sufficere, nec instet dominicis lucris, quibus quisque pro modulo suo prædicando Christum, debet generare Christianos. Ita illa divina sententia tempora utriusque Testamenti mira brevitate complectitur : « Ma-
» ledictus omnis qui non suscitaverit semen in Israël. »

[1] Isaï. LVI, 4.

LIBER XV.

I. Faustus dixit : « Quare non accipitis Testamentum Vetus? Quia et omne vas plenum superfusa non recipit, sed effundit : et stomachus satur rejicit ingesta. Proinde et Judæi ex præoccupatione Moyseos Testamento Veteri satiati, respuerunt Novum : et nos ex Christi præventione Novo referti, respuimus Vetus. Vos ideo utrumque accipitis, quia in neutro estis pleni, sed semi : alterumque ex altero in vobis non tam repletur, quam corrumpitur; quia et sema vasa nunquam de dissimili implentur materia, sed de eadem ac sibi simili, ut vini vino, mellis melle, et aceti aceto : quibus si dissimilia et non sui generis superfundas, ut melli fel, et aquam vino, et aceto garos, non repletio vocabitur hæc, sed adulterium. Hæc ergo causa est, unde nos parum accipimus Testamentum Vetus : et quia Ecclesia nostra, sponsa Christi, pauperior quidem ei nupta, sed diviti, contenta sit bonis mariti sui : humilium amatorum dedignatur opes, sordent ei Testamenti Veteris et ejus auctoris munera, famæque suæ custos diligentissima nisi sponsi sui non accipit litteras. Vestra sane Ecclesia usurpet Testamentum Vetus, quæ ut lasciva virgo immemor pudoris alieni viri et muneribus gaudet et litteris. Amator denique ille vester, et pudoris corruptor Hebræorum Deus, diptychio lapideo suo, aurum vobis promittit et argentum, ventris saturitatem, et terram Chananæorum [1]. Hi vos delectaverunt tam sordidi quæstus, ut libeat peccare post Christum, ut sitis ingrati

[1] Deut. VIII, 7, et Exod. XXIII, 13.

tam immensis dotibus ejus. Hæc vos illiciunt, ut in Hebræorum depereatis Deo post nuptias Christi. Discite ergo jam nunc etiam falli vos, et decipi falsis promissionibus ejus. Pauper est, egens est, nec ea quidem præstare potest quæ promittit : nam si suæ propriæ conjugi, dico autem Synagogæ, nihil horum præstat quæ pollicetur, et quidem morem gerenti sibi per omnia, et servienti submissius quam ancilla; vobis præstare quid poterit alienis ab se, et mandatorum suorum detrectantibus jugum superba cervice? Sed vos quidem pergite agere ut cœpistis, rudem pannum veteri vestimento committite[1], novum vinum veternosis utribus credite, duobus maritis nulli placituri servite, christianam denique fidem Hippocentaurum facite, nec equum perfectum nec hominem : nobis soli Christo servire permittite, ejus tantum immortali dote contentis, et imitantibus Apostolum qui dicit; » Sufficientia nostra ex Deo est, qui nos idoneos probavit » ministros Novi Testamenti [2]. » Hebræorum Dei et nostra admodum diversa conditio est; quia nec ipse quæ promittit implere potest, et nos ea fastidimus accipere. Superbos nos adversus blanditias ejus, Christi liberalitas fecit. Ac ne incongrue me hæc comparasse existimes, Paulus in nos hanc conjugalis disciplinæ similitudinem prior contulit, dicens : « Quæ sub viro est mulier, vivente » viro alligata est lege viri : si autem mortuus fuerit vir » ejus, soluta est a lege viri [3]. » Ergo vivente viro vocabitur, inquit, adultera, si juncta fuerit alteri viro. Quod » si mortuus fuerit vir ejus, non erit adultera alii con- » juncta. » Per hoc ostendens, spiritu mœchari eos, qui non ante repudiantes, et in mortuis quodam modo ponentes Legis auctorem, tum demum se copulaverint Christo. Quod dictum ad eos præcipue spectat qui cre-

[1] Matth. IX, 16, 17. — [2] 2 Cor. III, 5. — [3] Rom. VII, 2.

diderint ex Judæis, videlicet ut ipsi sint primæ superstitionis obliti. Nobis vero in hoc quid opus est vel præcepto, quibus ex gentilitate conversis ad Christum, Hebræorum Deus non mortuus debet videri, sed nec natus? Sane Judæo, si credat, Adoneus debet videri defunctus, gentili vero idolum : et unicuique quod est veneratus ante cognitum Christum. Nam si post idololatriæ divortia Hebræorum quis Deum et Christum pariter colat, nihil ille quidem a detriti pudoris fœmina discrepavit, quæ post unius mariti obitum duobus nupserit. »

II. Augustinus respondit : Audite hæc, quorum corda possidet Christus : et videte, si toleratis, nisi quia ipse est vestra patientia. Faustus novo melle plenus, respuit acetum vetus, et Paulus aceto vetere plenus, effudit dimidium, quo caperet infusum mel novum ; non servandum, sed corrumpendum. Vides enim, quod ait apostolus Paulus : « Servus Christi Jesu, vocatus Apostolus, segregatus » in Evangelium Dei [1] : » ex melle novo est. Illud autem quod sequitur : « Quod ante promiserat per Prophetas » suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei » ex semine David secundum carnem : » ex aceto vetere. Quis hoc sustineret audire, nisi nos consolaretur idem dicens : « Oportet et hæreses esse, ut probati manifesti » fiant in vobis [2]. » Sed quid opus est eadem jam superius » satis dicta repetere [3] ? » Nam pannum novum et vestimentum vetus, et vinum novum et utres veteres, non duo Testamenta significare, sed duas vitas et spes duas : ad duo vero Testamenta intelligenda illam datam esse a Domino similitudinem : « Propterea omnis scriba eruditus » in regno Dei similis est patrifamilias proferenti de the» sauro suo nova et vetera [4], » ex his quæ ante diximus, recordetur qui potuerit, vel certe recenseat qui voluerit.

[1] Rom. I, 1. — [2] I Cor. XI, 19. — [3] Lib. 8. — [4] Matth. XIII, 52.

Duas enim spes si quis habendas putaverit, ut et propter felicitatem terrenam, et propter regnum cœlorum Deo serviat : hæc illam non capit, et cum hæc aliqua tribulatione fuerit perturbata, deficiens homo amittet etiam illam. Inde est et illud : « Nemo potest duobus dominis » servire [1]. » Quod exposuit dicens : « Non potestis Deo » servire et Mammonæ. » Vetus autem Testamentum recte intelligentibus prophetia est Novi Testamenti. Itaque et in illo primo populo sancti Patriarchæ et Prophetæ, qui intelligebant quod agebant, vel quod per eos agebatur, in Novo Testamento habebant istam spem salutis æternæ : ad illud enim pertinebant, quod intelligebant et diligebant : quia etsi nondum revelabatur, jam tamen figurabatur. Ad vetus autem illi pertinebant, qui non illic amplius quam promissa temporalia cogitata concupiscebant, in quibus æterna figurata et prophetata non intelligebant. Sed hæc jam satis superque prioribus responsionibus nostris dicta sunt.

III. Illa vero est mirabilis impudentia, cum Manichæorum sacrilega et immunda societas etiam castam sponsam Christi se jactare non dubitat : in quo adversus sanctæ Ecclesiæ vere casta membra quid proficit, nisi ut veniat in mentem adversus tales apostolica illa admoni- » tio : Aptavi vos uni viro, virginem castam exhibere » Christo. Timeo autem, ne sicut serpens Evam fefellit » astutia sua, sic et vestræ mentes corrumpantur a casti- » tate, quæ est in christo [2]? » Quid enim agunt isti evangelizantes nobis præter quod accepimus, nisi ut nos a castitate corrumpant, quam Christo servamus, quando legem Dei culpant nomine vetustatis, et errorem suum laudant nomine novitatis, quasi omnis vetustas fugienda sit, aut omnis novitas appetenda; cum et mandatum vetus

[1] Matth. vi, 24. — [2] 2 Cor. xi, 2.

in laude ponat apostolus Joannes[1] et profanas verborum novitates evitari jubeat apostolus Paulus[2] : Te ergo, vera sponsa veri Christi Ecclesia catholica, alloquar et ego te pro modulo meo, qualiscumque filius et servus tuus positus in te dispensare cibaria conservis meis. Cave semper, ut caves, Manichæorum impiam vanitatem, jam tuorum periculo expertam, et liberatione convictam. Ille me quondam de gremio tuo error excusserat : expertus fugi, quod experiri non debui. Sed tibi profecerint etiam pericula mea, cui nunc servit liberatio mea. Quia nisi mihi verus et verax sponsus tuus, de cujus latere facta es, in vero sanguine suo remissionem peccatorum posuisset, absorbuisset me vorago fallaciæ, et terram factum serpens irreparabiliter devorasset. Noli decipi nomine veritatis : hanc sola tu habes, et in lacte tuo, et in pane tuo : hac autem tantum nomen ejus est, ipsa non est. Et in tuis quidem grandibus secura es : sed appello in te parvulos tuos, fratres, filios, dominos meos, quos vel tanquam ova sollicitis alis foves, vel tanquam infantes lacte nutris, sine corruptione fœcunda, virgo mater. Hos in te appello teneros fœtus tuos, ne garrula curiostate seducantur abs te; sed potius anathement, si quis eis evangelizaverit præter id quod acceperunt in te[3] : nec reliquant verum veracemque Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi[4], et magnam multitudinem dulcedinis ejus, quem abscondit metuentibus se[5], perfecit autem sperantibus in se. Ibi vero quomodo possunt esse verba veracis, in prædicatore Christi fallacis? Contemne insultationes eorum : quia bene tibi es conscia, promissionem vitæ æternæ te adamasse in muneribus sponsi tui, id est, ipsum sponsum tuum, quia ipse est vita æterna.

[1] I Joan. II, 7. — [2] I Tim. VI, 2. — [3] Galat. I, 9. — [4] Coloss. II, 3. — [5] Psal. XXX, 20.

IV. Non autem, sicut illi desipiunt, ad alienum deum seducta es, promittentem saturitatem ventris et terram Chananæorum, intelligis quippe in ipsis etiam promissionibus te jam tunc figuratam et prophetatam, præscientiam parturisse sanctorum. Nec lapideo diptychio miserabili dicacitate reprehenso movearis : quia non habes lapideum cor, quod illæ tabulæ in populo priore significabant. Es enim epistola Apostolorum, scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi [1] ; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Ad quæ verba illi vani gaudent, putantes Apostolum reprehendisse dispensationem illi tempori congruam Veteris Testamenti, non intelligentes hoc eum ex Propheta dixisse. Hæc enim verba, quæ imperite amplectuntur, longe antequam per Apostolos dicerentur et implerentur, a Prophetis, quos respuunt, prænuntiata sunt. Propheta enim dixerat : « Auferam eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum [2]. » Videant » si non hoc est : Non in tabulis lapideis, sed in tabulis » cordis carnalibus. » Nam neque ibi quod dictum est cor carneum, neque hic tabulæ carnales, hoc volunt, ut carnaliter sapiamus : sed quia in comparatione lapidis, qui sine sensu est, caro sentit, per lapidis insensualitatem significatum est cor non intelligens, et per carnis sensualitatem significatum est cor intelligens. Tu potius istos irride, qui dicunt, et terram et ligna et lapides habere sensum, et intelligentiore vita vivere, carnes autem stolidiore et obtusiore. Unde non a veritate, sed a sua vanitate coguntur fateri mundius esse legem conscriptam in tabulis lapideis, quam suum thesaurum in pellibus morticinis. An forte quia in fabella sua etiam lapides dicunt esse ossa principum, non eis dubitant coria præponere agnorum? Nempe ergo illa Testamenti arca mundius tegebat lapi-

[1] 2 Cor. III, 2. — [2] Ezech. XI, 19, et XXXVI, 26.

deas tabulas, quam caprina pellis codicem istorum. Hæc tu misericorditer irride, ut eis irridenda et fugienda commendes: nam in illo diptychio lapideo, jam tu non corde lapideo intelligis, quid duro illi populo congruebat; et in eo tamen agnoscis petram, ipsum sponsum tuum, illum quem Petrus loquitur, lapidem vivum ab hominibus reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum[1]. Illis ergo erat lapis offensionis, et petra scandali[2]: tibi autem lapis, quem reprobaverunt ædificantes, factus est in caput anguli. Quod totum idem Petrus apostolus explicat, et totum a Prophetis, a quibus isti damnati alienantur, prædictum esse commemorat. Lege sane etiam illud diptychium: ne timeas, plane sponsi tui est. Aliis lapis ille significavit duram stoliditatem: tibi autem firmam stabilitatem. Digito Dei scriptæ sunt tabulæ illæ[3]: digito Dei sponsus tuus ejecit dæmonia[4]: digito Dei expelle tu doctrinas dæmoniorum mendaciloquorum cauteriantium conscientiam[5]. Ex hoc diptychio repellis adulterum, qui se Paracletum dicit, ut sancto nomine te seducat. Quinquagesimo enim die post Pascha datæ sunt illæ tabulæ; et quinquagesimo die post passionem sponsi tui, quam Pascha illud præfigurabat, datus est digitus Dei, Spiritus sanctus promissus Paracletus[6]. Noli ergo formidare diptychium, quo tibi scripta olim, quæ nunc agnosceres, mittebantur: tantum noli esse sub lege, ne illam timore non impleas; sed sub gratia, ut sit in te plenitudo legis charitas. Non enim aliud diptychium recensebat sponsi tui amicus, cum diceret: « Nam non adulterabis: » Non homicidium facies: Non concupisces, » et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur: « Diliges proximum tuum tanquam te ipsum. Dilectio proximi

[1] I Petr. II, 4.— [2] Psal. CXVII, 22.— [3] Exod. XXXI, 18. — [4] Luc. XI, 20. — [5] I Tim. IV, 3. — [6] Act. II, 3.

» malum non operatur. Plenitudo autem legis est charitas. Ibi enim sunt duo illa præcepta, dilectionis Dei, » et dilectionis proximi, singulis tabulis explicata[1]. » Hoc ergo diptychium ille præmisit, qui tibi hæc duo præcepta veniens commendavit, in quibus tota Lex pendet et Prophetæ[2]. In primo præcepto est castitas nuptiarum tuarum, in secundo unitas membrorum tuorum : illo amplecteris divinitatem, isto congregas societatem. Quæ duo præcepta, ipsa sunt decem : tria pertinent ad Deum, et septem ad proximum. O pudicum diptychium, in quo, vetere figura, ille dilector et dilectus tuus prænuntiabat tibi canticum novum, in decachordo psalterio[3] : tanquam pro te etiam nervos suos extensurus in ligno, ut de peccato peccatum damnaret in carne, et justitia legis impleretur in te[4]. O diptychium conjugale, quod non sine causa odit adultera.

V. Jam enim mihi ad te est sermo, Manichæa congregatio fallax, et fallaciis involuta. Ita-ne multinuba tot elementis, vel potius meretrix prostituta dæmoniis, et sacrilegis vanitatibus imprægnata, audes matrimonium catholicum Domini tui, crimine impudicitiæ lacerare? Ostende nobis mœchos tuos, splenditenentem ponderatorem, et Atlantem laturarium. Illum enim dicis capita elementorum tenere, mundumque suspendere; istum autem genu fixo, scapulis validis subbajulare tantam molem, utique ne ille deficiat. Ubi sunt isti? Qui si vere essent, quando ad te venirent occupati tanto negotio? quando ad te intrarent, ut blanda manu tua, et otiosa, plane delicata, post tantum laborem, alteri humeros confricares? Sed fallunt te mala dæmonia, quæ tecum scortantur, ut concipias mendacia, et parias phantasmata. Cur ergo non

[1] Rom. XIII, 9, 10, et Exod. XX, 13. — [2] Matth. XXII, 40. — [3] Psal. XCI, 6. — [4] Rom. IV, 8.

respuas diptychium veri Dei, tuis membratis inimicum, quibus tot falsos deos adamasti mente vagabunda per figmenta cogitationum tuarum, quibus omnia poëtica mendacia graviora et honestiora reperirentur, vel hoc certe, quod apud poëtas neminem decipit ipsa professio falsitatis, in libris autem tuis tanta fallaciarum turba, pueriles et in senibus animas, nomine veritatis illectas, miserabilibus corrumpit erroribus, cum prurientes auribus, sicut Apostolus dicit, et a veritate auditum suum avertentes, ad fabulas convertuntur[1]? Quomodo ergo sanam doctrinam ferres illarum tabularum, ubi primum præceptum est : « Audi, Israël, Dominus Deus tuus, Deus unus est[2]; » cum tot deorum nominibus delectata turpissimi cordis fornicatione voluteris? An non recordaris amatorium canticum tuum, ubi describis maximum regnantem regem, sceptrigerum perennem, floreis coronis cinctum et facie rutilantem? Quem si solum talem amares, erubescendum tibi esset : nam etiam vir unus floreis coronis cinctus pudicæ conjugi displiceret. Neque enim potes dicere hoc aliqua mystica significatione ita dictum, vel ita demonstratum, cum tibi præcipue laudari Manichæus non ob aliud soleat, nisi quod remotis figurarum integumentis, ipse tibi veritatem nudam et propriam loqueretur. Proprie igitur cantas Deum regem sceptrigerum, floribus coronatum. Ponat saltem sceptrum, quando coronis floreis cingitur : non decet regiæ virgæ severitatem illa luxuriæ mollitudo. Huc accedit, quia non a te solus adamatus est : sequeris enim cantando, et adjungis duodecim sæcula floribus convestita et canoribus plena, et in faciem patris flores suos jactantia. Ubi et ipsos duodecim magnos quosdam deos profiteris, ternos per quatuor tractus,

[1] 2 Tim. IV, 4. — [2] Deut. VI, 4.

quibus ille unus circumcingitur. Quem quomodo immensum faciatis, quem sic circumdatum dicitis, nunquam invenire potuistis. Adjungis etiam innumerabiles regnicolas, et deorum agmina, et Angelorum cohortes : quæ omnia non condidisse dicis Deum, sed de sua substantia genuisse.

VI. Ita convinceris innumerabiles deos colere, non ferendo sanam doctrinam, qua docetur unus de uno Deo natus Filius, et utriusque Spiritus sanctus. Quos tamen non solum innumerabiles, sed nec tres Deos fas est dicere : quorum est non solum una eademque substantia, sed etiam una eademque operatio, per ipsam propriam unam eamdemque substantiam, per creaturam vero corporalem etiam demonstratio singulorum. Hæc tu non intelligis, non capis : novi, plena es, inebriata es, ingurgitata es fabuloso sacrilegio. Digeras aliquando quod exhalas, et te jam obruere talibus desinas : interim canta quod cantas, et inspice, si potes, dedecus fornicationis tuæ. Invitavit enim te doctrina dæmoniorum mendaciloquorum ad fictas domos angelorum, ubi flat aura salubris, et ad campos[1] ubi scatent aromata, cujus arbores et montes, maria et flumina, dulce nectar fluunt per cuncta sæcula. Et credidisti et finxisti hæc in corde tuo, ubi vanis recordationibus luxuriata et dissoluta jacteris. Cum enim quædam talia dicuntur de ineffabili affluentia spiritalium deliciarum, utique in ænigmate dicuntur, ita ut noverit animus qui talibus exercetur, esse aliud quod ibi quærendum et intelligendum sit, sive corporeis sensibus in veritate corporali tale quid demonstretur, sicut ignis in rubo, et de virga serpens et de serpente virga[2] et tunica Domini a persecutoribus non divisa, et obsequio mulieris unctio pedum aut capitis ejus, et frondes mul-

[1] *Forte* ad campum. — [2] Exod. III et IV.

titudinis præcedentis et consequentis asellum ejus[1]; sive in spiritu per imagines corporum, vel in somnio, vel in extasi figurate ostendantur, sicut Jacob scalæ[2], et Danielis lapis præcisus sine manibus et auctus in montem[3], et Petro ille discus[4], et Joanni tam multa[5] : sive sola locutione ad eumdem modum figurentur, sive Cantica canticorum[6], et quod in Evangelio fecit paterfamilias nuptias filio suo[7], et homo quidam duos filios habuit frugi et luxuriosum[8], et homo quidam novellavit vineam, et locavit agricolis[9]. Tu vero præcipue Manichæum ob hoc prædicas, quod non ad talia dicenda, sed potius ad solvenda ultimus venerit : ut et figuris antiquorum apertis, et suis narrationibus ac disputationibus evidenti luce prolatis, nullo se occultaret ænigmate. Addis eam præsumptionis hujus causam, quod videlicet antiqui, ut figuras hujusmodi vel viderent, vel agerent, vel dicerent, sciebant istum postea venturum, per quem cuncta manifestarentur : iste autem, qui sciret post se neminem affuturum, sententias suas nullis allegoricis ambagibus texeret. Quid ergo facit affectus tuus desideriis carnalibus sordidus, in campis et montibus nemorosis, et coronis floreis, et scatentibus aromatibus? Si non sunt ænigmata rationis, phantasmata sunt cogitationis, aut vecordia furoris. Si vero ænigmata esse dicuntur : cur non fugis adulterum, apertam veritatem ut illiciat promittentem, et fabulosa fallacia quos illexerit illudentem? Nonne ministri ejus, et ipsi miseri talibus vanitatibus venenati, in hamo suo solent hanc escam de Paulo apostolo ponere, ubi ait : « Ex parte enim scimus, et ex parte propheta- » mus; cum autem venerit quod perfectum est, quod ex

[1] Joan. XIX; Matth. XXVI; Joan. XI, et Matth. XXI. — [2] Gen. XXVIII. — [3] Dan. II. — [4] Act. X, 11. — [5] Apoc. I, 1. — [6] Cant. I. — [7] Matth. XXII. — [8] Luc. XV. — [9] Matth. XXI, 33.

» parte est, auferetur[1] : » et, « Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem[2]? » Ut scilicet apostolus Paulus ex parte scierit, et ex parte prophetaverit, per speculum et in ænigmate videns, quod totum auferendum est veniente Manichæo, et afferente quod perfectum est, ubi facie ad faciem veritas videatur. O lasciva, immunda, sine fronte, adhuc ista garris, adhuc pascis ventos, adhuc amplecteris idola cordis tui! Ita-ne tu facie ad faciem vidisti regnantem regem sceptrigerum, floreis coronis cinctum, et deorum agmina, et splenditenentem magnum, sex vultus et ora ferentem, micantemque lumine : et alterum regem honoris, Angelorum exercitibus circumdatum ; et alterum adamantem heroam belligerum, dextra hastam tenentem, et sinistra clypeum ; et alterum gloriosum regem tres rotas impellentem, ignis, aquæ, et venti, et maximum Atlantem mundum ferentem humeris, eum genu fixo brachiis utrinque secus fulcientem? Hæc et alia mille portenta tu facie ad faciem vidisti, an hæc tibi doctrina dæmoniorum mendaciloquorum per ora deceptorum cantat, et nescis? Væ tibi infelix : ecce quibus phantasmatis constupraris, ecce quas vanitates pro veritate lambis : et serpentinis poculis ebria, de diptychio lapideo audes insultare matronali verecundiæ conjugis unici filii Dei : quia illa jam non sub prædagogo Legis, sed sub magisterio gratiæ, nec superba operibus, nec fracta terroribus, vivit ex fide et spe et charitate, facta Israël, in quo dolus non est[3], et audiens quod ibi scriptum est : « Dominus Deus tuus, Deus » unus est[4] : » quod tu non audiens, in tam multos fictos deos fornicationem tuam diffudisti.

VII. Quomodo non sint tibi inimicæ illæ Tabulæ, in quibus secundum præceptum est : « Non accipies in va-

[1] I Cor. XIII, 9. — [2] Ibid. 12. — [3] Joan. I, 45. — [4] Deut. VI, 4.

» num nomen Domini Dei tui[1], » quandoquidem tu etiam ipsum Christum, qui propter carnales a carnali vanitate mundandos, etiam carneis oculis verus in veritate carnis exortus est, in fallaciæ vanitate posuisti? Quomodo tibi non sit adversum tertium præceptum de sabbati requie, quæ tot figmentorum illusionibus inquieta anima ventilaris? Hæc tria præcepta quomodo pertineant ad dilectionem Dei, quando capies, quando sapies, quando amabis? Immoderata es et fœda, et contentiosa : timuisti, evanuisti, viluisti, excessisti modum tuum, turpasti decorem tuum, turbasti ordinem tuum. Talis apud te fui, novi te, quo pacto ergo te nunc doceam hæc tria præcepta ad dilectionem Dei pertinere, ex quo et per quem et in quo sunt omnia[2]? Unde hoc intelligis, quando nec illa septem, quæ ad dilectionem proximi pertinent qua humanæ vitæ societas continetur, erroris tui detestanda perversitate nosse atque observare permitteris? Inquibus mandatum primum est : « Honora patrem tuum et matrem » tuam[3] : » quod et Paulus commemorat mandatum primum in repromissione[4], eadem atque itidem etiam ipse præcipiens. Tu autem doctrina dæmoniaca didicisti inimicos deputare parentes tuos, quod te per concubitum in carne ligaverint, et hoc modo utique deo tuo immundas compedes imposuerint. Hinc etiam consequens præceptum, quod est : « Non mœchaberis, » ita violatis, ut hoc maxime in conjugio detestemini, quod filii procreantur; ac sic Auditores vestros, dum cavent ne fœminæ quibus miscentur concipiant, etiam uxorum adulteros faciatis. Ducunt enim eas ex lege matrimonii, tabulis proclamantibus, liberorum procreandorum causa : et vestra lege, metuentes ne particulam dei sui sordibus carnis affi-

[1] Exod. xx, 7, et Deut. v, 11. — [2] Rom. xi, 30. — [3] Exod. xx, 12; Deut. v, 16, et Matth. xv, 4. — [4] Ephes. vi, 1.

ciant, ad explendam tantum libidinem fœminis impudica conjunctione miscentur; filios autem inviti suscipiunt, propter quod solum conjugia copulanda sunt. Quomodo ergo non prohibes nubere [1], quod de te tanto ante prædixit Apostolus; quando id conaris auferre de nuptiis, unde sunt nuptiæ? Quo ablato, mariti erunt turpiter amatores, meretrices uxores, thalami fornices, soceri lenones. Ac per hoc etiam illud præceptum, quod est: « Non » occides [2]. » ex ejusdem erroris perversitate non servas. Dum enim times ne dei tui membrum ligetur in carne, non das esurienti panem: hic formidans homicidium falsum, illic perpetrans verum. Itaque si incurras in eum famelicum, qui mori possit, nisi cibum porrigendo subvenias; jam tu homicida teneberis aut lege Dei, si non dederis, aut lege Manichæi, si dederis. Quid cætera Decalogi præcepta, quomodo servabis? An a furto abstineas, ut nescio quis panem, seu quamlibet escam in suis visceribus trucidandam devoret potius, quam tu, si possis, ei subripias, atque ad officinam ventris Electorum tuorum curras, ut furto tuo deus tuus nec in gravius incidat vinculum, et quod inciderat eruatur? Porro si in eodem furto comprehendaris, nonne per ipsum deum tuum, non te abstulisse jurabis? Quid enim tibi facturus est talis deus, cui dicis: Falsum juravi per te, sed pro te, nisi velles, ut exitium tibi inferrem, dum honorem deferrem? Ita et illud mandatum Legis: « Ne falsum testimonium dicas [3], » propter membra dei tui sic contemnes, ut ea non solum testimonio, sed et juramento falso de compedibus liberes. Jam vero quod sequitur: « Non concupisces uxorem proximi » tui [4], » debet apud te impleri: et hoc unum video, quod nulla tui erroris necessitate violare cogaris. Sed si nefas

[1] I Tim. IV, 3. — [2] Exod. XX, 13. — [3] Ibid. 16, et Deut. V, 19. — [4] Exod. XX, 17, et Deut. V, 20.

est conjugem concupiscere alienam, considera quid sit concupiscendum se proponere alienis: et recordare deos tuos formosos et deas formosas, præbentes se ut ardenter concupiscantur, illi a fœminis principibus tenebrarum, et illæ a masculis: quibus excitatis in fruendi libidinem, et in suos amplexus inhianter æstuantibus, eruant ab eis illum deum tuum ubique compeditum, et tanta suorum turpitudine, ut solvi valeat, indigentem. Nam rem proximi non concupiscere. quod est ultimum Decalogi mandatum, unde potes misera? Nonne tibi deus ipse tuus in terra aliena se fabricare mentitur sæcula nova, ubi post falsam victoriam falso triumpho tumescas? Quod cum modo insana vanitate desideras, et eamdem terram gentis tenebrarum summa vicinitate substantiæ tuæ conjungi credis, utique rem proximi concupiscis. Merito tibi est inimicum diptychium, continens tam bona mandata multum errori tuo contraria. Nam illla tria, quæ ad dilectionem Dei pertinent, omnino ignoras, omnino non servas: hæc autem septem, quibus societas humana non læditur, si quando custodis, aut pudore reprimeris, ne inter homines confundaris, aut timore frangeris, ne publicis legibus puniaris; aut malum factum bona aliqua consuetudine horrescis; aut ipsa naturali lege, quam injuste alteri facias, quod tibi ab altero fieri non vis, advertis[1]: error tamen tuus quam te in contrarium ire compellat, et dum sequeris, et dum non sequeris, sentis; cum vel hoc facis quod pati non vis, vel ideo non facis quia pati non vis.

VIII. At ista vera sponsa Christi, cui de diptychio lapideo fronte impudentissima insultas, intelligit quid distet inter litteram et spiritum, quæ duo dicuntur alio modo, Lex et gratia[2]: et non jam in vetustate litteræ,

[1] Tob. IV, 16, et Matth. VII, 12. — [2] 2 Cor. III, 6.

sed in novitate spiritus Deo serviens, non est jam sub lege, sed sub gratia [1]. Neque enim litigiosa cæcatur; sed mitis intendit verbis Apostoli, ut intelligat quid appellet legem, sub qua nos jam non vult esse [2], quia transgressionis gratia posita est, donec veniret semen cui promissum est: « Et quia ideo subintravit, ut abundaret delictum ubi » autem abundavit delictum, superabundavit gratia [3]. » Nec ideo tamen eamdem legem peccatum vocat, quia sine gratia non vivificat; auget enim potius reatum prævaricatione addita: « Ubi enim lex non est, nec prævarica» tio [4]; » et ideo per se ipsam, cum sola littera est sine spiritu, id est, lex sine gratia, tantummodo reos facit: sed proponit sibi quod putare minus intelligentes possent, et aperit quid dicat, cum ait: « Quid ergo dicemus? Lex » peccatum est? Absit: sed peccatum non cognovi nisi per » legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex di» ceret: Non concupisces. Occasione itaque accepta, pec» catum per mandatum fefellit me, et perillud occidit. » Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum et jus» tum et bonum. Quod ergo bonum est, factum est mihi » mors? Absit: sed peccatum ut appareat peccatum, » per bonum mihi operatum est mortem [5]. » Hæc ista, cui tu insultas, intelligit; quia gemens petit, quia humilis quærit, quia mitis pulsat: et sic videtnon reprehendi legem, cum dicitur: « Littera occidit, spiritus autem vivi» ficat [6]: » sicut non reprehenditur scientia, cum dicitur: « Scientia inflat, charitas vero ædificat. » Nam utique ipse dixerat: « Scimus quia omnes scientiam habemus [7]: » et tunc adjungit: « Scientia inflat, charitas vero ædifi» cat. » Ut quid ergo habebat ipse quo inflaretur, nisi quia cum charitate non solum non inflat scientia, sed

[1] Rom. VII, 6. — [2] Galat. III, 19. — [3] Rom. V, 20. — [4] Id. IV, 15. — [5] Id. VII, 7-9. — [6] 2 Cor. III, 6. — [7] 1 Cor. VIII, 1.

etiam firmat? Ita littera cum spiritu, et lex cum gratia, jam non eo modo littera et lex appellatur, sicut per se ipsam cum occidit abundante delicto. Ita enim lex et virtus peccati dicta est, cum auget ejus noxiam delectationem, per severam prohibitionem. Nec tamen etiam sic mala est: sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatum est mortem [1]. Ita multa quibusdam sunt noxia, quamvis non sint mala. Nam et vos cum oculos doletis, etiam contra deum vestrum solem fenestras clauditis. Hæc igitur sponsa Christi, jam mortua legi, id est, peccato, quod legis prohibitione fit abundantius, cum lex sine gratia jubet, non juvat: tali ergo legi mortua ut sit alterius qui ex mortuis resurrexit, discernit ista sine legis injuria, ne sacrilegium committat in ejus auctorem: quod tu facis in eum, quem non intelligis auctorem boni; cum audias Apostolum dicentem: « Itaque lex quidem sancta, » et mandatum sanctum et justum et bonum [2]. » Ecce auctor boni est, qui tibi videtur unus ex principibus tenebrarum. Attende veritatem, ferit tibi oculos, Ecce Paulus apostolus dicit: « Lex quidem sancta, et mandatum » sanctum et justum et bonum. » Ecce cujus auctor est, qui diptychium illud, quod stulta irrides, in magni sacramenti dispensationem præmisit. Eadem quippe Lex, quæ per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est [3], cum accessit litteræ spiritus, ut inciperet impleri justitia legis, quæ non impleta reos etiam prævaricatione faciebat. Neque enim alia lex est sancta et justa et bona, et alia per quam peccatum mortem operatur, cui mori nos oportet, ut simus alterius qui ex mortuis resurrexit: sed eadem ipsa est. Ecce sequere, lege. « Sed » peccatum, inquit, ut appareat peccatum, per bonum » mihi est operatum mortem, ut fiat supra modum pec-

[1] Rom. VII, 13. — [2] Ibid. 12. — [3] Joan. I, 17.

» cator, aut peccatum per mandatum[1]. » Surda, cæca, audi, vide. Per bonum, inquit, mihi operatum est mortem. Ergo lex semper est bona, sive obsit inanibus gratia, sive prosit plenis gratia, semper est bona : sicut sol semper est bonus, quia omnis creatura Dei bona est[2], sive dolentibus oculis noceat, sive sanos mulceat. Proinde quod est oculis sanitas ad videndum solem, hoc est gratia mentibus ad implendam legem. Et sicut oculi sani non solis delectationi moriuntur, sed illis ictibus asperis radiorum, quibus reverberati in densiores tenebras pellebantur : sic anima per charitatem spiritus salva facta, non justitiæ legis mortua dicitur, sed illi reatui et prævaricationi, quam lex per litteram, cum gratia defuit, faciebat. Itaque de illa utrumque dicitur : « Et bona est lex, » si quis ea legitime utatur; et quod sequitur : « Sciens hoc, quia » justo lex non est posita[3]; » quia non opus habet terrente littera quem delectat ipsa justitia.

IX. Hæc sponsa Christi gaudens in spe plenæ salutis suæ, et tibi optat bonam conversionem a fabulis ad veritatem, ne Adoneum quasi adulterum reformidans, cum versutissimo adultero serpente remaneas. Adonaï enim verbum Hebræum est, et interpretatur Dominus, eo modo quo solus Deus dicitur Dominus : sicut Latria, quod verbum Græcum est, et interpretatur servitus, non quæcumque, sed illa qua tantummodo Deo servitur : sicut Amen, interpretatur verum, non ubicumque et quomodocumque, sed mystica religione. Quod si a te quæratur, unde tu quoque habeas; præter Hebræas litteras, vel quæ ex Hebræo sunt, non invenis. Non ergo timet Ecclesia Christi istorum nominum objectionem : intelligit, et amat; nec curat imperitum insultatorem : et quæ nondum intelligit, credit esse talia, qualia non-

[1] Rom. VII, 13. — [2] I Tim. IV, 4. — [3] Id. I, 8. 9.

nulla experta est, quæ nondum intellecta sic erant. Objiciat ei quisque, quod Emmanuel adamaverit : irridet inscitiam illius hominis, amplectitur veritatem hujus nominis. Objiciat quod amaverit Messiam, repellit extinctum adversarium, tenet unctum magistrum. Ita te quoque cupit sanari a vanis erroribus, et ædificari super fundamentum Apostolorum[1] et Prophetarum. Quem dicis Hippocentaurum, nesciens quid loquaris, nec attendis quid tibi tua fabula confecerit, cum ex parte dei tui et ex parte terræ tenebrarum falsum mundum fabricasti in corde tuo. Ita-ne ille non est Hippocentaurus, semiferus et semideus? Vere, quia nec Hippocentaurus dicendus est. Quid autem sit, tu attende, et erubesce et mitesce, ut corruptionem tuam a serpente adultero perhorrescas : cujus astutiam si apud Moysen credendam non putasti, apud Paulum cavere debuisti, qui veram Ecclesiam volens virginem castam exhibere Christo : « Timeo, inquit, ne sicut » serpens Evam fefellit in versutia sua, ita corrumpantur » mentes vestræ a simplicitate et castitate, quæ est in » Christo[2]. » Hoc tu cum audires, usque adeo tamen desipuisti, et venenatis incantationibus ejus amens facta es, ut aliis multis hæresibus aliud atque aliud idem serpens, tibi autem etiam se Christum esse persuaserit. Porro si errant multæ fallaciis ejus variis et multiformibus irretitæ, quæ tamen hanc admonitionem Apostoli veram fatentur : tu quantum adulterata es, quam in longinquo prostituta, quæ ipsum pro Christo habes, a quo Apostolus Christi seductam Evam atque corruptam clamat, ut ab eo virginem sponsam Christi tali admonitione custodiat? Tenebravit cor tuum, qui tecum in phantasmatis lucidorum nemorum volutatur. Quæ sunt, ubi sunt, unde sunt fidelia promissa ejus? O ebria, non a vino!

[1] Ephes. II, 20. — [2] 2 Cor. XI, 3.

X. Nempe conviciata es impudentia sacrilega Deo Prophetarum, quod ipsis Judæis sibi servientibus non exhibuerit quod promisit. Nec sane dixisti quid promiserit, et non exhibuerit, ne ibi convinceceris, aut jam exhibitum quod non intelligis, aut adhuc futurum quod non credis. Tibi quid promissum est et præsentatum, unde tibi fides fieret te accepturam triumphos novorum sæculorum super terram tenebrarum? Si aliquos prophetas protuleris, in quibus legamus cum laude prædictos futuros Manichæos, unde jam tibi aliquid exhibitum putes, hoc ipso quia esse vos videmus; prius probatura es quod non ipse Manichæus tibi prophetas finxerit, qui sibi ut crederes voluit. Neque enim putat turpe mendacium: aut vero potest dubitare falsos prophetas ostendere in pellibus ovinis, qui Christum laudans asseverat falsas cicatrices ostendisse in membris suis. At ego vos plane prædictos lego, non solum a Prophetis aliquanto obscurius, verum et ab Apostolo expressius. Sed videte quemadmodum: « Spiritus, inquit, manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, intendentes spiritibus » seductoribus, et doctrinis dæmoniorum in hypocrisi » mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam » suam, prohibentes nubere, abstinentes a cibis quos » Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione » fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem : quia omnis » creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum quod cum » gratiarum actione percipitur[1]. » Hæc quemadmodum in vobis impleta sint, et luce clarius omnium qui vos noverunt oculos tangit, et supra pro tempore ostendimus.

XI. Ista autem, quam doctrina apostolica virginem castam uni viro exhibens Christo, a fallacia serpentis qua tu corrupta es, monet ut caveat, agnoscit Deum Pro-

[1] 1 Tim. IV, 1-4.

phetarum, Deum verum, Deum suum: hujus ultimæ pollicitationi secura credit, cujus tanta promissa completa jam tenet[1]: nec quisquam dicit, ad præsens tempus ei confictos esse Prophetas, quos in Judæorum codicibus asserit. Quid enim incredibilius promittebatur, quam id quod Abrahæ dictum est: « In Semine tuo benedicentur » omnes gentes[2]? » Et quid certius jam tenemus exhibitum? Illa certe est ultima ejus promissio, quam Propheta breviter ita commemorat: « Beati qui habitant in domo » tua, in sæcula sæculorum laudabunt te[3]. » Finita quippe omni indigentia, et novissima inimica morte destructa[4], perpetua Dei laus erit otiosorum negotium: quo jam nemo accedet, unde jam nemo discedet. Quod alibi Propheta ita commemorat: « Collauda, Jerusalem, Dominum, lauda » Deum tuum Sion, quoniam confirmavit vectes porta- » rum tuarum, benedixit filios tuos in te[5]. » Clausis portis nullus intrabit, nullus exibit. Quod et ipse sponsus in Evangelio dicit, fatuis virginibus, etiam pulsantibus, se non aperturum[6]. Hæc Jerusalem, sancta Ecclesia, sponsa Christi, in Apocalypsi Joannis copiosius uberiusque describitur. Non credat huic propheticæ promissioni virgo casta, si non jam tenet quod ei per eamdem prophetiam hoc tempore futurum promissum est: « Audi, filia, et » vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum » tuum, et domum patris tui; quoniam concupivit rex » speciem tuam, quia ipse est Deus tuus, et adorabunt » eum filiæ Tyri in muneribus: vultum tuum depreca- » buntur divites plebis, omnis gloria ejus filiæ regis in- » trinsecus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus: » afferentur regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur » tibi, in lætitia et exultatione adducentur in templum

[1] 2 Cor. XI, 2. — [2] Gen. XXII, 18. — [3] Psal. LXXXIII, 5. — [4] 1 Cor. XV, 26. — [5] Psal. CXLVII, 1. — [6] Matth. XXV, 12.

» regis : pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues » eos principes super omnem terram : memores erunt nominis tui in omni progenie et generatione : propterea » populi confitebuntur tibi in æternum et in sæculum » sæculi[1]. » Sed tu infelix a serpente corrupta, quando vel cogitare conaris quæ sit pulchritudo filiæ regis intrinsecus? Ipsa est enim castitas mentis, ubi tu vitiata es, ut aperirentur tibi oculi ad amandum et adorandum solem et lunam; ac sic per justum judicium Dei alienareris a ligno vitæ, quod est æterna et interna sapientia; nihilque aliud vocares putaresque veritatem atque sapientiam, nisi lucem istam, quam per male apertos oculos tractam, et in immensum auctam, multipliciterque variatam per imagines fabulosas impudica mente convolveres. Hæ sunt fornicationes tuæ nimis abominandæ. Et tamen patienter cogita eas, et revertere ad me, dicit Veritas. Revertere ad me, et mundaberis, repararberis, si confundaris tibi, et refundaris mihi. Hoc audi hoc dicit vera Veritas, quæ nec fallacibus formis cum tenebrarum gente pugnavit, nec fallaci sanguine te redemit.

[1] Psal. XLIV, 11-18.

LIBER XVI.

I. Faustus dixit : « Quare Moysen non accipitis, cum Christus dicat : « Moyses de me scripsit, et si crederetis » Moysi, crederetis et mihi[1] ? » Ego vero non solum Moysen de Christo scripsisse velim, sed omnes etiam Prophetas Judæorum et gentium. Quid enim hoc nostræ fidei noceret, aut quid non potius prodesset, si congrua et convenientia undique in Deum nostrum testimonia carperemus? Siquidem esset etiam tum liberum nobis, odio manente atque execratione superstitionis eorum, solas ab iisdem de Christo excerpere prophetias : adeo mihi contrarium non potest esse, si et Moyses, quamvis sit alienus a Christo, non nihil tamen videatur scripsisse de Christo. An quisquam hominum non optaverit de spinis omnibus florem legere, de omni herba frugem, de muscis omnibus mel : quamvis nec muscas, nec gramen in cibum, nec spinas in coronæ usurpemus ornatum? An quisquam nollet in omni profundo margaritam nasci, in omnibus terris gemmas, in sylvis omnibus poma? Aut si piscem de mari edere non nocet, aquam bibere nocet, sciuntque homines utilibus sumptis inimica respuere ; nobis liberum non esset, religionis cujusque ritu damnato, si esset inutilis nobis, solas inde de Christo prophetias accipere? Neque hoc prodesset erroribus ad capiendos nosmet ac redigendos in propriam servitutem : quia nec spiritibus immundis, cum iidem Jesum esse Filium Dei exerte indissimulanterque confiterentur[2], profuit, ut minime sint

[1] Joan. v, 46. — [2] Matth. viii, 29.

nobis exosi. Quare si et Moyses secundum hoc testimonium de Christo aliquid scripsit, accipiam : ita tamen ut ipsi hoc minime prosit ad captivandum me in propriam legem, quam nihil videam a paganismo distare. Quapropter nihil omnino est quod arbitreris, si probatum hoc fuerit, me minime gavisurum, spiritum omnem prophetasse de Christo. »

II. « Tibi sane sufficientes referam gratias, si quemadmodum ostendis, quia Christus Moysen de se scripsisse testatus sit, ita etiam illud doceas, quænam sint ea quæ scripsit. Nam ego quidem Scripturas ejus perscrutatus, ut jussum est, nullas ibidem de Christo prophetias inveni, sive quia nullæ sunt, sive quia intelligere ipse non potui. Unde in ingenti positus æstu, ratione cogebar in alterum e duobus, ut aut falsum pronuntiarem capitulum hoc, aut mendacem Jesum. Sed id quidem alienum pietatis erat, Deum existimare mentitum. Rectius ergo visum est, scriptoribus ascribere falsitatem, quam veritatis auctori mendacium. Quippe cum et ipsum dicentem audirem, fures fuisse et latrones omnes qui venerunt ante se [1] : qua sententia primum omnium video feriri Moysen. Ad hæc, et cum majestatem suam loquenti eidem, ubi se mundi lumen appellat, Judæi indignantes reclamarent : « Quia tu de te testificaris, testimonium tuum non est » verum [2] : » non eum video prosecutum, ubi maxime locus exigebat, ut diceret de se prophetasse Moysen ; sed tanquam revera alienus et nullum habens ex eorum patribus testimonium, respondit : « Nempe in Lege vestra » scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est [3]. Ego sum qui testificor de me ; et testificatur » de me qui me misit Pater [4]. » Illud eis commemorans, quod de cœlo dictum omnes audierant : « Hic est Filius

[1] Joan. x, 8. — [2] Id. viii, 13. — [3] Deut. xvii, 6. — [4] Joan. viii, 18.

» meus dilectissimus, credite illi[1]. » Nec non et illud mihi verisimile non videtur, Judæos potuisse tacere, cum Christus diceret de se scripsisse Moysen, quin statim, utpote maligni et astuti, quærerent quidnam illud esset, quod de se a Moyse scriptum putaret, sed et hæc eorum omnifaria taciturnitas non minus Jesum nihil tale dixisse significat. «

III. « Quamvis ergo et hæc non parva videantur ad confirmandam suspicionem falsi de capitulo isto, plus tamen illo teneor, quia omnem, ut dixi, Moyseos scripturam scrutatus, nullas ibi de Christo prophetias inveni. Nunc tamen te compertus melioris intelligentiæ lectorem, consecuturum me aliquid credo, acturumque fateor gratias, si spem profectus ac doctrinæ, quam mihi objurgationis tuæ fiducia promittit, nulla frustreris invidia; sed doceas, si quid est quod me forte legentem præterierit de Deo ac de Domino nostro memoratum in scriptura Moysi. Nec dixeris quæso, ut imperiti solent, hoc ipsum satis esse debere ad fidem, quia Christus dixerit de se scripsisse Moysen. Nolo enim nunc ad me respicias, quem ad credendum professio mea fecit obnoxium, ut non possim non credere ei quem sequor; sed puta nos cum Judæo tractare, puta cum Gentili : cum eis dixerimus, Moyses de Christo scripsit, quæsituri erunt probationes, quid offeremus? Numquidnam dicere poterimus : Christus hoc dixit, cui adhuc illi minime credunt? Nempe opus erit nos ipsis ostendere quid scripserit. »

IV. « Quid ergo ostendimus? An illud quod vos soletis, ubi Deus suus loquitur ad Moysen dicens : « Suscitabo » illis Prophetam de fratribus ipsorum similem tibi[2]? » Sed hoc quidem ad Christum minime spectare, nec Judæum latet, nec nobis sic credere conducibile est : quia

[1] Matth. III, 17. — [2] Deut. XVIII, 15.

non propheta Christus, nec Moysi similis propheta : siquidem ille fuerit homo, hic Deus; ille peccator, hic sanctus; ille ex coïtu natus, hic secundum te ex virgine, secundum me vero nec ex virgine, ille offenso Deo suo occiditur in monte, hic Patri perplacens, patitur propria voluntate. Quomodo ergo ipse erit Propheta similis Moysi[1] ? Nempe statim nos Judæus aut ut imperitos irridebit, aut coarguet ut mendaces. »

V. « An illud offeremus ei, quod perinde soletis inducere : Videbunt vitam suam pendentem, et non credent vitæ suæ[2] ? Cui vos quidem adjicitis, in ligno, nam non habetur. Sed hoc quoque probare quod ad Christum minime pertineat, nihil tam in promptu est. Inter maledictorum enim sæva, quæ prompsit in populum suum, si a lege sua desciscerent, etiam hoc adjecit, futuros eosdem dicens in captivitate hostium suorum, finemque sui meditaturos diebus ac noctibus, ut nec vitæ ipsius suæ fiduciam gererent, quæ sibi esset a victoribus condonata : quia eadem ex incerto penderet pavens ac sollicita semper sub imminentia gladiorum. Ne hoc quidem ergo ad Christum pertinet : quærenda sunt alia. Nam illud quidem vix crediderim de Christo vos dictum, putare, maledictum esse omnem qui pendet in ligno[3] : aut illud aliud, interficiendum esse prophetam sive principem populi, qui eos a Deo suo vellet avertere, aliquodve infringere mandatorum[4]. Quod ego quidem Christum fecisse plane negare non possum. Sed tu contra de ipso hæc esse scripta plane fateri non poteris, ne si hoc sit, quærere rursus incipiamus, etiam in quonam spiritu Moyses prophetaverit, ut aut malediceret Christo, aut eum juberet occidi. Si enim spiritum Dei habuit, hæc de Christo, non dixit : si hæc

[1] Luc. II, 7 : Deut. XXXIV, 5 ; Matth III, 17, et Joan. XVIII, 12. — [2] Deut. XXVIII, 66 — [3] Id. XXI, 23 — [4] Id. XIII, 5.

de Christo dixit, spiritum Dei non habuit. Neque enim divinus spiritus aut malediceret Christo, aut cum juberet interfici. Ut ergo Moysen ab hoc crimine vindicetis, fateamini necesse est, ne hæc quidem eum scripsisse de Christo. Quod si hæc de Christo minime scripsit, aut alia dabitis, aut nulla erunt. Si nulla fuerint, nec Christus potuit asseverare quod nusquam est. Ita si Christus hoc minime asseverarit, capitulum illud falsum esse constiterit. »

VI. « Sed nec illud quidem verisimile est, quod prosequitur : « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi[1]. » Quia dissimilis admodum traditio est et longe altera Moyseos et Christi, ut si eorum alteri Judæi crederent, alteri necessario repugnarent. Nam Moyses quidem præ cæteris ab omni opere abstinendum docet in sabbato[2], causamque inducit religionis hujus hanc esse, quia Deus cum mundum et quæ in eo sunt omnia fabricaret, sex diebus indulserit operi, septima vero cessaverit quod est sabbatum : idcircoque benedixerit, id est, sanctificaverit, tanquam suæ tranquillitatis portum, legemque dederit insuper, ut qui idem solveret, occideretur. Hoc igitur Judæi vehementer credebant, docente Moyse : idcircoque Christo ne aures quidem accommodandas putabant, asseveranti Deum semper operari, nec ullum sibi cessationis statuisse diem, quia sit jugis et infatigabilis virtus; seque adeo idcirco nunquam debere cessare, ne sabbatis quidem : « Pater enim, inquit, meus semper ope-» ratur, et me oportet operari[4] : » Item Moyses carnis peritomen in sacris et Deo amabilibus numerat, jubetque circumcidi masculinum omne, carne præputii ipsorum : esseque hoc docet necessarium signum Testamenti illius,

[1] Joan. v, 46. — [2] Exod. xxxi, 14. — [3] Gen. iv, 23. — [4] Joan. v, 17, et ix, 4.

quod Deus suus disposuerit ad Abraham[1], affirmatque quod virorum quisquis hoc non gestaverit, exterminabitur ille de tribu sua, et hæreditatis, quæ Abrahæ repromissa sit ac semini ejus, non veniet in consortium. Et hoc ergo Judæi valde crediderant, asseverante Moyse : idcircoque fidem Christo habere non poterant infirmanti ea, et insuper asseveranti quod dupliciter gehennæ filius fieret, qui esset circumcisus[2]. Item Moyses carnalium ciborum sollicitam facit discretionem, et inter pisces ac volucres et quadrupedia helluonis in modum disceptator sedet[3]; jubetque alia quidem abliguriri pro mundis, alia vero pro immundis ne contingi quidem : quorum in parte porcum taxat et leporem, et si quid in piscibus caret squama, aut in quadrupedibus ungulam fissam non habet, nec ruminat. Et hæc ergo Judæi fortiter crediderunt, scribente Moyse : idcircoque Christo jam credere non poterant indifferentiam docenti ciborum, et a suis quidem Discipulis omnia penitus removenti ; sæcularibus vero vulgo concedenti omnia quæ possent edi, atque asseveranti quod eos nihil in os intrans pollueret ; quia quæ de ore impudenter procedant, ea sola sint quæ polluant hominem[4]. Hæc atque alia multa Moysi contraria, Jesum dogmatizare, nemo qui nesciat.

VII. « Quæ quia singula percurrere longum est, unum pro multis ostendam, id est, quia christianarum hæresium pars maxima, et quod est in promptu, Catholici nihil eorum servare curant, quæ Moyses scribit. Quod ipsum si non de errore descendit aliquo, sed ex vera illa Christi et Discipulorum ejus traditione, vos omnino fateamini necesse est, contraria invicem sibi Jesum docuisse atque Moysen : idcircoque nec creditum Christum a Judæis,

[1] Gen. XVII, 11. — [2] Matth. XXIII, 15. — [3] Deut. XIV, 3. — [4] Matth. XV, 18, 19.

quia fidem vellent exhibere Moysi. Quorsum ergo falsum non erit, illud Jesum dixisse ad eos : « Si crederetis Moysi, » crederetis et mihi [1]: » cum sit longe manifestum, idcirco magis eos non credidisse Jesu, quia Moysi crederent ; potuisse autem fidem Christo habere, si Moysi credere destitissent ? Tu tamen, ut dixi, ubinam Moyses de Christo aliquid scripserit, quæso nos doceas. »

VIII. « Alias, inquit, : si Christianus es, crede dicenti Christo, quia de se scripsit Moyses [2]. Quod si non credis, Christianus non es. Inepta hæc semper et imbecilla responsio est nihil habentium quod ostendant, quanto igitur melius fecisses, si idem confitereris simpliciter ; et tamen hoc mihi quidem dicere potuisti, quem scias necesse habere, ut credam causa religionis, qua famulor Christo : licet hoc ipsum adhuc quæratur, utrum sit et hoc Christi testimonium, ut credi debeat absolute ; an scriptoris, ut examinari sollicite. Nec si nos non credimus falsis, Christum hinc offendimus, sed falsatores. Tamen utcumque hoc ferri poterit Christianis oppositum : quid autem de illis agemus, quos retuli, Judæo scilicet atque Gentili, quibus dicere non possumus : Si Christianus es, crede ; si non credis, Christianus non es? Quanquam ne Christiano quidem hoc rectissime dixeris, cum Christus Thomam apostolum dubitantem de se aspernatus non sit [3], sed quo animi ejus vulneribus mederetur, corporis sui cicatrices ostendit ; nec dixit : Si discipulus es, crede ; si non credis, discipulus non es. Tu mihi hoc dicas, non de Christo dubitanti, sed de sententia, utrum sit ejus, an subinducta. At, inquis, beatiores appellat, qui non viderunt et crediderunt. Hoc si ideo dictum putas, ut sine ratione et judicio quidque credamus ; esto tu beatior sine sensu, ego mihi contentus ero tum ratione beatus audisse. »

[1] Joan. v, 46. — [2] Ibid. 47. — [3] Id. xx, 27.

IX. Augustinus respondit : Astute quidem paratum te dicis, si quas in libris Moysi de Christo prophetias inveneris, ita percipere, ac si piscem de mari, cum aquam ipsam unde piscis capitur, respuas. Sed quia Moyses omne quod scripsit, de Christo est, id est, ad Christum omnino pertinet, sive quod eum figuris rerum vel gestarum vel dictarum prænuntiet, sive quod ejus gratiam gloriamque commendet : tu qui commentitium fallacemque Christum de Manichæi litteris credidisti, ita Moysi non vis credere, sicut nec piscem vis edere. Verum hoc interest, quod Moysen hostiliter insectaris, piscem autem fallalaciterlaudas Siciter laudas. Sienim piscem de mari edere non nocet, si cur ita eum vos noxium prædicatis , ut si alia esca non occurrat, prius fame consumamini ? quam pisce vescamini ? Quid quod si omnis caro immunda est, ut dicitis, et in omni aqua omnique herba vita illa misera dei vestri retinetur, quæ per vestra alimenta purganda est ; detestabilis superstitio tua et piscem te cogit projicere quem laudasti, et aquam marinam bibere ac spinas edere quas vituperasti. Quod vero etiam dæmonibus Dei famulum comparasti, ut quales illi fuerunt cum Christum confiterentur [1], talis et iste accipiatur si aliquid in ejus libris reperiri potuerit quod prædicet Christum ; ille quidem non dedignatur opprobrium Domini sui. « Si » enim paterfamilias Beelzebub appellatus est, quanto » magis domestici ejus [2] ? » sed vos videte a quibus ista didiceritis, profecto sceleratiores quam illi qui Domino ita conviciati sunt. Illi enim non eum Christum esse credebant, et ideo fallacem putabant : vos autem doctrinam non putatis esse veracem, nisi quæ Christum audet prædicare fallacem.

X. Unde autem tibi videtur legem Moysi nihil a pa-

[1] Matth. VIII, 29. — [2] Id. X, 25.

ganismo distare? An quia templum, sacrificium, altare sacerdotemque commendat? At hæc omnia nomina et in Novo Testamento reperiuntur. «Solvite, inquit, templum » hoc, et in triduo resuscitabo illud[1] : » et, «Cum offers » munus tuum ad altare[2] : » et, «Vade, ostende te sa» cerdoti, et offer pro te sacrificium, quod præcepit » Moyses in testimonium illis[3]. » Quorum autem figuræ fuerint istæ, partim Dominus ipse demonstrat, cum templum corporis sui templo illi comparat; partim apostolica doctrina cognoscimus : «Templum enim Dei sanctum » est, ait Apostolus, quod estis vos[4] : » et, «Obsecro » itaque vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis cor» pora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem[5]: » et cætera hujusmodi. Proinde illa omnia figuræ nostræ fuerunt[6], sicut idem dicit, et sæpe commemorandum est: quia non dæmoniis exhibebantur, sed uni vero Deo, qui fecit cœlum et terram : non tanquam indigenti talibus, sed tempora distinguenti, et jubenti præsentia, per quæ significaret futura. Vos autem, qui ut seducatis et decipiatis idiotas imperfectosque Christianos, paganismum vos fingitis detestari, edite nobis auctoritatem christianorum librorum, in quibus vobis solem ac lunam colere atque adorare præceptum sit. Vester ergo potius error paganismo similis est : quandoquidem nec Christum colitis, sed Christi nomine nescio quid, vobis quod mentiendo finxistis, et deos vel in isto conspicuo cœlo visibiles, vel alios innumerabiles commentitios adoratis. Quibus phantasmatis quasi vanis atque inanibus simulacris, non ædiculas fabricastis, sed corda vestra templa fecistis.

XI. Exigis a me, ut ostendam quænam scripserit de

[1] Joan. II, 19. — [2] Matth. V, 24. — [3] Id. VIII, 4, et Levit. XIV, 2. — [4] I Cor. III, 17. — [5] Rom. XXII, 1. — [6] I Cor. X, 6.

Christo Moyses. Jam quidem superius multa demonstrata sunt, sed quis possit omnia demonstrare? Præsertim, quia si quædam commemorem, paratus videtur iste perversus, vel in alium sensum ea conari pervertere, vel si fuerit evidentia clarioris veritatis oppressus, dicere se illa tanquam de mari salso suavem piscem capere : nec ideo se ad totam Scripturam Moyseos velut ad aquam marinam bibendam cogi oportere. Quapropter sufficere arbitror huic operi, ut ea ipsa, quæ reprehendenda decerpsit de Scriptura legis Hebræorum, ad Christum prædicandum pertinere, si recte intelligantur, ostendam : ex quo satis appareat multo magis cætera, vel statim pronuntiata, vel diligenter ac veraciter perscrutata, christianæ fidei convenire; si ea quæ deridenda atque damnanda objicit inimicus, eis ipsis convincatur christiana veritate damnandus. Quapropter, o plene omni fallacia, cum Dominus in Evangelio dixerit : « Si crederetis Moysi, » crederetis et mihi, de me enim ille scripsit[1] : » nihil est, quod te in ingenti æstu positum fingas, et cogi videaris in alterum e duobus, ut aut falsum pronunties capitulum hoc, aut mendacem Jesum. Sicut enim hoc capitulum verum est, ita et verax est Jesus : « Rectius visum est, inquit, scriptoribus ascribere falsitatem, quam veritatis auctori mendacium. » Ita-ne tu Christum credis veritatis auctorem, quem prædicas carnis, et mortis, et vulnerum, et cicatricum simulatorem? Volo mihi ostendas, unde auctorem veritatis didiceris Christum, si eis qui de illo scripserunt, quorum auctoritas recenti memoria commendata atque firmata in posteros emanavit, audes ascribere falsitatem. Non enim vidisti Christum, aut quemadmodum cum Apostolis, locutus est tecum, aut de cœlo te, sicut Saulum, vocavit[2]. Quid de illo

[1] Joan. v, 46. — [2] Act. ix, 5.

sentire, quid credere possumus, nisi quod Scriptura testatur? Porro si mendax est Evangelium disseminatum et notum omnibus gentibus, et ab initio prædicationis nominis Christi in Ecclesiis omnibus in tanto sanctitatis culmine collocatum; quæ scriptura proferri potest, cui de Christo fides habenda sit? Quid poteris proferre scriptum, quod non ille qui hoc non vult credere, dicat esse confictum, si tanta Evangelii notitia venit in dubium.

XII. Deinde subjungis, ipsum te audisse dicentem: fures fuisse et latrones omnes qui venerunt ante se. Unde illum audisti hoc dicentem, nisi ex Evangelio[1]? At si hoc, quod ita credis ex Evangelio, ut tanquam ex ore Domini audisse te dicas, alius falsum esse contendat, atque hoc dixisse Christum neget; quo ibis? quid facies? Nonne evangelicam auctoritatem quantis potueris viribus prædicabis? Miser, illic scriptum est quod non vis credere, ubi didicisti quod ita credis, ut hoc te ab ipso Christo dicas audisse. Ecce nos utrumque credimus, quia Evangelio sancto credimus, ubi utrumque scriptum est, et de Christo scripsisse Moysen[2], et omnes qui ante Christum venerunt, fures fuisse et latrones[3]. Venisse quippe ita vult intelligi, quia missi non sunt : nam qui missi sunt, sicut Moyses et sancti Prophetæ, non ante ipsum, sed cum ipso venerunt : quia non eum per superbiam præcedere voluerunt, sed eum per ipsos loquentem humiliter portaverunt. Vos autem, qui hæc Domini verba sic intelligitis, secundum vestrum intellectum satis confitemini, nullos vos habere Prophetas, qui venturum Christum prophetaverint : et ideo vobis eum sicut voluistis, finxistis. Nam si aliqui vestri, quibus quidem propterea fides habenda non est, quia non nisi a vobis proferuntur; tamen si aliqui sunt, quos dicere audeatis

[1] Joan. x, 8. — [2] Id. v, 46. — [3] Id. x, 8.

prophetasse Christum falsa carne venturum, falsa morte passurum, falsas cicatrices dubitantibus Discipulis oblaturum[1]; non dico ex hoc ipso quam sint detestandi atque fugiendi, quamque non possint esse veraces, quibus de mendacio Christus placet : ut hoc non dicam, certe ut dicere cœperam, secundum istum intellectum vestrum fures fuerunt et latrones, quoniam ante Christum venerunt, qui eum venturum quoquo modo prædicaverunt. Porro si ille intellectus est verus, ut ipsi ante Christum venisse dicantur, qui cum Christo, id est, cum Verbo Dei venire noluerunt, sed cum eos non miserit Deus, mendacia sua hominibus attulerunt : vos quoque ipsi, quamvis post Christi passionem et resurrectionem in hoc mundo nati fueritis, fures et latrones estis; quia prius quam vos ipse illuminaret, ut veritatem ipsius prædicaretis, ante eum venire voluistis, ut vestram fallaciam jactaretis.

XIII. Illic autem, ubi ei dictum est a Judæis : « Tu » de te testificaris, testimonium tuum non est verum[2] : » non mirum est, non te videre prosecutum eum, ut diceret de se prophetasse Moysen : Non enim habes pium oculum, quo id possis videre. Nam ecce idipsum quod eis respondit : « Nempe in lege vestra scriptum est, quia » duorum hominum testimonium verum est, ego sum qui » testificor de me, et testificatur de me qui me misit Pa- » ter[3] : » quid aliud sonat recte intelligentibus, nisi illum testium numerum in Lege prophetico spiritu consecratum et commendatum, ut etiam sic prænuntiaretur futura revelatio Patris et Filii, quorum Spiritus est in illa inseparabili Trinitate Spiritus sanctus? Ideo scriptum est : « In ore duo- » rum vel trium testium stabit omne verbum[4]. » Alioquin et unus testis plerumque verum dicit, et plures plerum-

[1] Joan. XX, 27. — [2] Id. VIII, 13. — [3] Ibid. 17. — [4] Deut. XVII, 6.

que mentiuntur : potiusque creditum est in exordio fidei gentium uni Apostolo evangelizanti, quam populis errantibus a quibus ipse persecutionem patiebatur. Non igitur frustra quodam modo consecratus est iste numerus testium : et cum hoc Dominus respondit, eo quoque ipso intelligi voluit de se prophetasse Moysen. An forte inde calumniamini, quia non ait : In lege Dei, sed, In lege vestra scriptum est? Ubi usitatam locutionem Scripturarum quis non agnoscat? In lege enim vestra dixit; vobis data : sicut dicit Apostolus Evangelium suum[1], quod se tamen accepisse testatur, non ab homine, sed per revelationem Jesu Christi[2]. An et Christum dicitis negasse se habere Patrem Deum, ubicumque non ait, Pater noster, sed : « Pater » vester? » Jam vero vocem illam, quam commemorasti cœlo delatam : « Hic est Filius meus dilectissimus, cre» dite illi[3] : » Quia vos non audistis, nolite illi credere. Si autem ideo creditis[4], quia eam in Scripturis sanctis invenistis, ibi est et ista cui credere non vultis, de Christo scripsisse Moysen; ibi aliæ multæ, quibus pariter fidem derogatis : nec timetis miseri, ne ita profanus aliquis dicat, istam vocem omnino non sonuisse de cœlo; et sicut vos contra salutem generis humani, quæ omnibus gentibus evangelica auctoritate confertur, etiam in vestram perniciem argumentamini, cum dicitis propterea non esse credendum, quod dixerit Christus de se scripsisse Moysen, quia, « Si hoc ille dixisset, nec Judæi tacere potuissent, quin statim, utpote maligni et astuti quærerent quidnam illud esset, quod de se a Moyse scriptum putaret : » sic et ille vanus et perditus dicat : Si de cœlo vox illa sonuisset, omnes Judæi qui audierant, credidissent. Cur ergo non consideratis, insani, sicut fieri potuit, ut et post illam cœlestem vocem dura Judæorum infide-

[1] 2 Tim. I, 10. — [2] Galat. I, 11, 12. — [3] Matth. III, 17. — [4] Id. XVII, 5.

litas permaneret; ita fieri potuisse, ut cum Christus diceret de se scripsisse Moysen, hoc magis maligna astutia timentes unde convincerentur audire, omnino non quærerent quid de illo scripserit Moyses.

XIV. Sed hanc non solum sacrilegam adversus evangelicam sanctitatem, verumetiam enervem ac debilem esse argumentationem sentit et Faustus; atque intentionem suam in illud potius confert, eoque se plus teneri dicit, quia omnem Moyseos Scripturam scrutatus nullas ibi de Christo prophetias invenit. Cui cito respondeo, quia non intelligit : et si cur non intelligat quisquam quæsierit; respondebo, quia inimico, quia adverso animo legit; quia non ideo scrutatur ut sciat, sed quod nescit, scire se putat. Hæc præsumptio tumidæ arrogantiæ oculum cordis vel claudit, ut omnino non videat; vel distorquet, ut perverse videat, et aliud pro alio probet aut improbet : « Tu me, inquit, doce, quid est quod me forte » legentem præterierit de Deo ac Domino nostro memo» ratum in Scriptura Moysi. » Et hic cito respondeam, Totum te præteriit, quia totum ille de Christo scripsit. Sed quia totum discutere et pertractare non possumus, hoc tibi in isto opere, si potero Domino adjuvante, servabo, quod superius dixi, ut ea ipsa quæ ad reprehendendum eligis, ostendam de Christo esse conscripta. Quin etiam petis : « Ne dixerim, ut imperiti solent, hoc ipsum » satis esse debere ad fidem, quia Christus dixerit de se » scripsisse Moysen. » Quod quidem si dico, non ut imperitus sed ut fidelis dico : non valere autem hoc ad convincendum Gentilem vel Judæum, et ego fateor; sed adversus vos, qui quoquo modo nomine christiano gloriamini, satis esse idoneum ac prævalidum, tu quoque etsi diu tergiversatus, tamen coactus es confiteri dicens : «Nolo enim nunc ad me rspicias, quem ad credendum profes-

sio mea fecit obnoxium, ut non possim non credere ei quem sequor : sed puta nos cum Judæo tractare, puta cum Gentili.» Quibus verbis ostendisti te interim, cum quo mihi nunc res est, quia te ad credendum professio tua fecit obnoxium, satis esse convictum de Christo scripsisse Moysen : quia ipsum Christum hoc dixisse, in Evangelio scriptum est, cujus tam præclaram sanctamque auctoritatem labefactare non audes : quia et cum id ex obliquo audes, difficultatis tuæ pressus angustiis, et cernens quanta ruina te obruat cum tibi dicitur, nullam esse Scripturam cui de factis et dictis Christi flagites esse credendum, si Evangelio tam sancte lateque notissimo credendum esse non putas : et timens ne amisso Christiani nominis pallio nuda vanitas vestra omnibus conspuenda et detestanda remaneat, rursus te saucium colligere conaris, et dicis quod istis Evangelii verbis jam te ad credendum professio tua fecit obnoxium. Sic ergo te interim, cum quo nunc ago, teneo, ferio, perimo, id est, errorem tuum atque fallaciam ; et cogo fateri de Christo scripsisse Moysen : quia hoc Christum dixisse in Evangelio legitur, cui te ad credendum professio tua fecit obnoxium. Cum Judæo vero vel Gentili si mihi necesse fuerit disputare, jam supra ostendi quibus modis pro meis parvulis viribus me agere oportere existimem.

XV. Nec illud nego de Christo esse prædictum, quod tu tanquam facile refellendum elegisti, ubi Deus loquitur ad Moysen, dicens : « Suscitabo illis Prophetam de fra- » tribus ipsorum similem tibi[1]. » Nec me tua lauta et lepida antitheta, quibus luteum sermonem quasi colorare ac pingere voluisti, ullo modo ab hac fidei veritate deterrent. Comparans enim Christum atque Moysen, et cupiens demonstrare dissimiles, ut ob hoc non de Christo

[1] Deut. XVIII, 18.

videatur intelligendum esse quod scriptum est : «Suscitabo » illis Prophetam similem tibi ; » opposuisti tibimet ex adverso multa contraria, quod ille homo, hic Deus ; ille peccator, hic sanctus ; ille ex coïtu natus, hic secundum nos ex virgine, secundum vos vero nec ex virgine ; ille offenso Deo occiditur in monte, hic Patri perplacens patitur propria voluntate. Quasi vero cum simile aliquid dicitur, ex omni parte atque ex omni modo simile intelligatur : quia non ea tantum, quæ unius ejusdemque naturæ sunt, dicuntur inter se esse similia, sicut gemini homines, vel filii parentibus, vel omnes homines omnibus hominibus, in quantum homines sunt, similes utique sunt, quod et in cæteris animalibus intueri facillimum est, vel arboribus, ut olea oleæ, laurus lauro similis dicitur ; verumetiam naturæ disparis sunt et dicuntur multa similia, ut olivæ oleaster, et far tritico. De rebus adhuc proximis et attingentibus loquor : nam quid tam longe distans a Filio Dei, per quem facta sunt omnia[1], quam pecus et lapis? et tamen in Evangelio legitur : « Ecce » Agnus Dei[2] : » et in Apostolo, « Petra autem erat Christus[3] : » quæ nullo modo quisquam recte diceret, si eorum aliquam similitudinem nullo modo ille susciperet. Quid ergo mirum, si non est dedignatus Christus fieri similis ipsi Moysi, qui similis factus est ovi, quam in ejus prænuntiationem per ipsum Moysen præcepit Deus manducari a populo suo, ejusque sanguinem ad tutelam salutis adhiberi, et Pascha appellari, quod nunc in Christo esse completum nemo dissimulare permittitur? Quapropter de Scripturis agnosco dissimilem, de Scripturis mecum agnosce et tu similem : non inde dissimilem unde similem ; sed alia causa illud, alia illud ; dum tamen utrumque demonstrem. Dissimilis homini Christus, quia

[1] Joan. I, 3. — [2] Ibid. 29. — [3] I Cor. X, 4.

Deus; scriptum est enim de illo : « Qui est super omnia » Deus benedictus in sæcula[1]; » et similis homini Christus, quia homo; quia de illo itidem scriptum est : « Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus[2]. » Dissimilis peccatori Christus, quia semper sanctus; et similis peccatori Christus, quia Deus Filium suum misit in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne[3]. Homini ex coïtu natu dissimilis Christus, in quantum ex virgine natus est : sed homini nato similis Christus, in quantum et ipse ex fœmina natus est, cui dictum est : « Quod nascetur ex te sanctum, » vocabitur Filius Dei[4]. Homini propter peccatum suum mortuo dissimilis Christus, in quantum sine peccato et propria potestate mortuus est : sed rursus homini mortuo similis Christus, in quantum et ipse vera morte corporis mortuus est.

XVI. Nec ideo Moysi famulo Dei derogaveris, quia eum peccatorem fuisse, et offenso Deo suo in monte occisum esse dixisti[5]. Noverat enim et ipse in Domino gloriari, ut ab eo salvus fieret : a quo et ille qui dicit. « Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum[6]. » Arguitur enim Moyses voce divina, quod ejus fides ad aquam de petra eliciendam aliquantum titubaverit[7] : quod ei cum peccato Petri potest esse commune[8], qui in mediis fluctibus simili fidei defectu dubitavit. Verum absit ut credamus hinc eum esse alienatum ab æterna societate Sanctorum, qui cum sancto Elia, sicut Evangelium loquitur, meruit clarificato in monte Domino assistere[9]. Nam ut in veteribus legimus libris, etiam post ipsum peccatum, quantum sit apud

[1] Rom. IX, 5. — [2] I Tim. II, 5. — [3] Rom. VIII, 3. — [4] Luc. XIII, 5. — [5] Deut. XIV, 5. — [6] I Tim. I, 15. — [7] Num. XX, 10. — [8] Matth. XIV, 30. — [9] Id. XVII, 5.

Deum meritum ejus apparet. Sed quid causæ fuerit, ut de peccato ejus tali morte vindicando Deus loqueretur; quoniam pollicitus sum ea ipsa demonstrare ad prænuntiandum Christum pertinere, quæ tu reprehendenda delegeris: faciam sicut possum, Domino adjuvante, ut hoc etiam quod in Moysi morte reprehendisti, prophetiam fuisse de Christo recte intelligentibus doceam.

XVII. Sicut enim mos est divinorum in Scripturis sanctis mysteriorum, ut idem homo alias aliam atque aliam pro re aliqua significanda personam gerat; tunc Moyses populi Judæorum sub Lege positi personam gerebat, eumque in prophetica prænuntiatione figurabat. Sicut ergo Moyses petram virga percutiens de Dei virtute dubitavit[1]; ita ille populus, qui sub Lege per Moysen data tenebatur, Christum ligno crucis affigens, eum virtutem Dei esse non credidit. Sed sicut percussa petra manavit aqua sitientibus; sic plaga Dominicæ passionis effecta est vita credentibus. Habemus enim de hac re præclarissimam et fidelissimam vocem Apostoli, cum inde loqueretur, dicentis, « Petra autem erat Christus[2]. » Hanc ergo carnalem de Christi divinitate desperationem in ipsius Christi altitudine Deus mori jubet, cum mortem carnis Moysi in monte imperat fieri[3]. Sicut enim petra Christus, ita et mons Christus: petra humilis fortitudo, mons eminens magnitudo. Quia sicut Apostolus ait, « Petra erat Christus[4]; » ita ipse Dominus: « Non potest » civitas abscondi super montem constituta[5]: » se scilicet montem, fideles autem suos in sui nominis gloria fundatos asserens civitatem. Prudentia carnis vivit, cum tanquam petra percussa Christi humilitas in cruce contemnitur: « Christus enim crucifixus, Judæis scandalum

[1] Num. xx, 11. — [2] 1 Cor. x, 4. — [3] Deut. xxxiv, 5. — [4] 1 Cor. x, 4. — [5] Math. v, 15.

» est, Gentibus autem stultitia[1]. » Et prudentia carnis moritur cum tanquam montis eminentia Christus excelsus agnoscitur : ipsis enim vocatis Judæis et Græcis, Christus Dei virtus et Dei sapientia est. Ascendit itaque Moyses in montem, ut carne mortua vivo spiritu reciperetur : quo Faustus non ascenderat, ut carnales calumnias mente mortua loqueretur. Nonne ipsam petram Petrus per prudentiam carnis percuti exhorruit, cum Domino passionem suam prænuntianti ait : « Absit Domine, non fiet istud, » propitius esto tibi[2]. » Neque enim pepercit huic peccato Dominus, cum ei retulerit : « Redi retro, Satanas, scanda- » lum mihi es : non enim sapis quæ Dei sunt, sed quæ » sunt hominum[3]. » Aut ubi mortua est ista carnalis diffidentia, nisi in Christi glorificatione, tanquam in montis altitudine? Nam utique vivebat, cum eum timide negaret : et utique mortua erat, cum eum libere prædicaret. Hæc vivebat in Saulo, cum scandalum crucis detestans vastabat christianam fidem[4] : et ubi nisi in illo monte mortua erat, cum jam Paulus diceret : « Vivo au- » tem jam non ego, vivit vero in me Christus[5]? »

XVIII. Quid habes igitur, hæretica vanitas, unde te putes posse convincire, non de Christo esse prædictum : « Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorum similem » tibi : » quando ne hinc quidem potes, quod dissimilem ostendis? Aliis enim causis et nos similem ostendimus. An quia propheta dictus est, qui et homo esse dignatus est, et tam multa futura prædixit? Nisi forte aliud est propheta, quam homo ultra humanas conjecturas futura prænuntians? Unde et ipse de se ipso ait : « Non est pro- » pheta sine honore, nisi in patria sua[6]. » Sed de te videro, qui te convictum paulo ante confessus es, cum

[1] I Cor. I, 23. — [2] Matth. XVI, 22. — [3] Ibid. 23. — [4] Act. VIII, 3. — [5] Galat. II, 20. — [6] Matth. XIII, 57.

dixisti, quod te ad credendum Evangelio professio tua fecit obnoxium : Judæus ipse procedat in medium, qui cervicem a jugo Christi male liberam tollit, et ideo sibi adhuc fas putat dicere : Mentitus est Christus vester, nihil de illo scripsit Moyses.

XIX. Dicat mihi quem Prophetam promiserit Deus, cum ait Moysi : « Suscitabo illis Prophetam de fratribus » eorum, sicut te, vel similem tibi[1] ? » Multi enim Prophetæ postea fuerunt, sed utique unum quemdam intelligi voluit. Hic ei, credo, facillime occurret successor ille Moysi, qui populum ex Ægypto liberatum, in terram promissionis induxit. Quem cogitans, me adhuc fortasse ridebit quærentem de quo dictum sit : « Suscitabo illis » Prophetam similem tibi : » cum legam quis in eodem munere populi illius regendi atque ducendi Moysi defuncto successerit. Qui cum me velut imperitum riserit, (talis enim et a Fausto describitur) non desinam hominem adhuc etiam compellare, et a securo risu ad curam respondendi revocare, quærendo atque flagitando, cur eidem ipsi futuro suo successori, in cujus comparatione improbatus est, ut non ipse introduceret populum in terram promissionis, ne videlicet Lex per Moysen non ad salvandum[2], sed ad convincendum peccatorem data, in regnum cœlorum introducere putaretur, sed gratia et veritas per Jesum Christum facta : quæram ergo a Judæo, cur eidem ipsi futuro suo successori Moyses nomen mutaverit. Vocabatur enim Ause, et appellavit eum Jesum[3]. Cur denique tunc appellaverit, quando ex convalle Pharan præmisit ad eamdem terram, quo erat populus ipso duce venturus ? Dixit enim verus ipse Jesus : « Et si iero, et » præparavero vobis locum, iterum veniam, et assumam » vos ad me[4]. » Quæram etiam, utrum non huic figuræ

[1] Deut. xviii, 15. — [2] Joan. i, 17. — [3] Num. xiii, 9. — [4] Joan. xiv, 3.

attestetur Propheta dicens : « Deus ab Africo veniet, et » sanctus de Pharan[1] : » tanquam diceret, ejus nominis veniet Deus sanctus, cujus nominis erat ille; qui venit ab Africo de Pharan, id est, Jesus. Huc accedit quod idem ipsum Dei Verbum intelligitur loqui, ubi promittit eumdem ipsius Moyseos successorem, per quem populus in terram promissionis mitteretur, nomine Angeli eum appellans; sicut etiam homines aliquid nuntiantes in Scriptura divina solent appellari ; et ita dicit : « Ecce » ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut servet » te in via, et inducat te in terram quam juravi tibi : » attende tibi, et obaudi eum, ne non credas illi; nihil » enim subtrahet tibi, nomen enim meum est in eo[2]. » Quid est hoc? Perscrutetur Scripturas illas non jam Manichæus, sed ipse etiam Judæus, et videat utrum de aliquo Angelo Deus dixerit : Nomen meum est in illo, nisi de hoc, quem introductorem in promissionis terram pollicetur. Deinde quærat in hominibus quis Moysi successor introduxerit populum; et inveniet Jesum : non hoc ab initio vitæ suæ, sed nomine mutato appellatum. Qui ergo dixit : Nomen meum est in illo Jesu, ipse est verus Jesus, rector et ductor populi in hæreditatem vitæ æternæ, secundum Testamentum Novum, cujus figura erat Testamentum Vetus. Ita quantum attinet ad propheticum apparatum, nec geri, nec dici aliquid posset insignius, quandoquidem res perducta est usque ad nominis expressionem.

XX. Superest ut Judæus ille, si vult et in abscondito Judæus esse non littera, sed spiritu[3]; si vult reputari verus Israëlita, in quo dolus non est[4], recordetur in figuram illum mortuum Jesum, qui introduxit in terram morientium, et agnoscat in veritate vivum Jesum, quo

[1] Habac. III, 3. — [2] Exod. XXIII, 20. — [3] Rom. II, 29. — [4] Joan. I, 47.

duce intret in terram viventium. Talis enim jam non acerbus resistet tam perspicuæ prophetiæ, sed ex commemoratione Jesu, qui introduxit in illam promissionis terram, mitis effectus, audiet jam ipsum, cujus nomen ille habebat, verius introducentem et dicentem : « Beati » mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram[1]. » Hic jam etiam ille Gentilis, si non nimis lapideum cor haberet, aut si ex illis esset lapidibus, de quibus suscitat Deus filios Abrahæ[2], nonne miraretur in libris antiquis ejusdem gentis, ex qua natus perhiberetur Jesus, tam evidentem de illo conscriptam esse prophetiam, ut etiam nomen ejus exprimeretur : simulque ibi adverteret, non quemlibet hominem prædictum fuisse Jesum ; sed utique Deum, cum in homine illo, qui regendo et introducendo in regnum populo constitutus mutato nomine Jesus appellatus est, suum nomen inesse Deus diceret, eumque Angelum nominaret ; eo ipso quod mutato nomine mittebatur, magnum aliquid divinumque nuntiantem ? Nuntium quippe græce Angelum dici, quis illa lingua vel tenuiter tinctus ignoret ? Quamobrem quilibet Gentilis, si perversus et pervicax esse nollet, non ideo libros illos contemneret, quia essent Hebræi, cujus gentis lege non teneretur ; sed cujuslibet gentis libros ideo magni penderet, quia in eis tanto ante conscripta inveniret, quæ suis jam temporibus impleta cognosceret : ipsumque Christum Jesum non propterea sperneret, quia hebraïcis litteris prænuntiatum videret, sed potius eum, qui litteris quibuslibet, antequam inter homines nasceretur, per tot volumina sæculorum, partim apertioribus testimoniis, partim rerum gestarum et sermonum figuris et sacramentis ita prænuntiari commendarique meruisset, cum ingenti admiratione et devota religione sectandum venerandumque cen-

[1] Matth. v, 4. — [2] Id. iii, 9.

seret. Ita illi ex rerum christianarum jam præsentatis effectibus, librorum prophetia vera probaretur : ex librorum vero prophetia Christus colendus agnosceretur. Vana loqui deputer, si non ita factum est, si non ita fit, si non in eam fidem per universum orbem terrarum eorumdem librorum recitatione concurritur.

XXI. Unde mirabiliter istorum est ridenda vecordia, qui tanquam impossibile a nobis quærunt, quomodo per Judæorum libros fidem christianam velit discere homo Gentilis, cum tanta devotione et tanta celebritate omnes gentes istorum librorum fieri discipulas cernat : eo ipso nimirum fortius atque firmius, quod ex manibus inimicorum tanta de Christo testimonia proferuntur; in quibus ideo Gentes quæ credunt, nihil de illo ad tempus possunt putare confictum, quia in eis libris inveniunt Christum, quibus a tot sæculis serviunt qui crucifixerunt Christum, et quos in tanto apice auctoritatis habent qui quotidie blasphemant Christum : Si enim ab eis proferrentur prophetiæ de Christo qui prædicant Christum, ab eis ipsis confictæ putarentur : nunc vero id exponit qui prædicat, quod recitat qui blasphemat. Ad aliquem namque usum sanctorum ordinatur omnis cæcitas impiorum a summo Deo, qui pro sui regiminis æquitate bene utitur etiam malis, ut qui suo arbitrio injuste vivunt, illius judicio juste disponantur. Ergo ne testimonia prophetiæ Christi nasciturі, mira facturi, indigna passuri, morituri, resurrecturi, ascensuri, per omnes gentes Evangelium vitæ æternæ disseminaturi, illi finxisse crederentur, qui eum populis annuntiarent; magnum aliquid actum est in usum nostrum de infidelitate Judæorum, ut iidem ipsi qui hæc propter se non haberent in cordibus, propter nos haberent in codicibus. Nec inde auctoritas illis libris minuitur, quod à Judæis non intelliguntur ; imo et au-

getur : nam et ipsa eorum cæcitas ibi prædicta est. Unde magis non intelligendo veritatem perhibent testimonium veritati : quia cum eos libros non intelligunt a quibus non intellecturi prædicti sunt, etiam hinc eos veraces ostendunt.

XXII. Hinc est illud, cujus ambiguitate Faustus fallitur : « Videbis vitam tuam pendentem, et non credes » vitæ tuæ[1]. » Quæ verba et aliter posse intelligi, potest aliquis dicere : de Christo autem non posse intelligi, nec Faustus ausus est dicere, nec quisquam prorsus audebit, nisi qui negaverit aut Christum esse vitam, aut a Judæis visum esse pendentem, aut eos illi non credidisse. Cum vero et ipse dicat : « Ego sum vita[2]; » et eum pependisse constet ante oculos non ei credentium Judæorum ; non video cur dubitare debeamus, id etiam de Christo scripsisse illum, de quo Christus ait : « Ille enim de me scripsit[3]. » Proinde si quod scriptum est : « Suscitabo eis » Prophetam de fratribus illorum similem tibi[4], » ostendere conatus est Faustus non posse de Christo intelligi, quia Christus Moysi similis non est, et tamen ex omni parte convictus est; quid opus est in hoc testimonio laborare? Aut certe, sicut dixit Christum similem non esse Moysi, ut illam refelleret prophetiam; sic etiam ut hanc refellat, dicat Christum non esse vitam, vel in conspectu Judæorum non ei credentium non pependisse. Cum autem hoc ille non dixerit, nec hodie quisquam eorum audeat dicere, nihil est cur moremur hanc quoque de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo famuli ejus amplecti prophetiam. At enim inter cætera maledicta et hoc positum est? Num ideo non est prophetia cum et cætera, inter quæ positum est, nihil sint aliud quam prophetiæ? Aut ideo non est de Christo prophetia, quia

[1] Deut. XVIII, 66. — [2] Joan. XIV, 6. — [3] Id. V, 47. — [4] Deut. XVIII, 15.

illa quæ in ea lectione vel præcedentia vel consequentia contexuntur, nihil pertinere videntur ad Christum? Quasi vero quidquam sit pejus inter maledicta, quæ Judæis pro merito superbæ impietatis acciderunt, quam videre vitam suam, id est, Filium Dei pendentem, et non credere vitæ suæ. Maledicta enim, cum ex prophetia dicuntur, non sunt de malo voto imprecantis, sed de præscio spiritu denuntiantis. Nam illa quæ de malo voto sunt, prohibentur, cum dicitur : « Benedicite, et nolite maledi» cere[1]. » Hæc autem sæpe inveniuntur in sermone sanctorum, sicut apostolus Paulus : « Alexander, inquit, » ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi Dominus » secundum opera sua[2]. » Nam illud tanquam stomachatus et indignatus etiam male optasse videtur Apostolus : « Utinam et abscindantur qui vos conturbant[3]. » Quod utique si consideres personam scribentis, magis cum elegantissimo ambiguo bene optasse intelliges. « Sunt » enim spadones, qui se ipsos absciderunt propter reg» num cœlorum[4]. » Quid in his quoque verbis Faustus sapuisset, si pium palatum ad escas Dominicas attulisset. Sic enim sonuit fortasse Judæis, quod dictum est : « Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ » tuæ[5] : » ut inter minas vel dolos hostium suorum vitam suam videntes ex incerto pendere, victuros se esse non crederent. Sed filius Evangelii cum audit : « Ille enim de » me scripsit[6], » in hac ipsa ambiguitate sententiæ videt quid Prophetæ porcis projiciant, quid hominibus innuant : statimque illi occurrit vita hominum Christus pendens, eique non credentes Judæi, ob hoc ipsum quia pendentem vident. Et alius quidem aliquis cito diceret, inter cætera maledicta, quæ in illa lectione ad aliquid

[1] Rom. XII, 14. — [2] 2 Tim. IV, 14. — [3] Galat. V, 12. — [4] Matth. XIX, 23. — [5] Id. XXVIII, 66. — [6] Joan. V, 46.

de Christo intelligendum non pertinent, hoc solum ibi esse de Christo, quod scriptum est, «Videbis vitam tuam » pendentem, et non credes vitæ tuæ.» Neque enim fieri non posset, ut inter diversa maledicta, quæ impio populo prophetice prænuntiabantur, hoc quoque poneretur. Sed ego, et qui mecum aliquanto attentius cogitant Evangelicam illam Dominicamque sententiam, qua non ait: Ille enim et de me scripsit; ut alia quæ ad Christum non pertinent scripsisse crederetur; sed ait: « De me enim » ille scripsit; » ut omnem scripturæ illius intentionem non nisi ad intelligendam Christi gratiam perscrutando consuleremus; etiam cætera in illa lectione maledicta propter Christum prædicta cognoscimus : quod nunc ostendere si velim, nimis longum erit.

XXIII. Unde tantum abest, ut hoc quod Faustus commemoravit, propterea non pertineat ad Christum, quia inter cætera maledicta positum est; ut nec ipsa cætera rectum habeant intellectum, nisi ad Christi gloriam, qua generi humano consulitur, prophetata referantur : quanto magis hoc? Quod etsi talis fuisset Moyses, ut aliud corde intuens, id ore funderet; facilius eum dicerem prophetasse nescientem, quam cum audirem populo Judæorum dictum : « Videbis vitam tuam pendentem, et non credes » vitæ tuæ,» de Christo prophetatum negarem. Neque enim hoc intuebatur animo Caïphas, quod ex verbis ejus intellectum est, cum Christum ut inimicum persequens, ait expedire ut unus homo moreretur, ne periret tota gens[1]. Ubi Evangelista subjecit, hoc eum non a se dixisse, sed cum esset pontifex prophetasse. Sed Moyses non erat Caïphas : quare illud quod populo Hebræo dixit :«Vibebis » vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ,» non solum de Christo dixit, quod etsi nesciens dixisset, de

[1] Joan. XI, 50.

nullo alio dixisse deberet intelligi : verumetiam sciens dixit. Erat enim fidelissimus dispensator prophetici sacramenti, id est, illius sacerdotalis chrismatis, unde Christi nomen agnoscimus : in quo sacramento, quamvis homo pessimus, Caïphas etiam nesciens potuit prophetare. Hoc quippe in eo egit propheticum chrisma, ut prophetaret : hoc autem vita impia, ut nesciens prophetaret. Quo itaque ore dicitur nihil de Christo prophetasse Moyses, a quo illud chrisma cœpit, unde Christi nomen innotuit, et unde Christum etiam persecutor Christi vel nesciens prophetavit.

XXIV. Nam de Maledicto pendentis in ligno, jam quantum satis visum est, supra diximus. Interficiendum autem esse prophetam sive principem populi, qui filios Israël a Deo suo vellet avertere, aliquodve infringere mandatorum, non adversus Christum præcepisse Moysen, et ex his quæ jam multa egimus, satis clarum est, et magis magisque consideranti dicta et facta Domini nostri Jesu Christi, magis magisque clarebit : quia nec a suo Deo voluit quemquam eorum Christus avertere. Deus quippe, quem illis Moyses diligendum colendumque præceperat, ipse est certe Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Jacob [1], quem Dominus Jesus Christus eadem commendatione commemorat, ejusque auctoritate Sadducæorum refellit errorem resurrectionem negantium, ubi ait : « De resurrectione autem mortuorum non legistis » quid Deus locutus sit de rubo ad Moysen : Ego sum » Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Jacob? non est » Deus mortuorum, sed vivorum. Omnes enim illi vivunt [2]. » Opportune itaque eadem voce nunc convincuntur Manichæi, qua tunc convicti sunt Sadducæi : nam et ipsam resurrectionem alio quidem modo, sed tamen etiam isti

[1] Exod. III, 5. — [2] Matth. XXII, 31.

negant. Item cum fidem Centurionis laudans diceret : « Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israël[1]. » adjecit et ait : « Dico autem vobis, quoniam multi ab » Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abra» ham et Isaac et Jacob in regno cœlorum ; filii autem » regni ibunt in tenebras exteriores[2]. » Si ergo, quod negare Faustus non potest, non commendavit Moyses populo Israël Deum, nisi Deum Abraham et Isaac et Jacob, cumque ipsum Christus ex his et aliis testimoniis sine dubitatione commendat ; non est conatus illum populum avertere a Deo suo : sed ideo minatus est eos ituros in tenebras exteriores, quod aversos videret a Deo suo, in cujus regno Gentes vocatas ex toto orbe terrarum, recubituras dicit cum Abraham et Isaac et Jacob : non ob aliud, quam quod fidem tenuissent Dei Abraham et Isaac et Jacob. Unde et Apostolus dicit : « Providens autem » Scriptura, quia ex fide justificat Gentes Deus, prænun» tiavit Abrahæ dicens : In semine tuo benedicentur » omnes gentes[3], » ut illi scilicet in semine Abrahæ benedicerentur, qui Abrahæ fidem imitarentur. Non igitur Christus Israëlitas a Deo suo volebat avertere, sed eos potius quod ab illo averterentur arguebat. Mandatorum autem aliquod eorum quæ per Moysen data sunt, infregisse Dominum qui arbitratur, non mirum si hoc putat quod Judæi : sed ideo errat, quia in hoc erraverunt et Judæi. Ubi autem Faustus commemorat ipsum mandatum, quod Dominum infregisse vult credi, ibi opus est ut ostendamus quomodo fallatur, sicut jam supra, ubi oportebat, ostendimus. Nunc illud dico, quia si aliquod illorum mandatorum Dominus infregisset, non etiam de hoc ipso Judæos arguisset : quibus calumniantibus quod Discipuli ejus illotis manibus manducarent, et ob hoc exce-

[1] Matth. VIII, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Galat. III, 8.

derent, non mandatum Dei, sed traditiones seniorum, ait illis : « Ut quid et vos transgredimini mandatum Dei, » ut traditiones vestras statuatis[1]? » Ipsumque Dei mandatum commemorat, quod per Moysen mandatum esse novimus. Secutus quippe ait : « Deus enim dixit : Honora » patrem et matrem : et, Qui maledixerit patri aut matri, » morte morietur. Vos autem dicitis : Quicumque dixerit » patri vel matri, munus quod est ex me, proderit, non » honorabit patrem suum : et irritum fecistis verbum Dei » propter vestram traditionem[2]. » Qua in re videte quam multa nos doceat, et Judæos a Deo suo se non avertere; et ejus mandata non tantum se non infringere, verumetiam illos a quibus infringerentur, arguere; et non nisi Deum per Moysen ista mandasse.

XXV. Quamobrem quoniam nos credimus omnia quæ scripsit Moyses, ad Christi commendationem pertinere, quod isto opere quia demonstrare non possumus, polliciti sumus in iis hoc ostendere, quæ Faustus de sua Scriptura refellenda vel vituperanda delegerit; recte a nobis debitum exigitur, ut hoc etiam quod præcepit Moyses interficiendum esse prophetam sive principem, qui eos a Deo suo vellet avertere, aliquodve infringere mandatorum, ostendamus ad custodiendam fidem, quæ in Ecclesia Christi discitur, pertinere. Videbat quippe ille spiritu prophetico et Deo sibi loquente, multos exurrecturos hæreticos diversorum errorum magistros adversum doctrinam Christi, qui non eum Christum prædicarent qui verus est Christus. Ille enim verus est, qui per prophetias, per eumdem Moysen cæterosque sanctos ejus gentis editas, prænuntiatus est. Quisquis itaque alium docere vellet, ipsum interficiendum Moyses præcipiebat. Quid autem nunc aliud agit lingua catholica, nisi ut spiritali

[1] Math. xv, 3. — [2] Ibid. 4.

gladio utriusque Testamenti acie bis acuto interficiantur omnes, qui nos a Deo nostro volunt avertere, aliquodve infringere mandatorum? Inter quos præcipue cadit ipse Manichæus, cum ejus error asserta Legis et Prophetarum veritate perimitur, volentis nos avertere a Deo nostro, Deo Abraham et Isaac et Jacob, quem Christus commendat; et volentis infringere mandata Legis, in quorum etiam figuris Christum prophetatum esse cognoscimus.

XXVI. Jamvero illam complexionem utrum obtusissimam an fraudulentissimam dicam, nescio; erat enim Fausto ingenium: unde magis arbitror eam nebulam injicere voluisse minus attento lectori, quam non vidisse quod dicam; ait enim: « Quod si hæc de Christo minime scripsit, aut alia dabitis, aut nulla erunt. » Hæc propositio vera est: sed consequens erat, ut ostenderet et hæc de Christo minime scripta esse, et alia dari non posse. Nihil autem horem fecit: quia et hæc nos ostendimus, quomodo de Christo accipi possint; et superius alia multa dedimus, quæ nisi de Christo intellectum habere non possint. Non est ergo cur concludas, Fauste, nulla esse a Moyse scripta de Christo. Attende enim quid dicas: « Quod si hæc, inquis, minime de Christo scripsit, aut alia dabitis, aut nulla erunt. » Verum dicis. Proinde, quia et hæc de Christo, vel propter Christum scripta docuimus, et alia multa dedimus, argumentatio tua potius nulla erit. Et hæc quidem quæ commemorasti, quamvis non obtinueris, saltem conatus es ostendere non esse scripta de Christo. Quod autem subdidisti: « Aut alia dabitis, aut nulla erunt: » prius demonstrare debuisti, alia nos dare non posse, ut securus inferres, nulla esse. Nunc vero tanquam libellus tuus surdos auditores vel cæcos lectores esset habiturus, ut nullus adverteret quid

prætermiseris, cucurristi dicere : « Si nulla fuerint, nec Christus potuit asseverare quod nusquam est : ita si Christus hoc minime asseveraverit, capitulum hoc falsum esse constiterit. » O hominem se cogitantem dictorem, et alium non cogitantem contradictorem. Ubi est acumen tuum? An in mala causa non posses aliter? Sed mala causa te vana loqui coëgit : malam vero habere causam nemo te cogit. Quid si enim alia dabimus? Certe utique non erunt nulla, quia erunt aliqua. Et si erunt aliqua, potuit Christus hoc asseverare quod est. Ita si Christus hoc asseverare potuit, capitulum illud Evangelicum falsum esse non constat. Redi ergo ad propositionem tuam, qua dixisti : « Aut alia dabitis, aut nulla erunt : » et vide non te ostendisse nulla nos alia daturos. Vide etiam quam multa alia jam supra dederimus, et quid hinc conficiatur adverte, scilicet non esse falsum, quod in Evangelium Christum dixisse legimus : « Si crederetis Moysi, crede» retis et mihi ; de me enim ille scripsit[1]. » Et Evangelii quidem tam eminens est auctoritas et tam fundata veritas, ut etiam si nos propter tarditatem intelligentiæ nostræ nulla inveniremus a Moyse scripta de Christo, non solum esse aliqua, sed ad Christum omnia pertinere quæ scripsit. quia non ait : Et de me scripsit; sed : « De me ille » scripsit; » credere deberemus. Nunc autem etsi de isto Evangelii capitulo, quod absit, dubitandum esset, compertis tam multis in Scriptura Moysi de Christo testimoniis, omnis illa dubitatio tolleretur : et quia de capitulo Evangelii dubitandum non est, etiam si illa comperta non essent, esse tamen credi oporteret.

XXVII. Nam illud quod adjungis : « Dissimilem fuisse traditionem Christi atque Moyseos, et ideo non fuisse verisimile, ut si crederent Moysi, crederent et Christo ;

[1] Joan. v, 46.

imo illud potius esse consequens, ut si alteri Judæi crederent, alteri necessario repugnarent : » non utique diceres, si considerationis oculum paululum attolleres, orbemque terrarum sine contentionis cæcitate conspiceres in hominibus doctis atque indoctis, Græcis et Barbaris, sapientibus et insipientibus, quibus se debitorem dicebat Apostolus, et Moysi et Christo simul credentem[1]. Si ergo non erat verisimile, ut Judæi Moysi et Christo pariter crederent; multo minus verisimile est, ut orbis terrarum Moysi et Christo pariter credat. Cum vero videamus omnes gentes utrique credere, et illius prophetiam cum Evangelio hujus convenientem fide robustissima et celeberrima retinere, non ad aliquid impossibile gens una vocabatur, cum ei diceretur : « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi[2]; » potiusque est miranda et vehementius arguenda duritia Judæorum, qui hoc non fecerunt, quod totum mundum fecisse conspicimus.

XXVIII. Nam quidquid dicis de sabbato, et de circumcisione carnis, et de differentia ciborum, aliam fuisse traditionem Moysi aliud per Christum didicisse Christianos; jam supra ostendimus, quia sicut dicit Apostolus : « Hæc omnia figuræ nostræ fuerunt[3]. » Non ergo diversa doctrina est, sed diversum tempus. Aliud enim erat, quo hæc oportebat per figuratas prophetias prænuntiari et aliud est, quo hæc jam oportet per manifestam veritatem redditamque adimpleri. Sed quid mirum, si Judæi carnaliter intelligentes sabbatum, Christo, qui jam hoc spiritaliter insinuabat, repugnaverunt? Tu Apostolo responde, si potes, qui vacationem ipsius diei umbram futuri esse testatur[4]. Sed si illi restiterunt Christo, non intelligentes verum sabbatum, vos ei nolite resistere, et intelligite veram innocentiam. Nam eo ipso loco, ubi præ-

[1] Rom. I, 14. — [2] Joan. V, 46. — [3] I Cor. X, 1. — [4] Coloss. II, 17.

cipue destructor sabbati putatur Jesus, cum Discipuli ejus per segetem transeuntes et esurientes vellerent spicas et ederent, innocentes eos dixit, respondens Judæis : « Si sciretis quid sit : Misericordiam volo quam sacrificium[1], nunquam condemnassetis innocentes[2]. » Magis enim esurientium misereri debuerunt, quia hoc illi coacti fame fecerunt. A vobis autem quisquis vulserit spicas, non ex traditione Christi, qui hanc innocentiam vocat, sed ex traditione Manichæi homicida deputatur. An forte misericordiam eisdem spicis exhibuerunt Apostoli, ut inde membra Dei manducando purgarent, sicut vestra fabula est? Vos ergo crudeles, qui hoc non facitis. Sed videlicet novit Faustus destruere sabbatum, quia scit virtutem Dei semper atque infatigabiliter operari. Illi hoc dicant, qui intelligunt Deum sine temporali voluntate universa tempora facientem. Hoc ad vos multum est, qui dei vestri requiem rebellatione gentis tenebrarum perhibetis excussam, et hostium repentino impetu perturbatam. An ex æterno prævidens hoc futurum, nunquam habuit requiem, quia nunquam securus fuit, qui se cogitabat tam grave bellum cum tanta membrorum suorum labe damnoque gesturum?

XXIX. Cæterum illud sabbatum, quod imperite atque impie deridetis, nisi et ipsum inter prophetias quæ de Christo scriptæ sunt, haberet intellectum, non ei Christus sic attestaretur : qui cum propria voluntate, sicut ipse in ejus laude posuisti, pateretur, ideoque tempora passionis et resurrectionis suæ haberet in potestate, id egit, ut caro ejus in sepultura sabbato requiesceret ab omnibus operibus suis, ut tertio die resurgens, quem Dominicum dicimus, qui post sabbatum numeratur octavus,

[1] Lovan. habent, *Misericordiam malo*. editi vero alii et mss. *Misericordiam volo quam sacrificium*, juxta græc. Osee, VI, 6. — [2] Matth. XII, 7.

etiam circumcisionem octavi diei ad se prophetandum pertinere declararet. Quid enim significat circumcisio carnis? quid nisi expolationem mortalitatis, quam de carnali generatione portamus? Propter hoc dicit Apostolus : « Exuens se carnem, principatus et potestates exemplavit, » fiducialiter triumphans eos in semetipso[1]. » Quod enim dicit exuisse se carnem, eo loco carnem mortalitatem Carnis intelligimus, secundum quam proprie corpus hoc caro nominatur. Quæ mortalitas proprie caro appellata est, quia in illa resurrectionis immortalitate non erit : propterea scriptum est : « Caro et sanguis regnum Dei non » possidebunt[2]. » De quibus verbis soletis calumniari fidei nostræ, qua credimus hujus corporis futuram resurrectionem, quæ in ipso Domino jam præcessit, dissimulantes ea quæ sequuntur, in quibus aperte Apostolus quid dicat exponit. Volens enim ostendere quid eo loco dixerit carnem, continuo subjecit : « Neque corruptio in» corruptionem possidebit. » Hoc enim corpus, quod propter mortalitatem proprie caro nominatur, mutari dicit in resurrectione, ut jam non sit corruptibile atque mortale. Quod ne putetur nostra suspicione dici, ipsa ejus quæ sequuntur verba consulite. « Ecce, inquit, mysterium » dico, omnes quidem resurgemus, non tamen omnes im» mutabimur : in atomo, in ictu oculi, in novissima tuba ; » canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos » immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere » incorruptionem, et mortale hoc induere immortalita» tem[3]. » Ut ergo induatur immortalitate, exuitur mortalitate : hoc est circumcisionis mysterium quæ octavo die fieri jussa est, et octavo die : [4], id est, Dominico post sabbatum jam in veritate a Domino impleta. Unde dicitur :

[1] Coloss. II, 15. — [2] I Cor. XV, 50. — [3] Ibid. 51. — [4] Gen. XVII, 12.

« Exuens se carnem, principatus et potestates exemplavit[1]. » Per hanc enim mortalitatem nobis invidæ diabolicæ potestates dominabantur : quas exemplasse dictus est ; quia in se ipso capite nostro præbuit exemplum, quod in toto ejus corpore, id est, Ecclesia ex diaboli potestate liberanda, in ultima resurrectione complebitur : hæc est fides nostra. Et quoniam, sicut testimonium propheticum Paulus commemorat : « Justus ex fide vivit[2], » hæc est justificatio nostra. Mortuum quippe Christum et Pagani credunt : resurrexisse autem Christum, propria fides est Christianorum. « Si enim confitearis, ait Apostolus, » in ore tuo quia Dominus est Jesus, et credideris in » corde tuo quia Deus illum suscitavit a mortuis, salvus » eris[3]. » Quia ergo ex ista resurrectionis fide justificamur, ideo et illud de Christo apostolicum est, quia mortuus est propter delicta nostra[4], et resurrexit propter justificationem nostram[5]. Et quia ista resurrectio, quæ credita nos justificat, illa octavæ diei circumcisione figurata est ; propterea de ipso Abraham, cui primum tradita est, dicit Apostolus : « Et signum accepit circumcisionis signa» culum justitiæ fidei. » Ergo et istam circumcisionem inter alias figuras propheticas de Christo scripsit Moyses, de quo ipse dicit : « De me enim ille scripsit[6]. » Quod autem dicit Dominus : « Væ vobis, Scribæ et Pharisæi » hypocritæ, qui circumitis mare et aridam, facere unum » proselytum, et cum feceritis eum, facitis eum filium ge» hennæ duplo quam vos estis[7] : » non quia circumciditur, dixit, sed quod eorum mores imitatur, a quibus imitandis cohibet suos, dicens : « Super cathedram Moysi » sedent Scribæ et Pharisæi : quæ dicunt, facite : quæ » autem faciunt, facere nolite : dicunt enim, et non fa-

[1] Coloss. II, 15. — [2] Rom. I, 17, et Habac. III, 3. — [3] Rom. X, 9. — [4] Id. IV, 25. — [5] Id. IV, 25. — [6] Joan. V, 46. — [7] Matth. XXIII, 15.

» ciunt [1]. » In quibus Dominicis verbis utrumque debetis advertere, et quantus honor delatus sit doctrinæ Moysi, in cujus cathedra etiam mali sedentes, bona docere cogebantur; et unde fieret proselytus filius gehennæ, non scilicet a Pharisæis verba legis audiendo, sed eorum facta sectando. Hoc ergo dici posset tunc proselyto circumciso, quod Paulus dicit : « Circumcisio quidem prodest, si le-» gem custodias [2]. » Quia vero ille in non custodienda lege Pharisæos imitabatur, fiebat filius gehennæ : propterea, quantum arbitror, duplo quam illi, quia hoc negligebat implere quod propria voluntate susceperat, non ex Judæis natus, sed sponte Judæus factus.

XXX. Quid autem dicere voluisti, sine respectu injuriose : « Quod Moyses helluonis in modum disceptator sedet, jubetque alia quidem abliguriri pro mundis, alia vero pro immundis ne contingi quidem? » Cum ad helluonem hoc magis pertineat, ut nulla discernat; aut si discernit, suaviora eligat. An hoc ideo dicis, ut imperitis continentia tua velut ab ineunte ætate miranda videatur, quasi nescientis, vel jam obliti, quanto jucundius sapiat porcina, quam vervecina? sed quia et ista Moyses figuris propheticis de Christo scripsit, in animalium carnibus significans homines, vel incorporandos Christi corpori, quod est Ecclesia; vel respuendos; vos quoque inter immunda figuravit, qui propterea fidei catholicæ non convenitis, quia nec ruminatis verbum sapientiæ, et duo Testamenta Vetus et Novum non concorditer distinguentes tanquam geminam ungulam non habetis. Quis autem ferat te quoque Adimanti vestri fallaciam non puduisse sectari?

XXXI. Dicis enim et tu « Christum sic docuisse ciborum indifferentiam, ut a suis quidem Discipulis omnes

[1] Matth. XXIII, 15. — [2] Rom. II, 25

carnes penitus removeret, sæcularibus vero vulgo concederet omnia quæ possent edi, atque asseveraret quod eos nihil in os intrans pollueret[1], quia quæ de ore impudenter procedunt, ea sola sunt quæ polluant hominem. » Hæc verba tua sunt, tanto impudentiore, quanto apertiore mendacio deprompta et expressa. Primo quia secundum Christi sententiam, si ea sola polluunt hominem, quæ mala ex ore procedunt, cur et Discipulos Christi non ea sola polluerunt, ut non eos tanquam ab immundis carnibus esset necesse prohiberi? An sæculares homines non polluuntur his quæ in os intrant, sed his quæ ex ore exeunt? Ergo munitiores sunt adversus immunditiam quam sancti, si sanctos et ea quæ intrant, et ea quæ exeunt possunt inquinare. Vellem autem isti mihi dicerent, quid manducabat et bibebat Christus, qui in comparatione Joannis non manducantis neque bibentis, se dixit manducantem et bibentem? Cum enim argueret perversitatem hominum, utrobique calumnias inquirentium : « Venit enim, inquit, » Joannes, non manducans, neque bibens, et dicunt : » Dæmonium habet. Venit Filius hominis, manducans » et bibens et dicunt : Ecce homo vorax et vinarius, » amicus publicanorum et peccatorum[2]. » Et Joannis quidem escam et potum novimus : non enim dictum est, quod omnino non biberet; sed quod vinum et siceram non biberet[3] : bibebat ergo aquam. Cibus autem ejus non omnino nullus erat, sed locustæ et mel sylvestre[4]. Unde ergo dictus est, non manducans neque bibens, nisi quia illo victu quo Judæi utebantur, ille non utebatur? Hoc ergo Dominus nisi uteretur, non in ejus comparatione manducans bibensque diceretur. An forte ideo quia pane et oleribus Dominus vescebatur, quibus Joannes non vescebatur? Mirum, si non manducans dicitur qui locustas

[1] Matth. xv, 11. — [2] Id. xi, 18. — [3] Luc. i, 25. — [4] Matth. iii, 4.

et mel comedit; et manducans dicitur, qui pane atque olere contentus est. Sed de cibis suspicamini quidquid vultis; certe bibens et vinarius non diceretur, nisi vinum biberet : cur ergo et hoc vos immundum putatis? Neque enim hæc propter continentiam disciplinamque domandi corporis tangere prohibetis, sed quod immunda sint : nam ea sordes et fel gentis tenebrarum esse perhibetis, contra Apostolum dicentem : « Omnia munda mundis[1]. » Ecce qui audent dicere Christum indifferentiæ ciborum magistrum, discipulos tamen suos ab iis prohibuisse, quæ immunda ipsi putant. Ostendite ubi ista a Discipulis suis removerit, fallaces, improbi : verumtamen Dei vindicis providentia ita cæcati, ut etiam commoneatis nos unde convincamini. Nam vim patior ab animo meo, nisi totum ipsum Evangelii capitulum, quod iste adversum Moysen opponere voluit, inspiciendum inseruero : ut ibi videamus quam falsum sit, quod prior Adimantus, et modo Faustus dixit, Dominum Jesum a Discipulis suis carnes vescendas removisse, easque vulgo sæcularibus concessisse[2]. Nempe cum respondisset calumniantibus, quod non lotis manibus manducarent, ita sequitur Evangelium : « Et convocatis turbis, ait illis : Audite et intelligite. Non » quod intrat in os communicat hominem : sed quod pro» cedit de ore, communicat hominem. Tunc accedentes » Discipuli, dixerunt ad eum : Scis quod Pharisæi audito » hoc verbo scandalizati sunt[3]? » Hic certe a Discipulis compellatus, debuit eos, sicuti isti volunt, proprie docere ab omnibus carnibus abstinendum, ut illud quod supra dixit : « Non quod intrat in os, communicat hominem, » sed quod procedit de ore, » turbis dixisse videretur. Sequatur ergo Evangelista, et dicat quid jam non turbis,

[1] Tit. I, 15. — [2] Supra lib. contra Adimantum cap. 15. — [3] Matth. XV, 11.

sed Discipulis responderit Dominus: « At ille respondens » ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus » cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt duces cæ» corum. Cæcus autem si cæcum ducat, ambo in foveam » cadunt. » Hoc utique ideo, quia traditiones suas volentes statuere, mandata Dei non intelligebant. Sed nondum quæsierant Discipuli a Magistro, quomodo ipsi quod turbis dixerat, accipere deberent : Ecce et hoc fit; nam contexit Evangelista, et dicit : « Respondens autem Pe» trus, ait illi : Narra nobis parabolam istam. » Hinc intelligimus Petrum putasse, non proprie, nec aperte Dominum locutum fuisse cum diceret: « Non quod intrat in os com» municat hominem, sed quod procedit de ore : » sed ut solet obscuritate parabolæ aliquid significare voluisse. Videamus ergo utrum jam secretius Discipulis interrogantibus hoc dicat, quod Manichæi volunt, immundas esse omnes carnes, nec eos aliquid earum debere contingere. Quid quod exprobrat, quod apertam suam locutionem nondum intellexerint, et proprie dictum parabolam putent? Sic enim sequitur: « At ille dixit : Adhuc et vos insipientes » estis, et non intelligitis, quia omne quod in os intrat, » in ventrem vadit, et in latrinam emittitur : quæ autem » procedunt ex ore, de corde exeunt, et illa communicant » hominem? Nam de corde exeunt cogitationes malæ, ho» micidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, » blasphemiæ; hæc sunt quæ communicant hominem : » non lotis autem manibus manducare, non communicat » hominem. »

XXXII. Certe jam manifestata fallacia convicta discedit : certe jam clarum est, non aliud hac de re turbas, aliud secreto Discipulos Dominum docuisse: certe sine dubitatione perspicitur Manichæos potius esse mendaces atque fallaces, non Moysen, non Christum, non Testa-

menti utriusque doctrinam ibi figuratam, hic revelatam; ibi prophetatam, hic præsentatam. Quomodo ergo nihil eorum Catholicos servare putant, quæ Moyses scripsit; cum omnia prorsus observent: non jam in figuris, sed in eis rebus, quas illæ figuræ significando prænuntiarunt? Neque enim, si aliud tempus esset scribendi, aliud legendi, recte diceremus Scripturam illam non observare lectorem, quia et ipse characteres illos non faceret: cum illi fuissent figuræ sonorum, ille autem jam sonos ipsos exprometet, illarum tamen figurarum non formatione occupatus, sed inspectione commonitus. Ideo autem Judæi Christo non credebant, quia nec illa quæ Moyses non figurate, sed aperte præceperat, observabant. Unde illis dicit: « Decimatis mentham et cyminum, et relinquitis graviora » Legis, misericordiam et judicium, liquantes culicem, » camelum autem glutientes: hæc oportebat facere, illa » autem non omittere [1]. » Unde est et illud, quod traditionibus suis docebant quomodo infirmaretur præceptum Dei, quo deferri honorem parentibus jusserat [2], propter quam superbiam et iniquitatem excæcari meruerunt, ut cætera non intelligerent: quia ea quæ intelligebant, impie contemnebant.

XXXIII. Vides-ne quam tibi non dicam: Si Christianus es, crede dicenti Christo, quia de se scripsit Moyses [3]; quod si non credis, Christianus non es? Ipse quippe videris quid de te sentias, qui te ut Gentilem vel Judæum doceri de Christo expetis: ego tamen neque hoc defugi, et omnes tibi aditus erroris quantum potui clausi. Nec illud sivi patere præcipitium, qua vos cæci mittitis, dicentes falsa esse in Evangelio, sicubi vestra hæresis exitum non invenerit: ut vobis nihil remaneat, quo redire possitis, unde Christo credatis, ubi vobis hæc vox pes-

[1] Matth. XXIII, 23. — [2] Id. XV, 6. — [3] Joan. V, 7.

tilentiæ non possit opponi. Quinetiam sic te doceri cupis, ut Christianum Thomam [1], quem Christus « De se dubitantem non est aspernatus, sed quo animi ejus vulneribus mederetur, corporis sui cicatrices ostendit. » Hæc verba tua sunt. Bene quod sic te doceri exigis. Quam enim verebar, ne hoc quoque in Evangelio falsum esse contenderes. Crede ergo cicatricibus Christi : quia si cicatrices illæ veræ erant, vera etiam illa vulnera fuerant; nec vera vulnera, nisi vera caro habere potuisset : hoc verum totum vestrum evertit errorem. Porro si Christus falsas cicatrices dubitanti Discipulo demonstravit, et ipsum fallacem dicis ita docentem, et te falli cupis ita dicentem. Sed quia falli nemo est qui velit, fallere autem multi volunt, magis te velle intelligo quasi exemplo Christi fallaciter docere, quam exemplo Thomæ fallaciter discere. Proinde si credis quod falsis cicatricibus Christus fefellerit dubitantem, te quis velit credere docentem, ac non potius cavere fallentem? At si ille Discipulus veras cicatrices tetigit Christi, veram confiteri cogeris et carnem Christi. Ita Manichæus non permanebis, si sic credas ut Thomas : infidelis autem remanebis, si nec sic credis ut Thomas.

[1] Joan. x, 27.

LIBER XVII.

I. Faustus dixit : « Cur Legem non accipitis et Prophetas, cum Christus eos non se venisse solvere dixerit, sed adimplere? Quis hoc testatur dixisse Jesum? Matthæus. Ubi dixisse? In monte. Quibus præsentibus? Petro, Andrea, Jacobo et Joanne, quatuor his tantum [1] : cæteros enim necdum elegerat, nec ipsum Matthæum. Ex his ergo quatuor unus, id est, Joannes, Evangelium scripsit? Ita. Alicubi hoc ipse commemorat? Nusquam. Quomodo ergo quod Joannes non testatur qui fuit in monte, Matthæus hoc scripsit qui longo intervallo, postquam Jesus de monte descendit, secutus est eum? Ac per hoc de hoc ipso primo ambigitur, utrum Jesus tale aliquid dixerit, quia testis idoneus tacet, loquitur autem minus idoneus : ut interim permiserimus nobis injuriam fecisse Matthæum, donec et ipsum probemus hæc non scripsisse, sed alium nescio quem sub nomine ejus : quod docet et ipsa lectionis ejusdem Matthæi obliqua narratio. Quid enim dicit? « Et cum transiret Jesus, vidit hominem sedentem ad te- » lonium, nomine Matthæum, et vocavit eum : at ille con- » festim surgens, secutus est eum [2]. » Et quis ergo de se ipso scribens, dicat : Vidit hominem, et vocavit eum, et secutus est eum : ac non potius dicat : Vidit me, et vocavit me, et secutus sum eum : nisi quia constat hæc Matthæum non scripsisse, sed alium nescio quem sub ejus nomine? Cum ergo ne quidem si et Matthæus hoc scriberet, verum foret; quia præsens non erat cum Jesus hæc

[1] Matth. v, 17. — [2] Id. ix, 9.

loquebatur in monte: quanto magis credendum non erit, quia nec Matthæus eadem scripsit, sed alius sub nominibus et Jesu et Matthæi? »

II. « Quid quod etiam ex ipso sermone, quo præcipit non putare, quia venerit Legem solvere, magis intelligi detur quia solverit? Neque enim nihil eo tale faciente Judæi suspicari hoc possent? sed « Nolite, inquit, putare, » quia veni solvere Legem [1]. » Agedum ergo, si ei et Judæi dixissent: Quid porro autem tu tale agis, unde hoc suspicari possimus? An quia circumcisionem derides, sabbatum violas, sacrificia respuis, confundis cibos? Hoc est ergo, Nolite putare. Et quid hoc amplius, quidve manifestius fieri potuit in destructionem Legis ac Prophetarum? Aut si hoc adimplere est Legem, quid erit solvere? Quid quod etiam Lex et Prophetæ ne adimpletione quidem gaudent, adeo sibi pleni videntur et consummati, quorum auctor ac pater non minus eis adjici indignatur, quam detrahi, ut scribens in Deuteronomio dicat: « Hæc » præcepta quæ mando tibi hodie, Israël, observabis [2]; » et cave ne declines ab iisdem, neque in sinistram, neque in dexteram [3]; nec addas quidquam eis, nec minuas: sed in iisdem perseverabis, ut benedicat te Deus tuus? Quapropter sive adimplendi causa Jesus Legi aliquid et Prophetis adjecit, in dexteram videtur lapsus; sive dempsit ut destrueret, in sinistram; utrumque certe offendit Legis auctorem: idcircoque aut aliud aliquid significat istud, aut falsum est. »

III. Augustinus respondit: O mirabilem insaniam, de Christo aliquid narranti nolle credi Matthæo, et velle credi Manichæo. Si Matthæus non interfuit, cum Christus dixisset: « Non veni solvere Legem aut Prophetas, sed adimplere [4], » et propterea non est ei credendum: numquid

[1] Matth. v, 17. — [2] Deut. v, 32. — [3] Id. xii, 32. — [4] Matth. v, 17.

Manichæus interfuit, aut jam vel natus fuit, cum Christus inter homines appareret? Secundum ergo hanc fidei vestræ legem, nihil ei de Christo testificanti credere debuistis. Nos autem non propterea dicimus non credendum esse Manichæo, quia dictis factisque Christi non interfuit, et longe post natus est; sed quia de Christo contra Christi Discipulos loquitur, et contra Evangelium quod illorum auctoritate firmatum est. Habemus enim Apostoli vocem, qui in Spiritu sancto tales venturos esse cernebat. Unde fidelibus dicebat : « Si quis vobis evangeli- » zaverit præter quam quod accepistis, anathema sit[1]. » Nam si nemo de Christo vera dicit, nisi qui eum præsens vidit et audivit, hodie de illo nemo vera dicit. Porro si hodie propterea de illo fidelibus ejus vera dicuntur, quia illi qui viderunt et audierunt, vel prædicando vel scribendo ea disseminaverunt; cur ex ore Joannis condiscipuli sui non posset vera Matthæus audire de Christo, ubi ille affuit, et ipse non affuit, si ex libro Joannis possumus vera loqui de Christo, non solum nos tanto post nati, sed etiam post nos alii nascituri? Hinc enim non solum Matthæi, verumetiam Lucæ ac Marci Evangelium, qui eosdem Discipulos secuti sunt, in non imparem auctoritatem receptum est. Huc accedit, quia et ipse Dominus potuit narrare Matthæo, quod antequam eum vocasset, cum iis egerat quos prius vocaverat. At enim hoc ipse Joannes in Evangelio suo ponere debuit, si hoc dictum a Domino audierat, qui cum diceretur præsens erat? Quasi fieri non potuerit, ut cum omnia quæ a Domino audierat, scribere non posset, inter alia quæ prætermisit, et hoc prætermiserit, cum in alia scribenda esset intentus. Nonne Evangelium suum ita ipse conclusit dicens : « Et alia qui- » dem multa fecit Jesus, quæ si scriberentur singula, nec

[1] Galat. I, 3.

» ipsum existimo capere mundum qui scriberentur li-» bros[1]? » Hic utique ostendit se scientem multa prætermisisse. Sed si de Lege et Prophetis vos delectat Joannis auctoritas, Joanni credite attestanti Legi et Prophetis[2]. Ipse scripsit quod Isaïas viderit Christi gloriam. In ejus habetis Evangelio, unde jam paulo ante tractavimus : « Si crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille » scripsit[3]. » Undique tergiversatio vestra contunditur. Aperte dicite non vos credere Christi Evangelio : nam qui in Evangelio quod vultis creditis, quod vultis non creditis, vobis potius quam Evangelio creditis.

IV. At quam elegantem rem sibi visus est Faustus dicere, ubi propterea voluit non credi hæc scripsisse Matthæum, quia cum de sua electione diceret, non ait : Vidit me, et dixit mihi, Sequere me ; sed, Vidit Matthæum, et dixit ei : Sequere me[4] : quod nescio utrum de errore imperitiæ dixerit, an de more fallaciæ. Sed non usque adeo imperitum putaverim, ut nec legerit, nec audierit, solere scriptores rerum gestarum, cum in suam personam venerint, ita se contexere, tanquam de alio narrent, quod de se narrant. Magis ergo hunc arbitror non ut imperitum, sed ut imperitis nebulam obtendere voluisse, sperantem se plures esse capturum, qui ista non nossent. Et in historia quidem rerum sæcularium talis narrationis reperiuntur exempla : sed non opus est ut ex alio genere litterarum vel nostros admoneam, vel istum refellam. Ipse certe paulo ante de libris Moysi quædam testimonia ita proferebat, ut non ea negaret scripsisse Moysen, imo et affirmaret, sed ad Christum non pertinere contenderet. Legat ergo in eisdem libris, quæ de se scripsit Moyses, utrum ita scripserit : « Dixi, aut feci

[1] Joan. XXI, 25, et XX, 30. — [2] Id. XII, 41, et Isaï. LIII, per totum. — [3] Id. V, 46. — [4] Matth. IX, 9.

» hoc vel illud[1]; » et non potius : « Dixit Moyses et fecit » Moyses[2] : » aut : « Vocavit me Dominus, » vel : « Dixit » ad me Dominus; » et non potius : « Vocavit Dominus » Moysen[3]; » et, « Dixit Dominus ad Moysen[4] : » et omnia cætera in eumdem modum. Ita ergo et Matthæus de se tanquam de alio scripsit : quod et Joannes fecit; nam circa finem libri sui etiam ipse sic loquitur : « Conversus Petrus, vidit Discipulum quem diligebat Jesus, » qui et recumbebat in cœna super pectus ejus, et dixerat Domino : Quis est qui te tradet[5]? » Numquid et hic dixit : Conversus Petrus vidit me? An forte propterea nec istum putant hoc Evangelium scripsisse? Sed paulo post dicit : « Hic est Discipulus qui testificatur de Jesu, » et qui hæc scripsit, et scimus quia verum est testimo» nium ejus[6]. » Numquid ait : Ego sum discipulus, qui testificor de Jesu, et qui hæc scripsi, et scimus quia verum est testimonium meum? Certe manifestum est hunc morem fuisse scriptorum, cum gesta narrarent. Quam multa et ipse Dominus eadem locutione de se dicit, quis enumerare sufficiat? « Cum venerit, inquit, Filius ho» minis, putas inveniet fidem in terra[7]? » non dixit : Cum venero, putas inveniam? Et, « Venit Filius homi» nis manducans et bibens[8] : » non dixit, Veni. Et, « Ve» niet hora, et nunc est, cum mortui audient vocem Filii » Dei, et qui audierint, vivent[9] : » non dixit, Vocem meam, et multa hujusmodi. Unde jam puto sufficere quæ dicta sunt, et ad studiosos commonendos, et ad calumniosos convincendos.

V. Jam illud quam sit infirmum, quis non videt, quod ait, non eum dicere potuisse : « Nolite putare,

[1] Exod. III, 3. — [2] Id. VII, 6. — [3] Levit. I, I. — [4] Exod. IV, 19. — [5] Joan. XXI, 10. — [6] Ibid. 24. — [7] Luc. XVIII, 8. — [8] Matth. XI, 19. — [9] Joan. V, 25.

» quia veni solvere Legem aut Prophetas; non veni sol-» vere, sed adimplere[1] : » nisi aliquid tale jam fecisset, ut in hanc suspicionem posset venire? Quasi nos negemus Judæis non intelligentibus videri potuisse Christum destructorem Legis et Prophetarum : sed hoc ipsum est, cur ille verax et veritas non potuerit de alia Lege et de aliis Prophetis dicere, quod eos non solveret, nisi de iis quos illi eum solvere suspicabantur. Quod hinc etiam satis confirmatur, quia ibi sequitur, et dicit : « Amen, » amen dico vobis, donec transeat cœlum et terra, iota » unum, aut unus apex non transiet de Lege, donec om-» nia fiant. Quicumque ergo solverit unum ex mandatis » istis minimis, et docuerit sic homines, minimus voca-» bitur in regno cœlorum : quicumque autem fecerit, et » sic docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum[2]. » Pharisæos enim cogitabat, cum ista diceret, qui solvebant Legem factis, et docebant verbis. De quibus alio loco dicit : « Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, » facere nolite : dicunt enim, et non faciunt[3]. » Propterea et hic sequitur : « Dico enim vobis, nisi abundave-» rit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum, » non intrabitis in regnum cœlorum : » id est, nisi vos feceritis et ita docueritis, quod illi non faciunt et sic docent, non intrabitis in regnum cœlorum[4]. Quam ergo Legem docebant Pharisæi et non faciebant, ipsam dicit Christus non se venisse solvere, sed adimplere : quia ipsa pertinet ad cathedram Moysi, in qua sedentes Pharisæi, et dicentes nec facientes, audiendi sunt, non imitandi.

VI. Nec intelligit Faustus, aut forte se fingit non intelligere, quid sit implere Legem; cum hoc de verborum adjectione putat accipiendum, quia scriptum est, ne quid addatur Scripturæ Dei, vel detrahatur : unde dicit non

[1] Matth. IX, 17. — [2] Ibid. 18. — [3] Id. XXV, 3. — [4] Id. V, 20.

debuisse adimpleri, quod ita perfectum commendatur, ut nihil addendum minuendumque sit. Nesciunt ergo isti quomodo adimpleat Legem, qui sic vivit ut Lex præcepit. Plenitudo enim Legis charitas[1], sicut dicit Apostolus. Istam charitatem Dominus et exhibere et donare dignatus est, mittendo fidelibus suis Spiritum sanctum. Unde item dicit idem Apostolus : « Charitas Dei diffusa » est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus » est nobis[2]. » Et ipse Dominus : « In hoc scient omnes » quia discipuli mei estis, si vos invicem diligatis[3]. » Impletur ergo Lex, vel cum fiunt quæ ibi præcepta sunt, vel cum exhibentur quæ ibi prophetata sunt. Lex enim per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.» Ipsa Lex cum impleta est, gratia et veritas » facta est[4]. » Gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum impletionem. Et quia utrumque per Christum, ideo non venit solvere Legem aut Prophetas, sed adimplere : non ut Legi adderentur quæ deerant, sed ut fierent quæ scripta erant : quod ipsa ejus verba testantur. Non enim ait : « Iota unum, aut unus apex » non transiet a Lege, donec addantur quæ desunt; sed, » donec omnia fiant.»

[1] Rom. XIII, 10. — [2] Id. v, 5. — [3] Joan. XIII, 35. — [4] Id. I, 17. — [5] Matth. III, 18.

LIBER XVIII.

I. Faustus dixit : « Non veni Legem solvere, sed adimplere. Sed enim hoc, nisi aliud forte significat, a Christo dictum credere, non minus tibi contrarium scias esse, quam mihi. Uterque enim nostrum sub hac opinione Christianus est, quia Christum in destructionem Legis ac Prophetarum venisse putavimus. Quod si tu verbo interim fateri non vis, attamen id operibus indicas. Inde enim est, quod Legis ac Prophetarum præcepta et ipse contemnis : inde quod Novum Testamentum Jesum condidisse utrique fatemur : quo quid aliud, quam destructionem fatemur Veteris Testamenti? Quæ cum ita sint, quomodo Christum illud dixisse credimus, nisi ante nosmetipsos damnemus stultæ in præteritum opinionis, et ad pœnitudinem recurramus, obsequamurque Legi de integro ac Prophetis, atque eorum curemus qualiacumque sint observare mandata? Quod cum fecerimus, tunc denique vere crediderimus dixisse Jesum, quia non venerit Legem solvere, sed adimplere. Nunc autem falsum est, quia nec tu id credis; de quo me solum incusas.

II. Sed esto, licuerit in præteritum errasse. Quid nunc tandem, placet-ne ire sub Legem, si eam Christus non jam solvit, sed adimplevit? Placet circumcidi, id est, pudendis insignire pudenda; et Deum credere sacramentis talibus delectari? Placet suscipere sabbatorum otium, et Saturniacis manus insertare catenis? Placet ad ingluviem Judæorum dæmonis (neque enim Dei), nunc tau-

[1] Matth. v, 17.

ros, nunc arietes, nunc etiam hircos, ut non et homines dicam, cultris sternere : ac propter quod idola sumus exosi, id nunc exercere crudelius sub Prophetis ac Lege? Placet denique feralium ciborum quædam existimare munda, quædam in immundis et contaminatis habere, ex quibus inquinatiorem porcinam Lex asserunt et Prophetæ? Negabis profecto horum quidqaam faciendum nobis volentibus perseverare esse quod sumus : quoniam quidem Christum dicentem audias, dupliciter filium gehennæ fieri eum, qui fuerit circumcisus[1]. Sabbatum vero nec ipsum servasse videas, nec usquam mandasse servandum[2]. De cibis item ipsum asseverantem audias, nullo eorum inquinari hominem, quæ in os ingrediuntur; sed ea potius quæ de ore procedunt polluere. De sacrificiis item frequentem ipsius esse sermonem, Deum misericordiam velle, non sacrificium[3]. Hæc igitur si ita sunt, ubi illud erit, non eum venisse solvere Legem et Prophetas, sed adimplere[4]? Quod si dixit, aut aliud significans dixit, aut, quod absit, mentiens dixit, aut omnino nec dixit. Sed Jesum quidem mentitum esse nullus dicat, duntaxat Christianus : ac per hoc aut aliter dictum est, aut omnino nec dictum. »

III. « Et tamen me quidem jam adversus capituli hujus necessitudinem Manichæa fides reddidit tutum, quæ principio mihi non cunctis, quæ ex Salvatoris nomine scripta leguntur, passim credere persuasit, sed probare si sint eadem vera, si sana, si incorrupta : esse enim permulta zizania, quæ in contagium boni seminis Scripturis pene omnibus noctivagus quidam seminator insperserit. Idcircoque me ne hic quidem terruerit sermo, quamvis reverendi nominis præ se ferat inscriptionem; quia probare

[1] Math. XXIII, 15. — [2] Id. XV, 11. — [3] Id. IX, 13, et XII, 7. — [4] Id. XIII, 13.

mihi adhuc ex proposito licet, utrum-ne et hic interdiani satoris et boni sit, an nocturni illius et pessimi. Tu vero qui temere omnia credis, qui naturæ beneficium rationem ex hominibus damnas, cui inter verum falsumque judicare religio est, cuique bonum a contrario separare, non minus formidini est, quam infantibus maniæ (4); quid facturus eris, cum te in capituli hujus angustiam necessitas coget? Dico autem, cum te Judæus, seu quis alter sermonis istius non inscius interpellabit, quid ita Legis et Prophetarum præcepta non serves, cum Christus eadem non se venisse solvere dicat, sed adimplere? Nempe cogeris aut vanæ superstitioni succumbere, aut capitulum profiteri falsum, aut te Christi negare discipulum. »

IV. Augustinus respondit : Jam toties explosa atque convicta quia repetis, nos quoque quibus ea convicimus, repetere non pigebit. Ea Christiani ex Lege et Prophetis non faciunt, quibus significata sunt ista quæ faciunt. Illæ quippe erant figuræ futurorum, quas rebus ipsis per Christum revelatis et præsentatis auferri oportebat, ut eo quoque ipso quod hæc ablata sunt, Lex et Prophetæ implerentur. Ibi quippe et hoc scriptum est, daturum Deum Testamentum Novum, non quale dedi, inquit, patribus eorum[1]. Populus enim pro suo corde lapideo, multa præcepta magis sibi congrua quam bona acceperat[2], quibus tamen figurarentur et prophetarentur futura : sed tunc a non intelligentibus celebrabantur. Cum autem venerunt et patefacta sunt quæ illis significabantur, non jam illa jubentur facienda, sed leguntur intelligenda. Unde ibi de hac etiam re futura dicitur : « Auferam eis cor lapideum, et dabo eis » cor carneum[3]: » id est, non cor sine sensu, sed cor cum sensu. Unde traxit Apostolus quod ait : « Non in tabulis la-

[1] Jerem. XXXI, 32. — [2] Hebr. VIII, 8. — [3] Ezech. XI, 19.

pideis, sed in tabulis cordis carnalibus[1].» Quid enim aliud dixit, quam cor carneum? Quia ergo et hoc prædictum erat, magis si ista de nostra celebratione non auferrentur, non implerentur Lex et Prophetæ; quia non fieret quod prædixerant; cum vero et hoc fit, inde potius intelliguntur adimpleri, unde vobis videntur non adimpleri.

V. Nec nos terret insultatio tua, quod sabbatorum otium, catenas Saturniacas appellas. Vana est enim et inepta; nec tibi hoc dicere venisset in mentem, nisi quia vos in die, quem dicunt Solis, Solem colitis. Sicut autem nos eumdem diem Dominicum dicimus, in eoque non istum solem, sed resurrectionem Domini veneramur; sic otium sabbatorum sine Saturni veneratione a patribus observatum est, cum sic illud observari oportebat : erat enim umbra futurorum, sicut Apostolus testis est[2]. Diebus quippe istis, quorum septenarius numerus in orbem redit, deorum suorum nomina gentes imposuerunt. De quibus ait Apostolus: « Quod coluerunt et » servierunt creaturæ potius quam Creatori[3].» Quos in hac parte etiam vos imitamini, nisi quod cum eis lucidiora duo lumina, cætera vero sidera non cum eis adoratis. Sed et mensibus imposuerunt nomina deorum suorum. Propter honorem quippe Romuli, quia eum Martis filium crediderunt, primum mensem Marti dicantes, Martium vocaverunt. Et inde Aprilem a nullo dei sui nomine, sed a re ipsa, quasi Aperilem, quod tunc plurimum germinis aperiatur in florem. Inde tertium mensem Maïum, quod Maïam Mercurii matrem deam colant. Inde quartum Junium a Junone. Inde cæteros usque ad Decembrem a numeris nominarunt. Sed ex eis Quintilis atque Sextilis nominibus hominum, quibus divinos honores decreverant, appellati sunt Julius et Augustus : nam septimus September, et cæteri, ut dixi, usque ad Decembrem, numerorum ex ordine

[1] 2 Cor. III, 3. — [2] Coloss. II, 17. — [3] Rom. I, 25.

nominibus enuntiantur. Porro Januarius a Jano appellatus est, Februarius a Februis sacris Lupercorum. Vultis ergo ut et vos dicamini in mense Martio Martem colere? Illo enim mense Bema vestrum cum magna festivitate celebratis. Si autem vobis in mense Martio licere arbitramini aliud considerare non Martem, cur ex die septimo, quod sabbatum a requie nominatum est, divinis Scripturis Saturnum importare conamini, quia eum diem Saturni gentes appellaverunt? Nempe jam videtis cum quanta impietate deliretis.

VI. De sacrificiis autem animalium quis nostrum nesciat, magis ea perverso populo congruenter imposita, quam Deo desideranti oblata? Sed tamen etiam in his figuræ nostræ fuerunt : quia nostra mundatio, et Dei propitiatio nobis sine sanguine nulla est. Sed illarum figurarum veritas Christus est, cujus sanguine redempti et mundati sumus. Nam in figuris eloquiorum divinorum, et taurus dictus est propter virtutem crucis, cujus cornibus impios ventilavit; et aries, propter innocentiæ principatum; et hircus, propter similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum[1] : et si quod aliud sacrificii genus expressius commemoraveris, in eo quoque tibi Christum prophetatum esse monstrabo. Quocirca sive circumcisio, sive sabbatum, sive differentia ciborum, sive immolatio sacrificiorum, omnia hæc figuræ nostræ fuerunt et prophetiæ : quas Christus non solvere, sed adimplere venit, cum ea quæ his prænuntiabantur, implevit. Attende cui contradicas : cum Apostolo ex Apostolo dico : « Omnia » hæc figuræ nostræ fuerunt[2]. »

VII. Nam sicut te Manichæus impiam docuit perversitatem, ut ex Evangelio, quod hæresim tuam non impedit, hoc accipias; quod autem impedit, non accipias : sic nos Apostolus docuit piam provisionem, ut quisquis

[1] Rom. VIII, 3. — [2] I Cor. X, 6.

nobis annuntiaverit præter id quod accepimus, anathema sit[1]. Unde Christiani catholici et vos inter zizania numerant, quia Dominus exposuit quid sint zizania, non aliqua falsa veris Scripturis immissa[2], sicut tu interpretaris, sed homines filios maligni, id est, imitatores diabolicæ falsitatis. Nec omnia temere credunt : et ideo Manichæo cæterisque hæreticis non utique credunt. Nec rationem ex hominibus damnant : sed quam vos dicitis esse rationem, errorem esse convincunt. Nec verum falsumque judicare impium putant : ideo vestram sectam falsissimam, fidem autem catholicam verissimam judicant. Nec bonum a contrario separare formidant : sed malum non esse naturam, quia contra naturam est, intelligunt : non gentem nescio quam tenebrarum, adversum divina regna a suo principio nascentem et rebellantem, quæ vere ampliorem formidinem intulit deo vestro, quam infantibus maniæ : quippe quem dicitis, ne sua membra illius impetu capta et vastata conspiciat, velum contra se posuisse. Proinde nullas ex hoc capitulo patiuntur angustias, quod quasi Legis et Prophetarum præcepta non servent : quia et ex gratia Christi habent legitimam charitatem Dei et proximi, in quibus duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ[3]; et quæcumque ibi vel rebus gestis, vel sacramentorum celebrationibus, vel locutionum modis figurate prophetata sunt, in Christo et Ecclesia impleri cognoscunt[4]. Unde nec vanæ superstitioni succumbimus, nec illud Evangelicum capitulum falsum esse dicimus, nec Christi discipulos nos negamus : quia ea ratione veritatis, quam pro meis viribus toties exposui, non aliam Legem, nec alios Prophetas, quam eos quos catholica tenet auctoritas, non venit solvere, sed adimplere.

[1] Galat. i, 8. — [2] Matth. xiii, 39. — [3] Id. xxii, 40. — [4] Marc. xii, 38.

LIBER XIX.

I. Faustus dixit : « Non veni solvere Legem et Prophetas, sed adimplere[1]. Ecce jam consentio dictum. Quærendum tamen est, cur hoc dixerit Jesus, utrum-ne compalpandi Judæorum furoris causa, quia iidem sacrosancta sua ab eodem conculcari videntes indignarentur, eumque ac si impium ac male sanum, ne audiendum quidem existimarent, nedum sequendum : an ut nos qui ei credebamus ex gentibus, institueret atque informaret, patienter ac morigere mandatorum subire jugum, quod cervicibus nostris Judæorum Lex imponeret ac Prophetæ. Sed hoc quidem nec te ipsum putare credo, quod Jesus hoc verbum protulerit, ut nos Hebræorum Legi addiceret, ac Prophetis. Ac per hoc, si hæc non fuit causa dicendi, illa alia debet esse quam dixi. Judæos enim verbis semper atque operibus Christi vehementer insidiatos esse, nemo qui nesciat. Ex quidem cum iidem colligerent Legem ac Prophetos suos ab eodem solvi, indignarentur necesse est, ac per hoc reprimendi furoris eorum gratia non ab re fuerit dixisse, uti ne putarent, quia venisset Legem solvere, sed adimplere. Nec hoc ipsum mentitus est, nec fefellit : indifferenter enim et absolute nominavit Legem.

II. Sunt autem Legum genera tria : unum quidem Hebræorum, quod peccati et mortis Paulus appellat[2] : aliud vero gentium, quod naturale vocat[3] : « Gentes enim, in» quit, naturaliter quæ legis sunt faciunt, et ejusmodi

[1] Matth. v, 17. — [2] Rom. viii, 2. — [3] Id. ii, 14.

» Legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt » opus legis scriptum in cordibus suis. » Tertium vero genus legis est veritas quod perinde significans Apostolus dicit : « Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit » me a lege peccati et mortis[1]. » Tribus ergo existentibus legibus, et Jesu asseverante nobis quia non venit solvere Legem, sed adimplere[2]; non parva cura ac diligentia opus est, de qua earum dixerit intelligere. Item Prophetæ, alii sunt Judæorum, alii Gentium, alii veritatis. Sed de Judæorum quidem nullus quæsiverit, notum est enim. De Gentium vero si quis ambigit, audiat Paulum, qui scribens ad Titum de Cretensibus, dicit : « Dixit quidam proprius eorum Propheta : Cretenses semper men» daces, malæ bestiæ, ventres pigri[3]. » Ac per hoc dubitandum non est, et Gentes suos habere Prophetas. Nec non et veritatem habere Prophetas suos, tam idem Paulus significat, quam etiam Jesus. Et Jesus quidem, ubi dicit : « Ecce mitto ad vos sapientes et Prophetas, et ex ipsis interficietis in singulis locis[4]. » Paulus vero, cum dicit : « Ipse Dominus constituit primum Apostolos, » deinde Prophetas[5]. »

III. Lege ergo tripartita, et tripartitis Prophetis, de quonam eorum Jesus dixerit, non satis liquet : est tamen conjicere ex consequentibus. Etenim si circumcisionem statim nominaret, et sabbata ac sacrificia et observationes Hebraïcas, inque eas aliquid adimpletionis gratia protulisset, dubium non erat quin de Judæorum Lege dixisset et Prophetis, quia eos non solvere venerit, sed adimplere : Ubi vero horum quidem nihil memorat, sola vero recenset antiquiora præcepta, id est : « Non occides : Non mœ» chaberis : Non pejerabis[6] : » hæc autem erant antiquitus

[1] Rom. VIII, 2. — [2] Matth. V, 17. — [3] Tit. I, 12. — [4] Matth. XXIII, 34. — [5] I Cor. XII, 28, et Ephes. IV, 11. — [6] Exod. XX, 13.

in nationibus, ut est in promptu probare, olim promulgata per Enoch et Seth et cæteros eorum similes justos, quibus eadem illustres tradiderint Angeli temperandæ in hominibus gratia feritatis : cui non videatur hoc eum de veritatis dixisse lege et ejus Prophetis ? Denique etiam adimpletio probatur ejus circa hæc eadem, quæ promisit. Quid enim dicit? « Audistis dictum esse antiquis : Non » occides; ego autem dico vobis : Ne irascamini quidem : » adimpletio est. « Audistis dictum esse : Non mœchabe- » ris : ego autem dico vobis : Ne concupiscatis quidem : » adimpletio est. Dictum est : « Non pejerabis; ego autem » dico vobis : Ne juretis quidem : » æque adimpletio est[1]. In his enim et priora roborat, et quod defuit, adjicit. Ubi vero Judæorum quædam visus est nominasse, illa quidem nec adimplevit, sed etiam penitus eradicavit præceptione contrariorum. Quid enim sequitur? « Audistis » dictum esse : Oculum pro oculo, dentem pro dente; ego » autem dico vobis, qui te percusserit in maxillam, præbe » illi et alteram[2] » : « hoc jam destructio est. Dictum est, » inquit : Amabis amicum tuum, et oderis inimicum tuum; » ego autem dico vobis : Amate inimicos vestros, et pro » persecutoribus vestris orate : » æque destructio est. « Dic- » tum est : Qui voluerit uxorem dimittere, det ei repudium; » ego autem dico : Quicumque uxorem suam dimiserit, ex- » cepta causa fornicationis, et ipsam mœchari faciet, et is » erit mœchus, si postea alteram duxerit. » Hæc igitur sunt de manifesto Moyseos præcepta, idcircoque destructa : illa veterum justorum, et ob hoc adimpleta. Quod si et tibi ita intelligere placet, non ab re erit et illud dixisse Jesum, quia non venit solvere Legem, sed adimplere. Sin hæc nostra tibi displicet expositio, aliam quære : tantum ne Jesum mentitum dicere cogaris; aut te necesse

[1] Matth. v, 21. — [2] Ibid. 38.

sit Judæum fieri : ne etiam nunc Legem solvere persevéres, quam ipse non solvit.

IV. Et tamen hoc si mihi Nazaræorum objiceret quisquam, quos alii Symmachianos appellant, quod Jesus dixerit, non se venisse solvere Legem; aliquantisper hæsissem incertus quid ei responderem. Nec immerito : veniebat enim corpore atque animo simul Lege obsitus ac Prophetis. Nam hujusmodi, quos aio, et circumcisionem portant, et observant sabbatum, et porcina ac reliquis abstinent hujusmodi quæ præcepit Lex, sub christiani quamvis nominis professione, decepti etiam ipsi, ut intelligi datur, hoc ipso capitulo quo et tu, quia Christus non ad solvendam Legem se venisse dixerit, sed adimplendam. Quare cum talibus esset mihi non pusillum, ut dixi, certamen, donec capituli hujus a me molestiam demolirer : tibi vero nequaquam congredi metuam, nullis confiso viribus, et impudentia potius lacessenti, ut facilius tentari me putem abs te, quam cogi, ut credam dixisse Christum, quod nec te videam credidisse. Nec enim quidquam eorum præferens, quibus Lex et Prophetæ non solvi videantur, sed adimpleri, me tanquam desidem objurgas ac prævaricatorem, ex hujus objectione capituli : An et tu jam de truncatorum inguinum obscœno illo signaculo gloriaris, tanquam Judæus aut Nazaræus? An supercilium de observatione erigis sabbatorum? An de porcinæ abstinentia tibi conscius gaudes? An denique de victimarum sanguine et holocaustorum nidoribus Judæorum te exsaturasse Deum exultas? Quod si horum fecisti nihil, quid ita Christum non venisse Legem solvere, sed adimplere contendis? »

V. « Quare indeficientes ego præceptori meo refero gratias, qui me similiter labentem retinuit, ut essem hodie Christianus. Nam ego quoque, cum capitulum hoc

imprudens legerem, quemadmodum tu, pene ieram in consilium Judæus fieri. Nec immerito : etenim si Christus Legem non venit solvere, sed adimplere, adimpletio autem nunquam in vase inani dicitur, sed in semo, solus mihi videbatur Israëlita posse Christianus fieri, qui refertus maxima ex parte Lege ac Prophetis, ad Christum veniret, replendus eo cujus adhuc videretur esse capacior; si tamen et ipse priora non solveret : alioquin nec circa eum adimpletio hæc esset, sed exhaustio. At ego ex Gentibus veniens, incassum me accessisse putabam ad Christum, quia nihil tale afferrem, quod in me de suis posset adjectionibus adimplere. Quærens ergo quænam esset priora illa mensura, invenio sabbata, peritomen, sacrificia, neomenias, baptismata, azimophagias, ciborum discretiones, potuum, vestimentorum, et alia, quæ percurrere longum est. Arbitratus ergo sum hoc essse, nec aliud quidquam, quod se Christus non venisse solvere dixerit, sed adimplere. Nec immerito : quid enim Lex sine mandatis? Quid Prophetæ sine præfatibus? Ad hæc invenio etiam amarum illic indictum maledictum adversus eos qui non permanserint in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis illius, ut faciant ea[1]. Et illinc ergo maledictum metuens tanquam Dei, et hinc Christum tanquam ejus Filium dicentem audiens quod non venerit eadem solvere, sed adimplere[2], vide si quid impedire jam poterat, quin factus essem Judæus. Sed huic periculo me Manichæi veneranda fides eripuit.

VI. Tu tamen quid fiduciæ gerens, hæc objicias quæro, aut quare contra me id esse putes solum, quod tibi non minus videatur esse contrarium. Si Christi non est Legem solvere et Prophetas, utique nec Christianorum. Cur ergo eadem vos solvitis? An sensim fatemini vos non esse

[1] Deut. XXVII, 26. — [2] Matth. V, 18.

Christianos? Quid Legi et Prophetis omnibus sacro-sanctum illum sabbatorum diem, in quo et mundi ipsum opificem Deum requievisse testantur[1], vos omni opere profanatis, nec pœnam mortis quam adversum violatores ejus statuit, nec maledicti pertimescentes infamiam? Quid et a circumcisionis dedecoroso illo signaculo Legi ac Prophetis omnibus honorato, et maxime Abrahæ post opinatam suam fidem, sinus defenditis vestros : præsertim cum et periturum omnem de plebe sua perhibeat Judæorum Deus, quicumque non hac fuerit ignominia præsignatus[2]? Cur et sacrificiorum legitima, quæ nec Moyses ac Prophetæ sub Lege, nec sub fide sua in secundis habuit Abraham, vos spernitis ? Cur vero et ciborum indifferentia animas polluitis vestras, si hæc, ut creditis, omnia Christus non venit solvere, sed adimplere ? Cur et azymorum anniversale jus, et mactationis agninæ sacrum, quod in æternum servare Lex et Prophetæ præcipiunt, vos impietatis ? Cur denique neomenias et baptismata et scenopegiam, ac reliqua hujusmodi Legis atque Prophetarum sacramenta carnalia, parum devitatis irrumpere, si eadem Christus minime destruxit? Quare non immerito dixerim, quia si vultis ut ratio vobis contemptus istius constet, oportet aut vos negare Christi esse discipulos, aut tandem fateri ipsum omnia hæc destruxisse priorem. Quod cum fueritis confessi, tunc et illud consequitur, ut aut falso fateamini scriptum esse, tanquam idem dixerit, non se venisse solvere Legem, sed adimplere; aut nescio quid hoc longe aliud quam vos putatis, significasse.

VII. Augustinus respondit : Quia jam consentis dixisse Christum : « Non veni solvere Legem vel Prophetas, sed » adimplere[3], » durum enim tibi videtur adversus Evangelicam auctoritatem venire ; durum etiam tibi videatur

[1] Gen. II, 2. — [2] Id. XVII, 14. — [3] Matth. V, 17.

venire adversus Apostolum dicentem : « Omnia hæc figuræ » nostræ fuerunt[1] : » item dicentem de Christo : « Quia non » fuit Etiam et Non, sed Etiam in illo erat[2] : » quotquot enim promissiones Dei, in illo Etiam, id est, in illo exhibitæ, in illo adimpletæ sunt : et sine caligine videbis, et quam Legem adimplere venerit, et eam quo pacto adimpleverit. Nec perges extendi per tria genera Legis et tria genera Prophetarum, quærens qua exeas, et non inveniens. Manifestum est enim, et luce clarius hoc etiam Novi Testamenti srciptura sæpe testatur, quam Legem et quos Prophetas Christus non venerit solvere, sed adimplere. « Ipsa est enim » Lex, quæ per Moysen data, gratia et veritas per Jesum » Christum facta est[3]. » Ipsa est, inquam, Lex per Moysen data, de quo Christus ait : « De me enim ille scripsit[4]. » Certe enim ipsa est Lex, quæ subintravit ut abundaret delictum[5] : quod ad ejus reprehensionem, nihil intelligentes, in ore habere consuestis. Ibi ergo lege et vide, quia ipsa est de qua dicitur : « Itaque Lex quidem sancta, et man- » datum sanctum et justum et bonum. Quod ergo bonum » est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum ut » appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem[6]. » Neque enim Lex jubebat delictum, ut illa subintrante abundaret delictum ; sed superbos multum sibi tribuentes, mandati sancti et justi et boni adjectio reos etiam prævaricationis effecerat : ut eo modo humiliati, discerent ad gratiam pertinere per fidem, ut jam non essent Legi subditi per reatum, sed Legi sociati per justitiam. Idem quippe Apostolus dicit : « Quia prius » quam veniret fides, sub Lege custodiebamur conclusi in » eam fidem quæ postea revelata est. Itaque Lex, inquit, » pædagogus noster erat in Christo Jesu : sed posteaquam

[1] 1 Cor. x, 6. — [2] Id. 1, 19. — [3] Joan. 1, 17. — [4] Id. v, 46. — [5] Rom. v, 20. — [6] Id. vii, 12.

» venit fides, jam non sumus sub pædagogo[1]. » Quia nos reatus Legis non obligat, jam per gratiam liberatos. Namque antequam spiritalem gratiam humiliati reciperemus, nihil nisi mortificabat nos littera, jubens quod non possemus implere. Unde idem dicit : « Littera occi» dit, spiritus autem vivificat[2]. » Rursus ejusdem Apostoli verba sunt : « Si enim data esset Lex, quæ posset » vivificare, omnino ex Lege esset justitia ; sed conclusit » Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu » Christi daretur credentibus[3]. » Item ipsius verba sunt : « Quod enim impossibile erat Legis, in quo infirmabatur » per carnem, Deus Filium suum misit in similitudinem » carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in » carne, ut justitia Legis impleretur in nobis, qui non » secundum carnem ambulamus, sed secundum spiri» tum[4]. » Ecce quod est : « Non veni Legem solvere, » sed adimplere. » Quia Lex enim superbos etiam prævaricationis reatu devinxit, augendo peccatum, quod jubet quod implere non possunt; ipsius Legis impletur justitia per gratiam spiritus, in eis qui discunt a Christo mites esse atque humiles corde; qui venit non Legem solvere, sed adimplere. Deinde quia, etiam sub gratia positis, in hac mortali vita difficile est omni modo implere quod in Lege scriptum est : « Non concupisces[5] : » ille per carnis suæ sacrificium sacerdos effectus, impetrat nobis indulgentiam, etiam hinc adimplens Legem; ut quod per nostram infirmitatem minus possumus, per illius perfectionem recuperetur, cujus capitis membra effecti sumus. Unde Joannes dicit: « Filioli, hæc scribo vobis, ut non peccetis : et si quis » peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum

[1] Galat. III, 23, 24. — [2] 2 Cor. III, 6. — [3] Galat. III, 22. — [4] Rom. VIII, 3. — [5] Exod. XX, 17. — [6] 1 Joan. II, 1.

» Christum justum: ipse est exoratio pro peccatis nostris[1]. »

VIII. Prophetias autem sic adimplevit, cum in eo veritas facta est promissionum Dei. Hoc paulo ante ex Apostolo commemoravi, dicente : « Quotquot enim promissiones Dei, in illo Etiam. » Idem rursus dicit : « Dico » enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum[2]. » Quod ergo in Prophetis, sive aperte, sive per figuras, vel locutionum vel actionum promittebatur, in illo adimpletum est, qui non venit solvere Legem et Prophetas, sed adimplere. Hoc autem vos non intelligitis, quia si quædem facta et celebrationes, quæ figuræ erant ventura prænuntiantes, adhuc a Christianis fierent, nihil significaretur, nisi nondum venisse, quæ tum illis figuris prænuntiabantur. Quod enim adhuc venturum prænuntiatur, aut nondum venit, aut si jam venit, superfluo vel fallaciter prænuntiatur. Quapropter unde vobis videtur Christus non implesse Prophetas quia non fiunt a Christianis quædam, quæ per Prophetas ab Hebræis ut fierent instituta sunt, inde potius probatur implesse. Usque adeo enim quidquid per hujusmodi figuras prophetabatur impletum est, ut jam per illas non prophetetur. Ad hoc pertinet etiam quod ipse Dominus ait : « Lex et Prophetæ usque ad Joannem[3]. » Lex enim, quæ prævaricatores abundati reatu concludebat in eam fidem quæ postea revelata est, gratia facta est per Jesum Christum, per quem superabundavit gratia : ac per hoc impleta est per gratiam liberantem, quæ non implebatur per litteram jubentem. Item in ipsa Lege universa prophetia, quæ non tantum verbis, sed etiam quarumdam actionum figuris, Salvatoris promittebat adventum, veritas facta est per Jesum Christum. « Lex enim per Moysen data

[1] 2 Cor. xx. — [2] Rom. xv, 8. — [3] Luc. xvi, 16, — [4] Matth. xi, 13.

» est, gratia autem et veritas per JesumChristum facta » est[1]. » Ex cujus adventu jam regnum Dei cœpit annuntiari : quia Lex et Prophetæ usque ad Joannem; Lex ut reos faceret, qui desiderarent salutem; Prophetæ ut promitterent Salvatorem. Cæterum Prophetas alios extitisse jam in Ecclesia post ascensionem Christi, quis nesciat De quibus Paulus dicit : « Et quosdam constituit in Ec» clesia, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertio » Doctores, et cætera[2]. » Non itaque de illis dictum est : « Lex et Prophetæ usque ad Joannem : » sed de iis qui primum Christi adventum prophetaverunt; qui adventus impletus non utique adhuc posset prophetari.

IX. Proinde cum quæris: Cur jam non circumcidatur carne Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere? Respondeo : Imo ideo jam non circumciditur Christianus, quia id quod eadem circumcisione prophetabatur, jam Christus implevit. Expoliatio enim carnalis generationis, quæ in illo facto figurabatur, jam Christi resurrectione adimpleta est : quod et in nostra resurrectione futurum sacramento baptismi commendatur. Nam neque penitus auferri debuit novæ vitæ sacramentum, quia restat adhuc in nobis futura resurrectio mortuorum : et in melius tamen idem succedente baptismo debuit commutari, quia jam factum est, quod nunquam factum erat, ut futuræ vitæ æternæ in resurrectione Christi nobis præberetur exemplum. Cum quæris : Sabbati otium cur non observet Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere? Respondeo : Imo id propterea non observat Christianus, quia quod ea figura prophetabatur, jam Christus implevit. In illo quippe habemus sabbatum, qui dixit : « Venite ad me omnes qui » laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam; tollite

[1] Joan. I, 17. — [2] I Cor. II, 28.

» jugum meum super vos, et discite a me, quoniam mitis » sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus » vestris[1]. »

X. Cum quæris : Quare Christianus non observet differentiam ciborum, quæ in Lege præcipitur, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere? Respondeo : Imo propterea id non observat Christianus, quia quod illis figuris prophetabatur, jam Christus implevit, non admittens ad corpus suum quod in sanctis suis ad vitam æternam prædestinavit, quidquid per illa animalia in moribus hominum significatum est. Cum quæris : Quare Christianus non animalibus immolatis carnis et sanguinis sacrificia offerat Deo, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere? Respondeo : Imo propterea magis hæc Christianus jam offerre non debet, quia ea quæ talibus rerum figuris illi prophetabant, immolatione carnis et sanguinis sui Christus implevit. Cum quæris : Cur azyma sicut Judæi non observet Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere? Respondeo : Imo propterea magis hoc non observat Christianus, quia quod illa figura prophetabatur, expurgato veteris vitæ fermento, novam vitam demonstrans Christus implevit[2]. Cum quæris : Cur de carne agni Christianus Pascha non celebret, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere? Respondeo : Imo propterea Christianus jam sic Pascha non celebrat, quia id quod illa figura prænuntiabatur, agnus immaculatus sua passione Christus implevit. Cum quæris : Quam ob causam neomenias in Lege mandatas non celebret Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere? Respondeo : Imo propterea jam Christianus istas non celebrat, quia propter quod prænuntiandum celebrabantur, jam Christus implevit. Celebratio enim

[1] Matth. XI, 28. — [2] I Cor. V, 7.

novæ lunæ prænuntiabat novam creaturam, de qua dicit Apostolus : « Si qua igitur in Christo nova creatura, ve- » tera transierunt, ecce facta sunt nova[1]. » Cum quæris : Cur illa singularum quarumque immunditiarum baptismata, quæ in Lege præcipiuntur, non observet Christianus, si Christus non venit Legem solvere, sed adimplere? Respondeo inde potius hæc non observare Christianum, quia figuræ futurorum erant, quas Christus implevit. Venit enim consepelire nos sibi per baptismum in mortem ; ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis, sic et nos in novitate vitæ ambulemus[2]. Cum quæris : Quid causæ est ut scenopegia non sit solemnitas Christianorum, si Lex a Christo adimpleta est, non soluta? Respondeo Tabernaculum Dei fideles ejus esse, in quibus charitate sociatis et quodam modo compactis habitare dignatur; et ideo magis illud non observari a Christianis, quia jam Christus in Ecclesia sua, quod illa figura prophetice promittebat, implevit.

XI. Et nunc quidem ista pro suscepto negotio, ne silentio præterirentur, quanta potuimus brevitate perstrinximus. Cæterum membratim articulatimque discussa, libros magnos multosque fecerunt, nihil aliud in eis quam Christum prophetatum ostendentes : ita fit ut omnia, quæ ex illa Scriptura propterea putatis non observari a Christianis, quod ea Christus solverit, propterea potius reperiantur non observari a Christianis, quod ea Christus impleverit. Ipsa quippe talium figurarum observatio, prænuntiatio Christi fuit. Unde quid mirum est, quid absurdum, imo quid non congruum et consentaneum, si post ejus cessavit adventum, quidquid ideo fiebat ut ejus prænuntiaret adventum? Figuræ igitur rerum, quæ ad hoc observabantur, ut ipsa earum observatione ventu-

[1] I Cor. v, 17. — [2] Rom. vi, 4.

rus Christus prophetaretur, usque adeo non debent propterea putari per Christi adventum non impletæ, quia illo veniente non observantur, ut nisi jam per adventum Christi implerentur, adhuc observarentur. In nullum autem nomen religionis, seu verum, seu falsum, coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur: quorum sacramentorum vis inenarrabiliter valet plurimum, et ideo contempta sacrilegos facit. Impie quippe contemnitur, sine qua non potest perfici pietas.

XII. Verumtamen quia visibilia sacramenta pietatis inesse possunt etiam impiis, sicut habuisse sanctum baptismum etiam magum Simonem legimus[1]: fiunt tales, quales Apostolus ait: « Habentes formam pietatis, virtutem » autem ejus abnegantes[2]. Virtus autem pietatis est finis » præcepti, id est, charitas de corde puro et conscientia » bona et fide non ficta[3]. » Unde apostolus Petrus, cum de sacramento arcæ, in qua Noë domus a diluvio liberata est, loqueretur: « Sic et vos, inquit, simili forma » baptisma salvos facit[4]. » Et ne sibi sufficere putarent visibile sacramentum, per quod habebant formam pietatis, et per malos mores perdite vivendo virtutem ejus abnegarent, continuo subjecit: « Non carnis depositio » sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio. »

XIII. Proinde prima sacramenta, quæ observabantur et celebrabantur ex Lege, prænuntiativa erant Christi venturi: quæ cum suo adventu Christus implevisset, ablata sunt; et ideo ablata, quia impleta; non enim venit solvere Legem, sed adimplere: et alia sunt instituta virtute majora, utilitate meliora, actu faciliora, numero pauciora, tanquam justitia fidei revelata, et in libertatem

[1] Act. VIII, 13. — [2] 2 Tim. III, 5. — [3] 1 Tim. I, 5. — [4] 1 Petr. III, 21.

vocatis filiis Dei jugo servitutis ablato [1], quod duro et carni dedito populo congruebat.

XIV. Verumtamen si antiqui justi, qui sacramentis illis intelligebant venturam prænuntiari revelationem fidei, ex qua licet adhuc operta et abscondita, munere tamen pietatis intellecta etiam tunc ipsi vivebant; quia in hac vita nemo esse potest justus, nisi qui ex fide vivit [2] : si ergo antiqui justi pro illis prænuntiativis sacramentis et rerum nondum impletarum figuris, omnia dura et horrenda perpeti parati fuerunt, et plerique perpessi sunt : si tres pueros Danielemque prædicamus, quia de mensa regis contaminari noluerunt [3]; quod erat contra illius temporis sacramentum : si Machabæos cum ingenti admiratione præferimus [4], quia escas, quibus nunc Christiani licite utuntur, attingere noluerunt, quia tunc pro tempore prophetico non licebat : quanto magis nunc pro baptismo Christi, pro Eucharistia Christi, pro signo Christi, ad omnia perferenda paratior debet esse Christianus, cum illa fuerint promissiones rerum complendarum, hæc sint indicia completarum? Quod enim adhuc promittitur Ecclesiæ, id est, corpori Christi, et in manifestatione prædicatur, et in ipso capite corporis Salvatore, id est, in ipso Mediatore Dei et hominum homine Christo Jesu, jam utique completum est [5]. Quid enim promittitur, nisi vita æterna ex resurrectione a mortuis? Hoc jam completum est in illa carne, quod Verbum caro factum est, et habitavit in nobis [6] : Tunc ergo et occulta erat fides; nam eadem credebant, eademque sperabant omnes justi et sancti etiam temporum illorum; et promissiva erant illa omnia sacramenta omnisque ritus ille sacrorum : nunc autem revelata est fides, in quam conclusus

[1] Galat. v, 1, et 13. — [2] Rom. I, 17. — [3] Dan. I, 8. — [4] 2 Mach. VII, 1, et seqq. — [5] I Tim. II, 5. — [6] Joan. I, 14.

erat populus, quando sub Lege custodiebatur [1]; et quod fidelibus promittitur in judicio, jam completum est in exemplo, per eum qui Legem et Prophetas non venit solvere, sed adimplere.

XV. Quapropter quæritur quidem inter scrutatores sanctarum Scripturarum, utrum tantum profuerit antiquis justis fides passuri et resurrecturi Christi, quam vel revelationibus dicebant, vel in Prophetis intelligebant; quantum nunc prodest fides passi et resuscitati : an ipsa effusio sanguinis Agni Dei, quæ facta est, sicut ipse dicit, pro multis in remissionem peccatorum [2], aliquid utilitatis et purgationis vel dederit vel addiderit, etiam iis, qui hoc futurum credentes, antequam fieret, ex hac vita emigraverant; et utrum mors ejus ad liberationem etiam mortuos visitaverit. Sed nunc istam quæstionem vel pertractando discutere, vel aliquid in ea repertum etiam confirmando definire et longum est, et huic operi non necessarium.

XVI. Interim adversus calumniosam imperitiam Fausti demonstrare suffecerit, quanto errore delirent, qui putant signis sacramentisque mutatis, etiam res ipsas esse diversas, quas ritus propheticus prænuntiavit promissas, et et quas ritus evangelicus annuntiavit impletas : aut qui censent, cum res eædem sint, non eas aliis sacramentis annuntiari debuisse completas, quam iis quibus adhuc complendæ prænuntiabantur. Si enim soni verborum quibus loquimur, pro tempore commutantur, eademque res aliter enuntiatur facienda, aliter facta, sicut ista ipsa duo verba quæ dixi, facienda et facta, nec paribus morarum intervallis, nec iisdem vel totidem litteris syllabisve sonuerunt : quid mirum si aliis mysteriorum signaculis passio et resurrectio Christi futura promissa est, aliis jam

[1] Galat. III, 23. — [2] Matth. XXVI, 28.

facta annuntiatur; quandoquidem ipsa verba, futurum et factum, passurus et passus, resurrecturus et resurrexit, nec tendi æqualiter, nec similiter sonare potuerunt? Quid enim sunt aliud quæque corporalia sacramenta, nisi quædam quasi verba visibilia, sacrosancta quidem, verumtamen mutabilia et temporalia? Deus enim æternus est, nec tamen aqua et omnis illa actio corporalis, quæ agitur cum baptizamus et fit, et transit, æterna est: ubi rursus etiam illæ syllabæ celeriter sonantes et transeuntes, cum dicitur Deus, nisi dicantur, non consecratur. Hæc omnia fiunt et transeunt, sonant et transeunt: virtus tamen, quæ per ista operatur, jugiter manet et donum spiritale, quod per ista insinuatur, æternum est. Qui ergo dicit: Si Christus Legem et Prophetas non solvisset, illa sacramenta Legis et Prophetarum in Christianorum congregationibus et celebrationibus permanerent, potest dicere: Si Christus Legem et Prophetas non solvisset, adhuc promitteretur nasciturus, passurus, et resurrecturus: cum ideo magis hæc non solverit, sed adimpleverit, quia jam non promittitur nasciturus, passurus, resurrecturus, quod illa sacramenta quondam personabant; sed annuntiatur quod natus sit, passus sit, resurrexerit, quod hæc sacramenta quæ a Christianis aguntur, jam personant. Qui ergo venit Legem et Prophetas non solvere, sed adimplere, ipsa adimpletione abstulit ea, per quæ adhuc promittebatur implendum, quod jam constat impletum: tanquam si verba ista tolleret, nasciturus, passurus, resurrecturus, quæ, cum hæc futura essent, recte dicebantur; et institueret dici, natus est, passus est, resurrexit, quæ illis completis, et ob hoc ablatis, recte dicuntur.

XVII. Sicut ergo ista verba ita illa prioris populi sacramenta, quia per eum qui non venit Legem et Prophetas solvere, sd adimplere, jam impleta sunt, ideo tolli

mutarique debuerunt : quod primis Christianis, qui ex Judæis crediderant, donec contra tam diuturnam consuetudinem paulatim persuaderetur atque ad intellectum perfectum perduceretur, et quia ita nati erant atque instituti, siverunt eos Apostoli patrium ritum traditionemque servare; et eos quibus hoc opus erat, ut congruerent illorum tarditati moribusque monuerunt. Inde est quod Timotheum Judæa matre et Græco patre natum, propter illos, ad quos tales cum eo venerat, etiam circumcidit Apostolus [1] : atque ipse inter eos morem hujusmodi custodivit, non simulatione fallaci, sed consilio prudenti. Neque enim ita natis et ita institutis noxia erant ista, quamvis jam non essent significandis futuris necessaria. Magis quippe noxium erat, ea tanquam noxia prohibere in his hominibus usque ad quos durare debuerunt. Quoniam Christus, qui omnes illas prophetias implere venerat, sic eos initiatos invenerat : ut jam de cætero, qui nulla tali necessitudine tenerentur, sed ex diverso veluti pariete, id est, ex præputio, ad illum angularem lapidem, qui est Christus, convenirent [2], ad nulla talia cogerentur. Si autem iis, qui ex circumcisione venerant, talibusque sacramentis adhuc dediti erant, ultro vellent, sicut Timotheus, conferre congruentiam, non prohiberentur : verum si in hujusmodii Legis operibus putarent suam spem salutemque contineri, tanquam a certa pernicie vetarentur. Unde est illud Apostoli : « Ecce ergo » Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus » vobis nihil proderit [3]. » Circumcidamini scilicet, sicut ipsi volebant, sicut eis a quibusdam depravatis persuasum erat, quod sine his Legis operibus salvi esse non possent. Nam cum Gentes ad Christi fidem ita venirent, maxime per Pauli apostoli prædicationem, sicut venire

[1] Act. XVI, 3. — [2] Ephes. II, 14-20. — [3] Galat. V, 2.

debuerunt [1], ut nullis ejusmodi observationibus onerarentur; quia et insolita ista maxime circumcisionem grandes ætate reformidantes deterrerentur a fide; et non ita nati, ut talibus sacramentis imbuerentur, si more pristino proselyti fierent, tanquam Christus per illa mysteria venturus adhuc promitteretur: cum ergo sic venirent ad fidem ut jam ex Gentibus venire oportebat, non intelligentes qui ex circumcisione venerant, cur sibi illa permissa essent, et cur Gentibus imponenda non essent; quibusdam carnalibus seditionibus cœperant Ecclesiam perturbare, quod Gentiles ad Dei populum accedentes, non solemniter proselyti fierent in carnis circumcisione, et cæteris hujuscemodi observationibus Legis: atque in his erant, qui hoc ideo fieri magnopere insistebant, quia timebant Judæos inter quos versabantur. Contra hos apostolus Paulus multa scripsit: nam in horum simulationem etiam Petrum adductum fraterna objurgatione correxit [2]. Sed posteaquam in unum Apostoli congregati [3], etiam consilio suo censuerunt Gentes ad hujusmodi opera Legis non esse cogendas, displicuit quibusdam ex circumcisione Christianis, non valentibus mente discernere, illos solos ab hujusmodi observationibus non fuisse prohibendos, quos fides quæ revelata est his jam imbutos invenerat; ut in eis jam consummaretur ipsa actio prophetica, quos ante adimpletionem prophetiæ jam tenuerat: ne si et ab ipsis removeretur, improbata potius quam terminata videretur; si autem et Gentibus imponeretur, aut non Christi promittendi causa instituta esse, aut adhuc Christum promittere putaretur. Primus itaque populus Dei, antequam Christus veniret Legem Prophetasque adimplere, illa omnia quæ hunc promittebant, observare jubebatur: liber in eis, qui hæc quo pertinerent intelli-

[1] Act. xv. — [2] Galat. II, 14. — [3] Act. xxv, 6.

gebant; servus autem in eis, qui hoc non intelligebant. Posterior vero populus accedens ad fidem qua jam Christus venisse, passus esse, ac resurrexisse prædicabatur, in iis quidem hominibus quos jam talibus sacramentis institutos eadem fides invenerat, nec cogebatur ista observare, nec prohibebatur: in iis autem qui talibus vacui, nulla generis, nulla consuetudinis vel congruentiæ necessitudine retenti crediderant, etiam prohibebatur; ut per eos jam inciperet apparere, illa omnia propter promittendum Christum fuisse instituta; quo veniente atque hæc promissa adimplente, jam oportere cessare. Hoc igitur temperamentum moderamenque Spiritus sancti per Apostolos operantis cum displicuisset quibusdam ex circumcisione credentibus, qui hæc non intelligebant [1], in ea perversitate mansuerunt, ut et Gentes cogerent judaïzare. Ii sunt quos Faustus Symmachianorum vel Nazaræorum nomine commmemoravit, qui usque ad nostra tempora jam quidem in exigua, sed adhuc tamen vel in ipsa paucitate perdurant.

XVIII. Quid habent ergo isti, unde Legi et Prophetis calumnientur, quod eos Christus solvere venerit potius quam adimplere, quia Christiani non observant quæ ibi præcepta sunt; cum ea sola non observent per quæ Christus promittebatur; et ideo non observent magis, quia eadem promissa jam Christus implevit, nec adhuc promittuntur quæ jam impleta sunt: eorumque promissiva signa in eis terminari debuerunt, quos fides Christi hæc adimplentis jam talibus imbutos invenerat? Numquid enim non observant Christiani quod in illa Scriptura est; « Audi, » Israël, Dominus Deus tuus Deus unus est: Non facies » tibi idolum [2]: » et cætera hujusmodi? Numquid non observant Christiani quod ibi dicitur: « Non accipies nomen

[1] Act. xv, 28. — [2] Deut. vi, 4.

» Domini Dei tui in vanum[1]? » Numquid ipsum sabbatum[2], quod ad intelligendam veram requiem pertinet, non observant Christiani? Numquid honorem parentibus Christiani non deferunt, quod ibi præceptum est? Numquid a fornicationibus, aut homicidiis, aut furtis, aut falsis testimoniis, aut a concupiscenda uxore proximi, aut a concupiscenda re proximi non se temperant Christiani; quæ omnia in illa Lege conscripta sunt? Hæc precepta sunt morum, illa sacramenta sunt promissorum: hæc implentur per adjuvantem gratiam, illa per redditam veritatem: utraque per Christum et illam semper gratiam donantem, nunc etiam revelantem; et hanc veritatem tunc promittentem, nunc exhibentem: « Quia Lex per » Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum » Christum facta est[3]. » Denique ista, quæ in recte vivente conscientia conservantur, fide per dilectionem operante complentur[4]: Illa vero quæ in promittente significatione versata sunt, rebus redditis transierunt. Ita et et ipsa non soluta, sed adimpleta sunt; quia ea non irrita, nec fallacia Christus ostendit, cum id quod eorum significatione promittebatur exhibuit.

XIX. Non Itaque sicut Faustus opinatur, quædam Dominus Jesus adimplevit, quæ ab antiquis justis jam dicta erant ante Legem Moyseos, sicuti est: « Non occides[5]; « quod non contrario redarguit, sed magis firmavit, cum et ab ira et a convicio revocavit[6]: quædam vero solvit, quæ propria videbantur Legis Hebræorum, sicuti est: « Oculum pro oculo, dentem pro dente[7]; » quod videtur potius abstulisse quam confirmasse, cum ait: Ego » autem dico vobis non resistere malo; sed et si quis te » percusserit in maxillam tuam dexteram, præbe illi et

[1] Deut. v, 11. — [2] Exod. xx, 7. — [3] Joan. I, 17. — [4] Galat. v, 6. — [5] Exod. xx, 13. — [6] Matth. v, 22. — [7] Exod. xxi, 24.

» alteram [1]. » et cætera. Nos enim dicimus etiam hæc, quæ isti putant solvisse Christum, velut contraria referendo, et tunc pro tempore bene fuisse instituta, et nunc a Christo non soluta sed adimpleta.

XX. Proinde primum ab his quæro, utrum illi antiqui justi, Enoch et Seth, hos enim potissimum Faustus commemorat, et si qui alii, non solum ante Moysen, sed et si qui ante Abraham fuerunt, irati sint fratri sine causa, aut dixerint fratri, Fatue. Si enim non dixerunt, cur non et talia docuerunt? Quod si et talia docuerunt, quæro quemadmodum vel eorum justitiam doctrinamque Christus adimpleverit, addendo, « Ego autem dico vobis, si quis irascitur fratri suo, aut si quis dicit, Racha, aut si quis dicit, » Fatue, reus erit vel judicii, vel consilii, vel gehennæ » ignis [2] : » quandoquidem et illi eodem modo vivebant, eodem modo vivendum monebant? An ignorabant illi justi frenandam esse iracundiam, nec petulanti convicio fratrem lacessendum; aut noverant quidem, sed ab his se abstinere non poterant? Ergo rei erant gehennæ : quomodo igitur justi? Profecto enim nec imperitam rerum ad suum officium pertinentium, nec intemperantem audes dicere eorum fuisse justitiam, in tantum ut eos faceret reos gehennæ. Cur ergo illam legem, secundum quam vivebant antiqui justi, hæc addendo Christus impleret, cum eorum quoque justitia sine istis esse non posset? An dicturus es, quod præceps iracundia, et lingua improba, ex quo venit Christus, cœpit ad iniquitatem pertinere; antea vero non erat iniquum vel corde vel ore ista committere? Sicut in quibusdam rebus pro temporum proprietatibus institutis, invenimus nunc aliquid non licere, quod ante licuerit; vel quod ante non licuerit, nunc licere. Non usque adeo desipis, ut hoc dicas : sed etiam si dicas,

1 Matth. v, 39. — 2 Ibid. 22.

respondebitur tibi, quod secundum istum intellectum Christus non adimplere venerit, quod legi antiquæ defuit, sed legem instituere quæ non fuit; si dicere fratri, Fatue, cum apud antiquos justos non fuisset injustum, nunc ita injustum esse Christus voluit, ut quisquis hoc dixerit, reus sit gehennæ. Proinde nondum invenisti, cuinam legi hæc aliquando defuerunt, quibus nunc additis, eam Christus impleret.

XXI. An forte lex non mœchandi apud illos justos antiquos semiplena erat, donec a Domino adimpleretur, addente, ne quis ad concupiscendum videat mulierem? Sic enim commemorasti ipsam sententiam : « Audistis » dictum esse: non Mœchaberis; ego autem dico vobis, » ne concupiscatis quidem. » Adimpletio est, inquis. Explica plane ipsa verba evangelica, noli tuis extenuare quod dictum est, et vide quid de illis antiquissimis justis senseris. Audistis, inquit, quia dictum est : « Non mœ- » chaberis; ego autem dico vobis: Si quis viderit mulie- » rem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in » corde suo[1]. » Ita-ne vero illi justi, Seth vel Enoch, vel si qui eis similes fuerunt, mœchabantur in cordibus suis; et, aut non erat cor eorum templum Dei, aut mœchabantur in templo Dei? Quod si non audes dicere, quomodo etiam de hac re legem illorum, quæ apud illos jam tunc plena erat, modo veniens Christus implevit?

XXII. De non jurando autem, quia et hic illorum legem a Christo adimpletam esse dixisti, non possum affirmare antiquos justos non jurasse : nam et Paulum apostolum jurasse invenimus[2]. De vestro autem ore non tollitur crebra juratio, cum juretis per lumen quod amatis cum muscis; neque enim lumen illud mentium ab istis oculis penitus alienum, quod illuminat omnem hominem

[1] Matth. v, 28. — [2] Rom. I, 9; Philip. I, 8, et 2 Cor. I, 23.

venientem in hunc mundum[1], nostis aliqua ex parte cogitare : et per dominum vestrum Manichæum, qui Manes lingua patria vocabatur : sed vos ut apud Græcos nomen insaniæ vitaretis, velut declinato et prolongato nomine, quasi fusionem addidistis, ubi amplius laberemini. Sic enim mihi quidam vestrum exposuit, cur appellatus sit Manichæus, ut scilicet in græca lingua tanquam manna fundere videretur; quia græce fundi χέειν dicitur : ubi quid egeritis nescio, nisi ut expressius vobis somniaretis insaniam. Neque enim addidistis in parte priore nominis unam litteram, ut agnosceretur manna; sed addidistis in posteriore duas syllabas, non appellantes Mannichæum, sed Manichæum; ut nihil aliud vobis tam prolixis et vanis sermonibus suis nisi insaniam fundere sonaret. Sæpissime juratis et per Paracletum, non sane illum, quem Christus Discipulis promisit et misit[2] : sed per eum ipsum, ut latine nomen ejus interpreter, insanifusorem. Cum ergo jurare nunquam desinatis, vellem scire quomodo intelligatis hanc quoque Legis partem, quam vultis antiquissimam intelligi, quod vobis Dominus adimpleverit, et magis propter jurationes Apostoli. Nam vestra quæ auctoritas est, vel vobis ipsis, nedum mihi, aut cuiquam homini? Unde puto jam clarere, quam sit aliter accipiendum, quod ait Christus : « Non veni Legem solvere, » sed adimplere[3]. » Non his videlicet additamentis, quæ vel ad expositionem pertinent propositarum antiquarum sententiarum, vel ad conservationem, non ad impletionem.

XXIII. Quia enim non intelligebant homicidium, nisi peremptionem corporis humani, per quam vita privaretur; aperuit Dominus omnem iniquum motum ad nocendum fratri in homicidii genere deputari[4]. Unde et

[1] Joan. I, 9. — [2] Id. XIV, 26; XVI, 7, et Act. II, 2. — [3] Matth. V, 17. — [4] Ibid. 25.

Joannes dicit : « Qui odit fratrem suum, homicida est[1]. » Et quoniam putabant tantummodo corporalem cum fœmina illicitam commixtionem vocari mœchiam, demonstravit magister etiam talem concupiscentiam nihil esse aliud. Item quia pejerare grave peccatum est; non jurare autem, sicut verum jurare, nullum peccatum est; sed longius remotus est a falsum jurando, qui nec jurare consuevit, quam qui verum jurare proclivis est : maluit nos Dominus et non jurantes non recedere a vero, quam verum jurantes propinquare perjurio. Itaque et Apostolus in sermonibus, quos habuisse narratur, nunquam juravit, ne jurandi consuetudine aliquando vel nescius in perjurium laberetur. In scriptis autem, ubi est consideratio major atque propensior, pluribus locis jurasse invenitur, ne quisquam putaret etiam verum jurando peccari, sed potius intelligeret, humanæ fragilitatis corda non jurando tutius a perjurio conservari. Quibus perspectis, invenimus nec illa esse destructa, sicut Faustus putat, quæ velut proprie vult ad Moysen pertinere.

XXIV. Nam et hic quæro ab istis, cur proprium velint esse Legis Moysi, quod dictum est antiquis : « Diliges proximum tuum, et oderis inimicum tuum[2]. » An et apostolus Paulus non dixit homines quosdam Deo odibiles[3]? Et utique in hac admonitione ipse Dominus ad hoc nos hortatur, ut imitemur Deum. « Ut sitis, inquit, filii Patris vestri qui in cœlis est, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos[4]. » Quærendum itaque est, quomodo intelligatur, exemplo Dei, cui dixit quosdam odibiles Paulus, odio habendos inimicos; et rursus exemplo Dei, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super jus-

[1] I Joan. v, 25. — [2] Levit. xix, 18, et Matth. v, 43. — [3] Rom. I, 30. — [4] Matth. v, 43, 44.

tos et injustos, diligendos inimicos. Sic apparebit Dominum male intelligentibus id quod dictum est : « Oderis » inimicum tuum, » inferre voluisse, quod omnino non norant, ut diligerent inimicos suos. Utrumque autem quomodo servandum sit, longum est disputare. Sed ad istos interim quibus generaliter displicet, si quis oderit inimicum suum, est nobis sermo qui eorum frontem premat, cum eos interrogamus, utrum diligat Deus eorum gentem tenebrarum : aut si propterea nunc inimici diligendi sunt, quod habeant partem boni, cur non ob hoc eos et odisse debemus, quod habeant partem mali. Ea quippe regula et hoc solvitur, doceturque non esse contrarium, quod in antiqua Scriptura dictum est, « Oderis » inimicum tuum, » et in Evangelio : « Diligite inimicos » vestros : » quod unusquisque iniquus homo, in quantum iniquus est, odio habendus est, in quantum autem homo est, diligendus est; ut illud quod in eo recte odimus, arguamus, id est, vitium, quo possit illud, quod in eo recte diligimus, id est, humana natura ipsa emendato vitio liberari. Hæc, inquam, regula est, qua et oderimus inimicum propter id quod in eo malum est, id est, iniquitatem; et diligamus inimicum propter id quod in eo bonum est, id est, socialem rationalemque creaturam : nisi quod nos non eum per naturam vel suam vel alienam, sed per propriam voluntatem malum esse convincimus. Illi autem per naturam gentis tenebrarum putant esse hominem malum, quam secundum ipsos Deus totus timuit, antequam in parte vinceretur; et in parte ab ea sic victus est, ut nec totus liberaretur. Audito igitur, et non intellecto, quod antiquis dictum erat : « Oderis inimi» cum tuum, » ferebantur homines in hominis odium, cum deberent non odisse nisi vitium : hos corrigit Dominus, dicendo : « Diligite inimicos vestros; » ut, qui jam dixerat,

Non veni Legem solvere, sed adimplere, ideoque de odio inimici quod scriptum est in Lege non solveret, præcipiendo utique ut diligamus inimicos, cogeret nos intelligere, quonam modo possemus unum eumdemque hominem et odisse propter culpam, et diligere propter naturam. Sed hoc ad perversas eorum mentes intelligere multum est. Urgendi sunt tantum, ut secundum calumniæ suæ perditam rationem, vel potius amentiam, defendant deum suum, quem non possunt dicere dilectorem gentis tenebrarum; ideoque ad ejus exemplum non habent quemadmodum hortentur, ut suum quisque diligat inimicum. Potius enim genti ipsi tenebrarum dilectionem inimici tribuere potuerunt, quam deo suo. Illa quippe, sicut delirant, vicinam sibi lucem atque contiguam concupivit, eaque frui voluit, atque ut frueretur invadere cogitavit. Neque ista culpa est, cum verum et beatificum bonum appetitur. Unde et Dominus dicit: «Regnum » cœlorum vim patitur, et qui vim fecerint, diripient » illud [1]. » Ecce gens tenebrarum secundum eorum vanitatem, vim facere ac diripere voluit bonum quod amaverat, ejus claritate et specie delectata: nec eam vicissim Deus dilexit, sed odio detestans frui se volentem, funditus eradicare molitus est. Si ergo mali amant bonum quo fruantur, boni autem oderunt malum ne polluantur, respondete Manichæi, quinam eorum impleant quod Dominus ait: «Diligite inimicos vestros.» Ecce si has singulas repugnantesque sententias esse vultis, deus vester fecit quod scriptum est in lege Moysi: «Oderis inimicum tuum;» et gens tenebrarum, quod scriptum est in Evangelio: « Diligite inimicos vestros.» Quanquam nec fingendo invenire potuistis, quo pacto dirimatis quæstionem inter muscas lucipetas, et blattas lucifugas: utramque enim pro-

[1] Matth. XI, 12.

lem gentis tenebrarum esse contenditis. Unde ergo illæ amant a se alienam lucem, illæ autem hanc aversando sua potius origine delectantur. An mundius nascuntur muscæ in fœtidis cloacis, quam blattæ in obscuris cubiculis.

XXV. Jamvero illud quod antiquis dictum est, « Oculum pro oculo, dentem pro dente [1], » quomodo contrarium habet quod ait Dominus, « Ego autem dico » vobis, non resistere malo, sed si quis percusserit te in » maxillam tuam dextram, præbe illi et alteram [2]. » et cætera ? Quandoquidem et illud antiquum ad reprimendas flammas odiorum, sævientiumque immoderatos animos refrenandos, ita præceptum est. Quis enim tantumdem facile contentus est reponere vindictæ, quantum accepit injuriæ? Nonne videmus homines leviter læsos moliri cædem, sitire sanguinem, vixque invenire in malis inimici unde satientur ? Quis pugno percussus, non aut judicia concitat in damnationem ejus qui percusserit, aut si ipse repercutere velit, totum hominem, si non etiam telo aliquo arrepto, pugnis calcibusque contundit ? Huic igitur immoderatæ, ac per hoc injustæ ultioni, lex justum modum figens, pœnam talionis instituit, hoc est, ut qualem quisque intulit injuriam, tale supplicium pendat. Proinde, « Oculum pro oculo, dentem pro » dente, » non fomes, sed limes furoris est, non ut id quod sopitum erat, hinc accenderetur, sed ne id quod ardebat, ultra extenderetur, impositus. Est enim quædam justa vindicta, justeque debetur ei qui fuerit passus injuriam : unde utique cum ignoscimus, de nostro quodam modo jure largimur. Unde etiam debita dicuntur, quæ in Oratione Dominica humanitus dimittere monemur, ut nobis et nostra divinitus dimittantur [3]. Quod

[1] Exod. XXI, 24. — [2] Matth. V, 39. — [3] Id. VI, 12.

autem debetur, etsi benigne dimittitur, non tamen inique repetitur : sed sicut in jurando, etiam qui verum jurat, propinquat perjurio, unde longe abest qui omnino non jurat ; et quamvis non peccet qui verum jurat, remotior tamen a peccato est qui non jurat ; unde admonitio non jurandi, conservatio est a peccato perjurii : ita cum peccet qui per immoderationem injuste vult vindicari, non peccet autem qui modum adhibens juste vult vindicari ; remotior est a peccato injustæ vindictæ ; qui non vult omnino vindicari. Peccat enim qui exigit ultra debitum, non peccat autem qui exigit debitum : sed tutior longe est a peccato injusti exactoris, qui omnino non exigit debitum, præsertim ne cogatur et ipse reddere debitum ab eo qui nullum habet debitum. Possem ergo et ego sic ista ponere, Dictum est antiquis, « Non injuste vindicabis ; ego autem dico, ne vindicetis » quidem, » adimpletio est : sicut de jurando Faustus ait : Dictum est, Non pejerabis ; ego autem dico, ne juretis quidem ; æque adimpletio est. Poteram ergo et ego ita dicere, si mihi per hæc adjecta verba, quod Legi defuit, a Christo additum videretur : ac non potius id quod Lex volebat efficere, ne injuste se quisquam vindicando peccaret, conservari tutius si omnino se non vindicaret ; sicut id quod volebat efficere, ne quisquam pejerando peccaret, conservari tutius si non juraret. Nam si contrarium est, « Oculum pro oculo, » et, « Qui te » percusserit in maxillam, præbe illi et alteram : » cur non sit contrarium, « Reddes Domino jusjurandum » tuum, » et, « Noli jurare omnino ? » Et tamen illam non destructionem, sed adimpletionem Faustus arbitratur : quod et hîc debuit arbitrari. Nam si, Verum jura, adimpletur dicendo, Ne jures : cur non et, Juste vindica, adimpletur dicendo, Ne vindices ? Sic et ego in utroque

conservationem esse arbitror a peccato, quo vel falsum juratur, vel injuste vindicatur: quanquam hoc de donanda omnino vindicta valeat etiam ad illud, ut dimittendo hujusmodi debita, etiam nobis dimitti mereamur. Sed duro populo modus prius adhibendus fuit, quo disceret non egredi debitum: ut edomita ira, quæ ad immoderatam vindictam rapit, jam qui vellet, tranquillus attenderet quid ipse deberet, quod sibi relaxari a Domino cuperet, ut hac consideratione conservo debitum relaxaret.

XXVI. Nam et illud de uxore non dimittenda quod Dominus præcepit; cum antiquis dictum sit: « Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii[1]; » si diligenter intueamur, videbimus non esse contrarium. Exposuit enim Dominus quid Lex voluerit: cum passim dimittenti uxorem jusserit libellum repudii dare. Neque enim ait, Qui voluerit, dimittat uxorem suam; cui esset contrarium non dimittere: sed utique nolebat dimitti uxorem a viro, qui hanc interposuit moram, ut in dissidium animus præceps, libelli conscriptione refractus absisteret, et quid mali esset uxorem dimittere cogitaret: præsertim quia, ut perhibent, apud Hebræos scribere litteras hebræas nulli fas erat, nisi Scribis solis, cum et excellentiorem profiterentur sapientiam, et si qui eorum essent æquitate ac pietate præditi, non tantum profiterentur sapientiam, verumetiam sectarentur. Ad hos igitur, quos oporteret esse prudentes Legis interpretes et justos dissidii dissuasores, Lex mittere voluit eum, quem jussit libellum repudii dare, si dimisisset uxorem. Non enim ei poterat scribi libellus, nisi ab ipsis, qui per hanc occasionem ex necessitate venientem quodam modo in manus suas bono consilio regerent, atque inter ipsum et uxorem pacifice

[1] Deut. xxiv, 1; Matth. v, 32, et xix, 7.

agendo dilectionem concordiamque suaderent. Quod si tantum intercederet odium, ut extingui emendarique non posset, tunc utique scriberetur libellus : quia frustra non dimitteret, quam sic odisset, ut ad debitam conjugio charitatem nulla prudentium persuasione revocaretur. Si enim non diligitur uxor, dimittenda est. Quia ergo dimittenda non est, diligenda est. Dilectio autem monendo atque suadendo componi, non invitum cogendo imponi potest. Hoc facere Scriba debebat justus et sapiens, qualem in illa professione esse oportebat : ad quem ut veniretur, discordi marito libellus conscribendus præceptus est : quem vir bonus prudensque non scriberet, nisi in animo nimis averso atque perverso consilium concordiæ non valeret. Verumtamen a vobis ex vestri erroris sacrilega vanitate quæro, cur displiceat dimittere uxorem, quam non ad matrimonii fidem, sed ad concupiscentiæ crimen habendam esse censetis? Matrimonium quippe ex hoc appellatum est, quod non ob aliud debeat fœmina nubere, quam ut mater fiat : quod vobis odiosum est. Eo modo enim putatis partem dei vestri, gentis tenebrarum prælio devictam et subactam, etiam carneis compedibus colligari.

XXVII. Sed ut potius quod nunc agitur explicem : Si Christus, ubi quibusdam antiquis sententiis propositis adjunxit : Ego autem dico vobis, neque primorum hominum legem hoc verborum additamento adimplevit, neque illam quæ per Moysen data est quasi contrariorum oppositione destruxit ; sed potius omnia ex Hebræorum lege commemorata ita commendavit, ut quidquid ex persona sua insuper loqueretur, vel ad expositionem requirendam valeret, si quid illa obscure posuisset, vel ad tutius conservandum quod illa voluisset : vides quam sit aliter intelligendum, quod ait : Non se venissse Legem solvere,

sed adimplere; scilicet ut non quasi semiplena istis verbis integraretur, sed ut quod littera jubente propter superborum præsumptionem non poterat, suadente gratia propter humilium confessionem impleretur, opere factorum, non adjectione verborum. « Fides enim, sicut » Apostolus ait, per dilectionem operatur [1]. » Unde item dicit : « Qui enim diligit alterum, Legem implevit [2]. » Istam charitatem quia veniens Christus, per Spiritum sanctum quem promissum misit, in manifestatione donavit, qua sola charitate justitia Legis posset impleri, propterea dixit : « Noe veni solvere Legem, sed adim» plere [3]. » Hoc est Novum Testamentum, quo huic dilectioni hæreditas regni cœlorum promittitur, quod in figuris Veteris Testamenti pro temporum distributione tegebatur. Unde idem dicit : « Mandatum novum do vo» bis, ut vos invicem diligatis [4]. »

XXVIII. Itaque vel omnia, vel pene omnia, quæ monuit seu præcepit, ubi adjungebat. Ego autem dico vobis, inveniuntur et in illis veteribus libris. Ibi contra iram dictum est: « Turbatus est præ ira oculus meus [5] : » et, « Melior est qui vincit iram, quam qui capit civitatem [6]. » Ibi contra verbum durum : « Plaga flagelli livorem faciet, » plaga autem linguæ confringet ossa [7]. » Ibi contra mœchiam cordis : « Ne concupiscas uxorem proximi tui [8], » Non enim ait : Ne adulteres ; sed, « Ne concupiscas. » Unde Apostolus hoc ex Lege commemorat, dicens : « Nam » concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret : Non con» cupises [9]. » Ibi de patientia non resistendi laudatur vir præbens percutienti se maxillam et saturatus opprobriis [10]. Ibi de inimico diligendo dicitur : « Si esurierit

[1] Galat. v, 6. — [2] Rom. xiii, 8. — [3] Matth. v, 17. — [4] Joan. xiii, 34. — [5] Psal. vi, 8. — [6] Prov. xvi, 32. — [7] Eccli. xxviii, 21. — [8] Exod. xx, 17, et Deut. xv, 21. — [9] Rom. vii, 7. — [10] Thren. iii, 30.

» inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi[1]. » Hinc enim hoc commemoravit Apostolus. Et illud in Psalmo, « Cum iis qui oderant pacem, eram pacificus[2], » et alia multa. Quod autem temperando a vindicta, et diligendo etiam malos, Deum imitemur, habes ibi de ipso Deo id agente copiosum locum : ibi namque scriptum est : « Mul-» tum enim valere tibi soli superat semper, et virtuti bra-» chii tui quis contra stabit ? Quoniam tanquam momen-» tum stateræ, sic ante te est orbis terrarum, et tanquam » gutta roris antelucani, quæ descendit in terram, sed » misereris omnium, quoniam omnia potes, et dissimulas » peccata hominum propter pœnitentiam. Diligis enim » omnia quæ sunt, et nihil odisti horum quæ fecisti : nec » enim odio habens aliquid constituisses. Quomodo ergo » posset aliquid permanere nisi tu voluisses, aut quod a te » vocatum non esset conservaretur ? Parcis autem omni-» bus, quoniam tua sunt, Domine, qui animas amas[3]. Bonus » enim spiritus tuus est in omnibus : propter quod eos qui » exerrant partibus corripis, et de quibus peccant admo-» nens, alloqueris, ut relicta malitia credant in te, Do-» mine[4]. » Ad hanc benignam patientiam Dei « Qui facit » solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super » justos et injustos[5]. » nos imitandam Christus hortatur : ut vindicare nostras injurias negligamus, et benefaciamus his qui nos oderunt, ut simus perfecti, sicut Pater noster cœlestis perfectus est. Valere autem nobis et ad remittenda debita peccatorum nostrorum, quod aliis ista ultionum debita relaxamus, et cavendum esse, ne si hoc non fecerimus, nec nobis deprecantibus peccati obligatio remittatur, sic in illis libris veteribus scriptum est. « Qui » vindicari vult, inveniet vindictam a Deo, et peccata illius

[1] Prov. xxv, 21, et Rom. xii, 20. — [2] Psal. xix, 7. — [3] Sap. xi, 22-27. — [4] Id. xii, 1. — [5] Matth. v, 45.

» confirmans confirmabit. Relinque proximo tuo nocenti » te, et tunc deprecanti tibi peccata solventur. Homo » homini reservat iram, et a Domino quærit medelam car- » nis? in hominem similem sibi non habet misericordiam, » et pro peccatis suis deprecatur Dominum, et ipse dum » caro sit, reservat iram, et repropitiationem petit a Do- » mino, et quis exorabit pro peccatis illius [1]? »

XXII. Jamvero de uxore non dimittenda, quid aliud vel quid opportunius ex illis libris commemorem, quam id unde Judæis de hac re interrogantibus Dominus ipse respondit. Cum enim quærerent, utrum liceret quacumque ex causa dimittere uxorem, ait illis : « Non legistis, » quia qui fecit ab initio, masculum et fœminam fecit eos » et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, » et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. » Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus » conjunxit, homo non separet [2]. » Ecce Judæi ex libris Moysi convincuntur non esse uxorem dimittendam, qui secundum voluntatem legis Moysi arbitrabantur se facere, cum dimitterent. Simul et illud hic, ipso Christo attestante, cognoscimus, Deum fecisse et conjunxisse masculum et fœminam : quod Manichæi negando damnant, non jam Moyseos libro, sed Christi Evangelio resistentes. Porro autem si quod ipsi opinantur et prædicant, verum est, diabolum fecisse atque junxisse masculum et fœminam : qua calliditate diabolica Faustus reprehendit Moysen tanquam conjugia dirimentem per libellum repudii, et laudat Christum tanquam illud ejusmodi vinculum confirmantem ex præcepto Evangelii; cum utique secundum suam stultam sacrilegamque sententiam Moysen laudare debuerit separantem quod fecerat et conjunxerat diabolus, et Christum vituperare diaboli figmentum et

[1] Eccli. XXVIII, 1-5. — [2] Matth. XIX, 4, 5.

ligamentum solidantem? Jam illud quomodo aperit magister bonus, cur ipse Moyses, ex cujus libro prolata est de prima conjunctione masculi et fœminæ tam sancta et nulla separatione violanda castitas conjugalis, postea permiserit dimittere uxorem? Nam cum illi respondissent: « Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et » dimittere? » Ait illis: « Quoniam Moyses ad duritiam » cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras[1]. » Hoc est quod paulo ante exposuimus. Quanta enim duritia erat, quæ nec per libelli interpositionem, ubi dissuadendi locus justis et prudentibus tribuebatur, solvi et flecti posset ad recipiendam vel revocandam conjugii charitatem? Ita Dominus, quid Lex et bonis præciperet, et duris permitteret, ejusdem Legis testimonio declaravit, cum et non dimittendam uxorem ex eadem Scriptura commemorata conjunctione masculi et fœminæ monuit, divinamque auctoritatem ejusdem conjunctionis exposuit, et dandum libellum repudii propter duritiam vel domandi vel indomiti cordis ostendit.

XXX. Quapropter cum omnia illa excellentia præcepta Domini, quæ veteribus Hebræorum libris contraria Faustus volebat ostendere, in eisdem quoque libris inveniantur; unde venit Dominus Legem non solvere, sed adimplere, nisi ut exceptis promissorum figuris, quæ reddita veritate adimpletæ atque sublatæ sunt, ipsa quoque præcepta, per quæ Lex illa sancta et justa et bona est[3], non per vetustatem litteræ jubentts, et delicta superborum reatu etiam prævaricationis augentis, sed per novitatem spiritus adjuvantis, et humilium confessionem salutis gratia liberantis, implerentur in nobis? Quia re vera, sicut omnia ista præcepta sublimia nec in illis libris veteribus desunt; ita illic finis quo referantur occultus est: quam-

[1] Matth. XIX, 7. — [2] Supra c. 26. — [3] Rom. VII, 12.

vis secundum cum viverent sancti. qui futuram ejus revelationem videbant, et pro temporum proprietate vel prophetice tegebant, vel prophetice tectum sapienter intelligebant.

XXXI. Denique, quod non temere dixerim, nescio utrum quisquam in illis libris invenit nomen regni cœlorum, quod tam crebro nominat Dominus. Dicitur quidem ibi, « Diligite sapientiam, ut in æternum regnetis [1]. » Et ipsa vita æterna, si non illic in manifesto prædicaretur, non diceret Dominus etiam malis Judæis : « Scrutamini » Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere, ipsæ testimonium perhibent de me [2]. » Quo enim nisi ad hoc pertinet, quod ibi scriptum est : « Non moriar, sed vivam, et enarrabo opera Domini [3] : » et, « Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte [4] : » et, « Justorum animæ in manu Dei sunt, et non tanget » illos tormentum. » Et paulo post : « Illi autem sunt in » pace, et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes » illorum immortalitate plena est [5] ; » et : « In paucis » vexati, in multis bene disponentur [6]. » Et in alio loco : « Justi autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est » merces eorum, et cogitatio eorum apud Altissimum ; » ideo accipient regnum decoris et diadema speciei de » manu Domini [7]. » Hæc et alia multa, sive apertissima, sive subobscura, inveniuntur illic testimonia vitæ æternæ. Et de ipsa corporum resurrectione non tacuerunt Prophetæ. Unde Pharisæi adversum Sadducæos eam non credentes, acerrime confligebant : quod non solum in Actibus Apostolorum canonicis [8], quos isti non accipiunt, ne de adventu veri Paracleti, quem promisit Dominus, convincantur, evidenter apparet ; verumetiam in Evan-

[1] Sap. VI, 22. — [2] Joan. V, 39. — [3] Psal. CXVII, 17. — [4] Id. XII, 5. — [5] Sap. III, 1. — [6] Ibid. 3. — [7] Id. V, 16. — [8] Act. XXIV, 15.

gelio, ubi ei proponunt Sadducæi quæstionem de muliere [1], quæ septem fratribus singillatim nupserat, cum in ejus connubium alter alteri morienti succederet, cujusnam eorum in resurrectione uxor esset futura. Proinde testimoniis vitæ æternæ et resurrectionis mortuorum abundat illa Scriptura : sed hoc nomen, id est, regnum cœlorum, de nullo inde loco mihi occurrit; hæc enim proprie pertinet ad revelationem Novi Testamenti, quia ea corpora quæ terrena fuerant, mutatione illa, quam Paulus apertius commemorat, in resurrectione fient spiritalia, ac per hoc cœlestia, in quibus possideamus regnum cœlorum [2]. Quod ori ejus etiam nominandum servabatur, quem regem ad regendos, et sacerdotem ad sanctificandos fideles suos universus ille apparatus veteris Instrumenti in generationibus, factis, dictis, sacrificiis, observationibus, festivitatibus, omnibusque eloquiorum præconiis, et rebus gestis, et rerum figuris parturiebat esse venturum : qui plenus gratia et veritate[3], et ad præcepta facienda adjuvando per gratiam, et ad promissa implenda curando per veritatem, venit Legem non solvere, sed adimplere [4].

[1] Matth. XXII, 23. — [2] I Cor. XV, 43. — [3] Joan. I, 14. — [4] Matth. V, 17.

LIBER XX.

I. Faustus dixit : « Cur solem colitis, nisi quia estis Pagani et Gentium schisma, non secta? Igitur non ab re fuerit et hoc ipsum quærere, quo manifestius videre possimus, uter nostrum hoc nomine debeat appellari. Et quidem si tibi fidem meam nunc simpliciter, ut in amicis referam, videar fortasse excusationis causa id fingere, aut divinorum, quod absit, luminum erubescere culturam. Sed tu quidem utcumque volueris accipe : me tamen dixisse non pœnitebit, vel propter aliquos, qui hactenus scire habebunt, religionem nostram nihil cum Gentibus habere commune. »

II. « Igitur nos Patris quidem Dei omnipotentis, et Christi Filii ejus, et Spiritus sancti unum idemque sub triplici appellatione colimus Numen : sed Patrem quidem sum lucem incolere credimus summam ac principalem, quam Paulus alias inaccessibilem vocat [1] : Filium vero in hac secunda ac visibili luce consistere ; qui quoniam sit et ipse geminus, ut eum Apostolus novit, Christum dicens esse Dei virtutem et Dei sapientiam [2] ; virtutem quidem ejus in sole habitare credimus, sapientiam vero in luna : nec non et Spiritus sancti, qui est majestas tertia, aëris hunc omnem ambitum sedem fatemur ac diversorium ; cujus ex viribus ac spiritali profusione, terram quoque concipientem, gignere patibilem Jesum, qui est vita ac salus hominum, omni suspensus ex ligno. Quapropter et nobis circa universa, et vobis similiter erga panem et calicem par re-

[1] 1 Tim. vi, 16. — [2] 1 Cor. i, 24.

ligio est, quamvis eorum acerrime oderitis auctores. Hæc nostra fides est: de qua si quærendum alias putaveris, audies; quamvis nec illud ad præsens minus firmum sit argumentum, quod vel tu, vel quilibet alius rogatus, ubinam Deum suum credat habitare, respondere non dubitabit, in lumine: ex quo cultus hic meus omnium pene testimonio confirmatur. »

III. « Sed nunc ad illud, quia nos non sectam, sed schisma Gentium nuncupasti Schisma, nisi fallor, est eadem opinantem atque eodem ritu colentem quo cæteri, solo congregationis delectari dissidio. Secta vero est longe alia opinantem quam cæteri, alio etiam sibi ac longe dissimili ritu divinitatis instituisse culturam. Quæ si ita sunt, mea interim et opinio et cultus longe alia sunt quam Paganorum. De tuis postea videbimus. Pagani bona et mala, tetra et splendida, perpetua et caduca, mutabilia et certa, corporalia et divina unum habere principium dogmatizant. His ego valde contraria sentio, qui bonis omnibus principium fateor Deum, contrariis vero Hylen : sic enim mali principium ac naturam theologus noster appellat. Item Pagani, aris, delubris, simulacris, victimis, atque incenso Deum colendum putant. Ego ab his in hoc quoque multum diversus incedo, qui ipsum me, si modo sim dignus, rationabile Dei templum puto : vivum vivæ majestatis simulacrum Christum Filium ejus accipio : aram, mentem bonis artibus et disciplinis imbutam, honores quoque divinos ac sacrificia in solis orationibus et ipsis puris ac simplicibus pono : quomodo ergo schisma sum Paganorum ? »

IV. « Hactenus enim et Judæorum me poteras dicere schima, quia et omnipotentem Deum colam, quod sibi et Judæus omnis audaciter assumit, cum non considerares rituum diversitatem, qua a me coleretur Omnipotens, et a Judæis : si tamen Omnipotentem Judæi colunt.

Sed interim de opinione tractamus, quæ sic et Paganos de solis cultura fefellit, ut de Omnipotentis Judæos. Sed nec vestrum quidem schisma si me dixeris, verum est, quamvis Christum venerer et colam : quia alio eum ritu colo et alia fide quam vos. Schisma vero aut nihil immutare debet ab eo unde factum est, aut non multum : ut puta vos, qui desciscentes a Gentibus, monarchiæ opinionem primo vobiscum divulsistis, id est, ut omnia credatis ex Deo : sacrificia vero eorum vertistis in agapes, idola in Martyres, quos votis similibus colitis : defunctorum umbras vino placatis et dapibus : solemnes Gentium dies cum ipsi celebratis, ut kalendas, et solstitia : de vita certe mutastis nihil : estis sane schisma, a matrice sua diversum nihil habens nisi conventum. Necnon et priores vestri Judæi, segregati etiam ipsi a Gentibus sculpturas solum dimiserunt : templa vero et immolationes, et aras, et sacerdotia, atque omne sacrorum ministerium eodem ritu exercuerunt, ac multo superstitiosius quam Gentes. De opinione vero monarchiæ in nullo etiam ipsi dissentiunt a Paganis : quare constat vos atque Judæos schismata esse gentilitatis : cujus fidem tenentes et ritus, modice quamvis immutatos, de sola conventuum divisione putatis vos esse sectas. Porro autem sectas si quæras, non plus erunt quam duæ, id est, Gentium, et nostra, qui eis longe diversa sentimus. Ita quidem oppositi invicem nobis, ut est veritas et mendacium, ut dies et nox, ut egestas et copia, ut morbus et sanitas. Vos vero nec erroris secta estis, nec veritatis : sed schisma tantum ; nec ipsum veritatis saltem, sed erroris. »

V. Augustinus respondit : O imperita pestis, et vanitas versipellis, ut quid tibi objicis, quod si quis tibi objicit, nescit cum quo agat ? Neque enim vos Paganos dicimus, aut schisma Paganorum, sed habere cum eis quamdam

similitudinem, eo quod multos colatis deos. Verum vos eis esse longe deteriores, quod illi ea colunt quæ sunt, sed pro diis colenda non sunt : sunt enim et idola, sed ad salutem nihil sunt. Et qui colit arborem, non quidem arando, sed adorando, non id colit quod nusquam est, sed quod ita colendum non est. Ipsa etiam dæmonia, unde dicit Apostolus : « Quæ immolant Gentes, dæmoniis im» molant, et non Deo[1]: » utique sunt quibus illos immolare dicit, et quorum nos socios esse non vult. Jamvero cœlum et terra, mare et aër, sol et luna, et cætera sidera, omnia hæc manifesta oculis apparent, atque ipsis sensibus præsto sunt. Quæ cum Pagani tanquam deos colunt, vel tanquam partes unius magni dei, nam universum mundum quidam eorum putant maximum deum : ea colunt quæ sunt. Cum quibus quando agimus, ut ea non colant, non eis dicimus quod nulla sint, sed quod colenda non sint : eisque colendum horum omnium conditorem Deum invisibilem suademus, cujus solius participatione beatus homo fieri potest : quod omnes velle nemo ambigit. Sed quia nonnulli eorum invisibilem et incorpoream creaturam colunt, quod est et anima mensque humana; tamen quia nec ejusmodi creaturæ participatione fit homo beatus; ille non solum invisibilis, verumetiam incommutabilis Deus, id est, Deus verus colendus est : quia solus ille colendus est, quo solo fruens, beatus fit cultor ejus; et quo solo non fruens, omnis mens misera est, qualibet re alia perfruatur. Vos autem cum ea colatis quæ omnino non sunt, sed vestrarum fallacium fabularum vanitate finguntur, propinquiores essetis veræ pietati ac religioni, si saltem Pagani essetis, vel in eorum genere qui corpora colunt, etsi non colenda, sed tamen

[1] I Cor. x, 20.

vera. Unde vos verius dixerim nec solem istum colere, ad cujus gyrum vestra oratio circumvolvitur.

VI. Nam et de ipso tam falsa, et tam detestanda jactatis, ut si suas vindicaret injurias, jam flammis ejus vivi arderetis. Nam primo eum navim quamdam esse dicitis: ita non tantum, ut dicitur, toto cœlo erratis, sed et natatis. Deinde cum omnium oculis rotundus effulgeat, eaque illi figura pro sui ordinis positione perfecta sit; vos eum triangulum perhibetis, id est, per quamdam triangulam cœli fenestram lucem istam mundo terrisque radiare. Ita fit, ut ad istum quidem solem dorsum cervicemque curvetis; non autem ipsum tam clara rotunditate conspicuum, sed nescio quam navim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quam confictam cogitatis, adoretis. Quam profecto faber ille non faceret, si quemadmodum emuntur ligna, quibus navigiorum tabulæ compinguntur, sic emerentur et verba, quibus hæreticorum fabulæ compinguntur. Verum hæc tolerabilius vel ridentur vel flentur in vobis: illud est intolerabiliter sceleratum, quod de ipsa navi puellas pulchras et pueros proponi dicitis, quorum formosissimis corporibus inardescant principes tenebrarum, ad fœminas masculi, et ad masculos fœminæ: ut in ipsa flagranti libidine et inhianti concupiscentia de membris eorum tanquam de terris sordidisque compedibus dei vestri membra solvantur. Et his obscœnissimis pannis vestris conamini assuere ineffabilem Trinitatem, dicentes Patrem in secreto quodam lumine habitare; Filii autem in sole virtutem, in luna sapientiam; Spiritum vero sanctum in aëre.

VII. In qua tripartita vestra, vel potius jam quadripartita fabula, de Patris quidem secreto lumine, quid vobis dicam, nisi quia lumen cogitare non potestis, nisi quale videre consuestis? Hoc enim conspicuum et omni

carni, non tantum hominum, verumetiam bestiarum et vermiculorum notissimum lumen intuentes, ex illo conceptam corde phantasiam in immensum soletis augere, et eam lucem dicere ubi Deus Pater habitat cum regnicolis suis. Quando enim discrevistis lucem qua cernimus, ab ea luce qua intelligimus, cum aliud nihil unquam putaveritis esse intelligere veritatem, nisi formas corporeas cogitare, sive finitas, sive ex aliquibus partibus infinitas; quæ inania phantasmata esse nescitis? Proinde cum tantum intersit inter cogitationem qua cogito terram luminis vestram quæ omnino nusquam est, et cogitationem qua cogito Alexandriam quam nunquam vidi, sed tamen est; rursusque tantum intersit inter istam qua cogito Alexandriam incognitam, et eam qua cogito Carthaginem cognitam: ab hac quoque cogitatione, qua certa et nota corpora cogito, longe incomparabiliter distat cogitatio qua intelligo justitiam, castitatem, fidem, veritatem, charitatem, bonitatem, et quidquid ejusmodi est: quæ cogitatio dicite, si potestis, quale lumen sit, quo illa omnia quæ hoc non sunt, et inter se discernuntur, et quantum ab hoc distent, fida manifestatione cognoscitur: et tamen etiam hoc lumen non est lumen illud quod Deus est; hoc enim creatura est, Creator est ille; hoc factum, ille qui fecit; hoc denique mutabile, dum vult quod nolebat, et scit quod nesciebat, et reminiscitur quod oblitum erat; illud autem incommutabili voluntate, veritate, æternitate persistit; et inde nobis est initium existendi, ratio cognoscendi, lex amandi; inde omnibus et irrationabilibus animantibus natura qua vivunt, vigor quo sentiunt, motus quo appetunt; inde etiam omnibus corporibus mensura ut subsistant, numerus ut ornentur, pondus ut ordinentur. Itaque lumen illud Trinitas inseparabilis, unus Deus est, cujus vos nullo corpore ad-

juncto, per se ipsam incorpoream, spiritalem, incommutabilemque substantiam etiam locis divīditis. Nec saltem Trinitati loca tria datis, sed quatuor : Patri unum, id est, lumen inaccessibile, quod prorsus non intelligitis; Filio duo, solem scilicet atque lunam; Spiritui sancto rursus unum, id est, aëris hunc omnem ambitum. De Patris ergo inaccessibili lumine, quia veram fidem tenentibus non inde separatur Filius et Spiritus sanctus, hactenus in præsentia dixerim.

VIII. Vestræ autem vanitati quid placuit in sole ponere virtutem Filii, et in luna sapientiam? Cum enim in ipso Patre Filius inseparabilis maneat, quomodo potest sapientia ejus ab ejus virtute separari, ut illa sit in sole, hæc in luna; cum per ejusmodi locos nisi corpora dividi separarique non possint? Quod si sciretis, nunquam stulto insanoque phantasmate tantas fabulas texeretis. At in ea ipsa falsitate atque fallacia, quam incongrue, quam perverse sedem sapientiæ minus lucere quam sedem virtutis; cum ad virtutem pertinere videatur operari et efficere, ad sapientiam vero docere et ostendere : ac per hoc si calor in sole, lux autem præpolleret in luna, utcumque invenissent ista figmenta verisimilitudinis nebulam, hominibus carnalibus et animalibus decipiendis, qui nihil putant esse, nisi quod corporale cogitaverint; caloris enim violenta operatio est ad movendum, unde virtuti tribueretur; lucis autem clarus fulgor ad demonstrandum, unde hanc sapientiæ darent : cum vero lux longe in sole præcellat, quomodo ibi virtus, hic autem quod tanto minus lucet, sapientia est? O sacrilega ineptia, et cum sit unus Christus Dei virtus et Dei sapientia[1], Spiritus autem sanctus non ipse sit Christus, quomodo separatur a se ipse Christus, cum ab eo non separetur Spiritus sanctus?

[1] I Cor. I, 24.

Aërem quippe, quem sedem Spiritui sancto vestra fabula tribuit, totam mundi fabricam implere perhibetis. Unde sol et luna circuitus suos peragentes, semper cum illo sunt. A sole autem luna recedit, et ad solem rursus accedit : ita vobis auctoribus, vel potius deceptoribus, per dimidiam partem circuli recedit a virtute sapientia, et ad eam per aliam dimidiam rursus accedit : et cum plena est, tum longe est a virtute sapientia ; tunc enim tam longo intervallo a se disjuncta sunt hæc duo lumina, ut cum sol vergit ad Occidentem, tunc luna surgat ab Oriente : ex quo fit, ut quoniam infirmantur omnia quæ virtute deseruntur, eo sapientia sit infirmior, quo est luna plenior. Si autem, quod veritas habet, et sapientia Dei semper tantumdem valet, et virtus Dei semper tantumdem sapit, cur hæc sic duo dicitis, ut ea locorum sedibus intervallisque separetis, cum et ipsas sedes ejusdem substantiæ dicatis, homines cæca et insana mente non recedentes a phantasmate corporum, et virtute ac sapientia ita carentes, ut nec sapere possitis aliquid fortiter, nec valere sapienter. Ita-ne vero detestanda et anathemanda stultitia, Christus per solem lunamque distentus ; hic virtute habitans, hic sapientia ; nec hic perfectus et plenus, nec in sole sapiens, nec in luna præpotens, utrobique pulchros pueros subornat concupiscendos fœminis principibus tenebrarum, et masculis puellas? Hæc legitis, hæc creditis, hæc docetis : ex hac fide doctrinaque vivitis ; et miramini, quia sic abominamini?

IX. Verum si in istis tam eminentibus notissimisque luminibus sic erratis, ut in eis non quod sunt, sed quod vobis dementissime fingitis adoretis, quid de cæteris vestris fabulis dicam, Quis enim splenditenens suspendit mundum, et quis Atlas cum illo supportat? Hæc et in-

numerabilia, quæ similiter deliratis, omnino non sunt, et colitis ea. Hinc vos Paganis dicimus deteriores, eo tantum similes, quod multos deos colitis : eo vero in pejorem partem dissimiles, quod illi pro diis ea colunt quæ sunt, sed dii non sunt : vos autem colitis ea, quæ nec dii, nec aliquid sunt, quoniam prorsus nulla sunt. Habent quidem et illi quædam fabulosa figmenta, sed esse illas fabulas norunt; et vel a poëtis delectandi causa fictas esse asserunt, vel eas ad naturam rerum vel mores hominum interpretari conantur : sicut Vulcanum claudum, quia ignis terreni motus ejusmodi est; et Fortunam cæcam, quod ex incerto accidant, quæ fortuita dicuntur; et tria Fata in colo et fuso digitisque filum ex lana torquentibus, propter tria tempora, præteritum quod in fuso jam netum atque involutum est; præsens quod inter digitos nentis trajicitur; futurum in lana, quæ colo implicata est, quod adhuc per digitos nentis ad fusum, tanquam per præsens ad præteritum trajiciendum est; et Venerem Vulcani uxorem, quia ex calore voluptas naturaliter nascitur, et Martis adulteram quia belligerantibus incongrua est; et Cupidinem puerum volitantem ac sagittantem, quod irrationabilis et instabilis amor corda vulneret miserorum : et alia permulta in hunc modum. Quocirca hoc in eis irridemus, quod interpretata sic adorant, quæ non intellecta, quamvis damnabiliter, tamen excusabilius adorarent. Ipsis quippe interpretationibus convincuntur, non se illum Deum colere, cujus solius participatione mens beata fit, sed ab illo conditam creaturam : nec solas virtutes ipsius creaturæ, sicut Minervam, cujus fabulam, quod de Jovis capite nata sit, ad prudentiam consiliorum interpretantur, quæ rationis est propria, cui sedem capitis etiam Plato dedit, sed etiam vitia, sicut de Cupidine diximus.

Unde quidam eorum Tragicus ait, Deum esse amorem[1], turpis et vitio favens finxit libido. Nam et corporalium vitiorum simulacra Romani consecraverunt, sicut palloris et febris. Ut ergo omittam quod simulacrorum adoratores circa ipsas corporum figuras habent affectum, ut eas ipsas formas in locis honorabilibus sublimatas, quibus tantum obsequium exhiberi vident, tanquam deos timeant; illæ ipsæ interpretationes, quibus hæc muta, et surda, et cæca, et exanima defenduntur, dignius accusantur: verumtamen et ista quoquo modo sunt, quamvis, ut jam dixi, ad salutem vel aliquam utilitatem nihil sint, et quæ ex his interpretantur, in rebus inveniuntur. Vos autem primum hominem cum quinque elementis belligerantem; et spiritum potentem de captivis corporibus gentis tenebrarum, an potius de membris dei vestri victis atque subjectis, mundum fabricantem; et splenditenentem, reliquias eorumdem membrorum dei vestri habentem in manu, et cætera omnia capta, oppressa, inquinata plangentem; et Atlantem maximum subter humeris suis cum eo ferentem, ne totum ille fatigatus abjiciat, atque ita fabula vestra velut in tapete theatrico a dillius ultimi globi catastolium pervenire non possit (5) : et alia innumerabilia pariter inepta et insana, nec pingendo aut sculpendo, nec interpretando demonstratis : et ea, cum omnino nulla sint,, creditis et colitis; et insuper Christianis fide non ficta pias mentes mundantibus tanquam temere credulis insultatis. Ut enim multa non quæram, quibus hæc ostendantur omnino non esse, quia subtilius sublimiusque tractare de mundi fabrica, etsi mihi difficile non esset, certe nimis longum est : hoc dico, si ista vera sunt, Dei substantia commutabilis est, corruptibilis, coinquinabilis. Hoc autem credere, plenum est sa-

[1] Seneca in Hyppolito.

crilegæ insaniæ. Illa igitur omnia vana sunt, falsa sunt, nulla sunt. Proinde vos Paganis istis, qui vulgo noti sunt, et antiquitus fuerunt, et in reliquiis suis jam nunc erubescunt, prorsus deteriores estis, quod illi colunt ea quæ dii non sunt, vos autem omnino quæ non sunt.

X. Itaque si propterea vos putatis tenere veritatem, quia et errori Paganorum longe dissimiles estis, nos autem propterea esse in errore, quia longius a vobis, quam a Paganis forte distamus : dicatur et mortuus ideo sanus, quia jam nec ægrotus est; et ideo reprehendatur qui sanus est, quia vicinior est ægroto quam mortuo. Aut si plerique Pagani, non velut ægri, sed velut mortui deputandi sunt; laudetur in sepulcro cinis informis, quia jam nec formam cadaveris tenet; et membra viva culpentur, quia cadaveri sunt similiora, quam cineri. Sic et nos ideo isti culpandos putant, quia nos similiores esse dicunt funeri Paganorum, quam cineri Manichæorum. Quanquam per multas differentias aliter atque aliter quæque res ad discernendum dividi soleant, ut quod in hac erat parte, per alias differentias in alia parte inveniatur ubi ante non erat. Velut, verbi gratia, si quis omnem carnem dividat in volatilia, et ea quæ volare non possunt; per hanc differentiam quadrupedia hominibus sunt similiora, quam avibus, pariter enim volare non possunt. Rursus si quis per aliam differentiam dividat, ut dicat alia esse rationalia, alia irrationalia; jam quadrupedes avibus sunt similiores, quam hominibus, pariter enim sunt rationis expertes. Hoc Faustus non cogitans, ait : « Porro autem sectas si quæras, non plus erunt quam duæ, id est, Gentium, et nostra, qui ei longe diversa sentimus. » Videlicet quoniam dixerat eo maxime distare Gentes a Manichæis, quod ab uno principio dicunt esse omnia, quod Manichæi negant, addentes principium

gentis tenebrarum. In hac differentia, quod fatendum est, plerique Pagani nobiscum sentiunt : sed non vidit, quia item si quis ita dividat, ut dicat eorum qui aliqua religione detinentur, aliis placere unum Deum colendum, aliis multos ; per hanc differentiam et Pagani a nobis remoti sunt, et isti cum Paganis deputantur, nos autem cum Judæis. Potest ergo aliquis secundum hanc differentiam hoc etiam modo duas solas sectas putare. Hic forte dicatis, quod vos multos deos vestros ex una substantia perhibetis : quasi Pagani multos suos non ex una asserant; quamvis diversa illis officia et opera et potestates attribuant : sicut etiam apud vos alius expugnat gentem tenebrarum, alius ex ea capta fabricat mundum ; alius desuper suspendit, alius subter portat; alius rotas ignium, ventorum, et aquarum in imo versat, alius in cœlo circumiens radiis suis, etiam de cloacis membra dei vestri colligit. Et quis numeret omnia deorum vestrorum officia fabulosa, nulla veritate manifesta, nullis ænigmatibus figurata? Porro si alius ita dividat omnes homines, ut alios esse dicat qui credunt Deum humana curare, alios qui id omnino non credunt : in hac parte et Pagani nobiscum sentiunt et Judæi, et vos et omnes hæretici, qui quoquo modo Christiani appellantur; in illa vero Epicurei reperiuntur, et si qui alii sunt qui ita senserunt. Parva-ne ista differentia est? Cur ergo non et secundum istam duæ solæ sectæ esse dicantur, ut in una earum nobiscum sitis? An audebitis in hac differentia discedere a nobis, qui Deum prædicamus humana curare, et esse cum Epicureis qùi hoc negant? Hic profecto illos repudiantes ad nos curritis. Sic per alias et alias differentias, nunc hic, nunc illic reperiuntur, aliunde juncti, aliunde disjuncti, vicissim omnes nobiscum, et nos cum omnibus, et rursus nulli eorum nobiscum, nec nos cum aliquibus

eorum. Quod si Faustus cogitaret, non tam diserte deliraret.

XI. Quid autem hinc dicam, quod ait : «Ex viribus sancti Spiritus ac spiritali profusione terram quoque concipientem, gignere patibilem Jesum, qui est vita ac salus hominum omni suspensus ex ligno?» O demens, ut interim non discutiam de hac re vestra vaniloquia, potestne terra de Spiritu sancto concipere patibilem Jesum, et Maria virgo non potuit? Compara, si audes, virginalia viscera tanta castitate sanctificata, cum omnibus terræ locis, ubi arbores herbæque gignuntur. Ita-ne in illa fœmina exhorrescis, aut horrescere te fingis uterum pudicitiæ dedicatum, et in hortis omnibus circum quasque urbes ex cloacinis aquis Jesum gigni non exhorrescis? Quis enim quamlibet cœnulentus humor non innumerabilia germina edit et nutrit? Sic prædicatis nasci patibilem Jesum, quem credere natum esse de virgine clamatis indignum. Si carnem putatis immundam, cur vobis non videtur immundius, quod a suæ salutis temperamento ipsa natura carnis expurgat? An caro immunda est, et fimus qui carne egeritur mundus est? Non ergo attenditis, non videtis stercoribus lætari agros, quo fertilius fœcundentur? Nempe ad id redit vestra dementia, ut de Spiritu sancto, quem carnem Mariæ dicitis dedignatum, tanto uberius et lætius terra concipiat, quanto studiosius fuerit carnis sordibus et squaloribus pinguefacta. An ut hoc defendatis, dicetis Spiritum sanctum incontaminabili ubique pollere præsentia? Respondetur vobis : Cur non ergo et in utero virginali? Sed ut de conceptu jam taceam, partum ipsum deinde respicite. Concipientem de Spiritu sancto dicitis terram gignere patibilem Jesum, quem tamen ita contaminatum omni ex ligno pendere perhibetis in frugibus et pomis, ut innumerabilibus ani-

malibus animalium vescentium carnibus amplius contaminetur, ex ea sola parte purgandus cui fames vestra subvenerit. Itaque nos Christum Filium Dei, Verbum Dei, incontaminabiliter carne indutum, corde credimus, ore confitemur; quia illa substantia contaminari nec carne potest, quæ nulla re potest: vos autem secundum vestram fabulam, adhuc in arbore pendentem Jesum jam contaminatum dicitis; antequam carnem ingrediatur cujusque vescentis: aut si non est contaminatus, quomodo vos eum manducando purgatis? Deinde cum omnes arbores crucem ipsius esse dicatis, unde a Fausto prædicatur « Omni suspensus ex ligno: » cur non sicut illum verum Jesum, bonum opus faciens Joseph ille ab Arimathia de cruce deposuit, ut sepeliret[1], ita et vos poma decerpitis, ut Jesum de ligni suspensione depositum vestro ventre sepeliatis? Aut unde pium est, Christum sepulcro condere, impium autem de ligno deponere? An ut de vobis etiam concinat, quod de Propheta ponit Apostolus: « Sepulcrum patens est guttur eorum[2]: » ore aperto expectatis quis inferat Christum, tanquam optimæ sepulturæ, faucibus vestris? Postremo dicite nobis, quot Christos esse dicatis. Alius-ne est quem de Spiritu sancto concipiens terra patibilem gignit, omni non solum suspensus ex ligno, sed etiam jacens in herba? et alius ille quem Judæi crucifixerunt sub Pontio Pilato; et tertius ille per solem lunamque distentus? An unus atque idem, ex quadam sui parte ligatus in arboribus, ex quadam vero liber, eidem ligatæ captæque subveniens? Quod si ita est, ille quem sub Pontio Pilato passum esse conceditis, cum eum sine carne fuisse narretis, nondum dico quemadmodum talem mortem sine carne perpeti potuerit, sed quæro cui naves illas reliquerit, ut inde descendens talia

[1] Joan. XIX, 38. — [2] Psal. V, 11, et Rom. III, 13.

pateretur, qualia sine quocumque corpore fieri non possent. Secundum præsentiam quippe spiritalem nullo modo illa pati posset : secundum præsentiam vero corporalem simul et in sole et in luna et in cruce esse non posset. Proinde si corpus non habuit, non est crucifixus : si autem habuit, quæro unde habuerit, cum omnia corpora ex tenebrarum gente esse dicatis, quamvis substantiam divinam cogitare nisi corpoream nunquam valueritis. Unde cogimini aut sine corpore dicere crucifixum, quo absurdius et dementius dici nihil potest : aut in phantasmate potius quam in veritate visum fuisse crucifigi, qua rursus impietate quid pejus est? aut non omnia corpora de gente esse tenebrarum, sed esse etiam corpus divinæ substantiæ, quod tamen immortale non sit, sed possit ligno affigi et occidi ; quod nihilominus plenum est dementiæ : aut ex gente tenebrarum mortale corpus habuisse Christum, atque ita qui ejus corporis matrem Mariam virginem credere timetis, gentem dæmonum non timetis. Postremo cum secundum sententiam Fausti, quam quidem ex illa longissima fabula vestra decerptam, quanta potuit brevitate perstrinxit : « De Spiritu sancto terra concipiens gignat patibilem Jesum, qui est vita et salus hominum, omni suspensus ex ligno ; » cur ille Salvator pendenti pendendo congruit, et nascenti nascendo non congruit? Si autem propterea Jesum dicitis esse in arboribus et Jesum crucifixum sub Pontio Pilato et Jesum per solem lunamque distentum, quia totum hoc ex una eademque substantia est, cur non et cætera millia numinum vestrorum hac appellatione concluditis? Cur enim non sit Jesus et ille splenditenens, et ille Atlas, et ille rex honoris, et ille spiritus potens, et ille primus homo, et quidquid aliud innumerabiliter per diversa nomina et diversa officia prædicatis?

XII. Ipse denique Spiritus sanctus cur in tertia persona ponitur, cum sit inter innumerabiles? Aut cur non sit etiam ipse Jesus? Et quid sibi jam vult in scriptis Fausti fallax textura verborum, ubi conatus velut congruere veris Christianis, a quibus longe nimiumque secluditur, ait : « Igitur nos Patris quidem Dei omnipotentis, et Christi Filii ejus, et Spiritus sancti, unum idemque sub triplici appellatione colimus Numen. » Cur enim sub triplici, ac non potius sub multiplici, non appellatione tantum, sed etiam re, si quot nomina, tot personæ sunt? Neque enim sicut in armis una res est sub triplici appellatione, ensis, mucro, gladius, sicut unam rem dicitis, et lunam, et navem minorem et luminatorem nocturnum, et si quid aliud vocabuli eidem rei tribuitis; ita potestis dicere eumdem primum hominem, quem spiritum potentem, et quem splenditenentem, et quem Atlantem maximum : sed alius est ille, alius atque alius ille et ille, et neminem istorum Christum dicere soletis. Aut quomodo unum numen, si diversa opera? Aut cur non totum simul unus Christus, si propter unam substantiam et in arboribus Christus, et in persecutione Judæorum Christus, et in sole ac luna Christus? Nempe vias omnes vestra phantasmata perdiderunt : nempe nihil aliud sunt, quam visa furentium.

XIII. Cur autem arbitretur Faustus parem nobis esse religionem circa panem et calicem nescio, cum Manichæis vinum gustare non religio, sed sacrilegium sit. In uva enim agnoscunt deum suum, in cupa nolunt, quasi aliquid eos calcatus et inclusus offenderit. Noster autem panis et calix, non quilibet (quasi propter Christum in spicis et in sarmentis ligatum, sicut illi desipiunt), sed certa consecratione mysticus fit nobis, non nascitur. Proinde quod non ita fit, quamvis sit panis et calix, ali-

mentum est refectionis, non sacramentum religionis: nisi quod benedicimus, gratiasque agimus Domino in omni ejus munere, non solum spiritali, verumetiam corporali. Vobis autem per fabulam vestram in escis omnibus Christus ligatus apponitur, adhuc ligandus vestris visceribus, solvendusque ructatibus. Nam et cum manducatis, dei vestri defectione vos reficitis; et cum digeritis, illius refectione deficitis. Cum enim vos plenos reddit, resumptio vestra ipsum premit. Quod quidem misericordiæ deputaretur, quando aliquid pro vobis patitur in vobis, nisi vos rursus inanes relinqueret, ut a vobis liberatus effugeret. Quomodo ergo comparas panem et calicem nostrum, et parem religionem dicis errorem longe a veritate discretum; pejus desipiens quam nonnulli, qui nos propter panem et calicem Cererem ac Liberum colere existimant? Quod ideo commemorandum putavi, ut advertatis ex qua vanitate veniat etiam illud vestrum, quod propter sabbatum Saturno dicatos fuisse patres nostros putatis. Sicut enim a Cerere et Libero Paganorum diis longe absumus, quamvis panis et calicis sacramentum, quod ita laudastis, ut in eo nobis pares esse volueritis, nostro ritu amplectamur; ita patres nostri longe fuerunt a Saturniacis catenis, quamvis pro tempore prophetiæ sabbati vacationem observaverint.

XIV. Sed cur non etiam propter Hylen, quæ in nonnullis libris Paganorum frequentatur, parem vos cum Paganis religionem habere dixistis? Quinimo propter hoc imparem longeque dissimilem voluistis intelligi, quia hoc nomine mali principium ac naturam theologus vester appellat. In quo quidem imperitia vestra magna deprehenditur: quia nec quid sit Hyle scitis, et hoc rei vocabulo, quam penitus ignoratis, etiam inflari velut docti affectatis. Hylen namque Græci, cum de natura

disserunt, materiem quamdam rerum definiunt, nullo prorsus modo formatam, sed omnium corporalium formarum capacem : quæ quidem in corporum mutabilitate utcumque cognoscitur ; nam per se ipsam nec sentiri nec intelligi potest. Verum in hoc errant quidam Gentilium, quod eam tanquam coæternam Deo conjungunt ; ut hæc ab illo non sit, quamvis ab illo formetur : quod alienum esse a veritate, ipsa veritas docet. Ecce tamen quibus Paganis de hac ipsa Hyle invenimini esse consimiles, quod eam vos quoque suum habere principium, nec ex Deo esse perhibetis : et in hoc vos dispares esse dicebatis, nescientes quid dicatis. In illo vero, quod nulla est huic Hylæ forma propria, nec nisi a Deo formari potest, nostræ illi veritati consentiunt : a vestra autem falsitate dissentiunt; qui nescientes quid sit Hyle, id est, quid sit rerum materies, gentem tenebrarum eam dicitis, ubi non solum distinctas quinque generibus innumerabiles corporum formas, verumetiam mentem constituitis horum corporum formatricem; et quod est imperitius, vel potius dementius, ipsam magis mentem dicitis Hylen, quam non formari, sed formare perhibetis. Nam si esset ibi mens quædam formans, et elementa corporea quæ formarentur, illa elementa dicenda essent Hyle, id est, materies quam formaret eadem mens, quam mentem principium mali esse vultis. Hoc si diceretis, non quidem multum erraretis in eo quod est Hyle, nisi quod ipsa quoque elementa, quamvis in alias formas formanda, tamen quia jam elementa essent, et speciebus propriis distinguerentur, Hyle non essent, quia illa est prorsus informis : verumtamen tolerabilis esset imperitia vestra, quia eam quæ formaretur, non eam quæ formaret, Hylen diceretis : sed tamen etiam sic eo teneremini vani atque sacrilegi, quia nescientes omnem modum naturarum numerumque

formarum et ordinem ponderum non esse posse, nisi a Patre et Filio et Spiritu sancto, principio mali tantum bonum tribueretis. Nunc vero cum et quid sit Hyle, et quid sit malum ignoretis o si possem, vobis persuadere, ut a seducendis imperitioribus vos compesceretis.

XV. Jamvero quod etiam inde vos Paganis vultis esse meliores, quod illi aris, delubris, simulacris, victimis atque incenso Deum colendum putant, vos autem nihil horum facitis, quis non irrideat? Quasi vero non satius sit vel lapidi, qui quoquo modo est, aram constituere, et victimam offerre, quam id quod omnino non est, in deliramento phantasmatis adorare? Verum tu, qui rationabile Dei templum te esse dixisti, quomodo hoc explicabis? Placet-ne tibi, ut templum Deus habeat, cujus aliquam partem diabolus fabricaverit? An vos non estis, qui dicitis omnia membra vestra, totumque corpus a maligna mente, quam Hylen dicitis, fabricatum, ejusque ipsius fabricatricis partem illic habitare simul cum parte dai vestri? Quæ cum ibi teneatur, ut perhibetis, concatenata et inclusa, utrum Dei templum, an Dei carcerem te dicere debuisti? Nisi forte animam tuam templum Dei dicis, quam ex terra luminis habes. At illam partem Dei, vel membrum Dei soletis dicere, non templum Dei. Restat ergo, ut templum Dei non te dixeris, nisi ex corpore, quod secundum te diabolus fabricavit. Ecce quomodo templum Dei blasphematis, ut non solum sanctum non esse dicatis, verumetiam machinamentum diaboli, et ergastulum Dei. At vero Apostolus, « Templum enim Dei » sanctum est, inquit, quod estis vos[1]. » Et ne putes tantummodo ad animam pertinere, quod dictum est : audi expressius, « Nescitis, inquit, quia corpora vestra templum est in vobis Spiritus sancti, quem habetis a Deo[2]? »

[1] 1 Cor. III, 17. — [2] Id. VI, 9.

Vos autem fabricam dæmonum Dei templum dicitis, et ibi « Vivum, sicut Faustus ait, vivæ majestatis simula» crum, Christum Filium Dei collocatis. » Plane Christus vester phantasmaticus habitet in tali templo sacrilegæ vanitatis. Ille quippe non a similitudine, sed a simulatione simulacrum vocari potest.

XVI. Ita et mentem tuam aram fecisti, sed vide cujus. Ex ipsis enim artibus et disciplinis tuis apparet, quibus eam imbutam esse dixisti. Illæ artes et disciplinæ vetant panem porrigere mendicanti homini, ut in ara vestra cum sacrificio crudelitatis ardeatis : talem aram Domino destruente, qui ex Lege commemorat quali odore delectatur Deus, dicens : « Misericordiam volo quam sacrificium[1]. » Ubi hoc Dominus commemorarit, attendite : cum scilicet transiret per segetem, et esurientes Discipuli ejus vellerent spicas[2], quod homicidium esse vos dicitis ex disciplina vestra, qua imbuistis mentem vestram; aram sane, non Dei, sed dæmoniorum mendaciloquorum, ex quorum doctrinis inusta cauteriatur maligna conscientia, homicidium appellans[3], quam veritas innocentiam dicit. Ita enim Judæis ait, ubi vos quoque futuros percussit atque destruxit : « Si sciretis quid sit, Misericordiam volo quam » sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes[4]. »

XVII. Quas autem habere simplices et puras orationes, tanquam divinos honores ac sacrificia poteritis, cum de ipsa natura atque substantia divina tanta indigna et turpia sentiatis, ut non solum vestris sacrificiis Deus verus non propitietur, sed in sacrificiis Paganorum Deus vester immoletur? Neque enim in lignis solum, et in herbis, aut in membris humanis, sed etiam in pecorum carnibus cum contaminantibus et polluentibus vinculis colligatum esse censetis. Ipsa vero anima vestra, cui Deo

[1] Osee. vi, 6. — [2] Matth. xii, 7. — [3] I Tim. iv, 2. — [4] Matth. xii, 7.

laudem dicat, cujus particulam se ipsam in tenebrarum gente captam teneri conclamans; quid aliud quam vituperat Deum, quem sibi alio pacto adversus hostes suos consulere non potuisse testatur, nisi partium suarum tanta corruptione, et tam turpi captivitate? Unde vestræ etiam preces ad deum vestrum non possent esse religiosæ, sed invidiosæ. Quid enim mali apud illum commiseratis, ut in pœna ista nunc ad eum gematis, quem non propria voluntate peccando deseruistis, sed ab illo dati estis hostibus ipsius, ut pax regno ejus compararetur? Nec saltem sicut obsides dari solent, cum honore custodiendi: nec sicut pastor ad capiendam bestiam tendit insidias: pecus enim suum solet ponere in illa captoria tendicula, non membrum suum; et plerumque ita, ut ante bestia capiatur, quam pecus lædatur. Vos autem membra dei dati estis hostibus, non valentes eorum a deo vestro compescere feritatem, nisi eorum contaminati fœditate, non habentes peccatum proprium, sed hostili veneno tabefacti. Unde non potestis dicere in precibus vestris: « Propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos, et » propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum [1]: » sed dicitis, Libera nos arte tua, quia ut modo in regno tuo securus lugeas, nos hic premimur, dilaniamur, inquinamur. Hæc vox accusatoria est, non deprecatoria. Nec illud potestis dicere, quod Magister veritatis docuit, « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus » debitoribus nostris [2]. » Qui sunt enim debitores vestri, qui in vos peccaverunt? Si gens tenebrarum, numquid ei dimittitis debita, quam usque in finem eradicatam æterno carcere includitis? Quæ autem debita vobis potest ille dimittere, quando ille potius in vos peccavit, cum ad ista vos misit, quam vos in illum, qui mittenti

[1] Psal. LXXVIII, 9. — [2] Matth. VI, 12.

obtemperastis? Aut si propterea ille non peccavit, quia hoc necessitate fecit; major est vestra necessitas, cum jam in pugna prostrati jaceatis, quam fuit illius antequam pugnaretis. Jam enim vos patimini commixtum malum, nihil tale ille patiebatur, cum tamen necessitatem, ut vos mitteret, pateretur. Itaque aut ipse potius vobis debet, quod ei dimittatis; aut si nec ipse vobis, multo magis nec vos illi. Ubi sunt ergo sacrificia vestra, simplices ac puræ orationes vestræ, cum sint fallaces et impuræ blasphemiæ.

XVIII. Et tamen volo mihi dicatis, unde ista omnia quæ laudatis in vobis, his nominibus appelletis, ut dicatis templum, aram, sacrificium. Si enim vero Deo ista vera non debentur, cur laudabiliter in vera religione prædicantur? Si autem Deo vero verum sacrificium rite debetur, unde etiam divini honores recte appellantur, cætera quæ dicuntur sacrificia ad simlitudinem fiunt cujusdam veri sacrificii. Hæc autem partim sunt imitamenta falsorum et fallacium deorum, hoc est, dæmoniorum, superbe sibi ab eis quos deceperint, divinos honores exigentium, sicut sunt vel erant omnia in templis idolisque Gentilium; partim prædicamenta venturi unius verissimi sacrificii quod pro peccatis omnium credentium offerri oporteret, qualia erant præcepta divinitus antiquis patribus nostris, ubi erat et illa mystica unctio qua Christus præfigurabatur, unde et ipsum nomen a chrismate ducitur. Proinde verum sacrificium, quod uni vero debetur Deo, quo ejus altare solus Christus implevit, in victimis pecorum imitata dæmonia sibi arroganter exposcunt. Unde dicit Apostolus : « Quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, » et non Deo[1] : » non quod offerebatur culpans, sed quia illis offerebatur. Hebræi autem in victimis pecorum, quas offerebant Deo, multis et variis modis, sicut re tanta

[1] I Cor. x, 20.

dignum erat, prophetiam celebrabant futuræ victimæ, quam Christus obtulit. Unde jam Christiani peracti ejusdem sacrificii memoriam celebrant, sacrosancta oblatione et participatione corporis et sanguinis Christi. Manichæi vero nescientes quid damnandum sit in sacrificiis Gentium, et quid intelligendum in sacrificiis Hebræorum, et quid tenendum vel observandum in sacrificio Christianorum, vanitatem suam sacrum offerunt diabolo, qui eos decepit, recedentes a fide, intendentes spiritibus seductoribus et doctrinis dæmoniorum in hypocrisi mendaciloquorum[1].

XIX. Discat ergo Faustus, vel potius illi qui ejus litteris delectantur, monarchiæ opinionem non ex Gentibus nos habere; sed Gentes non usque adeo ad falsos deos esse delapsas, ut opinionem amitterent unius veri Dei, ex quo est omnis qualiscumque natura. « Sapientes enim » eorum (quia, sicut dicit Apostolus, invisibilia Dei, a » constitutione mundi per ea quæ facta sunt, intellecta » conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus ac divi- » nitas, ut sint inexcusabiles), cognoscentes Deum, non » sicut Deum honorificaverunt, aut gratias egerunt, sed » evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est » insipiens cor eorum : dicentes enim se esse sapientes, » stulti facti sunt, et immutaverunt gloriam incorrupti- » bilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis homi- » nis, et volucrum, et quadrupedium, et serpentium[2]. » Hæc sunt enim simulacra Gentium, in quibus interpretandi non habent exitum, nisi ad creaturam quam condidit Deus; ut in ipsa quoque interpretatione simulacrorum, de qua se peritiores eorum jactare atque inflare consueverunt, hoc in eis fiat quod paulo post idem Apostolus dicit : « Coluerunt et servierunt creaturæ potius

[1] I Tim. IV, 2. — [2] Rom. I, 20-24.

» quam Creatori, qui est benedictus in sæcula[1]. » Vos autem et in eo quod eis dissimiles estis, vani estis; et in eo quod eis similes estis, pejores estis. Ad hoc enim non cum ipsis creditis monarchiam, quod illi verum credunt, ut ipsius unius Dei substantiam expugnabilem corruptibilemque credatis; quod est impiæ vanitatis : in pluribus autem diis colendis doctrina dæmoniorum mendaciloquorum illis persuasit multa idola, vobis multa phantasmata.

XX. Nec sacrificia eorum vertimus in agapes : sed sacrificium illud quod paulo ante commemoravi, intelleximus, dicente Domino : « Misericordiam volo quam » sacrificium[2]. » Agapes enim nostræ pauperes pascunt, sive frugibus, sive carnibus. Pascitur enim creatura Dei de creatura Dei, quæ humanis dapibus congrua est. «Vobis autem quia dæmonia mendaciloqua persuaserunt, » non ad regendam carnem, sed ad exercendam blasphe- » miam, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad perci- » piendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui » cognoverunt veritatem; quoniam omnis creatura Dei » bona est, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum » actione percipitur[3] : » ingrati Creatori, et pro largis ejus beneficiis sacrilegas retribuentes injurias, quoniam plerumque in agapibus etiam carnes pauperibus erogantur, misericordiam Christianorum similem dicitis sacrificiis Paganorum, quorum nonnullis in hoc quoque similes estis. Propterea enim nefas habetis pecora occidi, quia humanas animas in ea revolvi arbitramini, quod in quorumdam gentilium philosophorum libris invenitur : quanquam a posterioribus aliter intellectum esse dicatur. Verum in hoc etiam multo deterius erratis : illi enim in pecore timuerunt trucidare proximum suum; vos autem

[1] Rom. I, 25. — [2] Osee. VI, 6, et Matth. XII, 7. — [3] I Tim. IV, 3.

Deum vestrum, cujus membra esse etiam pecorum animas arbitramini.

XXI. Nam quod etiam hinc nobis calumniatur Faustus, quod Martyrum memorias honoramus, in hoc dicens nos idola convertisse, non tam me movet, ut huic calumniæ respondeam, quam ut ipsum Faustum ostendam studio calumniandi etiam ab ipsius Manichæi vanitatibus exorbitare voluisse, et in vulgarem atque poëticam Paganorum opinionem, a quibus se alienissimum cupit videri, nescio quomodo incautum incidisse. Cum enim dixisset nos vertisse idola in Martyres, « Quos votis, inquit, similibus colitis, defunctorum umbras vino placatis et dapibus : » sunt ergo umbræ defunctorum? Nunquam hoc in vestris sermonibus audivimus, nunquam in litteris legimus : imo contradicere soletis talibus opinionibus, asserentes animas mortuorum malas minusve purgatas, aut in revolutiones ire, aut in graviores aliquas pœnas ; bonas autem in naves imponi, et in cœlo navigantes transire hinc in illud phantasma terræ luminis, pro qua pugnando perierant : ita nullas animas circa suorum corporum sepulcra detineri : unde igitur umbræ defunctorum? quæ substantia earum, qui locus? Sed maledicendi cupiditate Faustus qui profiteretur, oblitus est : aut forte dormitans umbras somniando dictavit, nec cum verba sua legeret, evigilavit. Populus autem Christianus memorias Martyrum religiosa solemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur : ita tamen ut nulli Martyrum, sed ipsi Deo Martyrum sacrificemus, quamvis in memoriis Martyrum constituamus altaria. Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit : Offerimus tibi, Petre, aut Paule, aut Cypriane : sed quod offertur, offertur Deo qui Mar-

tyres coronavit, apud memorias eorum quos coronavit; ut ex ipsorum locorum admonitione major affectus exurgat, ad acuendam charitatem et in illos quos imitari possumus, et in illum quo adjuvante possumus. Colimus ergo Martyres eo cultu dilectionis et societatis, quo et in hac vita coluntur sancti homines Dei, quorum cor ad talem pro Evangelica veritate passionem paratum esse sentimus. Sed illos tanto devotius, quanto securius post certamina superata: quanto etiam fidentiore laude prædicamus, jam in vita feliciore victores, quam in ista adhuc usque pugnantes. At illo cultu, qui græce λατρεία dicitur, latine uno verbo dici non potest, cum sit quædam proprie Divinitati debita servitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificii, unde idololatria dicitur eorum, qui hoc etiam idolis exhibent; nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerendum præcipimus, vel cuiquam Martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam Angelo: et quisquis in hunc errorem delabitur, corripitur per sanam doctrinam, sive ut corrigatur, sive ut caveatur. Etiam ipsi enim sancti, vel homines, vel Angeli, exhiberi sibi nolunt, quod uni Deo deberi norunt. Apparuit hoc in Paulo et Barnaba[1], cum commoti miraculis quæ per eos facta sunt Lycaonii, tanquam diis immolare voluerunt: conscissis enim vestimentis suis, confitentes et persuadentes se deos non esse, ista sibi fieri vetuerunt. Apparuit et in Angelis, sicut in Apocalypsi legimus, Angelum se adorari prohibentem ac dicentem adoratori suo: «Conservus tuus sum et fratrum tuorum[2].» Ista sibi plane superbi spiritus exigunt, diabolus et angeli ejus, sicut per omnia templa et sacra Gentilium. Quorum similitudo in quibusdam etiam superbis homini-

[1] Act. XIV, 14. — [2] Apoc. XIX, 10, et XXII, 9.

bus expressa est : sicut de Babyloniæ quibusdam regibus memoriæ commendatum tenemus. Unde sanctus Daniel accusatores ac persecutores pertulit, quod regis edicto proposito, ut nihil a quoquam deo peteretur, nisi a rege solo, Deum suum, hoc est, unum et verum Deum adorare deprecarique deprehensus est[1]. Qui autem se in memoriis Martyrum inebriant, quomodo a nobis approbari possunt, cum eos, etiamsi in domibus suis id faciant, sana doctrina condemnet? Sed aliud est quod docemus, aliud quod sustinemus, aliud quod præcipere jubemur, aliud quod emendare præcipimur, et donec emendemus, tolerare compellimur. Alia est disciplina Christianorum, alia luxuria vinolentorum, vel error infirmorum. Verumtamen et in hoc ipso distant plurimum culpæ vinolentorum et sacrilegorum. Longe quippe minoris peccati est, ebrium redire a Martyribus, quam vel jejunum sacrificare Martyribus. Sacrificare Martyribus dixi : non dixi sacrificare Deo in memoriis Martyrum, quod frequentissime facimus, illo duntaxat ritu, quo sibi sacrificari Novi Testamenti manifestatione præcepit : quod pertinet ad illum cultum, quæ latria dicitur, et uni Deo debetur. Sed quid agam, et tantæ cæcitati istorum hæreticorum quando demonstrabo, quam vim habeat quod in Psalmis canitur : « Sacrificium laudis glorificabit » me, et illic via est, ubi ostendam illi salutare meum[2]. » Hujus sacrificii caro et sanguis ante adventum Christi per victimas similitudinum promittebatur ; in passione Christi per ipsam veritatem reddebatur ; post ascensum Christi per Sacramentum memoriæ celebratur : ac per hoc tantum interest inter sacrificia Paganorum et Hebræorum, quantum inter imitationem errantem, et præfigurationem prænuntiantem. Sicut autem non ideo contemnenda vel detestanda est virginitas sanctimonialium, quia et Ves-

[1] Dan. VI, 13. — [2] Psal. XLIX, 23.

tales virgines fuerunt; sic non ideo reprehendenda sacrificia Patrum, quia sunt et sacrificia Gentium : quia sicut inter illas virginitates multum distat, quamvis nihil aliud distet, nisi quæ cui voveatur atque reddatur; sic inter sacrificia Paganorum et Hebræorum multum distat, eo ipso, quod hoc solum distat, quæ cui sint immolata et oblata : illa scilicet superbæ impietati dæmoniorum idipsum sibi ob hoc arrogantium, quo haberentur dii, quia divinus honor est sacrificium ; illa vero uni Deo, ut ei offerretur similitudo promittens veritatem sacrificii, cui erat offerenda ipsa reddita veritas in passione corporis et sanguinis Christi.

XXII. Neque enim, sicut Faustus dixit, priores nostri Judæi segregati a Gentibus, cum templum haberent, et immolationes, et aras, et sacerdotia, sculpturas solum dimiserunt, id est, idola : poterant enim sicut nonnulli etiam sine idolorum sculpturis, arboribus, et montibus, postremo etiam soli ac lunæ cæterisque sideribus immolare. Quod si facerent per illum cultum, quæ latria dicitur, creaturæ potius quam Creatori servientibus, et ob hoc non parvo malo impiæ superstitionis errantibus, nihilominus dæmonia se præberent ad eos illudendos, et ab eis sumenda, quæ sic obtulissent. Illi quippe superbi et impii spiritus, non nidore ac fumo, sicut nonnulli vani opinantur, sed hominum pascuntur erroribus : non sui corporis refectione, sed malevola delectatione cum quoquo modo decipiunt, vel arroganti fastu simulatæ majestatis, cum divinos sibi honores exhiberi gloriantur. Non ergo illi patres nostri sola Gentium simulacra dimiserunt, sed neque terræ, neque cuiquam terrenæ rei, neque mari, neque cœlo, neque militiæ cœli aliquid immolantes, uni Deo Creatori omnium victimas obtulerunt : quas sibi offerri voluit per earum similitudinem promittens victimam

veram, per quam nos sibi peccatorum remissione reconciliavit in Christo Jesu Domino nostro, cujus capitis corpus effectos fideles Paulus alloquitur dicens; « Obsecro » autem vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis » corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placen- » tem[1]. » Sed Manichæi corpoja humana opificium dicunt esse gentis tenebrarum, et carceres quibus victus inclusus est Deus : unde longe aliud annuntiat Faustus, aliud Paulus. Sed quoniam quisquis vobis evangelizaverit præter quam quod accepistis, anathema sit[2] : verum dicit Christus in Paulo, anathema sit Manichæus in Fausto.

XXIII. Qui etiam dicit nihil nos mutasse de moribus Gentium, nesciens quid loquatur. Cum enim justus ex fide vivat[3]; finisque præcepti sit charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta[4]; maneantque ad formandam vitam fidelium tria hæc, fides, spes, Charitas[5] : unde fieri potest ut pares cum aliquo mores habeat, qui hæc tria cum illo paria non habet? Qui enim aliud credit, aliud sperat, aliud amat, necesse est ut aliter vivat. Et si usus quarumdam rerum similis videtur nobis esse cum Gentibus, sicut cibi et potus, tectorum, vestimentorum, lavacrorum, et qui ex nostris conjugalem vitam gerunt, uxorum ducendarum, et habendarum, filiorum gignendorum, nutriendorum, hæreditandorum : longe tamen aliter his rebus utitur, qui ad alium finem usum earum refert; et aliter qui ex his Deo gratias agit, de quo prava et falsa non credit. Sicut enim in ipso errore vestro, cum eo pane vescamini quo cæteri homines, et fructibus vivatis et fontibus, lana et lino similiter texto amiciamini, nec in his tamen parem ducitis vitam, non aliud edendo, aut bibendo, aut induendo, sed aliud sen-

[1] Rom. XII, 1. — [2] Galat. I, 9. — [3] Rom. I, 17. — [4] I Tit. I, 5. — [5] I Cor. XIII, 13.

tiendo et credendo, et ad alium finem ista omnia referendo, finem scilicet vestri erroris atque vanitatis ; ita nos et in his et in aliis, quæ similiter sumimus, non similiter cum Gentibus vivimus, easdem res non ad eumdem finem referendo, sed ad finem legitimi divinique præcepti, charitatem de corde puro et conscientia bona et fide non ficta, a quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium. In quo sane principatum tenetis, non intuentes, non considerantes, in eisdem habendis agendisque rebus tantum ad diversam vitam valere, si diversa sit fides, ut cum Auditores vestri et uxores habeant, et filios quamvis inviti suscipiant, eisque patrimonia congerant vel custodiant, carne vescantur, vinum bibant, lavent, metant, vindemient, negotientur, honores publicos administrent, vobiscum eos tamen, non cum Gentibus computetis, cum facta eorum Gentibus videantur similiora quam vobis. Nam et quorumdam facta Gentilium cum magis vobis propinquent, quam quibusdam Auditoribus vestris, nonnulli quippe in sacrilegis sacris suis et a vino et a carnibus et a concubitu temperant, potius Auditores vestros his omnibus utentes, et in eo vobis dissimiles, in Manichæi grege numeratis, quam istos eadem quæ facitis facientes : potiusque fœminam, quæ in Manichæum crediderit, vestram dicitis, etiam parientem, quam Sibyllam nec saltem nubentem. At enim multi Christiani catholici vocantur, et sunt adulteri, raptores, avari, ebriosi, et quidquid aliud sanæ doctrinæ adversatur? Quid autem inter vos, in tam exiguo ac pene nullo numero vestro, nonne plerique sunt tales, et quidam in Paganis non sunt tales? Num ideo paganos, qui tales non sunt, dicitis meliores vobis? Cum tamen propter sacrilegam vanitatem sectæ vestræ etiam qui in vobis tales non sunt, Paganis etiam talibus deteriores sint? Unde manifestum est non ideo derogari

sanæ doctrinæ, quæ sola catholica est, quia multi ejus nomine censeri volunt, et per illam sanari nolunt. Agnoscenda est enim paucitas illa, quam Dominus præcipue commendat in ingenti atque innumerabili multitudine toto orbe diffusa [1]: quæ tamen pacitas sanctorum atque fidelium, quod sæpe commendandum est, tanquam granorum in comparatione multitudinis palearum, paucitas dicitur; per se autem ipsam tantam massam frumenti facit, ut omnes probos et reprobos vestros, quos pariter veritas reprobat, incomparabili multitudine superet. Ecce non sumus Gentium schisma, a quibus plurimum distamus in melius : sed nec vos hoc estis, quia plurimum ab eis distatis in pejus.

[1] Matth. xx, 18.

LIBER XXI.

I. Faustus dixit : « Unus Deus est, an duo? Plane unus. Quomodo ergo vos duos asseritis? Nunquam in nostris quidem assertionibus duorum deorum auditum est nomen. Sed tu unde hoc suspicaris, cupio scire. Quia bonorum et malorum duo principia traditis. Est quidem quod duo principia confitemur, sed unum ex his Deum vocamus, alterum Hylen : aut ut communiter et usitate dixerim, dæmonem. Quod si tu hoc putas duos significare deos, poteris et medico disputante de infirmitate atque sanitate, duas easdem putare sanitates ; et cum quis bonum nominat et malum, tu poteris eadem duo putare bona ; et copiam audiens atque egestatem, duas easdem putabis copias. Quod si et de albo et nigro disputante me, et frigido et calido, et dulci et amaro, dicas quia duo alba, et duo calida, et duo dulcia ostenderim, nonne videberis mentis impos, et cerebri minime sani? Sic et cum duo principia doceo, Deum et Hylen, non idcirco videri jam debeo tibi duos ostendere deos. An quia vim omnem maleficam Hylæ assignamus, et beneficam Deo, ut congruit, idcirco nihil interesse putas, an utrumque eorum vocemus Deum? Quod si ita est, poteris et venenum audiens et antidotum, nihil interesse putare, an utrumque vocetur antidotum, quia utrumque eorum vim suam habeat, utrumque agat aliquid et operetur : nec non et medicum audiens ac venenarium, utrosque vocabis medicos : et justum audiens atque injustum, poteris utrosque vocare justos, quia uterque eorum aliquid agat.

Quod si hoc facere absurdum est, quanto absurdius Deum et Hylen idcirco duos putare deos, quia eorum quisque aliquid operetur? Quapropter inepta hæc et viribus satis effœta argumentatio est, ut quia de re mihi respondere non possis, de solis nominibus confles invidiam. Nam nec diffiteor, etiam interdum nos adversam naturam nuncupare deum, sed non hoc secundum nostram fidem, verum juxta præsumptum jam in eam nomen a cultoribus suis, qui eam imprudenter existimant deum : quemadmodum et Apostolus, « Deus, inquit, sæculi hujus excæ» cavit mentes infidelium [1]. » Deum quidem nominans, quia sic jam vocaretur a suis : sed adjiciens, quod mentes excæcet, ut ex hoc intelligatur non esse verus Deus. »

II. Augustinus respondit : Duos quidem deos in vestris disputationibus solemus audire, quod et si primo negasti, tamen paulo post etiam ipse confessus es, quasi rationem reddens, cur hoc dicatis : quia et Apostolus ait : « Deus » sæculi hujus excæcavit mentes infidelium. » Quam quidem sententiam plerique nostrum ita distinguunt, ut Deum verum dicant excæcasse infidelium mentes. Cum enim legerint. « In quibus Deus, » suspendunt pronuntiationem ; ac tunc inferunt, « Sæculi hujus excæcavit mentes infide» lium. » Quia[2] et si ita non distinguas, sed exponendi gratia ita verborum ordinem mutes, In quibus Deus excæcavit mentes infidelium sæculi hujus, idem qui in illa distinctione sensus elucet, Potest enim etiam talis operatio, qua excæcantur mentes infidelium, secundum quemdam modum pertinere ad verum Deum; quod non facit malitia, sed justitia : sicut idem Paulus alibi dicit; « Numquid » iniquus Deus, qui infert iram [3]? » Item alibi : « Quid » ergo dicimus, inquit : numquid iniquitas est apud » Deum? Absit. Moysi enim dicit : Miserebor cui misertus

[1] 2 Cor. IV, 4. — [2] *Forte* Quod. — [3] Rom. III, 5.

» ero, et misericordiam præstabo cui misericors fuero [1]. » Cum ergo præmisisset, quod inconcusse est retinendum, non esse iniquitatem apud Deum, paulo post attende quid dicat : « Si autem volens Deus ostendere iram, et demons- » trare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa » iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, et ut notas faceret » divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præpa- » ravit in gloriam [2], etc. » Certe hic nullo modo dici potest, alium Deum esse qui ostendit iram et demonstrat potentiam suam in vasis quæ perfecta sunt ad perditionem, et alium qui ostendit divitias in vasis misericordiæ. Nam unum eumdemque Deum facere utrumque, Apostolica doctrina testatur. Hinc est et illud : « Propter hoc » tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, in » immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in se- » metipsis. » Et paulo post, « Propterea tradidit illos Deus » in passiones ignominiæ. » Item paulo post : « Et quo- » niam non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit » illos Deus in reprobum sensum [3]. » Ecce quomodo verus Deus et justus excæcat mentes infidelium. Neque enim unquam in his Apostoli verbis quæ commemoravi, alius Deus intellectus est, quam ille qui Filium suum misit dicentem : » In judicium veni in hunc mundum, ut qui » non vident, videant ; et qui vident, cæci fiant [4]. » Nam et hic satis apparet mentibus fidelium, quomodo Deus excæcet mentes infidelium. Præcedit enim aliquid occultum in occultis, ubi Deus agat justissimum examen judicii sui, ut quorumdam mentes excæcentur, quorumdam illuminentur : cui verissime dictum est : « Judicia tua » abyssus multa [5]. » Cujus profunditatis impenetrabilem altitudinem Apostolus admiratus, exclamat : « O altitudo

[1] Rom. IX, 14. — [2] Id. 22. — [3] Id. I, 26. — [4] Joan. IX, 39 — [5] Psal. XXXV, 7.

» divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscruta-
» bilia sunt judicia ejus [1], etc. »

III. Vos autem non valentes discernere quid faciat Deus beneficio, quid judicio, quia et a corde et ab ore vestro longe est Psalterium nostrum, ubi dicitur : « Misericor-
» diam et judicium cantabo tibi, Domine [2] ; » quidquid vos pro infirmitate humanæ mortalitatis offenderit, alienatis omnino ab arbitrio et judicio Dei veri : videlicet habentes paratum alterum deum malum, quem vobis non veritas ostendit, sed vanitas fingit, cui tribuatis non solum quidquid facitis injuste, verumetiam quidquid patimini juste ; ita Deo tribuentes beneficia donorum, et ei auferentes judicia pœnarum, quasi de alio dixerit Christus quod præparaverit ignem æternum malis [3], quam de illo qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos [4]. Unde hic tantam bonitatem, et ibi tantam severitatem ad unum pertinere Deum non intelligitis, nisi quia misericodiam et judicium cantare non nostis? Nonne idem ipse, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, frangit tamen ramos naturales et contra naturam inserit oleastrum? Nonne de uno ipso illic dicit Apostolus : « Vides
» ergo bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem qui
» fracti sunt, severitatem ; in te autem bonitatem, si per-
» manseris in bonitate [5] ? » Nempe auditis, nempe advertitis quemadmodum nec Deo auferat judiciariam severitatem, nec homini liberam voluntatem. Occultum est, altum est, inaccessibili secreto ab humana cogitatione seclusum est, quemadmodum Deus et damnet impium, et justificet impium : utrumque enim de illo Scripturarum sanctarum veritas loquitur. Num igitur ideo adversus divina

[1] Rom. XI, 36. — [2] Psal. C, 1. — [3] Matth. XXV, 41. — [4] Id. V, 45. — [5] Rom. XI, 22.

judicia garrire delectat, quia sunt inscrutabilia? Quanto convenientius, quanto accommodatius est modulo nostro, expavescere illic ubi Paulus expavit, et exclamare : « O » altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam » inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ » ejus[1]? » Quanto melius est ita mirari, quod investigare non sufficis, quam propterea velle alterum deum malum fingere, quia unum bonum non potuisti comprehendere? Non enim de nomine agitur, sed de opere.

IV. Nam cito videtur Faustus se defendisse, cum ait : « Non dicimus duos deos, sed Deum et Hylen. » Porro autem cum quæsieris quam dicat Hylen, audies plane describi alterum deum. Si enim materies informis corporalium formarum capax ab ei Hyle appellaretur, quæ appellata est ab antiquis, nemo eam nostrum coargueret dici deum. Nunc vero quantus error est, quanta dementia, vel materiem corporum dicere opificem corporum, vel opificem corporum negare Deum. Quia ergo quod Deus verus facit, id est, corporum, elementorum, animalium qualitates et formas, ut corpora, ut elementa, ut animalia sint, hoc vos dicitis nescio quem alterum facere; quolibet eum nomine vocitetis, recte dicimini errore vestro deum alterum inducere. In hac enim una re bis erratis errore sacrilego : semel quidem, quod ea quæ Deus facit, eum facere dicitis, quem Deum fateri erubescitis; sed nullo modo efficietis ut non sit Deus, nisi eum talia facere negaveritis, qualia non facit nisi Deus : iterum autem, quia ea quæ bonus Deus bona facit, vos et a malo fieri, et mala esse opinamini, puerili sensu horrentes quæ pœnalis mortalitatis imbecillitati non congruunt, et amantes quæ congruunt. Proinde malum dicitis, qui fecit colubrum : istum autem solem tam magnum bonum pu-

[1] Rom. XI, 32.

tatis, ut nec factum a Deo, sed prolatum vel missum esse credatis. Deus autem verus, in quem nondum a vobis credi nimium doleo, et colubrum fecit inter alia inferiora, et solem inter alia superiora; et adhuc in sublimioribus non corporalibus cœlestibus, sed jam in spiritalibus multa ista luce longe meliora, quæ carnalis homo quilibet non percipit : quanto magis vos, qui cum carnem detestamini, nihil aliud quam vestram regulam detestamini, qua bona et mala metimini. Neque enim potest in vobis esse cogitatio vel malorum, nisi qualibus carnalis sensus offenditur; vel bonorum, nisi qualibus carnalis acies oblectatur.

V. Ut ergo ista in imo rerum opera Dei, terrena, infirma, mortalia, sed tamen opera Dei, qualia possumus videre, considerem, ineffabiliter moveor laude Creatoris illorum, qui prorsus ita magnus est in operibus magnis, ut minor non sit in minimis. Ars enim divina, quo cœlestia et terrena opera fiunt, cum ea sint inter se dissimilia, ipsa in omnibus sui similis est, quia in suo quoque genere perficiendo ubique perfecta est. Neque enim universum condit in singulis, sed ad universi complexum condens singula, universam se condendis præbet et singulis, omnia congruenter locis suis et ordinibus faciens atque disponens, et omnibus particulariter atque universaliter congrua tribuens. Ecce hîc in isto quasi fundo infino universæ creaturæ aspicite animalia, quæ volant, et natant, et gradiuntur, et repunt. Nempe mortalia sunt : nempe vita eorum, sicut scriptum est, vapor est ad modicum apparens[1]. Hunc enim modulum ab optimo Conditore perceptum, tanquam in commune conferunt universo pro sui generis portione complendo, ut cum istis imis sint omnia bona, in quibus sunt eis superna meliora.

[1] Jacob. IV, 14.

Verumtamen attendite, et date mihi unum quamlibet abjectissimum animal, cujus anima oderit carnem suam, ac non potius nutriat et foveat eam, motuque vitali vegetet et regat, et quodam modo administret pro sui generis exiguitate quoddam universum suum, ad incolumitatem tuendam sibi conciliatum. Quod enim rationalis anima castigat corpus suum, et servituti subjicit, ne immoderato appetitu terrenorum impediatur a perceptione sapientiæ, etiam sic utique diligit carnem suam, quam sibi ad obediendum legitime subdit atque ordinat. Postremo vos ipsi, quamvis carnali errore carnem detestemini, non potestis nisi diligere carnem vestram, ejusque saluti et incolumitati consulere, omnes ictus, et casus, et intemperiem qua læditur devitare; munimenta vero et salubritatem qua conservatur appetere : ita ostenditis prævalere naturæ legem contra erroris vestri opinionem.

VI. Quid in ipsa carne vitalia viscera, totius formæ convenientia, membra operandi, vasa sentiendi, locis atque officiis suis cuncta distincta, et concordi unitate contexta, moderatione mensurarum, parilitate numerorum, ordine ponderum, nonne indicant artificem suum Deum verum, cui vere dictum est : « Omnia in mensura » et numero et pondere disposuisti[1]. » Si ergo cor non perversum atque corruptum vanis fabulis haberetis, invisibilia ejus etiam per ista quæ in hac infima et carnali creatura facta sunt, intellecta conspiceretis[2]. Unde enim istis hæc quæ commemoravi, nisi ab illo cujus unitate omnis modus sistitur, cujus sapientia omnis pulchritudo formatur, cujus lege omnis ordo disponitur? quod si ad ista intuenda oculum non habetis, Apostolica vos ducat auctoritas.

VII. Apostolus enim, cum de sancta dilectione præ-

[1] Sap. XI, 21. — [2] Rom. I, 20.

ciperet, qualis esse debeat virorum in uxores, ex anima amantis sumpsit exemplum. « Qui diligit, inquit, uxorem » suam, se ipsum diligit : nemo enim unquam carnem » suam odio habet, sed nutrit et fovet eam tanquam » Christus Ecclesiam [1]. » Ecce in conspectu vestro est carnalis universa substantia, videte quemadmodum in omne animal sibi ad salutem conciliatum pertendat naturæ ista communio, ut diligat carnem suam. Neque enim hoc in hominibus tantum est, qui cum recte vivunt, non solum consulunt saluti carnis suæ, verumetiam carnales motus ad usum rationis edomant et refrenant ; sed etiam bestiæ fugiunt dolorem, formidant interitum, et quidquid illam membrorum compagem copulamque carnis et spiritus a concordi junctura disjicere ac dirimere potest, quanta valent agilitate devitant, nutrientes etiam ipsæ ac foventes carnem suam. « Nemo enim unquam car» nem suam odio habet, sed nutrit, inquit, ac fovet eam, » sicut et Christus Ecclesiam. » Videte unde, quo ascenderit : intuemini, si potestis, quam vim ducat a Creatore creatura, ab ipsis cœlestibus apparatibus usque ad carnem et sanguinem universitatis plenitudine terminata, formarum varietate decorata, rerum gradibus ordinata.

VIII. Rursus idem Apostolus, cum de spiritalibus diversis muneribus, et tamen ad unitatem consonis, rem plane magnam et divinam et abditam nos doceret, de ista ipsa carne nostra similitudinem dedit, cujus artificem Deum, cum hæc loqueretur, omnino non tacuit. Quod etsi longum est, tamen quia valde necessarium, totum ipsum locum ex ejus ad Corinthios Epistola huic operi me inserere non pigebit. « De spiritalibus autem » nolo vos ignorare, fratres : scitis quando Gentes eratis, » ad simulacra sine voce quomodo ascendebatis inducti.

[1] Ephes. v, 28. — [2] I Cor. XII, I.

» Propter quod notum facio vobis, quia nemo in Spiritu
» Dei loquens, dicit anathema Jesu : et nemo potest di-
» cere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. Divisiones
» autem donationum sunt, idem autem Spiritus : et di-
» visiones ministrationum sunt, et idem ipse Dominus :
» et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui
» omnia operatur in omnibus. Unicuique autem datur
» manifestatio Spiritus ad utilitatem : alii quidem datur
» per Spiritum sermo sapientiæ; alii sermo scientiæ se-
» cundum eumdem Spiritum; alteri autem fides in eodem
» Spiritu; alii donatio curationum in uno Spiritu; alii
» operationes virtutum; alii prophetia; alii dijudicatio
» spirituum; alii genera linguarum; alii interpretatio
» sermonum : omnia autem hæc operatur unus atque
» idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult.
» Sicut enim corpus unum est et membra habet multa,
» omnia autem membra corporis cum sint multa, unum
» est corpus : ita et Christus. Etenim in uno Spiritu nos
» omnes in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi,
» sive Græci, sive servi, sive liberi : et omnes unum
» Spiritum potavimus. Etenim corpus non est unum
» membrum, sed multa. Si dixerit pes : Quia non sum
» manus, non sum de corpore, num ideo non est de
» corpore? vel si dixerit auricula : Quia non sum oculus,
» non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Si
» totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus,
» ubi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra, sin-
» gulum quodque eorum in corpore prout voluit. Si au-
» tem fuissent omnia unum membrum, ubi corpus?
» Nunc autem multa membra, unum autem corpus.
» Non potest autem dicere oculus manui : Opus te non
» habeo; aut iterum caput pedibus : Opus vobis non ha-
» beo : sed multo magis quæ videntur membra corporis

» infirmiora esse, necessaria sunt; et quæ videntur » viliora esse corporis, his abundantiorem honorem circumponimus; et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent : quæ autem honesta sunt » nostra, non opus habent : sed Deus temperavit corpus, » ei cui deerat majorem honorem dans, ut non esset scissura in corpore, sed idem ipsum, ut pro invicem sollicita sint membra : et sive patitur unum membrum, » compatiuntur omnia membra; sive glorificatur unum » membrum, congaudent omnia membra[1]. » Si ulla non dico fides christiana, ut credatis Apostolo, sed ullus sensus humanus in vobis est, ut manifesta cernatis; unusquisque in semetipso ista videat atque consideret, quam vera, quam certa sint, quam in parvo magna, et in extremo quam bona : quandoquidem ista in laude ponit Apostolus, ut per hæc infima corporalia quæ videntur, possint facilius illa sublimia spiritalia quæ non videntur intelligi.

IX. Horum ergo membrorum et corporis nostri, quæ sic commendat, sic laudat Apostolus, quisquis artificem Deum negat, videtis cui contradicat, annuntians vobis præter id quod accepimus. Quid igitur opus est, ut a me redarguatur potius, quam ab omnibus Christianis anathemetur[2]? Dicit Apostolus : « Deus temperavit cor- » pus[3] : » et dicit iste, Hyle, non Deus. Quid apertius his inimicitiis ante anathemandis, quam refellendis? Numquid et hic Apostolus, cum diceret, Deus, addidit, hujus sæculi[4]? Ubi etiam si quis diabolum intellexerit excæcare mentes infidelium, non negamus, malis suasionibus : quibus qui consentiunt, justitiæ lumen amittunt, Deo retribuente quod justum est. Hæc omnia legi-

[1] 1 Cor. XII. 1, ad finem. — [2] Galat. I, 10. — [3] 1 Cor. XII, 24. — [4] 2 Cor. IV, 4.

mus in Scripturis sanctis ; nam et illud dictum est de seductione extrinsecus veniente : « Timeo ne sicut serpens » Evam seduxit in versutia sua , ita corrumpantur mentes » vestræ a simplicitate et castitate , quæ est in Christo[1]. » Cui simile est : « Corrumpunt mores bonos colloquia » mala[2]. » Et illud quod et sibi quisque seductor sit : « Qui autem putat se esse aliquid , cum nihil sit , se ip- » sum seducit[3]. » Et illud de Dei vindicta , quod supra commemoravi : « Tradidit illos Deus in reprobum sen- » sum , ut faciant quæ non conveniunt[4]. » Ita et in veteribus Libris, cum prædixisset : « Deus mortem non fecit, » nec lætatur in perditione vivorum[5] : » paulo post : « Invidia , inquit, diaboli mors introivit in orbem terra- » rum[6]. » Et rursus de ipsa morte, ne se homines extra culpam ponerent : « Impii autem manibus et verbis, » inquit, accersierunt illam ; et existimantes illam amicam » defluxerunt[7]. » Alibi autem : « Bona et mala , vita et » mors, divitiæ et paupertas a Domino Deo sunt[8]. » Hic perturbati homines non intelligunt in uno eodemque opere malo , non postea consequente alia quæ manifesta erit, sed quadam continuo comitante vindicta, aliud venire de astutia suadentis, aliud de nequitia volentis , aliud de justitia punientis ; cum diabolus suggerit , homo consentit, Deus deserit. Quocirca in opere malo, id est, excæcatione infidelium , si intelligatur et diabolus propter suadendi malignitatem, ut sic distinguatur, Deus hujus sæculi[9], non mihi videtur absurdum. Neque enim sine additamento dicitur , Deus ; cum adjungitur , hujus sæculi , id est , hominum impiorum , non nisi in hoc sæculo florere volentium : secundum quod dicitur , et ma-

[1] 2 Cor. xi, 3. — [2] 1 Cor. xv, 33. — [3] Galat. vi, 3. — [4] Rom. i, 28. — [5] Sap. i, 13. — [6] Id ii, 24. — [7] Id. i, 16. — [8] Eccli. xi, 14. — [9] 2 Cor. iv, 4.

lum sæculum, sicut scriptum est : « Ut eximeret nos de » præsenti sæculo maligno[1]. » Tale est enim et illud : « Quorum deus venter est[2] : » nisi esset ibi : Quorum, nullo modo diceret, deus venter. Nec in Psalmo dæmonia possent dii appellari, nisi adderetur, gentium. Sic enim scriptum est : « Quoniam dii gentium dæmonia[3]. » Hic autem, nec Deus hujus sæculi, nec quorum deus venter, nec dii gentium dæmonia : sed simpliciter positum est, Deus temperavit corpus : qui non potest intelligi, nisi Deus verus omnium Creator. Illa enim cum vituperatione dicuntur, hoc autem cum laude dictum est. Nisi forte Deum temperasse corpus, non dispositione membrorum, hoc est, fabricando et construendo, sed admixtione lucis suæ, Faustus intelligit; ut scilicet hæc membra ita distincta et locata suis sedibus alter posuerit, qui hoc fabricavit; Deus autem miscendo bonitatem suam, hujus fabricæ malitiam temperaverit. Talibus enim fabulis pueriles animas hebetant. Sed neque hoc eos posse dicere permisit subveniens Deus parvulis per ora sanctorum. Habes enim et paulo superius : « Deus posuit » membra singulum quodque eorum in corpore prout » voluit. » Quis jam non intelligat secundum hoc Deum dictum temperatorem corporis, quod ex multis membris corpus fabricavit, officia diversorum operum in unitatis compage servantibus?

X. Dicant ergo Manichæi utrum animalia, quæ secundum deliramenta eorum Hyle fabricaverat in gente tenebrarum, antequam illis Deus lucem suam miscuisset, non habebant istam membrorum concordiam, quam sic laudat Apostolus : « Utrum ibi diceret caput pedibus, » aut oculus manui : Opus te non habeo[4] : » Nunquam hoc dixerunt, nec dicere potuerunt : tales enim eis actus

[1] Galat. I, 4. — [2] Philip. III, 19. — [3] Psal. XCV, 5. — [4] I Cor. XII, 21.

et opera tribuunt; repebant, ambulabant, natabant, volabant quæque pro suo genere; videbant quoque, et audiebant, cæterisque sensibus sentiebant, alimentis et temperamentis congruis nutriebant et fovebant corpora sua. Hinc etiam prolis fœcunditas suppetebat: nam et conjugia tribuunt eis. Hæc certe omnia, quæ tanquam Hyles opera vituperat Manichæus, fieri non possunt sine membrorum concordia, quam laudat et Deo assignat Apostolus. Dubitatis adhuc, quisnam sectandus, et quisnam anathemandus sit? Quid quod erant ibi quædam, quæ etiam loquebantur, ut eis concionantibus omnia serpentia, quadrupedia, volatilia, natatilia, audirent, intelligerent, consentirent? Miranda hæc et omnino divina eloquentia, et neminem Grammaticum aut Rhetorem audierant, nec inter lacrymas ferularum atque virgarum ista didicerant. Nempe iste Faustus, ut has vanitates diserte garriret, ad disciplinam faciendi sermonis etiam serus accessit; et quamvis esset acer ingenio, tamen legendo stomachum rupit, ut ei loquenti tam pauci assentirentur. O miserum, qui in ista luce, ac non in illis tenebris natus est: illic enim cum contra lucem concionantem; omnis bipes, omnis multipes, omnis etiam serpens a dracone usque ad cochleam libenter audiret, alacriter obediret: hic autem contra tenebras disputantem, plures eloquentem quam doctum, multi autem seductorem perversissimum nominabant: inter paucos vero Manichæos tanquam magno magistro plaudentes, nullum ei pecus annuebat, nec ex illa doctrina saltem caballus ejus aliquid sciebat, tanquam omnibus animalibus ad hoc pars divina concreta sit, ut stolida fierent. Quid est hoc, rogo? Evigilate aliquando, miseri, et comparate in fabula vestra omnium animantium prius tempus et præsens, tunc in terra sua, nunc in hoc mundo; tunc firma erant

corpora, nunc infirma sunt; tunc acris acies oculorum ad videndum cum delectatione invadendi regionem Dei, nunc ita obtusa, ut a solis radiis avertatur; tunc acutæ mentes animalium ad intelligendum concionantis sermonem, nunc hebetes et ab hujusmodi capacitate penitus alienæ; tunc naturalis tam magna et tam potens eloquentia, nunc tanto studio ac labore vix parva et exigua. O quam magna bona commixtione boni perdidit gens tenebrarum.

XI. Iste ipse Faustus in hoc ipso sermone, cui nunc respondeo, multa sibimet contraria eleganter opponere visus est, sanitatem et infirmitatem, copiam et egestatem, album et nigrum, calidum et frigidum, dulce et amarum: in quibus omitto de albo et nigro aliquid dicere: aut si ullum momentum boni et mali est in coloribus, ut album dicant ad Deum pertinere, nigrum autem ad Hylen; cum omnia genera volatilium Hylen creasse perhibeant, si album colorem plumis eorum Deus aspersit, ubi latebant corvi, quando cygni candore perfusi sunt? Item de calido et frigido disputare non opus est: utrumque enim temperanter adhibitum, salubre; intemperanter autem, perniciosum est. Cætera videamus. Bonum et malum, quod in primis forte ponere debuit, in iisdem contrariis ita videtur posuisse, ut tanquam generalia vellet intelligi, scilicet ut ad bonum pertineat sanitas, copia, album, calidum, dulce; ad malum autem, infirmitas, egestas, nigrum, frigidum, amarum: quam imperite et inconsiderate, videat qui potuerit. Ego autem ne homini calumniari puter, nihil objicio de albo et nigro, calido et frigido, de dulci et amaro, sanitate atque infirmitate. Si enim album et dulce duo bona sunt, nigrum autem et amarum duo mala, quomodo plurima uva, omnisque oliva nigrescendo dulcescit, id est, mali

amplius habendo fit melior? Item si duo bona sunt calor et sanitas, duo vero mala frigus et infirmitas, cur calescendo corpora ægrescunt? An forte sana febriunt? Non ergo hæc objicio, quæ forte non cautus, aut pro quibuslibet contrariis potius, quam pro bonis et malis commemoravit: præsertim quia ignem gentis tenebrarum nunquam frigidum fuisse dixerunt, sed calorem ejus utique malum.

XII. Verum ut ista omittamus, illa videamus, quæ ita commemoravit bona in his contrariis, ut nolit inde dubitari, sanitatem, copiam, dulcedinem. Ita-ne in illa gente non erat sanitas corporum, in qua et nasci, et crescere, et gignere, et ita perdurare potuerunt illa animalia, ut quibusdam eorum gravidis, sicut desipiunt, captis, et in cœlo colligatis, nec saltem pleni temporis, sed abortivi fœtus de tam excelso in terram cadentes, et vivere potuerint et crescere, et ista carnium, quæ nunc sunt innumerabilia, genera propagare? aut copia ibi non erat, ubi arbores non tantum in aquis et ventis, sed etiam in igne et fumo nasci potuerunt et tanta fœcunditate ditari, ut ex earum fructibus sui cujusque generis animalia gignerentur, et earum arborum feracitate nutrita atque pasta conservarentur, quorum saginæ lætitiam prolis quoque fœcunditas testaretur; maxime ubi nullus labor agriculturæ, nec intemperies esset æstatis et hyemis; neque enim sol ibi circumibat, ut alternantibus temporibus anni transcurrerent? Proinde perpetua fertilitas erat arborum, quibus elementum et alimentum sui generis, sicut gignendis affuerat, ita fœtandis perpetuo suppetebat, et fructus nunquam deesse faciebat: sicut videmus arbores citriorum toto anno flores, et fructus parere, si jugiter irrigentur. Magna ergo illic copia, et ejus habendæ magna securitas: neque enim vel grando timebatur, ubi non

erant luminis exactores, quos tonitrua commovere fabulamini.

XIII. Dulces autem ac suaves si non haberent cibos suos, nunquam eos appeterent, nunquam eis corpora vegetarent. Ita enim se res habet, ut pro cujusque corporis congruentia vel delectet esca vel offendat. Si delectat, dulcis aut suavis dicitur; si autem offendit, amara, sive aspera, sive aliqua insuavitate respuenda. Nonne ipsi nos homines ita sumus, ut plerumque alter appetat alimentum, quod alter exhorreat; sive pro temperatione naturæ, sive pro usu consuetudinis, sive pro affectione valetudinis? Quanto magis longe diversi generis corpora bestiarum possunt illud habere jucundum, quod nobis amarum est? An aliter capræ ad rodendum suspenderentur oleastrum? Nam sicut nonnulli morbo hominum mel amarum est, ita illi naturæ pecoris suavis oleaster. Sic insinuatur prudentibus rerum examinatoribus ordo quid valeat, cum scilicet sua cuique adhibentur atque redduntur; quantumque hoc bonum sit ab imis usque ad summa, a corporalibus usque ad spiritalia. Itaque in gente tenebrarum cum animal alicujus elementi eo vescebatur cibo, qui nascebatur in ejus elemento, procul dubio suavitatem ipsa congruentia faciebat : si autem incidisset in alterius elementi cibum, ipsa incongruentia faceret offensionem sensui gustantis : quæ offensio vel amaritudo vel asperitas vel insuavitas vel quodlibet aliud, aut si ita nimium est, ut aliena vi compagem corporis concordiamque disrumpat, ac sic interimat, aut vires auferat, etiam venenum vocatur, non nisi per incongruentiam, quod alteri generi per congruentiam cibus est : sicut panem, qui quotidiana esca nostra est, si accipiter sumat, extinguitur; et nos si helleborum, quo pecora pleraque vescuntur, cujus tamen herbæ adhibendæ quidam modus etiam

medicamentum est. Quod si sciret aut consideraret Faustus, non utique venenum et antidotum pro exemplo duarum naturarum mali et boni poneret, tanquam Deus sit antidotum et Hyle venenum : cum eadem res eademque natura nunc congruenter, nunc incongruenter sumpta sive adhibita, vel prosit, vel noceat. Itaque secundum eorum fabulam potest dici deus eorum fuisse venenum genti tenebrarum, cujus corpora tam firma ita corrupit, ut infirmissima redderet : sed quia et lux ipsa capta, oppressa, corrupta est, invicem sibi venenum fuerunt.

XIV. Cur non ergo hæc, aut duo bona dicitis, aut duo mala, vel magis et duo bona et duo mala; duo bona apud se, duo mala in alterutrum? Postea si opus fuerit, quæremus quid horum sit melius aut pejus : interim quia duo bona erant apud se, ita consideratur : Regnabat Deus in terra sua, regnabat et Hyle in sua. Sanitas regnantium et ibi et hic : copia fructuum et ibi et hic : fœcunditas prolis utrobique : suavitas propriarum voluptatum apud utrosque. Sed illa gens, inquiunt, excepto eo quod vicinæ luci mala erat, et apud se ipsam mala erat. Interim bona ejus multa jam dixi, si et vos mala ejus potueritis ostendere, erunt duo regna bona, sed illud melius, ubi nullum erat malum : quænam ergo hujus mala dicitis fuisse? Vastabant se, inquit, invicem lædebant, occidebant, assumebant. Si ad hoc solum cibi vacaretur, quomodo ibi tanta agmina gignerentur, nutrirentur, perficerentur? Erat ibi ergo et quies et pax. Verumtamen fateamur illuc fuisse melius regnum, ubi nulla discordia : duo tamen bona ista multo accommodatius dixerim, quam unum bonum et alterum malum; ut illud sit melius, ubi nec singuli sibimetipsis nocebant, nec invicem; hoc autem inferius bonum, ubi quamvis invicem adversarentur, unumquodque tamen animal suam salutem, incolumita-

tem, naturamque tuebatur. Verumtamen deo vestro ille saltem princeps tenebrarum non ita longo intervallo comparari potest, cui nemo resistebat, cui regnanti cuncta servierunt, quem concionantem cuncta secuta sunt, quod sine magna pace atque concordia fieri non posset. Ibi enim sunt regna felicia, ubi omnium pleno consensu regibus obeditur. Huc accedit, quia illi principi non tantum sui generis, id est, bipedes, quos parentes hominum dicitis, sed etiam cuncta animalium cæterorum genera subdita erant, et ad nutum ejus convertebantur, faciendo quod jussisset, credendo quod suasisset. Hæc dicentes, usque adeo putatis surda hominum corda, ut expectent a vobis deum alterum nominari, quem vident plane aperteque describi. Si enim principis hujus vires hoc poterant, magna potentia; si honor, magna claritas; si amor, magna concordia; si timor, magna disciplina. In his omnibus bonis si erant aliqua mala, num ideo jam mali natura dicenda est, nisi ab eis qui nesciunt quid loquantur? Porro si propterea mali naturam putatis, quia non solum in alteram naturam mala erat, sed etiam in se ipsa habebant malum, nullum-ne malum esse arbitramini duram necessitatem, quam patiebatur deus vester ante commixtionem naturæ contrariæ, ut cum ea bellare, et in ejus fauces sic opprimenda membra sua mittere cogeretur, ut non posset tota purgari? Ecce erat et in ipsa magnum malum, ante quam ei misceretur quod solum dicitis malum. Aut enim lædi et corrumpi non poterat a gente tenebrarum, et propria stultitia patiebatur illam necessitatem; aut si poterat corrumpi ejus substantia, non colitis Deum incorruptibilem, qualem Apostolus prædicat. Quid ergo, et ipsa corruptibilitas, qua quidem nondum corrumpebatur illa natura, sed tamen a qua corrumpi poterat, non vobis in deo vestro videtur malum?

XV. Illud etiam quis non videat, quod aut præscientia ibi non erat; ubi vestrum est jam cogitare, utrum nullum vitium Dei sit carere præscientia, et quid immineat omnino nescire : aut si erat ibi præscientia, securitas ibi esse non poterat, sed æternus timor; et hoc quantum malum sit, certe agnoscitis. An non timebat, ne jam jamque adveniret tempus, quo membra ejus ita vastarentur et inquinarentur in illo prælio, ut vix cum tanto labore, nec tamen tota liberentur atque mundentur? Sed si ad ipsum hoc non pertinebat, quod quidem cernitis quam dure dicatur, certe ipsa membra ejus, quæ hic tanta mala passura erant, nempe metuebant. An hoc futurum ipsa nesciebant? Ergo qualicumque parti substantiæ dei vestri defuit utique præscientia. Numerate mala in summo vestro bono. An ideo non timebant, quia suam consecuturam liberationem ac triumphum pariter prævidebant? Certe vel pro sociis timebant, quos æternis in illo globo vinculis a suo regno noverant alienandos.

XVI. An ibi charitas non erat, ut nulla esset fraterna compassio, pro his utique quorum peccato nullo præcedente impendebant æterna supplicia? Quid illæ ipsæ animæ in globo ligandæ, nonne et ipsæ membra dei vestri erant? Nonne unum genus et una substantia est? Ipsæ saltem præscientes futurum sempiternum vinculum suum, nempe timebant, nempe mœrebant. Aut si ipsæ hoc futurum nesciebant, pars dei vestri provida erat, pars improvida : quomodo ergo una eademque substantia? Cum ergo tanta mala et ibi fuerint, antequam esset alieni mali commixtio, quid de illo tanquam puro et simplici et summo bono gloriamini? Ergo etiam apud semetipsas istas duas naturas, aut duo bona, aut duo mala fateri cogimini. Concedimus vobis, si duo mala dixeritis, ut quod volueritis horum pejus dicatis : si autem duo bona,

quodlibet horum melius dicite, erit postea diligentior consideratio; dum tamen vester error ille tollatur, quo dicitis duo principia duarum naturarum, bonæ et malæ; et plane duos deos, unum bonum, et alterum malum. Jamvero si propterea malum est aliquid, quod alteri nocet, invicem sibi ista nocuerunt: fuerit una pars improbior, quia prior appetivit alienum. Una ergo malum inferre voluit, altera malum pro malo retribuit: et non lege talionis, tanquam oculum pro oculo, quod imprudenter reprehendere soletis, sed multo gravius. Eligite ergo quam pejorem dicatis, quæ prior nocere voluit, an quæ amplius nocere et voluit et potuit. Ista enim pro modulo suo luce perfrui concupivit, illa eam funditus eradicavit. Ista si quod appetivit implesset, sibi certe nihil obfuisset: illa vero ut hostilem adversitatem penitus everteret, etiam suæ parti graviter nocuit. Sicut est illa notissima, et quarumdam litterarum memoriæ commendata furiosa sententia: « Pereant amici, dum inimici una intercidant[1]. » Missa est enim ad inexpiabilem contaminationem pars dei, ut esset unde tegeretur globus, quo in æternum hostis vivus sepeliendus est: tantum enim timebitur et victus, tantum terrebit inclusus, ut sempiterna miseria partis dei cætero deo tribuat qualemcumque securitatem. O magna innocentia bonitatis! Ecce faciet et deus vester, unde tenebrarum gentem horribiliter accusatis, quod et suis noceat et alienis. Idipsum omnino in deo vestro arguit ille globus extremus, quo et hostis includitur, et civis affigitur: imovero superat in amplius nocendo, et alienis et suis, pars illa, quam dicitis deum. Hyle quippe non eradicare alienum regnum voluit, sed tenere; suos autem quosdam, etsi ab aliis suis quibusdam consumendo interimebat, in alias tamen formas denuo commutabat, ut

[1] Cicero pro Dejotaro.

moriendo et renascendo saltem per intervalla temporum suæ vitæ lætitia fruerentur. Deus autem, qualem omnipotentem optimumque describitis, in æternum et alienos eradicat et suos damnat; et quod mirabiliore dementia creditur, Hyle animalia sua lædit in pugna sua, Deus membra sua punit in victoria sua. Quid est, vani homines? Nempe recordamini verba Fausti de Deo tanquam de antidoto, et Hyle tanquam veneno : ecce plus nocet vestrum antidotum quam venenum. Numquid Hyle tam horrendo globo in æternum, vel Deum includeret, vel sua viscera affigeret : et quod sceleratius est, calumniatur eisdem reliquiis, ne defecisse videatur, quod eas purgare non potuit. Dicit enim Manichæus in epistola Fundamenti, ideo dignas illas animas fieri tali supplicio, quod errare se a priore lucida sua natura passæ sunt, et inimicæ lumini sancto extiterunt : cum eas in illum errorem, quo ita tenebrarentur, ut inimica luci lux fieret, ipse miserit; si invitas, injustus, ut cogeret; si volentes, ingratus, ut damnet. Quæ se futuras inimicas origini suæ si præscire potuerunt, et ante bellum timore cruciatæ, et in bello inexpiabiliter maculatæ, et post bellum in æternum damnatæ, nunquam beatæ. Si autem præscire non potuerunt, et ante bellum improvidæ, et in bello invalidæ, et post bellum miseræ, nunquam divinæ. Et utique quod ipsæ, hoc Deus, secundum unitatem substantiæ. Putamus-ne respicitis quam immaniter blasphematis? Et tamen aliquando volentes quasi defendere bonitatem Dei, etiam ipsi Hylæ præstare dicitis aliquid boni, ut inclusa in semetipsa non sæviat. Habebit ergo aliquid boni, cum ei nullum mixtum erit bonum? An forte sicut Deus ante bellum sine commixtione mali habebat necessitatis malum, ita Hyle post bellum sine commixtione boni habebit cessationis bonum? Dicite ergo duo mala, sed unum altero pejus, aut duo

non summa bona, sed unum altero melius; ita sane, ut quod est melius, hoc dicatis miserius : nam si illius tanti belli hic erit exitus, ut superata Hyle a propria vastatione et Dei membris affixis in globo, aliquid boni præstetur hostibus, et tantum mali infligatur civibus; cogitate quis vicerit? Sed videlicet venenum est Hyle, quæ formare, firmare, nutrire, vegetare valuit animalia sua : et antidotum Deus, qui damnare potuit, qui sanare non potuit membra sua. Insani, nec illa est Hyle, nec ille Deus. Sic delirant, qui sanam doctrinam non sustinentes, ad fabulas convertuntur.

FINIS TOMI CENTESIMI TRIGESIMI QUINTI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 22.

Catamitus hic, quo nomine puer meritorius vocatur. intelligendus ipse Alexis puer, de quo Virgilius in Bucolicis, Eclog. 2.

ANNOTATIO (2) pag. 64.

Hanc peccati definitionem ad Pelagianæ hæresis patrocinium detorquere conatur Julianus in lib. 1. Operis imperfecti cap. 44. eaque laudata gratulabundus exclamat: *O lucens aurum in stercore! quid verius, quid plenius dici a quoquam vel ortodoxo potest.* Respondet Augustinus, *hic peccatum definitum quod tantummodo peccatum est, non quod etiam pœna peccati: quia de hoc agendum fuit, quando mali origo quærebatur, quale commissum est a primo homine ante omnes homines malum.*

ANNOTATIO (3) pag. 170.

Passi vos. Vox est Afris præsertim scriptoribus familiaris, significans hic loci vagum, inconstans et vile hominum genus. Sic Tertullianus lib. contra Valentin. *passi vos discipulos* vocat, passim vagos nec uni magistro addictos. Et lib. 1. contra Marcion. *passivum convictum* dicit indifferentem et promiscuum. Et lib. 1. Ad uxorem.

licentiam passivam, id est, vagam et indifferentem : quo etiam sensu apud Hieronymum in Ezech. 16. legitur *Passiva libido.* In Concilio Carthaginensi I. cap. 8. dicitur *Communio passiva*, id est, indifferens. Et ibidem cap. 11. *Passiva corpora*, id est, qualibet.

ANNOTATIO (4) pag. 467.

Sic dici solent terriculamenta infantium, atque uti in Isidor. Gloss. legitur, formidinum imagines. Lamias idem significare hoc loco manifestum est.

ANNOTATIO (5) pag. 516.

Castolium idem est ac *coopertorium*, ut vocatur in lib. de Hæresibus lib. XLVI. atque ultimi globi (juxta Manichæos) *textorium* ex animabus natura bonis quæ non potuerint a naturæ malæ contagione mundari, quo tectorio post sæculi finem tanquam carcere superno inclusa erit substantia mali.

CONCORDANTIA

BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

BIBLIOTHECA LATINA.	BIBLIOTHECA GALLICA.
De utilitate credendi ad Honoratum, lib. I, pag. 3.	Ejusdem fragmenta, tom. XXI, p. 112-121.
De duabus animabus contra Manichæos, lib. I, p. 47.	Ejusdem analysis et fragmenta, tom. XXII, pag. 110-114.
Acta seu disputatio contra Fortunatum Manichæum. lib. II, p 75.	Eorumdem analysis, tom. XXII, p. 130 et 131.
Contra Adimantum Manichæi discipulum, lib. I, p. 103.	Ejusdem analysis, tom. XXII, p. 132.
Contra epistolam Manichæi quam vocant Fundamenti, lib. I, p. 181.	Ejusdem fragmenta et analysis, tom. XXII, p. 115-119.
Contra Faustum Manichæum, lib. XXXIII, p. 234.	Eorumdem analysis, tom. XXII, p. 119-125.

INDEX

TOMI CENTESIMI TRIGESIMI-QUINTI.

Pagin.

EXPLICIT INDEX.